BIBLIOTECA VITT. EMANUELE
FONDO CEBORENSE
32
6 B
4

JO. GOTTLIEB. HEINECCII JC.

CONS. AULÆ REGIÆ PRUSS.
& in Ill. Viadrina Pand. & Phil.
Rat. & Mor. Prof. P. Ord.

ANTIQUITATUM ROMANARUM
JURISPRUDENTIAM ILLUSTRANTIUM
SYNTAGMA

ſecundum ordinem
INSTITUTIONUM JUSTINIANI
digeſtum,

IN QUO MULTA JURIS ROMANI atque Auctorum Veterum Loca explicantur, atque illuſtrantur.

PARS PRIMA.

VENETIIS, MDCCXXXVII.
Ex Typographia Balleoniana.
Superiorum Permiſſu, ac Privilegiis.

Digitized by Google

PRÆFATIO
NOVA
LECTORI BENEVOLO
S. P.

PRæter ea, quæ olim huic libello verboſius præfatus ſum, jam quoque ſunt, LECTOR, quæ paucis te volo. Qua occaſione ille mihi olim ſubitanea veluti opera natus ſit, ex vetere præfatione, ſi memineris, didiciſti. Fata tunc illi longe alia, quam quæ expertus eſt, ominabar. Non dubitabam enim, quin, quum plerique alieno ab his ſtudiis animo eſſe ſoleant, libellus non niſi meis, quibus illum deſtinaveram, auditoribus utilitatem aliquam adlaturus, adeoque extra academiæ in qua tunc publice docendi munere fungebar, Halenſis pomœria non multum conſequuturus eſset celebritatis. Enimvero aliter accidit, ac quidem exiſtimaveram. Vix enim prælo exierat opuſculum, quum & exteri in ephemeridibus publicis inſtitutum meum pro-

barent,& ipſum libellum commendarent unice. Fuerunt etiam qui ſe eo non parum adjutos eſſe, litteris ad me datis, ſignificarent. Fuerunt, qui illum in hac ac exteris academiis, publice enarrarent, ſuiſque illuſtrarent interpretationibus. Fuerunt denique, ut fit, qui in libellis & ſchedis ſuis, mea, vel ſuppreſſo auctoris nomine, exſcriberent, vel cum honoris præfatione citarent, vel nævos quoſdam, ſive veros, ſive ſibi ita viſos, candide indicarent; quibus ego me magis obſtrictum fateor, quam illis, qui mihi laudes, quas non agnoſco, admetiri non dubitarunt. Inter hæc omnia libelli exemplaria paucos intra annos diſtracta ſunt, meque jam monet bibliopola, in quem, diſſipato bibliopolio novo, jus vendendi opuſculum, translatum eſt,ut ſi quid in ſcriniis eſſet quod addendum putem, id ſecum cõmunicare non dubitem, aſt ita tamen componam rationes, ut forma libri non multum immutetur. Statim ergo ſub incudem illum revocavi, & nihil feci reliqui, ut multo concinnior emendatiorque prodiret in lucem. Quid præſtiterim, paucis accipe. Næ-
vos,

vos, qui vel operarum incuria vel culpa mea, quamvis leviſſima, priori editioni hæſerunt, ſeveriſſima cura ſuſtuli; Auctorum loca accuratiſſime citavi: quædam non ſatis firmata, novis nunc teſtimoniis ſtabilivi: adieci hinc inde obſervationes, quæ deeſſe videbantur: quibuſdam, de quibus amplius deliberandum cenſui, induxi lituram. Mutavi etiam nonnunquam ſententiam, a nemine monitus, & ſolo veritatis ſtudio, quod rebus omnibus anteferre ſoleo, adductus. Quædam amicorum, doctorumque virorum monitu correxi, ſi quando eos acu tetigiſſe deprehendi. Numquam enim mihi adeo placui, ut humani quidquam a me alienum ducerem. Denique quum a quibuſdam non ex merito vellicari me animadverterem, operam etiam dedi, ut mea vindicarem modeſte. Exemplo eſſe poterunt, quæ contra Virum Clariſſimum, B. BRANCHU, jureconſultum Lugdunenſem diſputavi. Bis me vir doctus erroris poſtulavit in elaboratiſſimis, quas evulgat, obſervationibus juris. Sed utroque loco eum non errorem deprehendiſſe, ſed con-

jectaram conjecturæ oppoſuiſſe, animadverti, & quidem parum veroſimilem veroſimillimæ. Unde quum non liceret mihi eſse tam beato, ut ab eo proficerem, committendum mihi haud putavi, ut erraſse me faterer, ubi ipſe errori propior videbatur. Denique, ne id ignores, indicem auxi quam maxime, inſertis iis, quæ in nova hac editione acceſserunt. Ita vere adfirmare poſsum, auctiorem emendatioremque proditurum eſse libellum, ſi is, qui emendationi plagularum impreſsarum præfuerit, tantum induſtriæ attulerit, quantum ego ad illius recognitionem attuli. Diligentiam enim operarum, quamvis exactiſſimam a bibliopola, viro integerrimo, ſtipulatus ſim, ipſe præſtare nequeo, plus quam centum milliaribus Argentorato remotus. Hæc ſunt, quæ ſcire te volui, LECTOR, antequam te ipſius libri lectioni dares. Tu lucubratione, quam in tui gratiam ſuſtinui, utere, fruere, & mihi, tua cauſſa omnia volenti, & antiquitates Germanici juris multo majore ſtudio adornanti, & brevi eidem prælo commiſſuro, fave. Halæ Kal. Sextil

cIↄ

cIↄ Iↄccxxiii. Hæc ante biennium. Jam ſcito, iterum diſtractis exemplaribus, me denuo libellum recognoviſſe, emendaſſe, nihilque feciſſe reliqui, ut prodiret & auctior & emaculatior. Eſt hoc ſtudium hujuſmodi, ut quotidie aliquid obſerves: nec quiſquam tam bene ſubducta ad ſcribendum ratione eſt, quin res, ætas, uſus ſemper aliquid adportet novi, aliquid moneat, ut illa, quæ te ſcire credideras, neſcias, & quæ tibi putaras prima, in experiundo repudies. Quod & mihi, quoties mea relego, evenit, evenietque fortaſſis & in poſterum, ſi me vivo libellus quartum præla exercuerit. Sed hæc Deo curæ erunt, cui TE, LECTOR, æque ac me ipſum meaque omnia commendo. Franequeræ Friſiorum x. Kal. Febr. cIↄ Iↄcc xxvi.

PRÆFATIO

PRIORI EDITIONI PRÆMISSA.

LECTORI BENEVOLO

S. P. D.

Jo. Gottl. Heineccius

JC.

Quantum utilitatis in juriſprudentia noſtra antiquitatum Romanarum adferat notitia, nemo, niſi qui nunquam eſt hiſce ſacris initiatus, ignorat. Equidem jam eo tempore quo adhuc florebant res Romanæ, vix quiſquam præclarum jureconſulti nomen tueri videbatur, qui erat ab hoc inſigni præſtantiſſimoque præſidio deſtitutus. *Plurima erat*, *teſte* CICERONE (*a*) *in omni jure civili antiquitatis effigies*, *& priſca verborum vetuſtas*, *& actionum genera quædam*, *quæ majorum conſuetudinem*, *vitamque declarabant*. Hæc vero omnia qui quæſo intelligat, niſi qui interiorem ſibi an-

(*a*) CIC. *de Orat.* I, 43.

antiquitatis ſcientiam comparaverit? Hinc in maxima plerumque ac præcipua veterum jureconſultorum laude ponebatur accuratior antiquitatum notitia, PLINIUS, (*b*) ARISTONEM jureconſultum laudaturus, nihil in eo magis, quam illam priſci moris peritiam, admiratur. *Quam peritus*, inquit, *ille & privati juris & publici? Quantum rerum, quantum exemplorum, quantum* ANTIQUITATIS *tenet? Nihil eſt, quod diſcere velis, quod ille docere non poſſit. Mihi certe, quoties aliquid abditum quæro, inſtar theſauri eſt*. Idem reconditarum litterarum præſidium etiam in ANTISTIO LABEONE celebrat GELLIUS, (*c*) ex quo diſcimus, *nihil eum ratum penſumque habuiſſe, niſi quod juſtum ſanctumque eſſe, in Romanis* ANTIQUITATIBUS *legiſſet*. Quum ergo jam ii jureconſulti, qui florentem viderant rempublicam, hoc præſidio carere haud poſſe viderentur; quid de noſtris dicamus temporibus, quibus ita exſtincta eſt Romana reſpublica, nullum ut exſtet, niſi in hominum memoria, veteris illius formæ veſtigium? Aliæ hodie ſunt conſuetudines, alia religio, alii magiſtratus, alia judicia, alia denique imperiorum & rerum publicarum facies. Et

* 5 tamen

(*b*) PLIN. *Epiſt.* I, 22.
(*c*) GELL. *Noct. Att.* XIII. 12.

tamen peregrinis adſtricti legibus vivimus, eaſque interpretari & obvenientibus hodie negotiis adplicare jubemur. Quis hoc præſtiterit, niſi qui impreſſam animo circumferat veteris illius Romanæ reipublicæ effigiem, & ut JUSTINIANUS (*d*) alicubi monet, *nihil* ANTIQUITATIS *penitus ignoret*?

Equidem ſi cui hoc dubium videbitur, eum ego ad Gloſſatores remittam, ad illud, inquam, hominum genus, cui, exſtincto litterarum lumine, tantum ſtatuebatur pretii, ut quaſi Atlantis humeris cœlum, ita eorum auctoritate juriſprudentiæ dignitas videretur ſuſtineri. Quid enim aliud eminentiſſima illa ingenia in tot ridiculos ac pæne pueriles errores abripuit, quam antiquitatum Romanarum omniſque politioris litteraturæ ignorantia? Fieri enim profecto haud poterat, *quin homines, ejus reipublicæ ignari, cujus leges & jura tractabant, tamquam illuni nocte ſine lumine oberrantes, ſæpe offenderent, ſæpe laberentur, ſæpe quovis potius, quam quo inſtituerant, pervenirent*, ut eleganter ait M. ANT. MURETUS. (*e*) Non pudebat ergo tum legi *Fuſia Caninia a canina* invidia; (*f*) legi

Hor-

(*d*) *Princ. Inſt. de teſtam. ordin.*
(*e*) MURET. *Part. I. Orat. XVII.*
(*f*) Gloſſa ad *princ. Inſt. de Lege Fuſ. Can. soll. edit. antiquiſſ. ex ſeculo XV.* Quam legem Fuſiam Caniniam forte a quodam, qui Caninius nomina-

Hortenſia a neſcio quo *Rege Hortenſio*; (g) *calatis comitiis* a Græco καλὸς; (h) quartæ *Falcidiæ* a *defalcando*; (i) & libertis *orcinis* a neſcio quo Græco *orcos*, quod *rectum* ſignificet, (k)] nomina arceſſere. Neque religio tum erat, ea quæ de antiqua in jus vocatione in jure Romano repererant, ad hodiernam citationem; & quæ de albis prætorum legerant, ad edicta judicium noſtrorum referre. Quin, ne quid deeſſet ineptiarum, ex veteribus iſtis præſidibus & præfectis prætorio imperii noſtri principes atque electores derivare haud dubitabant. Quas ridiculas interpretationes ex craſſa antiqui-

batur, in ductam; ut in publiciana dicitur inſt. *de actionibus* §. *aliæ*. Nam canis ſervabat naturam, qui ſtat in palea, qui nec ſibi poteſt habere paleam, nec alii permittit accipere. Sic nec ſibi poterat tenere ſervos, quod moriebatur nec libertatem patiebatur iis dari. Unde merito *caninia* dicitur, ut ſit conſequens nomen rei.

(g) Gloſſa ad §. *6. Inſt. de Jure nat. gent. & civ.* Sed hoc ſublatum eſt per legem latam ab Hortenſio Rege.

(h) Gloſſa ad *princ. Inſt. de teſtam. ord. Calatis*, id eſt bonis initiis vel conventibus, καλὸς enim bonum interpretatur.

(i) Gloſſa ad *princ. Inſt. de Lege Falcid.* Falcidia ſic dicta, quod ut falx fænum, ſic & lex legata reſecat.

(k) Gloſſa ad §. 3. *Inſt. de ſing. reb. per fideicom. rel.* Orcinus ſic dictus ab orco, quod eſt rectum, unde orcinus, id eſt, directe manumiſſus, vel ab orco, id eſt capio.

tatum Romanarum interiorisque litteraturæ ignorantia ſubnatas quum poſteri, nugis iſtis tamquam glebæ adſcripti, tantum non conſecrarent; tantus ſenſim ſuccrevit errorum graviſſimorum proventus, ut exſtirpando huic luxurianti lolio ne eminentiſſimorum quidem jureconſultorum ſufficeret diligentia.

Enimvero, condonandum id forſan fuerit magnis illis, qui tam infelici sæculo adoleverant, ingeniis. Illud vix ferendum, quod in felici illa temporum reparatione, quum ubique fervérent elegantiorum litterarum ſtudia, non deeſſent, qui in illa gloſſatorum barbarie quærerent delicias, frugeque reperta, glande tamen veſci mallent. Nemo ignorat, quantum in juriſprudentia repurganda illuſtrandaque deſudaverint præſtantiſſima ſuperiorum temporum ingenia, A. L-CIATI, BUDAEI, CUJACII, BALDUINI, HOTTOMANI, CHARONDAE, CONTII, BRISSONII, FABRI, AUGUSTINI, GIPHANII, PITHOEI, RAEVARDI, RITTERSHUSII, qui omnes cum juris peritia admirabilem quamdam atque inuſitatam antiquitatis notitiam conjunxerant: ſed eorum tamen labores adeo ſorduerunt pleriſque, ut vir quidam doctiſſimus, qui Balduini opera conjunctim edere inſtituerat, non reperiret, qui ſumtus facere ſuſtineret. Si qui etiam, eorum excitati exemplo, eamdem do-

docendi rationem ſequerentur in academiis, iis publico expoſitis odio, barbaroque *humaniſtarum* nomine traductis, tantum non aqua & igni interdicebatur. (*l*) Certatim ergo tum juvenes in Italiam, tamquam ad juriſprudentiæ mercatum quemdam confluebant, audituri ibi jureconſultos *magiſtraliter*, ſi Deo placet, docentes, (*m*) & redituri inde rabulæ haud poſtremi, confidentes, acres, contentioſi, & quod palmarium tum videbatur, multarum legum, ſibi non intellectarum principia uno ſpiritu citare gnariſſimi.

Verum ſuppuduit demum jureconſultos tantæ barbariei, Deusque hanc eis mentem dedit, ut cum illo legum ſtudio præter accuratiorem ratiocinandi artem aliaque præſidia, etiam antiquitatum inprimis Romanarum peritiam conjungerent. Viderunt poſtrema hæc ſæcula jureconſultos humaniſſimos, MERILLOS, GROTIOS, GOTHOFREDOS, AVERANIOS, VINNIOS, FREHEROS, HERALDOS, OISELIOS, BRUMMEROS, MENAGIOS, HUBEROS, SPANHEMIOS, BYNCKERSOEKIOS,

(*l*) Exemplum eſt in MELCH. von OSSEN. Teſtamento *Part. II. cap. VIII.* §. 2. *pag.* 385. *&* §. 14. *p.* 403.

(*m*) Magiſtralem hanc docendi methodum luculenter ex Pancirol. *de Clar. leg. Interpr. II, 6*, exponit THOMAS. ad *Melch. de Oſſen. Teſtam. p.* 398.

KIOS, NOODIOS, SCHULTINGIOS, qui nihil fecerunt reliqui, ut legibus ex ipſa ſtatus Romani veterumque rituum contemplatione lucem ſuffunderent. Sed plerique tamen duntaxat ſingularia quædam juris noſtri capita illuſtranda ſuſceperunt, nemoque adhuc, quantum memini, exſtitit, qui per omnes juris partes eundo hoc antiquitatis iter, ut CICERO (*n*) vocat, confecerit. Equidem JACOBUM GOTHOFREDUM juſtum antiquitatum juridicarum corpus meditatum eſſe, auctor eſt MORHOFIUS, (*o*) id quod ſi vidiſſet lucem, tamquam Phidiæ aliquod ſignum omnium procul dubio cordatiorum admirationem meruiſſet. Verum inviderunt nobis fata luculentum opus, neque quisquam adhuc in tanti viri labores ſucceſſit.

Quum vero & ego, quantum utilitatis hæc antiquitatum notitia juris Romani cultoribus adferat, experiundo didiciſſem, & olim ita ferente ſtudiorum meorum ratione, in pervolvendis melioris ætatis auctoribus indagandisque antiquitatibus haud parum inſumſiſſem operæ; facile a me impetravi, ut hac re cupidæ legum juventutis ſtudia pro viri-

(*n*) CIC. *de Orat. I, 60.*
(*o*) MORHOF. *Polyhiſt. Tom. III. Lib. VI. ſect. III. §. XI. p. 83.*

li mea parte juvare anniterer. Eo conſilio ſuperiore æſtate in publicis, quas indixeram, prælectionibus ad ſingulos Inſtitutionum titulos ea explicavi, quæ ex antiquitatibus ad intelligendam illam juris materiam obſervanda videbantur. Quum vero, auditorum memoriæ conſulturus, breviſſimis, quantum licebat, poſitionibus omnia concluſiſſem; dignæ illæ quibusdam viſæ ſunt, quas revocarem ſub limam, & publicæ luci exponerem. Et inde ſubnatum mihi eſt hoc antiquitatum Romanarum, quod nunc publici juris facio, ſyntagma, interioris juriſprudentiæ ſtudioſis non ingratum, ut ſpero, futurum. Equidem & in antiquitatum ſtudio ſuavis nonnunquam latet inſania. Non deſunt hodienum, Damaſippi illius ſimiles de quo HORATIUS: (*p*)

Inſanit veteres ſtatuas Damaſippus emendo.

Non deſunt, qui Protei baculum, aut Epicteti fictilem lucernam talentis coemerent, dummodo eſsent qui decipere vellent. Sed hos ego homines ſuaviter rideo, & ſi recte ab HENR. STEPHANO (*q*) obſervatum Græcos olim ſimplices homines *ἀρχαίους* & *ἀρχαϊκοῦς*; ſtultos vero *κρόνους κρονίους*, *κρονολήρους*, & *βεκκεσελήνους* vo-

(*p*) HORAT. *Serm.* II, 3. v. 64.
(*q*) HENR. STEPH. *Apolog. Herodot.*

vocaſſe nulli mihi magis hoc nomen mereri videntur, quam qui antiquitatis quisquilias auro mercantur. Numquam mihi placuit antiquitatis ſtudium, niſi quod ſublimioribus ſcientiis lumen præferret. Non ergo vulgaria ac trita hic quæres, non λεπτολογίας illas, quas plerumque in antiquitatum ſcriptoribus rident, quotquot ſunt cordatiores eruditi. Non hic de veterum calceis, non de eorumdem tricliniis, epulis, januis, ludis, haſtis, tibiis, coronis, larvis, thermis, torquibus, lucernis agitur: (cui enim non dictus Hylas?) ſed de iis, quæ ad ſtatum reipublicæ Romanæ, ad legum origines & rationes, ad ritus formulas & ſollemnia populi Romani verba, ipſumque veterum judiciorum ordinem pertinent, ſine quibus intelligi haud poſſunt leges Romanorum. In conſilium ubique adhibui auctores præſtantiſſimos quos omnes ipſe evolvi, &, quantum licuit, bona fide citavi. In prioribus titulis multum me fateor profeciſſe ex illuſtris THOMASII diſſertationibus, quibus Inſtitutiones illuſtrare cœpit, (r) quæ ſi omnes vidiſſent lucem, ſuperſedere potuiſſem hiſce lucubrationibus. Multum quoque adjumenti mihi attu-

(r) *De uſu practico Inſtitutionum.* in quibus tamen adhuc non longius, quam ad *Lib.* I. *Tit.* XII. progreſſus eſt.

attulerunt æterna CUJACII, HOTTOMANORUM, BRISSONII, BALDUINI, PET. FABRI, BRUMMERI, M. VERTRANII, MAURI, SIGONII, SALMASII, JO. FR. GRONOVII, EZ. SPANHEMII, MENAGII, NOODII, BYNCKERSHOEKII, PERIZONII, HUBERORUM, BURMANNI, SCHULTINGII, aliorumque doctiſſimorum virorum opera, quæ diurna nocturnaque verſavi manu. Legem tamen hanc ego mihimet ipſe dixi, ut ſemper ad fontes recurrerem: eaque re factum eſt, ut haud pauca obſervarem, quæ aliis in mentem haud veniſſe arbitror. Quum vero in prælectionibus, quarum memini, publicis ordinem Inſtitutionum ſequutus eſſem; nolui poſtea ab eodem recedere, ſed eumdem in toto opuſculo ſervandum exiſtimavi, ea tamen lege, ut potiores, quæ in pandectis occurrunt, materias juſto loco atque ordine infererem, multaque, quæ in utriſque deſiderantur, hinc inde ſupplerem. Sic quum verbi cauſſa diſtinctiones perſonarum omnes neque in Inſtitutionibus, neque in latiore Digeſtorum opere explicatæ ſint; de illis accuratiſſime egi in adpendice libri primi, ubi in ſimul dedi operam, ut quæ a CAR. SIGONIO in libris *de antiquo jure civium Rom. Italiæ & provinciarum*, ut & EZECHIELE SPANHEMIO in *Orbe Romano* paullo pro-

prolixius tradantur, tanquam in nucleo exhiberem. Eadem cura & diviſionem illam *rerum mancipi* & *nec* mancipi, de qua altum eſt in jure noſtro ſilentium, expoſui *Libro II. Tit. I.* Multa quoque dicta invenies de jurisdictione & imperio, de ordine judiciorum, de feriis & dilationibus, de edendo, poſtulando, procuratoribus, de jure dotium, divortiis, aliisque juris capitibus, quæ ſicco pede in Inſtitutionibus prætereunda putavit TRIBONIANUS. Ut paucis dicam, ita in hoc opere verſatus ſum, ut liceat mihi fructum uberrimum ad conſcientiam meam referre. Illud unum doleo, inter concatenatos labores non licuiſſe mihi eſſe tam felicem, ut paullo ſeveriore lima menda omnia tollerem. Ea TU, LECTOR BENEVOLE, tantisper æquo animo feras, rogo, dum in calce poſterioris partis indicem eorum, in quibus operæ aberrarunt, confecero. Interim fruere his, & ANTIQUITATES GERMANICAS, quæ ad illuſtrandum jus Germanicum hodiernum faciunt, & quas ego jam a plurimis annis perpolivi, easdem methodo expoſitas, brevi, ſi Deo viſum fuerit, exſpecta. VALE. Ex Academia Fridericiana, ipſis KAL. SEPT. ↀↃↀCCXVIII.

IN-

INDEX TITULORUM PARTIS PRIMÆ, ET MATERIARUM

quæ in illis tractantur.

LIB. I.

AD PROOEM. De variis juris Romani collectionibus diſſeritur.

Ad TIT. I. *De juſtitia & jure, agitur* de jureconſultorum veterum philoſophia, & æmulatione cum philoſophis.

Ad TIT. II. *De jure Nat. gent. & civili, agitur* de ritu ferendi leges & plebiſcita, ut & de SC. de Prætorum & Ædilium edictis, de jureconſultorum origine & reſponſis, de conſtitutionibus principum, & aliis.

Ad TIT. III. *De jure perſonarum, agitur* de ſervorum Romanorum conditione & variis generibus.

Ad TIT. IV. & V. *De ingenuis & libertinis, agitur* de variis manumittendi ritibus, de libertinorum conditione, variis generibus, inſignibus.

Ad TIT. VI. *Qui & quibus ex cauſſis manum. non poſſunt, agitur*, de legis Æliæ Sentiæ origine, ratione, variis capitibus, & abrogatione.

Ad TIT. VII. *De Lege Fuſ. Canin. tollenda*

agi-

agitur de hujus legis origine, ratione, materia, abrogatione.

Ad TIT. VIII. *De his, qui ſui vel alieni juris ſunt, agitur* de Dominorum poteſtate & crudelitate in ſervos & variis legibus, quibus illa coercita.

Ad TIT. IX. *De patria poteſtate agitur de antiqua patrum poteſtate in liberos, veluti de* jure vitæ & necis, de trina venundatione liberorum, de judiciis domeſticis, de adquæſtu per liberos, & quid in his omnibus ſenſim mutatum ſit.

Ad TIT. X. *De nuptiis, agitur de variis ritibus* nuptiarum, veluti confarreatione, coemtione, uſu, eorumque effectibus, ut & de nuptiarum requiſitis.

APPENDIX *De legitimatione*, in ſpuriorum conditionem, originem legitimationis variaque ejus genera inquirit, ubi & de curiæ datione.

Ad TIT. XI. *De adoptionibus*, de variis adoptionis generibus, & ritibus in ea adhibitis diſſeritur.

Ad TIT. XII. *Quibus modis patr. pot. ſolvitur, agitur* de ritibus emancipationis ejusque variis ſpeciebus.

Ad TIT. XIII. XIV. XV. XVII-XX. *De tutelis teſtamentaria, legitima, fiduciaria, dativa*, partim origo tutelæ, partim leges XII. tabularum de tutelis explicantur. Adduntur quædam de ritibus dandi tutores, ut & de tutela mulierum, cujus hiſtoria latius traditur.

Ad TIT. XVI. *De capitis deminutione*, ejus origo ex antiquo cenſus inſtituto deducitur, multaque ex antiquitatibus explicantur de jure poſt-

poſtliminii, de ſervitute pœnæ, de exſilio, aquæ, & ignis interdictione, deportatione, & aliis.

Ad TIT. XXI. *De auctoritate tutorum*, quid antiquis fuerit auctoritas, quid adminiſtratio, & quomodo interponi conſueverit auctoritas docetur.

Ad TIT. XXII. *Quibus modis tutela finitur*, de ritu explorandi pubertatem, & aliis modis finiendi tutelam agitur.

Ad TIT. XXIII. *De curatoribus*, agitur de curatione furioſorum, & prodigorum, de ritu interdicendi bonis, de origine curationis minorum, de actoribus, & adjutoribus, aliisque rebus huc pertinentibus.

Ad TIT. XXIV. *De ſatisdat. tutor. & curat.* ſatisdationis origo, SC. ſub Trajano factum; ipſeque ritus ſatisdandi explicantur.

Ad TIT. XXV. *De excuſat. tut. vel curatorum*, multa diſſeruntur ex antiquitatibus de lege Papia Poppæa & jure liberorum, de liberorum recens natorum profeſſione, de adminiſtratione fiſci & ærarii, de ſchola Romana, Cpol. & Berytenſi & variis in illa Profeſſoribus, Grammaticis, Rhetoribus, Philoſophis, Medicis, Jureconſultis, eorumque immunitatibus.

Ad TIT. XXVI. *De ſuſpect. tutorib. vel curatoribus*, origo hujus criminis ex lege XII. Tab. explicatur.

APPENDIX Libri I. *Ea ſupplet, quæ in inſtitutionibus de jure perſonarum omittuntur.* Hinc in illa agitur de jure civitatis & Quiritium, de Latio & latini nominis eorumque juribus; de Italis, de provinciis, earumque formulis; de municipiis, coloniis, præfecturis, civitatibus fœde-

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

fœderatis, de peregrinis, denique eorumque conditione & juribus, *aliiſque*.

L I B. II.

AD TIT. I. *De rer. diviſ. & adquir. rer. domin. explicatur*, quomodo Romani res ſacras Diis ſuperis; religioſas diis inferis conſecraverint, quomodo ſepulcra circumſcripſerint limitibus, quomodo muros aratro ſignarint, ac deinde dedicarint? Quæ res dictæ veteribus publicæ, communes, univerſitatis, nullius? Quænam res mancipi & nec mancipi? quomodo facta mancipatio, in jure ceſſio, ſub corona venditio, auctio, traditio, adjudicatio? Quid Dominium quiritarium & bonitarium?

Ad TIT. II. *De rebus corporalibus & incorporalibus*, hæc diviſio e principiis Stoicorum explicatur.

Ad TIT. III. *De ſervitut. ruſtic. & urbanor. prædiorum* de utrarumque origine & indole ex antiquitatibus Romanis diſſeritur.

Ad TIT. IV. & V. *De uſufructu, uſu & habitatione*, eorumque origine agitur.

Ad TIT. VI. *De uſucapionibus & longi temporis præſcriptionibus* origo horum jurium ex jure Attico & legibus XII. Tabularum derivatur, & de legibus Atinia, Julia, Plautia, Scribonia aliiſq; novis conſtitutionibus agitur.

Ad TIT. VII. *De donationibus* diſſeritur de differentia doni & muneris, de donis Romanorum variis, veluti ſtrenis, apophoretis, muneribus natalitiis, luſtricis, nuptialibus,

xeniis,

xeniis, &c. Eadem occaſione de lege Cincia & aliis juribus eorumque origine agitur.

Ad TIT. VIII. *Quibus alienare licet vel non licet*, tota materia de dotium origine & jure, ut & de ritibus dotem dicendi, dandi promittendive tractatur. Agitur item de alienatione pignoris & rerum pupillarium.

Ad TIT. IX. *Per quas perſonas cuique adquiritur*, præcipue de adquæſtu per liberos horumque peculio, ut & per ſervos, matres familias, perſonasve liberas agitur.

Ad TIT X. XI. XII. XIII. *De teſtamentis ordinandis, de teſtam. militar. & qui teſtari non poſſunt*, oſtenduntur prima rei teſtamentariæ initia, additurque, quomodo teſtamenta in comitiis calatis, in procinctu, per æs & libram, ut & prætoria facta ſcriptaque ſint. Agitur etiam de teſtamentis militaribus, de teſtamentis feminarum, de exheredatione liberorum vetere & nova, ut & abdicatione eorum &c.

Ad TIT. XIV. *De heredibus inſtituendis* de iis præcipue agitur, qui heredes inſtitui haud potuerint, quales erant peregrini, cælibes, orbi, univerſitates, in quibus tamen non comprehenduntur municipia. An & quinam Dii potuerint heredes inſtitui? Qualis as hereditarius, & quomodo computandus?

Ad TIT. XV. XVI. *De vulgari & pupillari ſubſtitutione* in utriuſque originem inquiritur, ſimulque ejus formula & modus oſtenduntur.

Ad TIT. XVII. XVIII. XIX. *Quibus modis teſtam. infirmantur, de querela inofficioſi teſt. ut & de hered. qualitate & different.* explicatur,

tur, quænam teſtamenta fuerint nulla vel Infirmata, rupta, irrita, reſciſſa: quæ fuerit origo querelæ inofficioſi ejusque natura? quæ origo portionis legitimæ? Quinam heredes dicti neceſſarii, ſui & neceſſarii, extranei? Quibus ritibus creta & adita hereditas? Quid pro herede geſtio? Quid immixtio & agnitio?

Ad TIT. XX-XXII. *De legatis eorumque ademptione & translatione, ut & lege Falcidia*, oſtenditur, quotuplicia legata fuerint, quomodo legatum ſit per vindicationem, damnationem, ſinendi modo, per præceptionem? Quænam fuerit horum legatorum differentia? Quid legatum partis hereditatis? Conſiderantur porro leges Furia teſtamentaria. Voconia, Falcidia, earumque origo & materia expenditur.

Ad TIT. XXIII-XXV. *De fideicommiſſis univerſalibus & ſingularibus & de codicillis*, fideicommiſſorum origo, formulæ, natura oſtenditur: adduntur nonnulla de SC. Trebelliano, Pegaſiano, Aproniano, de codicillorum nomine, natura, origine, & quæ huc pertinent, aliis.

ANTI-

ANTIQUITATES ROMANÆ JURISPRUDENTIAM ILLUSTRANTES.

PROOEMIUM.

QUum Juſtinianus Imperator in Inſtitutionum procœmio potiſſimum collectionis ſuæ texat hiſtoriam; facturi videbimur operæ pretium, ſi & nos illius exemplo juris Romani collectiones, tum ante Juſtinianum, tum poſtea confectas, veluti per indicem recenſuerimus.

I. Urbem Romam principio Reges habuere, qui manu initio omnia regere, poſtea vero & leges quaſdam curiatas ad populum ferre cœperunt. Tacit. *Annal. III.* 26. *L.* 2. §. 1. *D. de orig. jur.* Has leges regias, maxime ſacras primus collegit C. (a) Papiſius, non multo poſt exactos Reges Pontifex Maximus, ut patet ex Dio-

I. Legum regiarum collectio, ſeu jus Papirianum.

(a) Pomponius *L.* 2. § 2. & 36. *D. de O. I.* modo *Sextum* modo *Publium* vocat: Dionyſius vero Hali-

Dionyſ. Halicarn. *Antiq.Rom. III.p.*178. ex quo etiam diſcimus, C. Papiſium illum leges Numæ, dudum abolitas, in lucem revocaſſe. Et hæc quidem collectio IVS CIVILE PAPISIANUM (*b*) vocatur a Pomponio *L.* 2. §. 2. *D. de orig. jur.* de eoque tempore Cæſaris, (ut eleganter obſervavit V. C. Car. Andr. Duker. *de Latinit. vet. Jureconſultor. p.*156.) librum integrum compoſuit Granius Flaccus, laudatum in *L.* 144. *D. de verb. ſignif.*

II. Ejus interitus & reſtitutio. II. Dudum vero, præter pauciſſima fragmenta (*c*) Papiriana illa collectio periit. Et hinc poſt renatas litteras de colligendis legibus regiis cogitarunt Ioannes Guil. Forſterus in *hiſtoria iuris Romani*, *Lib.* 1. *Cap. VI.* Fulujus Vrſinus Ant. Auguſtinus & Juſtus Lipſius *de legi-*

---

naſſeus, cui plurimum ea in re credendum, *Caium* adpellat. Quum autem Cujacius obſervat in codicibus MSC. legi VI. pro *Sextum*; non dubito, quin ex nota numerali Sexti prænomen ſibi finxerint ſcribæ. ſignificare vero videtur numerus iſte Papiſium quem Dionyſius Halicarnaſſeus præcipue ſacras Numæ leges collegiſſe refert, ſexto demum libro reliquas leges regias veluti adpendicem adieciſſe: Unde ita forſan legenda verba Pomponii: *Quæ omnes conſcriptæ exſtant in libro ſexto C. Papiſii.* Conf. Bynkersh. *Prætermiſſa ad L.* 2. *D. de O. I. p.*17.

(*b*) *Papiſii* olim dicti, qui poſtea *Papirii*, Cicero *Epiſt. ad famil.*IX.21. Primus Appius Claudius ſive Cæcus, ſive Centummanus, ſive Craſſus circa annum V. C. ccccv. litteram R. reperit, ex eoque tempore dici cœpit, *Papirius*, *Furius*, *Valerius* pro *Papiſio*, *Fuſio*, *Valeſio*, *L.*2. §.36. *D. de orig. iur.* & ibi Bynkershoeck in *Prætermiſſis* Petr. Faber *Semeſtr. l.* 11. *p.* 52.

legibus regiis & decemviralibus. Pandulphus Pratejus *in jurisprudentia vetere Draconis & Solonis cum Romano jure legum regiarum & decemviralium collata. Lugd. MDLIX*, 8. Franc. Modius, Steph. Vin. Pighius, Ant. Sylvius, &, qui reliquis omnibus palmam præripuit Paulus Merula *de legibus Romanorum, Capite II. & ſequentibus*. Romuli leges ſingulari opuſculo collegit expoſuitque Franc. Balduinus. (*d*)

III. Eiectis Regibus, leges quoque eorundem exoleviſſe, (*e*) & jus maxime incertum eſſe cœpiſſe, novimus ex *L.* 2. §. 5. *D. de orig. jur.* III. Leges XII. Tabul.

A 2

(*c*) Fragmentum bene longum e jure Papiriano exſtat apud Macrob. *Saturn. III*, 11. Quamvis quum illud non tam legum, quam commentarii faciem præ ſe ferat, magis Granio Flacco, quam Papirio videatur tribuendum. Forſan etiam huc pertinet *L.* 2. *D. de mort. infer.*

(*d*) Sequutus eſt Balduinus tabulam Capitolinam, cujus apographum a Io. Barth. Marliano acceperat. Sed eam genuinam, certe antiquam haud eſſe, vel primo intuitu adparet. Vid. Eric. Maurit. *Diſſert. de libris iur. comm. p.* 92. Ge. Schurbat. *de Fatis Iuriſprud. Rom. Exerc. I.* 83. *p.* 64.

(*e*) Leges omnes regias ſemel ſimulque lege tribunicia abrogatas eſſe, vulgo colligunt ex *L.* 2. §. 8. *D. de orig. iur. Exactis regibus lege tribunicia, omnes leges hæ exoleverunt.* Ex hoc enim loco palam eſſe putant, lege quadam, vel a Junio Bruto, Tribuno adhuc Celerum, lata, vel tributim a populo ſcita, leges regias omnes fuiſſe proſcriptas. Vid. Ge. Eberlin. *de orig. iur. IV*, 11. *p.* 22. Ge. Schubart. *de fat. iuriſpr. Rom. Exerc. II.* 4. 118. Sed ſane leges lege non exoleſcunt, ſed abrogantur: neque Pomponius ait, leges regias lege illa tribunicia exoleviſſe, ſed reges

iur. Poſt diuturnas patriciorum plebiſque ſimultates, an. Urb. cond. CCCI. tres legati in Græciam miſſi ſunt, qui variarum civitatum leges deſcriberent. Poſtea decemviri, legum ferendarum cauſa creati, e moribus antiquis, (*f*) & jure, quod legati attulerant peregrino, & præcipue Attico, (*g*) decem initio, ac paulo poſt duo-

ipſos proſcriptos eſſe lege Tribunicia. Ritterſhus. *ad Leg. XII. Tab. p.* 9. Bynkersh. *ibid. p.* 10. Tribunicia vero illa lex non alia eſt, quam Junia *de imperio conſulari*, quippe quam Brutus, adhuc Tribunus Celerum, ad populum tulit. Exoleverunt vero regiæ leges deſuetudine, & quidem omnes. Nam ſi quæ in uſu manſerunt, eæ non tanquam leges regiæ, ſed tanquam mores patrii, poſtliminio in uſum revocati, obſervabantur, ut diſcimus ex Dionyſ. Halic. *Antiq. Rom. X. p.* 627.

(*f*) Multas leges veteres in XII. Tabulas migraſſe, prolixe demonſtrant Jac. Cujac. *Obſervat. III.* 40. Guil. Maran. ad *L.* 2. *D. de orig. iur. p.* 107. 20. Et ſatis id conſtat exemplo patriẹ poteſtatis, de qua legē Romuli in quarta tabula exſtitiſſe, teſtatur Dionyſ. Halic. *Ant. Rom.* II. *p.* 97. qui etiam *Libro* X. *p.* 681. obſervat, XII. Tabulas ἔκ τε τῶν ἑλληνικῶν νόμων, καὶ παρὰ τῶν σφισὶν αὐτοῖς ἀγράφων ἐθισμῶν, *tum ex Græcorum legibus, tum ex ſuis moribus non ſcriptis*, eſſe compilatas. Sed & Livius VI, 1. poſt incenſam a Gallis urbem etiam leges regias cum XII. Tabulis conquiſitas fuiſſe refert. Plura non addo de re certiſſima.

(*g*) Solonis leges adeo primas tulerunt, ut eas ſolas commemorent auctores quamplurimi. At Liv. III, 31. legatores illos *iuſſos eſſe ait, inclitas leges Solonis deſcribere & aliarum Græciæ civitatum inſtituta, mores, iuraque noſcere.* Et Gell. *Noct. Attic.* XX, 1. duodecim tabulas *inquiſitis explo-*

duodecim tabulas cõpilarunt, quas deinde populus in comitiis centuriatis probavit. Liv. *Hiſt. III.* 31. 34. 37. 57. Dionyſ. Halicarn. *Antiq. Rom. X. p.* 676. Et hæ ſunt illæ tabulæ, quas omnibus omnium philoſophorum bibliothecis anteponendas putabat Craſſus apud Ciceron. *de Orat. I.* 44. Hæ ſunt illæ tabulæ, *fons univerſi publici privatique iuris*. Liv. III, 34. Nævis tamen eas non caruiſſe, oſtendere conati ſunt Phavorinus philoſophus apud Gell. *Noct. Att.* XX. 1. & Thomaſ. *de nævis iuriſprud. Rom. Anteiuſtin. l.* 2. & *Diſſertat. annexa p.* 158 *ſeq.*

IV. Quamvis vero hæ leges decemvirales tabulis æneis (*h*) inſcriberentur a Romanis, IV. Earum interitus & reſtauratio.

 Dionyſ.

ratiſque multarum urbium legibus, eleganti atque abſoluta brevitate verborum ſcriptas teſtatur. Tacitus denique *Annal. III*, 27. a decemviris *quæ uſquam egregia*, accita eſſe docet. De Lacedæmonum legibus vulgo hoc negant, ob teſtimonium Auguſtini *de Civit. Dei II.* 16. Sed illi opponi poſſent Symmachus *Epiſt. III.* 11. Ammian. Marcellin. *Hiſt. XVI.* 5. Athenæus *Deipnoſ. VI, p.* 273. Fortaſſe tutelam agnatorum legitimam Laconum moribus debent Romani. Sane enim Spartæ eam tutelam uſitatam fuiſſe patet ex Herodot. I. 65. Nec dubitandum, quin ex Charondæ quoq; legibus nonnulla adoptarint decemviri, imprimis legem de ſupplicio falſi teſtis, ceu ex Ariſt. *Polit. II.* 10. docet Ritterſhuſius. Ab Æquis Faliſcis quoq; decemviros jura fecialia & nonnulla XII. Tabularum ſupplementa accepiſſe, docet Servius ad *Virgil. Æn. VII. v.* 695. Sed erraſſe Servium palam eſt ex Liv. I. 32. ubi jura fecialia jam Ancum Marcium, deſumta a Faliſcis, Romanis tradidiſſe, legimus.

(*h*) Pomponius *L.* 2. §. 4. *D. de orig. iur. meminit* tabularum *eborearum*, vel, ut alii legere malũt, *roborea-*

Dionyſ. Halicarn. *Ant. Rom. X. p.* 681. & loco urbis celeberrimo, id eſt, pro roſtris, adfigerentur in perpetuam rei memoriam; (Liv. III. 57. Diodor. Sicul. *Biblioth. XII.* 6.) anno tamen V. C. CCCLXVIII. Gallico incendio una cum ipſa urbe perierunt, reſtitutæ paullatim, conquiſitis undique fragmentis & apographis. Liv. VI. 1. Poſtea ut eo minus eſſet eas amittendi periculum, non ſolum æri incidebantur, in quo Cypriani adhuc ætate publice exſtabant, vid. Cyprian. *Epiſt. II.* 2. verum etiam pueris ipſis ab incunabulis ediſcendæ proponebantur. (i) Cicero *de legib. II.* 4. & 23. Verumtamen nec ſic quidem ætatem tulit nobiliſſimum illud legum decemviralium corpus, quod jam inde a ſæculo VI. periiſſe, non ſine ratione exiſtimamus. (k)

V. Poſt

rum, quod ſane convenientius videtur priſcæ Romanorum paupertati. Sed forſan hæ leges in tabulis *roboreis* primum promulgatæ, ac dein, ubi populus eas jure ſciverat, vel eboreis vel æneis demum inſcriptæ ſunt. Sane Anci Marci adhuc temporibus leges inſcribi conſueverunt tabulis quernis, additque Dionyſius Halicarn. *Lib. III. p.* 108. χαλκαῖ γὰρ στῆλαι οὔπω τότε ἦσαν *Nondum enim tum erant columnæ æreæ.* Ge. Schubart. *de Fat. Juriſpr. Rom. Exerc. II.* 35.

(i) Pueris ediſcendæ erant hæ tabulæ, iſque mos tamdiu duravit, donec lege Cornelia Prætores ex edictis perpetuis jus dicere juberentur. Ex eo enim tempore juris ſtudia non a legibus XII. tabularum, ſed a Prætoris edicto auſpicabantur adoleſcentes, ceu ex Cicer. *de Legib. I.* 6. erudite oſtendit V. C. Jac. Perizonius *Diſſ. de Lege Vocon. p.* 193.

(k) Rittershuſius ad *XII. Tab. p.* 13. tabulas has periiſſe putat ſub irruptionem Gothorum. As

V. Poſt renatas litteras, collectis undique fragmentis, reſtituere eas tentarunt Aymarus Rivallius, Io. Oldendorpius, Io. Guiliel. Forſterus, Ant. Auguſtinus, Fulu. Vrſinus, Franc. Balduinus, Ant. Contius, Franc. Hotomannus, Iac. Ræвardus, Cæl. Calcagninus, Io. Criſpinus, Steph. Vin. Pighius, Theod. Marcilius Fr. Pithœus, Dionyſ. Gothofredus Juſtus Lipſius, Paulus Merula, Conr. Rittershuſius, Ludov. Charondas, Baſinſtochius, Pandulph. Prateius, Hadr. Turnebus, Iul. Pacius, Car. Sigonius, Ant. Clarus Sylvius, Ricardus Vitus, Ion. Vincentius Gravina, &c, qui reliquis omnibus videtur præferendus, Iac. Gothofredus, cujus abſolutiſſima collectio exſtat in *quatuor fontibus iur. civilis*, qui prodierunt *Genevæ MDCLIII.* 4. V. Collectiones XII. Tabularum recentiores.

VI. Ex interpretatione XII. Tabularum *legis actiones* natæ ſunt, id eſt, certi exercendi iuris ritus, certæque verborum conceptiones & formulæ, quibus neglectis ſuſceptum quodvis civile negotium irritum habebatur. Quamvis enim actus legitimi nonnunquam in ſenſu latiore acciperentur pro omnibus actionibus, quæ coram magiſtratu fierent, adeo, ut & lictores *lege agere* dicerentur; Schulting *Juriſp. anteiuſt. p.* 85. 602. *ſeq.* ſtrictius tamen hic vocem accipimus partim pro formulis actionum, partim pro actibus voluntariæ juriſdictionis, ſollemniter explicandis, partim pro actibus ſollemniter, VI. Legis actiones earum que formulæ & faſti.

 non

ſeculo adhuc Juſtiniani exſtiterunt Commentarii Caji, quibus integrum XII. tabularum textum inſertum fuiſſe, ex fragmentis patet, quæ in digeſtis paſſim exſtant.

non tamen in jure peragendis. Hinc *actiones legis* ſunt manumiſſio, emancipatio, in jure ceſſio, adoptio, & ſimiles; *actus legitimi*, tutoris datio, mācipatio, hereditatis aditio & repudiatio, aliique plures. Horum omnium proprium erat, I. ut vel in jure vel certe ſollemniter, (*l*) fierent. II. ut nec diem nec cōditionem admitterent. III. Ut uno actu fierent, & iterari nequirent. IV. ut per procuratorem explicari non poſſent. Jan. Vinc. Gravina *de XII. Tab. LXXX. p.* 442. Briſson. *Antiq. Rom.* III, 20. *p.* 76. Petr. Faber. *Semeſt.* II. 23. 24. *& ad L.* 77. *D. de reg. iur. p.* 344. *ſeq.* Jac. Rævard. *de Auctorit. prudent.* II. *p.* 952. *ſeq.* Accedebant Faſti, ſeu conſignationes dierum faſtorum, nefaſtorum, interciſorum, quibus lege agere vel licebat, vel non, vel ex parte tantum licebat. Harum rerum omnium notitia initio penes ſolos patricios, & pontifices potiſſimum erat, qui tamquam oracula adibantur a populo: neque e re ſua hi eſse putabant, eas formulas & faſtos evulgari. Cicero *de Orat.* I, 41. *& pro Murena* XI. Quinctilian. *Inſt. Orat.* III, 8. Pomponius *L.* 2. §. 6. *D. de orig. iur.*

VII. Collectio earum in jure Flaviano.

VII. Egregiam ergo plebi operam navabat CN. FLAVIUS, qui arcanas iſtas formulas & faſtos pontificios, (*m*) ab Appio Claudio (*n*) in

(*l*) Omnes actiones legitimas & actus legitimos in jure factos putat Gravina, *l. c.* ſed id falſum de hereditatis aditione, repudiatione, aliiſque actibus legitimis, qui & extra jus recte expediebantur. Sollemniter tamē omnes fieri debebant.

(*m*) Solos faſtos a Flavio cum plebe communicatos dicit Cicero *pro Murena* XII. ſed formulas

(*n*) in librum collectos anno circiter CCCC-XL. primus evulgavit. Unde natum JUS FLAVIANUM, de quo Pompon. *L.* 2 §. 7. *D. de orig. jur.* Cicero *de Orat. I,* 41. *pro Mur. XI. & ad Attic. Epiſt. VI,* 1. Liv. *IX,* 46. Plin. *Hiſt. Nat. XXXIII.* 1. Gell. *Noct. Att. VI.* 9. Valer. Max. *II,* 5, 2. Addunt Pomponius, & Plinius, Flavium eo beneficio ædilitatem a plebe meruiſſe: ſed conſtat ex Valerio Maximo, eum jam tum, quum iſta patriciorum arcana evulgaret, ædilem fuiſse, & deinde prætorem factum, idque vel inde colligas, quod ipſe Pomponius faſtos illos *populo traditos,* id eſt uti ego ex Livio, IX, 46. interpretor, *in albo* (*o*) *propoſitos,* refert.

VIII. Quanto gratius hoc plebi fuit officium, tanto minus illud placuit patriciis, qui novas ſubinde excogitarunt formulas, easque ne in vulgus manarent, occultioribus quibusdam notis conſignarunt. Eas vero denuo evulgavit Sext. Ælius Q. F. P. N. Pætus Catus, (*p*) anno circiter V. C. DLIII. unde enatum JUS ÆLIANUM. *L.* 2. §. 7. *D. de orig. jur.* VIII. Et jus Ælianum.

A 5 Cic.

---

addunt reliqui auctores, ut puta, Valerius Maximus, Livius, Gellius, Plinius, & ipſe Cicero *Epiſt. ad Attic. VI,* 1. An faſti ſint iidem cũ illis apud Gruterum *Inſcr. p. CXXXIII.* nondũ liquet.

(*n*) Non decemviro illo, ceu exiſtimat Guido Panciroll. *Var. Lect. II,* 2. ſed Appio Claudio Cæco, cujus ſcriba fuerat Flavius. Plin. *Hiſt. Nat. XXXIII,* 1. Cicero *de Orat.* 1, 41. Conf. Bynkersh. *in Prætérm. p.* 46.

(*o*) In albis aliquid proponere, non privatorum erat ſed Prætorum atque Ædilium.

(*p*) Sextũ hũnc Æliũ ob juriſprudentiã mirifice collaudãt. Cicero *in Brũto XX.* & *de leg. II,* 23. Plin.

Cic. *pro Muræn.* XI. An hoc jus Ælianum idem ſit cum S. Ælii Tripartitis nondum expeditum eſt. Negant Bertrand. *de Juriſpr.* II. 4. p. 171. Guil. Grot. *Vit. Jureconſ.* l. 3. p. 17. Mihi tamen ea de re dubitandum vix videtur ob L. 2. §. 38. *D. de orig. jur.* ex qua patet, in Tripartitis illis præter XII. tabulas earumque interpretationem, *legis* etiam *actiones* occurriſſe. Vid. Beyeri *Poſit. ad tit. D. de orig. iur.* p. m. 10.

IX. Vtriuſque interitus & reſtauratio.

IX. Vtramque collectionem fata nobis inviderunt. Formulas tamen actionum antiquas ſtupenda plane induſtria collegit Barn. Briſſon. libro *de formulis & ſollemnibus populi Romani verbis*, edito *Francof.* MDXCII. 4. quibus tamen non has tantum, ſed & alias, ſacras, militares, forenſes familiareſque formulas complexus eſt. Faſtorum exemplum non unum exſtat in antiquis marmoribus, ex quibus quædam æterno inſcriptionum operi inſeruit Gruter. p. CXXXIII. & cum Petri Ciacconii aliorumque explanationibus recudenda curavit Jo. Ge. Grævius *Theſaur. Antiq. Rom. Tom. VIII.* Veterum denique notarum juridicarum ſpecimina poſt Valerium Probum, Petrum Diaconum & Mangonem dedit Jo. Nicolai in libro *de Siglis veterum*, qui prodiit *Lugd. Batav.* MDCCVI. 4.

X. Ab.

Hiſt. Nat. XXXIII. 11. & Ennius apud Cicer. *de Orat.* I. 45. cui vocatur

Egregie cordatus homo, Catus Ælius Sextus.

Conſ. L. 1. pr. C. *de comm. ſerv. manum.* De gente Ælia egregie diſſerit Henr. Noriſ. *Cenotaph. Piſan. Diſſert.* III. 9. p. 419.

X. Ab iis temporibus multæ ſubinde latæ ſunt leges, multa quoque plebiſcita, multa edicta prætorum atque ædilium prodierunt, quibus acceſſerunt reſponſa prudentum, & ſub Imperatoribus ſenatus conſulta, Edicta perpetua & Imperatorum reſcripta, adeo, ut in magnum *aliarum ſuper alias cumulatarum legum cumulum* excreſceret Romana juriſprudentia. Liv. III, 34. Romanarum legum Senatuſque conſultorum hiſtoriam plures dederunt, in quibus eminent Paulus Manutius, Anton. Auguſtinus, Paulus Merula, Franc. Hotomannus, Janus Vinc. Gravina: ſed hi omnes tamen in tanta meſſe haud leve aliis reliquerunt ſpicilegium. X. Romana juris prudentia mole ſua laborat.

XI. In hac legum Romanarum farragine haud pauci de univerſali quadam juris Romani collectione cogitare cœperunt. Agitaverat hoc conſilium Cicero, (q) cujus integrum ea de re librum allegat. A. Gellius *Noct. Attic. I, 22.* Quinctilian. *Inſt. Orat. XII. 3.* Ipſe quoque luculentam illius operis σκιαγραφίαν, *adumbrationem*, ſub Craſſi perſona dederat libro *de Oratore I, 42.* Sed in ſpongiam incubuit hic Ciceronis Aiax. XI. De Univerſali juris Rom. collectione cogitat Cicero.

A 6 XII. Idem

(q) Ciceronem non fuiſſe in Romana juriſprudentia hoſpitem, vel ſcripta illius demonſtrant. Q. Scævolæ ſe operam dediſſe, teſtatur in Bruto: & in orat. pro Muræna Cap. XIII. minatur, ſe, ſi ſibi homini occupato ſtomachum moverint, triduo jureconſultum profeſſurum. Unde & inter jureconſultos Ciceroni locum dedit Guil. Grot. *Vit. Iureconſult. I, 9. p. 61.* Sed an magnus in hac arte fuerit, adhuc ſub judice lis eſt. Vid. Schulting. *Orat. de de iuriſpr. Ciceronis* & Bynkerſh. *Prætermiſſ. ad L. 2. §. 38. D. de O. I. p. 85. ſeq.*

XII. Ut & Iul. Cæſa. & Cn. Pompeius & Conſtantinus M.

XII. Idem labor, teſte Suetonio *Jul. XLIV.* Julium Cæſarem; idem & jam antea Cn. Pompejum exercuit, ſi vera refert Iſidorus Hiſp. *Orig. V*, 1. &, qui hunc exſcripſit, Gratianus *can.* 2. *diſtinct.* 7. Ita enim ibi Iſidorus: *Leges autem redigere in libros primus conſul Pompejus inſtituere voluit, ſed non perſeveravit, obtrectatorum metu. Deinde Cæſar cœpit id facere, ſed ante interfectus eſt.* Sunt etiam, qui Conſtantinum M. de ejuſmodi corpore juris compilando cogitaſſe ferunt. Beyer. *Poſit. ad Digeſt. I*, 1. 146. Sed neſcio quo autore. Id certius, horum omnium conſilia fuiſſe irrita. In primis dolendum, Cæſari, huic operi quam maxime pari, per fata non licuiſſe tam præclare de Romana jurisprudentia mereri. Huber. *Auſpic. domeſt. V*, *p.* 177.

XIII. Edicta Prætorum primum collecta ab Ofilio.

XIII. Edicta prætorum, Auguſto imperante, diligenter colligere interpretarique cœperat C. Aulus Ofilius Jurecõſultus. (r) L. 2. §. 44. *D. de orig. jur.* L. 1. §. 2. *D. ne quis eum qui in jus vocabitur.* Sed privatim ſuſceptum fuerat hoc opus, neque adeo publicam umquam auctoritatem videtur obtinuiſſe. Menag. *Amœnit. Jur.* 447. *&* *p.* 98. Unde eo facilius periit, poſtquam edictum Juliani ejus luminibus officit.

XIV.

(r) Jam ante C. Ofilium ad Edictum, quædam commentari cœperat Ser. Sulpicius, quæ Bruto dedicavit. *L.* 2. §. 44. *D. de orig. jur.* ex quo Sulpicii commentario fragmentum exſtat. *L.* 5. §. 1. *D. de inſtitor. actione.* ſed breviſſimum hoc opus fuiſſe obſervat Pomponius.

XIV. Poſtea, Hadriano imperante, edicta prætorum in unum codicem coaluere, vel ex multis potius edictum unum, quod perpetuum vocabatur, concinnatum eſt circa annum, uti Ant. Pagi in *diſſ. Hypat. P. II. p.* 209. computat, cxxx. Eutrop. *Epit. Hiſt. Rom. VIII,* 9. *L.* 1. §. 18. *C. de vet. jure enucl. L.* 10. *C. de condict. indebiti.* Auctor operis non Didius Julianus, Imperator, ceu ex loco quodam Aurelii Victoris male intellecto conjecerat Hugo Grot. *Flor. ſparſ. p.* 641. ſed Salvius Julianus, Didii proavus, teſte Spartiano *vit. Julian. I.* gente Africanus, Adrumeti natus, uti eſt apud Grut. *Inſcript. pag. CCCCLVIII.* de quo jureconſulto præter Bertrandum & Guil. Grotium legi merentur Ægid. Menag. *Amœnit. jur. XXXIV.* & Henr. Dodvvell. *Prælect. Cambden. VIII, p.* 333. Quamvis vero mirifice Julianum collaudent veteres, adeo, ut eum vocent *virum ſapientiſſimum, Nov. LXXIV. maximæ exiſtimationis virum, & diſertiſſimum juriſperitum, L.* 5. *C. de bonis quæ lib. juris ſublimiſſimum teſtem, ſummæ auctoritatis hominem, & prætorii edicti ordinatorem; L.* 10. *C. de condict. indeb. ſummum auctorem juris ſcientiæ, L.* 15. *C. de uſufr. & habit.* & quæ alia paſſim ſunt ejus elogia; non tamen nævis caruiſſe ajunt hoc edictum. Quædam enim addidit de ſuo, quæ prætor nunquam edixerat. *L.* 3. *D. de conj. cum emanc. lib.* Quædam detraxit, veluti illa quæ de jurejurando Veſtalibus & Flamini Diali remittendo edixerat prætor. Gell. *Noct. Attic. X,* 15. Quædam correxit pro lubitu *L.* 1. §. *I. D.*

XIV. edictum perpetuum Salvii Juliani.

commod. L. 1. D. quod met. cauſſa. Vid. Jo. Bertrand. *de Juriſperit. I, 1. p. 31*. Guil. Grot. *de Vir. Jurecõnſ. II, 6. p. 127*. Jac. Gothofred. *Manual. Jur. III. p. 14. 15*. Nihilominus tamen facile eum excuſat Hadriani Imp. auctoritas. Hujus enim auſpiciis ſcripſit. Et laudi ſibi duxiſſe Hadrianum, ſi nova jure condidiſſe diceretur, quin ideo alterum Numam videri voluiſſe, ex Aurelio Victore Schotti præclare obſervavit Henr. Dodvvell. *Prælect. Cambden. VII. p. 294*. Ceterum tantam hic Juliani labor auctoritatem in foro obtinuit, ut Diocletianus & Maximianus Imp. illud JUS PERPETUUM adpellare non dubitent, in *L. 3. C. de adpellat.* Unde non mirum, quod ex eo tempore Furius Anthianus, Pomponius, Calliſtratus, Paulus, Ulpianus aliique clariſſimi jureconſulti, certatim ad Edictum perpetuum commentati ſint.

XV. Edictum provinciale.

XV. Eodem exemplo etiam Edictum provinciale neſcio (*s*) quis concinnavit, quod tamen ab edicto perpetuo prætoris parum diſcrepaſſe videtur. Caii ſane fragmenta ex commentariis ad Edictum provinciale tantum non in omnibus fragmentis aliorum ex libris ad edictum prætoris reſpondent: adeo ut Gothofredus in ordinando edicto perpetuo etiam Cai fragmentis uti non dubitarit. Ceterum hanc utriuſque edicti ſimilitudinem nemo mirabi-

(*s*) Eidem Hadriano hoc edictum provinciale tribuit Henr. Dodvvel. ad Spartian. *Had. 2. p. 395*. Sed dubium hoc eſt. Veroſimilius, quod ſub Marco in lucem prodierit. Vid. Ez. Spanh. *Orb. Rom. II, 12. p. 97*.

rabitur; qui noverit, jam olim proconſules, urbana edicta in jure dicundo plerumque eſſe ſequutos. Cicero *Verrin. I*, 46. & *ad Attic. Epiſt. VI*, 1. Conf. Ezech. Spanhem. *Orb. Rom. Exerc.* 2. *II*, 12. *p.* 97.

XVI. Periit utrumque edictum, magno juriſprudentiæ incommodo. Fragmenta tamen, hinc inde in Digeſtis reliqua, tamquam fractas e naufragio tabulas collegerunt Eguinarius Baro in libris *Manualium* (*t*) Guil. Ranchinus, cujus labor ad edictum prodiit Pariſ. MDXCVII, 8. recuſus in Jo. Herm. Schminckii *Syntagm. Critico. Marp.* cIↃ IↃ CCXVII, 4. & qui in dirigendo ordinandoque potius, quam concinnando edicto, omnium ſuperavit induſtriam, Jac. Gothofredus, cujus *Series librorum edicti perpetui* inter *quatuor fontes juris civilis* exſtat. XVI. Reſtitutio edicti perpetui.

XVII. Ex quo Imperatores non amplius ſenatus conſultis, ſed epiſtolis, nova jura condere cœperant; intra ducentos annos in tantum cumulum etiam hæc excrevere Principum reſcripta, ut etiam de iis in codices (*u*) colli- XVII. Codices in quibus collectæ conſtitutiones principum.

(*t*) Parum honorifice de hac Eguinarii collectione ſentit Jac. Gothofr. in *Biblioth. juris. I. p.* 46. ubi obſervat, auctorem ſæpe data opera fingere edicta, quæ numquam fuerint, multaque eo referre, quæ ex jureconſultorum placitis, moribus antiquis, noviſque principum inſtitutis deſcendant.

(*u*) Codices quum ſemper vocentur hujuſmodi Reſcriptorum principalium collectiones; obſervandum, codices olim a voluminibus diſtin-

colligendis cogitarint Gregorius & Hermogenes, ſeu, ut aliis vocantur, Gregorianus & Hermogenianus, quorum codices privata auctoritate concinnati, etiam a Juſtiniano celebrantur. *Conſt. ſumma reip.* §. 1. *de Juſtin. cod. confirm.*

XVIII. Codex Gregorianus.

XVIII. Ad Gregorianum codicem quod attinet, eum recentiorem Hermogeniano credit Guido Panciroll. *de claris legum Interpret. I, 65. 66.* qui & auctorem eſſe ſuſpicatur Gregorium, ſub Valente & Gratiano præfectum annonæ, Africæque procoſ. cujus mentio fit *L. 15. C. Theod. de piſtorib.* At Gregorio alii hunc codicem tribuit Gothofredus *Proleg. Cod. Theod. I, p.* 183. qui ſub Conſtantino M. fuerit Præfectus prætorio, cujuſque mentio fit *L. 3. C. Theod. de annon. & L. 2. C. Theod. de contrah. emt.* ut & in *L. 1. C. de natural. lib.* Neutrum adeo certum atque expeditum videtur. Auguſtinus ſane *ad Pollent. II,* 8. auctorem non Gregorium vocat, ſed Gregorianum: eodemque modo eundem laudat Auctor *collationis legum Moſaicarum & Romanarum I,* 8. 9 & 10. *VI,* 4. 5. Continuiſſe vero hic codex videtur conſtitutiones ab Hadriano uſque ad Diocletianum & Maximianum.

XIX.

ctos, atque ita adpellatos libros quadrata vel quadrangula forma. (nam & triangularis formæ mentio fit apud Dionyſ. Perieget. *p.* 36.) quamvis alias vulgari uſu omnes libri vocentur codices, *L. 52. D. de Legat.* 3. Salmaſ. *de mod. Vſur. X. p.* 413. Sculting. *ad Paul. p.* 377.

(x) In fragmentis ſane codicis Gregoriani, quæ

XIX. Nec certior auctor eſt codicis Hermogeniani. Eugenio Hermogeniano, qui teſte Baronio, ſub Diocletiano, Præfectus prætorio fuit, atque ad ſenatum retulit de perſequutione Chriſtianorum, hanc compilationem tribuit Pancirollus *de clar. leg. Interpret. I, 65.* Alii Hermogenianum jureconſultum auctorem fuiſse conjiciunt, quem ſub Conſtantino M. ejuſque liberis floruiſse, erudite demonſtrat Æg. Menag. *Amœn. Jur. XI.* Conf. Jac. Gothofred. *Prolegom. Cod. Theod. I, p. 183. ſeq.* Reineſ. *Epiſt. ad Rupert. LXIX. p. 640.* Conſtitutiones vero principum, quorum Gregorianus rationem habuerat, in Hermogeniano etiam codice fuiſſe recte exiſtimat Jac. Gothofredus, ſed ita, ut in nonnullis inter ſe diſſenſerint. Quamvis vero de diſſenſu eorum res certa ſit, neque dubitare nos ea de re patiatur Auctor *Collationis legum Moſaicarum & Rom. VI, 5*, qui unam eandemque Diocletiani & Maximiani Conſtitutionem in utroque codice, aſt *aliis tamen diebus & conſulibus* lectam, teſtatur; nihil tamen eſt, quo certo demonſtres, Hermogenianum etiam ab Hadriani temporibus auſpicatum fuiſse. In fragmentis ſane illius non niſi Diocletiani & Maximiani Conſtitutiones occurrunt, ſi a tribus

XIX. Codex Hermogenianus.

etiamnum exſtant, legimus conſtitutiones Antonini Caracallæ & Severi, Alexandri, Gordiani, Philipporum, Valeriani & Gallieni, Cari & Numeriani, immo & Diocletiani & Maximiani. Ex quo patet, errare virum ſummum, Jac. Cujacium, dum in *princ. paratitl. Codicis* Gregorianum codicem in Valeriani & Gallieni Conſtitutionibus deſiiſſe exiſtimat.

bus primis diſceſſeris, quæ Aurelio (*y*) neſcio cui tribuntur. Sed quum hanc inſcriptionem ſinceram haud eſſe, vel primo intuitu pateat, nec ratio ulla adpareat, cur poſt Gregorianum actum agere voluerit Hermogenianus; non præter rem ſuſpicari mihi videor, Codicem Hermogenianum non niſi ſupplementum Gregoriani fuiſſe, adeoque præter ea quæ Gregorius omiſerat, ſuperiorum principum reſcripta Diocletiani ſolum & Maximiani, ut & ejus ſucceſſorum Conſtitutiones complexum eſse, uſque ad annum Chriſti CCCXII. (*z*)

XX.

(*y*) Nemo veterum Imperatorum ſolo Aurelii nomine dictus eſt. Unde adparet Inſcriptionem harum conſtitutionum minus eſſe ſinceram. Sed certum eſt, has quoque conſtitutiones aut Diocletiani aut Maximiani eſſe. Nam prior C. AURELIUS VALERIUS DIOCLETIANUS vocatur in marmoribus apud Gruterum *Inſcript. p. CCLXXIX. & MLXXIX.* Poſterior vero M. AURELIUS VALERIUS MAXIMIANUS dicitur non ſolum in nummis, ſed & inſcriptionibus apud Gruter. *p. CLIX. & CCLXXIX.* Accedit, quod hæc conſtitutionum fragmenta in ſubſcriptione habeant Sirmium, ex qua Pannoniæ urbe quam plurimas horum Imperatorum Conſtitutiones emanaſse patet ex *L.19. L.24. L.25. C.de tranſact.* aliiſque plurimis. Vid. Schulting. *Iuriſpr. Anteiuſt. p.709.*

(*z*) In Codice Juſtinianeo conſtitutiones quædam occurrunt, poſt Diocletianum ſcriptæ, & anteriore tamen epocha Codicis Theodoſiani, qualis eſt *L.ult. C.de tutor. & curat. qui ſatis non ded.* edita anno CCCVI. & *L.1.C.de feriis* priore illa paullulum antiquior. Hæ, quum ex Codice Theodoſiano deſumptæ non ſint, procul dubio

XX. Uterque collector profano deorum cultui addictus fuiſſe videtur Gothofredo. De Hermogeniano ſane jureconſulto contra Jo. Bertrandum id demonſtrarunt Ægid. Menag. *Amœnit. jur. civ.* XI. & Guil. Grot. *Vit Jurecon ſ. vet.* II, 12. p. 178. Nec a veritate abludere videtur ſententia Gothofredi, qui hos Auctores ideo tantam operam in colligendis vetuſtiorum Principum epiſtolis poſuiſſe exiſtimat, ut veteris juriſprudentiæ anteconſtantinianæ, quæ tum Conſtantini M. & ſucceſſorum conſtitutionibus quotidie evertebatur, faciem poſteritati contemplandam ſiſterent.

XX. Cur hi Imperatorum gentilium conſtitutiones collegerint?

XXI. Periit uterque codex, præter fragmenta, quæ initio Jac. Sichardus edidit cum *Codice Theodoſiano Baſilea* MDXXVIII. *fol.* deinde Petrus Gregorius Tholoſanus *Lugduni* MDLXVI. & Jacobus Cujacius *Colon. Allobr.* MDLXXXVI. & eodem anno *Pariſiis*. Noviſſima abſolutiſſimaque editio eſt Antonii Schultingii, cujus ſimul annotationibus illuſtrata utriuſque Codicis fragmenta podierunt in *Juriſprudentia vetere antejuſtinianea* p. 683. *ſeq. Lugd. Bat.* MDCCXVII. 4o.

XXI. Codicis utriuſque fragmenta.

XXII. Quum vero hi codices & privatim collecti eſſent, & gentilium tantum Imperatorum reſcripta complecterentur: Chriſtianorum quoque imperatorum a Conſtantino M. uſque ad ſuam ætatem conſtitutiones in vaſtum

XXII. Codex Theodoſianus.

ex alterutro horum codicum in corpus Juſtinianeum migrarunt. Adeoque probabile eſt, Hermogenianum ſaltim Codicem pertigiſse ad annum CCCVI. Schulting. *ibid.*

ſtum ſatis opus collegit THEODOSIUS JUNIOR Imp. circa ann. CCCCXXXVIII. Gothof: *Proleg. cap. I. n.* III. Unde etiam hic Codex inſcribitur *Nova leges legitimorum Principum*: itemque *Codex Theodoſianus*. (*a*) Iſidor. *Orig. V*, 1. *p.* 925. Jac. Gothofr: *Prolegom. ad Cod. Theod. I. & II.* Exſtat etiamnum hic codex, qui poſt Sichardi, Tilii, Cujacii, Puteani, Pithoei & Sirmondi curas luculento commentario Jac. Gothofredi, illuſtratus; prodiit *Lugd.* ɔIɔ Iɔ CLXVIII. *fol. Tom. VI.*

XXXIII. Nævi hujus codicis.

XXIII. Nec tamen hic Theodoſianus etiam codex ſine nævis eſt, quos accurate recenſet Gothofred. *Proleg. II*, *p.* 187. Imo nec integer ſatis ad nos pervenit. Nam CCCXX. circiter conſtitutiones occurrunt in Codice Juſtinianeo, quas in Theodoſiano fruſtra quæſiveris, quarumque indicem confecit Anton. Marvilius, editioni Gothofred. ſubjectum ſub titulo *Supplementi Codicis Theodoſiani*, poſt Gloſſarium nomicum.

XXIV.

(*a*) Cum hoc Theodoſiano Codice cave confundas *Alarici* Gothorum Regis *Codicem*, Aniani opera compilatum ex particulis codicis Theodoſiani, Gregoriani, Hermogeniani, itemque ex inſtitutionibus Caii, ſententiis Pauli & Corpore Ulpiani, hinc inde tamen interpolatis manu ejuſdem Aniani. Nam & hæc farrago ſæpe *Codicis Theodoſiani* vel *legis Romanæ* nomine laudatur a medii ævi Scriptoribus. Oiſelius *Proleg. ad Caii Inſt.* Jac. Sirmond. *Quæſt. tripl. ad calcem Var. Opuſ. Tomo III.* Jac. Gothofred. *Proleg. Cod. Theodoſ.* V. Car. du Freſne *Gloſſar. Lat. voce Lex Romana Tom. II*, *p.* 269.

XXIV. Adjiciuntur etiam Codici Theodoſiano conſtitutiones *novellæ* Theodoſii, Valentiniani III. Marciani, Majorani, Severi & Anthemii a Pithoeo primum vulgatæ *Pariſ. MDXXXI.* XXIV. Novellæ illi adjectæ.

XXV. Quum ergo nemo ante hæc tempora legibus compilatis feciſset operæ pretium, juriſprudentiaque eſſet ὡς ἂν ἄχθος καμήλων πολλῶν, *multorum camelorum onus*, ut lepide ait Eunapius *Vit. Ædeſii p.*32. factum eſt, ut Juſtinianus Imp. de nova univerſi juris collectione cogitare cœperit, laudandus ſane hoc nomine, quod dignum perſona imperioque ſuo cepit conſilium, felix quoque eo, quod opus a multis ante ſe fruſtra tentatum perfecit, ſed a multis reprehenſus, quod non prudentius hoc negotium conficiendum curavit, & in eo infeliciſſimus, quod in ea incidit tempora, quibus ob gliſcentem barbariem vix licebat orbi litterario magnum quid atque excellens a jureconſultis ejus ætatis exſpectare. XXV. Collectio Juſtinian.

XXVI. Eſt hic princeps ancipitis admodum famæ, &, ſi ejus ingenium noveris, laudibus, quas ei vulgus jureconſultorum admetitur, vix dignus. Fuit ſane varius in omni genere vitæ, Cleri pariter ac Theodoræ, mulieris ſcenicæ, quam uxorem duxerat, ludibrium, ad evertendas pretio leges paratiſſimus, a prudentia denique legiſlatoria parum inſtructus, ſi incorrupta fides Procopii *in Anecdotis* a Nic. Alemanno vulgatis, cui neſcio an ab Eichelio, Gabriele Trivorio, aliisque ſatisfactum ſit. XXVI. Hujus Imperatoris genius.

XXVII.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

XXVII. Juriſconſultorum, quorum opera uſus indoles.

XXVII. Nec opera uſus eſt virorum huic labori parium, ſed *Dorothei, Theophili,* aliorumque hujus commatis jureconſultorum, & maxime *Triboniani,* cujus indolem poſt Suidam in voce *Tribonianus*, vivis coloribus depinxit Franc. Hotomannus in *Antitriboniano cap. XI, & XII. p. 146. ſeq.* Et quum hujus viri imprudentia & ſubleſta fides ex ipſis operibus eluceat, (quamvis & quædam ei perperam vitio vertantur,) merito miramur, Jo. Chiffletium *de utriuſque juris architectis*, & Janum Vincentium Gravinam *de ortu & progr. jur. civil. CXXXVII. p. 159. ſeq.* tanto molimine ejus cauſſam egiſſe.

XXVIII. Codex Juſtinianeus.

XXVIII. Hujus ergo viri opera, auſpiciiſque Juſtiniani, A. C. DXXVIII. Id. Febr. primo loco prodiit *Codex Juſtinianeus prior*, qui quam parum diligenter fuerit a decemviris huic operi præfectis collectus, vel inde patet, quod poſtea una litura videretur inducendus. (*b*) *Conſt. Hæc quæ fin. de nov. C. fac.*

XXIX. Pandectæ.

XXIX. Deinde XVII. viris datum negotium, conficiendi *pandectas*, vel Digeſta, (*c*) in quæ

(*b*) Interim laudatur prior iſte Codex in Inſtitutionibus in quibus adeo ad multas Conſtitutiones remittimur, quæ in noſtro *Codice repetitæ prælectionis* deſiderantur.

(*c*) *Digeſtorum* vocabulum jam olim jureconſultis familiariſſimum fuit. Exſtiterunt olim *Digeſta* Juliani, Alpheni Vari, Juventii, Celſi, Ulpii Marcelli, Cervidii Scævolæ, Pauli. Ita vero vocati ſunt libri, in quibus deciſiones & diſputationes juris continerentur, ac veluti digeſtæ eſſent. Bertrand. *Iuriſp. I, 1.* Ita & pandectas ſcripſere Ulpianus, & Modeſtinus,

quæ Tribonianus ejuſque ſocii, quidquid ex Juriſconſultorum ſcriptis excerpſerant, conjecerunt. Sed quam parum diligenter iſthoc quoque labore defuncti ſint, & brevitas temporis oſtendit, (intra triennium enim tantum opus abſolverunt,) & parum commoda excerpendi methodus, & ordo rerum perturbatiſſimus, ne ad edicti quidem perpetui ſeriem per omnia redactus, (vid. Bynkersh. *Obſ. II*, 25.) & tot denique emblemata, quæ jamdudum Pandulphus Pratejus *in juriſprudentia media*, & Jac. Wiſsenbachius *ſingulari tractatu* notarunt, quamvis & hic aliquando injuria fiat Triboniano. Conferatur Jac. Frid. Ludovici *Hiſt. Pandect.*

XXX. Tum porro ſequutæ ſunt *Inſtitutiones*, a Triboniano, Theophilo & Dorotheo, (tantillum ſcilicet compendium a tribus viris) conſcriptæ. In iis & diviſio librorum, & materiarum ordo aliquando auctorum *ἀκρίβειαν*, *negligentiam*, arguit. In pleriſque ſequuti ſunt Cajum, (*d*) quem Imperator, vel potius Tribonianus, ideo *ſuum* vocat. Conf. de eo Cajo Menag. *Amœnit. jur. p.* 464. Bertrand. *de Juriſperit. I*, 29. Guil. Grot. *Vit. Jurecon ſ. II*, 7. XXX. Inſtitutiones.

XXXI.

(*d*) Exſtat etiamnum *Caii inſtitutionum* ſive epitome ſive *ἀποσπασμάτων* (*reliquiæ*) ab Aniano VViſigotho ſervatum, atque hinc inde interpolatum, quod cum aliis ejus fragmentis luculentoque commentario edidit Jac. Oiſelius & ſuis aliorumque adjectis notis Ant. Schulting. *in iuriſprud. ant.* 4. *Lugd. Bat.* 1717. 4. Sæculo tamen XI. integriores adhuc ſuperfuiſse Caii inſtitutiones, ex Cyni loco memorabili oſtendit. Bynkersh. *de reb. manc. cap.* 7. *p.* 107.

XXXI. Codex repetitæ prælectionis. XXXI. Sed ne hic quidem ſubſtitit Juſtiniani diligentia. Quum enim prior ille Codex parum placeret, & in multis pandectæ ab eo diſcederent; denuo V. viris ejus emendationem commendavit. Unde prodiit *Codex repetitæ prælectionis*, promulgatus anno DXXXIV, XVI. Kal. Dec. qui etiamnum exſtat.

XXXII. Novellæ. XXXII. Denique Juſtinianus, ut erat ad mutandum emendandumque proclivis, multa in ſuperioribus libris promulgata ipſe ſuſtulit & mutavit, editis ſubinde novis conſtitutionibus, quas *Novellas* adpellant. Novem earum collectiones, vel, ut barbare vocantur, *collationes* a cujuſnam manu ſint, parum conſtat. (*e*) Nec omnes Juſtiniani, ſed quædam etiam Tiberii Imp. ſunt. uti CLXI. CLXIII. CLXIV. quædam etiam Juſtini, uti CXVII, CXL, CXLIV, CXLVIII. CXLIX. Id ſaltim vel ipſa verſio ineptiſſima indicat, eas collationes e barbaris ſeculis eſſe. Unde de Græco reſtituendo textu jam dudum ſoliciti fuere eruditi. (*f*) Novellas CXLIV, Græce edidit Greg. Haloander *Norib. MDXXXI. fol.* alias XXIII, e codice Fuggeriano extulit Henr. Scrimgerus Scotus quæ prodiere *ex Stephaniana MDLVIII. fol.* Exſtant & verſiones Latinæ cultiore ſtilo adornatæ partim a Juliano,

(*e*) Ipſum enim Tribonianum, qui *Novellarum* collectionem promiſit §. 4. *Conſt. de emend. Cod.* auctorem haud eſſe, vel ex ipſo ſtilo adparet. Nec magis de Berguntione liquet.

(*f*) Nec omnes tamen novellæ Græce conceptæ. Vid. *Nov. 9. 11. 17. 23. 33. 34. 35. 41. 62. 65. 114. 138. 141. 150.* quæ manifeſto Latine editæ a Juſtiniano.

no, (g) Patricio & Anteceſſore Conſtantinopolitano, partim a Gre. Haloandro, quarum hæc cum corpore juris Haloandrino, illa e bibliotheca Pithoeorum prodiit *Baſ.* 1576. *f.* & *Pariſ.* 1689. *f.*

XXXIII. *Authentica* ex novellis deſumtæ, adjectæque codici jam ſæculo VI. a Gregorio M. *Epiſt. XI.* 54. & Ivone Carnot. *Part. III. Cap. CLXXXV.* citantur. Unde nec ab Irnerio ſunt, ut vulgo creditur, nec a Jureconſultis Papienſibus, qui tamen forſan eas auxerunt. Vid. Strauch. *Diſſ. Acad. IV. Cap.* 1. 2. Beyer. *Poſit. Pandect. I,* 2. *p.* 30. *ſeq.* XXXIII. Authenticæ.

XXXIV. Poſt Juſtiniani tempora in occidente non adeo magnum juris Juſtinianei uſum fuiſse comperio. *VViſigothi* Codicem Theodoſianum compilationi Juſtinianeæ præferebant. In *Italia*, quo Longobardorum arma non pertigerunt, *Codex* tantum & *Novella* in aliquo pretio erant. Poſtea a Francis permiſſum Italis, jure vel Longobardico vel Romano vel Francico uti. Demum ab Irnerii XXXIV. Uſus juris Juſtinianei in occidente.

Hein. Ant. Rom. T. I. B tempo-

(g) Ad hunc Julianum pertinet epigramma Thæteti, quod exſtat in *Antholog. IV,* 1.

Τοῦτον ἰουλιανὸν νομικῆς φάος. εἶπον, ἰδοῦσαι
Ῥώμη καὶ Βηρυτὸς, πάντα φύσις δύναται.

Roma & Berytus, conſpecto hoc lumine legum,
Quantum, ajunt, virtus, ingeniumque poteſt!

Quod elogium ad Salvium Julianum, Edicti perpetui conditorem, fruſtra retulerunt Alciat. *Diſpunct. II.* 27. & Bertrand. *de Iuriſperit. I,* 1. *p.* 30. merito hinc notati a Menagio *Amæn. Iur. Civil.* XXIV. & Guil. Grot. *vit. Iureconſ. II,* 6. *p.* 122.

temporibus enatum eſt ſtudium juris civilis in ſcholis Italicis. De quibus omnibus videndus Conring. *de origine jur. Germ. cap. XX. ſeq.*

XXXV. In oriente jus Juſtinianeum primo Græce verſum.

XXXV. At in oriente non ceſſatum a compilandi ſtudio, ſive quod Imperatores Juſtiniani gloriæ inviderent, ſive quod ejus compilationes ob inſignem prolixitatem odiſſent. Et primo quidem de Græce vertendo corpore juris cogitatum imperante Phoca. Inſtitutionum ergo eam operam navavit Theophilus, ille ipſe, qui inſtitutiones cum Triboniano & Dorotheo elaboravit. Ejus enim paraphraſin jam laudari a Thalelæo ipſe obſervat Fabrott. *in Præfat. ad Theoph.* vid. Gundlingiana *Part. II. obſ. II.* Pandectis & Codici Thalelæus, Theodorus Hermopolita, Anatolius & Iſidorus. Suares. *Notit. Baſilic. Tom. I. præmiſſ.* Vinc. Gravina *de ortu & progr. jur. civ. in CXXXIIX, p. 163. ſeq.* Theophili *paraphraſis* potius, quam verſio etiamnum exſtat, edita primum a Viglio Zuichemo inſigni Friſiæ noſtræ ornamento Baſ. anno MDXXXIV. deinde a Chriſtiano Wechelio Pariſ. eodem anno, hinc a Jodoco Petro Neithardo anno MDXLIV, porro a Jac. Curtio anno 1545. Dionyſio Gothofredo anno MDLXXXVII. & denique a Carolo Hannibale Fabrotto *Pariſ.* 1634. & 1657. Thalelæi opus pandectarum nondum adſpexit lucem. (*b*)

XXXVI.

(*b*) Vidiſſe ſe tamen alicubi hanc verſionem MSC. teſtatur Greg. Haloand. in *præfat. Novellar.* Quemadmodum & codicem Græcum viſum eſſe in Creta inſula, tradit Suallenb. in proleg. Harmenop.

XXXVI. Poſtea Baſilius Macedo novam collectionem inſtituit, deſiderans in Juſtinianeo corpore brevitatem, perſpicuitatem ordinemque concinnum. Cedren. *Annal. p.* 568. Leon. Imp. *proœm. ad Baſilica*. Sed morte præventus non niſi epitomen edidit codicis Juſtinianei, quam πρόχειρον τῶν νόμων adpellavit. Periit hoc opus præter fragmenta quædam de nuptiis Jo. Leuncl. *Jur. Græco Rom. Lib. II*, 86. aliudque apud Baron. *Ann. DCCCXXVI. n. XII.*

XXXVI. Deinde nova collectio tentata a Baſilio.

XXXVII. In labore illo Baſilio, idem qui in imperio ſucceſſit Leo, filius, inſigni rerum ſcientia σοφȣ̃ vel φιλοσόφȣ cognomen adeptus. Et is quidem edidit βασιλικὰ νόμιμα, vel διατάξεις βασιλικὰς ex pandectis & codice, omiſſis tamen jureconſultorum & Imperatorum nominibus, compilata Suares *l. c.*

XXXVII. Et Leone.

XXXVIII. Denique Conſtantinus Porphyrogenneta, frater Leonis natu minor edidit repetitam βασιλικῶν prælectionem, quæ & πρόχειρον μέγα, ut & τὸ πλάτος τῶν νόμων nec non τὸ πλάτος abſolute appellatur. Et hæc ipſa ſunt illa βασιλικὰ, quorum libros XXVIII, XXIX, XXX, XLV, XLVI, XLVII, XLVIII, edidit Gentianus Hervetus. Pariſ. cIↃ IↃLVII. Librum LX, Jac. Cujacius, utraque conjunctim ſub titulo βασιλικῶν διατάξεων Dionyſ. Gothofredus *Hanov.* 1606 *fol.* Lib. XXXVIII. & XXXIX. ex Cujacii ſchedis emiſit Car. Labbæus Pariſ. cIↃ IↃCIX. Integra βασιλικὰ (*i*) Græca & La-

XXXVIII. Nec non Conſtantino Porphyrogenneta. Unde natum opus βασιλικῶν.

(*i*) Libri tamen XIX. XXXI. XXXII. XXXIII. XXXIV. XXXV. XXXVI. XXXVII. XXXVIII.

tina debemus Car. Annib. Fabrotto, qui ea publicavit *Pariſ.* 1607. *f. Tomis VII.*

XXXIX. Variæ epitomæ inde confectæ.

XXXIX. Succeſſere variæ epitomæ, quales ſunt I.) *πρόχειρον μικρὸν* ab iisdem Imperatoribus confectum, quod & *ἐκλογῆ: καὶ ἐπιδιορθώσεως* nomine venit. (k) II.) Index *νομικῶν κατὰ στοιχεῖον* per alphabeti ſeriem digeſtus. a Jo. Sambuco Pannonio Tarenti repertus & ſub titulo *ἐκλογῆς βασιλικῆς* editus a Jo. Leunclavio *Baſil.* 1576. Auctor fertur Romanus Lacapenus. Vid. Cujac. *Obſ. XVIII, 37.* III.) Mich. Attaliotæ, judicis & Procos. *πόνημα* ſeu *πραγματικὴ* tempore Michaelis Ducæ compilata. (*l*) IV.) Michaelis Pſelli *ſynopſis*, qua jus compendiariũ verſibus politicis complexus eſt. (*m*) V.) *πρόχειρον*

XLIII. XLIV. XLIX. & LIX. non ſunt authentici, ſed a Fabrotto ex Synopſi *βασιλικῶν*, & Theodoro Hermopolita, Conſtant. Harmenopulo & Cujacii Commentariis utcumque compilati. Forſan ii etiamnum in bibliotheca quadam latitant. Ita ominabar ſecundam editionem quum pararem. Vatem me fuiſſe haud vanum, nuper demum intellexi Amſtelodami ex V. A. Corn. a Bynkershoek, qui ſe bonam horum partem a juvene nobili, Pariſiis redeunte nactum referebat. Gratulamur ſæculo hunc theſaurum, maxime ſi obſtetricias viri doctiſſimi manus experietur.

(k) Ejus titulos priores XXVIII, exhibet Jo. Leuncleau. *Iur. Græco Rom. Tom. II. p. 79.* Conf. Lambec. *bibl. Vind. Lib. V, p. 162. & Lib. VI. p. 24. 25.*

(*l*) Edidit illud *πόνημα* ſub titulo *σύνοψις ἀπαντῶν συνόψεως* Jo. Leunclau *Tom. II. p. 1.*

(*m*) Prodiit ea ſynopſis cum aliis quibusdam Mich. Pſelli *opuſculis* cura Franc. Boſqueti *Pariſ.* 1632. 8.

χειρον Conſtantini Harmenopuli, qui circa annum clↄ CCCXLV. floruit (*n*) ex Baſilicis contractum, & nuncupatum ἑξάβιβλον. Ei non abſimile VI, Antiochi Balſamonis πρόχειρον, & ſi qua ſunt hujus generis alia.

XL. Denique Turcæ, capta Conſtantinopoli, & Græcorum imperio, & juris Romani in oriente ſtudio finem fecerunt, dubiumque eſt, an in Turcicis dicaſteriis quædam juris Juſtinianei reliquiæ ſerventur. Vid. Groenevveg. *ad proœm. Inſtit. num. I.* Feltmann, ad *L. 22. §. 3. D. de orig. jur.* Pagenſtech. *Sicilim. Manip. 2. p. 105.* Leonis certe novellas hodienum in Græcia non extra uſum eſſe, patet ex Chriſt. Angeli *de ſtatu eccl. Græca p. 112. & 115.* & obſervavit id Bynkersh. *obſ. IV, 1. p. 385.* — XL. Finis juris Juſtinianei in Oriente.

XLI. At in occidente a ſæculo XII. magis magisque in academias & fora irrepere cœpit jus Juſtinianeum, cujus tot ex eo tempore prodierunt editiones, gloſſæ, commentarii, paratitla, ſyſtemata, compendia, ut eorum mole & multitudine laboremus. — XLI. Ejus incrementa in occidente.

XLII. Quum Juſtinianus §. 3. hujus proœmii & §. 2. ſequentis tituli nonnulla quoque de docendæ diſcendæque juriſprudentiæ ratione moneat; licebit & nobis ea de re ex antiquitatibus diſſerere. Juris ſcientiam olim in latenti habebant patricii, (*o*) nec temere ſole- — XLII. Ratio veterum tractandi jus civile.

 bant

(*n*) Editus eſt Harmenopulus Græce & Latine cum notis Jo. Merceri & Dionyſii Gothofredi *Gen.* 1587. 4.

(*o*) Hinc eſt quod jureconſulti adpellantur *princi-*

bant quemquam, niſi ſui ordinis, hiſce ſacris initiare. Cicero *de offic. II,* 19. *Cum multa præclara majorum, tum quod optime conſtituti juris civilis ſummo ſemper in honore fuit cognitio atque interpretatio. Quam quidem ante hanc confuſionem temporum in* POSSESSIONE SUA PRINCIPES *retinuerunt: nunc ut honoris, ut omnis dignitatis gradus, ſic hujus ſcientiæ ſplendor deletus eſt*. Addi poterit ejuſdem Ciceronis *Oratio pro Murena XII.* & *de Oratore I,* 41. Et videtur ſane antiquiſſimis temporibus jurisprudentia veluti traditione quadam conſervata inter patricios, uſu magis quam inſtitutione addiſci conſueviſſe. Quod non difficile erat in tanta Romanarum legum paucitate.

XLIII. Methodus eorundem tradendi jurisprudentiam.

XLIII. Primus veterum hanc conſuetudinem migravit Tiberius Coruncanius, primus e plebe Pontifex Maximus, anno V. C. I[...]. Is enim odio patriciorum juris cognitionem, quam alii in latenti habuerunt, paullo amplius divulgavit, & diſcentibus ſe dare cœpit. *L. 2. §. 35. D. de O. I.* Ejus Exemplum deinde ſequuti ſunt alii, veluti Q. Mutius Scævola, C. Aquilius Gallus, L. Lucilius Balbus, T. Juventius, Q. Cornelius Maximus, & inprimis Servius Sulpicius, quorum ex ædibus, tamquam ex equo

---

pis civitatis. Cujac. *ad Pompon. L. 2. §. 35. D. de Orig. iur. p.* 1188. *maximique viri*, Pompon. *d. L. 2. §. 35.* Hinc illa Mucii objurgatio: *Turpe eſſe patricio & nobili, & cauſſas oranti, ius, in quo verſaretur, ignorare L. 2. §. 43. eod.* Conf. G. Schubart. *de fatis Iuriſp. Rom. Ex. I. 16. p.* 28.

equo Trojano, magna præſtantiſſimorum jureconſultorum frequentia prodiit. Quum vero hi omnes ampliſſimos in urbe honores geſſerint; facile eſt ad exiſtimandum, eos non ſcholas aperuiſſe, aut levi didactro invitatos ſubſellia poſuiſſe diſcentibus. Sed ſolebant, quum de jure conſulentibus reſponderent, admittere juvenes, qui audirent, notarentque reſponſa, rationemque tradendi atque interpretandi juris, adeoque una opera & conſulentibus & diſcentibus ſatisfacere. Cicero in *Oratore ad Brut. XLI. Ius civile docere, ſemper pulcrum fuit, hominumque clariſſimorum diſcipulis floruerunt domus.* Et paucis interjectis: *Alteros reſpondentes audire ſat erat, ut ii qui docerent, nullum ſibi ad eam rem tempus ipſi ſeponerent, ſed eodem tempore & diſcentibus ſatisfacerent, & conſulentibus.* Ac denique *in Bruto LXXXIX. Ego autem, juris civilis ſtudio, multum opera dabam Q. Scævolæ, P. F. qui quamquam nemini ſe ad docendum dabat, tamen conſulentibus reſpondendo, ſtudioſos audiendi docebat.* Ex quibus patet, uſu magis atque exercitatione, quam doctrina, veteres ad tantam de jure reſpondendi facultatem adſpiraſſe.

XLIV. Sub Chriſtianis Imperatoribus publica Romæ ſchola floruit, juriſprudentiæ etiam ſtudiis conſecrata, de qua infra dicemus *Lib. I. Tit. XXV. n. XX. ſeq.* Docuerunt in ea ſchola jureconſulti vel Anteceſſores duo, tempore Theodoſii junioris *L. un. C. Theod. de ſtud. lib. urb. Rom. & Conſt.* antea tamen eodem inſtituto, quo veteres erant uſi, juvenes domi habuiſſe videntur Papinianus, de cujus diſcipu- XLIV. Schola juridica Romana.

lis Lamprid. *in Alex. Sev. LXVIII.* aliique jureconſulti egregii quorum in digeſtis fragmenta exſtant.

XLV. Methodus docendi in ſcholis juridicis ante & poſt Juſtinianum.

XLV. Denique a tertio ſæculo tres præcipue ſcholæ floruerunt juridicæ, Romæ, Conſtantinopoli, & Beryti, hoc privilegio munitæ, ut non liceret alibi cuiquam jus docere, ceu infra docuimus *Lib. I. Tit. XXV. n. XX. ſeq.* in his ſcholis ea ſervata methodus, ut primo anno non niſi ad limina legitimæ ſcientiæ admitterentur, dicti ideo *dupondii*, quaſi nullius pretii homines. (*p*) Secundo anno Edicti audiebant interpretationem, unde & *Edictales* cognominati. Tertio anno ad prælectiones in priores octo libros Reſponſorum Papiniani admittebantur, atque inde dicebantur *Papinianiſtæ*, quo nomine adeo ſibi placebant jurium ſtudioſi, ut diem, quo ejus doctrina primum fuerant initiati, feſtum ſollemnemque haberent. Bertrand. *de Juriſperit. I, 2. p.* 38. Quarto anno reſponſa Pauli in manibus erant, eaque tunc ipſi recitabant, & tum dicebantur λύται, quaſi ſolvendis quæſtionibus idonei, vel ut ait Juvenalis *Satyr. VIII. Qui juris nodos legumque æni-*

(*p*) Seneca *Controv. X, 1. Ita ne peribunt decem iuvenes propter dipondios duos?* Hieronym. *ad Helvid. p. 12. Tom. VI, Op. Quis te, oro, dupondio ſupputabat?* Et Petron. *p.* 13. *dupondium* pro pretio viliſſimo accipit, ubi addendæ virorum doctorum obſervationes, & Cujac. *Obſerv. XII.* 40. Nemo non hic deprehendet ſpeciem quamdam monſtri illius ſcholaſtici, quod recentiore ætate Penaliſmi nomine academias invaſerat.

ænigmata ſolvant. Unde errant qui λύτας vertunt ſolutos: ſic enim dici debuiſſent λύτοι, ut recte obſervat Turneb. *Adverſ. VIII*, 19. Quinto anno, quo Conſtitutiones addebant, προλύται dicti. Sed mutavit nonnulla Juſtinianus, qui primo anno Inſtitutiones ſuas & τὰ πρῶτα legum prælegi, novitiosque *Juſtinianeos novos* dici voluit: ſecundo quosdam digeſtorum libros, quos ipſe præſcribit, per viciſſitudinem interpretandos, audiebant, ſervato *edictalium* cognomine. Tertio anno *Papinianiſtas* vocari conceſſit, ſed audire eos juſſit libros digeſtorum XX, & XXI. Reliquos digeſtorum libros adjiciebant anno quarto, quo λύται dicti, quemadmodum quinto codicem jungebant, & προλυτῶν nomen eo ipſo merebantur. Vid. Juſtin. *Orat. ad Anteceſſores* §. 2. 3. 4. 5. & ibi interpretes.

LIB. I. TIT. I.

De Juſtitia & Jure.

Titulo hoc inſtitutionum non inculcantur leges quædam Romanæ, ſed principia generalia, & quæ ad ideam juſtitiæ & juris concipiendam faciunt. Quum ergo in definitione Juſtitiæ & Juris a recentioris ſcholæ placitis ſe procul ſejunxerint veteres jureconſulti; ratio ejus rei ex antiquitate erit reddenda.

I. Juriſconſulti itaque, quod inter omnes conſtat, plerique cum legum ſtudio philoſophiam olim conjunxere, ex ejuſque principiis leges *I. Juriſconſulti operam dabant philoſophiæ.*

leges ſunt interpretati. Unde Cicero *de Legib. l. 5. jurisprudentiam a prætoris edicto, ut pleri- que ſua ætate fecerint, neque e XII Tabulis ſed pe- nitus ex intima philoſophia petendam* putabat.

II. Maximæ Stoicæ. II. Quamvis vero non eidem omnes ſectæ nomen dederint, & Epicureæ imprimis fave- rint C. TREBATIUS TESTA (*a*) (*Cic. VII. Epiſt.* 12. Gaſſend. *de vit. & morib. Epic. Tom. V. op. p.* 188. Ægid. Menag. *Amœnit. jur. p.* 80.) ALFEN. VARUS (*l.* 76. *ff. de judic.* & ibi interpretes.) & alii: plerique tamen teſte Athenæo *Deipnoſ. VI,* 8. ſtoicam philoſophiam maximi habuerunt, vel quia Zeno minime, ut aliæ ſectæ philoſophorum a rebus gerendis avocabat, (Diog. Laert. VII. 122. & 130.) ea- que ſecta *turbidos & negotiorum appetentes* face- re videbatur; Tacit. *Ann. XIV.* 57. vel quia iſti ſapientes philoſophiam practicam felicius, quam alii excoluerant. Et hinc ſtoica philo- ſophia *ſumma* dicitur *ſapientia L.* 2. *D. de leg.* (*b*). Multis id demonſtrarunt Schilterus in *Manudu- ctione philoſoph. moral. ad jurisprud. Cap. I.* Vinc. Gravina *de ortu & progreſſu jur. civil. n. XLIV. p.* 80. Em. Merill. *Obſerv. l.* 8. & ſingulari ac pereruditа oratione V. C. Euerardus Otto.

III. Unde multa in jure Stoicorum. III. Hinc frequentiſſime in jure noſtro I. *deri-*

(*a*) Diſſentit Schilter. *Manud. phil. ad iuriſpr. l.* 1. 6. *p.* 7. Sed Trebatius initio ſtoicus poſtea Epi- cureus factus videtur Cic. *Epiſt. VII,* 12.

(*b*) Fallitur ergo Paganin. Gaudent. *de ortu & progr. philoſ. ap. Rom. cap. XLIII. p.* 106. qui ple- roſque Jureconſultos cum Ariſtotele potius & Platone ſenſiſſe putat. Conf. *obſ. Hal. VII. p.* 252.

derivationes nominum ſatis contortæ, quales ſtoicis erant ſollemnes e. g. teſtamentum quaſi *teſtatio mentis*; mutuum, quaſi *quod ex meo ſit tuum*. Vid. Cuj. *Obſ. XI.* 37. Em. Merill. *Obſerv. I*, 8. *ſeq.* Frequentiſſimæ II. *definitiones* mere ſtoicæ, qualis eſt etiam in hoc titulo definitio juris naturæ. Frequentiſſimæ III. *diviſiones ſtoicæ*, qualem eſſe illam rerum corporalium & incorporalium, ex Sexti Empirici *VII. adv. Mathem.* & Senec. *Epiſt. LVIII.* obſervavit Oiſelius *ad* Caji *Inſt. II*, 1, 1. *p. m.* 73. Frequentiſſimæ denique IV. *deciſiones* ex interioribus philoſophiæ ſtoicæ principiis derivatæ, quales collegerunt Vinc. Gravina *l. c.* Schilterus *l. c.* & V. C. Euerhardus Otto *de philoſ. Stoica jurec.*

IV. Quamvis vero philoſophiæ amantiſſimi eſſent Romani Jureconſulti ſemper tamen inter eos reliquosque philoſophos ἀπράκτυς, inprimis Epicureos, quædam intercesſiſſe videtur æmulatio. Eoque pertinere arbitramur verboſam illam Ulpiani declamationem de *vera non fucata jureconſultorum philoſophia. L.* 1. §. 1. *de juſtit. & jure*, necnon quæ Horatius *Lib. I. Epiſt. I.* canit: *Nunc agilis fio, & merſor* CIVILIBUS UNDIS, *Virtutis veræ cuſtos rigiduſque ſacerdos*. Conf. Cic. *Epiſt. III*, 9. 10. ubi Epicuri philoſophia ἄπρακτος ASTUTA vocatur. Locum præclare explicari memini in Gundlingianis. IV. Æmulatio inter jureconſultos & philoſophos.

V. Et iſta quidem æmulatione factum eſt, ut jureconſulti ea, quæ philoſophorum erant propria, ad ſe raperent, e. g. ut definitionem philoſophiæ juri ſuo adplicarent: §. 1. *Inſt. h. t.* V. Cur jureconſulti multa philoſophorum propria juri

applicarint. ut loco juridicæ definitionis juſtitiæ darent mere moralem & philoſophicam: & denique ipſa illa juris præcepta §.3. *Inſt. h. t.* ex philoſophia morali ſtoicorum in jus transferrent. Conf. Schilter. *l. c.* Chriſt. Thomas. *Annot. ad Inſt. h. t.* Ger. Noodt. *Jul. Paul. X. p.* 365. & quæ nos obſervavimus in *Elem. Juris civil. h. t.*

TIT. II.

De Jure Nat. Gent. & Civili.

Agitur hoc titulo de *diverſis ſpeciebus juris*. Quum vero jam ſuperiore titulo, cur hunc potiſſimum de jure naturæ & gentium ſibi conceptum formarint, abunde explicatum ſit; jam ex antiquitate varia juris civilis genera ſunt explicanda, docendumque quid lex fuerit, quid *plebiſcitum*, quid *prætores* & *ædiles*; quid item *jureconſulti* ad locupletandum jus Romanum contulerint, quid denique *Imperatores* in legibus Romanis, earumque ferendarum ratione immutarint.

I. Leges proprie ſic dictæ a quibus latæ? I. *Lex* Romanis, libera adhuc republica, vocabatur, quam populus Romanus, Superiore magiſtratu rogante, conſtituebat. (*a*) §.4. *Inſt. h. t.* Ejuſmodi magiſtratus ſuperiores quibus cum populo agendi jus eſſet, præter Reges, Inter-

(*a*) In libera ergo republica ad legiſlationem omnes concurrebant, & hinc patet ratio, cur lex *communis reipublicæ ſponſio* vocetur Ulpiano *L. 1. D. de Legib.*

Interreges, Dictatores, Conſules, erant Tribuni militum conſ. poteſtate, Cenſores, Prætores. Hinc non ignotæ leges *Regiæ*: non ignota lex Æmilia de cenſura a *Dictatore*; lex Ælia Sentia, a *Coſſ.* lex Pinaria de ambitu a *Tribuno mil. coſ. pot.* lex Cæcilia de fullonibus a *cenſoribus*, (*) (Plin. *Hiſt. Nat.* XXXV, 17.) lex Aurelia judiciaria *Prætore* (Flor. *Epit. Liv.* CXVII.) latæ.

II. Ab his ergo magiſtratibus, lex, ſi qua opus videretur, primo domi *ſcribenda* erat. Quod fiebat adhibitis viris prudentibus & neceſſariis, cum quibus expendere ſolebant, an lex eſſet e republica, majorumque moribus conveniret. Unde plerumque additæ formulæ: SI QUID JUS NON FUIT ROGARI, EJUS HAC LEGE NIHIL ESSET ROGATUM, itemque: SI QUID CONTRA ALIAS LEGES EJUS LEGIS ERGO LATUM ESSET, UT EI, QUI EAM LEGEM ROGASSET, IMPUNE ESSET. Cic. *ad Attic.* III, 23. Conf. Briſſon, *de Form.* II, p. 138. II. Earum ſcriptio.

III. Scripta lex *communicabatur cum ſenatu*, ſine cujus auctoritate cum populo agere nefas habebatur. Liv. I, 17. Plutarch. *in Coriol.* p. 227. Quum vero Senatus nonnunquam difficilior eſset in permittendis comitiis, lege Mænia cautū eſt, *uti, rogatore comitiorum juſto poſtulante, patres ante inita ſuffragia fierent auctores ejus rei*, III. Communicatio cum ſenatu.

quam

(*) Alioquin non negatur, ſæpe etiam *leges cenſorias* adpellari Cenſorum edicta, quibus conditiones locationum publicarum proponebant: Gell. XV, 11. Vid. Gundlingiana *Part. XVI. Obſ.* 1. §. XXVI. p. 61.

quam populus iuſſurus eſſet. Cic. *in Brut. cap. XIV.* eandem ſententiam legem tulit. Q. Publilius Dictator apud. Liv. VIII, 12. Et poſtea quum iſte mos deſuetudine obumbraretur illum denuo in uſum revocavit L. Cornelius Sulla. Vid. Appian. *de bello civil. I, p.* 650.

IV. Promulgatio. IV. Hinc porro legis ſequebatur *promulgatio*. Publice enim lex proponebatur, ut quilibet e populo eam legere, expendere, & ferendane eſſet, an antiquanda, ſecum ſtatuere poſſet. Spatium promulgationis erat *trinundinum* ut lex nova etiam a ruſtica plebe, quæ ſingulis nundinis rure in urbem veniebat, legi ponderarique poſſet. Cic. *pro domo cap. XVI, & Phil. V, cap.* 11. Manut. *de Leg. p.* 839. Addebatur edictum, ut populus in proximum trinundinum in campo Martio conveniret. Gell. *Noct. Attic. XIII,* 14. Quum tamen ipſis nundinis cum populo agere haud liceret; comitia plerumque in ſequentem diem indicebantur. Macrob. *Saturn. I,* 16. Et his demum omnibus obſervatis, magiſtratus quis POPULUM JURE ROGASSE, POPULUSQUE JURE SCIVISSE dicebatur. Cic. *Philipp. I,* 10. (*b*)

V. Recitatio per præconem nec non ſuaſio & diſſuaſio. V. Lex ipſa ferebatur in *comitiis*, olim in curiatis, poſtea & *centuriatis*, & tributis ad quæ ubi populus in *campum Martium* vel in comitium ad roſtra confluxiſſet, præco primum legem

(*b*) Neque promulgatio ſola faciebat legem, ſed populi ſuffragium Sola lex Didia Licinia tanto ſtudio patrum lata eſt, ut SCo caveretur, ut eam promulgatam omnes ſervarent. Macrob. II, 13.

gem *recitabat*; dein is plerumque, qui rogaturus erat, eandem *ſuadebat*, quod & alii faciebant nonnunquam. Nec deerant, qui *diſſuaderent*, id quod cum tribuni plebis, tum etiam privati, ſi quibus a magiſtratu concio dabatur, facere poterant. Liv. XLV, 21. Nonnunquam & ii ipſi, qui legem rogaturi erant, eam diſſuadebant, ſi forte non ex ſua, ſed ſenatus ſententia legem ferrent. Exemplum Piſonis conſulis refert Cic. *Epiſt. ad Att. I, 14.* cui cum fructu addes, quæ nos nuper diſſeruimus *in Comment. ad Leg. Jul. & Papiam Lib. I. cap. 4. p.* 84.

VI. Auditis orationibus præſentibuſque ſacerdotibus & divina exponentibus, (Dionyſ. *X. p. 681.*) *ſitella* vel *urna* deferebatur, in quam conjiciebantur centuriarum nomina. Deinde ſortibus æquatis fiebat *ſortitio*, quæque prima centuria, quæ ſecunda, quæ tertia de ſitella exiiſſet, ea eundem in ſuffragiis locum atque ordinem obtinebat. (c) Quæ prima ſorte exierat prima ferebat ſuffragia, atque inde PRÆROGATIVA, proxime ſequentes PRIMO VOCATÆ vocabantur. Reliquæ JURE VOCATÆ dicebantur Aſcon. Pædian. in Cicer. *Divinat. p. m.* 181. Liv. X, 22. XXVII, 6. Exemplum eſt in lege Thoria apud Sigon. *de ant. iur. Ital. II, 2. p. 638.* VI. Auſpicia & ſortitio.

VII. In-

(c) Sequiorum temporum eſt hæc *ſortitio*. Sub Tullio enim Rege primæ ad ſuffragium vocabantur maximi cenſus centuriæ, in prima & ſecunda claſſe deſcriptæ, quæ, quia reliquas numero ſuperabant, plerumque rem conficiebant, ut adeo raro vocarentur reliquæ. Dionyſ. Hal. *Antiq. Rom. VI, p. 224. ſeq. VII. p. 464.* Liv. I, 43.

VII. Interceſſio facta a tribunis, auguribus, coſſ. VII. Interim licebat iis, quorum intererat, legi *intercedere*. Faciebant id *Tribuni plebis* ſollemni illo VETO. Liv. VII, 17. XXVII, 6. XLV, 21. Faciebant & Conſules, vel intercedendo, Dionyſ. Hal. VIII. *p.* 557. vel comitiales dies eximendo, vel ſupplicationes decernendo, vel ferias Latinas indicendo. Cic. *ad Quint. Fratr. II, Ep.7.* Faciebant idem & *augures & magiſtratus*, quorum erat, de cœlo ſervare. Qui ſi quidquam adverſi viſum auditumque obnunciarent, (*d*) comitia impediebantur, reque infecta diſcedebatur.

VIII. Rogatio. VIII. Si nihil ſiniſtri obnunciabatur, ipſa jam fiebat *rogatio* ſollemni formula: VELITIS JUBEATIS QUIRITES HOC ITA UTI DIXI ITA VOS QUIRITES ROGO. Cic. *pro domo XVIII. ſeq.* (*e*) Tum addebatur: SI VOBIS VIDETUR, DISCEDITE QUIRITES.

(*d*) E. g. ſi fulſiſſet de cœlo, ſi tonaſſet, ſi bubo volaſſet a ſiniſtra, ſi aves triſte quid portendiſſent, ſi quis morbo comitiali repente correptus concidiſſet &c. Longa enim eſt fabula, de qua Paul. Manut. *de Legib. p.* 848. Paul. Merula *de comit. III. p.* 17. *ſeq.* Struv. *Antiq. Rom. Synt. VI. p.* 269. Ceterum hæc omnia ideo inventa, ut magiſtratus, vel collegarum, vel populi conſilia periculoſa bonis rationibus turbare poſſent. Dio Caſſ. *XXXIII, p.66.* Cic. *de Leg. III,* 12.

(*e*) Notanda hic quædam vocabula, quæ ſubinde confundi ſolent ab iis, qui ſunt in Antiquitatibus Romanis hoſpites. Lex ROGATUR, dum fertur: ABROGATUR, dum tollitur: DEROGATUR eidem, dum quoddam ejus caput aboletur: SUBROGATUR dum aliquid adjicitur, OBROGATUR denique, quoties aliquid in ea mutatur. Ulpian. *Fragm. I,* 3.

TES. Quo facto in ſuam quiſque centuriam diſcedebat, in qua erat ſuffragium laturus. Aſcon. Pædian. in Cic. *Orat. pro Corn. Balbo p.* 1310.

IX. Facta diſceſſione ferebantur *ſuffragia*, olim quidem voce; poſt tabellariam vero legem *tabellis*, quarum alteri inſcriptum V. R. *uti rogas*, alteri A, id eſt *antiqua probo*. Cic. *Epiſt. ad Attic. I*, 14. Tulit ejuſmodi legem tabellariam *L.* Caſſius Trib. pleb, (*f*) C. Mario VI. & *L.* Valerio Flacco Coſſ. Cic. *de Leg. Lib. III.* Sed de judiciis publicis. Unde & in numis familiæ Caſſiæ egregium tabellariæ iſtius legis monimentum occurrit. Vid. Fulv. Vrſin. *de Famil. Rom. p. 67. edit. Patini*. De comitiis jam antea ſimilis exſtabat lex Gabinia. IX. Suffragia per tabellas lata.

X. Diſtribuebantur hæ tabulæ per *diribitores*, quibus nongenti *cuſtodes* adſtabant, daturi operam, ne qua fraus in diſtribuendis tabellis admitteretur. Plin. *Hiſt. Nat.* XXXIII, 11. Et exſtructi quidem in campo Martio erant *pontes* centum nongenti tres, totidem ſcilicet, quot numerabantur centuriæ. Hi nihil aliud erant, quam anguſtæ quædam ſubſtructiones, opere ſubitaneo e tabulatis ſolo editis adornatæ, per quas iis, qui ſuffragia ferrent, viritim eſſet tranſeundum, His ergo in capite pontium miniſtra- X. Modus & ordo ſuffragandi in pontibus.

(*f*) Sed non primus. Biennio enim ante *legem* ejuſmodi *tabellariam* tulerat A. Gabinius, Trib. pleb. Quæ ergo Gabinius ſtatuerat de comitiis, ea ad judicia etiam tranſtulit Caſſius, invenitque tabulas, quibus inſcriptum A, *abſolvo*, C. *condemno*, NL. *non liquet*.

ſtrabantur binæ iſtæ tabellæ, quarum alterutram deinde in extremo ponte *ciſtula* immittebant. Plutarch. *in Mario p.* 407. Fiebat id ita, ut præco ſingulas centurias, eo ordine, quo ſorte exiiſsent, ad ſuffragia vocaret. Quicunque vero ex ea centuria primus rogabatur, PRIMUS nuncupabatur. Cic *pro Plancio XIV*, Reverſi e ponte intra *cancellos* concludebantur quos *ovilia* vocat Lucanus, *Pharſall. II, v.* 197. -- *& miſera maculavit ovilia Roma*.

Conf. Nic. Gruch. *de Comit. Rom. I, p.* 688. Omnia hæc accurate depicta ſiſtit egregius P. Licinii Nervæ numus, quem exhibent Fulv. Vrſin. *Famil. Rom. p.* 149. *edit. Patin.* Ezech. Spanhem. *de uſu & præſtant. numiſm. Diſſ. VI, p.* 579.

XI. Suffragiorum diremtio. XI. Latis hoc ordine ſuffragiis, *diremtio* fiebat. Numerabantur enim tabellæ a ſingulis cuſtodibus, numeruſque earumdem *punctis* (g) notabatur, Cic. *Philipp. II*, 33. *& pro Planc. XXII.* quo ea centuriarum ſententia renunciaretur, in quam plurima ſuffragia conveniſſent, & reticeretur, quæ paribus eſſet diſtracta ſuffragiis. Si plures ſententiæ legem probaſsent, SCITA vel PERLATA; ſin plures eandem rejeciſsent, ANTIQUATA dicebatur. Manut. *de Legib. p.* 842.

XII. Per-

(g) Inde nata phraſis: *omne punctum ferre*. Horat. *Art. poet. v.* 343.
Omne tulit punctum, qui miſcuit utile dulci.
De qua loquutione, ipſoque hoc ritu conferri meretur Savaro *ad Sidon. Carm. II*, 20. *& Epiſt. ult.*

XII. Perlatam legem primo *jurejurando* confirmatam, deinde *æri inciſam delatamque in ærarium* legimus. Manut. *de Legib. p.* 843. Unde patet, quænam ſint illa apud Ovid. *Metam. I, 3.* XII. Legum confirmatio.

– – *Verba ære minacia fixo.*

Exſtant ejus ritus veſtigia in *L. 8. pr. D. ad L. Jul. pecul.* Conf. Juſt. Rycqu. *de Capitol. cap.* XXX. *p.* 374. *ſeq.*

XIII. *Nomina* leges plerumque accipiebant ab utroque conſule, e. g. lex *Ælia Sentia, Papia Poppea, Fuſia Caninia*. Nonnunquam unicum iis cognomen dabatur ſi a dictatore vel prætore vel cenſore latæ eſsent. Tales ſunt lex *Æmilia*, lex *Aurelia* & aliæ. Addebantur interdum alia cognomina, a materia legis deſumta, veluti lex *Cornelia ſumtuaria*, lex *Gabinia tabellaria*, lex *Caſſia agraria*. XIII. Earundem cognomina.

XIV. Quo *ſtilo* ſcribi concipique ſolitæ ſint leges, ex multis antiquis monimentis adparet. Qualia ſunt leges antiquæ apud Reineſ. *Inſcript.* CCCCLXXIII, ut & egregium fragmentum legis Serviliæ apud Car. Sigon. *de Judic. II,* 27. *p.* 422. nec non legis Thoriæ apud eumdem *de iure Ital. II, p.* 638. Adde Barn. Briſson. *de Form. p.* 141. *ſeq.* XIV. Quo ſtilo conſignatæ?

XV. Hæc de legibus. Sequuntur *plebiſcita*, quæ & ipſa leges vulgo vocantur, ceu exemplo legum Iciliæ, Voconiæ, Aquiliæ, Cinciæ aliarumque adparet, quamvis id more antiquo non fieret, (*h*) teſte Gellio XV, 27. XX, 10. XV. Plebiſcita.

XVI. Erant

(*h*) Primo, quum patricii plebiſcitis teneri nollent, *plebiſcita* vocabantur. Poſt leges Hora-

XVI. Eorum differentia a legibus proprie ſic dictis.

XVI. Erant plebiſcita, quæ plebs plebeio magiſtratu interrogante, conſtituebat. §. 4. *Inſt. de jure nat. gent. & civ.* Ea quum eodem fere ritu, quo ipſæ leges conderentur; differentiæ tantum legum & plebiſcitorum erunt notandæ. Lex ergo a ſuperiore magiſtratu; plebiſcitum a plebejo, id eſt, tribuno plebis rogabatur, & eo quidem, cui illud e collegio ſorte vel reliquorum collegarum conſenſu obtigiſset. Liv. III, 65. Lex ſuffragante univerſo populo, plebiſcitum ſuffragante plebe condebatur. Liv. II, 56. Dionyſ. Hal. IX, *p.* 598. Tribuni enim nec advocare patricios, neque ad eos referre ulla de re poterant. Gell. *Noct. Attic. XV,* 27. Leges in campo Martio ferebantur, & comitio; plebiſcita, non in eo tantum, ſed & nonnunquam in circo Flaminio, aut in Capitolio, maxime vero in comitio, ubi ex *roſtris* tribuni ad plebem concionabantur. (*i*) Docent id exempla apud Ciceronem: *Epiſt. ad Attic. I.* 1. *ad familiar. VII,* 30. Plutarch. *in Gracch. p.* 832. Liv. *III,* 54. *XXV,* 3. *XLV,* 36. *III,* 54. Leges in comitiis centuriatis & tributis; plebiſcita in ſolis tributis condebantur, ubi non opus erat vel SCto vel auſpiciis. Dionyſ. Halic. *IX, p.* 598. & 605. Solebant tamen non-

---

tiam Publiliam & Hortenſiam *leges* dicebantur, vel *leges tribuniciæ*. Cic. *de leg. Agrar. II.* 8.

(*i*) Hinc *roſtra* inter præcipua tribuniciæ poteſtatis inſignia ſunt. Hinc M. Lollius Palikanus, quum tribuniciam poteſtatem a Sulla abrogatam reſtituiſſet, roſtra in numis ſuis ſignari juſſit. Vid. Fulv. Urſin. *de famil. Rom. p.* 158. *edit. Patini,*

nonnunquam & Tribuni plebis aves conſulere, & de cœlo ſervare, quando legem erant rogaturi. Exempla ſunt apud Plut. *in Gracchis p.* 832. & Cicer. *in Vatin. Cap. VII.* Leges plerumque tribuni plebis; plebiſcita patricii & poſtea magiſtratus diſſuadebant, quamvis eam facultatem coſs. adimere conaretur Volero, tribunus plebis. Dionyſ. Hal. IX, *p.* 598. Sortitio etiam in plebiſcitis duplex fiebat, quarum altera, in qua tribu Latini ſuffragium ferrent, explorabatur, altera inter ipſas tribus fiebat ſortitio: Liv. *XXV*, 3. Quidquid ergo tributim plebs ita juſſiſſet, id ratum habebatur, & deinde tabulis inſcriptum ædilibus plebeis in aliqua æde cuſtodiendum dabatur. *L.* 2. §. 21. *D. de orig. jur.*

XVII. Quamvis vero plebiſcita non ab univerſo populo, ſed a ſola plebe conderentur; tamen non plebem tantum, ſed & patricios obligabant. Id quod poſt multas patriciorum tergiverſationes cautum eſt lege primum Horatia: anno V. C. CCCVI. Liv. *Hiſt. III*, 55. Dionyſ. Hal. XI. *p.* 725. deinde Publilia anno CCCCXIV. lata a Q. Publilio dictatore, ac denique, quum plebs anno CCCCLXVI. in Janiculum feceſſiſſet, lege Hortenſia, lata a Q. Hortenſio, dictatore. Gell. *Noct. Attic. XV*, 27. §. 4. *Inſtit. de jur. nat. gent. & civ.* XVII. Quos ea obligaverint.

XIIX. Præter leges & plebiſcita etiam edicta prætorum atque ædilium (k) certam juris XVIII Jus honorarium.

(k) Quin & cenſores edicta de locandis vectigalibus & operibus publicis propoſuiſſe, patet ex

ris ſpeciem, quam *jus honorarium* vocabant, conſtituere cœperunt. Quare & de prætoribus atque ædilibus & utrorumque edictis nonnulla monenda ſunt.

XIX. Prætoris origo.

XIX. Creari primum prætor cœpit anno V. C. CCCLXXXIX. quum paullo ante plebs obtinuiſset, ut alter conſulum plebejus eſset. Male hæc ſummæ poteſtatis jactura habebat patricios: hinc dabant operam, ut penes conſules eo minus eſset poteſtatis. Fraudibus itaque adorti plebem, facile id conſequebantur, ut redhoſtimenti loco e patriciis crearetur prætor, in quem deinde omnem, quæ penes conſules adhuc fuerat, juris dicundi poteſtatem transferebant. Liv. *Hiſt. VI, ult. VII,* 1. Unde fallit Pomponius, quando ideo creatum ait prætorem, *quia conſules avocarentur bellis finitimis, neque eſſet, qui in civitate jus reddere poſſet*. *L.* 2. §. 27. *D. de orig. jur.*

XX. Variæ in prætura mutationes.

XX. Non diu tamen iſte honor patriciorum manſit proprius. Non multo poſt enim, anno V. C. CCCCXVI. primus e plebe prætor creatus eſt Q. Publilius Philo. Liv. *Hiſt. VIII,* 15. Sub belli deinde Punici primi tempora duo fieri cœperunt Prætores, quorum alter urbanam; alter peregrinam ſortiebatur juriſdictionem. Flor. *Epit. Liv. XIX*. Unde hic vocatur PRÆTOR QUI INTER CIVES

ET

Gell. *Noct. Attic. XV,* 11. vocabantur etiam *leges cenſoriæ*, ſed improprie. Vid. Gundlingiana XVI. *Obſ.* 1. §. XVI. *p.* 61. *ſeq.* Cum his tamen non confundendæ rogatæ a Cenſoribus, de quibus ſupra §. I.

ET PEREGRINOS JUS DICIT. apud Reineſ. *Inſcript. Claſſ. VII. n.* 10. & ΣΤΡΑΤΗΓΟΣ ΕΠΙ ΤΩΝ ΞΕΝΩΝ apud Grut. *Inſcript. p. DIII.* Inſequentibus temporibus hic numerus non ſemel actus eſt, ſi quidem initio quatuor, (Liv. XXIII, 30.) tum ſex, Liv. XXXII, 27.) poſtea octo, mox decem, (Dio. XLII. *p.* 209.) hinc porro duodecim, immo & quatuordecim, ac denique ſedecim a Julio Cæſare creati, Prætores jus dixere, Dio *Lib. XLII. & XLIII.* Quo factum, ut patrem imitatus etiam Auguſtus ſedecim expleret numerum, mox ad XII. eundem reduceret, quem ſe non exceſsurum, Tiberius jurejurando pollicitus eſt. Dio Caſs. *Lib. LVI.* Tacit. *Annal. I,* 14. quamvis ejus ſibi gratiam feciſse videatur princeps parum religioſus, ſiquidem & illo imperante modo XV. modo XVI. Prætores creatos novimus. Dio Caſs. *Lib. LVIII, & LX.* Claudius tamen juriſdictionem de fideicommiſſis, quotannis, & tantum in urbe delegari magiſtratibus ſolitam, in perpetuum, atque etiam in provinciis poteſtatibus demandavit. Sueton. *Claud. XXIII.* novoſque creavit *pratores fideicommiſſarios* (*l*) duos *L.* 2. §. 17. *De de orig. jur.* ex quibus tamen

(*l*) In marmoribus etiam mentio fit PR. DE FIDEICOMMIS. apud Gruter. *Inſcript. pag. CCCXCIII,* 6. Illud Addendo ex Quinctilian. *Inſtit. Orat. III,* 8. fideicommiſſariam juriſdictionem ita diviſam eſſe inter prætorem & conſules, ut ille ad certam Summam; hi de majore cognoſcerent. Unde lucem capit locus Ulpiani *in Fragm. XXV,* 12. Videatur Cujac. *Obſ. XXI,* 34. Merill. Obſ. V. 36. *p.* 112.

men unum detraxit Titus *L.* 2. §. 32. *D. eod.* Acceſſit ſub Nerva *prætor fiſcalis L.* 2. §. 32. ut & *prætor tutelaris* ſub M. Antonino Philoſopho, Jul. Capitolin. *vit. Marci Anton. X. L.* 6. §. 13. *D. de excuſ. tut.*

XXI. Ex his prætoribus urbanus reliquos anteibat, iiſdem, quibus Conſules, auſpiciis creatus. Hinc conſulibus inſtar collegæ erat, Gell. *Noct. Att. XIII*, 14. Plin. *paneg. LXXVII*, 4. illiſque abſentibus, ſummum penes prætorem erat in urbe imperium, ceu patet ex Ciceron. *Epiſt. ad Fam. X*, 12. Liv. XXIV, 9. Dio. Caſſ. LVIII. Utebatur enim prætor, ſicuti conſules, prætexta, ſella curuli, miniſtris, ſcribis & accenſis. Cicero *de lege agrar. adverſ. Rull. II*, 13. *Lictores* eum præibant duo cum faſcibus. Quamvis enim de ſex lictoribus ſubinde loquantur Plutarchus, Polybius, Appianus, qui ideo etiam præturam *ἀρχὴν ἑξαπέλεκυν* vocare ſolent; intelligendum tamen hoc non eſt de prætura urbana, ceu ſuſpicatur Petr. Fab. *Semeſtr. I. p.* 169. ſed de provinciali, uti obſervatum eſt a Car. Sigon. *de antiquo jure Civ. Rom. I*, 20. *p.* 227. Præcipuum vero præturæ inſigne erat haſta, quæ ideo ſæpius in numis veteribus conſpicitur.

XXII. Præ-torisjuriſ-dictio. XXII. Totum prætoris munus tribus hiſce verbis continebatur DO, DICO, ADDICO, Ovid *Faſt. I. v.* 47. *ſeq.* Varro *de Lingu. Lat. V*, 4. *Dabat* enim Prætor actionem & exceptionem, dabat bonorum poſſeſſionem: *dabat* judices, arbitros, recuperatores, *dabat* tutores ex lege Atilia. *Dicebat* viam in vindiciis: *dicebat* interdicendo, quoties de poſſeſſione agebatur, indi-

indicebat, advocata concione ferias, ſi quando terra in urbe tremuiſset. Gell. *Noct. Attic.* X, 24. Sueton. *Claud.* XXII. *Addicebat* denique, veluti facta in jure ceſſione, mancipatione, ceteris.

XXIII. Mos autem erat, ut prætor, creatus centuriatis comitiis, priuſquam jus diceret, edicto in albo (*m*) denunciaret, quomodo eo anno jus eſſet dicturus. At quis? Urbanus tantum an peregrinus etiam? De provincialibus enim nulla eſt dubitandi ratio. Prætori peregrino ſane hoc jus negant Hotoman. & V. C. Jo. Ge. Schubart. *de Fat. Juriſp. Rom. p.* 399. At eidem id vindicat V. C. Hern. Bern. Reinold. *Var. XXXVII. p.* 267 ob *legem* 9. §. 4. *D. de dol. mal.* ubi memorantur Labeonis *libri Prætoris peregrini*. Sed illis non tam videtur Labeo edictum Prætoris peregrini interpretatus, quam expoſuiſse officium Prætoris peregrini, quemadmodum etiam de officio Prætoris urbani egit in *libris Prætoris urbani*, quorum mentio fit in *L.* 19. *D.* XXIII. Edicta prætoris.

(*m*) *Album* quid fuerit, adhuc ſub judice lis eſt. Theophilo §. 12. *Inſtit. de action.* album eſt edictum, διὰ τὸ λευκοῖς γεγραμμένον γράμμασι, *Albis litteris ſcriptum*. Enim vero non ipſum edictum album vocabatur, ſed edictum in albo proponebatur. Accurſii ſententia, exiſtimantis, fuiſſe parietem dealbatum, pleriſque hodie vapulat. Sed videtur tamen idem colligi poſſe ex Plauto *Perſ. I, 2. v.* 21. modo codices M. S. addicerent:

Næ iſti faxim nuſquam adpareant,
Qui hic ALBO PARIETE *aliena oppugnāt bona.*

Et Suidas voce τοίχωμα album interpretatur *parietem, gypſo obductum, ad inſcriptionem civilium rerum aptum*. Iac. Rævard. *Protribun. IV, p.* 887.

de V. S. Sane libros ad edictum ſingulares ſcripſiſſe Labeonem, & ab illis diverſos, patet ex *L.* 1. §. 5. *D. de fugitiv.* & Gell. *IV*, 2. Certiora itaque ſunt teſtimonia Boethii *ad* Cic. *Topic.* & Theophili §. 7. *Inſt. de I. N. G. & C.* qui & Prætores peregrinos edicta propoſuiſſe, diſerte ſcribunt, ejuſque rei auctores procul dubio habent veteres & ſatis idoneos. Edicebant itaque omnes Prætores. Idque fiebat habita concione, dictoque in leges jurejurando, (*n*) ceu adparet ex Ciceron. *de Finib. II*, 22. Erant vero prætorum edicta vel generalia vel ſpecialia. Illa, quam juris dicundi rationem per annum ſequuturus eſſet prætor, indicabant, unde & *leges annua* dicuntur Cicer. *Verr. I*, 42. Hæc obvenientibus quibuſque negotiis dabantur, ad ſimiles cauſſas non extendenda. Unde uberrimus natus eſt iniquarum ſententiarum proventus, qui occaſionem dedit edicto: QUOD QUISQUE JURIS IN ALTERUM STATUERIT, UT IPSE EODEM UTATUR. Exemplum reperies apud Tacit. *Annal. II*, 30. Quum vero generalia edicta ſubinde mutarentur, nec levis inde naſceretur juris confuſio; obviam huic prætorum licentiæ itum eſt lege Cornelia, (*o*) lata A. U. C IↃC. LXXXVII.

a C.

(*n*) Prætores edicta ſcripturos etiam tribunos plebis adhibuiſſe in conſilium, patet ex Cic. *de Offic. III*, 20.

(*o*) Antea, A. U. C. IↃ. LXXXVI. more conſueto SC. ea de re factum patet ex actis diurnis, quæ in bibilotheca Iſ. Voſſii fuerunt, in quibus & hæc exſtant:

HORA OCTAVA SENATUS COACTUS IN HOSTILIA.

a C. Cornelio tribuno plebis, C. Piſone & Man. Glabrione coſſ. qua cautum eſt, ut prætores ex edictis perpetuis jus dicerent, neque per integrum annum quidquam in iis immutarent. Dio Caſſ. *Hiſt. XXXVI. p.* 12. Ex eo tempore paullo certius eſſe cœpit jus prætorium, (*p*) adeo, ut jam tempore Ciceronis plerique non, ut olim, a XII. Tabulis, ſed a prætoris edicto juris diſciplinam auſpicarentur, ceu ex Cicer. *de Legib. I,* 6. obſervat Jac. Perizon. *Diſſ. de Leg. Vocon. p.* 193. Quamvis vero poſt legem Corneliam prætori haud liceret edictum ſuum per annum mutare; nihil impediebat tamen, quo minus ſucceſſor anteceſſorum edicta, inito magiſtratu, vel augere vel immutare poſſet. Unde, quæ retinebat ſucceſſor, *edicti tralatitii*; quæ addebat vel immutabat, *edicti novi* nomine veniebant. Cic. *Verrin. I,* 44. Non prius ergo edictum vere perpetuum prodiit, quam temporibus Hadriani, de quo diximus in *procem. n. XIII & ſequ.*

XXIV. Quamvis vero prætores initio magiſtratus in leges jurarent; revera tamen leges edictis ſuis evertebant ſub ſpecie æquitatis. **XXIV. Quibus artibus prætores jus immutaverint?**

C 2 Quod

SC. FACTUM EST, UTI PRÆTORES EX SUIS PERPETUIS EDICTIS JUS DICERENT.

Vid. Dodvvell. ad Spartian. *Hadr. p.* 333. *& in Adpend. p.* 665. Ez. Spanhem. *Orb. Rom. II,* 12. *pag.* 97.

(*p*) Unde jam ante edictum perpetuum ad edictum commentari cœperunt jureconſulti, veluti Serv. Sulpicius, A. Offilius & alii.

Quod jam Dio Caſs. *Hiſt.* *XXXVI. p.* 21. obſervans: οὐ γὰρ, inquit, οἱ στρατηγοὶ, πάντα τὰ δικαιώματα, ἃ περὶ τὰ συμβόλαια διετεταγμένα, οὔτε ἐσάπαξ τοῦ ἔτους ἐποίουν, οὔτε τὰ γραφέντα ἐτήρουν, ἀλλὰ πολλάκις αὐτὰ μετέγραφον, καὶ συχνὰ ἐν τούτῳ πρὸς χάριν ἢ κατ' ἔχθραν τινῶν, ὥσπερ εἰθικὸς, ἐγίνετο. *Neque enim prætores id jus, quod ad contractus dirigendos poſitum erat, obſervaverant, neque ſcripto juri ſteterant; ſed ſæpenumero ea variaverant, crebroque per gratiam & odium certorum hominum, veluti fieri adſolet multa gerebantur.* Utebantur hanc in rem variis artibus, veluti I. *fictionibus*, quando, verbi gratia, fingebant rem uſucaptam, quæ uſucapta haud eſset, vel contra §. 4. & 5. *Inſt. de actionib.* *immo, quod magis ridiculum videri poſſet, quando fingebant filiam patroni eſſe filium, cujus* παλαιᾶς ὑποκρίσεως ἢ παρατηρήσεως mentio fit in *Baſilic. Lib. XLIX. tit. I. p.* 594. *Tomo VI.* Addantur, quæ diximus in *Comment. ad L. Jul. & Pap. Lib. II. cap.* 22. *p.* 355. Utebantur *II. novis nominibus*, veluti quum bonorum poſseſſionem darent iis, quibus leges hereditatem negabant. Utebantur *III. exceptionibus* quibus actiones legibus datæ eliderentur. Utebantur IV. *reſtitutionibus in integrum*, quibus non modo leges, ſed & res judicatas reſciderunt prætores. Ut adeo vere ſumma penes Prætores eſset non quidem legislatoria, ſed leges evertendi poteſtas, quamvis edicta adjuvandi, ſupplendi, corrigendique juris civilis gratia proponi, præ ſe ferrent. *L.* 7. §. 1. *D. de juſt. & jur.* Thomaſ. *Nav. Juriſpr. Antejuſt. l,* 7. *p.* 31. Ge. Beyer. *Poſit. Pandect. l,* 2. *p.* 14.

XXV.

XXV. Prætorum exemplo *ædiles* quoque edicta ſua proponebant, quæ & ipſa pertinebant ad jus honorarium. Erant ædiles vel plebeii vel curules. Plutarch. *in Mario. p.* 408. Illorum duo una cum tribunis plebis creari cœperunt anno V. C. CCLX, ut Tribunis eſſent ad manus, eorumque juſſu cauſſas leviores liteſque privatas dijudicandas ſuſciperent, ædium ſacrarum, locorumque publicorum, ut & annonæ, curam gererent, matronarum denique civiumque mores obſervarent. Dionyſ. Halic. *Antiq. Rom. VI. p.* 411. Curules vero, de quibus hic agimus, e patriciis legebantur. Quum enim diſcordia, de conſule plebejo creando inter plebem & patricios exorta, ſopita videretur, ludique ob eam rem decernerentur diis patriis, detrectantibus hanc curam ædilibus plebeiis, obtulerunt ſe bini juvenes patricii, polliciti, ſe hoc munus ſuſcepturos. Collaudavit populus hoc de republica bene merendi ſtudium, & denuo deluſus patriciorum artibus, hos patricios juvenes ædiles creavit, ſellamque curulem honoris cauſſa conceſſit, unde & ÆDILES CURULES dici conſueverunt. Liv. *Hiſt. VI,* 42. XXV. Ædiles plebeii & curules.

XXVI. Penes hos ergo erat annonæ (q) via-

(q) Hanc annonæ procurationem poſtea Julius Cæſar demandavit duobus aliis Ædilibus, qui CEREALES vocabantur. Dio Caſſ. *Hiſt. XLIII, p.* 271. *L.* 2. §. 32. *D. de orig. iur.* pro quibus perperam *Prætores Cereales* ſibi fingunt Roſinus, Alex. ab Alexandro & Ian. Vinc. Gravina, quibus ſatisfecit V. C. Henr. Bern. Reinold. *Var. cap. III. p.* 27.

viarumque publicarum curatio, tutela urbis, ludorum inſtitutio, de rebus venalibus promercalibuſque cognitio, & præcipue ſacrarum ædium cura, a qua & ÆDILIUM nomen ſunt conſequuti. Varro *de Lingua Lat. IV p.* 20. Cicero *Verrin. VII,* 14. Iiſdem quoque demandata erat ἐπισκοπὴ in fornices, cauponas, & mulieres, quæ quæſtum corpore faciebant, quæ nomina ſolebant apud ædiles profiteri, ut ſuo loco docebimus.

XXVII. Edictum Ædilitium. XXVII. De rebus hiſce ad juriſdictionem ſuam pertinentibus ipſi quoque, ut jam diximus, edicta proponebant, ad quæ adludit ſuo more Plautus *Capt. IV,* 2. *v.* 44.

Euge EDICTIONES ÆDILITIAS *habet*.

Et ex hoc quidem ædilitio edicto deſcendunt actiones contra venditores rerum vitioſarum, & eos qui beſtias feroces habent, ubi iter fit, veluti redhibitoria, quanti minoris, & aliæ, quarum fragmenta tria etiamnum exſtant in pandectis. Primum ſcilicet *L.* 27. §. 28. *D. ad L. Aquil.* alterum *L.* 1. §. 1. *&* *L.* 38. *pr. D. de ædil. edict.* tertium *Leg.* 40. §. 1. *&* *L.* 41. 42. *D. eod.* Fr. Pollet. *For. Rom. III,* 2. Barn. Briſſon. *de Formul. III, p.* 289. Ceterum, de quibus edicebant ædiles, de iiſdem & prætores cognoſcere conſueverant, & illis deficientibus, cauſſæ ad hos transferebantur. De qua concurrente prætorum ædiliumque juriſdictione (r) diſſerit Jac. Cujac. *Obſerv. VIII,* 38.

XXVIII.

(r) Ob hanc concurrentem juriſdictionem factum

XXVIII. Pergimus ad *reſponſa prudentum*, quæ & ipſa partem juris conſtituebant. Dicebantur ea ſpeciatim JUS CIVILE, Cicer. *pro A. Cæcinna XXIII*, *L. 2. §. 5. D. de orig. jur.* non vero JURISPRUDENTIA MEDIA: *§. 3. Inſt. de legit. agnat. ſucceſſ.* qua potius totius juriſprudentiæ Romanæ periodus ab Hadriano ad Conſtantinum M. intelligitur. Juriſconſultos hic diſcrepantes in viam reduxit V. C. Jac. Perizon. *ad L. Vocon. p.* 198. Multa tamen juris capita poſt XII. Tab. per interpretationem invexerunt Juriſconſulti, ob eamque rem & jureconſulti ipſi JURIS AUCTORES *L. 3. D. ſi pars hered. pet. L. 39. D. de act. emt. L. 17. D. de jure patr.* ut & JURIS CONDITORES adpellantur. *L. 25. C. de procurat.* XXVIII. Reſponſa Prudentũ.

XXIX. Jureconſultis Romæ originem dedit inſtitutum a Romulo JUS PATRONATUS. Patriciorum enim erat, parentum munere fungi erga plebejos, unde & *patroni* dicebantur, quaſi patres, quemadmodum matronæ quaſi matres ſunt. Optio ergo cuivis erat e plebe, quem vellet ſibi patronum legendi XXIX. Jureconſultorum origo.

C 4 epa-

videtur, ut & Ædiles haud raro PRÆTORES dicantur. Sic Paullus *Recept. Sent. I. 15. 2.* ædilitium edictum diſerte tribuit Prætori. Quin & generale fuit hoc magiſtratuum nomen. Nam & conſules, procoſſ. præſides, legati Cæſaris, dicti nonnumquam PRÆTORES. In notis quoque Valerii Probi exſtat PR. VIGILUM, id eſt, uti V. C. interpretatur, *Prætor Vigilum*, qui & *Prætor plebis* vocatur Juſtiniano *Nov.* XIII. Conf. Ger. Nood. *Probabil. I, 6. p. 16. 17.*

e patriciis. Hunc vero oportebat clientibus reſpondere de jure, cujus illi rudes erant, abſentium æque ac præſentium negotia curare, lites pro iis ſuſcipere, in jus vocatos defendere, & quietem eis pro virili parare a publicis privatiſque negotiis. Viciſſim plebeiorum erat patronos in elocandis filiis juvare, captivos vel ipſos vel eorum filios redimere, litium æſtimationes & multas pro iis ſolvere, in magiſtratibus muneribuſque eos argento ſublevare, & quæ ſunt alia hujus generis officia. Unde & *clientes* dicti, quaſi *colentes* vel κλεἰοντες. Dionyſ. Halic. *Ant. Rom. II. p.* 84. Plutarch. *vit. Romuli p.* 24. *Tomo I. op.* Polyb. *Hiſt. VI. p.* 459. Eaque mutua obligatio tanta neceſſitudine ac fide adſtringebatur, ut proximum patrono locum ſecundum parentem concedat Cato *apud* Gell. *Noct. Att. V,* 13. Nec privati tantum ſuos habebant patronos, ſed & coloniæ, urbes ſociæ, gentes amicæ & devictæ, ſuos Romæ patronos eligebant ex patriciis & poſtea ſenatoriis familiis, quibus ſæpenumero ſenatus controverſias illarum decidendas commiſit. Dionyſ. Hal. II, *p.* 85. Cicero *de Offic. I,* 11. Immo nullum temere erat negotiatorum corpus, nullum artificum collegium, quod non patronum ſibi Romanam quamdam familiam adoptaſſet. Sic in marmore Surretino apud Reineſ. *Inſcript. Claſſe VI, n.* 39. *p.* 412.

FLAVIO FURIO FAUSTO V.C. TRIBUNO.
AB ORIGINE PATRONO
OB MERITA LABORUM SUORUM
UNI-

UNIVERSUS ORDO ET POPULUS SURRETINORUM STATUAM NOBILITATI EJUS FACIENDAM CURAVIMUS.

Ita & municipes Civilitani *L. ARCADIUM PROCULUM V. C.* LIBEROS POSTEROSQUE EJUS SIBI POSTERISQUE SUIS PATRONOS COOPTAVERUNT Gruter. *Inſcript. p. CCCLXII.* 1. Sic & alibi laudantur PATRONUS CAPUANORUM LONGE A MAJORIBUS ORIGINALIS, Idem *p. CCCLIX,* 1. SUESSIANORUM COMMUNIS AB ORIGINE PATRONUS *p. MXXVII,* 3. PATRONI COLLEGIORUM CENTONARIORUM Reines. *Claſſ. I,* 302. DENDROPHORORUM. Idem, I, 283. FABRORUM. Idem II, 17. LENUNCULORUM. OSTIENSIUM. Idem I, 33. NEGOTIATORUM OLEARIORUM EX BÆTICA Idem VI, 123. PAGI TOLENTINES. Id. *Adpend. num. VIII.* Horum patronorum in eo conſiſtebat officium, ut coloniarum, urbium, collegiorum, pagorum negotia in ſenatu & urbe ſeſe curatores, reciperent. Quo officiorum genere ita plerumque ære emungebant clientes, ut legibus novis opus eſſet ad hanc patronorum rapacitatem coercendam. *Tit. C. Theod. de patrocin. vicor. Lib. XII. tit.* 24. *&* *Cod Juſt. Lib. XI. tit.* 53. Liban. *Orat.* περὶ τῶν προςασιῶν. *p.* 14. *ſeq. edit.* Iac. Gothofr. Alias veteri jure gratuita erant inter patronos & clientes officia, & ut illi pecunias ſine fœnore credebant, Dionyſ. Halicarn. II. *p.* 48. Quum ergo initio e patriciis

C 5 ſuis

ſuis quiſque clientibus de jure reſponderet: poſtea omnibus conſulentibus promiſcue ſe dare cœperunt, & quidem mercede conducti: & inde obſolevit antiquum illud jus patronatus, natique ſunt jureconſulti, qui jam reſponderunt de jure, cauſsaſque egerunt, atque adeo omnia, quæ olim patronorum fuerant, in ſe transferebant officia. Vid. præter Fr. Brummerum V. C. *ad Legem Cinciam.* Ge. Schubart. *de Fatis Juriſp. Rom. I, 15. p. 29.* Et hinc facile reddi poterit ratio, cur plerique Jureconſulti veteres ordinis fuerint patricii? cur *patroni* dicti, qui cauſsas agebant? cur jureconſulti atque advocati eos, a quibus adhibebantur in conſilium, *clientes* vocarint? Cur jure veteri & per legem Cinciam gratuitum eſſe oporteret advocatorum officium? Brummer. *l. c. c. III, uſque ad XI.*

XXX. Quale jus jureconſulti condiderint.

XXX. Tria vero ſunt ſumma capita, quibus juriſprudentiam locupletarunt jureconſulti. I. actiones legis II. interpretatio legum, & III. novum jus quod interpretando invexerunt, petitum plerumque ex mediis philoſophiæ moralis principiis, & juri XII. Tabularum veluti adpendicis loco adjectum, ut loquitur Jac. Ræyard. *de Auctorit. prudent. 1. p. 952. Tomo I. op.*

XXXI. Actiones legis a jureconſultis inventæ.

XXXI. Actiones legis quid fuerint, jam ſupra eſt a nobis explicatum. Eas vero a jureconſultis maximam partem eſſe inventas, adparet ex *L. 2. §. 2. D. de orig. jur.* Cicer. *pro Murena XI. XII.* Et hinc eæ ad ſingulare veluti jureconſultorum peculium (*s*) pertinebant, quod ſerva-

(*s*) Equidem penes Pontificum collegium fuiſſe

ſervabant tanto diligentius, quanto magis hac arte plebem habebant ſibi obnoxiam. Cicero *l. c. & de Orat. I,* 41.

XXXII. Interpretari porro ſolebant leges, partim libris ſcriptis, partim editis reſponſis, partim diſputatione fori. Et initio quidem a docendo non modo, ſed & ſcribendo ſeſe abſtinebant jureconſulti, ne myſteria ſua cum plebe communicarent. Poſtea, ubi Cn. Flavius & Sex. Ælius horribile illud actionum ſecretum evulgarunt, multi ſe ad ſcribendum commentandumque certatim contulerunt, quorum in- XXXII. Iidem leges interpretati ſunt I. ſcribendo docendoque.

legis actiones docet Pompon. *L. 2. §. 6. de orig. iur.* ſed cave cum vulgo exiſtimes, ad omnes legis actiones univerſamque interpretandi rationem hunc Pomponii locum pertinere. Aliud docet Cicero *de Legib. II,* 19. *Sæpe ex patre audivi, pontificem neminem bonum eſſe, niſi qui ius civile cognoſſet. Totumme? Quid ita? Quid enim ad pontificem de iure parietum, aut aquarum, aut ullo ſimilium? Ergo quod cum religione coniunctum eſt. Id autem quantulum eſt? De ſacris, credo, de votis, de feriis, de ſepulcris, & ſi quid eiuſmodi eſt.* Conferatur & *cap. XXI.* Quæcunque ergo cum religione conjuncta erant, ea demum erant cognitionis pontificiæ. Hinc eorum erat, dies judiciorum ſignare, & litigantibus indicare, quibus lege agere vel fas vel nefas eſſet; Liv. *I,* 19. Cicero *pro Murena XI.* reſpondere de juribus domus, nam & domi ſacra privata erant, in quibus quum conſtitutę quoque eſſent uxores & liberi, etiam nuptiæ, adrogationes, adoptiones auctoribus fiebant pontificibus. Denique de omnibus rebus ſacris & religioſis jura interpretabantur Pontifices. Georg. Schubart. *de Fat. Iuriſpr. Rom. II,* 59. *ſequ. p.* 296.

interpretationes ſenſim auctoritatem juris uſu fori ſunt conſequutæ. *L.*2.§.35.*ſeq. de orig. jur.* Unde illud jus *ſine ſcripto venire*, ait Pomponius *L.* 2. §. 5. *D. eod.* ſiquidem libri jureconſultorum non eo fine eoque inſtituto fuerant conſcripti, ut inſtar legum promulgarentur; ſed tantam auctoritatem eorum ſententiæ tacito populi conſenſu erant conſequutæ. At poſtquam Theodoſius quibuſdam jureconſultorum libris legum adcommodavit auctoritatem, & Juſtinianus eorum loca in Pandectas relata ita promulgavit, ut *quidquid ibi ſcriptum eſt, hoc Juſtiniani adpareret, & ex ejus voluntate compoſitum* exiſtimaretur:*L.*2.§. 10.*C.de vet.jur. enucl.* cœperũt ex jureconſultorum deciſiones juri ſcripto accenſeri, Et huc referenda.§.3.*Inſt. h.t.*Ger.Noodt.*de pact. & tranſact.* XIX. p. 715.

XXXIII. Ut & II de jure reſpondendo. XXXIII. Reſponſa jureconſulti vel partibus dabant conſulentibus, vel judicibus vel utriſque; & tunc quidem vel ſcripto vel verbis, quid ſibi videretur, exponebant. Solebant enim jureconſulti frequenter medio foro inambulare, veluti obvii & communes iis, ne hærerent incerti, & remedium ſibi conſulendi ignorarent. Cicero *Topic. XVII. Privata judicia maximarum quidem rerum in jure conſultorum mihi videntur eſſe prudentia. Nam & adſunt multum* (in medio puta foro.) *& adhibentur in conſilium* (domi,) *& patronis diligentibus ad eorum prudentiam confugientibus haſtas miniſtrant.* Unde facile patet, cur & ADVOCATI dicti ſint. Deinde & domi ſuæ ſibi conſtituere ſolebãt ſolium, ex quo confluentibus ad ſe clientibus, tanquam ex tripode, reſponderent. Cic. *de Leg. I,* 3.

Et

Et ad hoc ſoliũ reſpicere arbitror eũdem Cic. quando per jocum ſcribit: *C. Aquilium jureconſultum juraſſe morbum, & illud ſuum* REGNUM JUDICIALE *oppoſuiſſe. Epiſt. ad Attic. l.* 1. Mane ergo quotidie ad ædes eorum ventitabant clientes, & veſtibula eorum maxima ſemper frequentia civium celebrabantur, ut non immerito jureconſulti domus totius oraculum civitatis videretur Ciceroni *de Orat. l.* 45. Quo pertinent illa Horatii *Serm. l.* 1. *v.* 9. 10.

Agricolam laudat juris legumque peritus
Sub galli cantum conſultor ubi OSTIA PULSAT.

Et alibi *Epiſt. II. v.* 103.

Roma dulce diu fuit & ſollemne, recluſa
Mane domo vigilare, clienti promere jura.

Immo & Tibullus *l.* 4. quaſi amatorii juris ſcientiam ſibi adrogans, ſeque ad priſcam jureconſultorum imitationem componens.

--- *Me*, inquit, *qui ſpernetur, amantes*
Conſultent: cunctis janua noſtra patet.
Tempus erit quum me Veneris præcepta ferentem
Deducat juvenum ſedula turba domum.

Ge. Schubart. *de fat. juriſp. Rom. II,* 52. *p.* 265. Ceterum & hoc fiebat formulis quibusdam & verbis ſollemnioribus. Venia enim prius petebatur his verbis: LICET CONSULERE? Adnuente jureconſulto, & reſpondente: CONSULE, plerumque breviſſime referebatur negotium, addita quæſtione; QUÆRO AN EXISTIMES? vel: ID JUS EST NECNE? Reſpondebat Jureconſultus: SECUNDUM EA QUÆ PROPONUNTUR, EXISTIMO, PLACET, PUTO, id ſemper dans operam

ram, ut quam modeſtiſſime loqueretur. Horat. *Serm. II, 3. v.* 192. *ſeq.* Turneb. *Adverſ. VII,* 10. Briſſon. *de Form. III, p.* 331. Franc. Duaren. *Diſp. Anniv. II,* 11. *p.* 1064. Ger. Nood. *de dolo malo. XII, p.* 507. *& de pact. & tranſact. p.* 733. Conſulebantur etiam nonnunquam jureconſulti a judicibus, quibus vel abſentes ſcribebant, quid eſſet juris, *L.* 2. § 47. *D. de orig. jur.* vel coram jura explicabant. Plerumque enim judices in conſilium adhibebant aliquot jureconſultos, ut patet ex Gellii *Noct. Attic. XII,* 13. Car. Sigon. *de antiquo jure civ. Rom. II,* 18. *de antiquo jure provinc. II,* 5. *p.* 198.

XXXIV. Reſponſorum forma.

XXXIV. Erant reſponſa plerumque breviſſima, & nullis munita rationibus. Seneca *Epiſt. XCIV. Quid? quod etiam ſine probationibus monentis auctoritas prodeſt, ſic, quomodo jureconſultorum valent reſponſa, etiamſi* RATIO NON REDDITUR. Nonnunquam tamen & rationes quaſdam addebant, vel ex legum verbis, vel ex aliorum prudentum auctoritate, vel ex uſu fori, vel ex decretis denique ſeverioris philoſophiæ depromtas. Hortled. *Diſſ. de vero ſenſu L.* 20. *D. de Legib. n. XLVII.* D. Okel. *Diſſ. de jureconſulto rationali III & VII, p.* 154.

XXXV. Denique III Diſputatione fori.

XXXV. Pertinet etiam ad interpretationem DISPUTATIO FORI. Nonnunquam enim de gravibus perplexiſque quæſtionibus diſſidentes jureconſulti, rationibus ſubductis, deciſionem communi ſuffragio inveniebant, adeoque prius in commune conſulebant, eaq; dicebatur DISPUTATIO FORI, cujus meminit Pomponius *L.* 2. § 5. *D. de orig. jur.* In dubium quidem id vocat Ge. Schubart. *de fat. jurisprud. Rom. Ex.*

II,

II,57.p.292. ſed ſexcenta adſunt rei teſtimonia. Auguſtum ob quæſtionem de codicillis, convocaſſe prudentes viros, interque eos Trebatium quoque, cujus tunc maxima erat auctoritas, notum eſt ex §. I. *Inſtit. de Codicill.* Pari ratione divi fratres, quum quæſtio eſſet de excluſione nepotis a bonis aviti liberti, *cum Maciano, aliiſque amicis ſuis juriſperitis adhibitis, rem plenius tractarunt*, teſte Ulpiano *L.17 de jure patron.* Sed & Paullus ait, *quum de quodam quæreretur, an recte exheredatus videretur, Scævolam reſpondiſſe, non videri, & in* DISPUTANDO reſponſi ſui rationem eundem Scævolam adjeciſſe. *L.19 D. de lib. & poſtum.* Nec alio videtur reſpexiſſe Aſconius Pædianus *in* Cicer. *Verrin. III, p* 1849. quando ait: *Maleficia ſponte, & non* DISPUTATIONE JURISCONSULTORUM, *ſed naturali interpretatione, fugienda ſunt*. Denique eodem referenda illa veteris Scholiaſtæ, qui explicaturus illa Juvenalis. *Sat.I, v.128.*

---- *Juriſque peritus Apollo*.

addit *p. m. 26. Quia juxta Apollinis templum jureconſulti ſedebant, &* TRACTABANT. Ubi tractare idem ac diſputare eſt. Plura dabit Jac. Ræyard. *prudent. XIV. p.* 1031. Reperta vero ejuſmodi diſputatione definitio, quamvis non haberet vim juris, niſi ſimul uſu recepta; magnæ tamen auctoritatis habebatur, &, ſi vel uſus fori, vel nova auctoritas accederet, etiam ad ſimiles extendebatur caſus. Ger. Nood. *ad Leg. Aquil. XV. p.106. de Pact. & Tranſact. XIX. p.* 718. Et tum demum vocari ſolebat RECEPTA SENTENTIA, RECEPTUM JUS,

RE-

RECEPTUS MOS, POST MULTAS VARIATIONES RECEPTUM. (*t*) *L.215. D.de verb. obl.L.3.C. in quib.cauſſ. L.41.D. de reb.credit.Receptum enim* inquit Feſtus, *dicitur, quidquid a pleriſque prudentibus adprobatum eſt*. Conf.Barn.Briſſon.*de verb.ſignif.voce Receptum* & Guil.Budæus *in Comment. ad L.11. §.1. D. de verb.ſignif.* Quin & REGULÆ JURIS, quarum toties jus noſtrum meminit, nihil aliud ſunt, quam breves quædam poſitiones, quæ rem fori diſputatione definitam & jureconſultorum conſenſu receptam conciſe enarrant. Rævard. *de Auctorit. Prudent. XV. p. 1036. ſeq. & Comment. ad L.1. de reg.iur. p.125.*

XXXVI. Jureconſulti jus ſuppleverunt.

XXXVI. Tertium, quod jureconſultis jus Romanum debet, caput veluti adpendicem quamdam XII. Tabularum & reliquarum legum complectitur. Ubi enim deficere videbantur leges & prætorum ædiliumque edicta, ibi jureconſultorum erat, jus ex æquitate ſupplere. Hinc permulta nata ſunt in Jureconſultorum ſcholis ac diſputationibus decreta quæ ex nulla ſcripta lege nulloque edicto deſcenderunt. Sic acquiſitio verbi gratia per adrogationem inventa fuerat a jureconſultis. *princ.Inſt.de adquiſit.per adrogat.* Eamdem originem fuiſse novimus codicillorum, exheredationis poſtumorum, differentiæ inter exheredationem filiorum, filiarum & nepotum, ſtipulationis Aquilianæ, regulæ Catonianæ, ſubſtitutionis pupillaris, donationis inter virum & uxorem

(*t*) Frequentiſſima in jure noſtro locutio: *Poſt magnas variationes obtinuit. L. ult. D. pro Legat. L. 32. D. de oblig. & act. L. 55. §. 1. de legat. 2.*

rem prohibitæ, actionis rei uxoriæ, querelæ inofficioſi teſtamenti, aliarumque hujus generis materiarum juris. Luculentum hanc in rem exſtat teſtimonium Ciceronis in *oratione pro Murena XII. Quum permulta præclare legibus eſſent conſtituta, ea jureconſultorum ingeniis pleraq; corrupta ac depravata ſunt. Mulieres omnes propter infirmitatem conſilii maiores in tutorum poteſtate eſſe voluerunt: hi invenerunt genera tutorum, quæ poteſtate mulierum continerentur. Sacra interire illi noluerunt: horum ingenio ſenes ad coemtiones faciendas interimendorum ſacrorum cauſſa reperti ſunt. In omni denique iure civili æquitatem reliquerunt, verba ipſa tenuerunt.* Sic multa invenere jureconſulti, multa diſputationibus ſuis ac reſponſis invexerunt in forum, quæ nec lex ulla nec prætoris edictum conſtituerat. Et hæc decreta ob auctorum duntaxat celebritatem vim quamdam legum obtinuere, & poſtea rerum judicatarum conſtantia firmius hæſerunt. Vid. Vinc. Gravina *de ortu & progr. jur. civ.* §. *XLIII.*

XXXVII. Quantacunque vero eſſet veterum Jureconſultorum auctoritas; judices tamen non obligabant eorum reſponſa. Hinc Cicero *pro Mur. XIII. Jureconſultor. reſponſa & decreta ſæpe ab oratoribus dicundo everti*, teſtatur. Et in *orat. pro A. Cæcina XXIV.* exemplum adducit Craſſi, qui in judicio centumvirali obtinuerit, ut Scævolæ reſponſum minime attenderetur. Quare tunc ne ſignabant quidem reſponſa. *L.* 2. §. 47. *D. de orig. iur.* (certe id non videbatur neceſſarium,) & plerumque utebantur verbis SUADEO. *L.* 3. §. 1. *D. de minorib. vig.* quin- **XXXVII. Eorum auctoritas initio minor.**

quinque ann. VIDETUR, PUTO, SENTIO. &c. Duaren. *Diſp. ann. II,* 11. *p.* 1064. ut ne judici præſcribere ſententiam viderentur. Immo ob eamdem cauſſam omnibus, quibus eſſet ſtudiorum fiducia, de jure reſpondere licebat. *L* 2. §. 47. *D. de Orig. Juris.* (*u*)

XXXVIII. Auguſtus quibusdam privilegium dedit de jure reſpondendi.

XXXVIII. Sed iſta omnia immutavit Auguſtus, qui primus reſpondendi de jure facultates certis tantum hominibus beneficii loco indulſit, adſtrinxitque judices, ut ne ab eorum reſponſis diſcederent. §. 8. *Inſt. h. t. L.* 2. §. *ult. D. de orig. jur.* Quamvis enim in dubium id vocet Jac. Gothofredus *in Comment ad C Theod. Lib. I. Tit.* 4. *p.* 32. 35. ubi hanc jureconſultis auctoritatem partim jam ante Auguſtum ſalvam fuiſſe, partim denique a Valentiniano III. Imp. ſtabilitam putat; ſatisfecit tamen ejus argumentis Thomaſ. *de navis juriſpr. ante juſt. II,* 2. *p.* 67.

XXXIX. Ratio hujus inſtituti.

XXXIX. Cauſſa hujus ſanctionis non ea erat, quam prodit Pomponius *L.* 2. §. 47. *D. de orig. jur. ut major eſſet juris auctoritas,* nec ſolum, ut nova reſponſa vetus edictum & judiciale prætoris regnum everterent, ut acute conjecit V. A. Ulr. Huber. *Auſpic. domeſt. V, p.* 178. nec, ut plebs,

(*u*) Errat ergo Theophilus §. 8. *de jure nat. gent. & civ.* ubi jureconſultos vocat σοφοὺς, οἷς τὸ νομοθετεῖν ἢ δῆμος ἢ σύγκλητος, ἢ βασιλεὺς ἐπέτρεψε, *ſapientes quibus iura condere aut populus, aut ſenatus, aut princeps conceſſit*. Nunquam enim in libera republica vel populi vel Senatus conceſſione opus fuiſſe reſponſuris de jure, inter omnes conſtat.

plebs,otii delinita dulcedine,atrocem reip.memoriam exueret, quæ ejusdem eſt Huberi ſententia: ſed partim, ne plebs, innumeris implicita litibus,de excutiendo jugo conſilia conferret: (Thomaſ. *l. c. II, p.* 70.) partim ut eo ipſo Auguſtus legislatoriam poteſtatem callide ſibi vindicaret, legesque priſtino reip.ſtatui accomodatas per jureconſultos corrigeret, & ad præſentem detorqueret. (*x*) Unde & eam pote-

(*x*) Præcipua Auguſti cura fuit, *legum munia in ſe trahere.* Tacit. *Ann. I,* 3. Quum ergo novis omnino legibus opus eſſet, novo hoc ſtatu reip. plures quidem initio rogationes tulit ad populum, ſervato veteri reip. more, & inde natæ tot *leges Iuliæ*, quarum pleræque Auguſto debentur, itemque *Falcidia*, *Ælia Sentia*, *Fuſia Caninia*, *Papia Poppæa*, *Iulia*, *& Titia*, & aliæ: ſed non integrum tamen erat Auguſto, omnes antiquas leges eadem facilitate evertere, qua illas ſub triumviratu latas *uno edicto*, aboleverat. Tac. *Ann. III,* 28. Quum ergo refigi non poſſent leges antiquæ, eæque tamen non convenire viderentur novo iſti ſtatui reipublicæ; illud unum ſupererat, ut per interpretationem novam eæ ad præſentem reip. formam deflecterentur. Jam magiſtratibus hoc permittere,non videbatur tutum: ſibi ſoli id vindicare, & incivile, & invidia plenum erat, & moleſtiſſimum. Reliqui ergo erant jureconſ. tanto ad hoc negotium aptiores, quod jam in vetere rep. poteſtas quædam interpretandi penes iſtos fuerat. Quemadmodum vero hoc maximum erat Auguſti arcanum politicum, quod, priſcis vocabulis retentis, res novas inveheret, *eadem magiſtratuum* rerumque *vocabula; nihil uſquam priſci atque integri moris* relinqueret: Tacit. *Annal. I,* 3. ita & jureconſultis, ſpecie antiqui moris, inſtrumentis novæ

poteſtatem primo Atejo Capitoni, aliiſque ſuarum partium Jureconſultis conceſſiſse videtur.

XL.

dominationis uſus eſt, ita ſcilicet leges interpretaturis, quemadmodum id ſuo expediret imperio. His præſtructis, totius novæ conſtitutionis reddi poterit ratio. Promiſcuam iſtam reſpondendi licentiam ſuſtulit, eamque conceſſit paucis. Cur vero? niſi ut eos ſeligere poſſet, quos ſciret ſibi fore obnoxios? Juſſit eos non privatim, ſed publica auctoritate, reſpondere. Quamobrem? ut legum interpretatio ita penes ſe eſſet. Judicibus eam legem dixit, ne ab iſtis reſponſis diſcederent. Quam ob cauſam? ne, obſervata legum antiquarum ruina, intercedere, & Auguſti conſilium turbare conarentur. Signo opus erat, non rationibus. Cur vero? ut ne per rationum infirmitatem palam fieret, id agi, ut leges antiquæ everterentur. Ceterum vera eſſe hæc omnia, vel ex iis patet, quæ inter eum Antiſtiumque Labeonem acta ſunt. Eminentiſſimi ea ætate Jureconſulti erant Antiſtius Labeo, & Atejus Capito, adeo, ut non immerito *duo pacis decora* eos appellet Tacitus *Ann. III*, 75. Quare operam dabat Auguſtus, ut hos potiſſimum ſibi conciliaret. Labeoni ergo conſulatum offerebat, hoc videlicet auctoramento calamum ejus redditurus obnoxiū. Sed *quum incorrupta libertate gauderet, ab ambitione honorum vacuus*; Tacit. *Ann. l. c.* quumque *nihil ratum penſumque haberet, niſi quod juſtum, ſanctumque eſſe in Romanis antiquitatibus legiſſet*: Gell. *Noct. Att. XIII.* 12. honorem iſtum plane reſpuit. Animadvertens vero Auguſtus, Labeonis ſibi operam parum utilem futuram Ateium Capitonem adortus, hunc modis omnibus ornare cœpit, conſulemque creavit. Tacit. *Ann. III*, 75. Erat enim hic eo ingenio *ut ejus obſequium non poſſet non dominantibus ma-*

XL. Sequentes imperatores, (ſi a Caligula diſceſſeris, qui totum jureconſultorum ordinem abolitur um ſe minabatur, teſte Suetonio *Calig. XXXIV.*) hoc Auguſti inſtitutum diligenter ſervabant, ſaltim uſque ad Hadrianum. De Tiberio enim id patet ex *L.* 2. §. 47. *D. de Orig. Jur.* ex quo loco etiam adparet, Hadrianum iterum more majorum unicuique dediſse facultatem reſpondendi, qui ſui haberet fiduciam. Rogatus enim a viris prætoriis, ut ſibi liceret reſpon- XL. Idem placuit imperatoribus ſequentibus.

---

gis probari, judice Tacito *Ann. III*, 75. Egregia ſane adulationis ſpecimina eum dediſſe, obſervant Tacit. III, 70. Sueton. *de illuſtr. Gramm. XXII.* Ergo maximo ſtudio ſibi eum adjungebat Auguſtus, ut ejus opera in novo dominatu uteretur. Hæc hiſtoria egregie conjecturam noſtram confirmat. Intelligimus enim inde, I. Auguſtum de jureconſultis primariis ſibi conciliandis magnopere laboraſſe. Quod ſane non feciſſet tantus princeps, niſi eorum operam perutilem ſibi in novo principatu conſtituendo, legibuſque ad præſentem ſtatum detorquendis, futuram animadvertiſſet. II. Talibus jureconſultis amicis eum uti voluiſſe, quorum ſibi obſequium probaretur, id eſt Capitonis ſimilibus, qui non antiquo juri mordicus inhærerent, ſed callide inſervirent temporibus. Ex quo denique colligimus, III. non alia de cauſa eum reſpondendi facultatem quibuſdam tantum jureconſultis dediſſe, quam ut eorum calamis uteretur, ad leges veteres & in libera republica receptas evertendas, & ad novam imperii ſui formam tanto facilius deflectendas. Plura de Auguſti prudentia νομοθετικῇ diximus in *Præf. Comment. ad L. Jul. & Papiam*, quæ evolviſſe non pœnitebit.

reſpondere, reſcripſit, *hoc non peti, ſed præſtari ſolere*. Itaque ab Hadriano ad Alex. Severum libera denuo eſse cœpit reſpondendi facultas. Dodvv. *Præl. Cambden. IX, 11. p. 355.* Hinc denuo reductum Auguſti inſtitutum, ceu patet exemplo Innocentii jureconſulti, quem reſpondendi facultatem ab Imperatoribus accepiſſe tradit Eunapius *in vita Chryſanthi p. 286.*

XLI. Valentiniani III. & Theodoſii conſtitutio de auctoritate jureconſultorum.

XLI. Non poterat non hoc Auguſti privilegium ſectas, ſummamque juris incertitudinem invehere. Hinc de tollenda ea cogitarunt Valentinianus III. & Theodoſius junior imperatores, qui Papiniani tantum, Paulli, Caji, Ulpiani, & Modeſtini ſcripta juſſerunt valere in judiciis, & in allegatione plura eorum prævalere paucioribus, ex paribus vero ea, inter quæ Papiniani eſſent teſtimonia: ſi ſententiæ denique ſine Papiniano pares eſſent, judicis arbitrio locum eſse *L. un. C. Theod. de Reſponſ. prudent. & ibi* Gothofredus. Addatur Thomaſ. *de Nev. juriſprud. antejuſtin. II, 7. p. 112. ſeq.*

XLII. Juſtiniani inſtitutum.

XLII. Denique & id incommodum viſum Juſtiniano, qui Jureconſultorum ſententias hinc inde decerptas promiſcue in pandectas recepit, corpuſque conficiendum curavit, aliquando non optime cohærens, quippe e membris ſibi diſſimillimis compoſitum, *L. 1. §. 5. 6. C. de vet. jur. enucl.*

XLIII. Facultas interpretandi jureconſultis ademta.

XLIII. Quin & omni interpretandi facultate interdixit jureconſultis, eoſque ad conſcribendas metaphraſes & paratitla conficienda, tamquam ad perpetuas operas, condemnavit. *§. 2. Conſt. de concept. Digeſt. Paratitla*

quid

quid ſint, explicat Æg. Menag. *Amœn, jur. civ. XV.*

XLIV. Reſtat, ut quas ſymbolas principes, mutata reip. forma, ad jus Romanum contulerint, paucis dicamus. Initio Imperatores veterem leges ferendi morem aliquamdiu retinuerunt. Hoc enim ritu ſub Auguſto, centuriatis comitiis ad populu latæ ſunt leges *Julia*, *Ælia Sentia*, *Papia Poppaa*; ſub Tiberio *Junia Norbana*. Claudius quoque veteri ritu rogavit legem, ut Domitius in familiam Claudiam & nomen Neronis tranſiret. Tacit. *Annal. XII, 26.* Quin ne ſub Galbâ quidem plane exoleviſſe veterem leges curiatas ſaltim ferendi ritum, patet ex Tacit. *Hiſt. I, 15.* XLIV. Principes initio vetere ritu leges tulerint.

XLV. Quemadmodum vero habita illa ſub Imperatoribus comitia non niſi quædam priſtinæ libertatis ſimulacra erant; ita jam Tiberius, princeps aſtutus tyrannicisque artibus magis, quam quisquam alius, inſtructus, novum commentus eſt leges ferendi morem. Ut enim populo jus omne eriperet, (y) comitia e campo tranſtulit in curiam, id eſt, & honorum conferendorum arbitrium & leges non amplius populi ſuffragiis, ſed ſenatorum ſibi obnoxiorum ſententiis ſubjecit. Tacit. *Annal. I, 5.* Sueton. *Tiber. XXX.* Reſtituit populo comitia XLV. Deinde uſi ſunt Senatus-conſultis.

(y) Falluntur ergo, qui cum Pomponio *L. 2. §. 9. D. de orig. jur.* & Triboniano *§. 5. Inſt. h. t.* exiſtimant, ideo in curiam e campo translata eſſe comitia *quia difficile eſſet, tantam populi multitudinem in unum convenire*. Quaſi enim difficilius id fuiſſet ſub Tiberio, quam libera republica, quando tota Italia ad comitia confluebat. Cic. *Orat. ad Quirit. poſt redit.*

tia Cajus Caligula. Dio Caſs. *LIX.p.647.* ſed illa paullo poſt ipſe iterum illi eripuit. Idem *p.665.* Ex eo tempore rarius leges latæ ad populum: aſt eo frequentius prodierunt *ſenatus conſulta*, quibus plerumque præmittebatur *oratio principis*, non quidem ſemper ab ipſo principe, ſed ſæpius (z) a *quæſtoribus*, qui *candidati* vocabantur,

(z) In marmoribus ſæpe legimus QUÆSTOR KANDIDATUS, Reineſ. *Inſcr. II, 26. VI, 4.* ΤΑΜΙΑΣ ΚΑΝΔΙΔΑΤΟΣ Gruter *Inſcr. p. ccccxxv, 2.* Vocabantur ita, qui libris, epiſtolis & orationibus principum in ſenatu prælegendis præerant. *L.1.D.de offic.Quæſt.* Dio Caſſ. *LIV, p. 617.* Tacit. *Annal. XVI, 27.* Suet. *Tit. VI.* eosque jam ab Auguſto adhibitos conſtat ex Dione Caſſ. LIV. *p. 539.* & Sueton. *Aug. LXV.* Ideo vero dicti videntur candidati, quia poſt quæſturam ſtatim prætores fiebant, & inde regebant provincias. Lamprid. *Vit. Alex. XLIII.* Unde hæc dignitas ingreſſus erat & quaſi primordium gerendorum honorum & ſententię in ſenatu dicendæ. Immo recentiore ævo ſæpe cum aliis dignitatibus conjungebatur hæc quæſtura. Sane Anicius Auchenius Baſſus in marmore Romano præter hanc quæſturam etiam alios geſſiſſe honores dicitur. Reineſ. *Inſcr. VI, 4.*

ANICIO AVCHENIO BASSO. V. C.
QUÆSTORI CANDIDATO.
UNO EODEMQUE TEMPORE PRÆTORI TUTELARI PROCONSULI.
CAMPANIÆ. PRÆFECTO. URBI.
TRINI MAGISTRATUS.
INSIGNIA. FACUNDIÆ. ET. NATALIUM
SPECIOSA. LUCE. VIRTUTIS.
ORNATI.

tur, recitata. Briſson. *Antiq. Rom. I, 17. p. 19.* Unde ſæpe *oratione Principis cautum* dicitur, quod erat Senatus conſulto conſtitutum *L. pen. D. ad S.C. Tertull. L. 8. pr. D. de tranſaction. L. 32. l. 10. D. pro ſoc. L. 60. pr. de ritu nupt. L. 32. pr. §. 1. ſeq. D. de don. int. vir. & ux. L. 1. L. 7. C. de præd. min. non al.*

XLVI. Etiam in libera republica fiebant SCa: ſed ea vim legum non habebant. Quamvis enim initio, pulſis regibus, ariſtocratiam meditarentur patricii, & hinc apud Dionyſ. Halicarn. *VI, p. 329.* legem eſse dicerent jam inde ab urbe condita, *quæ omnia in ſenatus poteſtate ponat, præter magiſtratuum creationem, legum lationem & bellum inferendi deponendique arbitrium*: id tamen non perſuaſerunt plebi, libertatis popularis appetentiſſimæ. Unde non erat penes ſenatum poteſtas legislatoria: ſed quædam tantum erant negotia, quæ ſenatus populi juſſu ad curam ſuam revocaverat, ut puta, ærarium & pecunia publica, quæ ſenatus arbitrio diſpenſabatur; controverſiæ in Italia ſuſcitatæ, publicaque objurgatione vel graviore decreto componendæ: legationes aut ad indicendum bellum, aut alia graviora negotia obeunda decernendæ, aut exterorum excipiendæ: pro- XLVI. Differentia SC. in libera rep. & ſub Imperatoribus.

* Talis etiam eſt Inſcriptio poſita]
M. NUMMIO. ALBINO. V. C.
QUÆSTORI. CANDIDATO.
PRÆTORI. URBANO. COMITI.
DOMESTICO. ORDINIS. PRIMI. ET
CONSULI. ORDINARIO. ITERUM.
Reineſ. *Inſcr. VII.* 132. Legendus de hac dignitate idem Reineſ. *Var. III. 16. p. 600.*

rogationes imperii & provinciarum: convocatio populi: ac denique indictio feriarum & ſupplicationum. Hæc enim omnia ſenatus ſolius curationi ſuberant, niſi tribuniciis interceſſionibus res devolveretur ad populum: ceu præclare ſuo more docet Polyb. *Hiſt. VI*, 12. *ſeq.* & ex eo Zamoſc. *de Senatu Rom. II, p.* 174. *& ſeq.* De his ergo ſolis in libera republica SCa condebantur, ut recte obſervatum a Bachovio *in* πρώτοις, *p.* 38 *ſeq.* Sed maxime ſenatus poteſtas excellebat in trepidis rebus ac turbatis, quibus triſte illud fieri ſolebat ſenatuſconſultum: DARENT OPERAM CONSULES, NE QUID RESPUBLICA DETRIMENTI CAPERET. Quod decretum ſummum ac latiſſimum in conſules transferebat imperium, ut ſuo jure poſſent exercitum parare, bellum gerere, coercere, etiam injuſſu populi, unde *extremum* & *ultimum* hoc *ſenatuſconſultum* vocatur. Liv. *III*, 4. Salluſt. *de Bello Catilin.* XXIX. Cic. *Catilin. I*, 2. & *pro Milon. XXVI.* Cæſar. *de Bello Civili II*, 1. Barn. Briſſon. *de Form. II, p.* 212.

XLVII. Fiebant SC. non niſi in ſacro auſpiciiſque dicato loco. (*a*) Romulus in templo Vulcani extra urbem Senatum coegit. Plutarch

(*a*) Nam & hæc non niſi peractis ſacris captiſque auguriis fiebant. Appian. *de bello civ. II. p.* 216. Exempla exſtant apud Liv. *XXII*, 11. *XXIV*, 11. Non addicentibus avibus, negotium in alium diem differebatur. Cic. *Epiſt.* X, 12. Auguſtus hac moleſtia liberaturus ſenatores, inſtituit, *priuſquam conſideret quiſque, thure & mero ſupplicaret apud aram ejus Dei, in cujus templo coiretur.* Sueton. *Auguſt.* XXXV.

tarch. *Quaſt. Rom. XLVII. p. 276.* Tullius Hoſtilius in curia Hoſtilia. Libera republica ædes Apollinis, Martis, Bellonæ, Quirini, Caſtoris, Concordiæ, Virtutis, Fidei, ut & curiæ Hoſtilia, Pompeja, Julia, ſenatui habendo inſerviebant Gell. *Noct. Attic.* XIV, 7. Nam & in curiis templa erant per augures dedicata. Gell. *Noct. Att. VI,* 7. Ordinaria tamen ſenacula erant ædes Concordiæ, ædes Bellonæ, & locus ad portam Capenam. Feſt. *voce Senaculum p. 431.* Conveniebat Senatus ſtatis temporibus, hoc eſt, ſingulis Kalendis, Nonis & Idibus, exemtis tamen diebus comitialibus, (quibus convenire nefas habebatur per legem Pupiam. Cicero *ad Fam. I,* 4.) nec non diebus atris, quibus ſenatum non niſi in rebus trepidis habere licebat. Dio Caſſ. *XLV. p. 278.* Et hi ordinarii conventus *ſenatus legitimus* dicebantur. Si vero vel legatis vel aliis ob quamcunque cauſam ſenatus extra ordinem dabatur; ille vocari ſolebat *indictus*. Fr. Hotom. *de Senatu V.* Et tunc quidem cõvocabantur plerumque ſenatores per edictum, quo olim frequentes adeſſe jubebantur QUI PATRES, QUIQUE CONSCRIPTI: Liv. *II,* 1. poſtea vero edici cœpit: QUI SENATORES, QUIBUSQUE IN SENATU SENTENTIAM DICERE LICET. Feſt. voce *conſcripti* & *ſenatores* ibique Dacer. *p. 496.* Gell. *Noct. Attic. XIV,* 18. Briſſon. *de Form. II, p. 264.*

XLVIII. Frequens ſi aderat ſenatus, tum Conſul, quem penes faſces eo menſe erant, aut eo abſente Prætor, aut Dictator, ſi quis erat, aut Interrex aut Præfectus urbi ad ſenatum referebat. Gell. XIV, 7. Si quando id recuſaret conſul, eas

XLVIII. Relatio facta a Conſule, Dictatore, Prætore,

eas in ſe partes ſuſcipiebat aliquis tribunus plebis, cui etiam jus erat, addere relationi conſulis, quod e re videbatur, aut novam de integro ordiri. Paul. Manut. *de ſenatu V. p.* 859. Relationibus plerumque præfari ſolebant ſollemni illa formula: QUOD BONUM FAUSTUM, FELIX, FORTUNATUM SIT. Sueton. *Calig. XV.* deinde addebant: REFERIMUS AD VOS, PATRES CONSCRIPTI. Briſſon. *de Form. II, p.* 165.

XLIX. Rogatæ ſententiæ.

XLIX. Finita relatione, ſententiam rogabantur ſenatores, (*b*) non verbis precativis, qualibus in comitiis utebantur rogatores, ſed imperativis; DIC. SP. POSTUMI, QUID CENSES? Liv. IX, 8. vel QUID FIERI PLACET? QUID VOBIS VIDETUR? Briſſon. *de Form. II, p.* 165. Qua in re non idem ſemper, at plerumque is obſervabatur ordo, ut ante comitia princeps ſenatus; poſt comitia vero conſules deſignati primo loco dicere juberentur ſententias. Sequebantur eos viri conſulares, hos prætorii, tum ædilitii, quæſtorii ac denique tribunicii, (*c*) e quibus tamen reliquos anteibat, quem conſul priorem ro-

(*b*) Qui rogabant, COSULERE, nec non PERROGARE SENTENTIAS dicebantur. Liv. XXII, 60. XXIX, 19. Suet. *Aug. XXXV.*

(*c*) Tribuni plebis non erant olim ſenatores, nec jus iis erat dicendæ in ſenatu ſententiæ. Ante curiam itaque ſedebant in ſubſelliis, donec SCa ad ſe ferrentur, quæ ipſi vel adprobabant deinde, vel rejiciebant. Val. Max. II, 2. 7. At etiam ſenatoria dignitas juſque dicendi ſententiam iis data ſunt lege Atinia. Gell. *Noct. Att. XIV. ult.*

rogaſſet, modo gradus magiſtratuum non turbarentur. Cic. *Phil. V,* 13. Solebant vero conſules, quem ordinem initio magiſtratus inſtituerant, eumdem per totum annum tenere, donec eum morem antiquum C. Julius Cæſar migraret. Sueton. *Jul. XXI.* Immo Auguſtus omnem ordinem plane ſuſtulit, promiſcue perrogans ſententias, ut magis quisque attenderet. Sueton. *Aug. XXXV.*

L. Sententiam ſinguli dicebant ſtantes, formula uſi: QUOD C. PANSA VERBA FECIT DE--DE EA RE ITA CENSEO. Briſſon. *de Form. II. p.* 169. Integræ ejuſmodi ſenatorum ſententiæ exſtant apud Ciceron. *Philipp. III,* 15. *V,* 4. *VII,* 1. 1. *IX,* 7. & apud Livium paſſim. Nec licebat conſulibus interpellare dicentes, quamvis aliena multa immiſcerent, quod data opera nonnunquam faciebant, qui ſenatus conſultum fieri nollent. (*d*) Quum enim L. Eædemque ordine dictæ.

(*d*) Erant & aliæ artes, quibus SC. impediebant Senatores. Poſtulare enim poterant, *ut conſulerentur ſinguli*, vel, ſi tot non eſſent ſenatores, quot numero licebat perſcribi SC. clamabant: *numera ſenatum*. Feſtus *hac voce p.* 338. Cœlius apud Cic. *Epiſt. VIII,* 11. SC. enim a juſto paucioribus factum per INFREQUENTIAM FACTUM dicebatur, & irritum erat. Liv. XXXVIII, 44. Tempore Ciceronis ducenti ſenatores frequentem ſenatum conſtituere videbantur. Cicero *ad Q. Fratr. Epiſt. II,* 1. Poſtea cccc, quod ſublatum ab Auguſto, Dio Caſſ. *Lib. LIV. p.* 545. qui tamen ſequente libro *p.* 550. eumdem Auguſtum ſenatorum numerum ſecundum ſingulas SCi formas definiviſſe ait.

enim ante & poſt occaſum ſolis illud fieri non poſſet: Gell. XIV, 7. ſolebant *diem dicendo eximere*, vel *noctem poſtulare*, ut ita re infecta diſcedendum eſſet ſenatui. Cicero *Epiſt. ad Quint. Fratr. II*, 1. *Epiſt. ad Att. IV*, 2. Gell. *IV*, 10. Qui plura capita una oratione complectebatur is jubebatur DIVIDERE SENTENTIAM. Cic. *ad Famil. I*, 2. *pro Milon VI.* Senec. *Epiſt. XXI.* Qui alterius ſententiam ſequebantur, ADSENTIRI ſe unico verbo ajebant. Et hoc erat *verbo adſentiri*, quod opponitur altert muto adſenſui, quo quis *pedibus ibat in alterius ſententiam*. Utramque loquutionem jungit Liv. XXVII, 34. *L. Veturius & Licinius cenſores eum tonderi & ſqualorem deponere, & in ſenatum venire, fungique aliis publicis muneribus coegerunt, ſed tum quoque aut verbo adſentiebatur, aut pedibus in ſententiam ibat*. Nonnunquam non omnino adſentiebatur quis ſententiis antea dictis, ſed aliquid preterea addendum cenſebat, & tum utebatur formula: SERVILIO ADSENTIOR, ET HOC AMPLIUS CENSEO. Cicero *Philipp. XIII.* 21. (*e*)

LI. Pronunciatio ſententiarum facta, que diſceſſio.

LI. Dictis denique ſententiis, conſulis erat, vel pronunciare illas, vel easdem ſupprimere. Licebat ei in tanta varietate ſententiarum, earum auctores & principes edere, ſimulque jubere, ut quisque ex pronunciatis ſen-

ten-

(*e*) Aliquando etiam in altercationem abibant ſenatorum ſententiæ. Cujus rei exempla collegit Briſſon. *de Form. II. p.* 184. *ſequ.*

tentiis unam amplecteretur. Et id ſibi vult ſollemnis illa locutio: PRONUNCIARE SENTENTIAM, apud Cicer. *ad Famil. X, 12. 1.* 2. Formula, qua tunc utebatur conſul, hæc erat: QUI HÆC SENTITIS, IN HANC PARTEM, QUI ALIA OMNIA, IN ILLAM ITE, QUA SENTITIS. Quæ verba lege præſcripta explicat Plin. *Epiſt. VIII, 14.* His dictis ſenatores mutabant locum, & ſinguli eo diſcedebant, ubi recitata fuerat, quam probarent, ſententia. In quamcunque vero partem frequentior conceſſerat ſenatus, de ea dicebat conſul: HÆC PARS MAJOR VIDETUR, & in eam ſententiam deinde conficiebatur Senatusconſultum. Briſſon. *de Form. II. p.* 184.

LII. Varro equidem apud Gellium *Noct. Attic. III, 18.* Senatuſconſulta vel *per diſceſſionem* vel per exquiſitas ſingulorum *ſententias* facta ſcribit, quum contra Atejus Capito & Tubero nullum ſine diſceſſione SC. fieri potuiſſe cenſuerint. Sed ſalva res eſt. Ad omne SC. fiebat diſceſſio: ſed non ſemper ſinguli rogabantur ſententias, & hinc illa demum SC. per diſceſſionem facta dicebantur, ad quæ non ſingulorum fuerant exquiſitæ ſententiæ. Huber. *Digreſſ. I, 31 p. 87.* LII. Senatusconſulta quotuplicia?

LIII. Denique SC ſollemniter ſcribebatur, ita, ut primo dies, deinde locus, ubi ſenatus habitus, tum porro, qui ſcribendo adfuerint, (*f*) LIII. Scripta Senatuſconſ.

D 4 poſtea,

(*f*) Scribendo enim aderant aliquot Senatores. Nonnunquam ſi ſcribis publicis hoc committere nollent, ipſi viri ampliſſimi hanc in ſe operam

poſtea, quis ad ſenatum retulerit, & denique, quid placuerit ſenatui, referretur. Integra SC. verbis ſuis legitimis perſcripta exſtant *in L. 20. §.6. D.de hered.petit.* ubi tamen plura mendoſe ſcripta eſſe animadvertimus, & apud Ciceron. ad *Fam. VIII*, 7. Frontin. *de Aquaduct. II.* Briſſon. *de Form.II, p.*198. Omnium vero integerrimum eſt SC. Marcianum de Bacchanalibns, egregie illuſtratum a viro ampliſſimo, Corn. van Bynkersh. *de relig. peregr. Diſſ. II, p.* 259. *Opuſc.*

LIV. Confirmata a tribunis illata ædi Cereris.

LIV. Verum ne ſic quidem ratum erat SC. niſi tribunis etiam placuiſſet, qui, eo perlecto & probe expenſo, litteram T, ſi e republica videretur addebant. Valer.Maxim.II, 2, 7. Sin minus placeret, ſuo illo ſollemni VETO intercedebatur, moraque fiebat SCo: AUCTORITATES perſcribi ſolebant. Cicero *ad Attic. V*, 2. *ad Fam.* VIII, 7. Id eſt, ut explicat Dio Caſſ. *LV, p.* 629. ὁ μέντοι καὶ τέλος τὶ ὡς κεκυρωμένη ἐλάμβανεν, ἀλλὰ αὐκτώριτας ἐγίγνετο, *non vero SC. obtinebat, ſed auctoritas ſenatus dicebatur*. Hæc vero auctoritas non vim legis habebat, ſed efficiebat, ut eadem de re iterum referri poſſet ad ſenatum. Cœl. *apud Cic. Epiſt. VIII*, 8. Poſtremo ſcriptum SC. in ædem Cereris, Liv.III, 55. vel in ærarium deferebatur, Sueton. *Auguſt. XCIV.* & tunc ſenatus dimittebatur formula ſollemni: P.C. NEMO VOS TENET, vel NIHIL VOS MORAMUR. Cicero *ad Quint. Fratr.* I, 2.

LV.

ſuſcipiebant, idque SC. TACITUM vocabatur. Jul. Capitolin. *Gordian. XII.*

LV. Eodem ritu etiam ſub Imperatoribus condita ſunt S.C. niſi quod princeps orationem præmitteret, & ſenatores plerumque pedibus irent in principis ſententiam. Quin eo prolapſa erat Senatorum adulatio, ut orationes principum æque ac Senatorum, illis blandientium, plerumque adclamationibus exciperent. Plin. *Epiſt.IV, 9.* quæ etiam, ne periret adulationis memoria, in acta referebantur. Idem *Panegyr. LXXXV.* Plura exempla occurrunt in ſcriptoribus hiſtoriæ Auguſtæ, quæ collegit Briſſon. *de Form. II, p.87.*

LV. Ho ritu S.C. etiam ſub Imperatoribus facta.

LVI. Enimvero, quemadmodum hæc ſenatuſconſulta non niſi ideo invenerant Imperatores, ut viderentur veterem ſenatus auctoritatem libertatemque reipublicæ tueri; ita ea fictione tantiſper opus fuit, dum ſervituti paullatim adſuevisſent Romani. Hinc cœperunt ſenſim Imperatores reſcribere, editisque conſtitutionibus leges veteres abrogare, novas inducere, irrogare privilegia, omniaque, ut paucis dicam, pro lubitu decernere. Reſcriptis illis principum vel ad libellos ſive magiſtratuum, ſive univerſitatum, ſive privatorum reſpondebatur, & tunc iſta EPISTOLÆ ſeu LITTERÆ; *L. 3. §. 1. D. de teſt. L.31. D. de re judic.* illa SANCTIONES PRAGMATICÆ, *L.7. §.1. C. de div. reſcript.* (Græcis enim *πραγματικὰ*, dicuntur reſcripta, uti Latinis *facta*: Jul. Capitolin. *in Macrin. Cap. XIII.*) hæc denique ADNOTATIONES vel SUBNOTATIONES dicebantur. *L.6. ſequ. C. de div. reſcr. L. 1. C. de prec. Imp. offer.* Libellorum integra exem-

LVI. Reſcripta principum.

pla exſtant tum *L. 9. D. de lege Rhodia* tum in marmore Romano apud Briſson. *de Form. III, p.292.* Aliquando a principibus vel de plano decernebatur, vel ſententia cum plena cauſæ cognitione ferebatur: tum dicebantur INTERLOQUUTIONES vel DECRETA, quale exſtat *L. 3. D. de his quæ in teſtam. del.* Denique aliquando novum jus conſtituebatur, & tunc dici ſolebant EDICTA (*g*) vel CONSTITUTIONES. De quo diſcrimine plura diſſerunt jureconſulti.

LVII. Primus ita reſcripſiſſe videtur Hadrianus Imp.

LVII. Primus ita reſcripſiſſe videtur Veſpaſianus, cujus edictum exſtat in *L. 4. §. 6. D. de legation.* At hic & ſucceſsores rarius id auſi videntur: multo frequentius vero Hadrianus. Nam præterquam quod ſub eo principe nova quædam forma juri publico æque ac privato acceſſit, in tantum, ut Latin. Pacatus *Panegyr. ad Theodoſ. II.* eum legibus imbuiſſe rempubl. dicat; nullius ſane Principis antiquioris in Codice exſtant conſtitutiones quam Hadriani, a cujus temporibus etiam Gregorianum codicem ſuum orſum eſſe, jam ſupra oſtendimus. Plures Hadriani Epiſtolæ & ſententiæ Græce etiamnum exſtant, collectæ a Doſitheo Grammatico, ex quibus ſatis conſtat, quam rationem

(*g*) Id hic obſervari juvabit, artificioſe admodum Principes ſibi poteſtatem leges per edicta ferendi ſenſim vindicaſſe. Initio enim ea quæ SCis ſanxerat Senatus edictis promulgabant, poſtea firmata ſatis auctoritate, etiam inconſulto Senatu, quid fieri placeret, edicere cœperunt. V. C. Burmann. *de Vectig. pop. Rom. VI. p. 113.*

nem in reſcribendo tenuerit hic Imperator. Ejus deinde exemplum ſequuti ſunt Antonini, ceterique Imperatores omnes, quorum reſcripta quamplurima in codice Juſtinianeo, Theodoſiano, ut & Gregoriani & Hermogeniani fragmentis exſtant.

LVIII. Neque tamen ob reſcripta illa ſtatim deſierunt SC. fieri, quamvis ea ex eo tempore rariora eſse cœperint. Sane ſub ipſo Hadriano, ut alia exempla prætermittamus, prodiere SC. Julianum, Apronianum, Tertullianum; ſub M. Antonino Orficianum. Memoratur etiam Oratio Antonini & Commodi *L. 16. D. de R. N.* Orationes D. Severi & Commodi. *L. 20. D. de jure dot. L. 23. & L. 32. D. de don. int. vir. & ux. L. 1. pr. D. de reb. eor. qui ſub tut.* Antonini Caracallæ ſolius oratio *L. 3. D. de donat. int. vir. & ux.* Orationes vero principum pro SCis accipi, ſupra §. XLV. monuimus. Recentius, quod de jure privato agat, SC. mihi non ſuccurrit. Et ſane, qui ex eo tempore demum plane deſiiſse Senatuſconſulta exiſtimant, eis nos non inviti noſtram adjungemus ſententiam.

LVIII. Senatuſconſulta tamen etiam poſt Hadriani tempora facta.

LIX. Et hæ ſunt leges propriæ ſic dictæ, quæ Romæ, tum libera adhuc republica, tum ſub Imperatoribus, viguerunt. Jam etiam de aliis quibusdam rebus, quarum obiter hoc titulo meminit Imperator, quæque ex antiquitatibus lucem aliquam deſiderant, paucis agendum. Eadem enim § 5. *h. t.* qua de Principum diſſerit conſtitutionibus, etiam privilegiorum, ut & legis regiæ, qua populus imperium omne

LIX. Tranſitio ad materiam de privilegiis & lege Regia.

in Principem tranſtulerit, facit mentionem. De utriusque nonnulla monere operæ fuerit pretium.

LX. Privilegia quid fuerint? cum odioſa.

LX. Nonnunquam Imperatores quædam ſtatuebant, quæ ad perſonam ſingularem pertinebant, neque trahenda erant ad exemplum, quæ, ſive pœnam duriorem irrogarent; ſive quid alicui indulgerent ob meritum, *privilegia*, adpellabantur, quaſi *privæ leges* ut tradit Gell. *Noct. Att.* X, 20. Iſidor. *Orig.* V, 18. Et olim quidem privilegii vocabulum fere ſemper in deteriorem partem acceptum videtur pro pœna extraordinaria, quæ certæ perſonæ tantum infligebatur. Lex ſane facrata æque ac decemviralis dum PRIVILEGIA IRROGARI vetuit, pœnas ejusmodi duriores quibusdam hominibus extra ordinem infligi prohibuit, ceu vel ex verbo IRROGARI colligas, quod ad pœnas pertinere nemo ignorat. Vid. Ger. Nood. *ad Pandect. Tit. de legibus ſenatuſc. & long. conſu. p.* 18. Enenkel. *de Privil. jur. Civ.* l. 1. 2. & 3. qui etiamnum obſervat, Ciceronem vocem privilegium plerumque in deteriorem; rarius in meliorem partem accipere. Aſt jam libera republica, ſæpius hanc legem migrabant tribuni plebis, & quicunque e civibus ad majorem potentiam adſpiraverant. In Milonis odium Pompejus; in Ciceronis Clodius multa ſtatuerat, quæ a legibus abhorrebant, quæque ipſe Cicero *privilegia* vocat, in oratione *pro domo* XVII. Poſtea ſæpe eo jure utebantur etiam imperatores, eoque pertinent exemplum Hadriani, qui heræ cujusdam ſævitiam pœ-

na ſatis rigida relegationis in inſulam vindicavit *L. 2. §. fin. D. de his qui ſui vel al. jur.* Id vero non mirum in herili imperandi ratione. Theodoſius tamen juſſerat, ut ſi Imperator odioſum ejuſmodi privilegium irrogaret, pœna triginta dies differretur. *L. 20. C. de pœn.* Quam legem, auctore Ambroſio, occaſione tumultus in ludis Circenſibus Theſſalonicæ excitati latam, illuſtrat Ad. Rechenb. *Diſſert. Hiſt. polit. Tom. II. diſſert. X.*

LXI. Aſt ſolebant tamen & beneficia vel certo ſtatui, vel hominum generi conceſſa PRIVILEGIA vocari. Unde ſæpe in jure noſtro occurrunt *privilegia creditorum*, *privilegia fiſci*, reliqua: quamvis ea a priuilegiis diſcernenda, & *beneficia* potius legum vel jura ſingularia dicenda exiſtiment, qui paullo accuratius rem expendunt. Cujac. *Obſ. XV, 8.* Quin & ſingularibus hominibus conceſſa contra jus commune beneficia *privilegia* audiunt, tum apud auctores, tum in jure noſtro, in quo etiam adpellantur *privata privilegia*, *L. 4. C. Theod. de itiner. mun.* ut & *perſonalia reſcripta L. 5. eod.* Talia Privilegia fuerunt leges de Menandro *L. 5. §. ult. D. de captiv.* ut & de Hoſtilio Mancino *L. 17. D. de legationibus*. Conf. Jac. Gothofred. *ad XII. Tab. IX. p. 228.* LXI. Tum favorabilia.

LXII. Revera ergo extremis temporibus ſumma poteſtas legislatoria penes Principes fuit, quibus eam delatam eſſe per LEGEM REGIAM, conſentiens eſt jureconſultorum opinio. Ulpianus *L. 1. pr. D. de conſtitut. princ.* *Quod principi placuit, legis habet vigorem: ut pote* LXII. Lex Regia, qua poteſtas legislatoria translata in Principes.

quum LEGE REGIA, *qua de imperio ejus lata eſt, populus ei, & in eum, omne ſuum imperium & poteſtatem conferat.* Quæ totidem verbis repetit Imperator §. 6. *Inſt. h. t.* Meminit quoque ejuſdem legis Alexander Imperator *L. 3. C. de teſtam.* ubi ait *Licet enim LEX IMPERII ſollemnibus juris imperatorem ſolverit; nihil tamen tam proprium imperii eſt, quam legibus vivere. Legem* enim *Imperii* hic eamdem eſſe, ac legem regiam, jamdudum obſervarunt eruditi. Addo & *L. un.* §. 14. *C. de cadur. tollend.* ubi AUGUSTUM PRIVILEGIUM adpellatur a Juſtiniano.

LXIII. Variæ de hac lege ſententiæ.

LXIII. Aſt ea de lege dici non poteſt, quantæ enatæ ſint inter eruditos controverſiæ. Eam Hotomannus eamdem eſſe putat cum ea, quæ de regno Romuli lata fuerit, quam REGIAM etiam vocat Liv. XXXIV, 6 Aſt eamdem in Triboniani cerebro fuiſſe natam, ſuſpicabatur Mart. Schookius in *diatribe de lege regia Triboniani*, quam repetitis curis auctiorem edidit ſub titulo *de quadruplici lege regia Francof.* 1668 12. Quum enim Regium nomen peroſi ſint Romani, neque unquam Auguſtus titulo tam invidioſo ſe paſſus ſit ornari nec veroſimile fiat, populum Romanum, qui Cæſare interfecto, feſſus civilibus diſcordiis, tolerabat magis monarchiam, quam perpetuam optabat, tam inimica libertati lege in ſervitutem ſe ipſum addixiſſe; non abs re ſuſpicari ſibi videbatur Schookius, quidquid de lege regia in jure noſtro legitur, ex Triboniani natum eſſe ingenio. Nec multo aliter ſentiunt Connanus *Comm. I, 16 3.* Vultej. *ad §. 6. Inſt. h. t.* Sed Hotomanno jam

Sci-

Scipio Gentilis ſingulari *de lege regia* oratione ; Schookio abunde ſatisfecit doctiſs. Huberus. *Digreſſ. l, 16. ſequ.*

LXIV. Res ita ſe habet. Quum Auguſtus omnia inteſtinis feſſa diſſidiis nomine principis in poteſtatem ſuam recepiſset ; Senatus æque ac populus ei ſenſim plures honores decrevit, & modo hanc, modo illam τῦ κυρίυ partem detulit. Sic anno V. C. DCCXXIV. ei conceſſa tribunicia poteſtas per omnem vitam, cautumque, ut ad Auguſtum provocare jus eſset, utque ipſe in omnibus judiciis ſuffragium Minervæ ferret. Dio Caſs. *Hiſt. LI, p.* 513. Mox anno V. C. IↃCCXXVII. conſulatu ſeptimo, ſolutus eſt Auguſtus legibus, idque denuo repetitum anno V. C. IↃCCXXX. Dio, *LIII. p.* 582. & *LIV. p.* 591. Quod tamen non de omnibus omnino legibus, ſed de lege Cincia intelligendum eſse, recte monet Ger. Nood. *de jure ſummi Imp. & leg. reg. p.* 777. Porro anno V. C. IↃCCXXXI. eidem, undecimum conſuli, permiſsum eſt a ſenatu, ut proconſul ſemper eſſet, liceretque ei, quotieſcumque vellet, ad ſenatum referre, denique in provinciis major eſset ejus, quam præfectorum, auctoritas. Dio *LIV, p.* 594. Quin anno IↃCCXXXV. facultatem ei dederunt, emendandi omnia ſuo arbitrio, ac leges, quas vellet, ferendi. Dio *LIV. p.* 604. Ut alia prætermittam hujus generis complura, quæ ab aliis ac potiſſimum Jo. Fridr. Gronovio in *Orat. de lege regia* collecta ſunt diligentius. LXIV. Qu'd de ea vere ſtatuendum.

LXV Hæc itaque, al'aque SC. in gratiam Auguſti ſubinde facta, poſtea repeti conſueve ant LXV. Lex Regia repetita.

quo-

quoties Princeps novum auſpicabatur imperium.

quotieſcumque novi Imperatores inchoabant imperium. Sic de Veſpaſiano Tacit. *Hiſt. IV*, 3. *Tum Senatus omnia, principibus ſolita, Veſpaſiano decrevit.* Quæ de lege regia recte interpretatur Pichena. Unde adparet, quæcumque ſenſim Auguſto detulerat ſenatus, ea poſt Tiberio, aliiſque principibus fuiſse decreta. Omnia ergo illa SC. non uno eodemque tempore facta, ſæpiuſque deinde repetita, ſimul ſumpta *lex imperii* vocari conſueverunt a jureconſultis, ut & *lex regia*, exemplo, ut opinor, veterum Romanorum, qui, urbe vix nata, Romulo ſupremam poteſtatem conceſserant LEGE REGIA, cujus meminit Liv. *XXXIV*, 6. Quamvis Huberus *Digr. l. c.* poſterius nomen Antoninorum demum temporibus, alii adhuc ſerius invaluiſse exiſtiment. Conf. Jo. Fridr. Gronov. *Orat. de leg. regia.* Jan. Vinc. Gravina *de Orig. jur. civ. C XIV. p.* 139. *ſequ.*

LXVI. An, hac lege dominatus Imperatorum ſtabilitus?

LXVI. Cave vero exiſtimes, hac ipſa *lege regia* in ſervitutem ſe addixiſse Romanos, ſeque omni omnino abdicaſse imperio. Minime gentium. Quamvis enim id vulgo colligant ex Dione *LIII. p.* 582. *L.* 1. *D. de Conſt princ.* & *L.* 31. *D. de leg.* falſiſſimum tamen id eſse, univerſa docet hiſtoria. Sane poſt omnia illa SC. in gratiam Auguſti facta, Caligulæ Senatus vacationem legis Papiæ Poppææ caducariæ dedit, teſte Dione *LIX. p.* 747. Quid vero opus erat hac lege ſolutione vel indulgentia, ſi jam lege regia Imperatores legibus omnibus fuerint ſoluti? Ergo iis legibus ſoluti erant principes, quibus eos nominatim ſolverat S.P.Q.R. ut

paullo

paullo poſt ex fragmentis tabulæ Capitolinæ adparebit. Conf. Ger. Nood. *Diſſert. III. de jure ſummi Imp. & lege reg. p.* 178. & *Obſ. I*, 3. *p.* 411. *ſeq.* Jan. Vin. Gravina *de orig. jur. civ. l. c.*

LXVII. Ceterum regiæ illius legis, ſub auſpicia Imperii Veſpaſiani repetitæ fragmentum bene longum ac egregium exſtat in tabula ænea Capitolina apud Gruter. *Inſcript. p. CCXLII.* cujus γνησιότητα in dubium a nonnullis vocatam Hotomannus, pluresque viri doctiſſimi; & nuper etiam clariſſima Romanæ antiquitatis lumina Blanchinus, Fabrettus, nec non poſtea Juſtus Eccardus, qui ipſe hoc monimentum deſcripſit & luculenta explicatione illuſtravit, agnoverunt. Illorum epiſtolæ hanc in rem ſcriptæ exſtant apud Jan. Vincent. Gravin. *l. c. p.* 231. *ſequ.* Ipſum vero illud legis fragmentum ita ſe habet: LXVII. Fragmentum legis Regiæ.

FOEDUSVE. CUM. QUIBUS. VOLET. FACERE. LICEAT. ITA. UTI. LICUIT. DIVO. AUG. TI. JULIO. CAESARI. AUG. TIBERIOQUE. CLAUDIO. CAESARI. AUG. GERMANICO:

UTIQUE. EI. SENATUM. HABERE. RELATIONEM. FACERE. REMITTERE. SENATUS. CONSULTA: PER. RELATIONEM. DISCESSIONEMQUE. FACERE. LICERET. ITA. UTI. LICUIT. DIVO. AUG. TI. JULIO. CAESARI. AUG. TI. CLAUDIO. CAESARI. AUG. GERMANICO.

UTIQUE.

UTIQUE. CUM. EX. VOLUNTATE. AUCTORITATEVE. JUSSU. MANDATUVE. EJUS. PRAESENTEVE. EO. SENATUS. HABEBITUR. OMNIUM. RERUM. JUS. PERINDE. HABEATUR. SERVETUR. AC. SI. E. LEGE. SENATUS. EDICTUS. ESSET. HABERETURQUE.

UTIQUE. QUOS. MAGISTRATUM. POTESTATEM. IMPERIUM. CURATIONEMVE. CUJUS. REI. PETENTES. SENATUI. POPULOQUE. ROMANO. COMMENDAVERIT. QUIBUSQUE. SUFFRAGATIONEM. SUAM. DEDERIT. PROMISERIT. EORUM. COMITIS QUIBUSQUE. EXTRA. ORDINEM. RATIO. HABEATUR.

UTIQUE. EI. FINES. POMERII. PROFERRE. PROMOVERE. CUM. EX. REPUBLICA. CENSEBIT. ESSE. LICEAT. ITA. UTI. LICUIT. TI. CLAUDIO. CAESARI. AUG. GERMANICO.

UTIQUE QUAECUNQUE. EX. USU. REIP. MAJESTATE. DIVINARUM. HUMANARUM. PUBLICARUM. PRIVATARUMQUE. RERUM. ESSE. CENSEBIT. EI. AGERE FACERE. JUS. POTESTASQUE. SIT. ITA. UTI.

UTI. DIVO. AUG. TIBERIOQUE. JULIO. CAESARI. AUG. TIBERIOQUE. CLAUDIO. CAESARI. AUG. GERMANICO. FUIT.

UTIQUE. QUIBUS. LEGIBUS. PLEBEIVE. SCITIS. SCRIPTUM. FUIT. NE. DIVUS. AUG. TIBERIUSVE. JULIUS. CAESAR. AUG. TIBERIUSQUE. CLAUDIUS. CAESAR. AUG. GERMANICUS. TENERENTUR. JS. LEGIBUS. PLEBISQUE. SCITIS. IMP. CAESAR. VESPASIANUS. SOLUTUS. SIT. QUAEQUE. EX. QUAQUE. LEGE. ROGATIONE. DIVUM. AUG. TIBERIUMVE. JULIUM. CAESAREM. AUG. TIBERIUMVE. CLAUDIUM. CAESAREM. AUG. GERMANICUM. FACERE. OPORTUIT. EA. OMNIA. IMP. CAESARI. VESPASIANO. AUG. FACERE. LICEAT.

UTIQUE. QUAECUMQUE. ANTE. HANC. LEGEM. ROGATA. ACTA. GESTA. DECRETA. IMPERATA. AB. IMPERATORE. CAESARE. VESPASIANO. AUG. JUSSU. MANDATUVE. EJUS. A. QUOQUE. SUNT. EA. PERINDE. JUSTA. RATAQ. SINT. AC SI. POPULI. PLEBISVE. JUSSU. ACTA. ESSENT.

SAN-

SANCTIO.

SI. QUIS. HUIUSCE. LEGIS. ERGO. ADVERSUS. LEGES. ROGATIONES. PLEBISVE. SCITA. SENATUSVE. CONSULTA. FECIT. FECERIT. SIVE. QUOD. EUM. EX. LEGE. ROGATIONEVE. PLEBISVESCITO. S. VE. C. FACERE. OPORTEBIT. NON. FECERIT. HUJUS. LEGIS. ERGO. ID. EI. NE. FRAUDI. ESTO. NEVE. QUIT. OB. EAM. REM. POPULO. DARE. DEBETO. NEVE. CUI. DE. EA. RE. ACTIO. NEVE. JUDICATIO. ESTO. NEVE. QUIS. DE. EA. RE. APUD. SE. AGI. SINITO.

Hoc eſt monumenti illius quantivis pretii fragmentum, ex quo ſatis adparet, quod ſupra oſtendimus, legem regiam ex multis SC. in honorem Auguſti, Tiberii, Claudii aliorumque Imperatorum factis, fuiſse conflatam.

TIT. III.

De Jure Perſonarum.

PRima apud Romanos hominum diviſio erat in *liberos* & *ſervos*. Illi iterum vel *ingenui* erant, vel *libertini*. Hoc titulo de libertate & ſervitute; ſequentibus de ingenuis & liber-

bertinis agitur. Tametſi vero ſervitus ſit juris gentium; Romanorum tamen ſerui in pleriſque differebant a reliquarum gentium mancipiis, ceu Germanorum Romanorumque comparatione oſtendit Tacit. *de moribus Germ.* *XXV.*

I. Obſervandum ergo initio, Romanos captos bello hoſtes redegiſse in ſervitutem. (*a*) Quemadmodum enim, qui,poſitis armis, ultro ſeſe dedebant, ſub jugum mittebantur, ſalvaque retinebant ingenuitatis jura; (quem ritum accuratiſſime, ut ſolet, deſcribit Dionyſ. Halic. *Ant. Rom. III. p.* 159.) ita capti in acie, vel violenta urbium expugnatione, ſub corona venibant. Gell. *Noct. Attic. VII,* 4. Illi *dedititii*, hi *ſervi* vocabantur, quod eſsent in bello ſervati, itemque *mancipia*, quaſi manu capti §. 3. *Inſt. h. t.* I. Servi fiebant captivitate.

II. Redacti ergo in hanc conditionem non pro perſonis, ſed pro rebus, immo pro nullis habebantur. Hinc non ſolum in jure rebus mancipi accenſebantur: Ulpian. *Fragm. XIX,* 1. ſed & Juven. *Sat. VI. v.* 221. alludens ad mores Romanorum ſcribere non dubitat: *O demens, ita ſervus* HOMO *eſt?* *ὑπερβολικῶς*, ut ſolet, nec tamen ſine ratione. Quamvis enim ſervi eſsent II. Et quia non pro perſonis, ſed pro rebus habebantur.

homines,

(*a*) Ita agebatur cum hoſtibus. Excipiebantur ergo bella civilia, in quibus capti non in ſervitutem redigebantur, *L.* 21. §. 1. *ff. de capt. & poſt.* ſed *proſcribebantur* a victoribus. Quam proſcriptionem, ita dictam a tabula, qua nomina proſcriptorum proponebantur, primus invenit L. Sulla. Vellei. Paterc. *Hiſt. II,* 28.

homines, quamvis ratione ſtatus naturalis etiam *perſonæ* dici poſſent: *L. 22. pr. D. de reg. jur.* non tamen erant *perſonæ civiles*, & hinc dicuntur ἀπρόσωποι Theophilo *pr. Inſt. de ſtip. ſerv. perſonam legibus non habentes*, Caſſiod. *Var. VI*, 8. denique *ſine capite*, ὡς οὐδεμίαν παλαιὰν ἔχον κεφαλὴν Theoph. §. 4. *Inſt. de cap. demin.* Nihil ergo ſibi adquirebant: non matrimonia contrahebant, ſed in contubernio vivebant cum ancillis: nec gaudebant jure teſtamenti factionis & contractuum, nec ulla in perſonam ſervilem cadebat obligatio, *L. 22. D. de reg. jur.* Unde *ſecundum genus hominum* vocantur Flor. *Hiſt. III*, 20.

III. Etiam naſcebantur ex ancillis.

III. Ex quo ſequebatur, ut nec liberi ſervarum melioris, quam mater, conditionis haberentur. Fructus enim, tamquam rerum acceſſiones, non ſecus ac ipſæ res, ad dominos pertinere videbantur. Et ejuſmodi quidem ſervi, dominati, *vernæ* adpellabantur.

IV. Et erant in commercio.

IV. Porro & hoc inde fluebat, ſervos æquæ ac alias res poſſe legari, donari, immo & vendi: unde perpetua Romæ erat ſervorum nundinatio, quotidiana comparatio *L. 44. princ. D. de uſurp. & uſucap.* Qui ſervos vendebant, promittere tenebantur eorum ſanitatem, *L. 43. §. 1. D. de contr. emt. L. 16. §. 2. & L. 31. D. de evict.* Nonunquam tamen mancipii ſanitatem explorabant accenſi gagatis lapidis odore, maxime ſi ſervum morbo caduco laborare ſuſpicarentur. Apulej. *Apolog. I.* Sed & nudos venum exponebant ſervos, ne quod vitium corporis lataret. Seneca *Epiſt. LXXXI, & Controv. I*, 2. Immo de animi vitiis caveri ſolebat

in-

in ejuſmodi venditionibus ſervorum. Horat. *Serm. II, 3. v. 285. ſequ.* veluti, nec furem eſſe, nec fugitiuum, nec lenonem, noxis ſolutum eſſe, & quæ ſunt hujus generis alia. Singulorum enim ſervorum titulos ſcribi juſſerat ædilis, ut, quid cuique morbi vitiique eſſet, intelligeretur. Gell. *Noſt. Attic. IV, 2.* Seneca *Epiſt. XLVII.* Turneb. *Adv. XXIII, 2.* Ceterum ſervi, quorum nomine nihil promittebatur, pileati venibant. Gell. *Noct. Att. VII, 4.* quemadmodum bello capti ſub corona. Varro *de re ruſt. II, 10.* trans mare advecti cretatis vel gypſatis pedibus. Plin *Hiſt. Nat. XXXV, 17. & 18.* Tibull. III, 3. Alia quæ in ſervorum venditionibus ſervata ſunt, explicavit Briſſon. *de Form. VI. p. 492. ſequ.*

V. Sæpe & pœnæ loco in ſervitutum detrudebantur facinoroſi, veluti I. qui cenſum vel militiam ſubterfugerant, quippe qui bonis in ærarium redactis virgis cæſi trans Tiberim venibant. Dionyſ. Halic. IV. *p. 221.* Cic. *pro Cæcin. XXIV.* II. Damnati ad metalla vel beſtias aliaque extrema ſupplicia. Hinc enim ſervi pœnæ fingebantur. §. 3. *Inſt. quibus modis jus patr. pot. ſolv.* Vid. infra *Lib. I. Tit. XVI.* §. *V* III Liberti ingrati, quippe qui etiam in ſervitutem revocabantur. Suet. *Claud. XXV.* (*b*) IV. Mulieres liberæ, amore ſervorum alienorum bacchantes, quam pœnam tamen earum commodo ſuſtulit Juſtinianus. *L. unic. C. de SC. Claud.* V. Sæpe & in pœnam fiebant ſervi.

(*b*) Plura de hujus juris hiſtoria notabimus infra *Lib. I. Tit. VI.* §. 9.

Claud. tollendo. V. Qui ab alio adſerti, præſtitaque cautione edictis citati per annum ſe haud ſtitiſsent: *L.* 1. §. 2. *C. de adſert. toll.*

VI. Libertas non erat in commercio.

VI. Quemadmodum vero nihil erat ſervitute durius, nihil miſerabilius; ita tantus erat libertatis favor, ut illa non crederetur eſse in commercio, neque adeo liceret ingenuis, ſe ipſos addicere in ſervitutem. (*c*) Multo minus rata habebatur venditio, ſi quis extraneus (*d*) hominem liberum venumdediſset. Sigon. *de antiquo jure civ. Rom. I*, 6.

VII. Servi tamen fiebant, qui ſe pretii participãdi cauſa venumdari paſſi erant.

VII. Aſt hic miræ fraudes. Solebant enim adoleſcentes male feriati ſe ipſos aliis vendendos dare, pretii participandi cauſa, ac deinde pro-

(*c*) Quod licebat Ebræis, ut docet Selden. *de jure nat. & gent. VI*, 7. ut & Germanis, teſte Tac. *de mor. Germ. XXIV*. non item fas erat Romanis. Unde errat Rævard. *Conject. II*, 8. fingens Tuſcum vicum, ubi homines ſe ipſi vendiderint. Plautus equidem *Curcul. IV*, 1. v. 19.

Sub veteribus, ibi ſunt, qui dant, quique accipiunt fænore:
Pone ædem Caſtoris, ibi ſunt, quibus credas male:
In Tuſco vico, ubi ſunt homines, qui ipſi ſeſe venditant.

Et Horat. *Serm. II*, 3. v. 228.

- - *Ae Tuſci turba impia vici.*

Sed ibi de improbis meretricibus & lenonibus ſermonem eſſe, iampridem obſervarunt eruditi. Vid. Taubmann. *ad Plauti Curcul. l. c.*

(*d*) Patribus equidem licebat filios, quos habebant in poteſtate, ter venumdare: ſed ſalvo tamen ingenuitatis jure. Manumiſſi enim ex ea ſervitute non libertini erant, ſed ingenui. Vid. infra *Lib. I. Tit. IV. n.* 1.

proclamare ad libertatem. Exemplum hujuſmodi fraudis in ſcenam produxit Plaut. *in Perſ. I, 3. v. 55. III, 1. IV, 3. v. 9.* Quare SCo demum cautum eſt, (*e*) ut, qui eſſent majorennes, ſeque pretii participandi cauſſa venumdari ſiviſſent, in ſervitute manerent. *L. 1. L. 3. D. quibus ad libert. proclam. non licet.*

VIII. Quamvis vero in ſervorum conditione nulla ſit differentia; §. 5. *Inſt. h. t.* revera tamen alias diſcrimen haud unum occurrit. Ratione munerum alii erant atrienſes, alii diſpēſatores, alii medici, topiarii, piſtores, capſarii vel *ἱματιοφύλακες*, ſcoparii, lecticarii, ſtructores, ſciſſores ſeu carptores, inſularii, (*f*) & quæ alia erant ſervorum miniſteria, de quibus accurate actum a Laur. Pignorio *in libro de ſervis eorumque apud veteres miniſteriis*, & Tito Popma in Tractatu de *operis ſervorum* conjunctim editis *Amſt. MDCLXXII, 12.* Ratione dominorū *privati* alii erant, alii *publici*. Illi privatis ſerviebāt, VIII. Varia ſervorum miniſteria.

(e) SC. Claudiano hoc jus eſſe invectū neſcio quo auctore tradit Dionyſ. Gothofr. *ad* §. 4. *Inſt. h. t.*

(f) Et horum profecto diverſiſſima erat in domo conditio. Quum enim ſervorum quidam lautius haberentur in familia; alii contra nervis ac compedibus vincti ſerviebant. Tales erant janitores & oſtiarii, quos in catena fuiſſe docet Sueton. *de clar. Rhet. III.* Sic & ruri quidam vincti faciebant opus. Columella *de re ruſt. I. ult.* Plin. *Hiſt. Nat. XVIII, 3.* Seneca *de Benef. VII, 10.* Huc comparata erant ergaſtula domeſtica ſubterranea, quæ diligenter exploranda eſſe a circumſpectis patribusfamilias monet Columella *de re ruſt. I, 8.* Conſ. Barn. Briſſ. *Antiqu. Rom. II, 9, p. 33.* Lipſ. *Elect. II, 15.*

hi ad publica adhibebātur miniſteria & potiſſimum magiſtratibus adparebant. Publici vel in pœnam ſerviebant, vel tanquam captivi redigebantur in ſervitutem. Prior mos non caret exemplis, quamvis minus probaretur a recti exempli viris. Vid. Plin. *Epiſt.* X, 40. 41. Poſteriore conſuetudine nihil eſt frequentius. Et hi captivi, redacti in ſervitutem, nomina plerumque accipiebant vel a provinciis, ut *Brutiani*, *Cyprii*, vel a victoribus, a quibus in acie capti, veluti *Gelliani*, *Clodiani*, Lipſ. *Elect.* I, 12. & *Adnot. ad Tacit. Annal.* II. *p.* 95. Eorum alii erant tabelliones, alii actores, alii notarii populi Romani. Et longe tolerabilior erat eorum, quam privatorum ſervorum, conditio, ſiquidem & ante manumiſſionem jure gaudebant, pro parte dimidia teſtamentum faciendi, Ulpian. *Fragm.* XX, 16. P. Pithoeus *Schol. ad Collat. Leg. Moſ. & Rom.* V, 2. *p.* 752. *edit. Ant. Schulting.* Denique alii erant ſervi proprie ita dicti, alii ſtatu liberi, qui deſtinatam in tempus vel conditionem habebant libertatem. *L.* 1. *D. de ſtatu liberis*. Sane & hi ſervi diſerte dicuntur. *L.* 9. *pr.* & *L.* 29 *pr. D. de ſtatu lib. L.* 12. § *ult. D. famil. erciſc.* Sic & ſervi ruſtici & urbani diſtinguuntur in *L.* 99. *D. de legat.* 3. Ubi videndus Merill. 1. *Obſ.* III, 5. *pag.* 143. Alii denique adſcriptitii, vel glebæ adſcripti. Quamvis enim & hi quibuſdam ingenui videātur ob *L. un. C. de colon. Thrac.* eo quod jure connubii gauderent, & aliquid poſſent habere proprii: Thomaſ. *de uſu pract. diſtinct. inter liber. & ſerv.* I, 16. *ſeq.* erant tamen in commercio. *d. L. un. C. eod. L.* 21. *C. de agric. & cenſit.*

Unde

Unde ſæpe ſervi vocantur in jure noſtro, nec a ſervis differre, hinc inde dicuntur. *L.* 2 1. *fin. C. de agric. & cenſit, Novell.* CLXII. *cap.* 3.

TIT. IV. ET V.

De Ingenuis & Libertinis.

Liberi homines ſubdividuntur in *ingenuos* & *libertinos*. Utrorumque conditio denuo ex antiquitatibus Romanis eruenda eſt.

I. Ingenui erant Romanis, qui nunquam juſtam ſerviverant ſervitutem. Injuſte enim in ſervitutem detruſi, impetrata libertate, non ad libertinorum, ſed ad ingenuorum ſtatum redibant. § 1. *Inſt. h. t.* Idem obſervandum de filiis, quos patres in ſervitutem vendiderant, quod ter facere poterant ex inſtituto Romuli. Dionyſ. Hal. II, 28. Nam & hi manumiſſi non libertini erant ſed ingenui. Paull. *Recept. Sent.* I, 1. Et ita interpretanda *L.* 2. *pr. Cod. Theod. de liberali cauſſa*, ubi Conſtantinus M. negat, *libertatem*, id eſt ingenuitatem, *filiis eripi poſſe a parentibus*. Ingenuos enim κατ' ἐξοχὴν dictos eſſe *liberos*, ex *L.* 4. *ff. de juſt. & jure* patet. Immo ne civitatis quidem jura penitus perimebantur hac venumdatione. Cic. *pro Cacin.* XCV. nec iis jure poſtliminii opus erat ſi manumitterentur. Idem *de Orat.* I, 181. Bynkersh. *Opuſc. p.* 149. *ſeq.* Denique & illi, qui ob æs alienum addicebantur creditoribus, itemque filii familias noxæ dediti, ſerviebant quidem, ſed manumiſſi ingenuitatis jura recuperabant. Quintilian. *Inſt. Orat.* I. Ingenui qui?

VIII, 3. & *Declam.* CCCXI. Iac. Cujac. *Obſervat.* XIII, 9. (a)

II. Si quinam libertini. II. Si qui vero e juſta ſervitute erant manumiſſi, eos vocabant *libertinos*. Quamvis enim *libertini* vetuſtioribus auctoribus ſint libertorum liberi; Suet. *Claud. XIV.* ſequiore tamen ævo id maxime apud jureconſultos invaluit, ut & manumiſſi dicerentur libertini. Caſaub. ad Suet. *Aug. XXV.* Obſervatur tamen differentia, ut ratione patronorum dicantur *liberti*, ratione ſtatus *libertini*. Oiſel. *ad Caii Inſtit.* 1, 1. *p.* 7.

III. Ritus manumiſſionis per cenſum. III. Manumiſſiones antiquitus fiebant ſollemniter I. *cenſu*, quando ſervus juſſu domini nomen ſuum in cenſum luſtralem conferebat. Ulpian. *Fragm. l,* 8. *p.* 564. Non ſine cauſa vero Ulpianus meminit cenſus luſtralis. Non ſtatim enim atque eum cenſeri juſſerat dominus, plenam libertatem conſequebatur, ſed exſpectandum erat, dum luſtrum conderetur; interim enim domino pœnitere licebat, ceu ex Cic. *de Orat. l, cap.* 40 *oſtendit* Lud. Charond. *annot. ad Vlpian. l. c. p.* 564. *edit. Schulting.* Adde *Adpend. Lib. I* §. 48.

IV. Manumiſſionis per vindictam origo. IV. Deinde quum Vindicius, Vitelliorum ſervus, conjurationem Brutorum aliorumque juvenum ad ſenatum detuliſſet, præmium ei decernebantur libertas & civitas. Unde & II. ſol-

(a) Signum ingenuitatis apud pueros & puellas erat bulla aurea, collo adpenſa, poſtea toga prætexta Theodor. Marcil. *ad Perſ. Sat. V. v.* 35. *p.* 111.

ſollemni illi manumiſſioni, quæ coram magiſtratu fiebat, *vindiſta* nomen inditum Liv. *II*, 5. *L.* 2. §. 24. *D. de orig. jur.*

V. Fiebat hæc manumiſſio coram Conſule, (*b*) Prætore, Procos. adhibito lictore, qui ſervi percuſſo capite, eodemque in girum circumacto, inflictaque alapa, addebat verba: HUNC HOMINEM LIBERUM ESSE VOLO. (*c*) Hinc Perſ. *Sat. V, v.* 75. de Dama ſervo in girum acto: V. Ejuſdem ritus.

--- *Heu ſteriles veri, quibus una Quirites*

E 3 *Ver-*

(*b*) Et conſules quidem etiam ſequioris ævi ſtatim, ut conſulatum inierant, manumiſſiones ſolebant expedire ad renovandam manumiſſionis illius a Bruto factæ memoriam. Id quod ex Caſſiodori *Var. VI.* 1. *p.* 227. Ammiani Marcell. *Hiſt. XXII*, 9. aliiſque locis egregie demonſtrat P. Faber. *Semeſtr. I, ult. p.* 194. Pertinent huc illa Sidonii *Carm. II, ad Anthim. v.* 545.

Nam modo nos iam feſta vocant, & ad Vlpia poſcunt
Te fora, donabis quos libertate Quirites:
Quorum gaudentes exſpectant verbera malæ.

Ut & illa Claudiani *Conſul. IV. Honor. v.* 613.

Adſpice, mox lætum ſonuit clamore tribunal,
Te faſtos ineunte quater, ſollemnia ludit
Omina libertas, deductum Vindice morem
Lex celebrat, famuluſque, iugo laxatus herili,
Ducitur, & grato remeat ſecurior ictu.

Ubi conferri merentur Caſp. Barthii *Adnot. pag.* 706.

(*c*) Subſtituunt alii formulam: AIO TE LIBERUM MORE QUIRITIUM. Oiſel. *ad Caji Inſt. I,* 1. *p.* 11. 12. *edit. Schulting.* Initio ipſe dominus hæc verba pronunciabat, poſtea tacente domino lictor, vel ea ut dicta accipiebantur. *L.* 23. *D. de manum. vindict.*

Vertego ſacit: hic Dama eſt, non treſſis agaſo,
Vappa & lippus,& in tenui farragine mendax.
Verterit hunc dominus, momento turbinis exit
Marcus Dama.

Virga, qua caput percutiebatur, *vindicta* vocata eſt, ab eodem ut putatur, Vindicio. Et de ea idem Perſius *Satyr. V*, 88.

Vindicta poſtquam meus a Prætore receſſi.

Conſ. Claud. *Paneg. de IV. Conſ. Honorii v.* 612. De alapis in manumiſſione inflictis legi meretur Caſp. Barth. *ad Briton. Philipp. p.* 406. De formula manumittendi Feſt. voce *manumitti* & Briſſon. *de Form. VIII. p.* 724. Singulare eſt, quod notavit Appianus, Labeonem morientem ſervum domi dextra adprehendiſſe & circumegiſſe. Ea ſane manumiſſio non fuit hæc ſollemnis per vindictam peracta, quippe quam in jure fieri oportebat, ſed alia privata; & mortis cauſſa facta, quæ tantum libertatem Latinam tribuebat: uti rem recte explicat Merillius *Obſ. VII*, 14. *p.* 25.

VI. Manumiſſio per teſtamentum.

VI. Acceſſit porro III. ex legibus XII. Tabularum manumiſſio *per teſtamentum*, qua ſi quibus libertas daretur verbis directis: DAVUS SERVUS MEUS LIBER ESTO: liberti ejuſmodi vocabantur *Orcini* ſeu *Charonitæ*, quaſi, qui nullum patronum, niſi in orco, haberent. Jac. Cujac. *Obſ. III.* 23. Sin verbis precativis uſus eſſet teſtator: ROGO HEREDEM MEUM, UT DAVUM MANUMITTAT; heres fiduciarius retinebat jura patronatus. Sin denique in certum diem vel ſub conditione cuidam daretur libertas; is *ſtatu liber* audiebat, nec plenam libertatem, niſi venien-

niente die, vel exiſtente conditione, conſequebatur. *L. 1. pr. D. de ſtatu lib.* Feſt. voce *ſtatu liber.*

VII. Et hi quidem ſunt antiquiſſimi manumittendi modi. Loco manumiſſionis per cenſum Imperatores Chriſtiani (*d*) introduxerunt aliud manumiſſionis genus quod fiebat *in SS. Eccleſiis*, ubi recitatis juſſu domini tabulis, a clero ſignatis, ſervus libertatem conſequebatur. Ita ritum exponunt Auguſtin. *Serm. V. a Sirmondo edit.* Papian. in *Reſponſ. III, p.* 829. VII. Et in ſacroſanctis eccleſiis.

VIII. Paullo ante ea tempora invaluerant manumiſſiones variæ minus ſollemnes, quales, *per epiſtolam & inter amicos*. Illa initio ſine omni ſollemnitate expediebatur, donec Juſtinianus quinque teſtium exigeret ſubſcriptionem *L. un. §. 1. C. de Lat. libert. toll.* Hæc ita fiebat, ut dominus ſervum, præſentibus amicis, vel liberum eſſe juberet, vel I. I. convivio adhibeter: Gloſſæ nomicæ Labbæi: περ μενσαν ἐλευθερία, ὅταν συνεςαθῆναι μοι κελεύσω τὸν δȣ̃λον μȣ̃, *Per men am libertas eſt, ſi mecum epulari ſervum juſſero.* Indecorum ſcilicet olim habebatur, cum ſervis vilibusque hominibus accumbere, iiſque non lecti, ſed ſub- VIII. Nec non per epiſtolam, inter amicos, & per conviviū.

 ſellia

(*d*) Et quidem Conſtantinus M. ceu pater ex *L. 1. & 2. C. de his qui in eccl. manum.* Conſ. Sozom. *Hiſt. eccl. I, 9.* Videtur tamen Conſtantinus exemplum gentilium ſequutus, qui & ipſi ſubinde vel in templis ad aras Deorum, vel in publicis populi cœtibus manumittebant, ceu præclare obſervat Jac. Gothofred. *ad L. un. C. Theod. de manum. in SS. Eccleſiis.*

ſellia erant parata. Hinc paraſitus apud Plaut. *In Sticho III, 4. v. 32.*

[*Haut poſtulo equidem, me in lecto accumbere*
Sciſtu, me eſſe imi ſubſellii virum.]

Et in eadem comœdia ſervi duo: *V, 4. v. 21.*

--- Potius in ſubſellio
Cynice accipiemur, quam in lectis.

Quod ſi ergo ſervus juberetur accumbere, ſignum hoc erat datæ libertatis. Plin. *Epiſt. VII, 16.* Quo & locus *Luc. XII, 37.* a nonnullis refertur. Sed & hic Juſtinianus quinque amicorum, tanquam teſtium, exegit præſentiam *L. un. C. de Lat. lib. toll.* Sunt & alii modi innumerabiles Latinæ libertatis, uti ait Juſtinianus *L. unic. C. de Lat. libert. toll.* ſic impoſita puero bulla & prætexta, manumiſsus credebatur puer. Sueton. de *clar. Rhetor. cap. I.* Manumiſsus cenſebatur ſervus, quem dominus actis intervenientibus filium vocaverat, quamvis id non ſufficeret ad adoptionem. §. 12. *Inſt. de adopt.* Item, ſi ancilla a domino matronali habitu donata fuiſset, vel ſervus domino volente ſignaſset tabulas. Quintilian. *decl. XXXIV.* Immo & mortis cauſa datam eſse ejuſmodi libertatem, ex *l. 15. D. de manumiſſ.* probat Merill. *Obſ. L. VII. cap. XIV.*

IX. Servi nonnunquam ipſo jure libertatem ſunt cōſequuti.

IX. Denique & ipſo jure, nolente licet domino, ſervis nonnunquam libertatem dandam fuiſse novimus. Cauſsas a Juſtiniano fere inventas accurate recenſet Thomaſ. *Diſſ. de uſu pract. diſtinct. hom. in ingen. & libert. I, 12.*

X. Libertinorum

X. Ceterum antiquiſſimis temporibus una

erat

erat eademque omnium manumiſſorum libertas: ſiquidem manumiſſione non ſolum libertatem, ſed & civitatis jura conſequebantur, idque inſtituerat Servius Tullius, qui & ipſe libertinæ fuerat conditionis. Dionyſ. Halic. *IV. p.* 126. Quam in rem Cicero *pro Corn. Balbo XXIV. Servos denique quorum vis & fortuna conditio infima eſt, bene de republica meritos, perſæpe libertate, id eſt*, CIVITATE, *publice donatos videbamus*. Civitatem ergo una cum libertate conſequebantur ſervi, ſed ita, ut in quatuor urbanas tribus, tanquam ignobiliores, deſcriberentur. Flor. *Epit. Liv* XX. unum initio genus.

XI. Enimvero quum civitas deinde tota ſceleſtiſſimorum hominum colluvie impleretur, nequiſſimique homunciones, a dominis manumiſſi, civium jura invaderent; (Dionyſ. Hal. *l. c. p.* 228.) primum ſub Auguſto lege Ælia Sentia cautum eſt, ne ſervi ſceleris cauſſa publice cæſi, vincti, aut torti, aut ſtigmate inuſti, (*e*) impetrata a dominis libertate, melio- **XI. Quod mutatum legē Æli a Sentia.**

(*e*) Solebant enim ſervi ob levia crimina flagellis cædi, dominiſque reddi. *L.* 10. *princ. D. de pæn. L. ult. D. de Iniur.* Paull. *Sent. recept. V*, 4. 22. Nonnunquam etiam ea lege reddebantur dominis, ut aliquamdiu in vinculis haberentur. Paull. *l. c. & V.* 18. 1. Fugitivis vero ſervis epigramma in facie inurebatur, & talibus quidem plerumque litteris: F. H. E. L. T. *Fugitivus hic eſt L. Titii*. Quibus de notis multa congeſſere Oiſel. ad *Caji. Inſt. I*, 1. 3. *p.* 16. *ſeq.* Lipſ. *Elect. II*, 15. Rader. *ad Martial. Epigr. II*, 25. *& VIII*, 70. Rad. Forner. *Rer. Quotid. VI*, 26. Tit. Popma. *de operis ſerv.* Jon. Rhod. *ad Scribon. Largum. cap.* 231. Io. Nicol. *de Sigl. vet. XXV*. Sil-

ris eſſent conditionis, quam dedititii. Sueton. *Aug.* LX. Dio Caſſ. *LV. p.* 556. Ulp. *Fragm. I,* 11. Cajus *Inſtit. I,* 1. 3. *p.* 15.

XII. Et poſtea lege Junia Norbana. XII. Poſtea A. V. C. DCCLXXI. M. Junio Silano & L. Junio Norbano Balbo Coſs. lata eſt lex Junia Norbana, qua conſtitutum, ut manumiſſi per epiſtolam aut inter amicos, aliiſque modis minus ſollemnibus, de quibus ſupra §. VIII. non civitatis ſed Latinorum tantum jura conſequerentur. Ulpian. *Fragm. I,* 10. Cai. *Inſt. I,* 1. 2. & ibi viri docti. Hinc non deſunt exempla manumiſſionum per epiſtolam aut inter amicos, per vindictam deinde ideo confirmatarum, ut liberti jura civitatis conſequerentur. Plin. *Epiſt. VII,* 16. Nonnunquam & ab Imperatoribus Latini Juniani jura Quiritium impetrabant. Plin. *Ep.* X, 4. Introducti ſubinde & alii modi, quibus jura Quiritium conſequerentur Latini Juniani, veluti, ſi quis uxorem duxerat teſtatione interpoſita, quod *liberorum quærendorum cauſſa* id fecerit, ex eoque matrimonio natus erat filius: ſi quis Romæ trienno inter vigiles militaverat: ſi nave X. M. modiorum frumentum Romam deportaverat. Suet. *Claud.* XIX. ſi ædificium Romæ conſtruxerat. Vid. Ulpian. *III,* 2. *ſequ.*

XIII.

---

gmata ejuſmodi vultibus imprimi vetuit Conſtantinus *L.* 17. *C. de pœn.* ex eoque tempore ſervis fugitivis circumdata collaria, vel laminæ collis adpenſæ, quibus epigrammata inſcripta. Delineatas ejuſmodi lamellas dedit Iac. Spon. *Miſcell. Erud. Antiq. p.* 300. 301.

XIII. Ex eo ergo tempore trium generum erant libertini. Alii enim fiebant *cives Romani*, alii ſola conſequebantur jura Latinorum, dicti hinc *Latini Juniani*. Alii denique utriuſque juris expertes ad *dedititiorum* tantum conditionem adſpirabant. Jac. Cujac. *Obſ. IV*, 5. XIII. Hinc libertini alii cives alii Latini, Juniani, alii dedititii.

XIV. Jura civitatis quænam fuerint, inter omnes conſtat, & infra oſtendetur accuratius. Latini Juniani ejuſdem erant conditionis cum Latinis in colonias deductis. Ulp. XIX, 4. *Fragm. Regul. ex vet. Jureconſ. VIII. p. m.* 805. quales coloniæ paſſim in orbe Romano exſtabant etiã in ævo Imperatorum. Ez. Spanh. *Orb. Rom. Exerc. I*, 9. Libertate igitur gaudebant, participes erant commerciorum & mancipationum cum civibus, Ulp. XIX, 4. & familiæ emptores & teſtes & libripendes fieri, (Ulp. XX, 8.) quin & fideicommiſsum capere poterant. (Ulp. XXV, 6.) Sed tamen nec teſtari iis licebat, (*f*) nec ex teſtamento quidquam capere, niſi intra centum dies a cretione jura Quiritium conſequerentur. Ulp. XVII, 1. Hinc vulgo dicitur, vixiſse Latinos Junianos ut liberos, deceſſiſse ut ſervos. *L. un. C. de Lat. lib. toll.* XIV. Quinam Latini Juniani?

XV. *Dedititii* vero vix umbram libertatis conſequebantur, Nam & juris commerciorum, XV. Quales dedititii.

(*f*) Videntur tamen & Latini Juniani teſtari potuiſſe volentibus concedentibuſque patronis. Nam & domini permittere poterant ipſis ſervis teſtamenti factionem, ceu adparet ex Plin. *Epiſt. VIII.* 16.

rum, mancipationum, erant expertes, & teſtamenti factione tum activa tum paſſiva plane carebant, &, quæ miſerrima erat eorum conditio, nulla ipſis ſpes ſupererat, ullo modo ad civium Romanorum, vel Latinorum ſaltim, conditionem adſpirandi, Suet. *Aug.* XL. Cajus *Inſt.* I, 1. 4. adeoque ejuſdem erant conditionis cum populis dedititiis. (*g*)

XVI. An ea differentia ſublata ab Antonino Caracalla?

XVI. Et hæc differentia libertinorum fuit etiam ſub imperatoribus inſequentibus obſervata. Quamvis enim Antoninus Caracalla in nota illa lege *in orbe Romano* L. 17. *D. de ſtatu hom.* civitatis jura cum omnibus, qui in orbe Romano viverent, communicarit; id tamen beneficium non ad libertinos, ſed ad ingenuos pertinuit; ut recte obſervarunt Ez. Spanh. *Orb. Rom.* II, 5. Ant. Schulting. *ad Caii Inſt.* I, 1. 2. *p.* 13.

XVII. Juſtinianus eam primus ſuſtulit.

XVII. Primus Juſtinianus diſcrimen iſtud ſuſtulit, *L. un. C. de dedit. lib. coll. L. un. C. de Lat. lib. toll.* quibus conſtitutionibus omnibus libertinis jura civitatis indulſit. Quinimmo, quæ erat Flavii noſtri liberalitas, denique omne diſcrimen inter ingenuos & libertinos ſuſtulit, ſalvo

(*g*) Qui ſe, divinaque & humana omnia dedebant, mittebantur ſub jugum, de quo ritu videndus Dionyſ. Halic. *Ant. Rom.* III. *p.* 159. Qua formula deinde facta fuerit deditio; ex Liv. I, 38 oſtendit Barn. Briſſon. *de Form.* IV. *p.* 354. Petr. Fab. *Semeſtr.* I, 7. *p.* 36. Effectus vero erat, ut populi ejuſmodi ingenuitatis quidem jura retinerent, at nullo modo ad civitatis commoda adſpirarent. Conf. Car. Sigon. *de antiq. jur. Ital.* I, 1. *p.* 47.

ſalvo tamen jure patronatus, omnibusque libertis jus aureorum annulorum & natalium reſtitutionem (*h*) dedit. *Nov.LXXVIII.* Quam prudenter id conſilii ceperit Imperator, alii oſtenderunt. Vid. Wiſſenb. *ad Tit. C. de jure aur. p.* 360. Thomaſ. *de uſu pract. diſt. hom. in ingen. & libertin. I,* 31. *ſeq. p.* 18.

XVIII. Certum præcipuum id erat inſigne libertinorum, quod veſte alba & annulo donarentur a patronis. Tertull. *de reſurr. cap. LVII.* & deinde pileati & capite raſo incederent. Et capillos quidem radere ſolebant in templo Feroniæ. (*i*) De quo ritu videndi Taubm. *ad Plaut. Amphitr. I,* 1. *extr.* Alex. ab Alex. *Genial. dier. IV,* 20. Dalechamp. *ad Plin. II,* 55. Adſumebant etiam prænomen, nomenque patroni ſuo addebant. Vid. infra *Lib. III. Tit. VIII.* §. 1. Quo alludens Perſius *Sat. V. v.* 77. *Verterit hunc dominus; momento turbinis exit MARCUS Dama.* Add. Arrian. *Diſſ. Epictet. II,* 1. Ceterum, quia jam libertatem conſequuti non amplius pro rebus, ſed pro perſonis habebantur; hinc in jure noſtro qui ſtatum mutarunt, & vel ex ſervis liberi, vel ex liberis ſervi facti, non iidem cenſentur, ſed vocantur *novi homines*. **XVIII. Inſignia libertinorum.**

(*h*) De jure aureorum annulorum & reſtitutione natalium a principe impetrari ſolitis vid. Lipſ. *Elect. II,* 8. Io. Kirchmann. *de annulis, XV. XVI.* Thomaſ. *de uſu pract. diſt. in ingen. & libert. I,* 26. 27. *p.* 14. *ſeq.*

(*i*) Qui mos ponendi capillos utrum ab exemplum naufragorum introductus ſit, an ab Athenienſibus Romam manarit, diſputat Briſſon. *Ant. Rom. l. I. p.* 13.

homines. *L.* 27. §. 1. *D. de adim. vel transfer. leg.* Itemque *alii homines*. *L.* 98. §. 8. *D. de ſolution.*

T I T. VI.

Qui & ex quibus cauſſis Manumittere non poſſunt.

Licentia manumittendi reſtricta primum eſt per legem ÆLIAM SENTIAM, cujus adeo hiſtoria, occaſio & materia ex antiquitate erunt explicandæ.

I. Lex Ælia Sentia quando Lata. I. Lata ea lex, imperante Auguſto Sex. Ælio Cato, (ita enim cognomen ex vetuſtis monimentis primus reſtituit Henr. Noris. *Cenot. Pis. Diſſ. III. cap. IX.*) & C Sentio Saturnino Coſſ. anno ab V. C. DCCLVII. Dio Caſſ. *LV. p.* 557. Unde fallitur Mynſingerus *Comment. ad Inſtit. h t.* dum mentionem legis fieri putat a Cicerone *in Top. II.* Illa enim lex *Ælia Sentia*, cujus Cicero meminit, ſi genuina eſſet vulgaris lectio, a noſtra foret diverſiſſima. Sed acute conjicit Noriſius, ab indocti ſcribæ manu eſſe alterum *Sentia*, legem vero Æliam in loco Ciceronis non aliam eſſe, quam *ius Ælianum* vel Ælii *tripartita*, de quibus ſupra in *proœm.* §. *VIII.*

II. Ratio hujus legis. II. Occaſionem legi dedit nimia manumittendi facilitas, qua fiebat, ut urbs peſſimorum viliſſimorumque civium colluvie adflueret. Quod quanto cum dedecore fuerit conjunctum, præclare oſtendit Dionyſ. Halic. *Antiq. Rom. IV, p.* 228. *Talis eſt noſtro tempore*

confuſio, & ſic ad ſordes atque ignominiam degeneravit Romanorum probitas, ut nonnulli a latrociniis, parietum perfoſſionibus, proſtitutionibus, omnibusque aliis ſceleribus pecunia collecta libertatem redimant, ſtatimque ſe Romanos faciant: alii conſcii dominis, & ſocii veneficiorum, homicidiorum facinorumque, tum contra Deos, tum contra rempublicam ſuſceptorum, eam ab illis gratiam recipiant: quidam ideo manumittantur, ut acceptum e publico frumentum menſtruum, & ſi qua alia liberalitatis in egenos cives conferuntur a Principibus, dent his, a quibus ſint facti liberi. Accedebant aliæ cauſſæ manumittendi parum honeſtæ. Sæpe domini ſervos omnes manumittebant in fraudem creditorum. Tacit. *Ann. XV,* 55. Sæpe ſervi a minoribus, quorum amores adjuverant, libertatem ſibi loco mercedis ſtipulabantur. Cujus rei exempla multa depingunt Terentius & Plautus.

III. Eam licentiam, quum indigna videretur Auguſti ſæculo, lata hac lege coercendam putabat princeps prudentiſſimus. Qua de re Sueton. *Aug.* XL. *Manumittendi modum terminavit*: Et paucis interjectis: *Quum & de numero, & de conditione & differentia eorum, qui manumitterentur, curioſe caviſſet; hoc quoque adjecit, ne vinctus umquam torturque quis ullo libertatis genere civitatem adipiſceretur.* Prius Auguſtus lege Fuſia Caninia; poſterius Ælia Sentia præſtitit. Quin tam neceſſarium tamque dignam ſæculo ſuo hanc legem exiſtimabat Auguſtus, ut inter mandata extrema, quæ Tiberio ſenatuique & III. Plura hujus legis capita.

populo

populo Romano dederat, hujus quoque legis commendaret cuſtodiam. Qua de re Dio Caſſ. *Hiſt. LVI. p.* 541. Καὶ τὸ τέταρτον ἐντολὰς καὶ ἐπισκήψεις τῷ τιβερίῳ καὶ τῷ κοινῷ, ἄλλας τε καὶ ὅπως μήτ᾽ ἀπελευθερῶσι πολλὺς, ἵνα μὴ παντοδαπῦ ὄχλυ τὴν πόλιν πληρώσωσι, μήτ᾽ αὖ ἐς τὴν πολιτείαν συχνὺς ἐσγράφωσιν, ἵνα πολὺ τὸ διάφορον αὐτοῖς πρὸς τὸ ὑπήκοον ῇ. *Quarto mandata & conſilia Tiberio & reipublicæ data, interque alia, ne multos manumitterent, ne promiſcua turba urbs impleretur, neve multos jure civitatis donarent, quo magnum inter ipſos & ſubjectos diſcrimen remaneret.* Conſtabat vero ea lex capitibus quamplurimis, quæ non niſi ſparſim ex auctoribus colligi poſſunt.

IV. De deditiis. IV. Primo enim ſervos flagitioſos ſtigmate inuſtos, tortos & ad ferrum datos vetuit fieri cives Romanos, voluitque eos ad dedititiorum tantum conditionem redigi. Ulp. *Fragm. l,* 11. *p.*566. Cajus *Inſt. l,* 1. 3. de quo capite actum ad titulos antecedentes.

V. De ætate dominorum manumittentium & ſervorum manumittendorum. V. Deinde & impedimentum ea lex excitavit ex ætate, tum ſervorum tum dominorum. Nam neque ſervus triginta annis minor vindicta manumiſſus civis Romanus fiebat, nec dominus XX. annis minor manumittere poterat; niſi allegata probataque cauſſa apud conſilium. Suet. *Aug. XL.* Dio Caſſ. *LV. p.* 557. Ulpian. *Fragm. l,* 12. 13. Inter has cauſſas §.5. *Inſt. h. t.* etiam refertur manumiſſio propter matrimonium. Sed hæc non ex lege Ælia Sentia eſt, (tunc enim nondum civibus licebat ducere libertinas,) ſed ex SC. quodam *L.* 13. *fin. D. de manum. vind.* quod hanc manumiſſionem ex

ratio-

rationibus legis Juliæ & Papiæ admiſit. Apud Gruterum *inſcr.p.DCXXI,* 2. nominatur PERSICUS SERVUS MANUMISSUS AD CONSILIUM. Conſilium vero erat Romæ conſeſſus decemvirorum litibus judicandis, id eſt, quinque Senatorum totidemque Romanorum equitum: in provinciis XXV. recuperatorum, civium Romanorum. Ulp. *l. c.* Jac. Rævard. *Protribun. XVIII,* & *XIX.* Ger.Nood. *de jurisd.* & *imp. l,* 12. Et tale eſt τὸ συμβέλιον, cujus mentio fit *Actor.* XXV, 12.

VI. Porro hac lege vetabantur manumiſſiones, quæ fierent in fraudem creditorum, i. e. quæ obligatos ſervos creditoribus dolo malo eximerent, partemque detraherent, pignorum, aut portionem ſolutionis creditori aut hereditatis patrono imminuerent. Ulp. *l.c.* §.14. Caj. *Inſt. l,* 1.5. Intelligendum hoc caput eſſe de Manumiſſionibus non minus inter vivos, quam ultima voluntate factis, egregie probat Schulting. *ad Caji Inſt. l.c. p.*21. Ubi tamen fraudulentus animus non concurrebat; valebat manumiſſio inter vivos facta. Et huc pertinet exemplum apud Tacit. *Ann.XV,* 55. ubi Scevinus libertatum & pecuniarum in ſervos collatarum rationem hanc reddit, *quia tenui jam re familiari, & inſtantibus creditoribus, teſtamento diffideret.*

VI. De manumiſſione in fraudem creditorum facta.

VII. Porro eadem lege ademta ſunt dominis jura patronatus, qui libertos inopes alere negligerent. *L.*33. *D. de bon. libert. L.*6. *D. de lib. agnoſc.*

VII. Contra dominos libertos inopes alere recuſantes.

VIII. Eadem lege juribus patronatus excidebant, qui libertos ad mercedem operarum pro-

VIII. Contra dominos mer-

cedem ſibi a libertis ſtipulantes. promittendam induxerant: *L. ult. D. qui & a quib. manum. liberi non fiunt.*

IX. Contra libertos ingratos. IX. Prodita etiam hac lege eſt actio adverſus libertos ingratos, non quidem ut in Servitutem revocarentur, (quod poſtea demum Claudius Imp. invexit. (*a*) Sueton. *Claud. XXV.*) ſed ut in lautumias darentur ad perpetuas operas; Vid. Doſit *Sent. & Epiſt. D. Hadriani III, 3. p. m. 862. ſeq* Jac. Cujac. *Obſ. X, 33.* Vinc. Gravina *de Lege & Sctis p. 528. ſeq.*

X. Contra dominos prohibentes uxores ducere. X. Accedit & aliud caput, quo jure patronatus exuuntur, qui hac lege manumiſere, ut ne liberti uxores ducerent, aut liberos tollerent. *L. 6. de jur. patr.*

XI Cur licuerit dominis obæratis ſervum unum heredem neceſſarium conſtituere. XI. Et hæc quidem ſunt potiora legis Æliæ Sentiæ capita, quorum auctores & jura noſtra meminere. (*b*) Sed quod ad caput tertium §. VI.

(*a*) Non videtur Claudius expreſſa quadam conſtitutione vel SCo definiviſſe, in Servitutem libertos ob ingratitudinem a patronis revocari poſſe, ſed extra ordinem quoſdam ingratos libertos ita mutaſſe. Sane temporibus Neronis quum ad ſenatum referretur, ut liberti ingrati revocarentur in ſervitutem, id pleriſque diſplicuit, additumque nihil aliud læſo patrono concedi, quam ut viceſimum ultra lapidem in oram Campaniæ libertum poſſit relegare. Tacit. *Annal. XXIII, 26.* Eoque jure uſi videntur Romani, donec Commodus Imperator, quod extra ordinem fecerat Claudius, edita conſtitutione induceret. *L. 6. D. de agnoſc. lib.* Conf. Jac. Ræward. *Conjectan. I, 11. p. 23. ſeq.*

(*b*) Aliud hujus legis caput commemorat Juſtin. *Nov. CXII. edit. Haloandr.* de donatione facta

§. VI. a nobis recenſitum attinet; illi adjecta erat exceptio. Licebat enim domino obærato ſervum ſuum cum libertate heredem inſtituere, ea lege, ut ei heres eſſet ſolus & neceſſarius. Eo ipſo enim nihil amittebant creditores. Sed dominus tantum id lucrabatur, ut ne bona ſuo nomine poſſiderentur a creditoribus. Id enim veteribus ignominioſum videbatur. *L. 23. D. h. t.* Cic. *pro P. Quinct. XV.* Franc. Hotom. *Quæſt. illuſtr. 26.* Confer infra *Lib. II. Tit. XVIII. XIX. n. XI.*

XII. Scripſeramus hæc olim. At poſtea majora auſi ipſius legis fragmenta non modo diligenter conquiſivimus, verum etiam ea ſuo ordini ſuæque integritati reſtituere conatiſumus, ductu præcipue Ulpiani, & Julii Paulli, quorum ille quatuor, hic tribus libris hanc legem celeberrimam illuſtravit. Hujus diligentiæ noſtræ ut fructum capiat lector, totam legem una cum probationibus hic exhibemus: XII. Lex Ælia ſentia ordini & integritati Suæ reſtituta.

SEX. AELIUS. --- CATUS. ET C. SENTIUS. C. F. C. N. SATURNINUS. COS. POPULUM. JURE. ROGARUNT. POPULUSQUE JURE SCIVIT IN FORO. PRO. ROSTRIS. ...... TRIBUS. .... PRINCIPIUM. FUIT. PRO. TRIBU. ...... PRIMUS SCIVIT. ...

CAP. I.

---

inter virum & mulierem. Sed textum in mendo cubare, & pro lege *Sentia* legendum *Cincia*, jam monuit Gothofredus.

CAP. I. (a)

De iis, qui Manumiſſi Dedititii fiunt.

Qui ſervus, quæve ancilla pœna cauſſa (b) *a Domino* (c) VINCTUS VINCTAVE (d) *aut in cuſtodiam datus datave,* (e) *quibusve veſtigia ſcripta,* (f) *itemque qui quæve propter noxam tortus tortave nocens inventus inventave,* (g) *item qui quæve, ut ferro, aut cum beſtiis depugnaret,* (h) *damnatus damnatave aliove ſupplicio adfectus adfectave* (i) *fuit; is eave, quoquo modo* (l) *manumiſſus manumiſſave juſtam libertatem non conſequitur,* (m) *ſed dedititiorum numero eſto.* (n)

PROBATIONES.

(a) Caput hoc primum fuit procul dubio, partim quia præcipuum, partim, quod ULPIANUS *libro* 1. *Comment. ad L. Æl. Sent.* de eo egit. *L.* 216. *ff. de V. S.*

(b) Non ergo ob aliam cauſſam vinctus vinctave, veluti ob furorem. Paull. *Rec. Sent. IV*, 12. 7.

(c) Vel ejus juſſu a Procuratore. Paull. *ibid.* §. 8. non ſi ſolutum ſervum Dominus adprobet, antequam vinctum ſciret: Paull. *ibid.* nec ſi communi ſervo unus altero non adprobante injeciſſet vincula: Idem *ibid.* §. 5. nec ſi ſervum oppignoratum vinciverit creditor. *Id.* §. 6. *L.* 24. §. *ult. ff. de pignor. act.* nec ſi ſervo, quem manumittere juſſus erat, vincula injecerat heres. Paull. *ib.* §. 4.

(d) Legitimum hoc fuiſſe vocabulum diſcimus ex ULPIAN. *Lib. I. L.* 216. *de V. S.* ubi id non intelligendum eſſe monet de eo, qui carceri mancipatus, ſed qui ibi vinculis conſtrictus fuit, quamvis alias, ubi de favore vincti quæritur, & in carcerem conjectus, pro vincto habeatur. *L.* 9. *ff. ex quib. cauſſ. maj.* 25. *ann. in int. reſt.*

(e) Ita Ulpianus *Fragm. tit. I*, 11. Sed annon ſibi ipſe

ipſe contrarius, quum paullo ante negare eum viderimus in cuſtodiam datum pro vincto haberi? Negamus, quia in *L.216. de V. S.* de privato carcere; qui non nocebat ſine vinculis; hic autem de carcere publico loquitur. Vid. Iac. Cujac. ad *Vlp. l. c.*

(f) Ulp. *ibid.* §. 11. Caj. *Inſtit. I,* 1, 3. nec opus videtur emendatione in textu Ulpiani, ubi pro *veſtigia* quidam reſcribi jubent *ſtigmata*.

(g) Ulpian. *ibid.* non ergo ſi tortus de nulla culpa fuerat confeſſus. Paull. *Rec. Sent. ibid.* §. 3.

(h) Ferro depugnant *gladiatores*, cum beſtiis *arenarii*. Cujac. ad Ulp. *Fragm. tit. I,* 11. De utriſque plura nos in *Comm. ad L. Iul. & Pap. Lib. II. Cap. 1. & 2.*

(i) Immo & virgis cæſi publice. Caj. *Inſt. I,* 1, 3.

(l) Ulpian. *ibid.* Apud Suetonium *Aug. cap.* 40. eſt: *ne ullo libertatis genere civitatem adipiſcerentur*, id eſt, nec *cenſu*, nec *vindicta* nec *teſtamento*,

(m) Suet. *Aug. cap.* 40. Ulp. *ibid.*

(n) Ulpian. *Fragm. I,* 11.

CAP. II. (a)

De Ætate Manumittendorum per Vindictam.

Minor XXX. annorum ſervus ancillave cenſu (b) *vindictave manumiſſus manumiſſave civitatis Romanæ jus, niſi cauſſa apud conſilium probata, ne conſequitor.*

PROBATIONES.

(a) Caput hoc ſecundum fuit, quia & ætas pertinet ad qualitatem manumittendorum, de qua curioſe caviſſe Auguſtum tradit Sueton. *l. c.* Meminit hujus capitis Dio *LV. p.* 557. ejuſque ſententiam ſervavit Ulpian. Fragm. *tit. I,* 12.

(b) *Cenſus* non meminit Ulpianus *l. c.* quia ejus ætate ab uſu pridem receſſerat. Aſt *Fragm. Reg. vet. Jureconſulti* Pariatori LL. Moſ. & Rom. ſubjunctum §. 17. *Et qui in cenſum ma-* *numiſ-*

numittitur, ſi XXX annos habeat civitate Romana potitur. Ergo non minor XXX. annis.

CAP. III. (a)

De Ætate & Conditione Manumittendorum per Teſtamentum.

Minor XXX. annorum (b) *teſtamento manumiſſus manumiſſave, quamvis in libertate moretur, liber tamen & civis Romanus ne eſto.* (c)

PROBATIONES.

(a) Hoc caput a priore ſejungi non potuit. Hinc conjunxit etiam utrumque Ulpian. *Fragm. I*, 12.

(b) Niſi libertas in hoc tempus data. Hinc frequens in teſtamentis formula: LIBER ESTO, SI ANNORUM XXX. ERIT. *L.* 39. *fam. erc. L.* 46. *de manum teſt. L. ult. ff. de reb. dub. l.* 3. *de ſtatu lib.* item QUUM PER LEGES LICEBIT, LIBER ESTO. *L.* 38 *de man. teſt.*

(c) Servi itaque erant, quamvis in libertate morarentur, nec ſervire eos pateretur Prætor. Poſt Legem Juniam Morbanam omnes juſtam libertatem per manumiſſionem haud conſequuti, præter dedititios: Latini erant; adeoque & hi ejuſdem conditionis cenſebantur. Ulp. *ib.* & *ad h. l.* V. C. Ant. Schultingius.

CAP. IV. (a)

De Conditione ex hujus modi Parentibus Natorum.

Ex his, qui quæve juſtam libertatem non conſequuntur nati natæve, cives Romani & in parentum poteſtate ne ſunto. Sin civis Romanus hujusmodi mulierem, quaſi civem, per errorem duxerit,

rit, ſive civis Romana per errorem ei, qui dedititiorum numero erit, nupta fuerit; cauſſa apud conſilium probata, civitas tam liberis, quam parentibus, (b) *præter eos, qui dedititiorum numero erunt, redditor, illique in patria poteſtate ſunto.*

PROBATIONES.

(a) Hoc quoque caput a ſuperioribus ſejungi non potuit. Expreſſimus illud ex Ulpiani *Fragm. VII.* 4. Idem caput in mente habuit Cajus *apud Pariat. LL. Moſ. & Rom. Tit. XVI.* dum ſcripſit: *Idem juris eſt de his, quorum nomine ex L. Ælia Sentia vel ex SC. poſt mortem patris cauſſa probata in poteſtate eius futuri eſſent.*

(b) Probanda ergo cauſſa erat vivis parentibus. At poſtea ex SCo etiam poſt mortem patris fieri poterat probatio. Caj. *ibid.* Unde miror, de ſententia hujus SCi, & an eo diverſum quid a Lege Ælia Sentia cautum ſit, diſputare ad Caii locum viros doctos.

CAP. V. (a)

De Minore XX. annis Manumittente.

Minori XX. annis (b) *non aliter, quam per vindictam,* (c) *cauſſaque apud conſilium probata,* (d) *manumittere jus eſto.* (e)

PROBATIONES.

(a) Egere de hoc capite VLPIANUS *Lib. II. L. 16. ff. de manum. vind.* PAULLUS *Lib. I. L. 27. de manum. vind. L. 15. eod.* Unde id a ſuperioribus proximum locum tenuiſſe patet. Uti enim prima legis parte de conditione manumittendorum; ita ſecunda de manumittentibus actum. Sententiam capitis habemus apud Caj. *Inſt. I, 1, 7.* Ulpian. *Fragm. I, 13.* & in §. 5. *Inſt. qui & ex quib. cauſſ. man. non poſſ.*

(b) Cœptum tamen annum XX. pro completo habitum, colligas ex *L. 74. §. 1. ff. de SC. Treb.*

(*c*) Attamen, qui vindicta poſſunt apud conſilium manumittere, poſſunt etiam heredem ſibi neceſſarium teſtamento ſcribere. PAULL. *Lib. 1. L.27. ff. de man. teſt.*

(*d*) Modo cauſſa ex affectu, non ex luxuria deſcendat. ULP. *Lib. II. L.16. de man. vind.* Qualis eſt Sanguinis conjunctio. ULPIAN. *Lib. II. L. 12. eod.* item conditionis implementum. PAULL. *Lib. I, L. 15. ff. de man. vind.* Aliæ cauſſæ recenſentur in *L. 9.* 11. 12. *ſequ. ff. eod.* & §. 5. *Inſt. h. t.* Sunt tamen quædam non ex hac lege, ſed ex SCis, de quibus *L. 13. fin. de man. vind. L. 4. C. qui man. non poſſ.* Add. Cujac. *Obſ. XV,* 13.

(*e*) Quid ſi minor XX annis ſervum alii dederit, ut manumitteretur? Vid. *L. 7.* §. *ult. L. 16.* §. *1. ff. de man. vind.*

CAP. VI. (a)

De Femina Manumittente.

Ne femina, niſi auctoribus tutoribus ſuis, (b) *libertatem ſervis dare jus eſto.* (c)

PROBATIONES.

(*a*) De hoc quoque capite egit PAULLUS *Lib. I. L. 16. ff. de auct. tut.* Sententiam ejus ſervavit *Fragm. Vet. Jureconſulti poſt Pariat. LL. Moſ. & Rom.* §. 15.

(*b*) Etiamſi cæci ſint tutores. PAULL. *Lib. I. L. 16. de auct. tut.* Si femina per epiſtolam manumittebat, diſputabatur, utrum, dum ſcriberet illa epiſtolam, an tunc, quando eam ſervus acceperit, interponenda ſit auctoritas? Vid laudat. *Fragm.* §. 15.

(*c*) Niſi jure liberorum per legem Papiam Poppæam tutela liberaretur. *Fragm. Vet. Juriſconſulti* §. 15. Ulpian. *Fragm. II.* §. *ult.* Addatur. *Comment. noſter ad Leg. Jul. & Pap. Lib. II. cap. 11. p. 233. ſequ.*

CAP. VII.

CAP. VII. (a)

De manumiſſione in fraudem creditorum.

Qui in fraudem (b) *creditorum manumiſit, nihil egiſſe cenſetor,* (c) *& manumiſſus manumiſſave ſervus ancillave manento.*

PROBATIONES.

(a) De hoc quoque capite PAULLUS adhuc *Lib. I. Commentarii ſui* egit. Sententia exſtat apud Cai. *Inſt. I,* 1, 5. Ulpian. *Fragm. I.* 14. *in pr. Inſt. h. t. L.* 16. §. 2. *ff. qui & a quib. man. lib. L.* 1. *C. qui man. non poſſ.*

(*b*) Quid vero eſt in fraudem manumittere? *L.* 10. *ff. qui & a quib. man. lib. non fiunt. L.* 79. *ff. de R. I.* Hac lege nec miles ſolutus. *L.* 29. §. 1. *ff. qui & ex quib. cauſſ. manum.* Non tamen legem violat, qui minor XX. annis heredem rogavit, ut ſervum proprium manumitteret. *L.* 34. §. 1. *ff. de fideic. libert.*

(c) Si id urgeant creditores. Antea enim manumiſſus in eorum fraudem veluti ſtatu liber erat. *L.* 1. *pr. de ſtatu. lib.* Inde eſt, quod libertas hujuſmodi per Legem Æliam Sentiam dicitur RESCINDI, *L.* 5. §. 2. *ff. qui & a quib. manum.* RETRAHI, *L.* 45. §. 3. *de jure fiſc.* REVOCARI, *L.* 1. *C. qui manum. non poſſ.*

CAP. VIII. (a)

De ſervo neceſſario herede inſtituto.

Attamen ei, qui ſolvendo non eſt, (b) *unum ſervum, quem velit,* (c) *per teſtamentum manumittere, & heredem inſtituere* (d) *jus eſto: & tunc manumiſſus liber heresque neceſſarius eſto.*

PROBATIONES.

(a) Caput hoc a ſuperiore proximum fuiſſe, cum res ipſa, tum Paulli fragmenta ad caput ſequens adferenda docent.

(b) Etiam minori XX. annis. *L.* 27. *de manum. teſt.* Quid ſi, qui ſolvendo eſt, neceſſarium heredem inſtituat, & is abſtineat, an libertates debentur? *L.* 32. *ff. de manum teſt.*

(c) Licet minorem XXX annis: Ulpian. *Fragm. I,* 14. etiamſi in ea cauſſa ſit, vt dedititius fieri deberet. Ulp. *ibid.* Heres enim eſſe non poſſet, niſi juſtam conſequutus libertatem. Aliud dicendum, ſi impedimentum non ex lege Ælia Sentia ſit, ſed ex alia lege, SCo vel conſtitutione Principis. *L.*83. *pr. de her. inſt.*

(d) Quid ſi obæratus ſervum heredem neceſſarium inſtituerit, eique ſubſtituerit tamen liberum hominem? *L.* 57. *ff. de her. inſt.*

CAP. IX. (a)

Quid ſi in fraudem Creditorum plures Manumiſſi.

SI. DUO. PLURESVE. EX. EADEM. CAUSSA. HEREDES. SCRIPTI. ERUNT. UTI. QUISQUE. PRIMUS. SCRIPTUS. ERIT. liber & HERES ESTO. (b)

PROBATIONES.

(a) Legitima hæc fuiſſe hujus capitis verba adparet ex *L.* 60. *ff. de her. inſt.* SC. vero ad hanc legem facti meminit *L.* 83. §. 1. *eod.*

(b) Quid ſi duo Apollonii inſtituti? *L.* 42. *ff. eod.* PAULL. *Lib. I. L.* 43. *eod.* Quid ſi primo loco ſervum cum libertate inſtituerit, & eum ſubſtituerit, cui libertas debebatur ex fideicommiſſo? PAULL. *Lib. I. L.* 55. *ff. eod.*

CAP. X.

C A P. X. (a)

De Servo in fraudem Fœneratorum Manumiſſo.

In fraudem fœneratorum manumiſſus, tametſi in libertate moraretur, libertatem tamen juſtam ne conſequitor. (b)

(a) Hujus capitis ſolus meminit Auctor *Fragm. Vet. Jureconſulti* §. 16. *Obſtat enim libertati Lex Ælia Sentia, quæ vetat ſervum fœneratorum cauſſa manumiſſum civem Rom. fieri; ſed Latinum.* Niſi itaque dicere malimus, auctorem hujus fragmenti jus omnibus notum plane ignoraſſe; dicendum ſane erit, legem Æliam Sentiam diſtinxiſſe, in *creditorum* fraudem quis manumiſſus ſit, an in fraudem *fœneratorum*, in quorum odium lex paſſa eſt ſervum in eorum fraudem manumiſſum in libertate morari.

(b) Atqui Latinum factum eſſe ait Auctor fragmenti. Factus omnino, ſed demum ex *L. Junia Norbana*, quæ omnes Latinos fecit, quos juſtam libertatem conſequi non patiebatur *L. Ælia Sentia*. Videantur, quæ notavimus ad Cap. III.

C A P. XI. (a)

De Mercede Manumiſſionis.

Si quis eum eamve, quem quamve manumiſſurus eſt, ad mercedem manumiſſionis præſtandam obligaverit, (b) *juribus patronatus privator.*

PROBATIONES.

(a) Hactenus de manumittendis & manumiſſoribus. Jam de prohibitis manumittendi conditionibus, de quibus PAULLUM *Libro Comment. II.* egiſſe, patet ex *L. 6. ff. de iur. patr.*

Ceterum ſententiam capitis ſervat *L.ult. ff. qui & a quib. manum.*

(b) Non ergo prohibet Lex mercedem a libetto capere, ſed eum obligare. *L. ult.* §. 1. *qui & a quib. manum.* Nec hæc prohibitio pertinet ad ſpeciem ſi patronus ſibi operas centum, aut in ſingulas quinos aureos ſtipulatus ſit. PAULL. *Lib. II. L.* 6. §. 1. *ff. de iur. patr.*

C A P. XII. (a)

De jurejurando libertorum de liberis non tollendis.

Qui libertum, ut ne uxorem ducat, (b) *vel libertam, ne nubat, liberosve tollat,* (c) *jurejurando adiget,* (d) *is quoque juribus patronatus privator.* (e)

P R O B A T I O N E S.

(a) De hoc quoque capite egit PAULL. *Lib. II. L.* 6. *ff. de iur. patr.* Ejus autem ſententiam habes in *L.* 15. *ff. eod.*

(b) Nec tamen incidit in legem patronus, qui caſtratum jurare coegit, ſe uxorem non ducturum. PAULL. *Lib. II. L.* 6. §. 2. *eod.* Incidit autem, qui adegit, ne intra certum tempus liberos tollat, neve aliam uxorem ducat, quam de qua patronus ſenſerit, vel non niſi collibertam, aut patrono cognatam. *L.* 3. §. 5. *de ſuis & legit. hered.*

(c) Quid ſi patronus libertam adegerit, ut ſibi nuberet? PAULL. *L. II.* L. 6. §. *ult. de iur. patr.* vel ne illicite nuberet? L. 3. §. 5. *de ſuis & leg. her.* vel ne ea liberis impuberibus nuberet? *L.* 31. *qui & a quib. man.* Nullo horum caſuum patronus jure ſuo excidit. At excidit illo omnino, qui ipſe non ducturus adegit tamen libertam, ne alii quam ſibi nuberet. PAULL. *Lib. II. L.* 6. §. 2. *de iur. patr.*

(d) Item qui jusjurandum non prohibet. Exemplum vide apud PAULL. *Lib. II. L.* 6. §. 2. *eod.*

(e) Immo & liberi ejus *L.* 15. *eod.* Unde nec ad legi-

legitimam hereditatem admittuntur. *L. 3. §. 5. de ſuis & leg. her.* Interim tamen ſalva per hanc legem manſit jurisjurandi religio. Verum jurisjurandi etiam hujuſmodi gratiam libertis libertabuſque fecit Lex Julia & Papia Poppæa. PAULL. *Lib. II. L. 6. §. 4. de iur. patr.* Diximus ea de re plenius in *Comment. ad L. Jul. & Pap. L. II. cap. XVI.*

CAP. XIII. (a)

De eo quod in fraudem patroni factum.

Si quid dolo malo liberti factum erit, (b) *quo minus, quam pars debita bonorum, ad patronum ejusve liberos perveniat, id quod in fraudem legis factum erit nullum eſto; quod in fraudem patroni, revocator.* (c)

PROBATIONES.

(a) Egit de hoc capite PAULLUS *Lib. III.* L. 11. *ſi quid in fraud. patr.* Sequitur itaque ultima pars legis de patronorum libertorumque officiis.

(b) Non eſt dolus, ſi patronus conſentit. PAULL. *Lib. III.* L. 11. *eod.* nec ſi libertus dotem dat filiæ. L. 1. §. 10. *eod.* nec, ſi vivus amicis bene merentibus donavit. L. 9. *eod.* Alias nihil intereſt, quocunque modo fraus legi facta. L. 4. *pr.* L. 1. §. 1. 3. §. 13. 18. *ſeq. eod.*

(c) Quid ſi, quod in fraudem patroni alienatum, non exſtet? L. *ult. eod.* Quid vero interſit inter alienare in fraudem legis, & patroni, fuſe PAULLUS explicaſſe vid. *Lib. III.* eoque refero L. 17. *qui & a quib. man.* L. 66. *de V. O.*

CAP. XIV. (a)

De libertis ingratis.

Quem libertum libertamve patronus (b) *ingratam eſſe convincet, is in latumias detur.* (c)

PROBATIONES.

(a) Egit de hoc capite ULPIAN. *Lib. IV. L. 30. qui & a quib. man.* Sententiam ejus debemus Doſith. *Sentent. Hadr. cap. III.* §. 3. *p.* 862. Conf. Cujac. *Obſ. X.* 33.

(b) Quis accuſare poſſit vel non poſſit libertum ingratum, fuſe docet ULP. *Lib. IV. L.* 30. *ff. qui & a quib. man. L.* 70. *ff. de V. S.*

(c) Doſith. *ibid.* qui tamen falli videtur dum cognitionem hanc dat ἐπάρχῳ τοῦ γαζοφυλακίου, quam fuiſſe penes Præfectum urbi patet ex *L.* 1. §. 10. *ff. de off. Præf. urb.*

CAP. XV. (a)

De Patroni Officio Erga Libertum.

Si quis patronus, ſi qua patrona libertum libertamve inopem non alet, is eave juribus patronatus privator. (b)

PROBATIONES.

(a) De capite hoc habes teſtimonium Modeſtini. *L. 6. pr. de agn. & al. lib. L.* 33. *de bon. libert.*

(b) *d. L.* 6. & 33.

XIII. An caput 2. legis Æliæ Sentiæ prudenter ſuſtulerit Juſtinianus.

XIII. Denique obſervandum, caput legis Æliæ Sentiæ de manumiſsore minore XX. annis (§. V.) incaute ſuſtuliſse Juſtinianum, argumento uſum ſane perquam ridiculo, *quod libertas ſit res inæſtimabilis.* §. 7. *Inſt. h. t.* Inæſtimabilis enim non eſt ratione domini, ſed ſervi, qui ad illam adſpirat. Conf. Thomaſ. *Diſſ. de uſu pract. doctr. de imped. manumiſſ.* 1. §. XXXIX, *ſeq.*

TIT.

T I T. VII.

De Lege Fuſia Caninia tollenda.

AD coercendam manumittendi licentiam comparata etiam erat lex FUSIA CANINIA, de qua quum nihil dicat Imperator, niſi quod eam ſuſtulerit, res paullo altius ex antiquitatibus Romanis eſt repetenda.

I. De genuina hujus legis ætate mira eſt eruditorum diſſenſio. Sunt qui latam hanc legem exiſtimant Q. Fuſio Caleno & P. Vatinio Coſſ. anno ab V. C. DCCVI. & renovatam deinde ſub Auguſto rogante C. Caninio Coſ. anno V. C. DCCLI. Unde dicta etiam ſit ea lex Fuſia Caninia. Jac. Rævard. *Conject. II,* 1. Oiſel. *ad Caji Inſt. I,* 2. 1. *p. m.* 24. Sed quum Dionyſ. Halicarnaſſeus adhuc ſua ætate de nimia manumittendi licentia conqueratur, & Suetonius *Aug. XL.* Auguſtum primum de numero manumiſsorum caviſse, dicat; credibile vix eſt, legem hanc eſse tam vetuſtam. Præterea vix in antiquitate occurrit exemplum legis, a duobus conſulibus diverſorum annorum cognominatæ. Hinc procul dubio lata hæc lex Sex. Furio (*a*) Camillo & C. Caninio Gallo Coſs. anno V. C. DCCLI. Hoc enim anno C. Caninium Gallum conſulem ſuffectum — I. Lex FuſiaCaninia quando & a quibus lata?

F 4 fectum

(*a*) Furii enim olim dicti *Fuſii*, quemadmodum *Papiſii*. Vid. *Proœm. not. b.*

fectum produnt *Annales* Steph. Vin. Pighii *Lib. XVIII, p.* 530. & Onuphr. Panuin. *Faſt. II. p* 185. Quin & ex numo ejus conſulatum reſtituit Hub. Golz. *in Faſtis p. CCXXII.* Conf. Schulting. *ad Caj. Inſt., II. p.* 24. Ephr. Ger. *Diſſ. de lege Fuſ. Canin.* §. *VII.*

II. Ratio hujus legis. II. Cauſſa latæ legis eadem fuit, quæ Æliæ Sentiæ, maxime vero, quod morientes domini ſæpenumero integras familias manumitterent, tantum, ut eo plures liberti pileati lecticam proſequerentur. Egregie hanc in rem Dionyſ. Halic. *IV, p.* 228. *Scio*, inquit, *qui tota ſervitia teſtamento libera eſſe juberent, ut benignitatis laudem ferrent poſt mortem, & in funeris elatione lecticam eorum magna pileatorum proſequeretur frequentia, in qua pompa quidam erant, ut a ſcientibus audivi, recens dimiſſi e carcere, malefici, mille ſupplicia meriti. Iſtos impuros urbis pileos plerique cum ſtomacho adſpectant & reſpuunt eorum conſuetudinem, indignum facinus clamitantes, populum, rerum dominum, & uſurpantem ſibi orbis imperium, talibus contaminari civibus.* De ea pompa funebri conferri etiam merentur Jac. Cujac. *Obſ. III,* 23. Jo. Kirchmann. *de Fun. Rom. II,* 7. Huic ergo licentiæ manumittendi, qua populus rerum dominus contaminabatur, obviam itum eſt hac lege Fuſia Caninia, qua certus numerus eſt conſtitutus, ultra quem non valeret manumiſſio. Et de ea etiam intelligendus Sueton. *Aug. XL.* ubi utramque legem, Fuſiam nimirum Caniniam & Æliam Sentiam, ſub Auguſto conditas conjungit.

III. Ipſam legis ſanctionem nobis ſervarunt Ulpian. in *Fragm. I*, 24. Paull. *Sent. IV*, 15. Caj. *Inſt. I*, 2, 1. E duobus ſcilicet uſque ad quinque, ſervis duo manumitti poterant, ex ſex & ſeptem, tres; ex octo & novem quatuor; ex X. uſque ad XVII. quinque, ex XVIII. ad XX. ſex; ex XXI. ad XXIII. ſeptem; e XXIV. XXV. XXVI. octo, e XXVII. XXVII. XXIX. novem; e XXX. ad XLIV. decem; e XLV. ad XLVII. undecim; ab XLVIII. ad LI. duodecim; e LII. ad LV. tredecim, e LVI. ad LIX. quatuordecim, e LX. ad LXIII. quindecim, e LXIV. ad LXVII. ſedecim; e LXVIII. ad LXXI. ſeptendecim; e LXXII. ad LXXV. octodecim; e LXXVI. ad LXXIX. novendecim: ex LXXX. ad LXXXIII. viginti: ex LXXXIV. ad LXXXVII. viginti & unus: ex LXXXVIII. ad XCI. viginti duo; ex XCII. ad XCV. viginti tres; ex XCVI. ad C. viginti quatuor; ex C. ad CXXIX. viginti quinque: ex CXXX. ac CXXXIV. viginti ſex, a CXXXV. ad CXL. viginti ſeptem: & ſic conſequenter pars quinta. Sed ultra centum manumittere nemo poterat, ſi familia vel XX. millibus ſervorum conſtaret, quales Romæ fuiſſe familias, teſtantur Sen. *de Tranqu. anim. VIII.* Athen. *Dipnoſ. VI*, 137. **III. Legis materia.**

IV. Quemadmodum vero hæc lex ad ſolas manumiſſiones teſtamentarias pertinebat; ita inter vivos integræ familiæ manumitti poterant, niſi aliæ leges obſtarent. Caj. *Inſt. I*, 1, 4. Neque enim verendum erat tam facile, ne hic **IV. An ea ad manumiſſiones inter vivos pertinuerit?**

quis juſto eſset liberalior. Unde mira fuit Taciti Imp. religio, qui *manumiſit, intra centum tamen, ne Caniniam tranſire videretur*. Vopiſc. *in Tacit. X.* quaſi Caninia ad manumiſſiones inter vivos pertinuiſset.

V. Quid factum, ſi plures manumiſſi, quam lex permitteret.

V. Si plures, quam lex permiſerat, eſſent manumiſſi, illi tantum qui priores erant nominati, aut certe deſcripti, libertatem conſequebantur. Si plures manumiſſi, nemo nominatus aut deſcriptus; omnes in ſervili conditione permanebant. Quod & tunc eveniebat, ſi teſtator in fraudem legis nomina ſervorum in orbe tereti aut διεξοδικῶς ſcripſiſſet. Caj. *Inſt. I,* 1. 2. quem ſcribendi modum præclare exponit Merill. *Obſ. VII,* 40.

VI. An prudenter eam ſuſtulerit Juſtinianus.

VI. Enimvero hanc quoque legem, ſane utiliſſimam, ſuſtulit Juſtinianus, quaſi illa eſſet libertati invida, abſurdumque videretur, a vivis integras familias manumitti poſse, non item a moribundis. Vid. *Inſt. h. t.* & ibi Vinnius.

TIT. VIII.

De his qui ſui vel alieni Juris ſunt.

Altera perſonarum diviſio, cujus quidem mentio fit in Inſtitutionibus, ea eſt, qua aliæ *ſui juris*, aliæ *alieno juri ſubjectæ* dicuntur, qui nec patri nec domino ſubſunt, iique etiam *patresfamilias* in jure noſtro vocantur. Ergo qui alterutrius in poteſtate ſunt, veluti *ſervi* & *filiifamilias*, alterius juri ſubjecti

cti dicuntur. De poteſtate dominica hoc titulo; de patria ſequente agitur.

I. Poteſtas dominica duo potiſſimum jura complectebatur: alterum, quod domini per ſervos adquirerent, alterum, quod jure vitæ & necis in eos uterentur. De priore agitur ad *Tit. IX. Libri II.* De poſteriore jam nonnulla ex antiquitate monenda ſunt. I. Poteſtas dominica in quo conſtiterit?

II. Jus vitæ & necis in ſervos, quum juri naturæ & gentium haud repugnet; (a) non mirum profecto eſt, quod & Romæ id dominis competeret, quibus ſervi non perſonarum ſed rerum loco eſse videbantur, uti ſupra monuimus *Tit. III.* §. II. Conf. Seneca *de Benef. III*, 23. §. 1. *Inſt. h. t.* Hinc & Hiſpo apud M. Senec. *Controv. X.* 4. *in ſervum* NIHIL NON *domino licere*, ait. II. Gaudebant domini jure vitæ & necis.

III. Sed quod magis Romæ a virtute deſcitum, eo durius, immaniuſque cum ſervis actum, in quos veluti per ludum & jocum ſæviebant domini truculentiſſimi. Ut enim dicam de duriſſimis caſtigandi modis, ulmis, ſtimulis, laminis, crucibus, compedibus, nervis, catenis, carceribus, numellis, pedicis, boiis, tortoribus, ſuſpenſis e pede centupondiis, &c. de quibus Plaut. *Aſin. III*, 2. III. Quo jure demum abuſi ſunt Romani.

F 6 Jo.

(a) Dummodo non intelligas promiſcue in ſervos ſæviendi licentiam, ſed tale jus vitæ & necis, quali gaudet magiſtratus; nihil invenies, quod juri naturali repugnet. Vid. Senec. *de Clem. I*, 18. Thomaſ. *Fund. Jur. Nat. & Gent. III*, 4.

Jo. Meurſ. *Auctor. philoſ. ad librum de gloria XXII.* eo prolapſa demum fuit dominorum truculentia, ut exquiſitiſſimis ſervorum ſuppliciis oculos paſcerent. Exempla exſtant apud Senecam *de Ira III,* 40. *de Clement.* XVIII. Plin. *Hiſt. nat. III,* 23. Juvenal. *Sat. VI, v.*218. *ſeq.* Tertull. *de pallio in fin.* Vulgare ſupplicium crux erat, in quam ob leviſſima delicta ibant ſervi. Nec quidquam miſeros eripiebat cruciatibus, niſi ſe ad aras Deorum vel principis reciperent ſtatuam, ſibique deprecatorem pararent. De quo ritu videndus VVovverus *ad Petron. p.*148. Unde reipublicæ intererat dominos, in ſervilia corpora impune ſævientes latis legibus coerceri.

IV. Hinc Auguſtus ſævitiam dominorum compeſcuit.

IV. Factum id primum ſub Auguſto, qui præfecto urbi id dederat negotii, ut dominorum ſævitiam ac libidinem & in præbendo victu ſordes atque iniquitatem compeſceret: ſi recte divinavit Lipſ. *ad Sen. de Benef. III,* 21. De ſervorum ſane querelis Præfectum Urbi cognoviſse, ſatis patet ex Ulpiani *L.* 1. §. 1. 7. *de off. præf. urb.*

V. Quod & factum SC. Claudiano & lege Petronia.

V. Deinde & Claudius Imperator dominorum, ſervos ægrotos exponentium, vel plane necantium crudelitatem SCto coercuit, illosque ſervorum amiſſione, hos ordinaria homicidii pœna mulctavit Suet. *Claud. XXV.* Dio Caſſ. *Hiſt. XL. p.*788. Porro non multo poſt lata *lex Petronia* anno V.C. DCCCXIV. C Petronio Sabino Turpiliano & C. Cæſonio Pæto

to Conſulibus,(*b*)qua vetitum ut ne liceret dominis ſervos ſuos arbitrio ad beſtias depugnãdas tradere, ſed cauſſa prius a judice cognoſceretur. *L.* 11. §. 1. 2. *D. ad L. Corn. de ſicar.*

VI. Tum poſtea Hadrianus dominorum crudelitatem reſcriptis legibuſque quam plurimis inhibuit. Sic Umbriciam matronam, quæ leviſſimis de cauſſis acerbius tractaverat ancillas, in quinquennium relegavit. *L.* 2. §. *fin. D. h. t.* Idem & renovavit legem Petroniam, ergaſtula ſervorum & libertorum ſuſtulit, & ſervos, niſi cognita judicibus cauſſa, occidi plane vetuit. Spartian, *Hadr. XVIII. & ibi* Caſaub. VI. Hadriani ſeveritas in dominos immanes.

VII.

(*b*) In dubium tamen id vocat Petrus Faber *Semeſtr. II,* 11. *p.* 134. qui negat, hanc legem vocandam *Petroniam*, ſed dici eam mavult *Pætiniam* latam quippe a Pætinio & Caſſio Aproniano Coſſ. A. V. C. DCCCLXXV. idque primo ideo, quia Lex Petronia de longe alia re, puta de prævaricatione & calumnia egerit. *L.* 16. *C. ad L. Iul. de adult.* Deinde quia de Hadriano referat Spartianus, eum ſervos a dominis occidi vetuiſſe, eoſque damnari voluiſſe per judices. Sed ut plures potuerunt eſſe leges Petroniæ, ita in una harum de ſervis quædam cauta eſſe, patet ex *L.* 24. *D. de manumiſſ.* & Paull. *Sent. IV,* 12. 5. Idem deinde Hadrianus confirmare potuit, & ſeverius ſancire, quod ab anteceſſoribus ſtatutum, in deſuetudinem venerat, aut obſoleverat penitus. Semper ſane hæc lex Petronia, nunquam Pætinia vocatur. Immo non obſcurum eſt, diverſas plane leges confundi a Petro Fabro. Prior enim de prævaricatione dicitur *Iunia Petronia*; hæc autem dicenda eſſet *Petronia Cæſonia*. De his Coſſ. vid. Henr. Noris. *Epiſt. Conſul. p.* 418.

VII. Conſtitutio D. Pii.

VII. Succeſſit porro conſtitutio D. Pii, quæ dominis in ſervorum ſuorum vitam non plus poteſtatis conceſſit, quam in alienorum, pœnam legis Corneliæ minatus iis, qui ſervos ſine juſta cauſſa occidiſsent. *L.* 1. §. 2. *L.* 2. *D. h. t.* Idem Imp. venire juſſit ſervos, qui acerbius tractati a dominis ad ſtatuas principum confugerant. §. 2. *Inſt. h. t.* Conf. *Collat. Leg. Moſ. & Rom. III,* 2 *p.* 742.

VIII. Ut & Conſtantini M.

VIII. Poſtremo Conſtantinus M. ſanxit, ut qui ſervum ſuum occidiſſet caſtigando, pœnam legis Corneliæ de ſicariis non ſubiret. Sin tormentis aut deſtinato conſilio id fuiſset factum, dominus ordinaria homicidii pœna plecteretur. *L. un. C. de emend. ſerv.* Conf. Jac. Gothofr. ad *L.* 1. & 2. *C. Theod. de emend. ſerv. Lib. IX,* 12.

TIT. IX.

De Patria Poteſtate.

Alieno quoque juri ſubjecti ſunt filii filiæque familias, & hinc jam de patria poteſtate ex antiquitatibus agendum.

I. Patria poteſtas Romanorum aliis gentibus incognita.

I. Recte Imperator §. 2. *Inſt. h. t. Jus*, inquit, *poteſtatis, quod in liberos habemus, proprium eſt civium Romanorum. Nulli enim alii ſunt homines, qui talem in liberos habeant poteſtatem, qualem nos habemus.* Quamvis enim apud Perſas (*a*) etiam parentes in liberos imperium ſatis du-

(*a*) Etiam Athenienſibus jus vitæ & necis in li-

durum & vere tyrannicum exercuerint, filiis ſuis tanquam ſervis uſi, teſte Ariſt. *Eth. VIII*, 10. Romani tamen adeo gentes omnes reliquas hac in re ſuperarunt, ut patria eorum poteſtas melioribus auctoribus non immerito vocetur *patria majeſtas*. Val. Max. *VII*, 7. 5. Quinctil. *Declam. CCCLXXV.* Erant enim liberi in DOMINIO juris Quiritum, & hinc poterant vindicari. *L.* 1. § 2. *D. de rei vind.* iis ſurreptis locum habebat actio furti *L.* 14. §. 13. *&* *L.* 38. *D. de furt.* Mancipabantur etiam, tanquam res mancipi. Cai. *Inſt. I*, 6, 3. Conf. Bynkersh. *de jure occidendi liberos I. p.* 145. Immo durior in quibuſdam apud Romanos erat liberorum, quam ipſorum ſervorum, conditio: certe non multo tolerabilior, ut fatentur Liban. *Declam. XXXVII.* Senec. *Contr. III*, 9. *&* 18. Lactant. *Divin. Inſtit. IV*, 3. Servius ad *Virgil. Æneid.* XI. *v.* 143. unde & *ſervire patri* dicuntur liberi. Lactant. *Div. Inſt. IV*, 3. Nood. *Probab. II*, 9. *p.* 64. Quæ omnia ſatis evincunt, liberos ratione aliorum hominum fuiſse *perſonas*; ratione civitatis *cives*: at ratione patris

res,

---

beros fuiſſe conceſſum, ex Sext. Empir. *Pyrrh. Hypot. III.* probari poſſe exiſtimat Oiſelius *ad Cai. Inſt. I*, 2. 2. *p. m.* 31. qui ideo Romanam illam legem Athenis arceſſit. Sed nihil fuiſſe in Solonis legibus juri iſti Romano ſimile, luculenter oſtendit Dionyſ. Halic. *II. p.* 96. ubi ex inſtituto utriusque gentis leges inter ſe contendit. Conf. Io. Meurſ. *in Solon. XXII*, *p.* 79. & in *Themid. Att. I*, 2. *&* 3. Huber. *Digreſſ. II*, 6. Thomaſ. *de uſu pract. doctr. de patria pot. I*, 13. 14.

res, æque ac ſervos. Vid. *Elem. Jur. Civ.* §. 135. *ſequ.*

II. Ejus auctor Romulus.

II. Auctorem hujus juris eſſe Romulum, teſtis locupletiſſimus eſt Dionyſ. Halic. *II. p.* 96. & hinc ipſe Papinianus apud auctorem *collat. Moſ. & Rom. Tit. IV,* 8. ejus poteſtatis originem refert ad legem regiam. Nec obſtat, quod Ulpianus patriam poteſtatem MORIBUS receptam dicit, *L.* 8. *D. de his qui ſunt ſui vel alieni jur.* Reſpicit enim eo ipſo ad XII. tabulas in quas illud jus receptum, non tanquam lex regia, (leges enim regiæ omnes ſtatim ab ejecto Tarquinio Superbo exoleverant, *L.* 2. §. 3. *D. de orig. jur.*) Sed tanquam mos vetus. Non ferebat ſcilicet inſigne illud Romanorũ odiũ, quo regium nomen proſequebantur, ut quidquam Regibus acceptum ferre vellent. Conf. Schulting. *ad Collat. Leg. Moſ. & Rom. IV,* 8. *p.* 749. *ſeq.*

III. Eam patres perpetuo retinebãt.

III. Primo ergo patria poteſtas non ſecus ac dominorum e Romuli inſtituto erat perpetua, durabatque per omnem patris vitam, nec quiſquam liberorum, vivo & invito parente, ſui juris fiebat, etiamſi tractaret rempublicam, magiſtratus gereret, ſummamque ſtudii erga patriã laudem eſſet commeritus. Dionyſ. Hal. *II, p.* 96. Interim tamen hoc jus patriæ poteſtatis cedebat dignitati, immò interquieſcebat tantiſper & connivebat, uti docet Gell. *Noct. Attic. II,* 2. Quo etiam referendæ *L.* 13. §. 5. & *L.* 14. *D. ad SC. Trebell.* quas egregie illuſtrat V. A. Corn. van. Bynkerſh. *Obſ. I,* 1. 18. *p.* 75.

IV. Etiam in nepotes.

IV. Deinde huic patris imperio non ſolum filii & filiæ, ſed & illorum liberi & nepotes ſuberant, quamvis filii eſſent milites *L.* 7. *C. h. t.*

Eam

Eam vero poteſtatem non uterque parentum habebat, ſed ſolus pater, ideo *familiæ princeps* vocatus ab Ulpiano *Fragm. IV*, 1. quo defuncto demum liberi ſui juris eſſe cœperunt.

V. Denique jura ipſa, quæ illa patria majeſtas complectebatur plane erant ſingularia. Et I. quidem huc pertinet *jus vitæ & necis*. Licebat enim patri filium, tanquam rem ſuam, non ſolum exponere (*b*), in carcerem detrude- V. Complectebatur jus vitæ & necis.

re,

(*b*) *De partus expoſitione & nece apud veteres* eruditiſſimus exſtat commentarius Gerardi Noodii, quem *Iulium Paullum* ipſe inſcripſit. Nos inde hujus immanis conſuetudinis hiſtoriam quaſi per indicem, dabimus. Ex Romuli lege non licebat exponere maſculos, nec ex ſequiore ſexu filias primigenias, niſi ex quinque vicinorum ſententia monſtroſi, debiles, aut inſignes ad deformitatem eſsent judicati. Dionyſ. Halic. *Ant. Rom. II. p.* 88. Quæ Romuli lex etiam in XII. tabulas cum aliis migravit. Cic. *de legib. III*, 8. At utraque lex adeo ſenſim exolevit, ut etiam ſub Imperatoribus nihil eſset ea expoſitione frequentius. Suet. *Octav. LXV. Calig. V.* Tacit. *Hiſtor. V*, 5. Tertull. *ad nation. I*, 15. Idque nec SC. Planciano nec altero, quod ſub Hadriano prodiit, mutatum fuiſse, docet Ger. Noodt. *Jul. Paull. III*, *p.* 350. qui etiam *cap. IV. V. VI.* obſervat, ſub Diocletiano adhuc & Maximiano, immo & ſub Conſtantino licuiſse infantes exponere: primoſque eam truculentiam inhibuiſſe Valentinum, Valentem & Gratianum, *L. 2. C. de Infant. expoſit.* Sed huic ſententiæ interceſſit ampliſſimus Bynkersh. in libello *de iur. occid. liberos*, ubi citius hoc cacoethes legibus vetitum ſtatuit, quumque multo poſt ſententiam ſuam tueretur laudatus Noodius ſingulari Epiſt. ea de re

re, flagris cædere, vinctum ablegare ad operas ruſticas, ſed & quovis ſupplicio, ſi meruiſſet, necare. Dion. Hal. *II. p. 96. 97.* Simplic. *Comment ad Epictet. Enchir. XXXVII. L. 11. D. de liberis & poſtum. hered.* Unde mirum eſt, Libanium *Decl. XXI.* hunc veteris juris rigorem benigniore interpretatione emollire, patribuſque tantû concedere *τὴν ἀπειλὴν τεθνηκέναι, comminationem mortis.* Aliud enim docent tot exempla, ex quibus patet, patres domi, adhibitis in conſilium neceſsariis, viriſque principibus, liberórum cauſsas cognoviſse,(c) iiſque pro rei gravitate pœnas & ſupplicia inflixiſse. Val. Max. *V,* 8. Sen. *de Clem. I,* 15. Hunc in modum à patribus necati dicuntur Caſſius, Val. Max. *l. c.* (quamvis id argumentis ſolidis in dubium vocet Dionyſ. Halic. *Ant. Rom. Lib. VIII.*) Fabii Eburni filius apud Quinctil. *declamat. III.* Scaurus apud Val. Max. *ibid.* Fulvius, apud Salluſt. *de bello Catil. XXXIX.* Titus vero Arius eodem jure filium exſilio damnavit, apud Sen. *l. c.*

VI. Jus ter venumdandi liberos.

VI. Eadem patria poteſtas complectebatur II. *jus ter venumdandi filios.* Si enim prima vice venditus in ſervitutem filius, manumiſſione libertatem recuperaſset; iterum vendi poterat

nuper edita: ſequutæ ſunt viri ampliſſimi, Bynkershoekii *Curæ ſecundæ*, id eſt, notæ & ſtrictur æ ad illam amicam Noodtii Reſponſionem. Rem conficere videtur locus Tertull. *ad Nation. I,* 15.

(c) Hinc pater adpellatur *judex domeſticus* apud Senec. *Controv. II,* 3. *domeſticus magiſtratus* apud Sen. *de benef. III,* 11. *cenſor filii* apud Suet. *Claud. XVI.*

terat a patre. Iterum manumiſsus, denuo in poteſtatem patris recidebat, vendique adeo poterat tertium. Sed impetrata tertium libertate, e patria demum poteſtate exibat. Dionyſ. Halic. *II, p.* 97. Simplic. *comment. ad Epiſtet. Enchirid.* XXXVII. Et quamvis Jac. Ræ̈vard. *ad XII. Tab. III.* Aleander ad *Caii Inſt. I*, 6. 3. *p. m.* 56. & Jac. Gothofr. *ad LL. XII. Tab. IV. p.* 202. erroris arguant Dionyſium, eamque Romuli legem de imaginaria illa trina venditione, quæ in manumiſſione obſervabatur, intelligendam arbitrentur; hos ipſos tamen in eo fugit ratio. Ritus enim ille imaginariæ venditionis fuit legis actio. Legis vero actiones demum e XII. Tabulis natæ ſunt. Ipſis quoque Aleandri & Gothofredi argumentis abunde ſatisfactum a Theod. Marcil. *Interpr.* XII. *Tab.* XXV. Ant. Schulting. *ad Ulp. Fragm.* X, 1. *p.* 592. Bynkersh. *de jure occ. lib. VI. p.* 177. & Cel. Thomaſio Diſs. *de uſu pract. Tit. inſt. de patr. pot.* I. Ceterum ea lex Romuli primum a Numa paululum reſtricta eſt, negatumque patribus jus vendendi filios illos, quibus uxores ducere permiſiſsent. Dionyſ. Halic. *II, p.* 98. Poſtea ea in ipſas XII. tabulas migravit, ubi his fere verbis legebatur: ENDO LIBERIS JUSTIS JUS VITÆ NECIS VENUMDANDIQUE POTESTAS EI ESTO. SI PATER FILIUM TER VENUMDUIT, FILIUS A PATRE LIBER ESTO: Ulp. *Frag.* X, 1. Jac. Gothofr. *in quat. font. jur. civ. de LL. XII. Tab. IV.*

VII. Denique & III. jus adquirendi per liberos patria poteſtate continebatur. Sext. Empir. — *VII. Jus adquirendi per liberos.*

pir. *Pyrrh. hyp. III*, 24. *Legum Romanarum auctores liberos in manu parentum ad inſtar ſervorum eſſe voluerunt, neque ſuorum bonorum ipſos eſſe dominos, ſed parentes, donec manumittantur eo modo, quo mancipia ſolent*. Sed de hoc jure infra ad *Lib. II. Tit. IX.* dicemus.

VIII. Jus vitæ & necis quibus gradibus ob ſoleverit?

VIII. In his omnibus vero ſenſim nonnulla mutata ſunt cultioribus reipubl. temporibus, maxime quum iſta domeſtica majeſtas ſtatui monarchico ſub Imperatoribus parum conſentanea videretur. Et primo quidem quod ad jus vitæ & necis attinet, ea mutatio non facta ante exactos reges, ut viſum Raevardo *ad* XII. *Tab. cap. III.* nec tempore Auguſti, ceu creditum Franc. Balduino *ad Leg. Rom. XVII. p.* 24. nec denique ſub Diocletiani tempora, uti exiſtimarunt Theod. Marcil. *Interpretam. leg. XII. Tab. XXIV.* vel ſub Conſtantini, uti credidit Giphan. *ad L. ult. C. de patr. poteſt.* multo minus ſub Valentiniani, Valentis & Gratiani imperio, quæ Lipſii *Epiſt. ad Belg. I*, 85. ſententia eſt: ſed a temporibus Trajani, qui filium male contra pietatem a parente adfectum emancipavit, nec eo defuncto patri bonorum poſſeſſionem conceſſit. *L. ult. D. ſi a parente quis manum. ſit*. Ejus exemplum deinde ſequutus Hadrianus patrem, qui filium ob adulterii ſuſpicionem in venatione occiderat, in inſulam deportari juſſit. *L. 5. de L. Pompei de parricid.* Hinc ab Alexandri Severi temporibus invaluit ſenſim mos, filios gravius delinquentes offerendi magiſtratibus, quibus tamen ipſi parentes præſcribebant ſententiam, in filiis exequendam. *L.* 13. §. *ult. D. de re milit. L.* 3. *C. de patria*

tria pot. L. 2. D. ad L. Corn. de ſicar. L. 11. fin. D. de lib. & poſt. hered. inſt. Denique ne id quidem relictum parētibus, ut filios immorigeros abdicarent *L. 6. C. de patr. pot.* Ergo totum illud jus vitæ & necis quod patribus olim competierat, paullatim reſtrictum, a Conſtantino M. ſanctione pœnali ſublatum *L. un. C. de his qui par. vel. lib.* ac in magiſtratum denique translatum eſt per conſtitutionem Valentiniani, *L. un. C. de emend. propinqu.* Conf. Thomaſii *Diſſ. de uſu pract. Tit. inſt. de patr. pot. I, 22. ſeq. p. 9. ſeq.*

IX. Multo minus trinam liberorum venditionem ſalvam eſse paſſi ſunt imperatores. Hi enim, (non, ut Balduinus putat, libera reſp.) id jus parentibus ademerunt. Primus, non Hadrianus, ſed ut videtur, Diocletianus liberos ullo titulo alienari vetuit, *L. 1. C. de patrib. qui fil. ſuos diſtrax.* Deinde Conſtantinus parentibus, cū extrema inopia conflictantibus, liberos ſanguinolentos(*d*) tantum vendere permiſit, ea tamen lege, ut liceret & patri vendenti, & filio vendito aut cuicunque alii, pretio aut mancipio reddito, ad ingenuitatem provocare. *L. 1. C. de patr. qui fil. diſtrax.* Immo ne & hac venditione IX. Ut & trina liberorum venditio.

(*d*) Filii ſanguinolenti ſunt recens nati, & adhuc ab utero rubentes. Eos enim vendi permiſerat Conſtantinus ob periculum expoſitionis. Fuſius hoc demonſtrat Huber *Digreſſ. II, 5.* Solebant enim partus ſanguinolenti vel ad necem in ſolitarium locum abjici, vel ad loca quædam populi Romani publica deferri, & talis fuit Lactaria columna, de qua Feſtus *p. 303. Lactaria columna in foro olitoris dicta, quod ibi infantes lacte alendos deferebant.* Conf. Rævard. *Conject. I, 17. p. 33.*

tione ſanguinolentorum eſſet opus ; paullo poſt idem imperator ſanxit, ut inopes parentes alimenta e publico acciperent. *L.* 1. & 2. *C. Theod. de aliment quæ inop. parent. e publico petere debent. Lib. XI Tit. XXVII.*

X. Quid circa adquiſitionem per liberos aliaque jura mutatum?

X. In tertio jure adquirendi per liberos quid mutatum ſit paullatim, infra ſuo loco, id eſt, *Lib. II Tit. IX. n. II.* dicemus. Jam addimus & alia parentum jura fuiſſe ſublata, vel reſtricta ſaltim fuiſſe. Sic ſane quum olim & filii filiæque familias noxæ dari poſſent a patre; id jus iis ademtum eſſe docet Juſtinianus. §. *ult. Inſt. de nox act.* Quam parum patris arbitrio relictum in exheredandis liberis; infra ad eum titulum explicabimus. Nec receptum amplius, ut patri filius ſit heres neceſſarius. Quæ omnia olim aliter ſe habuiſſe; ſuis locis patebit.

TIT. X.

De Nuptiis.

PAtria poteſtas conſtituitur vel per juſtas *nuptias*, vel per *legitimationem*, vel per *adoptionem*. De nuptiis & legitimatione titulo hoc X. de adoptione ſequente agitur. Non abs re vero hic titulus in Pandectis inſcribitur *de ritu nuptiarum*, videnturque veteres Juriſconſulti probe intellexiſſe, quantum interſit ſtudioſi juris, ritus illos nuptiarum noſse. Hinc procul dubio illo titulo de ritibus nuptiarum adcurate egerunt. Sed Tribonianus, retenta in pandectis veteri rubrica, rem ipſam

omi-

omiſit, neque ullum titulo iſti inſeruit fragmentum, quod ad illuſtrandos illos veteres ritus faceret. Vid. Thomaſ. *de uſu pract. doctr. Inſt. de nuptiis. I,* 1. *p.* 1. Ergo ex antiquitatibus ſupplendus hiatus; quod jam ante nos tentarunt Barn. Briſſonius libris *de ritu nuptiarum & jure connubiorum*. Ant. Hotomannus *de vetere ritu nuptiarum*, &, qui fere omnium induſtriam ſuperavit, Thomaſius, laudata *diſſertatione*.

I. Fiebant nuptiæ apud Romanos vel ita, ut uxor conveniret in manum, & fieret *materfamilias*, vel ut ſine in manum conventione dotalia conficeret inſtrumenta, & non materfamilias, ſed *matrona* haberetur Gell. XVIII, 6. Prius non ſola fiebat *confarreatione* & *coemtione*, ſed & *uſu*, ut diſerte tradit Cicero *pro Flacco cap.* 34. Itaque tres iſtos modos diſtincte recenſent Arnob. *adv. gent. IV.* Serv. *ad Virg. Georg.* I. Boeth. *ad Cicer. Topic. III.* & e recentioribus Briſſonius, & Hotomannus, *libris allegatis*. Aſt non deſunt, qui confarreationem & coemtionem pro uno eodemque ritu habent. I. Diverſi nuptiarũ ritus.

II. *Confarreatio* a Romulo inventa, (*a*) fuit ritus II. Confarreatio quid?

(*a*) In dubium id vocat Jac. Rævard. *ad XII. Tab. XXI. p.* 95. ob locum Plinii *Hiſt. Nat. XVIII,* 2. in quo uſus farris in ſacrificiis a Numa demum inventus dicitur. Sed falſum id eſſe, ex Catonis fragmento patet apud Serv. *ad Virg. Æneid. X. v.* 541. ex quo conſtat, *Latini boves* IMMOLATOS, *priuſquam cæderentur, profugiſſe in ſilvam*. Quum vero *immolare* idem ſit ac mola

ritus nuptiarum antiquiſſimus, quo certis verbis, & teſtibus decem præſentibus, & ſollemni facto ſacrificio, in quo panis quoque farreus adhibebatur, uxor conveniebat in manum mariti. Dionyſ. Halic. *II. p.95*. Ulp. *Fragm. IX.* 1. *XI.* 13. *XXII.* 14.

III. An ea ſolis Pontificibus & Flaminibus propria.

III. Erat vero hic ritus non pontificibus flaminibuſque proprius, ut nonnulli recentiorum exiſtimant. Boeth. *ad Cic. Topic. III.* Alex. ab Alex. *Genial. dier. II,5*. Dalechamp *ad Plin. Hiſt. Nat. XVIII,3*. ſed civibus Romanis omnibus communis. Præterquam enim, quod id diſertis verbis teſtatur Dionyſ. Halic. *l. c.* ipſo ſane loco Tacit. *Ann. IV,* 16. quem tamen pro ſe allegant diſſentientes, id non obſcure confirmatur. Nihil enim rari aut inuſitati fuiſſet illa patrimorum & matrimorum inopia, de qua conqueritur Tacitus, ſi ſoli Flamines ac Pontifices hoc ritu iniiſſent matrimonium.

IV. Ejus effecta 1) ſacrorum communio.

IV. Effecta confarreationis erant, I) ſacrorum communio. Dionyſ. Hal. *II, p. 95*. *γυναῖκα γαμετὴν κατὰ νόμους ἱεροὺς συνελθοῦσαν ἀνδρὶ κοινωνὸν ἁπάντων εἶναι χρημάτων τε καὶ ἱερῶν* : *Mulierem nuptam, quæ juxta leges ſacras convenerat cum viro, Romulus participem eſſe voluit omnium bonorum & ſacrorum.* Unde Modeſtinus *L. 1. D. de ritu nupt. Nuptiæ ſunt conjunctio maris ac feminæ, conſortium omnis vitæ,* DIVINI *& humani juris communicatio*. Scilicet in ipſis veterum ædi-

---

ſalſa e farre confecta inſpergere: Heinſ. *epiſt. ad Balſac. p.* 185. facile patet, jam ante Romuli tempora farris uſum in Latio fuiſſe receptiſſimum.

ædibus erant Penates cuivis familiæ proprii, & eo ipſo differebant a Laribus, quippe qui erant communes omnibus. Illi in cubiculo, porticu, atque atrio; hi etiam in compitis, viis, immo & in caſtris & navibus colebantur: unde & Lares *domeſtici, & compitales, & militares & marini*; Lares item *comitio potentes, publici, viales, civitatum rurales* in marmoribus & apud veteres auctores occurrunt. Grut. *Inſcr. p. LXXVIII*, 1. *p. CVI*, 12. & 4. *p. X*, 2. Reineſ. *Inſcr. Claſſ. I*, 140. 153. & 159. Deſid. Herald. *ad Tertull. Apol. I*, 25. Idem in *Adverſ. I.* 7. Io. Meurſ. *Auctar. philol. ad libr. de Gloria II.* Utriſque & ſimulacra dedicata erant, caninis induta pellibus. Plutarch. *quæſt. Rom. LI. pag.* 276. & aræ poſitæ ac foci, res in domo ſanctiſſimæ, a quibus adeo nemo poterat ſine ingenti ſcelere abſtrahi. Cic. *pro domo I. & pro Rege Deiot. XV.* (*b*) Quemadmodum vero ad hæc ſacra non niſi illi admittebantur, ad quos aliquando tranſitura eſſet ſacrorum hereditas; ita non arctior poterat eſſe conjunctio, quam qua quis in alterius gentem & ſacra tranſierat. Unde ejuſmodi ſacrorum communio reſcindi non poterat, niſi auctores fierent Pontifices, nec certior erat ſpes ſucceſſionis, quam illa ſacrorum μέθεξις. Et hinc etiam patet ratio cur in his nuptiis tam neceſſaria fuerit domum deductio, multis facta ſollemnitatibus, quas deſcribit Barn. Briſſon. *Antiq.* 1. 18. *p.* 20. & *de Ritu nupt.*

(*b*) Et hinc etiam lucem accipit *Lex* 18. *D. de in jus vocando*: de qua infra erit dicendi locus.

nupt. p. m. 223. ſeq. Fixa enim erant Penatium ſacra, ac hereditaria; hinc nemo per confarreationem uxorem accipere poterat, niſi cui eſset domus ac lararium, in quo uxor cum eo communibus ſacris frueretur.

V. II) Liberi patrimi & matrimi.

V Deinde & ſingulare id erat confarreationis effectum, II) quod ex confarreatis parentibus naſcerentur *patrimi* & *matrimi*, quorum magna erat in ſacris prærogativa. *Tacit. Hiſt. IV, 53.* Feſt voce *Flamin. p. 289. & patrimus p. 358.* Ergo erant qui patrimos & matrimos eos vocant pueros, quorum parentes ſint ſuperſtites. Vid. Pith. *ad Collat. Leg. Moſ. & Rom. XVI. 2. p. 790. edit. Schulting.* Quamvis enim & id requireretur in ſacris, boni ominis cauſſa, ut recte a Pithoeo obſervatum eſt; patrimi tamen & matrimi proprie erant, confarreatis parentibus nati. Nec aliter Feſtus, qui falſo plerumque pro vulgari ſignificatione allegatur.

VI. III) Uxor in manum conveniens, materfamilias in poteſtate mariti.

VI. Adhæc id ſequebatur effectum, III.) ut uxor, quæ confarreatione in manum convenerat, fieret materfamilias, & filiæ loco haberetur, adeoque eſset heres ſua. Dionyſ. *l. c.* Ulp. *l. c.* Gell XVIII, 6. Quæri hic ſolet, an uxor per confarreationem liberata patria poteſtate in viri poteſtatem tranſierit? Affirmat Ant. Hotom. *de ritu nupt. XX, p. 298.* Sed negant alii. Vid. Thomaſius. *Diſſ. alleg. I, p. 22.* Verum licebit hic cum Hotomanno facere, Auctores ſane omnes fatentur I) uxorem conveniſse *in manum. Manum* vero in jure ſignificare poteſtatem, tralatitium eſt. Immo II) Gellius *Noct. Att. XVIII, 6.* multo diſertius uxorem

rem ejuſmodi *in mancipio* fuiſse ſtatuit. In mancipio vero eſse procul dubio includit poteſtatem, (Ulp. *Fragm.* X, *rubr.* & ibi Schulting. & *Tit.* XX, 18. XXIV, 23.) immo & ipſum dominium juris Quiritium. Bynkersh. *de jure occid. lib. I.* Idemque ſibi volunt auctores, quando uxorem marito SERVIRE dicunt. Virg. *Æn. IV. v.* 103.

—— *Liceat Phrygio ſervire marito* ...

ad quæ verba videndus Servius: nec non quando mariti ab uxoribus vocantur DOMINI. Serv. *ad Virgil. Æn. IV.*

—— *Connubia noſtra*

Reppulit ac DOMINUM *Æneam in regna recepit.*

Add. Non. *cap. IV. n.* 121. III) Obſervavimus, confarreatas uxores in ſacris mariti fuiſse. Sacrorum vero communio inferebat poteſtatem. *L.* 11. *D. de lib. & poſtum.* Unde formulæ: *in parentum ſacris eſſe conſtitutum, in gentem & ſacra alicujus tranſire, ſacris paternis abſolvi &c.* Vid. Barn Briſson. *de verb. ſign. p.* 1814. *ed. nov.* Accedit IV) quod Ulpianus *in manum conventionem* inter genera capitis deminutionis refert. *Tit.* XI, 13. Quomodo vero capite deminuta dici poſset uxor, ſi vel ſui juris vel in patria poteſtate manſiſset? Nec V) id omittendum, uxores antiquiſſimis temporibus adſumſiſse nomina maritorum, tanquam filias. Qui mos etiam ſub Imperatoribus, quum jam obſoleviſset confarreationis ritus, manſit. Hinc in lapidibus occurrunt ANTONIA DRUSI, DOMITIA BIBULI, MESSALINA NERONIS, DOMITIA DOMITIA-

 NI,

NI, Rupert. *Epiſt. XLI. ad Reineſ. lap.* 156. 235. 237. Gruter. *Inſcr. p.* DXXCIV. 11. *p.* DCXVIII, 9. *p.* DCCCLXXIX. 7. Plura exempla dabit V. C. Jac. Perizon. *Diſſert. de divina conſtit. Deut. XXV.* 5. 6. Præterea VI. re ipſa poteſtatem ſummam in uxores, non ſecus ac in filias, exercebant mariti. Quidquid adquirebat uxor, marito adquirebat. *Omnia* enim, *quæ ejus erant, viri fiebant dotis nomine.* Cic. *Topic. IV.* (*c*) Jus quoque vitæ & necis competiiſſe maritis in uxores adulteras, vinoſas, aliiſque ſe ſceleribus polluentes, notum eſt ex Dionyſ. Hal. II. *p.* 96. Gell. II, 23 ex quibus patet maritos domi ſuæ tanquam judices de uxorum criminibus cognoviſſe. Exempla vide apud Plin. *Hiſt. Nat. XIV,* 13. Manſit etiam ſub Imperatoribus priſtini moris veſtigium, teſte Sueton. *Tiber. XXXV.* Tacit. *Ann. II,* 1. *XIII.* 32. Denique VII.) ex inſigni loco Caii apud Pariatorem LL. Moſ. & Rom. tit. XVI. patet, *ſororis loco liberis fuiſſe matrem aut novercam, quæ per in manum conventionem apud patrem eorum* JUS FILIÆ *conſequuta ſit.* Quare negandum haud videtur, uxores, quæ confarreatione in manum venerant, in poteſtate maritorum fuiſſe. Conf. Ger. Nood. *Probab. II,* 9. *p.* 64.

VII. IV.) Bona uxoris ad maritum delata.

VIII. Quartum effectum erat, IV.) quod maritus bona omnia uxoris nomine dotis accipe-

(*c*) Hinc & peculium habebant matres familias, tamquam filiæ & ſervæ. Vid. Plaut. *Caſin. II.* 2. 26.

ciperet Cic. *Topic. IV.* & id quidem proculdubio, quia illa erat in mariti poteſtate, ceu paullo ante diximus. Unde Terent. *Andr. I, 5.*

Te iſti virum do amicum, tutorem, patrem;
BONA noſtra hæc tibi COMMITTO, &
tuæ mando fidei:

Hanc mihi in manum dat. Ex quo facile patet, quænam ſit dotis dominii origo, de quo infra *Lib. II. Tit. VIII.* dicendum erit pluribus.

VIII. Quintum effectum erat V.) quod connubium ejuſmodi diſsolvi non poſset, niſi *diffarreatione* quæ, quum teſte Feſto *voce diffarreatio*, eſset genus ſacrificii, procul dubio non niſi auctoritate pontificum fiebat, & hinc erat rariſſima, & difficillima. Quin primis reip. temporibus non exſtabat divortii exemplum uſque ad annum V. C. DXX. Dionyſ. II. *p. 96.* Plut. *in Romul. p. 39. & in Numa p. 77.* Valer. Max. II, 1. Gell. IV, 3. **VIII. V.) Conjugium ejuſmodi ſola diffarreatione ſolubile.**

IX. Enimvero hic ritus confarreationis ob incuriam virorum & feminarum, difficultateſque cæremoniarum, ſtudium item conſervandæ patriæ poteſtatis, impenſarum magnitudinem, & maxime denique ob gratiſſimam utriſque divortiorum licentiam ita ſenſim obſolevit, ut Tiberii tempore non amplius reperiri poſsent tres flaminei candidati, confarreatis prognati parentibus. Tacit. *Annal. IV, 16.* **IX. Confarreationis ritus cur obſoleverit?**

X. Diutius paullo viguit ſecundus nuptiarum ritus, videlicet *coemtio*. (*d*) Et ſane videtur coemtio jam in confarreatione fuiſse adhibita, tanquam ritus acceſsorius. Aſt poſtremis temporibus Romani, neglecto primario confarreationis ritu, ſolū acceſsorium, id eſt, coem- **X. Coemtio an a confarreatione diverſa?**

 tio-

tionem, retinuerunt, & inde factum, ut multis ſecundus hic modus ab illo primo non videatur diſcrepare. Cic. certe *pro Flacco* XXXIV. modos recenſens, quibus in manum conveniatur, confarreationis plane non meminit, ſed coemtionis & uſus, eam ſane haud omiſſurus, ſi reipſa inter confarreationem & coemtionem quædam fuiſset differentia.

XI. Ritus iſte coemendi.

XI. Fiebat coemtio non ſolum a ſponſo, ſed & a ſponſa. De illo marmor vetuſtum luculenter teſtatur quod ita ſe habet: PUBL. CLAUD. QUAEST. AER. ANTONINAM VOLUMNIAM VIRGINEM VOLENT. AUSPIC. A PARENTIBUS SUIS COEMIT. ET. FAC. III. IN DOM. DUXIT. De hac Nonius *de propriet. ſerm.* XII, 50. ita refert: *Veteri lege Romana aſſes tres ad maritum veniens ſolebat adferre, atque unum, quem in manu tenebat, tanquam emendi cauſſa, marito dare; alterum, quem in pede habebat, in foco Larium familiarium ponere; tertium, in ſacciperio quem condiderat, compito vicinali ſolere reſonare.* (e) Primo ergo aſſe fiebat

(d) Immo ſolemnis hic ritus fuit gentibus tantum non omnibus. De Ebræis vid. *Gen.* XXXI, 14. XXX. IV, 12. 1. *Sam.* XVIII, 24. De Græcis Euripid. *in Medea v.* 232. Ariſtot. *Polit.* II, 8. De Germanis Tacit. *de mor. Germ.* XVIII. Conferri meretur Gundl. *diſſ. de coemt. ux.* IX. *cap.* I.

(e) Quid ſit *in compito vicinali reſonare*, paullo obſcurius videtur. Sed ſalva res eſt. In compitis etiam erant ædiculæ Laribus ſacræ. Ovid. *Faſt.* II. v. 616.

-- qui compita ſervant
Et vigilant noſtra ſemper in urbe Lares.

fiebat coemtio viri more Quiritium, id eſt ære & libra, adhibitis quibuſdam verbis ſollemnibus: Serv. ad *Virg. Æneid. IV. v.* 211. Petr. Fab. ad *L.* 16. *de reg. jur. p.* 97. *ſeq.* Secundo uxor ſibi veluti coemebat Lares & Deos penates ut ſacrorum fieret particeps. Tertio ſibi veluti aditum patefaciebat in mariti domum: Nam ſponſa domum deducenda in horto aliquamdiu commorabatur, donec diruta maceria in domum mariti tranſiret. Et hanc materiam Nonius vocat *compitum vicinale* ceu poſt Perrenon. *Animadverſ.* 1, 6. docuit Gundling. *ibid.* 1, 14. qui etiam huc refert reſponſum Cervidii Scævolæ *L.* 66. § 1. *D. de donat. inter vir. & uxor.* & verba Terentii *Adelph.* V, 7. *Atque hanc in horto maceriam jube dirui. Quantum poteſt: huc transfer, unam fac domum. Traduce & matrem & familiam omnem ad nos.* Ceterum quænam fuerint illa verba coemtionis ſollemnia, non conſtat. Neceſsaria ea fuiſse, docet Cicero *de Orat.* 1, 56. ſed qualia fuerint, non cõmemorat. Boethius ad *Cic. Topic. III.* ait, quæſiviſse virum, *an mulier ſibi materfamilias eſſe vellet?* hanc reſpondiſse, *ſe velle.* Eodem modo & interrogaſse matremfamilias, & reſpondiſse virum. Quæ ſi recte ſe habent, coemtio illa procul dubio interveniente ſtipulatione facta eſt. Sed hæc forte Boethius ſine auctore. Cicero *pro Murana* XII. ait, mulieres in ſollem-

Conf. Suet. *Aug.* XXI, Loco *reſonare* lege *reſignare*, & ſenſus erit planiſſimus ſponſam tertium aſſem, quem in ſacciperio condiderat, ante Lares compitales reſignare, & ibi deponere ſueviſſe.

nibus iſtis verbis *Caias* eſſe vocatas. Et hinc procul dubio ad illam formulam reſpicit: UBI TU CAJUS, IBI EGO CAJA, cujus meminit Plutarchus *Quæſt. Rom. p.* 620.

XII. Effecta coemtionis. XII. Effecta coemtionis erant eadem, quæ confarreationis. Nam & hoc modo in manum conveniebant uxores, & matres familias vocabantur. Huber. *Digreſſ. Part. II*, *l.* 17. *p.* 528. Thomaſ. *diſſ. de uſu pract. doctr. Inſt. de nupt.* §. 7. *p.* 26. 28. Unde ſimul ratio reddi poterit, cur concubina apud Gruterum *Inſcr. p.* Iↄ ccc, 21. vocetur *uxor gratuita*, utpote quæ coemta non eſſet, nec aqua aut igne accepta.

XIII. Quo ritu ejuſmodi nuptiæ diſſolutæ? XIII. Quemadmodum vero nuptiæ confarreationis ritu contractæ diffarreatione; ita factæ per coemptionem *remancipatione* diſſolvebantur, ceu ex Feſto erudite probat Ravardus ad *Leg. XII. Tab. p.* 98.

XIV. Uſus, qualis nuptiarum ritus. XIV. Tertius modus contrahendi matrimonium erat *uſus*, qui in eo conſtitit, quod ſine confarreatione & coemtione maritus uxorem uſucaperet. Si enim hæc auctore tutore cum viro conſueverat annum unum, nec ante finem anni uſurpatum iverat, id eſt tribus noctibus a viro non abfuerat, videbatur uſucapta & poſſeſſione quæſita. Gell. *III*, 2. Quemadmodum itaque uſucapio eſt modus adquirendi dominium juris Quiritium; ita dubitari nequit, quin & uſu uxor convenerit in manum & veluti in dominium Quiritarium mariti vel ejuſdem poteſtatem redacta ſit. Cic. *pro Flacc. cap. XXXIV*. P. Pith. *ad Pariat. LL. Moſ. & Rom. tit. XVI.* Si itaque uxor nollet in manum convenire, inſtrumenta quidem dotalia

con-

conficiebantur, & domum deducebatur, ſed dabat operam, ut ſaltim tres noctes a marito abeſset. Sic enim per uſurpationem interrumpebatur ſingulis annis uſucapio, adeoque uxor vel in poteſtate patris manebat, vel in tutela agnatorum manebat, ſine quorum auctoritate in manum convenire non poterat. Cic. *pro Flacc. ibid.* Contracto itaque hoc ritu matrimonio, uxor non conveniebat in manum mariti, neque adeo fiebat materfamilias, ſed matrona. Gell. XVIII. 6. Et hinc neque ſuccedebat ab inteſtato marito, neque hic uxoris bona omnia dotis nomine accipiebat. Vocabatur tamen uterque conjux ad bonorum poſſeſſionem edicto: UNDE VIR ET UXOR.

XV. Requiſita juſtarum nuptiarum præter I) *pubertatem* & *viripotentiam*, de cujus examine ad *Lib. I. Tit. XXII.* dicemus, erant II) *conſenſus patrum*, quorum in poteſtate erant ſponſi. Quamvis enim pater filiam elocatam revocare, nuptiaſque rite contractas ſolvere non poſſet: (ceu ex Plutarchi *Numa*, Dionyſio Halicarnaſſeo, Paulli *Sent. II*, 19. Ulpiani *L.* 1. §. *ult. de liberis exhibendis* accurate demonſtrat Thomaſ. *de uſu pract. doctr. Inſt. de nupt. I*, 13. *p.* 48. 49.) poterat tamen id facere, ſi filia eo invito cuidam nupſiſset, ceu contra Rævardum *Var. VI*, 16. Cujac. *Obſ. III*, 5. idem demonſtrat Thomaſius *l. c.* Sin filia patria poteſtate ſive per emancipationem, ſive patris mortem exiiſset: ſub perpetua degebat tutela, adeoque & tutorum auctoritas adhibenda erat. Cicero *pro Flacco* XXXV Auctoritatem vero & expreſsam eſse, & præcedere

XV. Requiſita juſtarũ nuptiarum I) pubertas II) conſẽſus patrũ.

nuptias debuiſse, æque ac juſsum, notum eſt ex Juriſconſultis. Nec obſtat *L.* 25. §. 4. *D. de adquir. hered.* quam accurate explicavimus & a Jac. Gothofredi correctione vindicavimus in *Element. jur. civ.* §. 250.

XVI. III.) civitas Romana. XVI. Requirebatur etiam III) ut uterque contrahentium eſset & liber & *civis Romanus*. Inter ſervos enim, libertoſque & ſervos non connubium erat, ſed contubernium. Cum Latino etiam vel Latina peregrino vel peregrina, non erant juſtæ nuptiæ niſi conceſsum eſset. (*ſ*) Ulp. *Fragm. V,* 4. & 5. Paull. *Sent. II,* 19. 6. unde notum quantum invidiæ Antonio nuptiæ cum Cleopatra conflaverint. Sed poſt conſtitutionem Antonini Caracallæ promiſcua fuere inter gentes connubia, & ita intelligendus Prudent. *adv. Symmach. II, v.* 612.

Diſtantes regione plagæ, diviſaque ponto
Littora conveniunt nunc per vadimonia ad unum
Et commune forum, nunc per commercia & artes

Ad

(*ſ*) Concedebat olim ejuſmodi nuptias populus, lege ſingulari, ut docent exempla apud Livium *Hiſt.* XXXVIII, 36. XLIII, 3. Poſtea imperatores hujuſmodi dabant privilegia. Exempla hinc inde in marmoribus ſunt, apud Gruter. *p.* DLXXIII, 2. DLXXIV, 5. DLXXV, 1. Jac. Spon. *Miſcell. erudit. Antiq. p.* CCXLIV. ubi militibus, QUI PEREGRINÆ CONDITIONIS PROBATI ERANT, datur CONNUBIUM CUM UXORIBUS, QUAS TUM HABUISSENT. Conf. Ez. Spanhem. *Orb. Rom. II.* 22. De reliquis prohibitionibus dicemus infra, ubi de jure Quiritum & civitatis in Adpendice agemus.

Ad cœtum celebrem, nunc per genialia fulcra
Externi ad JUS CONNUBII. *Nam ſanguine miſto*
Texitur alterius ex gentibus una propago.

Et Rutilius Numantinus *Itiner. l. v. 63. ſequ.*

Feciſti patriam diverſis gentibus unam,
Profuit injuſtis, te dominante, capi.
Dumque offers victis proprii CONSORTIA *juris,*
Urbem feciſti, qui prius orbis erat.

XVII. Accedit IV) conſideratio *graduum cognationis*, tamquã quartum juſtarũ nuptiarum requiſitũ. Quæ graduum (g) prohibitio quo uſque extendatur, ICti oſtendunt & maxime illuſtr. Thomaſ. *diſſ. alleg. I, 18. ſeq. p. 59. ſequ.* XVII. IV) Graduum prohibitorum evitatio.

XVIII. Denique V) *polygamia* erat apud Romanos prohibita, quam lege ſtabilire, auctore ut putabatur, Cæſare, conabatur Helius Cæcina, Tribunus plebis: ſed ea lex ne promulgata quidem, nedum perlata fuit. Sueton. *Jul. LII.* Primus Antonius ex Romanis duas in matrimonio uxores habuit, teſte Plutarcho *in vit. Anton.* Poſteà & Valentinianus junior lege ſanxerat, ut liceret cuivis viro duas uxores ducere. Socrat. *Hiſt. eccl. IV, 30.* Niceph. *Hiſt. eccl. II, 33.* Sed nec ea quidem conſtitutio, amoliendæ facti proprii turpitudini inſervitura, valuit apud poſteros. Briſson. *de jure connub. p. 292.* XVIII. V) Monogamia.

G 6 AP-

(g) *Graduum* equidem ſupputationem ad ſolam doctrinam de ſucceſſione pertinere, putant. Vid. illuſtris Thomaſ. *l. c. p. 65.* ſed & veteres Jureconſulti gradus numerarunt in doctrina de nuptiis. Exemplum Ulpiani eſt in *Collat. Leg. Moſ. & Rom. VI, 2.*

APPENDIX HUJUS TITULI

De Legitimatione.

Alter modus conſtituendi patriam poteſtatem eſt LEGITIMATIO, de qua quum Imperator tantum §. 13. h. t. aliqua commemoret; licebit nobis eam doctrinam huic titulo tanquam adpendicem ſubnectere.

XIX. Quinam liberi legitimi, & ſpurii. XIX. Soli liberi, ex juſtis nuptiis nati, in patria erant poteſtate, & hinc vocabantur LEGITIMI. Reliqui omnes ILLEGITIMI dicebantur, & a priſcis Romanis duabus litteris SP. ſignari ſolebant, quia erant *ſine patre*. Plutarch. *Quaſt. Rom. p.* 316. Cai. *Inſt. l.* 4. 8. *p.* 42. Ulpian. *Fragm. IV*: 2. *p.* 576. Conf. tamen Ægid. Menag. *Amoen. jur. civil.* XXXIX. *p.* 358. Exemplum elegans hujus moris exſtat apud Gruter. *Inſcr. p.* CCCCXXXIV, 4. C. MAMERCIO SP. F.

JANUARIO. Q. AED. PRAET. IIVIR. Q. ET.
P. PACCIUS. JANUARIUS. FILIO. NATURALI. ET. MAMERCIA. GRAPTE.
MATER. INFELICISS. FILIO. ET. COGNATAE. PIISSIMIS. FECERUNT.

Hic enim *C. Mamercius Januarius, Paccii Januarii* non ſpurius, ſed filius naturalis, & in dignitate conſtitutus adpellatur S.P.F. id eſt *ſine patre filius*. Quod monimentum plane egregium ac-

curate enucleavimus in *Com. ad L. Jul. & Pap. Lib. II. Cap. IV. p. 169. ſequ.* Aliud ejusdem generis exemplum eſt apud Reineſ. *Inſcr. Claſſ. IX, 4.* Poſtea vulgo quæſiti ſpurii dici cœperunt.

XX. Illegitimorum diverſa genera.

XX. Erant illegitimi quatuor generum. Alii enim naturales ex *concubina* vel vidua aut virgine ſtuprata; alii ſpurii ex *meretrice*; alii ex *adultera*, alii denique ex *inceſtuoſis* amplexibus fuerunt nati. Franc. Hotoman. *de ſpur. & legitim. II, p. 474.*

XXI. An ſpurii infames, vel levis notæ macula notati?

XXI. Nulli horum erant infames, aſt levis tamen notæ macula ſpurios adſpergebat vulgus, multoque magis adulterinos & inceſtuoſos, ſaltim poſtremis temporibus reip. Vid. Zach. Hub. *Caſ. enucl. Quæſt. III. §. VIII.* Naturales participes quidem erant omnium jurium, honorumque capaces, ceu contra Jac. Gothofredum luculenter oſtendit Thomaſ. *de uſu pract. doctrina Inſt. de legitimat. I, 3. p. 3. ſequ.* & ex inſcriptione paullo ante adlata patet, in qua *C. Mamercius Januarius*, quamvis S. P. FILIUS tamen in colonia ſua *Quæſtor, Ædilis, Prætor, & Duumvir Quinquennalis iterum* fuiſse dicitur: juribus tamen agnationis (*a*) carebant, neque ſub patria poteſtate erant,

(*a*) Unde nec gentile patris nomen ferebant ſpurii, ut contra Robertelli *Emend. I, 20.* recte oſtendit Car. Sigon. *Emendat. II, 7.* Sane tamquam ſingulare quid de Cæſare refert Sueton. *Jul. LII.* quod natum e Cleopatra filium *adpellari nomine ſuo paſſus ſit*. Aſt Dio Caſſ. *L. p. 497.* addit inter alia, quæ Octavianus Cæſar objecerit Antonio, etiam hoc fuiſſe maxime, ὅτι τὸν Καισαρίωνα [illegible]

erant, tamquam legitimo parente deſtituti. Franc. Hotom. *l. c. III.* Strauch. *Exerc. IV*, 3.

XXII. Legitimatio quando inventa?

XXII. Quum ergo vetere jure Romano nulla eſset legis actio prodita, qua illegitimi liberi in patriam poteſtatem redacti, jurium iſtorum agnationis fierent participes, niſi arrogatio, in qua ipſos illegitimos auctores fieri oportebat; Herald. *Obſ. ad jus Att. & Rom. VI*, 10. ſæculo demum quarto ineunte inventa eſt legitimatio. (*b*) Quod tamen beneficium non ad omnes in univerſum ſpurios ſed natos tantum e concubinis pertinebat. Huber. *Prælect. ad Inſt. b. t. p.* 28.

XXIII. Conſtantinus M. auctor legitimationis I) per ſubſequens matrimonium.

XXIII. Et primus quidem Conſtantinus M. Imp. invenit legitimationem I) PER SUBSE-

---

καὶσαρος γένος ἔχει, quod Cæſarionis nomen filio Cleopatræ indidiſſet, & eum in Cæſaris genus retuliſſet. Interim quamvis aliquando cognomen patris adoptarant filii naturales, uti paullo ante *Januarius*, nomen tamen gentile a matre mutabant. Ita Mamercius Januarius dictus a nomine matris Mamerciæ Graptæ, & a cognomine patris P. Paccii Januarii. Similia exempla ex Gruter. *Inſ. 2. p.* DCXVI, 9. & *p.* DCLXXXIV. adduximus in *Comment. ad L. Jul. & Pap. Lib. II. cap. IV. p.* 170. *ſequ.* Ad ſpurios autem hæc non pertinere vel inde patet, quod eorum incertus eſt pater.

(*b*) Non ergo legitimatio eſt actus legitimus, ut recte oſtendit Ulr. Huber. *Digreſſ. II*, 12. Nec ante Conſtantinum Romæ recepta, quamvis viri docti id colligant ex *L. ult. D. de adopt. & L.* 57. §. 1. *D. de rit. nupt.* Nam ut prior lex, vel ipſa teſte rubrica, de arrogatione loquitur; ita poſterior erat lege ſolutio, vel privilegium, quod ad exemplum non trahebatur.

SEQUENS MATRIMONIUM. Meminit ejus conſtitutionis Zeno Imp. *L. 5. C. de natur. lib.* & Juſtinianus *Nov.* LXXXIX. *princ.* Sed quum ipſa non tulerit ætatem; obſcura nobis eſt legiſlatoris ſententia. Id ſaltim certum, non voluiſſe Conſtantinum M. conſtitutionem ſuam ad eos, qui in poſterum ex concubinis naſcituri eſſent, porrigi, ſed eum ante illam conſtitutionem natis duntaxat id beneficium indulſiſſe, non alio conſilio quam ut parentes, in concubinatu viventes, hoc privilegio pelliceret ad juſtum ineundum matrimonium, adeoque his cuniculis concubinatum ſubrueret. Vid. Deſ. Herald. *Rer. Quotid. I, 4, 2.* & quæ nos diſſeruimus in *Comm. ad L. Jul. & Pap. Lib. II. Cap. V. p. 173. ſequ.*

XXIV. Deinde & Theodoſius Junior addidit legitimationem II.) PER OBLATIONEM CURIÆ. *L. 3. 4. C. de nat. lib.* Quum enim adeo omnes abhorrerent a decurionum munere, ut jam Trajani temporibus multi inviti fierent decuriones, Plin. *Epiſt. X,* 114. & ſæpe Chriſtiani pœnæ loco curiis addicerentur; Barn. Briſſon. *Antiqu. IV,* 18. & hinc, aufugientibus decurionibus curiæ pæne exhauſtæ eſſent; Jac. Gothofr. *ad Tit. C. Theod. de decur.* privilegio alliciendi videbantur homines ad id munus eo lubentius ſuſcipiendum. Hinc conſtitutione cautum, ut ſi quis curiæ offerret filium vel filiam naturalem, ita ut ille in ordinem decurionum aliquando recipi ſe pateretur, hæc decurioni nuberet; eo ipſo illi non amplius naturales, ſed legitimati haberentur. Interim ſoli patri hi fiebant

XXIV. Theodoſius inventor legitimationis II.) per oblationē curiæ.

bant liberi, non agnatis reliquis agnati *L. 9. C. de natur. lib.* In cauſam tanti decurionatus odii acute, ut ſolet, inquirit Thomaſ. *diſſ. alleg. l,* 8. *p.* 21. *ſequ.* ubi ſolide oſtendit, homines voluptate, ambitione & avaritia in tranſverſum actos, dignitatibus aulicis, militiæque palatinæ & ordinibus ſacris, quam muneribus ejuſmodi, laborioſis, & ob onera curiarum, ſumtuſque, in ſpectacula impendendos non admodum pinguibus, inhiare maluiſſe. Jam id addo, non putandum eſſe, curiæ oblatos confeſtim factos eſſe decuriones. Sed Curiæ adſcribebantur, eique ſerviebant periculo ſuarum facultatum. *L. 4. C. de nat. lib. L. 50. L. 55. L. 64. C. de decur.* Hinc nec militiæ nomen dare, nec ruri extra municipium vivere poterant, curiæ quippe, tanquam glebæ, adſcripti, *L. 17. C. eod. L. un. C. ſi curial. relict. civ.* Quæ omnia luculenter oſtendit V. C. Em. Merill. *Obſ. VII,* 26. *p.* 109. Quum itaque curiæ oblati quodammodo eſſent adſcriptitiæ conditionis, nec alterius iis eſſet ſpes honoris, quam decurionatus, ſane parum lucroſi; non profecto mirandum, tam paucis ſalivam moviſſe ſplendidam illam curialium miſeriam, ut & liberi illegitimi privilegio eſſent alliciendi ad ſuſcipiendum aliquando decurionatum.

XXV. Zenonis Anaſtaſii & Juſtiniani conſtitutiones de primo modo legitimandi.

XXV. Sequentes Imperatores duo iſta legitimationis genera aliquamdiu retinuerunt, variiſque legibus explicarunt. Sic Zeno Imperator ſanxit, ut ſi pater, nulla legitima ſobole alia ſuperſtite, concubinam uxorem duxerit, liberi utriuſque ſexus poſt nuptias in patria poteſta-

teſtate conſtituerentur, & ſive ſoli, ſive cum fratribus poſtea natis patri ex teſtamento vel ab inteſtato ſuccederent. Attamen eam conſtitutionem ipſe quoque exemplo Conſtantini valere tantum voluit ratione liberorum ante hanc legem ex concubinis ingenuis natorum; eos vero, qui poſtea ex concubinatu prodituri eſsent, tanti beneficii noluit eſse participes. *L. 5. C. de natur. lib.* Liberalior Anaſtaſius cum omnibus etiam poſtea naſcituris hoc beneficium communicavit *L. 6. C. eod.* Id denuo reſtringit Juſtinus Imp. *L. 7. C. eod.* ſed poſtea ſuo more iterum latius extendit Juſtinianus *L. 10. & 11. C. eod.* conf. §. 2. *Inſt. de hered. quæ ab inteſt. Novell.* XII, 4. XVIII, 11. LXXIV. Quamvis vero his fere omnibus locis Juſtinianus exigat inſtrumenta dotalia vel nuptialia; ea tamen non ad ſubſtantiam hujus legitimationis pertinere, ſed pro eorum temporum conditione tantum ſignum fuiſse legitimi connubii; jam alio loco oſtendimus, & jam pridem demonſtravit Cujac. *Obſ. XIII, 4.*

XXVI. Eodem modo & alterum legitimandi modum per oblationem curiæ variis conſtitutionibus illuſtrarunt Imperatores. e. g. Leo Anthemius. *L. 4. C. de natur. lib.* & Juſtinianus *L. 9. C. eod. Nov. LXXXIX. cap. 11. ſeq.*

XXVI. Leonis, Anthemii & Juſtiniani Conſtitutiones de modo ſecundo.

XXVII. Acceſſit tertius modus legitimandi III.) *per arrogationem*, ab Anaſtaſio inventus *L. 6. C. de nat. lib.* Quum enim naturales liberi non eſsent in patria poteſtate, ſed ſui iuris; poterant profecto a parente naturali arrogari.

XXVII. Legitimatio III) per arrogationem inventa ab Anaſtaſio.

gari. *l. ult. D. de adopt.* Facta ergo ea arrogatione legitimi cenſebantur. Sed eum modum non ſine ratione ſuſtulit Juſtinus, *L. 7. C. eod.* approbante id Juſtiniano *Nov. LXXXIX, 7. Nov. LXXIV, 3.*

XXVIII. Legitimatio IV, per reſcr ptū principis & V., per teſtamentum inventa a Juſtiniano. XXVIII. Denique Juſtinianus, ne & ipſe minus videretur ingenioſus, adjecit IV) *legitimationem per reſcriptum principis, Nov. LXXXIX, 9.* ac poſtremo legitimationem V.) *per teſtamentum Nov. LXXIV, 2, 1. LXXXIX, 10.* Quo ipſo tamen totum inventum legitimationis eum deſtruxiſſe, obſervat Thomaſius *de uſu pract. doctr. de legitim. I, 12. p. 44.*

TIT. XI.

De Adoptionibus.

TErtius modus conſtituendi patriam poteſtatem erat ADOPTIO, quæ quum fuerit actio legis, certis formulis, ac ſollemnitatibus peragenda: genuina ejus ratio ex antiquitatibus pernoſcenda erit.

I. Adoptioni Romæ tam frequentis cauſſa prima. I. Cur inventa a Romanis ſit adoptio, & cur ea Romæ frequentius, quam usquam terrarum, ſit uſurpata, paullo altius eſt repetendum, quum alias univerſa hujus inſtituti ratio intelligi nequeat. Obſervavimus jam ſupra, (*Lib. I. tit. X. §. 4.*) Romanas familias habuiſſe ſua ſacra privata, ſuos focos & aras domeſticas, ſuas porro ferias, de quibus conferri merentur Macrob. *Saturn. I, 16.* Jac. Guther. *de jure Pontif. II, 2.* Vinc. Gravina

ad XII. Tab. num. LXXVI. p. 416. ſeq. De iis ſacris quum eſset legem decemvirali conſtitutum: SACRA PRIVATA PERPETUO MANENTO: omnia ſane agebant Romani, ne ſacra illa gentilia interirent. (*) Quare Clodium etiam hoc nomine graviter reprehendit Cicero, *pro Domo XII*, quod effecerit *ut ſacra Clodiæ gentis interirent*. Hinc, ſi qui ex juſtis uxoribus liberos haud ſuſtuliſsent, ii adoptabant extraneos, qui tunc *in ſacra &* *gen-*

(*) Aliquando tamen id agebant, ut ſacra privata interimerentur, eamque in rem Jureconſulti invenerant ſenes ſacra coementes. Excogitaverant enim eam rationem, ut heres ſenibus venderet ea bona, quæ qui haberent, ſacris adſtringerentur, venditione imaginaria per æs & libram, addita ſtipulatione, vel fiducia, ut ſenes illi bona venditori vel heredi non ut hereditatem, ſed ut res ſingulares, ſacris liberas, redderent. Rem accurate primus ex loco obſcuro Cic. *pro Mur. cap. XII.* explicavit & in lucem protraxit V. C. Io. Fr. Gronov. *de pecun. vet. IV*, 7. quam deinde ſequutus Io. Ge. Grævius *Not. ad Cic. l. c.* uterque monuit, perperam cum his ſenibus ad interimenda ſacra adhibitis, confundi, ſenes coemtionales apud Plaut. *Bacchid. IV*, 9. & Cicer. *ad Famil. Epiſt. VII*, 29. quum hi fuerint mancipia rejicula & veterana, quæ quod non adeo facile emtorem invenirent, vel plura ſimul vendebantur, vel tanquam mantiſſa, adjiciebantur melioribus. Iidem monuerunt, nihil hos ſenes coemtionales facere ad coemtionem nuptialem. Ad quam quum nos eam retulerimus in prioribus editionibus, hic errorem noſtrum fateri ac emendare non dubitavimus.

gentem tranſire dicebantur. Briſſon. *de verb. ſignif. p.* 1814. Conf. Vopiſc. *Valerian. XIV.*

II. Cauſſa ſecunda. II. Deinde altera acceſſit ratio, pœnæ nimirum orbitati præmiaque τῇ πολυπαιδίᾳ propoſita, qualia & ante legém Papiam Poppæam in libera republica fuiſſe, patet ex Dione Caſſ. *LVI. p.* 660. Ne ergo parentes ἄπαιδες aut orbi vel præmiis iſtis exciderent, vel pœnas darent; alios adoptabant, idque jam ſua ætate reprehendit P. Scipio, cenſor, in oratione apud Gell. *Noct. Att. V*, 19. Quin adeo fraudulenter poſtea hac in re egerunt Romani, ut quum per legem Papiam trium liberorum parentes reliquis in honorum petitione præferrentur, ii, quibus iſte liberorum numerus deerat, per adoptionem ſibi quærerent liberos, eosdemque deinde, ne oneri eſſent, ubi honoribus potiti erant, ſtatim emanciparent. Unde condito denique SCto cautum eſt, *ne ſimulata adoptio in ullo parte muneris juvaret*. Tacit. *Annal. XV*, 19. Ulpian. *L.* 2. §. 2. *D. de excuſat. munerum*. Add. *Comment. noſtr. ad L. Jul. & Pap. Lib. II. Cap.* 7. *p.* 201. *ſeq.*

III. Cauſſa tertia. III. Accedebat tertia ratio æque fraudulenta. Si quis enim patricii ordinis tribuniciam poteſtatem ambiret; ut voti fieret compos, plebejo cuidam ſe adoptandum dabat. Exemplum hujusmodi fraudulentæ adoptionis præbuit P. Clodius, de cujus abſurda adoptioptione videri poſſunt Sueton. *Tiber. II.* Dio Caſſ. *XXXVIII. p.* 72. Cic. *orat. pro domo XIII.* Simile dedit Dolabella, qui ob eamdem cauſſam in gentem Liviam plebejam tranſiit. Dio Caſſ. XLII. *p.* 198. Et hæ ſunt veræ illæ ac genuinæ

nuinæ cauſsæ, cur tam frequentes eſſent Romæ adoptiones.

IV. Erant vero adoptiones duorum generum. Aliæ ADROGATIONES: aliæ ADOPTIONES ſtrictiore ſenſu dicebantur. Ulpian. *VIII, 1. ſequ.* Illis homines ſui juris; his liberi alieni in alterius poteſtatem, gentem, nomen & ſacra tranſibant. IV. Adoptio quotuplex?

V. Antiquiſſima fuiſſe videtur ADROGATIO, non ab interrogatione patris & filii adoptivi ita dicta, ut putat Caj. *Inſt. I. 5. 1. L. 2. pr. D. de adopt.* ſed a *rogatione* ad populum lata. Fiebat enim arrogatio in comitiis curiatis auctoritate pontificum, teſte Gell. *Noct. Att. V, 19.* Adſtipulatur huic Gellii etymologiæ Menag. *Amœn. jur. cap. XXXIX. p. 259.* eamque ipſa vocabuli analogia confirmat, quamvis Caji cauſſam agat Cujac. *Obſ. IX, 37.* V. Arrogatio unde dicta?

VI. Cur in comitiis curiatis de arrogatione tanquam de publica populi cauſſa actum ſit, ejus rei hanc rationem adſignat Vinc. Gravina *ad XII. Tab. n. LXXXV. p. 451.* quod interfuerit populi, ut fraudes, ſupra numeris II. & III. relatæ, prohiberentur. Sed prius procul dubio arrogationes in comitiis factæ ſunt, quam fraudum iſtarum exſtarent exempla. Melior ratio videtur, quia arrogati ſperabant hereditatem. De hereditate vero in alios transferenda ſolum populum cognoviſse, vel inde patet, quod & teſtamenta olim in comitiis calatis fierent. Accedit, quod per arrogationem caput e tabulis cenſualibus eximeretur, & in alterius redigeretur poteſtatem; id quod inconſulto populo fieri iniquum videbatur. Hinc in legibus VI. Cur ea peracta in comitiis curiatis?

Decem-

Decemviralibus Tab. IX. erat lex: DE CAPITE CIVIS, NISI PER MAXIMUM COMITIATUM NE FERUNTO. Cic. *de Legib. III.* in qua lege capitis adpellatione, non modo vitam, ſed & libertatem, civitatem, familiæque jus exaudiri debere, eleganter demonſtrat in notis Jac. Gothofred. *p.* 230. Hinc ergo in comitiis res erat explicanda, & quidem in curiatis. Gell. V, 19. Et hinc arrogatio fieri dicebatur *lege curiata*, Tacit. *Hiſt. I,* 15. κτ' νόμον κυριάτων. Appian. *de Bell. Civ.* III. κτ' νόμον τὸν φρατριακὸν. Dio Caſſ. *Lib. XV.*

VII. Cur auctoritate pontificum fuerit opus? VII. Pontificum vero auctoritate opus videbatur, non ob jurisjurandi religionem, quo adrogatio ab omni calumnia & fraude pura præſtaretur, ut conjicit idem Vinc. Gravina *l. c. p.* 452. ſed quia adoptivi relictis ſacris familiæ, in alterius gentis ſacra tranſibant. Cicero *pro domo XIII. Quid ſacra Clodiæ gentis? Cur intereunt, quod in te eſt? Quæ omnis NOTIO PONTIFICUM, quum adoptaret, eſſe debuit.*

VIII. In quid inquiſiverint pontifices? VIII. Diſpiciebant ergo Pontifices, an adoptans ea eſſet ætate, ut alterum filium habere poſſet? an nulla ei ſpes prolis ſupereſſet? an conjugio inito fœcunditatem fuerit expertus? quæ cauſſa ſit adoptionis? Gell. *Noct. Attic. V,* 19. Cic. *pro domo X, & XIII.* Ulpian. *L.* 15. §. 2. 3. *& L.* 17. *princ. D. de adopt.* Neque enim facile permittebatur iis, qui jam liberos procreaverant, ut alios vel arrogarent vel adoptarent, quippe quod ne in Imperatoribus quidem, reprehenſione carebat. Perizon. *Animadv.*

madv. Hiſt. cap. III. p 125. Deinde ne pro monſtro eſſe patrem filio vel natu minorem vel æqualem eſſet, ſed adoptio naturam imitaretur; merito diſquirebatur, an adoptaturus ſaltim plena pubertate filium antecederet *L.* 40. §. 1. *D. de adopt.* Et hinc veteres rident adoptionem Alexandri Imp. ab Elagabalo factam, quum ille duodecim, hic quatuordecim circiter annorum eſset. Herodian. *Hiſt. V*, 7. Præcipue autem providendum ſibi exiſtimabant, ne adoptio vel arrogatio filio eſſet exitio, aut ei aliquid adferret detrimenti. Et inde eſt, quod tutori fas non eſſet, pupillum arrogare, *L.* 17. *pr. D. eod.* niſi quod cognati a tutore propinquo *L.* 17. *pr. D eod.* niſi quod cognati a tutore vitrico ex reſcripto Antonini Pii poſsent arrogari. *L.* 32. §. 1. *D. eod.* Exemplum Voconii Romani a vitrico adoptati eſt apud Plin. *Epiſt.* X, 3. Eundem tamen vitricum & tutorem fuiſse privigni ſui, quod ſuſpicatur Cujac *Obſ. V*, 38. ex iſto quidem loco non conſtat.

IX. Quum vero ii tantum arrogarentur, qui ſui juris erant; oportebat eos ipſos auctores fieri. Gell *l. c.* Interrogabatur ergo is, qui arrogabat, velletne eum, quem adoptaturus eſset, juſtum ſibi filium eſse? & viciſſim is, qui arrogabatur, an id fieri pateretur auctorque eſset? *L.* 2. *D. de adopt.* Formulam prodit Cicero *pro domo.* XXXIX. *Credo enim, quamquam in illa adoptione legitime factum eſt nihil, tamen te eſſe interrogatum*: AUCTORNE ESSES, UT IN TE P. FONTEJUS VITÆ NECISQUE POTESTATEM HABE-

IX. Quæſtiones patri & filio propoſitæ.

BERET, UTI IN FILIO? Neque tamen has interrogationes & reſponſiones ſtipulationes fuiſſe, recte notat Cujac. *Obſ. IX, 37.*

X. Rogatio ad populum lata.

X. Cauſſa cognita, in comitiis curiatis ſequebatur ſollemnis rogatio: VELITIS JUBEATIS, QUIRITES, UTI L. VALERIUS L. TITIO TAM JURE LEGEQUE FILIUS SIBI SIET, QUAM SI EX EO PATRE MATREQUE FAMILIAS EJUS NATUS ESSET: UTIQUE EI VITÆ NECISQUE IN EO POTESTAS SIET: HÆC ITA, UTI DIXI, ITA VOS QUIRITES, ROGO. Gell. *Noct. Att. V, 19.* Hinc annuente populo & XXX. curiis in ſuffragia miſſis ita jubentibus perfecta erat adrogatio. Cic. *pro domo ibid.*

XI. Effecta arrogationis.

XI. Arrogati ergo tam jure legeque filii erant ejus, qui adoptaverat, ac ſi ex eo patre matreque familias ejus eſsent nati. Hinc arrogati æque ac adoptivi fiebant agnati ratione familiæ adoptantis non tamen cognati ejus uxori. *L. 23. pr. D. de adopt.* Quare adoptionem ſequebatur hereditas nominis, pecuniæ, ſacrorum, teſte Cicerone *pro domo* XII. ubi exagitatur Clodius a Fontejo adoptatus, quod in ea adoptione nihil legitime factum ſit, ſiquidem *neque Fontejus eſſes, quod eſſe debebas, neque Clodius patris adoptivi heres, neque amiſſis ſacris paternis in adoptiva pervenerit.* Immo, quemadmodum patricii, adoptati a plebeiis, ad plebem tranſibant; ita plebeii, adoptati a patriciis, horum conſequebantur nobilitatem ac privilegia. Quod tametſi neget Jo. Coraſius *ad L. 35. D. de adopt.* tamen demonſtratur exemplo

plo Cn. Cornelii Coſſi, qui ex Licinia, plebeja familia, adoptatus in patriciam Corneliam, Tribunus militum conſulari poteſtate fuit, ad quam dignitatem anno demum ſequente plebeiis via patuit, teſte Livio V, 12. Demonſtratur idem exemplo Liviæ quam Tacitus *Annal. V*, 1. NOBILITATIS *per Claudiam familiam* & ADOPTIONE *Liviorum Juliorumque clariſſima* fuiſſe ait, & Auguſti de quo Ovidius *Faſt. IV. v.* 21.

Hic ad te magna deſcendit origine menſis,
Et fit, ADOPTIVA NOBILITATE *tuus*.

Conf. Huber. *Digreſſ. Juſtin. II*, 24. Jac. Perizon. *Diſſert. ad Conſtit. divin. Deut.* XXV, 5. 6. *p.* 83. *ſeq.* & *Comm. noſtrum ad L. Pap. Lib. II. cap. I. p.* 113.

XII. Et hinc facile reddi poterit ratio, I) cur ſoli cives Romani arrogare potuerint? Soli enim participes erant comitiorum. II) Cur cælibes arrogare nequiverint? Erat enim arrogatio in ſolatium orborum, non cælibum, inventa. Cic. *pro domo cap.* XIII. *L.* 15. §. 2. *D. de adopt.* III) Cur ſenibus tantum ſexaginta minimum annorum arrogare licuerit *d. L.* 15. §. 2. *D. de adopt.* Sperari enim antehac poterat proles IV) Cur nec muti & ſurdi arrogarent; nec V) feminæ? Neque enim illi jure comitiorum gaudebant: & feminæ præterea neminem poterant habere in poteſtate. Quare parum legibus conſentanea erat adoptio Candidiani, de qua Lactant. *de Mort. Perſequut. Cap.* L. *Idem Candidianum, quem Valeria, ex concubina genitum ob ſterilitatem adoptaverat, necari juſſit.* Sed

XII. Cur quidam nec arrogare nec arrogari potuerint?

quid ſibi non permittebant ejus ævi principes? VI. Cur porro nec pupillus nec femina, nec peregrinus, nec mutus vel ſurdus arrogari potuerint? Pupilli enim ipſi auctores fieri non poterant, cum reliquis nulla erat comitiorum communio. Gell. *Noct. Att.* V, 19. VII) Cur denique adrogatio Romæ tantum fieri potuerit? Ulp. *Fragm.* VIII, 4. Romæ enim, non alibi, curiata comitia haberi poterant. Liv. *V*, 52.

XIII. Quam diu verus iſte adrogandi ritus obtinuerit? XIII. Hæc arrogatio, per populum in comitiis facta, ſatis diu, id eſt, ſtante libera republica obtinuit. Nam ita ſua memoria a Cn. Aufidio Oreſten, a M. Pupio Piſonem, a P. Fontejo Clodium arrogatum ſcribit Cic. *pro Domo cap.* XIII. Quin & Auguſtus Agrippam & Tiberium adoptavit in foro lege curiata. Suet. *Aug.* LXV. Et Neronis adoptionem, quamvis Patres cenſuerint, populus tamen, (lege procul dubio curiata,) juſſit. Tacit *Ann.* XII, 25. Poſtea Imperatores, legibus quippe ſoluti, veteres adrogationis ritus ſæpius neglexerunt. (Vid. Tacit. *Hiſt.* I, 14. 17. Spartian. *in Hadr.* III. IV XXIV. *in Æl. Ver.* III. Jul Capitolin. *Antonin.* IV.) Manſit tamen ad Galbam uſque vetus ſollemnitas inter privatos. Hinc Galba: *Si te privatus, lege curiata, apud Pontifices, ut moris eſt, adoptarem.* Tacit *Hiſt.* I, 15.

XIV. Adoptio ſtrictius dicta cur & quando inventa? IV. Hæc de arrogatione. Quum vero hic adoptandi modus ad homines tantum ſui juris pertineret, inventa & alia actio legis, qua liberi, in ſacris paternis conſtituti, cujuſcumque ſexus & ætatis, in aliam familiam tranſirent, isque modus dictus ADOPTIO ſenſu ſtrictiore. Eum jam in libera republica obtinuiſ-

nuiſse, conſtat ex Cicerone *de Finib.* I, 7. Valer. Max. *VII,* 7. 2. Dione Caſs. XXXIX. *p.* 98.

XV. Erat hæc adoptio actio legis, & hinc inter præſentes, adhibitis certis ſollemnitatibus, peragenda apud Prætorem aut Præſidem, (*a*) aut — XV. Adoptandi ritus per æs & libram.

(*a*) A principibus, quos multa ſibi in arrogationibus indulſiſſe probat Dodvvell. *prælect. XVIII. ad Spartian. p.* 53. & domi adoptari poterat per æs & libram. Suet. *Aug. LXIV. Caium & Lucium adoptavit* DOMI, *per æs & libram, emtos a patre Agrippa.* Fortaſſis & privatis idem licebat, ſi ad eos venire vellent Magiſtratus. Adoptio enim erat actus voluntariæ juriſdictionis, quales actus nec tribunal, nec locum certum requirunt. *L. 36. pr. D. de adoption.* Et tunc adoptionis ſollemnitas aut in cubiculo aut in atrio, coram lecto geniali perficiebatur. Quod patet ex loco Plin. *Paneg. VIII. Itaque non tua in CVBICVLO, ſed in templo; nec ante GENIALEM TORVM, ſed ante pulvinar Jovis optimi maximi, adoptio peracta eſt.* Erant vero geniales lecti, qui in nuptiis ſternebantur in honorem genii, unde & geniales adpellati. Feſtus voce *genialis p.* 292. Et hinc etiam *lecti adverſi* dicebantur, quia in atrio ex adverſo januæ erant collocati. Lipſ. *Elect. I,* 17. Scaliger ad *Feſt. voce Futus p.* 143. Torrent. *ad Hor. Epiſt. I,* 4. *v.* 87. Non tamen inde collegerim ego, in adoptione matremfamilias partum ſimulaſſe, qualem ritum inter barbaros receptum fuiſſe, docet locus Diod. Sic. *Biblioth. IV.* 40. *Illam adoptionem* (Herculis; *hoc modo factam perhibent. Juno, lectum ingreſſa, Herculem corpori ſuo admotum, ut verum imitaretur partum, ſubter veſtes ad terram demiſit, quem in hoc uſque tempus adoptionis ritum BARBARI obſervant.* Exemplum ejuſmodi adoptionis obſervare mihi videor *Geneſ. XXX,* 3. ubi ado-

aut quemcunque magiſtratum, apud quem erat legis actio. Ulpian. *VIII,* 1. *L.* 4. *D. de adopt.* Gell. *Noct. Att. V,* 19. Ritus adoptandi conſiſtebat in trina venditione, adhibito ære & libra. Scilicet præſentibus patre naturali & adoptivo filioque adoptando, nec non libripende, anteſtato & teſtibus, primo pater filium patri adoptivo mancipabat, verbis: MANCUPO TIBI HUNC FILIUM, QUI MEUS EST. Tum pater adoptivus, æs tenens, ſimulque adprehendens filium adoptivum; HUNC EGO HOMINEM, inquit, JURE QUIRITIUM MEUM ESSE AJO, ISQUE MIHI EMTUS EST HOC ÆRE, HAC ÆNEAQUE LIBRA. Tum ære, ſeu ut olim vocabatur, *rauduſculo*, id eſt, ſeſtertio numo percutiebat libram, illudque æs dabat patri naturali, quaſi pretii loco. Cajus *apud Boeth. Comment. in Cicer. Topic. III.* Ant. Schulting. *Juriſp. antiq. ante Juſt. p.* 54. Ea mancipatio ter erat repetenda. (*b*) Quo facto, pater natura-

ptionis quamdam ſpeciem etiam deprehendit V. C. Io. Clericus in *Not. ad Pentat. p.* 222. Apud Romanos vero nihil horum invenimus, nec poterat ibi hic ritus obſervari, partim quod matres neminem haberent in poteſtate, partim quod adoptio non tribueret jura cognationis. Diſſentit tamen vir doctiſſimus, Everardus Otto in *Papiniano*, qui ſane eruditiſſime hanc cauſſam agit, *Cap. VII. p.* 103. *ſequ.*

(*b*) Si ſcilicet filii loco deberet eſſe adoptivus. Nam ſi quis in locum nepotis adoptaretur, unica mancipatione actus abſolvebatur. Ulp. *Fragm. XII.* id quod etiam deinde in feminis obſervatum. Cujac. *Enarrat. ad d. l. ult. C. de adopt.*

turalis in jure cedebat filium, & tum adoptio erat perfecta. Gell. *l.c. Adoptantur autem, quum a parente, in cujus poteſtate ſunt, tertia mancipatione in jure ceduntur, atque ab eo, qui adoptat, apud eum, apud quem legis actio eſt, vindicantur.* Et hoc quidem ritu per æs & libram adoptavit Auguſtus Cajum & Lucium. Suet. *Aug. L.XIV.*

XVI. Quandoquidem ergo hæc adoptio non in comitiis, ſed coram magiſtratu, fiebat; factum eſt inde, ut & ſexagenariis minores adoptare poſsent, nec maſculi ſolum, ſed & feminæ adoptarentur. Caj. *Inſt.I.5.2.* Gell.V, 19. XVI. Qui potuerint adoptare & adoptari?

XVII. Et id quidem in antiqua illa liberaque republica obtinuit. Poſtea variæ ſenſim acciderunt mutationes. Et primo quidem, comitiis ceſsantibus, Principes reſcriptis ſuis adrogationes ſolebant concedere pariter & confirmare. Quod vel ideo jure facere poterant, quia ſimul erant Pontifices maximi, quorum erat, de arrogationibus diſpicere. Ræyard. *de auctor. prudent. VI.* Factum id eſse exemplo Galbæ, qui primus veterem ritum neglexit, non abs re ſuſpicatur Ant. Schulting. ad *Ulpian. Fragm. VIII, 2. p. 589.* Certe jam Antonini Pii tempore arrogationes factas eſse auctoritate principum patet ex *L.38. D. h. t.* Hac vero mutatione ſemel admiſsa, etiam feminæ (*L.11.D.h.t.*) & pupilli (c) (Ulp. *Frag. VIII, 5.*) XVII. Adrogatio per Reſcriptum principis.

 & qui-

(c) Multa requiſita hic erant obſervanda. Inquirebatur in adrogationis rationem, ne qua turpis cauſſa ſubeſſet. *L.17. pr. L.20. §.1. D. h. t.* Expendebantur facultates tum arrogantis tum

& quidem plures ſimul (*L.25.§.3. D.h.t.*) poterant adrogari. Sed non ſine cauſsæ cognitione, & obſervatis requiſitis quam plurimis. Deſierunt etiam antiquæ ſollemnitates & formulæ, quas tamen novo edicto, neſcio an actum agens, ſuſtulit Juſtinianus *L.ult.C. de adopt.*

XVIII. Adoptio per teſtamentum.

XVIII. Erat & modus adoptandi per teſtamentum, non ab Imperatoribus demum, ut vulgo putant, inventus, ſed jam tum libera adhuc republica receptus. Jam ab antiquiſſimis enim temporibus ſollemne erat Romanis, heredes ſuos non in bona tantum, ſed & nomen adſciſcere. *Adſciſcere* autem erat vocabulum adoptionis, de quo Jo. Fridr. Gronov. *Diatr. ad Stat. p.26.* Cicero *de offic. III,* 18. Baſilii meminit, qui M. Satrium, ſororis filium, nomen ſuum ferre voluerit, eumque fecerit heredem. Et in *Bruto cap.* LVIII. laudat Craſſum, Liciniæ filium, Craſſi teſtamento adoptatum. Atticum quoque teſtamento morientis Cæcilii fuiſse adoptatum, adparet ex Corn. Nep. *Attic. V.* Et Cæſar

arrogandi, ejuſque ſimul vita anteacta curioſe excutiebatur. *L.17. pr. D. h. t.* Exigebatur cautio, bona ſalva fore proximis agnatis, ſi pupillus intra pubertatis annos deceſſiſſet. *L.* 18. 19. 20. *h. t.* Arrogator porro emancipare non poterat arrogatum, niſi cauſſa cognita, & redditis, quæ habuerat, bonis, inſuperque quarta bonorum ſuorum relicta, *L. ult. D. ſi quid in fraud. patr.* Idque etiam in exheredatione erat obſervandum. *L. 15. D. de inoff. teſt.* Quæ omnia ab Antonino ſic inventa videntur, ut ſenſim in deſuetudinem iret adrogatio impuberum. Vid. Ulpian. *Frag. VIII,* 2. Thomaſ. *diſſ. de uſu pract. Tit. Inſt. de adopt.* I, 18. *p.*84.

Cæſar ita inſtituerat Octavium, Suet. *Jul.* LXXXIII. Appian. *Bell. Civil. II. p.* 518. qui etiam, cognita avunculi nece, ſtatim Julii nomen adſumſit. Dio XLV. *p.* 307. Qua de re etiam Ovid. *Metamorph.* XV. *fab.* 51. *v.* 74.

Ut Deus accedat cœlo, templisque colatur,
Tu facies natusque tuus, qui nominis heres,
Impoſitum feret unus onus.

Eodem exemplo Auguſtus Liviam & Tiberium, heredes teſtamento ſcriptos, nomen ſuum ferre juſſit. Suet. *Octav. CI.* Ex eo tempore frequentiſſima occurrunt ejuſmodi adoptionum exempla. Ita enim a M. Gallio Senatore teſtamento adoptatus eſt Tiberius. Sueton. *Tiber. VI.* a Galba jam ante ſollemniorem arrogationem Piſo Frugi. Idem in *Galba XVII.* Conf. Tacit. *Ann. V,* 1. *L.* 7. *&* *L.* 63. §. 10. *D. ad SC. Trebell.* Sed ea heredis inſtitutio proprie adoptio dici vix poterat, quum nemo ea redigeretur in patriam poteſtatem Cujac. *Obſ. VII,* 7. Nominis heredes erant: ſed eos liberti paterni & alia familiæ jura non ſequebantur, quod tamen in aliis adoptionibus fiebat. Cujac. *Obſ. VII,* 1. Unde mirum non eſt, quod adoptio per teſtamentum facta, nonnunquam repetita, & more majorum vel lege curiata, vel per æs & libram iterum facta legitur. Auguſtus ſane teſtamento adoptatus a Cæſare, eam adoptionem lege curiata confirmandam curavit, ut auctoritate legis accederent, quæ teſtamento nactus non erat. Appian. *Bell. Civil. III. p.* 586. Et Tiberius, licet teſtamento nomen Auguſti ferre juſſus, ab eodem tamen poſt

Caji & Lucii Cæſarum morte rite adoptatus fertur. Sueton. *Tiber. XV.* Immo quum libera republica mulieres adoptare nondum poſſent; ſolebant eæ tamen jam eo tempore heredes ea lege inſtituere, ut nomen ſuum ferrent. Exemplum eſt apud Ciceron. *Epiſt. ad Att. VII,* 8. quod ſane cum aliis argumento eſt, non veram fuiſſe hanc adoptionem, ſed adoptionis ſimulacrum quoddam, quod præter nomen & hereditatem nihil juris in adoptivum devolvit. Plura de hac adoptione per teſtamentum dabunt Briſſ. *de Form. VII. p.* 601. Huber. *Digreſſ. I,* 2. 23. 2. & hujus filius ampliſſimus Zach. Huber. *Differt. Jurid. & philol. V,* 2.

XIX. Adoptivi olim in poteſtatem & gentem alienam tranſibant.

XIX. Ceterum patria poteſtas olim erat effectum adoptionis etiam ſtricte ſic dictæ. Unde & adoptivi cognomini ſuo, leviter inflexo, illius gentis, in cujus ſacra tranſierant, nomen adjiciebant, quamvis id non ſemper nec eodem modo factum eſſe animadvertamus, quum aliquando patris naturalis & adoptivi nomen promiſcue ferrent. Perizon. *Diſſ. I. p.* 97. *& Animadv. Hiſtor. p.* 131. Spanhem. *de uſu & præſtant. numiſm. Tom. II. p.* 77. Quum Scipio Africanus minor ex Æmilia gente in Corneliam per adrogationem tranſiiſſet; vocatus eſt *P. Cornelius Scipio Æmilianus.* Et qui antea C. Octavius erat, adoptatus a Cæſare, dictus eſt *C. Julius Cæſar Octavianus.* Dio Caſſ. XLVI. *p.* 322. Solebant tamen etiam naturalis patris nomen nonnunquam ſuo adſcribere honoris cauſſa, immo eumdem adhuc patris vocabulo dignari in ſermone familiari. Terent. *Adelph. V,* 7. *v.* 3. Exempla collegit

legit V. C. Jac. Perizon. *Diſſert. ad divin. Conſtit. Deut. XXV, 5. p.89.*

XX. At extremis temporibus Juſtinianus totum illum adoptionis ritum turbavit, jubens ut adoptatus ab alio quam adſcendente, non tranſiret in alienam familiam & poteſtatem, & tamen jus ſucceſſionis ab inteſtato conſequeretur. *L.10. princ.* §.1.2. *C. h.t.* Quo ipſo in eam conditionem redacti ſunt patres adoptivi, ut ſine ſumma imprudentia adoptare non poſſent. De qua mutatione ſatis lepida vid. Thomaſ. *Diſſ. alleg. I, 26. p.40. ſeq.* XX. Juſtiniani mutatio.

TIT. XII.

Quibus modis jus patr. pot. ſolvitur.

PAtriam poteſtatem ordinarie fuiſſe perpetuam, jam ſupra TIT. IX. ex Dionyſio Halicarnaſſeo oſtendimus. Nihilominus tamen proditi erant quidam modi, ſolvendi patriam poteſtatem, de quibus hoc titulo agendum.

I. Et primo quidem MORS, quum omnia jura perſonalia tollat, non poterat non & liberos patria poteſtate liberare. Neque tamen morte avi nepotes liberabantur, ſi pater eſset ſuperſtes, ſed tunc in hujus poteſtatem recidebant: niſi is forte antea ab avo eſset emancipatus. Vid. Caji *Inſt. I, 6. princ.* Quia enim patria poteſtas erat dominium Quiritarium, (vid. ſupra *Tit. IX.* §. 1.) non poterat non jure hereditario ab avo in patrem devolvi. I. Patria poteſtas ſolvebatur 1) morte naturali.

I. Et II) civili. II. Quum vero ex principiis juris Romani & ii, qui CAPITIS DEMINUTIONEM vel maximam vel mediam fuerant paſſi, civiliter mortui viderentur, *L. 63. §. fin. D. pro ſocio.* factum eſt, ut vel patre, vel filio capite deminuto, patria poteſtas ſolveretur: Erat enim hæc propria civium Romanorum. Maxima vero capitis deminutio ſervos, media ἀπόλιδας, *extorres*, efficiebat. Atqui ſervi & peregrini nec habere nec eſse poterant in patria poteſtate. Plin. *Epiſt. X, 6.*

III. Quæ tamen jure poſtlim. & reſtitutione tollebatur. III. Hinc captivitate, ſervitute, pœnæ, aquæ & ignis interdictione, deportatione ſive patris ſive filii, poteſtas patria ceſsabat. (*a*) Priori tamen caſu illa poſtliminio, (Caji *Inſt. I, 6. 3.*) poſterioribus reſtitutione plenaria poterat recuperari. *L. 1. C. de ſent. paſſ.* Ant. Schult. ad *Caji Inſt. I, §. 1. p.* 47.

IV. Nec non III) adoptione. IV. Exſpirabat etiam poteſtas patria ADOPTIO-

(*a*) Ergo durante captivitate jus patriæ poteſtatis non *in ſuſpenſo* erat, ut loquitur. Ulp. *Fragm. X. 4. §. 5. Inſt. h. t.* ſed plane perimebatur; & poſtliminii demum jure recuperabatur, quia fingebatur, poſtliminio reverſum nunquam in captivitate fuiſſe. *d. §. 5. Inſt. h. t. L. 16. D. de capt. & poſtlim.* Hinc captivo patre, liberi vix valide nuptias contrahere, teſtari, hereditates adire poterant. Ubi vero pater poſtliminio patriam poteſtatem receperat, filii ex nuptiis illis procreati in poteſtatem avi veniebant, bona a filiis acquiſita ejus erant, teſtamentaque eorum nulla erant, at nuptias tamen reſcindere pater non poterat, Tomaſ. *diſſ. ad h. t. 1. 5. p. 5. ſequ.*

OPTIONE: non quod filius ſui juris fieret, ſed quod in aliam gentem aliaque ſacra tranſiret. Vid. ſupra *Tit. XI. 19.*

V. Sed præcipuus modus, quo patria poteſtas quam ſollemniſſime ſolvebatur, erat EMANCIPATIO, quæ ob triplicem, quæ ſubinde facta eſt mutationem, in VETEREM, vel *legitimam*, ANASTASIANAM, & JUSTINIANEAM dividitur. §. 6. *Inſt. h. t.* V. Et IV) emancipatione.

VI. VETUS illa erat actus legitimus, & hinc certis adhibitis formulis & ſollemnitatibus coram eo magiſtratu, apud quem erat legis actio explicanda. Quum vero leges Romuli ac Decemvirorum ter venumdandi filios poteſtatem indulſiſſent patribus, ſtatuiſſentque ſimul, ut tertium manumiſſus filius ſui juris fieret, (*Supra Tit. IX, 6.*) commodiſſimum viſum eſt Romanis, trina venditione imaginaria liberos e poteſtate dimitti. Quum vero omnes venditiones rerum mancipi per mancipationem fierent, id eſt, adhibito ære & libra: Vid. Aleand. & Schulting. ad *Caji Inſt. I. 6. 3. p. 31. ſeq.* conſequens erat, ut & illa liberorum imaginaria venditio eodem ritu fieret. Et hinc dicta eſt EMANCIPATIO, de cujus vocabuli uſu & ſignificatione conferendi Barn. Briſſon. *de verb. ſignif.* & Jo. Frid. Gronov. ad *Senec. Epiſt. XLV. p. 27.* VI. Cur dicta emancipatio?

VII. Quoties ergo fiebat emancipatio, adhibendi erant non minus quam quinque teſtes; Romani cives, (*b*) & puberes, & præterea alius ejus VII. Emancipationis veteris ritus Teſtes

b) Ita Cajus apud *Boeth. Comment. ad Top. Cic. III.*

præſentes. Libripens. Anteſtatus.

ejusdem conditionis, qui libram teneret æneam, unde & *Libripens* adpellabatur, nec non alius qui *Anteſtatus* audiebat. Fit ejus mentio etiam a Priſciano *Lib. VIII. apud Putſch. p.792.* ubi verba Livii: *Impubes libripens eſſe non poteſt, neque anteſtari*: nec non in marmore apud Gruter. *p.MLXXXI.* ubi narratur, donationem & mancipationem factam LIBRIPENDE CLAUDIO DATIVO, ANTESTATO CORNELIO VICTORE. Ex quo lapide adparet, diverſum a libripende fuiſse *anteſtatum*. Quum vero *anteſtari* fuerit, *tactis auriculis alterum teſtem advocare*, & dicere: MEMENTO, QUOD ET MIHI IN ILLA CAUSSA TESTIS ERIS: Horat. *Serm. I, 9. v. 76.* & ibi Acron & Porphyr. *in Schol.* isque ritus non ſolum in jus vocationi, ſed & mancipationibus adhiberetur: (*c*) non abs re ſuſpicantur viri docti, *anteſtatum* vocatum, qui teſtes convocabat, eorumque fidem, tacta auricula, obteſtabatur. Merill. *Obſerv. VIII, 37.* Fr. Brummer. *de Leg. Cinc. XIII. XIV.*

VIII. IV.) pater naturalis. V.) pater fiduciarius.

VIII. Præſentem porro adeſse oportebat non ſolum patrem *naturalem*, ſed & emtorem, filii, quem Cajus patrem *fiduciarium* vocat. (*d*) Hic

ſed tamen & *Latinos Junianos* teſtes admitti conſueviſſe, docet Ulpian. *Frag. XX, 8.*

(*c*) Certe etiam in teſtamentis, quæ fiebant ære & libra adhibitas fuiſſe ὤτων ἐπιψαύσεις, *aurium tactiones*, patet ex Clem. Alex. *Strom. V. pag. 575.* Conf. Brumm. *de lege Cinc. XIII. XIV.*

(*d*) Vix nomen hoc quadrat emtori filii. Mancipatione enim emtor non fiebat pater, ſed dominus. Fiducia quoque in tertia demum man-

Hic enim non idem videtur fuiſse, ac anteſtatus, quum & ceteroquin emtor in mancipationibus ab anteſtato differret. Dictus autem pater *fiduciarius* a contractu *fiduciæ*, qui in tertia mancipatione interponebatur, vel ex novis legibus tacite interpoſitus cenſebatur. §. *ult. Inſtit. de legit. agn. ſucceſſ. Fiduciam autem*, (inquit Boeth. *Comment. ad Cicer. Topic. IV.*) *accipit, cuicumque res aliqua mancipatur, ut remancipet.*

IX. His ergo præſentibus, naturalis pater filium ſuũ emtori mancipabat, id eſt, manu tradebat additis verbis: MANCUPO TIBI HUNC FILIUM, QUI MEUS EST. At ille contra ea, HUNC EGO HOMINEM EX JURE QUIRITIUM MEUM ESSE AIO, ISQUE MIHI EMTUS EST HOC ÆRE, HAC ÆNEAQUE LIBRA, ſtatimq; percuſsa libra, ſeſtertiũ numum (a) dicis cauſa tradebat ei, a quo filiũ acceperat, quem IX. VI. Trinæ mãcipationes.

cipatione contrahebatur. Tunc ergo demum emtor iſte fiduciarius vocari cœpit. Sed Anianus fortaſſis hic Cajum turbavit. Vid. Schulting. ad *Cai. Inſt. I, 9. p. 55.*

(a) Apud Cajum eſt: *Unum aut duos numos.* Id vero procul dubio ab Aniano eſt. In mancipationibus ſemper requirebatur *numus unus, quatuor aſſium*, id eſt ſeſtertius. Teſtantur inſcriptiones apud Gruterum, & Spon. *Miſcell. p. CCXCII.* in quibus ſemper in mancipationibus mentio fit SESTERTII NUMI UNIUS. Teſtantur veteres Auctores, veluti Vitruv. *Architect. I, 4. Numo ſeſtertio mancipio dedit.* Teſtatur ipſum jus noſtrum *L. ult. C. de donat.* ubi conferri merentur Cujac. *Obſ. X, 37. XIX. 31.* Ant. Auguſtin. *Emend. II, 7.* Fridr. Brummer. *de Leg. Cinc. XII.*

quem deinde ſollemniter manumittebat emtor. Quandoquidem vero ex principiis juris Romani filius ſemel iterumque manumiſsus in poteſtatem patris recidebat; Dionyſ. Hal. *II. p. 96.*) non poterat non imaginaria iſta venditio ter repeti. Ubi poſtrema fiebat mancipatio, contractus fiduciæ accedebat, paterque naturalis hæc verba addebat: EGO VERO HUNC FILIUM MEUM TIBI MANCUPO, EA CONDITIONE, UT MIHI REMANCUPES UT INTER BONOS BENE AGIER OPORTET, NE PROPTER TE TUAMQUE FIDEM FRAUDER. Cic. *de officiis III,* 15. *ad famil. Epiſt. VII,* 12. Sigon. *de judic. I,* 5. Ille contra ſtatim, recepto ſeſtertio, filium patri naturali remancipabat. Quod ideo a Romanis excogitatum fuerat, ut ne, ſi a fiduciario manumitteretur, hic jura patronatus retineret, & naturalem patrem hereditate excluderet. Cai. *Inſt. I,* 6. *p. m.* 59. Remancipatum ergo ſibi filium pater naturalis denique manumittebat, & quidem ordinario vindictæ ritu, additis alapis. Unde emancipatio olim *μεθ' ὕβρεων καὶ ῥαπισμάτων* cum *injuriis* & *alapis* facta dicitur. *Novell. LXXXI. præf.* Hoſce ritus omnes debemus Cajo in *Inſt. I,* 6. 3 ſed peſſime habito ab Aniano, unde pleraque ex doctorum virorum notis, & maxime Fr. Brummeri victuro opere *de lege Cincia*, vel emendanda vel ſupplenda fuerunt.

VII) Additum pactum fiduciæ.

X. Circumſtantiæ temporis.

X. Poterant porro trinæ iſtæ mancipationes vel eodem die, iiſdem teſtibus, vel interjectis aliquot diebus, aliiſque adhibitis teſtibus ſeorſum fieri. Paull. *Recept. Sent. I,* 25. 2.

XI.

XI. Opus quoque his ſollemnitatibus ter repetitis erat duntaxat in emancipatione filii, quum filiæ & nepotes unica tantum mancipatione patria poteſtate exirent. Addebatur tamen & hic fiducia de remancipatione, ut ne pater naturalis ſucceſſionem ab inteſtato amitteret. Cai. *Inſt. l. c.* Ulpian. *Frag. X,* 1.

XI. Unica mancipatio ſ. ſſiciebat in emancipatione filiæ & nepotum.

XII. Et hæc eſt vetus illa ac ſollemnis emancipatio, quæ, ut aliæ formulæ ac ſollemnitates, diſplicere poſteritati cœpit. Quare ANASTASIUS Imperator novum invenit emancipandi modum, qui ſolum Principis reſcriptum judici inſinuandum exigeret, & omnia tamen veteris emancipationis effecta haberet. *L.* 5. *C. de emanc. lib.*

XII. Emãcipatio Anaſtaſiana.

XIII. Deinde JUSTINIANUS, & has aboliturus ambages, Anaſtaſianam quidem emancipationem non ſuſtulit, ſed tamen patribus permiſit, ut ſtatim adirent magiſtratum competentem, & coram eo conſentiente filio declararent, quod filium ſint e poteſtate dimiſsuri. *L. ult. C. de manc. lib.* Idque, teſte Harmenopulo, hac fiebat formula: HUNC SUI JURIS ESSE PATIOR, MEAQUE MANU MITTO. Harmenop. *Promt. I,* 17. 8. Sed poſterioribus his ſpeciebus nomen EMANCIPATIONIS vix quadrare, ſatis adparet.

XIII. Emancipatio nova vel Juſtinianea.

XIV. Poſtremus modus, quo patria poteſtas ſolvebatur, erat DIGNITAS. Et quamvis Dionyſius Halic. *II, p.* 96. nullam dignitatem patria poteſtate liberaſſe contendat; jam ab antiquiſſimis tamen temporibus Flamines

XIV. Dignitas olim non ſolvebat patriam poteſtatẽ.

Dia-

Diales & Virgines Veſtales patria poteſtate liberabantur. Ulpian. *Fragm. X*, 5. Gell. *Noct. Attic. I*, 12. Id quod tamen non tam ob dignitatem, quam ideo potius factum videtur, quia tum Flamines Diales, tum Veſtales virgines a pontificibus manu capiebantur. Quum ergo capti ex principiis juris Romani capite deminui dicerentur, & hinc jure patriæ poteſtatis exirent: mirum non eſt, utrumque etiam hoc ſacerdotium eam poteſtatem ſolviſse. De ritu capiendi Veſtales vid. Dionyſ. Hal. II, 68. apud quem, quod obiter moneo verbum *αἱρουμένων* Sylburgius parum accurate vertit *optandi*, quum vertendum fuiſſet *capiendi*. Gell. I, 12. Lipſ. *de Veſta & Veſtal.* V. Flaminis Dialis capti meminit Liv. XXVII, 8. ubi conf. Jac. Guther. *de vet. jur. Pontif. I*, 32. Quin & uxores Dialium patria poteſtate exibant; quod SCto demum reſtrictum tempore Tiberii. Tacit. *Annal. IV*, 16.

XV. Juſtinianus tamen p. p. exire voluit Patricios.

XV. At Juſtinianus poſtea & *Patriciatus* dignitatem immunem eſſe juſſit a patrio imperio. *L. fin. C. de conſul.* §. 4. *Inſt. h. t.* Jam ante Juſtinianum enim patriciatum a patria poteſtate non liberaſſe, idque fruſtra ex Caſſiodori *Var. VI.* 2. colligi, contra Vinn. *ad* §. 4. *Inſt. h. t.* & Bachov. *in Diſp. ad Treutl. Vol. II. Diſp.* 2. *th. ult.* accurate evicit V. C. Reinold. *Var. Cap. XIX.* Cave vero hic intelligas antiquos illos patricios quos in libera republica plebeis oppoſitos conſtat. Conſtantinus enim Magnus præcipuos rerum adminiſtros vocare ſolebat patricios,

ut

ut ſe quaſi principum patres eſſe meminiſsent. Ii ipſos Præfectos Prætorio ordine anteibant, Zoſim. *Hiſt. II*, 40, nec minor, quam horum in imperio erat auctoritas. Quemadmodum enim Præfecti proponebant Edicta, quæ deinde in unum corpus collecta τῶν ἐπαρχικῶν nomine veniebant: ita idem jus erat Patriciis, quorum edicta collecta τὰ Ῥωμαϊκὰ dicebantur, ſicuti ipſorum principum βασιλικά. Vid. Cujac. *Obſ. VI*, 10. Unde parum accurate Dionyſ. Gothofred. in *Nomenclatore Græcar. jur. dictiоn. ad Harmenopul*, p. 447. Ῥωμαϊκὰ τοῦ μαγίστρου λεγόμενα, *conſtitutiones Romani, Imp. aut potius Commentarius magiſtri ad Romani conſtitutiones, aut certe liber a magiſtro Romani nomine compoſitus ſuiſque titulis diſtinctus, aut potius aliud* Ῥωμαϊκά, τὰ τοῦ μαγίστρου λεγόμενα. Ubi ſane dum plures conjecturas repræſentat, a re plane aberrat vir doctiſſimus. Ceterum & poſteris ea dignitas ſumma ſemper & ſplendidiſſima viſa eſt. Vid. Caſſiodor. *Var. VI*, 2.

XVI. Idem beneficium deinde Juſtinianus cum Epiſcopis, quin & cum aliis, qui magiſtratuum honoratiorum dignitate pollerent, veluti cum *Conſulibus*, *Conſularibus*, *Præfectis Prætorio*, & *Urbi*, *Magiſtris militum & patronis fiſci* communicavit. *Novell.* LXXXI. XVI. Epiſcopos.

XVII. Accedebant quædam cauſsæ, ob quas parentes etiam inviti cogerentur liberos e poteſtate dimittere, de quibus paſſim jureconſulti. Conf. Thomaſ. *Differt. de uſu pract. hujus tit.* I, 15. & 16. quæ nos diximus in *Elem. Jur. Civ.* §. 198. XVII. De cauſſis emancipandi neceſſariis.

TIT.

TIT. XIII. USQUE AD XV. ET XVII. USQUE AD XX.

De Tutelis Teſtamentaria, Legitima, Fiduciaria, Dativa.

SEquitur tertia perſonarum diviſio, aut ſubdiviſio potius perſonarum ſui juris. Harum enim *quædam* in TUTELA, *aliæ* in CURATIONE ſunt, *quædam* NEUTRO JURE *tenentur. Princ. Inſt. h. t.* Ipſa tutela curaque eorum, qui per ætatem vel imbecillitatem intellectus ſe ipſi defendere nequeunt, eſt juris gentium, & hinc apud omnes peræque gentes recepta. Vid. Selden. *de uxore Ebr. II,* 3. Puffend. *Jur. Nat. & Gent. IV,* 4. Sed Romani in multis a ſimplicitate iſta juris naturalis deflexerunt. Unde apud eos alia tutela IMPUBERUM alia curatio MINORUM aliorumque, qui rebus ſuis ipſi ſupereſſe non poterant, alia tutela FEMINARUM. De omnibus ex antiquitatibus Romanis nonnulla monenda.

TIT. XIII. I. Tutela Romæ antiquiſſima.

I. TUTELA IMPUBERUM tam antiqua eſt, ut & ſub Regibus ejus exemplum reperiamus. Ancum enim Marcium filiis tutorem dediſſe L. Tarquinium Priſcum, adparet ex Liv. I, 46. Quum ergo Tarquinius nec agnatus fuerit, nec eo tempore leges de tutela dativa exſtarent, adeoque ea tutela procul dubio teſtamentaria fuerit; ſequitur, ut hæc ſit reliquis antiquior.

II.

II. Certe & legibus XII. Tabularum ea tutelæ ſpecies confirmata eſt, proſpectumque, ut patri de liberorum tutela in teſtamento diſponendi facultas eſſet. Legitima verba ex Auctore ad Herennium, Cicerone, Ulpiano & Paullo ita reſtituit Jac. Gothofredus *de Leg. XII. Tab. V,* 1. PATER FAMILIAS, UTI LEGASSIT SUPER PECUNIAE TUTELAEVE SUAE REI, ITA JUS ESTO. *Legare* hic non ſolum ſingulas res teſtamento relinquere, ſed & omne teſtamentarium negotium denotat, idemque adeo eſt, ac *teſtari*, *teſtamento ſtatuere*, vel *decernere*. Eſt enim *legare*, ceu ſyllabæ primæ quantitas docet, a Greco vetuſto λήχειν vel λήγειν unde futurum λήξω, quod verbo λαγχάνω tribuunt grammatici, λῆξις *hereditas* & ληξίαρχος *magiſtratus Athenienſium*. In primis autem legare Latinis erat legis modo diſponere, mandare, legem dicere, rebus ſuis, νομοθετεῖν, ceu infra ad titulum *de Legatis* docebimus. *Super pecunia tutelave* ἀρχαϊκῶς dicitur. Non enim rarum fuit apud antiquos, caſum ſecundum pro ſexto adhiberi. Sic in marmore Salernitano apud Grut. *p.* CCCXLIII, 2.

TIT. XIV. II. Lex XII. Tabularum de tutela teſtamentaria.

ACERIO. FIRMEO. LEONTIO. PRIMARIO. VIRO. ET. EDITORI. MUNERIS. SUI. CUM. FERARUM. LIBYCARUM. QUI VIXIT. ANN. XXX. DIGNISSIMO. FILIO.

CON-

CONSACRABERUNT.

Pecunia porro non ſolum numos, ſed & omnem ſubſtantiam teſtatoris, immo & jura complectitur. *Quidquid enim homines poſſident in terra, quorum domini ſunt,* PECUNIA *vocatur, ſervus ſit, vas, ager, arbor, pecus: quidquid horum eſt, pecunia vocatur,* inquit Auguſtin. *De Diſcipl. Chriſt. VI p. 585. Tom. VI op.* plane juridice, uti patet ex *L. 222. D. de verb. ſignif.* Denique SUÆ REI dum additur, id ſane referendum ad ipſos liberos, (*a*) qui jure veteri erant in dominio Quiritario, adeoque RES MANCIPI (*Lib. II. Tit. I. §. XV.*) Senſus ergo eſt, quamcunque legem paterfamilias in teſtamento ſuo dixerit, & quocunque modo diſpoſuerit, & de rebus ſuis, & de ipſis bonis ac facultatibus eorum, (ſcilicet per ſubſtitutionem pupillarem) ita ratum poſt mortem futurum. Quum enim antea ſub regibus, calatis comitiis teſtamenta fierent, adeoque heredum tutorumque inſtitutio a populi magis arbitrio, quam voluntate teſtatoris, penderet; mutatum id eſt lege decemvirali, per-

(*a*) Unde non eſt, quod lectionem hanc ſollicitet V. C. Gerard. Noodt. *Obſ. II. 19.* ubi legi jubet: *Super tutela pecuniave ſua*, additque *tutelam ſuam* idem eſſe ac tutelam ejus, qui ſuus teſtatori heres ſit. Nemo enim temere ita loqueretur. Nec obſtat, tutelam non habere locum in liberis, dum ſunt *res ſua*, id eſt, in patria poteſtate conſtituti. Legat enim pater de tutela ſuæ rei, ſed in eum caſum, quo liberi futuri ſint capita libera.

permiſſumque patrifamilias cuivis, de tutela pecuniaque ſuæ rei liberrime diſponere.

III. Si quis ergo paterſamilias liberis quos in poteſtate habebat, ſive liberos ſive ſervos ſuos, hos tamen cum libertate, tutores dederat; (b) ii ſine ſatiſdatione atque inquiſitione admittebantur, ipſoſque excludebant legitimos; dummodo eſsent cives. Nam Latini Juniani, quamvis cum iis eſset teſtamenti factio; tutores tamen dari non poterant per legem Juniam. Ulpian. *Fragm. XI, 16.* Quia vero fundamentum hujus tutelæ teſtamentariæ erat patria poteſtas; conſequens erat, ut & nepotibus, qui in patris poteſtatem defuncto avo non eſsent recaſuri, & exheredatis impuberibus tutores teſtamento conſtitui poſsent. Vid. *L. 4. & 26. §. 2. & L. 31. D. de teſt. tut.* Et inde ſimul patet ratio, cur mater tutores teſtamento dare non poſset, *L. 2. D. de confirm. tut.* quamvis tutor ab ea datus confirmari ſoleret cum inquiſitione, modo ea pupillum ſimul heredem inſtituiſset. *L. 4. D de teſt. tut. L. 4. D. de conf. tut. L. 7. §. 1. L. 8. D. eod.* Quæ confirmatio & aliis caſibus quibus tutoris dationi vitii quid ineſse videbatur, accedere ſolebat, ceu Juriſconſulti pluribus docent in libellis ſuis.

III. Tutelæ teſtamentariæ indoles.

IV. Quum vero contingere poſset, ut inteſtatus ſaltim quod ad tutelam decederet pater familias; iiſdem legibus decemviralibus fuerat con-

TIT. XV. IV. Lex XII. Tab. de Tutela agnatorū legitima.

(b) Formulas quibus in teſtamentis uſi Romani, ſi tutores dare vellent, colligit Briſſon. *de Form. VII. pag. 616.*

conſtitutum : AST SI INTESTATO MORITUR, CUI SUUS HERES NEC ESCIT, AGNATUS PROXIMUS TUTELAM NANCITOR. Gothefred. *ad XII Tab. V*, 4. Et ab hac lege *legitima* dicta eſt tutela, ad quam agnati ab ipſa lege vocabantur.

V. Origo hujus tutelæ?

V. Quænam ſit hujus legis origo, eruditis nondum liquet. Veteres legislatores mirifice hic diſcreparunt. Solon agnatos a tutela prohibuit, veritus procul dubio, ne hereditatem, quam ſperarent, capere mallent, quam exſpectare. Hinc potius cognatis credidit pupillos, nec proximis tamen ſemper, ſed quoſcumque Archontes idoneos judicaſſent. Diog. Laërt. I, 56. Petit. *de Leg. Attic. VI*, 7. Charondas contra, ſejuncta educationis bonorumque cura, illam penes cognatos, hanc penes agnatos eſse voluit, quum nec illi tollendi e medio pupilli, nec hi diſſipandarum facultatum ullam haberent cauſſam. Diod. Sic. *Biblioth.* XII, 81. Denique Lycurgus agnatos proximos ad tutelam vocavit, forſan, quod in tanta Spartanorum continentia & paupertate non admodum metuerentur inſidiæ. Exemplum ſane legitimæ agnatorum tutelæ Spartæ receptæ, eſt apud Herodot. I, 65. ubi ipſe Lycurgus dicitur ἐπιτροπεύσας λεωβώτεω, ἀδελφιδέου μὲν ἑωϋτοῦ, βασιλεύοντος δὲ Σπαρτιητέων. *Tutor & idem patruus Leobori Spartiatarum Regis*. Add. Crag. *de Rep. Lac. II*, 11. Spartanos ergo imitati videntur decemviri. Lacedæmoniorum ſane non minus, quam aliorum Græcorum, inſtituta in XII. tabulas migraſſe, jamdudum obſervarunt Athenæus

VI.

VI. p. 273. Symmach. *Epiſt. III,* 11. Ammian. Marcellin. *XVI,* 5.

VI. Satiſne vero prudenter eam Spartanorum legem civitate donarint decemviri, alii viderint. Non ſane tanta erat Romanorum, quanta Laconum, continentia, non idem utrobique divitiarum contemtus. Hinc tot iniquiſſimi heredipetæ, quorum characterem egregie expreſſerunt Perſ. *Sat. II. v.* 12. 13. Horat. *Serm. II,* 5. Juvenal. *Sat. V. v.* 98. *VI. v.* 38. *XII. v.* 93. Martial. *Epigr. VI,* 63. *VIII,* 17. Conf. Thomaſ. *Differt. de iniuſto iure heredipet.* §. *XIV. ſequ* Bynkersh. *de capt. inſtit. p.* 303. *ſequ.* An religioni ſibi duxerint homines tam lucri cupidi, pupillum, cujus proximi heredes erant, interimere? Unde mirum eſt, legislatoriam decemvirorum prudentiam hac in re quoſdam tantopere admirari. VI. Tutela legitima occaſionem dedit fraudibus heredipetarum.

VII. In iiſdem porro XII. tabulis erat conſtitutum: SI LIBERTUS INTESTATO MORITUR, CUI SUUS HERES NEC ESCIT, AST PATRONUS PATRONIVE LIBERI ESCINT, EX EA FAMILIA IN EAM FAMILIAM PROXIMO PECUNIA DUITOR. Gothofr. *ad* XII. *Tab. VI,* 2. Et ex hac quidem lege defuncto ſine prole liberto patronus, vel, hoc præmortuo, ejuſdem liberi in capita ſuccedebant ab inteſtato, remotioresque excludebant. *L.* 13. §. 1. *D. de bon. libert.* Ulpian. *Fragm.* XXIX, 1. Quum ergo jam dudum Romæ valuiſset regula: *Ubi ſucceſſionis emolumentum; ibi & tutelæ onus eſſe debere;* æquum viſum eſt jureconſultis, ut etiam in tutela patro- TIT. XVII. VII. Origo legitimæ patronorum tutelæ.

norum

norum eſsent libertorum liberi. *L. 3. pr.* & *§. 1. D. de legit. tut.* Et hinc nata legitima patronorum tutela, quam *per conſequentiam ex lege duodecim tabularum introductam*, recte ait Ulpian. *Fragm. XI, 3.*

TIT. XVIII. VIII. Origo legitimæ parentum tutelæ.

VIII. Diximus ſupra Tit. XII. §. IX. patrem naturalem, emancipantem liberos, ultimæ mancipationi addidiſse pactum *fiduciæ*: EGO VERO HUNC FILIUM MEUM TIBI MANCUPO, EA CONDITIONE, UT MIHI REMANCUPES, UT INTER BONOS BENE AGIER OPORTET NE PROPTER TE TUAMQUE FIDEM FRAUDER. Diximus etiam, tunc emtorem, ſeu patrem fiduciarium, filium ſibi mancipatum patri naturali remancipaſse, a quo demum fuerit per vindictam manumiſsus. Diximus denique id ideo factum eſse, ut pater naturalis jura patronatus conjunctamque cum iis ſpem ſuccedendi ab inteſtato retineret. Vid. ſupra *Lib. I. Tit. XII, 8. §. 9.* Quum ergo penes patrem, tanquam patronum, ſpes remaneret ſucceſſionis; ex prudentum interpretatione deferenda etiam ei videbatur tutela legitima, ſi filius emancipatus adhuc eſset impubes. Mortuo porro patre, fratres iſtius emancipati natu majores, ſi eſsent majorennes, ad tutelam vocabantur. Quum vero hi non eſsent heredes ab inteſtato, tutela illa non poterat dici legitima. Vocata ergo eſt *fiduciaria*, ab illo pacto fiduciæ, quod in emancipatione interceſserat. Quamvis ex Ulpiano pateat, olim non legitimam fratrum ſed parentum tutelam dictam eſse *fiduciariam*; idque

TIT. XIX. ut & tutelæ fiduciariæ.

vel

vel ideo concinnius ſit vocabulum, quod pactum illud fiduciæ non frater, ſed pater emancipans interpoſuerit. Ita tamen & Modeſtinus hanc tutelam vocat *L. 4. D. de legit. tut.* niſi & eam in legem falcem immiſit Tribonianus. Vid. Ant. Schulting. ad Ulpian. *Fragm. XI, 5. p. 595.* Huber. *Digreſſ. I, 1. 4.*

TIT. XX. IX. Lex Atilia de tutore dativo quando [illegible]

IX. Enimvero, quum non deeſſent caſus, quibus & teſtamentarii & legitimi tutores deficerent; viſum eſt Romanis, nova lege cavere, ut impuberibus tunc tutores darentur. Factum ergo ea de re plebiſcitum, quod LEGIS ATILIÆ (*c*) nomine in jure laudatur. Tempus hujus legis latæ incertum eſt, niſi quod eam ante annum ab V. C. DLXVII. conditam doceri poſſit ex Livio XXXIX, 6. Vid. Car. Sigon. *de antiquo jure civ. Rom. I, 13.* Invenimus ſane, *Atilium Longum*, Trib. plebis fuiſſe anno V. C. CCCIX. *L. Atilium* anno CCCXLIII. Liv. IX, 30. ſed neutrum hanc legem tuliſſe veroſimile eſt quoniam tunc nondum erat Prætor. Annum V. C. CCCCLX. quo prætor fuit M. Atilius Regulus, huic legi adſignat Steph. Vin. Pigh. *in Annal. ad ann.* CCCCLX.

(*c*) ATILIA non ATTILIA dicitur hæc gens apud Livium, Tacitum, Ciceronem, & maxime in numis & marmoribus. Vid. Fulv. Urſinæ *famil. Romanorum ex numiſm. p. 42. ſeq. edit. Patini.* Erat ea gens Romæ nobiliſſima in tres potiſſimum diviſa familias, quarum una *Regulorum*, altera *Serranorum*, tertia *Calatinorum* cognomen ferebat. Gentis totius ſeriem accurate dedit Iac. Perizon. *Animad. Hiſt. Cap. 1. p. 26.*

ſed & hunc non magis auctorem legis eſse arbitramur: maxime, quum Prætores plebiſcita ferre non ſolerent. Procul dubio lata eſt anno CCCCXLIII. a L. Atilio Regulo, Trib. pleb. cujus meminit Liv. IX, 30.

X. Quid ea lege ſancitum?

X. Hac vero lege cautum eſt, ut pupillis, & feminis, quibus nec teſtamentarius, nec legitimus tutor eſset, tutor daretur a prætore & majore parte tribunorum plebis. (*d*) Exemplum eſt apud Liv. XXXIX, 9. ubi Fecennia Hiſpala *poſt patroni mortem, quia nullius in manu eſſet, tutorem a tribunis & prætore petiiſſe* dicitur. Dictus ejuſmodi tutor *Atilianus*, nec non *dativus*, a formula, qua uti Prætores ſolebant: DO TE TUTOREM. Briſſon. *de Form. V p.* 408.

XI. Lex Julia & Titia.

XI. Sed quum ea lex Romæ tantum haberet locum: (Ulpian. *Fragm.* XI, 18.) anno V. C. DCCXXII. Auguſto III. & M. Titio M. F. Rufo Coſs. lata eſt lex Julia & Titia. Henr. Valeſ. ad *Excerpt. Peireſcian. p.* 61. Tacit. *Ann.* III, 25. Quia enim antea diu in ſola Sicilia fuerat moribus receptũ, ut prætores *τοῖς ὀρφανοῖς ϗ γυναιξὶν ἐρήμοις συ γενῶν, pupillis & feminis agnatorum cura deſtitutis*, tutores darent; Diodor. Sic. *in Excerpt. Peireſc. p.* 397. factum eſt, ut illud jus

(*d*) Id vero ideo videtur ſancitum, quia aliquando una cum prætore edicta conſcribebant tribuni, aut certe hi a prætoribus in conſilium adhibebantur. Vid. Cic. *de offic. III*, 20. Ceterum hic id ſingulare eſt, quod plura Tribunorum plebis ſuffragia vincerent pauciora, quum alias ſingulis eſſet jus intercedendi turbandique reliquorum decreta. Obſervatum id jam a Fr. Hotomanno, & Arn. Vinnio ad *pr. Inſt. de Atil. tut.*

jus hac lege etiam cum aliis provinciis cōmunicaretur, juberenturque præſides etiam in provinciis tutores dare. Ulpian. *Fragm. l. c.*

XII. Sed tamen hæc tutoris datio non unam poſtea ſubiit mutationem. Quum enim tribuni & prætores negligentius forſan eo munere fungerentur; ſancitum eſt *SCto Claudiano, ut pupillis extra ordinem tutores a conſulibus darentur*. Suet. *Claud.* XXIII. Hinc ad Trajani uſque tempora tutores a conſulibus datos legimus apud Plin. *Epiſt.* IX, 13. Horum ergo erat, ſimul inquirere in tutoris conditionem atque indolem, ne quid res pupilli detrimenti caperent. §. 3. *Inſtit. h. t.* Quæſtiones in iſta inquiſitione propoſitas recenſet Jac. Cujac. *in Papinian. & ad L. 5. C. de conſ. tut. p. 296.* XII. Tutoris datio cōſulibus SCto Claudiano injūcta.

XIII. Mox tamen & conſulares tutelæ diſplicuerunt. Unde jus dandi tutores prætoribus conſtitutione reſtituit M. Antoninus Imp. ita tamen, ut ſingularem faceret *Prætorem*, quem ab officio *tutelarem* vel *pupillarem* adpellabant. Jul. Capitolin. vit. Marci. X §. 3. *Inſt. h. t.* Hæc Prætura ſatis diu Romæ manſit. Nam ANICII AUCHENII BASSI, PRAETORIS TUTELARIS mentio fit in marmore apud *Reineſ. Inſcr. VI*, 4. Alia monimenta, in quibus hujus Prætoris fit mentio, collegit Joſ. Caſtalio. *Var. Lect.* XX. XIII. Prætor tutelaris factus ab Antonino.

XIV. Paullo poſt moribus invaluit, ut Romæ præfectus urbi & prætor ſecundum ſuam juriſdictionem; in provinciis vero Præſides immo & Legati Proconſ. ex ſpeciali lege, id eſt ex Oratione D. Marci tutores ex inquiſitione darent, qui tamen etiam inferiori magi- XIV. Præfectus urbi & Prætor quando tutores dederint?

ſtratui id negotii dare poterant, ſi non adeo magnæ erant pupillorum facultates, §. 4. *Inſt. h. t. L.* 1. *pr.* §. 1. *L.* 3. *L.* 19. *pr.* §. 1. *D. h. t.* Erant autem *Defenſores civitatum*, qui & ἔκδικοι, & *Vindices* adpellati, ſimiles tribunis plebis Rom. eorumque erat plebis jura adverſus magiſtratus tueri. *L.* 1. *C. de off. jurid. Alex.* Unde eos cum τοποτηρηταῖς, *ſervatoribus locorum*, *locorum judicibus*, *vicariis* qui juris dicundi cauſſa a Præfectis præt. mittebantur, non confundendos monet Cujac. *Obſerv. III*, 14. (*e*) Quæ loca cum *L.* 8. *D. de tut. & curat. datis ab his.* diligenter, ut ſolet, contendit Ger. Nood. *de Juriſd. II*, 8. *p.* 162.

XV. Juſtinianı novaConſtitutio. XV. Denique Juſtinianus ſanxit, ſi pupilli vel adulti facultates uſque ad D ſolidos valeant, Defenſores civitatum una cum epiſcopo, vel alii magiſtratus, etiam non exſpectata Præſidis juſſione, vel Juridicus Alexandrinus tutores vel curatores darent. *L.* 30. *C. de Epiſc. aud.* §. 5. *Inſt. h. t.*

XVI. Tutelæ mulierum origo. XVI. Hæc tralatitia ſunt. Antiquitatum vero ſtudioſis porro eſt obſervandum, non ſolum pupillos tutelæ, jure veteri Romano, ſubfuiſſe, ſed & feminas. Et Athenis quidem idem fieri conſueverat, ubi noti mulierum tutores, quos κυρίυς adpellabant. Vid. Guil. Budæi *Comment. Græc. Lingu. p.* 44. 45. Pfeiffer. *An-*

(*e*) Obſervata tamen differentia, ut, ſi Præſides ipſi tutores darent, id fieret cum inquiſitione: ſin magiſtratus municipales; cum ſatiſdatione. Qua de re infra.

Antiq. Græc. IV, 5. *p.* 616. Salmaſ. *de mod. uſurar. IV. p.* 165. Sane enim in negotiis omnibus a feminis Græcis adhibendi erant tutores, Cic. *pro Flacc. XXX.* adeo ut contrahere non poſſent ſine illis *πέρα μεδίμνυ κριθῶν ultra modium hordei*. Dio. Chryſoſt. *Orat. LXXV.* & alii veteres, quos excitarunt Meurſ. *Them. Att. II*, 9. & Salmaſ. *de mod. uſur. cap. X. p.* 425. Nec agere vel conveniri Athenis poterat mulier ſine tutore, & hinc illa vox Præconis in judiciis Atticis : *ἡ δεῖνα ὁ κύριος. Citatur hæc mulier, ejuſque tutor*. Vid. V. C. Eu. Otto *Diſſ. IV. cap. I.* §. 6. Inde itaque eſt, quod nonnulli mulierum iſtam tutelam e jure Attico in Romanum permanaſſe exiſtimant. Schilter. *Exerc. ad Pand. XXXVIII*, 227. *p.* 691. Vinc. Gravina *de leg. & ſenatuſconſ. p.* 550. Sed præterquam quod illa tutela plane diverſa a Romana fuiſſe probatur a Meurſio *Att. Lect. III*, 24. videtur etiam iſta propter infirmitatem conſilii jam inde ab ipſa urbis origine Romæ recepta. Quamvis enim id non ſequatur ex loco Plutarchi *in Numa p.* 66. ubi Veſtalibus id privilegii conceſſiſſe Numa dicitur, ut a tutela eſſent immunes, (ex quo loco alias colligunt, mulieres jam tum ab eo tempore ſub tutela fuiſſe) (*f*) certius tamen id colli-

(*f*) Id privilegium Veſtalibus non conceſſit Numa, quidquid dicat *Plutarchus*. Jus enim trium liberorum, quod ibidem ait Veſtalibus conceſſum, Numæ temporibus erat incognitum. Præterea ad Auguſtum hoc Veſtalium privilegium refert Dio Caſſ. *Lib. LVI. p.* 578. Juſt.

ligere licet ex loco Catonis apud Liv. XXXIV, 2. *Majores noſtri, nullam, ne privatam quidem rem, agere feminas ſine auctore voluerunt, in manu eſſe parentum, fratrum, virorum*. Conf. & Cicero (g) *pro Murana XII.*

XVII.

Lipſ. *de Veſta & Veſtal. XII.* Sed adde tamen, quæ ſcripſimus in *Comment. ad L. iul. & Pap. Lib. 1. cap. 2. p. 27.* ubi Plutarchi locum una littera mutata ita emendavimus: Τιμὰς δὲ μεγάλας ἀπέδωκαν (pro ἀπέδωκεν) ἱεραῖς παρθένοις, ὧν ἐςὶ καὶ τὸ διαθέσθαι ζῶντος ἐξεῖναι πατρὸς, καὶ τἄλλα πράττειν ἄνευ προςάτου, διάγουσας, ὥσπερ αἱ τρίπαιδες. *Tribuerunt* (*non Numa ſed Romani*) *Veſtalibus ingentes honores, inter quos teſtamenta vel ſuperſtite patre nuncupandi ius, & ſine tutore liberum ſuarum rerum arbitrium, ut, quibus tres ſunt liberi.* Multa enim Plutarchum data occaſione per περίληψιν referre ſolere, ibidem oſtendimus.

(g) Verba Ciceronis ſunt: *Nam quum permulta præclare legibus eſſent conſtituta, ea jureconſultorum ingeniis pleraque corrupta ſunt. Mulieres omnes propter infirmitatem conſilii maiores in tutorum poteſtate eſſe voluerunt; hi invenerunt genera tutorum, quæ poteſtate mulierum continerentur.* Locus hic ab ipſis interpretibus parum intellectus eſt. Fr. Sylv. *p. m. 635.* ait, jureconſultos inveniſſe tutelas, quibus non mulieres ſub tutorum, ſeb hi ſub mulierum poteſtate eſſent. Sed hæc numeris Platonicis obſcuriora. Phil. Melanchth. *p. 672.* & Io. Benignus *p. 744.* intelligunt tutelam maternam liberorum. Sed ea non eſt illorum temporum, ut patet ex Nov. CXVIII, 5. Ioach. Camerarius *p. 700.* plane ἐπέχει. Sed certiſſimum eſt, intelligi tutores ab ipſis mulieribus electos. Mulieres conventione in manum liberabantur a tutela, & filiarum familias loco habebantur. Quum ergo pater-

XVII. Erat vero hæc mulierum tutela vel *pupillaris* vel *perpetua*, Boeth. *in Topic. Cic. IV.* quarum hanc illi præferebant veteres, teſte Gellio *Noct. Attic. V*, 13. *Pupillarem* pubertas finiebat; *perpetua* ne majorennitate quidem exſpirabat. *Pupillarum* tutores & negotia gerebant, & auctoritatem interponebant. *Adultarum* vero negotiis tutores tantum auctoritatem interponebant non vero gerebant. Hinc verbi cauſſa recte mulieri adultæ poterat ſolvi. Cic. *Topic. XI.* At auctoritate tutorum opus erat, ſi illa lege aut legitimo judicio agere vellet, ſi ſe obligaret, ſi negotium civile gereret, ſi rem mancipi alienaret. Cic. *pro A. Cæcin.* XXV. Ulpian. *Frag. XI.* 25. 27. Quin & nuptias contrahere, vel in manum convenire non poterat. Cic. *pro Flacc. cap. XXXIV.* XVII. Ea vel pupillaris vel perpetua.

XVIII. Erat porro perpetua illa tutela mulierũ vel *teſtamentaria*, vel *legitima*, vel *prætoria*. Iſta erat in poteſtate mariti, qui moriens uxori, quæ in manum convenerat, tanquam filiæfamilias, tutorem dabat teſtamento. Id quod non ſolum ex loco Ciceronis paullo obſcuriore *pro Mur. cap. XII.* Sed & ex hoc teſtimonio clariſſimo Livii XXXIX, 19. patet, ubi Hiſpalæ Fecenniæ SC. data dicitur *gentis enuptio*, & XVIII. Perpetua vel teſtamentaria, vel legitima vel prætoria.

familias jure poſſet teſtari de tutela; factum eſt, ut & morientes mariti teſtamentis de tutela uxorum diſponerent, & ita quidem diſponerent, ut iis darent optionem, quem vellent, tutorem ſibi eligendi. Exemplum præclarum eſt apud Livium XXXIX, 19. Hoc quum contra veteres leges invexiſſent jureconſulti, *invenerunt genera tutorum, quæ poteſtate*, id eſt, optione *mulierum continerentur*.

TUTORIS OPTIO, *quaſi ei* VIR TESTAMENTO DEDISSET. Vid. *Comm. ad L. Jul. & Pap. Lib. II. Cap. XI. p.* 237. Illa erat ordinaria: hæc a prætore Vrbano & tribunis plebis dabatur, ſi femina cum tutore legitimo lege aut legitimo judicio agere vellet, ut eo auctore ageret, vel tutorem legitimum non haberet, vel is pupillus eſset. Nam & pupillis tutelam legitimam jure veteri delatam eſse, jam Cujac. *Obſ. XVII*, 28. demonſtravit. Ulpian. *Fragm. XI*, 24. Quum vero legitima tutela, quaſi res jure Quiritium propria in jure poſset cedi; is, cui tunc cedebatur, vocabatur *tutor ceſſicius*, (*h*) cujus adminiſtratio tamen ceſsabat, ſimul ac legitimus vel obiiſset, vel capite eſset deminutus. Ulpian. *Fragm. XI*, 7. Fiebat autem illa ceſſio, ne agnatus eo onere perpetuo obrueretur, & quidem plerumque alteri agnato, ſi recte conjecit Iac. Gothofred. *ad L. 2. C. Theod. de tutorib. & curat. creand.*

XIX. An mariti tutores uxorum? XIX. Quæri etiam ſolet, an & mariti tutelam uxorum ſuſcipere potuerint? Adfirmat id Scipio Gentilis ad *Apuleii Apolog. n.* 1020. Sed Domitiana erit quæſtio, ſive proponatur de iis, quæ in manum convenerant, ſive de illis, quæ tantum erant in matrimonio. Illæ non erant in tutela, ſed in manu & mancipio maritorum, adeoque non magis poterant tutores habere,

(*h*) Eſt quidem apud Ulpian. *Fragm. XI*, 7. vox *ceſſicus*, ſed procul dubio legendum *ceſſitius*, quemadmodum & tutela ibidem vocatur *ceſſitia*. Vid. Io. van der Vvater *Obſerv. III*, 2.

bere, quam filiæfamilias, quum non eſsent capita libera. (Vide ſupra *Lib. I. Tit. X. n. VI.*) hæ ſui juris & rerum ſuarum dominæ erant, aſt in tutela non maritorum, ſed agnatorum, vivebant, quia ſine horum auctoritate nihil poterat de tutela legitima deminui, uti paullo poſt demonſtrabimus. Hinc apud Gruter. *Inſcript. p. DLII, 2.* occurrit monimentum, quod mulier fecit SIBI CONJUGI, ET TUTORI SUO. Si uxores in tutela maritorum eſse dicerentur, procul dubio id intelligendum eſset improprie de iis, quæ in manum convenerant, quemadmodum & hodie nonnunquam parentes a ICtis ſatis inconcinne naturales filiorum tutorum adpellantur. Ex loco ſane Ciceronis *pro Flacco XXXIV.* (*i*) maritalis iſta tutela fruſtra colligi videtur a Schiltero *Exerc. XXXVII, 219.* Immo poſterioribus temporibus tantum abeſt, ut maritus eſse poſset uxoris tutor, ut ne cura-

I 5 telam

(*i*) Locus Ciceronis eſt: *In manum, inquit, convenerat. Nunc audio. Sed quæro, uſu an coemptione? uſu non potuit, nihil enim poteſt de tutela legitima ſine omnium tutorum auctoritate deminui. Coemtione? Omnibus ergo auctoribus. In quibus certe Flaccum fuiſſe, non dices. Relinquitur illud, quod vociferare non deſtitit, non debuiſſe, quum prætor eſſet, ſuum negotium agere, aut mentionem facere hereditatis.* Hinc ſane nihil habetur de tutela uxorum in maritos tranſlata. Nec colligi id poteſt ex verbis: *nihil poteſt de tutela legitima ſine omnium tutorum auctoritate deminui.* De tutela enim legitimâ non deminuitur aliquid ita, ut maritus loco agnatorum tutor fiat, ſed ut uxor in manum conveniat, adeoque tutela ei plane non opus ſit, vel ut marito dotem ſine auctoritate tutorum conſtituat.

telam quidem minorum vel furioſæ ſuſcipere poſſet. Orationem D. Marci factumque eam in rem SC. huic curationi obſtitiſſe novimus ex *L.* 14. *D. de cur. fur. L.* 4. & *L.* 17. *C. de excuſ. tut.*

XX. A tutela nonnullæ privilegio liberatæ.

XX. Sed obſolevit ſenſim iſta mulierum tutela: Et primo quidem privilegium illuſtrioribus nonnullis feminis conceſſum, ut ſine tutorum auctoritate res ſuas gererent. Virginibus Veſtalibus eam libertatem indulſerat non Numa (ut ex Plutarcho *in Numa p.* 66. colligunt) ſed Auguſtus, ſub quo poſtea etiam Octaviæ & Liviæ idem beneficium præſtitit Senatus. Dio Caſſ. XLIX. *p.* 44.

XXI. Legis Papiæ Poppææ ſanctio de tutela mulierum.

XXI. Neque tamen eo ipſo plane ſublata tutela mulierum: ſi quidem lege Papia Poppæa caverat Auguſtus, ut a Prætore urbis tutor daretur ei mulieri virginive, quam ex hac ipſa lege nubere oporteret, ad dotem dandam, dicendam, promittendamve, ſi legitimum tutorem pupillum haberet. Vid. *Comm. noſtr. ad L. Jul. & Pap. Lib II. Cap.* 13. *p.* 253. *ſequ.* Immo poſtea & Senatus cenſuit, in provinciis a præſidibus ex eadem cauſſa dandos eſſe tutores. Ulpian. *Fragm.* XI, 20.

XXII. Privilegium indultum mulieribus, quæ ter quaterve pepererant.

XXII. Eadem tamen lege Papia Poppæa invectum eſt jus trium & quatuor liberorum, quod etiam a tutela liberabat ingenuas, quæ ter; libertinas, quæ quater peperiſſent. Dio *Lib. LVI. p.* 578. Ulpian. *Fragm.* XXIX, 2. & 3. *Fragm. regul. ex veteri Juriſconſulto ſubjectum Collat. Legum Moſ. & Rom. n. XV. p. m.* 807. Id vero jus quum ſæpius etiam ſteriles & orbi utriuſque ſexus beneficio Principis impetrarent:

Dio

Dio Caſſ. *LV. p.* 549. Plin. *Epiſt. II,* 13. *VII,* 26. *X.* 95. Paull. *Sent. IV,* 9. 26. facile patet, rariores ex eo tempore factas eſse mulierum tutelas.

XXIII. Succeſſit SCtum Claudianum, quo tamen non omnis in univerſum ſublata eſt tutela mulierum, ceu viſum eſt Jac. Cuiacio *ad L. un. C. ubi tutor. vel curat.* & Marco Vertran. Mauro *de jure trium liber.* XXXI. Sed tantum *ceſſitia*. Nolebat enim Claudius tutelas mulierum aliis cedi, id quod antea fieri conſueverat; ſed oportebat proximos agnatos eas ipſas adminiſtrare. Et ita intelligenda eſse verba Ulpiani *Frag. XI,* 8. erudite docet Ant. Schultingius *in Adnot. p.* 596. *ſequ.* XXIII. An SC. Claudianum tutelas mulierum ſuſtulerit?

XXIV. Manſit ergo ea mulierum tutela ſub Antoninis, quorum temporibus exemplum exſtat Pudentillæ, uxoris Apuleii, quæ, tutore auctore, prædium emerat. Apulei. *Apol. II. p.* 327. Manſit tempore Ulpiani, quem ad Alexandri Severi tempora vixiſse conſtat. Manſit ſub ipſo Conſtantino, ceu adparet ex *L.* 2. *C. Theod. de tut. creand.* Manſit denique ſub Leone Imp. cujus conſtitutionem de tutela mulierum *L.* 3. *C. de legit. tut.* a Triboniani interpolationibus vindicavit Schilter. *Exerc. XXXVII,* 239. Senſim tamen ex eo tempore obſolevit, adeo, ut Juſtiniani temporibus illius nec vola nec veſtigium ſupereſset. Unde & multa in Pandectis & Codice latent fragmenta, quæ, quum de tutela mulierum loquerentur, a Triboniano in ſenſum prorſus alium detorta ſunt. XXIV. Quam diu duraverint?

TIT. XVI.

De capitis deminutione.

Quia agnationis jus capitis deminutione perimitur, & proinde etiam tutela legitima morte iſta civili perit; viſum eſt Triboniano, doctrinam illam de CAPITIS DEMINUTIONE loco plane alieno interſerere, eamque ſubjicere *titulo XV. de legitima agnatorum tutela*. Nos, quum omnes tutelarum ſpecies conjunxerimus, jam & de capitis deminutione agemus, non quod eum ordinem putemus concinnum, ſed quia Juſtiniani inſtitutiones ſequi conſtituimus.

I. Origo capitis deminutionis quæque?

I. Origo capitis deminutionis, quam nemo adhuc pro dignitate expoſuit, a cenſibus Romanis videtur repetenda. Notum eſt, Serv. Tullium Regem univerſum populum Romanum in ſex claſſes & CXCIII. centurias deſcripſiſſe, in quibus conſtituendis non regionum urbis aut communium ſacrorum, ſed opum & facultatum iniit rationem. Unde in *primam* claſsem conjecit qui CM. æris, aut majorem cenſum haberent; in *ſecundam*, qui infra centum uſque ad LXXV. millia poſſiderent. *Tertia* claſſis L. millium cenſum eſse voluit, *quarta* XXV. millium, *quinta* XI. millium. In *ſextam* denique claſsem conjecti egeni & tenues, qui vel *proletarii* dicti, vel *capite cenſi*. Illi quod propaganda tantum alendaque prole rempubli-

cam

cam juvarent, hi quod præter caput & nomen nihil admodum in cenſu profiterentur, id nomen adepti ſunt. Liv. I, 42. *ſeq.* Dionyſ. Halicarn. *Antiq. Roman.* IV, 22. Gell. *Noct. Attic.* XVI, 10. Quemadmodum ergo *capite cenſi* dicebantur, qui ſaltim jure libertatis & civitatis gaudebant, adeoque in cenſuales tabulas referri poterant; ita ſervi, peregrini, filii familias, *capite deſtitui* dicebantur, quod non poſſent in cenſum ſuo nomine referri. De ſervis certe reliqua eſt in jure noſtro phraſis, eos *caput non habere* §.4. *Inſt.h.t.* Et filiis familias opponi *libera capita*, ex *L.* 1. *D. de tutel.* Gell. V, 30. Ulpian. *Fragm.* XI, 5. conſtat. Sed & *capitalis* pœna Romanis dicebatur, non tantum illa, quæ ultimum inferebat ſupplicium, ſed quæ cenſu eximebat, adeoque vel libertatem, vel civitatem perimebat. Barn. Briſſon. *de Verb. ſignif. voce capitalis.* Quoties ergo quis quacunque de cauſa a tabulis cenſualibus delebatur; toties *caput de civitate dicebatur eximi*, ut loquitur Juriſconſultus *de publ. jud.* *capitis deminutio* adpellabatur. Hinc recte Claudius apud Livium XLV, 15. contendit, *movere omnibus tribubus, nihil aliud eſſe, quam libertatem civitatemque eripere*, & CENSU EXCLUDERE.

II. Et quotuplex? II. Hanc ergo capitis deminutionem juriſconſulti in MAXIMAM, MEDIAM ET MINIMAM dividunt, (*a*) pro triplici

(*a*) Equidem nonnunquam veteres duplicem tantum faciunt capitis deminutionem, majorem

plici hominis ſtatu, qui Romæ poterat mutari.

III. Maximam patiebantur I) incenſi. III. Si quis non civitatis tantum, ſed & ipſius libertatis feciſſet jacturam; deminutionem capitis MAXIMAM dicebatur paſſus §. 1. *Inſt. h. t.* Et hoc quidem contingebat I) *incenſis*, id eſt, iis, qui cenſuum vel militiam ſubterfugerant, quos jam Serv. Tullius vinctos & cæſos trans Tiberim venumdari juſſerat (*b*) Dionyſ. IV. *p.* 221. Cic. *pro A. Cæcina* XXIV. Ulpian. *Fragm.* XI, 11. Id quod per fictionem quamdam contigiſſe, quum alias libertas adimi nemini poſſet, egregie docet Ger. Nood. *Probab* III, 12. *p.* 85.

IV. II) Capti ab hoſtibus. IV. Deinde maximam iſtam capitis deminutionem patiebantur II) *capti ab hoſtibus*. Nam & hi, quum eſſent in ſervitutem detruſi, omnia & libertatis & civitatis ipſaque agnationis jura amittebant. Poterant tamen ab his priſtina jura recuperari *jure poſtliminii*, ſi in civitatem revertiſſent. Cic. *in Top VII*. Fingebatur enim tunc, eos, qui capti fuerant, ſemper in civitate fuiſse.

& minorem. vid. *L.* 1. §. 4. *D. de ſuis & legit. hered.* *L.* 5. §. 3. *D. de extraord. cognit.* Sed in verbis eſſe differentiam, in re nullam, luculenter oſtendit Ger. Nood. *Obſerv. II*, 22. *p.* 468. *ſequ.*

(*b*) Quando itaque Liv. I, 44. ait: *Cenſu perfecto, quem maturaverat metu legis, de incenſis latæ, cum vinculorum minis mortiſque edixit, ut omnes cives Romani, equites peditesque in ſuis quiſque centuriis in campo Martio adeſſent*: procul dubio intelligit mortem iſtam civilem. Non enim credibile eſt, acrioris ſupplicii metu luſtrum, quam ipſum cenſum, maturaſſe Servium.

fuiſſe. §. 5. *Inſt. quib. modis patr. pot. ſolu.* POSTLIMINIUM vero id jus adpellabatur, non ideo, quod captivus ex hoſtico ad *limina* vel fines imperii revertiſſet, ut ait Tribonianus *d.* §. *Inſt.* quamvis eam ἐτυμότητα erudite defendat Menag. *Amœn. Jur. Civ. Cap. XXXIX. p.* 327. ſed a limine, ædium parte. Reverſi enim ex captivitate, non per limen admittebantur in ædes, ſi jam diem eos objiſſe nunciatum fuerat, quia id mali ominis putabatur, ſed poſt limen per tegulas & impluvium intro ſe ipſos demittebant, teſte Plutarch. *Quaſt. Rom. V.*

V. Ejuſdem conditionis habebantur III) *ſervi pœnæ.* Quicunque enim atroci ſententia ad extremum ſupplicium veluti ad ignem, ad metalla, beſtiaſve depugnandas fuerant damnati, libertatis ſimul ac civitatis jura amittebant. Hinc Tertullianus *Apolog. XXVII. Vice rebellantium ergaſtulorum, ſeu carcerum vel ergaſtulorum, vel metallorum, vel hoc genus POENALIS SERVITVTIS erumpunt adverſus nos.* Et Plinius *Epiſt.* X, 40. refert, *Nicomediæ & Nicææ quoſdam, qui vel in opus damnati, vel in ludum ſimiliaque his genera pœnarum,* PUBLICORUM SERVORUM *officio miniſterioque defunctos.* Quædam de hac ſervitute dabunt Cujac. *Obſerv. XV,* 22. & Gothofr. Arnold. *Hiſt. Chriſt. damnat. ad metall.* §. *VIII. apud* Thomaſ. *Hiſt. Sap. & Stultit. Tom. III.* 1693. *p.* 130. Eam quoque ſervitutem per fictionem natam docet Ger. Nood. *Probab. III,* 12. *p.* 86. Capitali enim ſupplicio veteri jure nemo civium plecti poterat. Commiſſo vero flagitio, quod morte expiandum videbatur, Quæ-

V. III) Servi pœnæ.

ſtores non civem capitis damnabant, (nec enim fas erat,) ſed civem eſse negabant, ſervumque vocabant pœnæ, ut vitam non tamquam civis amitteret, ſed tamquam ſervus. *L. 29. D. de pœn. L.6.§.6. D. de injuſto rupto, irrito facto teſtam.* Attamen hi quoque priſtina jura recuperabant, ſi per omnia in integrum principali indulgentia reſtituerentur. Paull. *Recept. Sent.* IV, 824. Poſtea vero hanc ſervitutem pœnæ, quatenus cognatorum intereſse viſum, abolevit Juſtinianus *Nov.* XXII, 8.

VI. IV) Liberti ingrati. VI. Porro etiam hanc miſeram conditionem ſubibant IV) *liberti ingrati*, quos Claudius Imp. revocabat in ſervitutem, qua de re dictum ſupra ad *Lib.* I. *Tit.* VI. §. 9.

VII. V) Qui ſe venumdari paſſi. VII. Nec minus libertatem amittebant V) *majores XX. annis*, qui ſe pretii participandi cauſſa venumdari paſſi fuerant, de quibus itidem dictum *Lib.* I. *Tit.* III. *n.* 7. 8.

VIII. VI) Mulieres ſervili amore bacchantes. VIII. Nec melioris conditionis erant VI) ingenuæ mulieres, quæ in ſervi alieni amplexus ruebant. (*c*) Quod ſi enim Domino invito, & hoc, vel pupilli tutore, vel procuratore domini ter denuntiante, in eodem contubernio perſeveraſsent; *ancillæ*; ſive, illo conſentiente, *libertæ* efficiebantur, decreto & adjudicatione prætoris. Vid. Paull. *Sent. Rec.* II, 21. *A.* 1. *p. m.* 305.

Ter-

(*c*) Tales mulieres notat Petron. *Satyr. p.* 127. *Quædam feminæ ſordibus calent, nec libidinem concitant, niſi ut ſervos viderint, aut ſtatores altius cinctos. Harena aliquas accendit, aut perfuſus pulvere mulio, aut hiſtrio, ſcenæ oſtentatione traductus. Ex hac nota domina eſt mea.*

Tertull. ad *uxor. II*, 8. Auctor hujus juris Claudius Imperator fuit, ut patet ex Tacito *Ann.* XII, 53. ex quo ſimul diſcimus, Pallantis liberti id eſse inventum, cui ideo inſignia prætoria & centies quinquagies ſeſtertium decrevit ſenatus. Plin. *Hiſt. Nat.* XXXV. *cap. penult.* & alter Plinius *Epiſt. VIII*, 5. Denique ſenatusconſultum illud in uſum revocavit Veſpaſianus, ſi ita intelligendus locus Suet. *Veſp.* XI. (*d*) Aſt hanc quoque pœnam ſuſtulit non Alexander Severus, uti viſum eſt Strauchio *Diſſ. Juſtit. XI*, 39. (nam *L. 3. C. de lib. cauſ.* de maribus, ſervarum; non de feminis ſervorum amore calentibus agit,) ſed Juſtinianus *L. un. C. de SC. Claud. toll.* parum certe prudenter, ſiquidem ingenuis mulieribus viam eo ipſo ad impares & impudicas maxime conjunctiones munivit Cujac. *Obſ.* XXI, 16.

IX. MINORE ſive MEDIA capitis deminutione civitatis tantum jura, ſalva libertate, perimebantur, adeoque ii, qui erant in hanc conditioné delapſi, *ad peregrinitatem redigebantur*. IX. Mediam patiebantur.

(*d*) Niſi forte dicere malis, Veſpaſianum ea de re ad ſenatum retuliſſe, non tamquam Imperatorem, ſed tamquam conſulem, aut, ſi mavis, ſenatorem laticlavium. Conſulatum ſane geſſit ſub Claudio, Suet. *Veſp. Cap. IV.* forſan cum Barea Sorano quem eo ipſo anno V. C. IↃCCCV. quo SC. illud factum Coſ. deſignatum fuiſſe refert Tacit. *Ann. XII*, 53. Et hinc facile conciliari poterunt Tacitus & Suetonius, quorum ille Claudio, hic Veſpaſiano hoc SC. tribuit. Ingenioſa hæc eſt obſervatio Petri Fabri *Semeſtr. I*, 25. *p.* 140. *ſequ.* uti pleraque, quæ faber ille edolavit.

tur.(*e*) §.2.*Inſt h.t.* Et hujus quidem conditionis habebantur l) *exſules*, quibus aqua & igne fuerat interdictum. Magna ſcilicet Romæ erat inter *exſilium* & *relegationem* differentia. Illa jura civitatis perimebat, quum relegatus ea ſalva haberet. Hinc Ovid. *Triſt.* II.

l) Exſules.

Quippe RELEGATUS, *non* EXSUL *dicor in illo*,
Parcaque fortuna ſunt tibi verba mea.

Quam differentiam alibi ita deſcribit: *Triſt. V*, 2.

Nec vitam, nec opes, jus nec mihi civis ademit,
Nil niſi me patriis juſſit abeſſe focis.
Ipſe RELEGATI *non* EXSULIS *utitur in me*
Nomine.

Conf. *L.*2. *D.de Publ. judic.* Ad exſilium quod attinet, cives ad illud adigebantur AQUÆ ET IGNIS INTERDICTIONE, qui ritus paullo altius videtur repetendus.

X. Quid aquæ & ignis interdictio?

X. Antiquiſſimum hoc erat juris Romani principium, neminem poſſe invitum jura civitatis amittere. Cicero *pro domo*: XXIX. *Hoc juris a majoribus proditum eſt, ut nemo civis Romanus aut libertatem aut civitatem poſſit amittere, niſi ipſe* AUCTOR *factus ſit*. Idem juris publici axioma multis verbis inculcat Cic. *pro A. Cæcin. c.*XXXIII. docetque ideo Aretinorum proſcriptionem, Sulla vivo,

(*e*) Unde nec toga amplius iis licebat uti. Plin. *Epiſt. IV*, 11. Suet. *Claud. XV*. De ipſa peregrinitatis conditione conf. Briſſ. *Ant. I*, 13. 15.

vivo, irritam fuiſse, quod contenderat Cicero *civitatem ademi non potuiſſe*. Quamvis itaque civitatis juribus nemo invitus privaretur; attamen ea ſtatim amittebantur, ſimul ac quis in aliam ſe civitatem adſcribi paſſus eſset, quum ex veteri jure duarum civitatum civis nemo eſſe poſset. Idem *pro domo* LXXXI. Ezech. Spanhem. *Orb. Rom.* I, 1, 6. *p.* 11. Unde notum eſt ex Nepot. *Attic. III.* noluiſse Atticum Athenis civitatis jura ſuſcipere, ne Romanam civitatem amitteret. Quod ſi ergo quemquam e civitate ejectum vellent Romani; eum non expellebant, (quod ex principio ſupra adlato fieri non poterat,) ſed illi tecto, aqua & igne interdicebant. Quibus neceſsariis vitæ ſubſidiis ademtis, ultro exſilium eligere cogebatur damnatus. Quum itaque a nemine recipi poſſet; neceſſario in aliquam civitatem exteram ſe conferebat, eoque demum facto, civitatis jura amittebat. Hinc denuo Cicero *pro domo* XXX. *Qui erant rerum capitalium condemnati, non prius hanc civitatem amittebant, quam erant in eam recepti, quo vertendi, hoc eſt, mutandi, ſoli cauſſa, venerant. Id autem ut eſſet faciundum, non ademtione civitatis, ſed tecti & aquæ & ignis interdictione faciebant.* Ergo ſi accurate loqui velis, non aquæ & ignis interdictione eximebatur caput de civitate, ut ait Paullus *L. 2. D. de judic. publ.* (poterat enim, ſi vellet in civitate mori,) ſed adſcriptione in aliam civitatem, in quam exſul diſceſserat. Barn. Briſson. *Ant. Rom. III*, 5. *p.* 48. Quæ obſervatio, ne cui ſola λογομαχία videatur, tanti profecto momenti eſt, ut Cicero oratione alle-

gata

gata neget, ſe aquæ & ignis interdictione civitatis jura amiſiſse, quia nulli ſe populo adjunxiſset, ſed detuliſset apud amicos. Addantur Ulr. Hub. *Digreſſ.I*, 3.8.*p*.192.*ſequ.*

XI. Deportati.

XI. Deinde huic aquæ & ignis interdictioni addebatur (*f*) DEPORTATIO, qua ipſa quoque jura civitatis eodem modo amittebantur. Auctor illius inſtituti Auguſtus, (*g*) cui, ab exſulibus hinc inde diſperſis periculum imperio ſuo metuenti, Livia ſuaſerat, ut illos patria extorres inſulis includeret. Ita enim apud Dionem LV. *p*.562. Livia: *τὶ γὰρ ἂν ἀδικήσειε τὶς, ἐς νῆσον κατακλεισθεὶς, ἢ καὶ ἐν ἀγρῷ πόλει τε τινὶ, οὐχ ὅπως ἄνευ πλήθους οἰκετῶν καὶ χρημάτων,*

(*f*) Non enim *deportatio* in locum illius aquæ & ignis interdictionis ſucceſſit, ut Jureconſulti ajunt, *L.* 2. *§.* 1. *D. de pœn. L.* 3. *D. ad Leg. Iul. pecul.* Manſit potius illa antiqua aquæ & ignis interdictio etiam poſt inventam deportationem. Tacit. *Ann. VI*, 30. Adiecere tantum Imperatores, ut exſules iſti non, ubi liberet, ſed in certa quadam inſula, viverent. Huber. *Digreſſ. I*, 3. 9. *p*. 195.

(*g*) Non Julius Cæſar, ceu ex Suet. *Iul. LXVI*. probare ſatagit Oiſel. ad *Caii Inſt.I*, 6.1.*p.m.*47. Supplicium enim, quod militibus minatur Cæſar, non fuit deportatio, (non enim eos in certam inſulam miſſum iri ait,) ſed pœna, quædam extraordinaria. Hæc enim ſunt Cæſaris verba: *Deſinant quidam quærere ultra, aut opinari, mihique, qui compertum habeo, credant; aut quidem vetuſtiſſimæ navi impoſitos, quocumque vento, in quaſcunque terras jubebo avehi.* Frequentatum poſteà hoc ſupplicium, inflictumque delatoribus a Tito, Suet. *Tit. cap.* 8. & Traiano: Plin. *Paneg. cap.* 34. immo & Chriſtianis a tyrannis, ceu docuit Caſaub. ad *Suet. Jul. p.* 92,

των, ἀλλὰ καὶ μετὰ φρυρᾶς ἄν γε καὶ τούτου δέηση; Quid enim mali fecerit is, qui in inſulam concluſus, aut in agro vel in urbe aliqua non modo ſine copia ſervorum & pecuniarum, ſed etiam ſub cuſtodia, ſi hoc res exigeret, haberetur? Ex eo tempore invaluit deportatio. Quam denuo conſtitutione quadam firmavit Auguſtus, apud eumdem Dion. Caſs. LVI. *p.* 587. Et hinc poſtea nihil fuit iſta in inſulas deportatione frequentius. (*b*) Tac. *Ann. III,* 68. *VI,* 30. *IV,* 21. *IV,* 13. Fiebat vero deportatio ita, ut rei compedibus vincti impoſitique navibus, ſervis publicis, qui eos deportarent, traderentur. Oiſel. ad *Caji Inſt. I, 6.* 1. *p. m.* 47. Moleſta inprimis erat vel relegatio vel deportatio in Gypſum, Ægypti Inſulam, in quam tempore Juſtiniani & Juridicus Alexandriæ & Præſes Thebaidos relegare poterant, Cujac. *Obſ.* XX, 31. itemque in Gyaros, fumo notabiles, Arrian. *Diſſ. Epictet. I,* 25. *& II,* 6. & Oaſin inter Ægyptum & Cyrenas, muſcis & culicibus famoſam: de quibus locis Cujac. *Obſ. VIII,* 27. Omnes autem exſules teſte Lactantio *Div. Inſt. II. perinde habebantur, ac ſi eſſent, qui eam ſententiam exceperant, morte mulctati.* Unde & diem quo ab exſilio quis redierat, NATA-

LEM

(*b*) Diſtinguenda tamen hæc deportatio a *relegatione in inſulam*, qualis fuit illa, quam paſſus eſt Ovidius, in Pontum relegatus. Conf. *l. 7. D. ſi quis cautioni in judicio ſiſtendi cauſſa fact. non obtemp.* Suet. *Tiber. I.* Huic opponitur *lata fuga*, cujus mentio fit *L. 5. D. de interd. relegatis & deport.* Ammian. Marcell. XIX, 12. vel, ut Julio Capitol. *vit. Marci Anton.* XXVI. & Vulcatio Gall. *vit. Avid. Caſſii.* IX. vocatur: *exſilium & libera vagandi poteſtas*.

LEM vocabant, tanquam quo vitam primum recepiſſent, Cic. poſt *Redit. in Senat. cap. XI.* itemque *alterius vitæ initium*. Id. *Epiſt. ad Att. IV,* 1. Quin Cotta ab exſilio revocatus ſe bis genitum vocat in oratione apud Salluſt. *in Fragm. p. m.* 500. Ita & Athenienſes patriæ reſtitutos exſules *δευτεροπότμους*, quaſi qui *ſecunda fata orſos* adpellaſſe obſervat vir, cui hæc debemus, doctiſſimus, Io. Frid. Gronov. in *Diatrib. ad Stat. Papin. Cap. XII. p.* 69.

XII. Minima capitis deminutio. XII. MINIMA denique capitis deminutio jura familiæ atque agnationis tollebat. Quum enim cenſus fieret ſecundum facultates, ut ſupra dictum; patriis facultatibus cum jure familiæ amiſſis aut in alium translatis, capitis quædam deminutio fieri credebatur. Id vero factum eſſe *in manum conventione, adoptione, & emancipatione*, ex jure notum eſt; quamvis de emancipatione, an ea inter capitis deminutiones referenda ſit, ſubdubitent Jureconſulti tum veteres tum recentiores. Paullus ſane non ideo capite deminui putabat, quod ex patria poteſtate exirent: (ita enim potius fiebant capita libera, & membra civitatis,) ſed quod emancipatio vetere ritu fieri haud poſſet, niſi *deducerentur in imaginariam ſervilem cauſſam*. *L.* 3. §. 1. *D. de cap. minut.* Attamen ne ſic quidem omnia in aprico ſunt. Si enim ob hanc cauſſam emancipatio eſt ſpecies capitis deminutionis; cur non maxima potius quam minima vocatur? Vid. Huber. *Digreſſ. III,* 6. Thomaſ. *Schol. & nov. addit. ad Huberi Prælect. Inſt. p.* 47.

TIT. XXI.

De Auctoritate Tutorum.

TUtorum erat *auctoritatem* interponere, quemadmodum curatorum, *conſenſum* commodare. De qua TUTORUM AUCTORITATE quum ſingulari titulo agat Imperator; de ea quoque nonnulla ex antiquitatibus Romanis videntur adnotanda.

I. Origo auctoritatis tutorum.

I. Antiquiſſimum hoc erat juris Romani principium, *alieno nomine agere poſſe neminem*, neque *promittere, tertium quid facturum daturumve*. Ergo nec tutor pupilli nomine quidquam aut agere aut promittere poterat. Qum tamen lubrica pupillorum ætas conſiliique infirmitas non paterentur, pupillis liberam permitti rerum ſuarum adminiſtrationem; tutoribus plus poteſtatis concedendum diſtinguendumque exiſtimabant Romani, infansne eſset pupillus, an iſtos infantiæ annos ſuperarit. Si infans eſset, tutor omnia agebat non pupilli ſed ſuo nomine. Proſpiciebat pupillo ejusque matri de alimentis & cultu exhibitionis *L. 13. §. 2. D. de adminiſtr. & peric. tut.* Pupillo herede cum cretione inſtituto bonorum poſseſſionem petebat, *L. 11. D h t.* hereditatem enim cernere & adire pupilli nomine non poterat, quia cretio & aditio erat actus legitimus. *L. 4. 5. C. de jure delib.* Jac. Gotofr *Comm ad C. Theod. tit. de cretione p.* 330. Denique bonorum pupilli curam ita gerebat, ut *loco domini haberetur*.

Quando tutor dictus administrare & gerere.

L. 27.

LEM vocabant, tanquam quo vitam primum recepiſſent, Cic. poſt *Redit. in Senat. cap. XI.* itemque *alterius vita initium*. Id. *Epiſt. ad Att. IV,* 1. Quin Cotta ab exſilio revocatus ſe bis genitum vocat in oratione apud Salluſt. *in Fragm. p. m.* 500. Ita & Athenienſes patriæ reſtitutos exſules δευτεροπότμους, quaſi qui *ſecunda fata orſos* adpellaſſe obſervat vir, cui hæc debemus, doctiſſimus, Io. Frid. Gronov. in *Diatrib. ad Stat. Papin. Cap. XII. p.* 69.

XII. Minima capitis deminutio

XII. MINIMA denique capitis deminutio jura familiæ atque agnationis tollebat. Quum enim cenſus fieret ſecundum facultates, ut ſupra dictum; patriis facultatibus cum jure familiæ amiſſis aut in alium translatis, capitis quædam deminutio fieri credebatur. Id vero factum eſſe *in manum conventione, adoptione, & emancipatione*, ex jure notum eſt; quamvis de emancipatione, an ea inter capitis deminutiones referenda ſit, ſubdubitent Jureconſulti tum veteres tum recentiores. Paullus ſane non ideo capite deminui putabat, quod ex patria poteſtate exirent: (ita enim potius fiebant capita libera, & membra civitatis,) ſed quod emancipatio vetere ritu fieri haud poſſet, niſi *deducerentur in imaginariam ſervilem cauſſam*. *L.* 3. §. 1. *D. de cap. minut.* Attamen ne ſic quidem omnia in aprico ſunt. Si enim ob hanc cauſſam emancipatio eſt ſpecies capitis deminutionis; cur non maxima potius quam minima vocatur? Vid. Huber. *Digreſſ. III, 6.* Thomaſ. *Schol. & nov. addit. ad Huberi Prælect. Inſt. p.* 47.

TIT.

TIT. XXI.

De Auctoritate Tutorum.

TUtorum erat *auctoritatem* interponere, quemadmodum curatorum, *conſenſum* commodare. De qua TUTORUM AUCTORITATE quum ſingulari titulo agat Imperator; de ea quoque nonnulla ex antiquitatibus Romanis videntur adnotanda.

I. Origo auctoritatis tutorum.

I. Antiquiſſimum hoc erat juris Romani principium, *alieno nomine agere poſſe neminem*, neque *promittere, tertium quid facturum daturumve*. Ergo nec tutor pupilli nomine quidquam aut agere aut promittere poterat. Quum tamen lubrica pupillorum ætas conſiliique infirmitas non paterentur, pupillis liberam permitti rerum ſuarum adminiſtrationem; tutoribus plus poteſtatis concedendum diſtinguendumque exiſtimabant Romani, infansne eſset pupillus, an iſtos infantiæ annos ſuperarit. Si infans eſset, tutor omnia agebat non pupilli ſed ſuo nomine. Proſpiciebat pupillo ejusque matri de alimentis & cultu exhibitionis *L. 13. §. 2. D. de adminiſtr. & peric. tut.* Pupillo herede cum cretione inſtituto bonorum poſseſſionem petebat, *L. 11. D. h. t.* hereditatem enim cernere & adire pupilli nomine non poterat, quia cretio & aditio erat actus legitimus. *L. 4. 5. C. de jure delib.* Jac. Gotofr *Comm. ad C. Theod. tit. de cretione p. 330.* Denique bonorum pupilli curam ita gerebat, ut *loco domini haberetur*.

Quando tutor dictus administrare & gerere,

L. 27. *D. eod.* Et id quidem tutoris munus, quo tum perſonæ pupilli, tum bonorum ejuſdem curam gerebat, vocabatur GESTIO, vel ADMINISTRATIO. Cicer. *Top. Cap. XI.* Quamvis tam late plerumque hoc vocabulum accipiatur a jureconſultis, ut & *auctoritatem* complectatur.

II. Quando in erponere auctoritatem.

II. Sin infantiæ annos ſuperaſſet pupillus; ipſe omnes actiones legis, omneſque contractus poterat explicare, ita tamen, ut tutor, perfecto negotio, præſens ſtatim AUCTOR fieret, & hinc vocabatur AUCTORITAS. Quemadmodum enim populus jubebat, Senatus AUCTOR fiebat; Liv. I, 17. ita pupillus agebat & contrahebat, tutor interponebat AUCTORITATEM, ſine qua validum haud erat negotium, ſi quidem deterior eo ipſo fieret pupilli conditio. *princ. Inſt. h. t.* aut ſi adeunda eſſet hereditas, aut petenda bonorum poſſeſſio, aut ſuſcipienda ex fideicommiſſo hereditas §. 1. *Inſt. h. t.* Ad ea enim, quæ ſollemnitatem juris deſiderabant, explicanda, tutore auctore opus eſſe, ait Paullus *L.* 19. *D. de auct. tut.*

III. Interponebatur ea ſollemni formula.

III. Non ergo auctoritas erat nuda adprobatio nec juſſus; ſed actus legitimus & ſollemnis, certaque formula explicandus. Unde & conditionem non admittere dicitur *L.* 8. *D. h. t.* Procul dubio, ubi pupillus verbi cauſſa in cretione hereditatis verba legitima pronunciaverat, interrogabatur tutor: AUCTORNE ESSET, UT PUPILLUS HEREDITATEM ADIRET CERNERETQUE? eoque adfirmante, rata erat pupilli actio.

actio. Sane eodem modo auctor fiebat, qui adrogabatur ab alio. Cic. *Orat. pro domo* XXIX. Et interrogationis hoc in negotio factæ diſerte meminit Paullus *L. 3. D. de auct. & conſenſu tut. & curat.* quamvis eam non exiſtimet abſolute neceſſariam. Interponebatur vero auctoritas ſtatim in ipſo negotio: ſed ita tamen, ut non prius auctor fieret tutor, quam pupillus id egiſſet, a quo ſubſtantiam capiebat negotium. Et hinc eſt, quod *auctoritas* PERFECTO NEGOTIO *interponi* dicitur in *L. 25. §. 4. D. de adquir. hered.* ibi præter neceſſitatem reſcribi: *provecto negotio* contra Jac. Gothofredum *Comm. ad. L. 29. & de R. I.* docuimus in *Elem. jur. civil.* §. 250. Diſputavit de eadem quæſtione Cujac. *Obſ.* XIII, 31.

IV. Quid conſenſus curatoris?

IV. Unde ſimul adparet, quid interfuerit diſcriminis, inter CONSENSUM curatoris & tutoris AUCTORITATEM. Sine hac actus erat nullus, ſine illo reſcindendus. Illa interponenda erat ſtatim a tutore præſente, §. 2. *Inſt. h. t.* Erat enim actus legitimus, qui non amittebat procuratorem, conditionem & diem. Hic interjecto demum tempore accedere poterat.

V. Quid tutor prætorianus?

V. Si negotium inter tutorem & pupillum vel mulierem intercederet; auctoritatem adhibere non poterat tutor. Nullus enim tutor poterat in rem ſuam auctor fieri. *L. 1. §. 7. D. h. t.* Solebat ergo tunc a prætore alius tutor dari, qui *prætorianus* vel *prætorius* vocabatur, ideo, quod a ſolo Prætore non adhibita in conſi-

lium majore parte Tribunorum plebis dabatur. Meminit ejus ipſe Imperator §.3.*Inſt. h. t.* multoque luculentius Ulpianus *Fragm.XI,* 24. *Moribus tutor datur mulieri, pupillove, qui cum tutore ſuo lege aut legitimo judicio agere vult, ut auctore eo agat: (ipſe enim tutor in rem ſuam auctor fieri non poteſt,) qui prætorianus tutor dicitur, quia a prætore urbis dari conſuevit.* Unde inter Triboniani emblemata referenda eſt tutoris in curatorem mutatio. *L.* 3. §. 2. *L.*4. & 5. *D. de tutel. L.*24. *D. de teſtam. tutel. L.*9. §.4. *D. de tutel. & ration. diſtrah. L.*1.2.3. *ult. C. de lit. dand. tut. vel curat.* ceu jam obſervavit Hub. Giph. *ad* §. *ult. Inſt. h. t.*

VI. Is poſtea mutatus in curatorem.

VI. Nimirum poſtea invaluit, ut loco tutoris prætorii adjungeretur curator, quoad actio illa duraret, vel etiam perpetuus. *Novell. LXXII,* 2. Quamvis id contingat paullo rarius, quia jure noviſſimo pupilli debitor vel creditor, tutor fieri non poteſt. *Nov. LXXII,* 1. *Nov. XCIV. & Auth. Minoris debitor C. qui dari tut.*

TIT. XXII.

Quibus modis tutela finitur.

QUibus modis finiatur tutela, ſatis accurate ad hunc titulum docent Interpretes. Et de morte quidem & capitis deminutione nullum eſt dubium: at de pubertate & aliis nonnullis modis, quibus tutelam olim finitam conſtat, nonnulla ex antiquitatibus monenda videntur.

I. Ad

I. Locus Inſtitutionum de ritu antiquo æſtimandi pubertatem.

I. Ad PUBERTATEM quod attinet ipſe Tribonianus hoc titulo antiquitatum Romanarum præſe fert notitiam, dum obſervat, veteres pubertatem non ſolum ex annis, ſed & ex habitu corporis in maſculis voluiſſe æſtimari. Quod quum Juſtinianus indignum judicarit caſtitate ſuorum temporum, ſtatuiſſe eum, ſancta promulgata conſtitutione, ut maſculi completo anno ætatis XIV. puberes; feminæ duodecimo viri potentes haberentur. *princ. Inſt. h. t.* (*a*)

II. Jam diu ante Juſtinianum certi anni pubertatis erant præfiniti.

II. Sed Tribonianum hic antiquitatis prodere ignorantiam, multi exiſtimant. Neque enim Juſtinianus primus iſtos pubertatis terminos fixit, jam dudum quippe in jure receptos. Sane duodecim annorum puellas jam viri potentes eſſe Auguſtus lege Papia Poppæa, cenſuerat ut patet ex Dione Caſſ. LVI. δώδεκα καὶ ταῖς κόραις ἐς τὴν τοῦ γάμου ὥραν ἔτη πλήρη νομίζεται. *Duodecim annos puellis ad nuptias ſufficere ſtatuit*. Adde ſis *Comm. noſtrum ad L. Jul. & Pap. Pop. Lib. II. cap. 5. p. 177. ſequ.* Quatuordecim vero anni ad pubertatem maſculorum jam ſecundo poſt Chriſtum ſæculo

K 2 requi-

(*a*) Ipſa illa ſancta Juſtiniani conſtitutio exſtat *L. ult. C. quando tut. eſſe deſ.* INDECORAM OBSERVATIONEM *in examinanda marium pubertate reſecantes, iubemus, quemadmodum feminæ poſt impletos XII. annos omni modo pubeſcere iudicantur, ita & mares poſt exceſſum quatuordecim annorum puberes exiſtimentur.* INDAGATIONE CORPORIS INHONESTA *ceſſante.*

requirebantur, etiam ex mente Proculejanorū. Tertull. *de vel. virg. XI. & de Anima XXXVIII.* Macrob. *Saturn. VII, 7. & in Somn. Scipion. I, 6.* (*b*)

III. Nunquam veteres pubertatem inſpectione corporis explorarunt.

III. Deinde nec alterum videtur per omnia verum eſſe, quod veteres Romani maſculorum pubertatem *indecora obſervatione, inhoneſtaque indagatione explorarint*, ut loquitur Imperator *L. ult. C. quando tut. eſſe deſ.* Nulla enim iſtius indecoræ inſpectionis vel vola vel veſtigium apud antiquos occurrit. Et quamvis Huberus *Digreſſ. III, 14. p. 210.* & vir ampliſſimus, Corn. van Bynkersh. *Obſerv. III, 24.* excuſandum putent Juſtinianum, credantque, ſi non in quæſtione de finienda tutela, at certe in nuptiis nonnunquam iſti inſpectioni locum fuiſſe, tamen ne id quidem ſatis, ut opinor, excuſat Imperatorem. Non enim quæſtionem de viri potentia, qualis aliquando in nuptiis occurrit, tractat in *d. L. ult.* quippe ad quam definiendam ſola ætas parum faceret, ſed quæſtionem de tutela finienda. Nec veroſimile eſt, Triboniano Imperatoris ſui conſtitutiones tam fuiſſe parum familiares, ut ſanctam illam, quam

(*b*) Quin & leges id docere poterant Tribonianum veluti *L. 2. princ. D. de pupill. & vulg. ſubſt. 5. D. qui teſtam. fac. poſſ. L. 4. C. eod.* ex quibus patet, ſaltim Ulpiani & Diocletiani temporibus eoſdem pubertatis annos fuiſſe definitos. Neque tamen dubito, quin olim antiquiſſimis reip. temporibus quinto decimo demum ætatis anno exacto puberes habiti ſint adoleſcentes. Tunc enim eos togam virilem ſumſiſſe, non anno XVII, ut vulgo exiſtimant, nec anno XIV, ut viſum Lipſio ad *Tac. p. 312.* docet Noriſ. *Cenotaph. Piſan. Diſſ. II, 4.*

quam tantopere laudat, legem in inſtitutionibus æque ac codice ad materiam de tutela retulerit, quæ de ſingulari tantum caſu nuptiali egiſſet. Quare adhuc probabile videtur, Juſtinianum hic cum larvis pugnaſſe, ritumque aboleviſſe, cujus numquam Romanis in mentem venerat. Vid. Jac. Rævard. *Varior. IV*, 10. *p. 667. Tom. I. Operum*.

IV. Ut ergo adpareat, quid in errorem induxerit Juſtinianum; ſciendum, non conveniſſe inter antiquos Jureconſultos, quos pubertati terminos figerent. Quum plerique in Stoicorum ſcholis profeciſſent, hi vero adoleſcentum pubertatem XIV. puellarum viripotentiam XII. annis æſtimarent; (Plut. *Placit. Philoſ.* V, 24.) eamdem ſententiam plerique Juriſconſulti & in primis Proculejani, amplectebantur. Sed aliud longe videbatur Caſſio Longino, cujus ſectarii non annis, ſed habitu corporis, æſtimandam eſſe pubertatem arbitrabantur. Denique Priſcus Javolenus quaſi conciliaturus utramque ſententiam, eum demum puberem eſſe dicebat, in quem & numerus annorum, & habitus corporis concurreret. Diſerte Ulpian. *Fragm. XI*, 28. *Puberem autem Caſſiani quidem eum eſſe dicunt, qui HABITU CORPORIS pubes adparet, id eſt, qui generare poteſt; Proculejani autem eum, qui quatuordecim annos explevit. Verum Priſcus eum puberem eſſe, in quem utrumque concurrit, & HABITUS CORPORIS, & numerus annorum*. Eamdem controverſiam Juriſconſultorum, ſententiamque Priſci Javoleni, in animo habuit Servius, qui ad illa *Virgilii Æn. VII. v.* 53.

IV. Origo hujus erroris.

Jam matura viro, jam plenis nubilis annis, addit: *Non eſt iteratum, ſed* SECUNDUM JUS *dictum, in quo & ANNORUM ratione, & ex* HABITU CORPORIS *ætas probabatur.* Idem ad *Virgil. Eclog. VIII. v.* 34. *Bene cum annis iungit* HABITUM CORPORIS *nam &* IN JURE *pubertas EX UTROQUE colligitur.* Ex quibus patet, Servium in Priſci diſceſſiſſe ſententiam. Denique Iſidorus *Orig. XI,* 2. Caſſianorum ſententiam amplexus: *Quidam,* inquit, *ex annis pubertatem æſtimant, id eſt, eum puberem eſſe, qui quatuordecim annos expleverit: quamvis tardiſſime pubeſcat. Certiſſimum autem, puberem eſſe, qui* EX HABITU CORPORIS *pubertatem oſtendat, & generare jam poſſit.* In tanta ergo jureconſultorum incertitudine ex ſententia Em. Merillii *Obſ. V,* 16. ſæpe parentes teſtamentis ſolebant definire annum, quo puberes haberi deberent liberi, modo annum decimum quartum, *L.* 49. *D. de legat.* 1. modo decimum octavum *L.* 101. §. 3. *D. de cond. & demonſtr.* modo decimum ſextum *L.* 34. §. 2. *D. de legat.* 3. Unde lux affulget loco Paulli *Gal.* IV, 2. ubi heres tutoribus ſubeſſe dicitur ἄχρι τῆς προθεσμίας τοῦ πατρὸς, *uſque ad conſtitutum tempus a patre.* Quum vero Juſtinianus, aut Tribonianus potius, animadverteret, pubertatem nonnullos HABITU CORPORIS æſtimari velle; facile ſibi perſuaſit etiam uſu receptã olim fuiſſe hanc Caſſianorum vel Priſci ſentẽtiam quum tamen multa hujus generis diſputarint veteres Jureconſulti, quæ in forum nunquam admiſſa conſtat, quæq; ad jus conſtituendum magis, quam conſtitutum, pertinuerunt. Fingamus itaque,

Caſſianos, cenſuiſse pubertatem æſtimandam eſse φυσικῶς, & inſpectione τῶν αἰδοίων, *pudendorum*, quum tamen *habitus corporis* & alio modo naturalem generandi facultatem prodat: non tamen ullo veterum teſtimonio conſtat, id in foro eſse frequentatum, vel ullum judicem unquam fuiſse tam Caſſii vel Priſci ſententiæ addictum, ut adoleſcentem, qui curatorem peteret veſtibus ſpoliari, inſpicique nudum juſserit. At credidit id tamen Juſtinianus, & hinc rem conſtitutione abolevit, quam nemo veterum in foris Romanorum deprehendit. (*c*)

V. Feminarum tutela perpetua non pubertate, ſed aliis quibusdam modis finiebatur, veluti *Conventione in manum*. Quum enim ea, ceu ſupra diximus, eſset capitis deminutio, qua in manum & poteſtatem mariti redigebantur mulieres; non poterat non tutela finiri dummodo omnes tutores fierent auctores. Cicero *pro Flacco XXXIV*. Boeth. ad *Topica Cic. III*. V. Finiebatur etiam tutela feminarum conventione in manum.

VI. Finiebatur etiam mulierum tutela *jure trium* vel *quatuor liberorum*, ceu ſupra LIB. I. TIT. XIII. n. 22. obſervavimus. Nam conſtat ex Ulpian. *Fragm. XXVIII*, 3. ingenuis feminis *tribus*; libertabus opus fuiſse *quatuor liberis*, ſi tutela exire vellent. VI. Ut & jure trium liberorum.

(*c*) Interim non nego, Græcis ejuſmodi inſpectionem uſitatam fuiſſe, de qua Scholiaſtes & Florens Chriſtianus ad Ariſtophan. *in Veſp. v.* 578. nec non Gundlingiana *Part.* XXIV, 2. §. VII. *p.* 347. *ſeq.* Sed nondum demonſtratum, de exploratione pubertatis quidquam cautum fuiſſe in XII. tabulis, ut veroſimile fiat, hunc ritum Athenis Romam migraſſe.

TIT. XXIII.

De Curatoribus.

QUemadmodum *tutores* perſonis; ita CURATORES rebus dabantur, quorum origo erit ex antiquitatibus repetenda.

I. Curatores quotuplices?

I. Curatores aut LEGITIMI erant, ut HONORARII. Illi legibus XII. Tabularum; hi edicto prætoris debebant originem. Ulpian. *Fragm. XII.* 1. *Teſtamentarii* non erant, quia Lex XII. Tabularum patri familias *de tutela*, non autem de *curatione* legare vel teſtamento diſponere permiſerat.

II. Curatio furioſorū & prodigorum.

II. Ex legibus XII. Tabularum (*a*) curatores accipiebant FURIOSI & PRODIGI. Quam legem decemviralem ex Cicer. *Quæſt. Tuſc. III,* 11. *& de Invent. II,* 59. ita reſtituit Gothofredus *ad XII. Tab. Tab. V.* SI FURIOSUS AUT

(*a*) Veroſimile tamen eſt, eum morem jam ante leges XII. Tabularum Romæ viguiſſe. Moribus ſane iſta furioſorum prodigorumque curatio tribuitur. *L.* 1. *D. de curat. furioſ.* & apud Paull. *Recept. Sent. III,* 4. Quod quum intelligi haud poſſit de moribus, poſt ea tempora demum receptis; (Siquidem ex XII. Tabulis arceſſit, ſed initium tamen ejuſdem tribuit moribus,) procul dubio jam ſub regibus furioſis dati ſunt curatores. Eſt ea ſententia Jac. Cujacii, Iac. Gothofredi, aliorumque virorum doctorum, quam male impugnat V. C. Ian. a. Coſta ad §. 1. *Inſt. de I. N. G. & C. &* §. 3. *Inſt. h. t.* Vid. Schulting. ad *Paull. l. c. p.* 341.

AUT PRODIGUS EXSISTAT, AST EI CUSTOS NEC ESCIT, AGNATORUM GENTILIUMQUE IN EO PECUNIAVE EJUS POTESTAS ESTO. Quamvis adhuc quæri poſſit, utrum ex verbis Decemvirorum, an ex eorumdem interpretatione nata ſit curatio prodigorum.

III. Prodigis curator datus poſt interdictionem bonorum.

III. Quum vero initio & prodigi & furioſi ipſo jure agnatorum gentiliumque curationi ſubeſſent; *L. 1. pr. D. de cur. furioſ.* prodigi poſtea tum demum curatorem accipiebant, ſi poſtulantibus agnatis (Vid. Valer. Max. VIII, 6.) iis a prætore interpoſita ſententia bonis eſſet interdictum. *L. 1. D. de cur furioſ.* Ulp. *Fragm.* XII, 2. Unde Horatius *Sat. II, 3.*

-- *Interdicto huic omne adimat jus*
Prætor, & ad ſanos abeat tutela propinquos.

Ex quo ſimul patet ratio, cur furor contractus ſtatim ab initio reddiderit irritos, quamvis furioſus agnatorum curationem nondum ſubiſſet, prodigus vero priuſquam ei eſset bonis interdictum, valide contraxerit.

IV. Formula interdicendi bonis.

IV. Formulam, qua bonis interdicebat prætor, ſervavit nobis Paullus, *Recept. Sent. III, 4. A. 7.* QUANDO TIBI BONA PATERNA AVITAQUE NEQUITIA TUA DISPERDIS, LIBEROSQUE TUOS AD EGESTATEM PERDUCIS; OB EAM REM TIBI EA RE (b) COMMERCIOQUE

(b) Legunt nonnulli AERE. Cujac. ad *Paull. l. c.* Iac. Menard. ad *Cicer. Act. Verrin. V.* ſed nihil hic mutandum eſſe, docent V. A. Cornel. van Bynkersh. *Obſ. III,* 21. Schulting. ad *Paull. l. c. p.* 342.

INTERDICO. Quo facto ſtatim agnatorum, aut, hiſce deficientibus, gentilium (*c*) curationi committebatur prodigus. Exempla ſunt apud M. Senec. *Controv. III, præf.* Val. Max. *III, 5. VIII, 6.* Dion. Caſs. *LVII, p. 710.*

V. Quomodo hæc curatio finita? V. Aſt tum furioſus, tum prodigus, recepta mentis vitæque ſanitate, curatione liberabatur, quamvis & hic prodigo decreto Prætoris eſset opus. Paull. *Sent. III, 4. A. 12. p. 343. & ibi* Schulting. *L. 1. D. de cur. furioſ.* Henr. Bern. Reinold. *Var. cap. XLI. p. 291.*

VI. Origo curationis minorum. VI. Quum ergo initio furioſis ac prodigis tantum obtruderentur curatores; factum inde eſt, ut cum aliquo famæ detrimento conjuncta videretur curatio. Iniquum enim habetur, *ingenuis hominibus non eſſe liberam rerum ſuarum alienationem. L. 2. D. ſi a parente quis manumiſſ.* Ergo præter furioſos & prodigos nemo invitus accipiebat curatorem, & ne minor quidem, quamvis infirmum eſset in tam lubrica ætate conſilium, cujuſquam curationi ſuberat, antequam *lex Lætoria* ea in re adoleſcentibus proſpiceret. Quando lata ſit ea lex, nondum conſtat. Antiquiſſimum eſse, vel ex eo patet, quod jam Plautus *Pſeudol. I, 3. v. 68.* ejus meminit ſub nomine legis *quinavicennariæ*. Quum ergo M. Lætorius Plancianus an. V. C. ccccxc. tri-

(*c*) Qui ſint agnati, qui gentiles, infra *Lib. III. Tit. II.* explicabitur. Jam nota originem adagii, quod in homines ſtultos dicitur, *Ad agnatos & gentiles.* Vid. Varr. *de re ruſt. I, 2.* Columell. *X, 1.* Horat. *Sat. II, 3.*

tribunus plebis fuerit, & poſtea anno CCCCXCVII. præturam geſserit; veriſimillimum eſt, hoc anno latam eſse legem Lætoriam. Vid.Gundling. *Pand. Lib.IV.Tit.IV.* §.*V.* Ceterum hac lege cavebatur, ut adoleſcentibus viginti quinque annis minoribus, petentibus curatores, cauſsa cognita, darentur. Jul. Capit. *Vit.Marci Ant.XI.* Deinde & eadem lege vindicabatur circumſcriptio adoleſcentum, reſciſſis fraudibus verſutorum hominum, qui lucrum aliena ex imbecillitate captabant. Cic. *de offic.III*, 15. Denique & ſtipulationes ab adoleſcentibus & actiones creditorum adverſus minores hac lege Lætoria ſublatæ ſunt. Unde Suetonius *in libris prætorum* apud Priſcian. *Lib.XVIII. Lætoria, quæ vetat in minorem annis XXV. ſtipulari.* Et apud Plautum *l. c.* Callidorus adoleſcens:

Perii, an non tum lex me perdit quinavicennaria?

Metuunt credere omnes.

VII. Ex eo ergo tempore, quum quibusdam tantum minoribus, petentibus puta ac cauſsam probantibus, curatores darentur, adeoque exiſtimatio adoleſcentum ea curatorum datione etiam poſt legem Lætoriam lædi videretur; poſtea edixit Prætor, ſe non modo in integrum reſtituturum minores, (*a*) *quoties lubri-*

VII. Ea demum edicto Prætoris inducta.

K 6

(*d*) Talis reſtitutionis ſi jam mentio fit apud Terent. *Phorm. II*, 4. ſatis apparet, jam ſæculo ab V. C. ſexto prætorem id jus condidiſſe. Sed vereor, ne ibi Terentius potius de reſtitutione patris, quo abſente filius uxorem duxerat, quam

lubrico ætatis capti eſſent: (quod beneficium TUTELA MINORUM dicitur, *L.* 1. *pr. D. de min.*) ſed & curatores iiſdem daturum, dummodo eos a ſe peterent, *L.* 13. §. 2. *D. de tut. & curat. dat.* Unde proprie curatio minorum ſine cauſſæ cognitione data ex edicto Prætoris derivanda eſt. Idem Prætor etiam curatore dabat libertinis prodigis, itemque ingenuis, qui ex teſtamento parentis heredes facti, male diſſipabant bona. His enim curator ex lege dari non poterat, ſed iis, qui ab inteſtato heredes facti eſſent (*f*) patri. Ulpian. *Fragm. XII.* 3.

VIII. Quid M. Antoninus ſanxerit?

VIII. Demum & M. Antoninus Philoſophus ſtatuit, ut omnes minores, ſalva exiſtimatione, acciperent curatores, cauſſa non cognita. Jul. Capitolin. *in vita Marci XI. De curatoribus vero, quum ante non niſi ex lege Lætoria, vel propter laſciviam vel propter dementiã darentur, ita ſtatuit, ut omnes adulti curatores acciperent, cauſſis non redditis.* Juvabit hunc locum a pleriſque male intellectum, & qui me quoque huc uſque decepit, expendere paullo accuratius. Pauciſſimi enim, ſi nonnulli, vident, quid ſanxerit

---

filii, qui ſe a Phormione ad id coactum dicebat, loquatur. Verba Comici ſunt *v.* 10.

Sic hoc videtur: quod TE ABSENTE *hic filius*
Egit, reſtitui in integrum æquum eſt & bonum.
Et id impetrabis.

(*e*) Lex ergo XII. Tabularum de prodigorum curatione intelligenda tantum de illis prodigis, qui jure civili ab inteſtato parenti erant heredes. Vid. Jac. Gothofr. ad *XII. Tab. prabat. Tab. V.* p. 98.

rit Marcus Antoninus, & qua in re ejus conſtitutio a lege Lætoria diſcreparit. Lege XII. Tabularum ſoli furioſi & prodigi accipiebant curatores. Hinc ignominioſa quodammodo erat curatio & proinde non invitis Minoribus curatores obtrudebat lex Lætoria, ſed petentibus eos cauſſa cognita dari jubebat. Quamvis enim vulgo ex loco hoc Julii Capitolini colligant, lege Lætoria tantum *adoleſcentibus dementibus & laſcivis* datos eſſe curatores, uti ipſe quoque in antecedentibus editionibus ſcripſeram; facile tamen patet, ita nihil novi ſanxiſſe Legem Lætoriam, quum jam pridem furioſis & prodigis proſpectum eſſet XII. tabulis, nec dubitari poſſet, quin adoleſcentibus laſcivis & dementibus hujuſmodi curatores dari deberent, quum & majores XXV. annis in curatione ſint, ſi dementes vel laſcivi eſſe viderentur. Itaque non eſt hic ſenſus Julii Capitolini. Potius inter ſe contendit jura de curatione, ante Antoninum recepta & quæ ab iſto Imperatore ſint invecta. *Antea*, inquit, curatorum non niſi tria genera erant, *quum non niſi ex lege Lætoria* minoribus petentibus & cauſſam probantibus, *vel* ſecundo *propter laſciviam* prodigis, quibus Prætor bonis interdixit, *vel propter dementiam* furioſis & mente captis curatores *darentur*. Quid vero Marcus Antoninus? Is *ita ſtatuit*, ut non ſolum petentes, ſed *omnes adulti curatores acciperent etiam non redditis cauſſis*. Ex hac demum paraphraſi perſpicue patet, quid Lex Lætoria, quid M. Antoninus Imp. juſſerit, quidque ſibi velit Julius Capitolinus.

IX.

IX. An ex eo tempore curatores invitis adoleſcentibus dati?

IX. Nimirum Lex Lætoria dari voluerat curatores adoleſcentulis petentibus & cauſſam probantibus: Prætor a ſe petentibus curatores promiſerat daturum, etiamſi cauſſa non reddita. Marcus denique Antoninus ſtatuit ut & omnes acciperent, nec cauſſæ redderentur. *Atqui*, inquies, adhuc Juſtiniani ævo *inviti adoleſcentes curatores non accipiebant.* §. 2. *Inſt. h. t.* An itaque cum Rævardo *Var. I,* 17. inſcitiæ arguemus Tribonianum, jus antiquum pro novo & recepto obtrudentem? An cum Vultejo ad *d.*§.2. *Inſt. h. t.* eum locum de curatore in litem interpretabimur? Neutrum ego facere auſim. Utrumque enim verum videtur, non invitos accipere curatores, & omnes tamen accipere. Prius non ſolum Juſtinianus dicit, ſed & alii ICti Antonino juniores confirmant. *L.* 13.§.*ult.D. de tut.& cur.dat. L.*2.§.*penult. & ult. D. qui pet.tut.* poſterius ex verbis Julii Capitolini clarum eſt. Servavit itaque Marcus Antoninus vetus illud principium, curatorem dari oportere non invitis, ſed petentibus: at invenit tamen modum, quo omnes petere cogerentur. Non prius enim rerum ſuarum adminiſtrationem a tutoribus recipiebant adoleſcentuli, quam petitis conſtitutiſque curatoribus. Luculenter id patet ex *L.* 33. §. 1. *D. de admin. & per. tut. L.* 28. §. 1. *eod. L.* 31. *eod. L.* 1. §. *ult. D. de min.* Sunt, qui nobis obvertunt exempla adoleſcentum, qui ſine curatorum auxilio res ſuas dicuntur adminiſtraſſe. *L.* 7. §. 2. *D. de min. L.* 3. *C. de in int. reſt.* Verum ea loca non ad jus, ſed ad factum pertinere, nemo non videt. Nam

&

& impuberes aliquando negligentia eorum, qui tutores petere debuiſſent, ſine cuſtodibus erant, uti ex toto *titulo D. qui pet. tut. vel cur.* colligimus: nec tamen inde ſequitur, ut in arbitrio impuberum fuiſſe exiſtimemus ſine tutoribus agere mallent, an cuſtodibus ſubeſſe. Sed plura hanc in rem habes in *Elem. noſtris jur. civ.* §. 271. *ſeq.* & in *Additionibus noſtris ad Vinn.* §. 2. *Inſt. h. t. p.* 116. *ſeq.*

X. Finiebatur curatio minorum anno ætatis XXV. circumacto, *L.* 3. §. 3. *D. de minor.* Quum enim longiſſimũ vitæ humanæ tempus centum annis circumſcriberent jureconſulti; *L.* 76. *D. de judic. L.* 56. *D. de uſufr.* eo in quatuor ætates diviſo, juventuti XXV. annos putabant adſignandos, uti acute conjicit Gundlingius *ib.* §. *IV.* Id quod eadem lege Lætoria factum eſse, non modo inde patet, quod *Quinavicennaria* a Plauto dicitur, verum etiam ex *L.* 2. *C. Theod. de donat.* manifeſtum eſt. Nonnunquam tamen juvenes impetrabant *veniam ætatis*, quod beneficium Principes dabant adoleſcentibus XX. puellis XVIII. annorum ſi frugi eſse probarentur, *L.* 2. *C. de his qui ven. æt.* X. Cura minorum quando finita?

XI. Ipſe tutor, ſi valetudine impeditus negotia pupilli maxime in judicio gerere non poſset, nec curatorem, nec procuratorem conſtituere poterat. Hunc enim ſolus conſtituebat dominus. *L.* 1. *D. de procur.* Quare nova invenienda erant nomina. Rogatu ergo tutoris ejuſque periculo Prætor ei ſubſtituebat alium, qui, ſi ad agendum eſset datus, ACTOR; ſin ad alia negotia ADJUTOR XI. Quid Actor & adjutor?

voca-

vocabatur. *L. 24. D. de adminiſtrat. tut. & L. 13. §. 1. D. de tutel.* Actores, non, ut Theophilus exiſtimat, ideo dicti ſunt, quod *ad acta* conſtituerentur, ſed ab *agendo*, unde & πραγματῶται dicuntur Græcis. Translatum vero hoc nomen eſt ad vicariam tutelam ex inſtitutis veterum domeſticis. Domi enim e ſervis quemquam præficere ſolebant rei familiari, qui & ipſe ACTOR vel πραγματῶτης nec non διοικητὴς πάσης ὀσίας vocabatur. *L. 8. D. fam. erciſc. L. 40. §. 7. D. de ſtatu lib. L. 41. §. 4. D. de fideicomm. libert.* Et talem ſe eſſe ſimulabat Leonidas apud Plaut. *Aſin. II, 4. v. 53.*

Nam ſi ſciet noſter ſenex, fidem huic non eſſe habitam,
Succenſeat, cui omnium rerum ipſus ſummam credidit.

Talis quoque eſt, quem deſcribit Lucas *cap.* XII, 44. Add. Ræverd. *Var. Lect. V,* 20. & Vvovver. ad *Petron. p.* 149. qui *actores*, *diſpenſatores*, vel *arcarios* accurate diſtinguit. Sed & in fundos mitti ſolebant ſervi, qui ceteris tamquam vicarii dominorum, imperarent, fundumque domino colerent, & hi ipſi etiam dicti *actores. L. 32. D. de pign.* Plin. *Epiſt. III, 19.* Paull. *Rec. Sent. III,* 46. 47. 48. Quemadmodum ergo, qui in ædibus vice domini rem familiarem curabat, ACTOR dici conſueverat; ita idem nomen convenire eis viſum eſt, qui pro tutore agerent. Vid. Melch. Goldaſt. *Adnot. ad Doſithei ſentent. & Epiſt. Hadr. III, 10. p. 868. edit. Cl. Schultingii.*

TIT.

TIT. XXIV.

De ſatiſdatione tutorum vel curatorum.

DE SATISDATIONE tutorum & curatorum jure antiquo nihil fuerat proditum: unde & nullum hujus rei veſtigium in univerſa antiquitate exſtat. Quum tamen pupilli magnum inde caperent detrimentum; de ſatiſdatione quoque cavere cœperunt leges, de eaque paucis hic eſt agendum.

I. Satiſdatio hæc inventa eſt a Prætoribus, quorum in edicto legebatur: REM PUPILLI VEL ADOLESCENTIS SALVAM FORE, TUTOREM VEL CURATOREM SATISDARE JUBEBO. arg. *rubr. D. rem. pupill. ſalv. fore. L. 5. §. 1. D. de legit. tut.* Cavebant vero ex eo tempore non tutores teſtamentarii, quippe quorum fidem ipſe teſtator probaverat, niſi unus reliquis vellet in adminiſtratione præferri: *pr. Inſt. L. 7. D. h. t.* nec ex dativis, qui a magiſtratibus majoribus cum inquiſitione erant dati ſed partim legitimi, partim e dativis illi, qui a duumviris, aliiſque minoribus poteſtatibus fuerant dati. *L. ult. C. de magiſt. conv.* Et huc pertinet formula: TUTOREM DO, SI SATISDEDERIS. Briſſon. *de Form. V. p.* 408. **I. Satiſdationis hujus origo,**

II. Confirmavit id SCo quodam Trajanus, qui & actionem dedit contra Duumviros, ſi vel neglexiſſent a tutoribus & curatoribus exigere cau- **II. Senatus conſulta ſub Trajano & Antonino ea de re facta.**

cautionem, vel minus idoneos admiſiſſent fidejuſſores. Qua de re Dioclet. & Maximianus Auguſti *L.* 5. *C. de magiſtr. conv. In magiſtratus municipales, tutorum nominatores, ſi, adminiſtrationis finito tempore, non fuerint ſolvendo, nec ex cautione fidejuſſionis ſolidum exigi poſſit, pupillis quondam in ſubſidium indemnitatis nomine actionem utilem competere ex SC. quod auctore divo Trajano, Parente noſtro, factum eſt, conſtitit*. Eam actionem deinde D. Pius etiam ad ipſos magiſtratuum heredes extendit, ſi culpa magiſtratuum lata intercesſiſſet. *L.* 6. *D. de magiſtr. conven. L.* 2. *C. eod.*

III. Quomodo ſatiſdatum? III. Ipſa ſatiſdatio fiebat oblatis fidejuſſoribus, (nec enim alia poterat eſſe cautio prætoria *L.* 7. *D. de ſtipul. præt.*) a quibus vel ipſe pupillus, ſi fari poſſet, vel, ſi non poſſet, ſervus ſive proprius, ſive publicus, vel Tabularius ſtipulabatur, REM PUPILLI SALVAM FORE. Ulpian. *L.* 2. *D. rem. pup. ſalv. fore* : *Si pupillus abſens ſit, vel fari non poſſit, ſervus ejus ſtipulabitur* : *ſi ſervum non habeat, emendus ei ſervus eſt*: *ſed ſi non ſit, unde ematur, aut non ſit expedita emtio*; *profecto dicemus, ſervum publicum apud prætorem ſtipulari debere*. Solebat & prætor nonnunquam dare, cui fidejuſſores ſtipularentur. *L.* 3. *eod.* Nimirum ſervus proprius ſtipulatione ſua domino, id eſt, pupillo adquirebat. §. 2. *Inſt. de ſtip. ſerv.* Nec minus publicus ſervus recte ſtipulabatur pupillo, quia erat in dominio reip. Publico vero nomine & alteri ſtipulari licebat. *L.* 3. *D. de prætor. ſtip. L.* 1. §. 4. *D. ut legator.* Jac. Gothofred. *Comment. ad tit. de reg. jur.*

jur. p. 322. Dicitur ejuſmodi ſtipulatio facta τῷ ταβυλλαρίῳ apud Theoph. §. 3. *Inſt. de adopt.* Quam loquutionem eleganter explicat Amaya ad *L. 3. C. de Tab. ſcrib. logograph.* Formula ſtipulationis procul dubio fuit : FIDE TUA PROMITTIS, REM PUPILLO SALVAM FORE? FIDE MEA PROMITTO.

TIT. XXV.

De Excuſationibus Tutorum vel Curatorum.

TUtela jure Romano erat munus publicũ. *princ. Inſt. h. t.* Quemadmodum vero alia munera, excuſationibus prolatis, amoliri a ſe poterant cives & municipes; ita etiam fuerunt EXCUSATIONES, quibus tutelam & curationem poſsent recuſare. Immo & cauſsæ erant, propter quas arcebantur a tutela etiam illi, qui eam non recuſarant, quas ipſas quoque excuſationibus tutorum & curatorum accenſent Juriſconſulti, quibus EXCUSARI dicuntur, etiam qui non admittuntur. *L. 1. §. D. de poſtul.* Propria itaque Juriſconſultis eſt hæc vocabuli notio, & tam ab uſu remota, ut Græci, quum verba παραιτεῖσθαι, ἀπολογεῖσθαι, προφασίζεσθαι illam non exhaurire animadverterent, verbum Latinum ἐξκυσατεύειν adoptare non dubitarent. Harmenop. *Enchir. II, 5. 6. I,* 30 80. Add. V. A. Corn. van Bynkersh. *Obſ. IV,* 11. *p.* 385. *ſequ.* & *Elem.* noſtra *jur. civ.* §. 288. Ex quo ſimul patet, in *L. 11. D. de decurion,* non eſse quod pro EX-

CU-

CUSARE reſcribamus EXCURIARE cum Cujac. *Obſ. XXVI, 38.* Unde jam excuſationes merito in *voluntarias*, *neceſſarias* & *mixtas* diſtinguuntur.

I. Excuſabat I. numerus liberorum.

I. Prima cauſſa, eaque voluntaria, eſt NUMERUS LIBERORUM, quorum *tres* Romæ excuſant, in Italia *quatuor*, & in provinciis *quinque*. *pr. Inſt. h. t.* Hoc quum ad famoſum illud jus trium quatuor & quinque liberorum pertineat; quale illud fuerit, ex antiquitatibus Romanis erit paullo altius repetendum.

II. Cur Romani a nuptiis & procreatione liberorum abhorruerint?

II. Plurimi Romanorum, dici non poteſt, quantum a nuptiis abhorruerint. Cauſſæ hujus rei variæ, amores furtivi, (*a*) luxuria matronarum, de qua eleganter Plaut. *Mil. Glorioſ. III, 1. v. 92. ſeq.* & præcipue illa orbitatis præmia, quæ toties celebrant veteres. Colebantur ejuſmodi *μισογάμοι* ab omnibus, viaque ipſis ad honores & commoda patebat, nemine illis negante ſuffragium, ob hereditatem, quam quiſque ſpe devoraverat. Unde lepide ſenex ille

(*a*) Hanc cauſſam ipſe obſervat Auguſtus Imp. apud Dion. Caſſ. VI. *p. 576.* ubi invectus in cælibes: Ὀυ γὰρ δὴ δήπου μοναυλίᾳ χαίρετε, ἵν' ἄνευ γυναικῶν διάγητε, ὅτι ἔϛιν, ὅϛις ἡμῶν ἢ σιτεῖται μόνος ἢ καθεύδει μόνος, ἀλλ' ἐξουσίαν καὶ ὑβρίζειν, καὶ ἀσελγαίνειν ἔχειν ἐθέλετε. *Neque adeo vos ſolitudo vivendi capit, ut abſque mulieribus degatis, ac non quilibet veſtrum menſæ lectique ſociam habeat, ſed licentiam libidini ac laſciviæ veſtræ quæritis.*

ille Periplectomenes apud Plaut. *Milit. Glorioſ. III, v.* 111. *ſeq.*

Quando habeo multos cognatos, quid opus mihi ſit liberis?
Nunc bene vivo ac fortunate, atque ut volo, atque animo ut lubet.
Mea bona morte cognatis dicam, inter eos partiar.
Illi apud me edunt, me curant, viſunt, quid agam? ecquid velim?
Priuſquam lucet, adſunt, rogitant, noctu ut ſomnum ceperim?
Eos pro liberis habeo; quin mihi mittunt munera;
Sacrificant: dant inde partem majorem mihi, quam ſibi:
Adducunt ad exta: me ad ſe ad prandium, ad cœnam vocant:
Ille miſerrimum ſe retur, minimum qui miſit mihi.
Illi inter ſe certant donis: ego hoc muſſito mecum:
Bona mea inhiant, certatim mittunt dona & munera.

Sed & de ſuo tempore conqueritur Plin. *Hiſt. Nat. XIV. procem. cœpiſſe orbitatem in auctoritate ſumma & potentia eſſe, captationem in quæſtu maximo.* Et Seneca *Conſolat. ad Marciam XIX. In civitate noſtra plus gratiæ orbitas confert, quam eripit. Adeoque ſenectutem ſolitudo, quæ ſolebat deſtruere, ad potentiam ducit, ut quidam odia filiorum ſimulent, & liberos ejurent, & orbitatem manu faciant.* Addi merentur Petron. *Satyr. p.* 106. ubi Romanorum

rum mores ſub Crotoniatarum nomine ſale ſatyrico defricat, ut & Tacitus *Annal. XIII, 52. de Moribus Germ. XX.* Ammian. Marcellin. XIV, 19. Denique & erant, qui philoſophiæ cauſsa abſtinebant a matrimonio exemplo veterum Thaletis, Pythagoræ, Democriti, Platonis, Zenonis Cittiei, Epicuri. Ita ſane & recentiores in orbe Romano philoſophi ſibi putabant faciundum, veluti Apollonius Tyanenſis, Epictetus, Plotinus, Porphyrius, Proclus. Vid. Philoſtrat. *Vit. Apollon. I, 10.* Marin. *vit. Procli Cap. XVII. p. 59.* & ibi Cl. Fabric. Quæ quum ita ſe haberent, non mirum profecto eſt, adeo abhorruiſse Romanos a nuptiis quærendiſque liberis, ut præmiis eſſent ad conjugia ineunda invitandi. Fuſius hæc illuſtravimus in *Comment. ad L. Jul. & Pap. Lib. I. cap. II. p. 25. ſequ.*

III. Pœnæ cælibatus & præmia fœcunditatis in libera rep.

III Equidem jam libera republica & pœnas cœlibatus, & fœcunditatis præmia fuiſse, certiſſimum eſt. Legum ejuſmodi & a ſenatu & a populo cōditarum meminit ipſe Auguſtus oratione ad cælibes apud Dion. Caſs. *Hiſt. LVI. p. 660.* Solebant & cenſores dare operā ne cælibes eſsent in urbe, atque hinc mulctam exigere ab iis, qui, nulla ducta uxore, ad ſenectutem perveniſsent. Ea mulcta dicebatur *æs uxorium.* Feſtus *voce uxorium. p. 478.* Uxorium *pependiſſe dicitur, qui, quod uxorē non habuerit, æs populo dedit.* Qua in re rigida imprimis ac ſevera fuit cenſura M. Furii Camilli & M. Poſtumii Albini Regillenſis, anno V. C. CCCL. de qua Plutarch. *vit. Camilli p. 129.* & Valer. Max *II, 9. 1.* Ita & anno IↃCXXII. Q. Cæcilius Metellus Macedonicus

nicus omnes uxores ducere coegit liberorum quærendorum cauſſa, & tum habuit orationem, cujus partem ſervavit Gellius *Noct. Att. I, 6.* quæque digna viſa Auguſto, quam in ſenatu repeteret, quum ſuaderet Legem Juliam de maritandis ordinibus. Suet. *Aug.* LXXXIX. Nonnunquam cenſores cælibes etiam in quatuor tribus urbanas, ceteris inhoneſtiores, maritos & parentes in ruſticas, tanquam nobiliores, deſcribebant. Liv. XLV, 15. Nec pœnis tantum, ſed & præmiis, ea in re utebantur veteres, & in primis honoribus cives invitabant ad ducendas uxores, ceu patet ex inſigni oratione P. Scipionis, Cenſoris, anno V. C. IϽLIIII. apud Gell. *Noct. Att. V,* 19. ubi etiam ille pravus mos reprehenditur, *quod filius adoptivus patri adoptatori inter PRÆMIA patrum prodeſſet.*

IV. At paullo poſt tamen & Julio Cæſari legibus promovenda viſa eſt πολυπαιδία civium. Jam in conſulatu, quem cum Bibulo geſſit, agrum Campanum diviſit extra ſortem XX. millibus civium, quibus terni pluresve liberi eſſent. Suet. *Jul.* XX. Appian. *de Bello civil. II. p.* 433. Poſtea, ubi bellum civile detonuerat acto cenſu, tantam deprehendit in urbe ſolitudinem, ut teſte Appiano *de Bello civ. II. p.* 492. dimidio minus capitum cenſeretur, quam ante bellum civile. Unde denuo præmia proponenda exiſtimabat iis, quibus plures eſſent liberi. Dio Caſſ. *Hiſt.* XLIII. *p.* 256. Suet. *Jul.* XLII. Sed, eo paullo poſt interfecto, non diu admodum leges iſtæ ſaluberrimæ viguerunt.

IV. Præmia πολυπαιδίας a Julio Cæſare propoſita.

V. At

V. Prima Auguſti rogatio de pœnis cælibatus & præmiis πολυπαιδίας.

V. At multo magis hæc cura Auguſti ſubiit animum, qui tamen non niſi poſt multa molimina ſolitudini iſti invenit remedium. Primum id egit anno V.C. DCCXXV. quo cenſum cum Agrippa, tamquam Præfectus morum, egit. Grut. *Inſcript. p.CCXXX.* Nam ex eo demum tempore ſexto inito conſulatu, potentiæ ſecurus, quæ triumviratu juſserat, abolevit, deditque jura, queis pace & principe uterentur. *Arctiora ex eo vincula, inditi cuſtodes & lege Papia Poppaa præmiis inducti.* Tacit. *Annal. III,* 28. Ex quibus tamen verbis Lipſ. *in Exceſſ. ad* Tac. *Ann. Lib. III. litt. C.* male colligit, jam ſexto illo conſulatu Auguſtum rogationem ad populum tuliſse. Incertum enim hoc eſse oſtendimus in *Comm. ad L. Jul. & Pap. Lib. I. Cap. III. pag.* 41. Saltim ſi quid ſexto conſulatu egit Auguſtus, tum quidem nihil profeciſse videtur.

VI. Lex Julia de maritandis ordinibus.

VI. Decennio poſt A. V. C. DCCXXXVI. denuo eamdem rem egit, lata celeberrima illa lege Julia de maritandis ordinibus, qua & innuptis arctiores pœnas ſtatuit, & nuptiis liberorumque procreationi propoſuit præmia, Dio Caſs. *Hiſt. LIV. p.* 608. Dici non poteſt, quantis cum difficultatibus tunc colluctandum eſset Auguſto. Quamvis enim orationem Metelli, de qua ſupra, in Senatu haberet; Suet. *Aug. LXXXIX. Epit. Liv. LIX.* magno tamen patrum conſenſu ei acclamatum eſt, teſte Dione Caſſio, ſequutum tamen SC. de ferenda lege, de quo Horat. *Epod. XVIII. v.* 17.

Diva

Diva, producas ſobolem, Patrumque
Proſperes decreta ſuper jugandis.
Feminis, proliſque nova feraci
Lege marita.

Sed licet tum Auguſtus tam certus eſſet de ſucceſſu hujus rogationis, ut legis hujus in anteceſſum meminerit in luculenta Inſcriptione apud Grut. *p.* CCCXXVIII, 1. quam nos ſupplevimus illuſtravimuſque in *Comment. ad L. Jul. & Pap. ibid. p.* 43. *ſeq.* Legem tamen perferre ne tum quidem potuit præ tumultu recuſantium. Sueton. *Aug.* XXXIV. Eoque reſpicit Propertius II, 7.

Gavиſa eſt certe ſublata Cynthia lege,
Qua quondam edicta, flemus uterque diu,
Ne nos divideret.

Repetitis tamen aliquoties rogationibus, ita demum perlata eſt, ut adempta lenitave parte pœnarum, auctiſque præmiis, vocatio triennii concederetur. Sueton. *Aug. XXXIV.* Triennio vero illo circumacto, denuo biennii data eſt vocatio, adeoque lex illa de maritandis ordinibus demum anno DCCLVII. Sex. Ælio & C. Sentio Saturnino Coſſ. perlata, annoque DCCLXII. per legem Papiam Poppæam confirmata, vires ſuas exſerere cœpit, Dio LVI. *p.* 661.

VII. Lex PapiaPop. pæa & præmia πολυπαιδίας.

VII. Nimirum vicerat cælibatus orbitatiſque amor, adeo, ut A. V. C. DCCLX. equites Romani magnopere de abroganda hac lege laborarent. Tunc quidem Auguſtus inſignes illas habuit orationes tam ad cælibes quam ad conjuges, quas ſervavit Dio Caſſ. LVI. *p.* 656. *ſequ.* Add. Suet. *Aug.* XXXV. At ſtatim anno

V. C. DCCLXIII. ferri juſſit legem Papiam Poppæam quæ in jure noſtro etiam lex Julia & Papia adpellatur, quia in eam Juliæ iſtæ rogationes pleræque confluxerant. Tulerunt hanc legem ad populum M. Papius Mutilus & Q. Poppæus Secundus, conſules ſuffecti (*b*) quorum neuter vel uxorem habebat, vel liberos, Dio Caſſ. LVI. *p.* 662. ex quo, quam fuerit hæc lex neceſſaria facile intelliges. In ea capita haud pauca agebant de præmiis πολυπαιδίας. Sic e pluribus candidatis præferebatur is, qui plures ſuſtuliſset liberos. Tacit. *Annal.* XV, 19. Plin. *Epiſt.* VII, 16. E conſulibus quoque prior ſumebat faſces, qui collegam liberorum multitudine anteibat. Gell. *Noct. Att. II*, 15. Latini porro ob filium filiamve anniculum anniculamve, Latinæ vero ob ternos partus jus Quiritium conſequebantur. Ulp. *Fragm. III*, 1. Liberti ob multitudinem liberorum ab operis; ingenuæ & libertæ a tutela liberabantur *L.* 37. *D. de oper. libert.* Plut. in

(*b*) In pleriſque faſtis hoc par conſulum deſideratur. Sed rem expediunt fragmenta Capitolina apud Pighium *Annal. p. XIX.* in quibus hujus anni conſules ita recenſentur: C. POPPAEUS. Q. F. Q. N. SABINUS Q. SULPICIUS. Q. F. Q. N. CAMERINUS. EX. K. JUL. M. PAPIUS. M. F. M. N. MUTILUS. Q. POPPAEUS. Q. F. Q. N. SECUNDUS. Exſtant quoque utriuſque numi apud Golzium in *Faſt. p. CCXXIX. ſeq.* ubi tamen Poppæus non *Secundus* ſed SECUNDINUS cognominatur. De gente Papia videndus Patin. *de famil. Rom. pag. CCCXXIX.* & de utraque *Comment. noſter ad L. Jul. & Pap. Lib. I. Cap. IV.*

in *Numa p.*66. Dio *Hiſt. LVI. p.* 578. *Fragm. Regul. ex vetere ICto* §. *VI.* Ulp. *Fragm. XXIX*, 2. 3. Juvabant etiam liberi in hereditatibus & ſolidi capacitate. Ulp. *Fragm. tit. XV. XVI.* Immo & honoratior in theatro locus dabatur iis, qui plures haberent liberos. Gothofred. ad *Leg. Pap. Popp. cap VII. ſeq. p.*280. Inprimis vero hac lege fuerat cautum: ut qui ſecundum hanc legem liberos tres, Romæ natos, ſuperſtites, qui quatuor in Italia, qui quinque in provinciis haberet, omnium munerum perſonalium immunitatem haberet. *pr. Inſt. h. t. L.* 1. *C. & ult. qui num. liber. L.* 18. *D. de excuſ. tut.*

VIII. Hinc ergo natum famoſum illud jus trium, quatuor & quinque liberorum, quod tamen & liberis orbi, immo & ſteriles nonnunquam, beneficio principum, obtinebant. Exempla ſunt apud Plin. *Epiſt. II*, 13. *VII*, 16. *X*, 95. immo & in inſcriptionibus, veluti in illa apud Grut. *p.* CIↃLXXXI. ubi laudatur STATIA IRENE, JUS LIBERORUM HABENS, & in aliis, in quibus frequentiſſimæ litteræ I. L. H. id eſt JUS LIBERORUM HABENS. Brummer. *de Lege Cinc. XIV.* Apud eumdem Grut. *p.* CCCXXII, 8. mentio fit Albiæ Flaminicæ, CUI IMP. JUS COMMUNE (c) LIBERORUM CONCESSIT. *& p.* DCXXXI, 2. Perſicus libertinus ſepulcrum ſe condidiſse teſtatur C. CORNELIO. PERSICO. F. HABENTI EQUUM PUBLICUM, & CORNELIÆ, VIII. Jus liberorum trium quatuor quinque.

(c) Legendum forſan JUS COMMUNIUM LIBERORUM, ob quod ſolidum capiebant inter ſe conjuges. Ulp. *Fragm. XVI*, 1.

ZOZIMAE, MATRI EJUS, HABENTI JUS QUATUOR LIBEROR. BENEFICIO CAESAR. Plura de hoc jure commentatus eſt M. Vetranius Maurus ſingulari libro *de trium liberorum jure*, (*d*) in quo tamen multa potius, quam bona & ſolida reperies.

IX. Profeſſio liberorum apud præfectum ærarii.

IX. Quinam liberi profuerint ad capienda πολυτεκνίας præmia, de eo copioſe ſatis diſputant jure conſulti. Nos addimus, ne fraus legi fieret, cautum fuiſſe a Marco Antonino Imperatore, (*e*) ut profeſſio liberorum intra diem triceſimum fieret apud præfectum ærarii, alterumque exemplum tabularum domi; alterum apud ærarium adſervaretur: id quod idem Imperator etiam in provinciis fieri juſſit. Jul. Capitolin. *vit. Marc. Anton. IX.* Et huc pertinet exemplum Gordiani, de quo idem Jul. Capitolin. *Gord. IV.* nec non lepida illa adulteri excuſatio apud Juvenal. *Sat. IX. v. 84. ſequ.*

Tollis

(*d*) Librum hunc fruſtra a bibliothecis quæſitum, ait Brummer. ad *Leg. Cinc. XIV.* Sed facile eum reperire potuiſſet in *Tract. Tractatuum Tom. 8.*

(*e*) Ita rem refert Jul. Capitolinus. *Vit. Marc. Ant. Cap. IX.* Sed tamen jam antea tempore clarorum virorum ortus in acta publica referebantur, ut ex Sueton. *Tiber. V. & Calig. VIII.* patet. Juvenal. *Sat. IX. v. 82. ſequ.* Fortaſſis ab omnibus & ob liberales cauſſas id fieri juſſit Antoninus, quod antea illuſtriores tantum familiæ facere conſueverant. Plura nos in *Comment. ad L. Jul. Pap. Lib. II. Cap. IX. p. 213.* ubi & de *natalis & conſualis profeſſionis* diſcrimine, quarum mentio fit in *L. 6. C. de fid. inſtr. & L. ult. C. ſine cenſu vel reliq.*

Tollis enim, & LIBRIS ACTORUM *ſpargere gaudes*
Argumenta viri: foribus ſuſpende coronas,
Jã pater es, dedimus, quod famæ opponere poſſis.
Jura parentis habes, propter me ſcriberis heres.

Adde Briſſon. *Antiq. Rom. I, 6. p. 7.*

X. Fiſci & ærarii ut, & rationis Cæſaris differentia.

X. Voluntariis porro excuſationibus accenſenda II. *Adminiſtratio rei fiſcalis.* Libera republica reditus omnes influebant in ærarium. At ſub Imperatoribus ſeparatæ erant rationes *fiſci* atque *ærarii*, τῦ βασιλικῦ & τῦ ταμείυ. Hoc ad populum, ille ad Principem pertinebat. Hinc ſæpe cum in jure, tum apud auctores junguntur *jura fiſci* & *populi.* Paull. *Sent. Recept. V, 12. L. 1. D. de bon. dam.* Lamprid. *Alex. Sev. XII.* Hanc differentiam primus Auguſtus vel certe Tiberius reperit. Sane ſub Tiberio diverſum a fiſco fuiſse ærarium patet ex Tac. *ann. VI, 2.* A fiſco iterum diſtincta erat *ratio Cæſaris,* id eſt privatum Principis patrimonium, de quo *L. 6. §. ult. D. de jure fiſci.* Unde toties memorantur PROCURATORES HEREDITATIUM PRIVATI PATRIMONII, & ſimiles apud Fabret. *Inſcr. cap. III.* & Phil. a Turre in *Monim. Vet. Ant. Cap. VI.* Ut jam non commemorem, quæ ex Gruteri & Reineſii Theſauris eam in rem depromi poſsent. Aſt ſeneſcente jam ſub principibus imperio, nullum erat amplius inter fiſcum & ærarium diſcrimen, niſi quod publica pecunia *ſacrarum largitionum;* privatum Principis patrimonium *privatarum rerum* nomine veniret. Unde tituli *C. de comit. ſacr. larg.* & *de com. rer. privat.* Jam Dioni ſane *Lib. LIII. p. 511.* vix liquet, quid

quid inter Auguſti & publicum interſit ærarium, & Gloſſæ recentiores promiſcue ſcribunt: *Ταμεῖον, fiſcus, ærarium*. Pauciſſimi ſane Principes Helvium Pertinacem imitabantur, qui Imperatoriis poſſeſſionibus nomen ſuum inſcribi prohibebat, non eſſe illas dictitans, imperantium proprias, ſed communes Romanorum & publicas. Herodian. *Hiſt. lib.* 4.

XI. Ærario qui præfuerint? XI. Ærario initio præerant Quæſtores, quos Tacitus *Annal.* XI, 22. & Ulpianus, *L.* 1. *pr. D. de off. quæſt.* Gracchani Junii auctoritate, pæne tam antiquos faciunt, quam ipſam urbem. Sed eoſdem a Valerio Poplicola demum creatos, ſcribit Plutarchus *vit. Valer. Popl. p.* 103. Immo Pomponius eos ipſis Tribunis plebis Ædilibus recentiores facit. *L.* 2. §. 22. *D. de Orig. jur.* Sed quemadmodum de Pomponio hic non multum laboramus; ita Ulpiano facile conciliabis Plutarchum, ſi Quæſtores jam ſub regibus fuiſſe, Valerium vero illum magiſtratum a Tarquinio Superbo abrogatum reſtituiſſe reipublicæ, dixeris. Quod & Tacitus *l. c.* non obſcure indicat, qui ſimul monet, conſulibus initio manſiſſe poteſtatem quæſtores deligendi, donec eum quoque honorem populus mandarit. Initio duo creati, ut rem militarem comitarentur: dein duo additi, qui Romæ curarent, mox duplicatus numerus, ſtipendiaria jam Italia & accedentibus provinciarum vectigalibus. Poſt lege Sullæ viginti creati, ſupplendo Senatui, cui ille Dictator judicia tradiderat. Prolixe hæc omnia Tacitus *l. c.* His ergo ærarii potiſſimum cura demandata fuerat

a po-

a populo. Aſcon. Pædian. in *Verrin. II. p.* 183*9*. Aſt A. V. C. Iↄ cc ix. ærarii adminiſtratio, jubente Cæſare, a Quæſtoribus ad Ædiles tranſlata. Dio Caſs. XLIII. *p.* 269. Auguſtus, ubi ærarium militare inſtituerat, ejus curam demandabat viris prætoriis, quos primum a Senatu lectos, deinde ſorte ductos, ac demum ab ipſo Imperatore nominatos, conſtat Suet. *Aug. XXXV.* Quæſtoribus porro curam ærarii Saturni reddidit Claudius. Suet. *Claud. XXIV.* Denique adminiſtratio ærarii juſſu Neronis fuit penes Præfectos ærario, (*f*) qui tamen etiam de cauſſis fiſcalibus judicabant. Gell. XIII, 24. Tacit. XIII, 28. Jac. Guther *de offi. Dom. Aug. III,* 32. Quum vero ab Auguſti temporibus duplex eſſet ærarium, *Saturni* alterum, ita dictum a templo, Opis & Saturni in quo cuſtodiebatur, alterum *militare*; duo quoque erant Præfecti ærario, vel diverſa ſaltim officia, uni aliquando perſonæ demandata. Exemplum ſuppeditat marmor apud Gruter. *p.* MXXVIII, 5.

XII. Fiſco præerant Procuratores, Advocati, Patroni fiſci, quorum paſſim in jure noſtro mentio fit. Sunt etiam PRÆFECTI FISCI GERM. CAES. IMP. apud Grut. *Inſcr. p.* ccccxcviii, XII. Qui fiſco & patrimonio Cæſarum *p*

L 4

(*f*) Quum vero ex lege Papia in ærarium & paullo poſt in fiſcum etiam influerent viceſimæ hereditatum; iis adminiſtrandis præfuerunt PROCURATORES XX. HEREDITATIUM & PROMAGISTRI XX. HEREDITATIUM, quorum mentio fit in marmoribus apud Gruter. *p.* ccccxxvii, 7. ccccxxvi, 5. CCCCLIV, 8.

cccexcvIII, 10. A COMMENTARIIS FISCI ASIATICI, apud Reineſ. *Inſcr. IX*, 33. PROCURATORES FISCI ASIATICI apud eumdem Claſs. IX, 60. Immo creare Nerva cœpit *Prætorem fiſcalem*, qui de rebus fiſcalibus jus diceret. *L.* 2. §. 18. *D. de orig. jur.* Patrimonia Principum Procurarores Cæſarum adminiſtrabant. Denique poſtremis temporibus fiſcum Comes ſacrarum largitionum; patrimonium principis Comes rerum privatarum adminiſtrabat, de quibus videndi Gutherius *de offic. Dom. Aug. III*, 1. 16. 25. 32. & qui egregia multa hanc in rem collegit Gundlingius *Diſſ. de principe herede cap. IV.*

XIII. Rei fiſcalis adminiſtratio excuſationem dedit voluntariã.

XIII. Quicunque ergo res fiſcales adminiſtrabant, excuſari poterant a tutela, non tam quia bona eorum fiſco obligata erant, ut pleriſque videtur; quam quod privilegio ſe poſſent defendere. Hinc dicitur, *excuſari eos poſſe* §. 1. *Inſt. h. t.* eos *vacationem habere L.* 10. *C. h. t. privilegio defendi L. ult. C. qui dari tut. poſſ.* Unde patet, non *neceſſariam* fuiſse hanc excuſationem, ſed *voluntariam*. Thomaſ. *Not. ad Inſt. h. t. p.* 110.

XIV. Poteſtas quæ a tutela excuſat quid.

XIV. Eadem de cauſſa excuſantur III. *qui cum poteſtate ſunt*. Poteſtas vero diverſimode accipitur ab antiquis. Nonnunquam magiſtratibus urbanis opponuntur poteſtates in provinciis apud Sueton. *Claud. XXIII. Juriſdictionem de fideicommiſſis quotannis, & tantum in urbe delegari magiſtratibus ſolitam, in perpetuum; atque etiam per provincias poteſtatibus demandavit*. Nonnunquam etiam in ipſa urbe a magiſtratibus ſejungebantur poteſtates. In urbe enim

erant,

erant, qui jus dicerent, quamvis non eſsent magiſtratus ordinarii, veluti *Præfectus annonæ, præfectus vigilum*, quos magiſtratus ideo eſse negat Pomponius, *L.* 2. §. 33. *D. de orig. jur.* etiam hi dicebantur habere poteſtatem. Porro poteſtas diſtinguitur aliquando ab imperio, adeoque tribuitur iis magiſtratibus, qui neque vocationem, neque apprehenſionem habebant, veluti Quæſtoribus. Vid. infra *Lib. IV. Tit. VI.* §. 5. Nulla harum ſignificationum hic invenit locum. Cum poteſtate enim hic eſse dicuntur, quicumque ſunt cum imperio, id eſt, magiſtratus majores, vel majoribus auſpiciis & lege curiata creati. Gell. *Noct. Att.* XIII, 14. *L.* 1. *pr. D. ſi quis jus dicenti non obtemp.* Huber. *Prælect. ad Inſtit.* I, 25. 4. Unde ne Ædilitas quidem excuſabat *L.* 17. §. 4. *D. h. t.* Nam Ædiles nec coercere poterant, nec jubere in carcerem duci, nec prehenſionem habebant, ſed ipſi in jus vocabantur. Gell. *Noct. Att.* XIII, 15. Poſtremo tamen participes hujus beneficii facti ſunt Senatores, *L.* 15. §. 3. *h. t.* immo & *ἄρχοντες τῶν πόλεων*, id eſt, Duumviri. *L.* 6. §. 16. *h. t.*

XV. De aliis excuſandi cauſis.

XV. De (V) paupertate, (VI) trium tutelarum onere, ut & (VII) imperitia litterarum nihil eſt, quod ex antiquitate monendum ſit. Aſt quum (VIII) & profeſſio liberalium artium excuſarit; hujus quæ fuerit Romæ conditio, oſtendendum erit paullo accuratius.

XVI. Profeſſio artis Grammaticæ.

XVI. Grammatici, quos initio LITTERATOS, vel LITTERATORES adpellabant.

bant. (*f*) ſerius Romæ docuerunt. Ludimagiſtris, qui primis litterarum elementis imbuebant pueros, ſemper quidem procul dubio uſi ſunt Romani: ſed ab his diverſi grammatici erant, id eſt, poetarum interpretes, Suet. *l. c.* Unde & in jure noſtro a ludi litterarii magiſtris diſcernuntur. *L. 1. pr. & §. 6. D. de extraord. cognit.* Grammaticam olim Romæ ne in uſu quidem, nedum in honore fuiſse, rudi ſcilicet ac bellicoſa tum civitate, docet Sueton. *de illuſtr. Gramm. I.* ex quo etiam diſcimus, mediocre ejus exſtitiſse initium, profitentibus eam artem non niſi ſemigræcis, immo & libertinæ conditionis hominibus. Sane L. TITINIUS L. L. AMAZON GRAMMATICUS memoratur apud Reineſ. *Inſcr. Claſſ. I, 228. p. 216.* M. POMPILIUS M. L. FORTUNATUS GRAMM. apud Grut. *Inſcr. p. MXXXV, 6.* ut alia jam exempla prætermittam, quæ & ipſe Suetonius ſuggerit. Primus hoc ſtudium in urbem intulerat Crates Malleotes, qui miſsus ad ſenatum ab Attalo Rege, inter ſecundum & tertium bellum Punicum, quum fracto crure decumberet, adſidue diſſerendo, Romana ingenia excitavit. Sequuti eum ſunt alii, præcipue poſt Q. Metelli tempora, poſt quæ adeo ſenſim crevit grammaticés honor, ut ne clariſſimi quidem viri ab ea ſe abſtinerent, & aliquando ſuper viginti celebres ſcholæ in urbe florerent. Suet. *de Illuſt. Gram. III.* Sed plerique docebant privatim, aut certe magno virorum illu-

(*f*) Teſte Suetôn. *De Illuſtr. Gramm. IV.* ubi erudita ſunt, quæ adnotavit Iſ. Caſub. *p. m.* 732.

illuſtrium ære conducti. Primus centena in annũ ſeſtertia accepit Verrius Flaccus ſub Auguſto & Tiberio. Suet. *de Gramm. XVII.* Poſtea ſenſim invaluit, ut & Grammatici publicis invitati ſtipendiis docerent. Æl. Spartian. *Vit. Hadr. XVII.* adeo ut ſtipendium eorum ordinarium temporibus Luciani eſſent μύριαι δραχμαὶ, id eſt ſeſtertia quadraginta, aurei quadringenti, vel mille coronati monetæ noſtræ Belgicæ. Vid. Gronov. *de Pecun. vet. LIV. cap. XI. p. 729.* Immo & annona iis quotannis cœpit diſtribui, quam aliquoties iis deminutam reſtitutamque eſſe, patet ex Symmach. *Epiſt. I, 33.* Caſſiodor. *Epiſt. IX, 21.* ut & *L. 11. C. Theod. de Medic. & Profeſſor. Lib. XIII. Tit. III.*

XVII. Profeſſio rhetoricæ.

XVII. Serius multo, immo & difficilius Romæ recepti ſunt rhetores, quippe quos anno V. C. IↃXCII. C. Fannio Strabone & M. Valerio Meſſala Coſſ. SCo; deinde anno V. C. IↃCLXI. a C. Domitio Ahenobarbo & L. Licinio Craſſo cenſorio edicto urbe expulſos conſtat. Suet. *de clar. Rhet.* I. Poſtea & rhetoricam privatim docere cœperunt plures, quorum aliquot recenſet Sueton. *de clar. Rhet. III. ſequ.* Primus ut diſerte notat Euſeb. *in Chron. n.* MMCIV, publice Romæ docuit, ſalariumque e fiſco accepit Quinctilianus, idque ſub Domitiano. At jam Veſpaſianum Latinis Græciſque rhetoribus annua centena, id eſt, aureos mille e fiſco conſtituiſſe, tradit Sueton. *Veſp. XVIII.* Poſteriores Imperatores ea in re modo liberaliores modo tenaciores fuerunt. Sub Marco enim rhetorum ſtipendium fuere drachmarum decem millia, Lucian. *Eunuch.*

id eſt, aurei cccxxxIII. & regales IV. cen rationes init Theod. Marcil. ad *Suet. Veſp. cap.* 18. vel cccc. uti Gronovius Tatianus qui ſub Commodo floruit, ſexcentos aureos philoſophis ſcribit datos, ex quo & ſalaria rhetorum ſexcentorum aureorum fuiſſe videntur. Theod. Marcil. ad *Sueton. Veſp. l. c.* Immo Eumenius rhetor liberalitate Principis ſalarium ſexcentorum millium nummum ſeſe accipere gloriatur, in *Orat. pro reſtaur. ſchol. XI.* qui ex Gronovii calculo conficiunt XLV. millia florenorum Hollandicorum.

XVIII. Profeſſio philoſophiæ. XVIII. Eadem pæne Romæ philoſophorum fata fuerunt. Ii quoque cum Rhetoribus pulſi A. V. C. DXCII. Idem ſæpius factum, cum antea, tempore Catonis, tum etiam ſub Domitiano, Suet. *Domit. cap. X.* ſub quo Epictetus quoque Roma excedere juſſus eſt. Interea tamen ſemper privatim floruit philoſophiæ ſtudium. Primus philoſophis ſtipendia & honores conceſſit Antoninus Pius. Jul. Capitolin. *Vit. Antonin. XI.* ut & poſt eum D. Marcus, qui uti ipſe ſerio philoſophabatur, ita omnis generis doctoribus annuam mercedem conſtituebat. Xiphilin. LXXI. *p.* 814. Hoc quoque ſalarium annuum ordinarie DC. aureorum fuiſſe, ex Tatiano colligimus cum Caſaub. *Not. ad Sueton. Veſp. cap.* 18. At nonnullis tamen minus datum eſt. Luciani enim tempore ſingula philoſophorum genera acceperunt decem millia drachmarum, id eſt, cccc. aureos Lucian. *Eunuch. p.* 361. *Tomo IV.* Tantundem datum fuit Theodoto Sophiſtæ apud Philoſtr. *Vit. Sophiſt.* 11.

XIX.

XIX. Medicina Romæ ſero coli, & in aliquo pretio haberi cœpit. Servos ſolos ac libertos artem hanc feciſse negat quidem Carolus Sponius *dans les recherches d' antiquitè Diſſert.* XXVII. ſed eum artis ſuæ amore falli, ſatis patet ex Sueton. *Calig.* VIII. Quinctil. *Inſt.* VII, 2. Senec. *de Benef. III,* 24. Varr. *de re ruſt.* *I,* 16. Ipſi lapides nobis plura exempla ſervant. Apud Reineſium *Inſcr. Claſſ.* XI, 8. eſt Q. CLODIUS, Q. L. NIGER, MEDICUS OCULARIS. Apud Grut. *p.* MCXI, 6. Fabret. *Inſcr. cap. IV. p.* 300. Spon. *Miſc. Erud. Ant. p.* 143. & Maluaſ. *Marm. Felſin. p.* 219. TIBERIUS (ILLUSTRIUS,) TI. CÆS. AUG. SER. CELADIANUS, MEDICUS OCULARIUS, alia marmora, quæ Graterianus Index in titulo: *officia domus auguſtæ & privatæ* facile unicuique ſuggeret, hic prætermittimus. Immo. & ſervas & libertas feciſſe medicinam, patet ex marmoribus apud Grutet. *Incſr. p.* DCXXXVI. ubi occurrit JULIA, Q. L. SABINA, MEDICA, MINUCIA. C. L. ASTE, MEDICA, SENTIA ELIS, MEDICA. Tales etiam erant obſtetrices, quæ medicamenta dare ſolebant, *L. 9. pr. D. ad L. Aquil.* veluti SUAVITAS L. AGREPINÆ, OBSTETRIX, apud Grut. *Inſcr. p. DCXXXVI,* 4. Ceterum primus medicos civitate donavit Julius Cæſar; Suet. *Jul.* XLII. Auguſtus vero Antonii Muſæ, liberti, opera e gravi ac periculoſo morbo reſtitutus, Muſæ jus aureorum annulorum, univerſo medicorum ordini immunitatem dedit. Dio Caſs. LIII. *p.* 592. Hinc multis Veſpaſiani, Hadriani alio-

XIX. Profeſſio medicinæ.

aliorumque reſcriptis confirmatum eſt illud privilegium *L.ult.* §.30.*D.de mun & hon.* Poſtea quum nimis multi medicinam profeſſi immunitate fruerentur, certum definiri numerum placuit. *L.* 6.§.2.*D. de excuſat.* Alexander porro medicis annonam addidit. Lamprid. *Alex.* XLII. Poſteriores vero Imperatores eorum immunitatem auxerunt ac confirmarunt plurimis conſtitutionibus, quæ etiamnum exſtant in *C.Theod. tit. de medic & profeſſ.* Briſſon. *Ant. Sel. II*, 3. qui etiam ſequente capite oſtendit χειρούργους ſimul fuiſſe plerosque medicos. Hinc & *vulnerarii* vel *vulnerum medici* vocantur. Plin. *Hiſt. Nat. XXIX*, 1. nec non *medici chirurgi* in Marmore hoc apud Manut. *Ortogr. p.* 243.

CARESTE. CONSERVAE. ET. CONJUGI,
GELADIUS. ANTINOUS. DRUSI.
MEDICUS CHIRURG.
BENE. MERENTI. FECIT. EA. VIXIT. AN. XVII.

Apud Grut *Inſc.p.*CCCC, 7. laudatur MEDICUS CLINICUS. CHIRURGUS OCULARIUS. Celebres etiam fuere *jatralipta*, ſeu medici unguentarii, de quibus Plin. *Hiſt. Nat. XXIX*, 1.

XX. Profeſſio juris prudentiæ.

XX. Juriſprudentiæ ſtudium Romæ ſemper floruit. Primus tamen illud profeſſus eſt Tiberius Coruncanus. *L.* 2. §.2. *D. de O. I.* Quem deinde alii ſequuti ſunt, qui vero ut Cicero ait in *Bruto XLI. nullum ſibi ad eam rem tempus ipſi ſeponebant, ſed eodem tempore & diſcentibus ſatisfaciebant, & conſulentibus.* Sic verbi

verbi gratia Q. Scævola, quanquam nemini ſe ad docendum dabat, tamen conſulentibus reſpondendo, ſtudioſos audiendi docebat. Cic. *Brut. LXXXIX.* Vid. ſupra *Proœm. n.* 42 43. Neque tamen certi quidam atque ordinarii erant juris profeſſores, ſed, ut quiſque ſtudiorum ſuorum habebat fiduciam, ita conſulentibus æque ac diſcentibus ſe videtur dediſſe. Poſtremo & jureconſulti publice, certo ſtipendio conducti, Romæ docere cœperunt, eaque ſchola juridica Romana in occidente unica tam frequens fuit, ut ex omni occidente eo juvenes confluerent. Sic Rutil. Numant. in *itinerar. Lib. I. v.* 209.

Facundus juvenis, Gallorum nuper ab arvis
Miſſus, Romani diſcere jura fori.

Conſtantius in *vita S. Germani Cap. III. Ut in eum profectio litterarum plena confluexet: poſt auditoria Gallicana intra urbem Romam* JURIS *ſcientiam plenitudini perfectionis adjecit.* Plura de hac ſchola Romana juridica dabunt Jo. Savaro ad Sidon. Apollin. *Epiſt. I, 6.* ubi Sidonius Romam *domicilium legum* vocat, Franc. Juret. *ad Symmach. Epiſt. IX,* 83. & Dadin. Alteſerra *Rer. Aquit. III,* 5.

XXI. Florentiſſima ergo Romæ fuit ſchola, in auditorio Capitolino, in qua Theodoſii & Valentiniani ævo docuerant Rhetores Latini tres, Grammatici Latini decem, Sophiſtæ Græci quinque, Grammatici Græci decem, Philoſophus unus, jurium profeſſores duo. Conring. *Antiq. Acad. Diſſert. I, p.* 22. XXI. Qualis fuerit Romæ ſchola publica.

XXII. In provinciis quoque floruerunt ſcholæ, Auguſtoduni, Burdegali, Tholoſæ, Nar- XXII. Quales ſcholæ per provincias.

Narbonæ, Mediolani, Carthagine, & in pleriſque civitatibus honoratioribus, in quibus tamen non niſi rhetores & grammatici utriuſque linguæ docuiſſe videntur. Conring. *l. c. pag.* 16. *ſequ.* In oriente alia quodammodo fuit ſcholarum conditio. Alexandriæ enim jam inde ab Antoninorum ætate floruit ſchola *ἰατροσοφιςῶν*, id eſt medicorum, tantæ celebritatis, ut ad commendationem medici illud ſatis eſſe videretur, ſi fuiſset Alexandriæ aliquamdiu commoratus. Ammian. Marcellin. *Hiſt. XXII*, 43. Conring. *Medicin. Hermet. IX.* Beryti vero & Conſtantinopoli etiam jus civile traditum. Et Beryti quidem jam ſæculo tertio exeunte ſtudia juridica floruerunt, *L.* 1. *C. qui ætat. vel profeſſ. ſe excuſ.* eandemque ſcholam eodem tempore obſervante Menagio *Amœnit. jur. XXIV.* magnopere celebravit Gregor. Thaumaturg. *Paneg. Origen. p.* 57. Tacita ſane hujus ſcholæ fuit celebritas, ut eam *μητέρα τῶν νόμων*, *matrem legum* adpellare non dubitet Eunap. *vit. Proæreſ. p.* 150. *τεῖδος χαρίτων*, *Gatiarum ſedem* Joannes in *Anthol. Lib.* 1. *cap.* 68. *epigr.* 29. *πόλιν ῥωμαϊκωτέραν, καὶ τῶν νόμων· τῦτων παιδευτήριον*, *civitatem plane Romanam, & legum Romanarum Gymnaſium* Gregorius Thaumaturg. *l. c. δίκης πέδον ἀσυθεμίςων*, juris domicilium & urbem jureconſultorum. Non. in *Dionyſiac. Lib. XLII. Legum* denique *nutricem* Juſtinianus. *Conſtit. omnem.* §. 7. *ad Anteceſſ.* Beryto evocari conſuevisſe juris peritos, qui adſiderent magiſtratibus ut ſine favore & odio cognoſcerent, ex vetere chorographo obſervat Iac. Gothofred. ad *L.* 1. *C. Theod. de adſeſſ. domeſt.*

Doce-

Docebant ibi Anteceſſores quatuor, ceu ex *d. Conſt. omnem. ad Anteceſſores* colligit Menag. *Amœn. jur. Cap. XXIV. p.* 134. Sed urbs, quæ in jure noſtro *pulcherrima* & *ſplendidiſſima*, immo *metropolis* vocatur, paullo poſt Juſtiniani tempora terræ motu everſa eſt, Agath. II. *p.* 285. Quam ruinam epigrammate, non uno defleri videas in *Anthol. I, 68. Epigr. 19. & ſequ.* Conſtantinopoli juris profeſſores duos reliquis addidit Theodoſius, philoſophiæ vero doctorem adjecit Juſtinianus, ut adeo ſchola Conſtantinopolitana Romanæ illi per omnia fuerit ſimilis, Conring. *Antiq. Acad. Diſſ. I. p.* 21. *ſequ.* Alibi, quam Romæ, Conſtantinopoli & Beryti jus Romanum doceri, & maxime Alexandrinos & Cæſarienſes anteceſſores juris habere, vetuerat Juſtinianus. *Conſt. Omnem reip. §.7. ad Anteceſſores.*

XXIII. Omnes ergo Grammatici, rhetores & medici Romæ docentes, aut in patria has artes exercentes, qui intra numerum erant, a tutela & cura habebant vacationem. § 15. *Inſt. h. t. l. 6. §. 1. D. h. t. & tit. C. de profeſſ. & medic.* Iisdem & philoſophi accenſentur. *L. 6. § 5. D. h. t.* nec non jureconſulti Romæ docentes, *L. 6. §. 12. D. eod.* immo omnes ubique artium profeſſores. *L. 6. C. de profeſſ. & med.* Minus vero eo privilegio gaudebant hydraulæ, poetæ, aliique quibus nullis in ſcholis publicis erat locus. Vinn. *Comm. ad §. 16. Inſt. h. t. p.* 139. XXIII. Immunitas a tutelis profeſſoribus conceſſa.

TIT.

T I T. XXVI.

De ſuſpectis Tutoribus vel Curatoribus.

NON ſolum excuſari, ſed & removeri a tutela & curatione nonnulli poterant, ſi vel doloſe vel ſegniter pupillorum minorumque res adminiſtrare & curare dicerentur, vel ulla malæ fidei in eos caderet ſuſpicio. Tales dicebantur SUSPECTI, & de his ad hunc titulum agendum.

I. Suſpecti crimen e XII Tabulis. I. Suſpecti crimen ex lege XII. Tabularum deſcendere, ipſe agnoſcit Imperator *princ. Inſt. h. t.* ut & Ulpianus *L. 1. §. 2. D. de ſuſp. tut.* nec obſcure id teſtatur Cic. *de Offic. III,* 15. In iis tabulis cautum fuerat: SI TUTOR DOLO MALO GERIT, VITUPERATO, QUANDOQUE FINITA TUTELA ESCIT, FURTUM DUPLIONE LUITO. Gothofr. *Leg. XII. Tab. VII.* Quamvis vero *ſuſpecti* vocabulum in hac lege, ſi ita concepta fuit, non occurrit; præcipue tamen veteribus *ſuſpicio* eſſe dicebatur, ubi dolus malus videbatur metuendus. Hinc Terentius *Eunuch. III, 3.*

--- Jam tum erat ſuſpicio,
Dolo malo hæc fieri omnia.

Quum ergo de eo tutore in lege ageretur, qui minus ex fide tutelam gereret; jureconſulti eum vocarunt SUSPECTUM, quemadmodum

dum & actionem ipſam *crimen ſuſpecti* (*a*) adpellabant. *princ. Inſt. h. t.* Quamvis autem ex XII. Tabulis ſit hoc crimen; Decemviri tamen illud, ſicut & alia jura, ab Athenienſibus acceperant, apud quos nota erat ἡ τῆς ἐπιτροπῆς γραφὴ, quam cuivis inſtituere licebat adverſus tutorem qui pupillum ulla adfecerat injuria. Jul. Pollux *Lib. VIII. cap. VI. Segm.* 35.

II. Suſpecti poſtulari poterant omnes tutores, ſive dati ex lege Atilia, ſive teſtamentarii, ſive legitimi. *L.* 1. §. 5. *D. h. t.* Immo & patroni huic judicio eatenus erant obnoxii, ut eorum famæ parceretur, *L.* 1. §. 5. *D.* §. 2. *Inſt. h. t. L.* 9. *D. de obſequ. par. & patr.* id quod etiam in agnatis obſervari, ipſius pupilli videbatur intereſse: unde & his potius curator adjung. ſolebat. *L.* 9. *D. h. t.* Præterea & omnes poſtulalare ſuſpectos poterant promiſcue, unde & *quaſi publica* erat hæc accuſatio § 3. *Inſt. h. t. L.* 1. §. 6. *D. h. t* Quamvis enim vere publicum non eſset hoc judicium, quum cauſsa ne quidem criminalis haberetur, & hinc apud magiſtratus qui juriſdictione tantum gaudebant, e. g. apud Prætorem inſtitueretur; in multis tamen imitabatur judicia publica. Præterquam enim quod cuivis e populo accuſandi jus eſset; vocabula etiam ejuſmodi adhibebantur, quorum alias in publicis tantum judiciis erat uſus, ut puta, *crimen, accuſatio,* quæ omnia κατ᾽ ἀναλογίαν in hac cauſsa uſurpantur, Hub. *Prælect. ad Inſt. I,* 26.

II. Quinam ſuſpecti fieri potuerint? quinam poſtulare?

III.

(*a*) Crimen hic eſt idem ac accuſatio, quare & Theophilus κατηγορίαν vertit. Vid. Briſſon. *de Verb. ſign. voce crimen. p.* 153.

III. Suſpectis intercedebatur adminiſtratione. Eorundem remotio & infamia.

III. Suſpectis hac actione factis, primo omnium adminiſtratione tutelæ interdicebatur, & interim dabatur curator. *L.7.C.h.t.* Deinde ſi eos vel dolo malo, vel culpa ſua, parum diligenter tutelam geſſiſſe, adpareret, removebantur; ab eaque interdictione & pœna nec promiſſa ſatisdatio liberabat. §.12.*Inſt. h.t.* Præterea & infamis erat tutor, quotiescumque doli culpævæ latæ fuerat convictus §.6.*eod.* Commune id hoc judicium habet cum omnibus reliquis, quæ occaſione tutelæ oriuntur, veluti actionibus *tutelæ* & *de diſtrahendis rationibus*. Hinc *turpe tutelæ indicium* memorat Cicero *de Orat.I,* 26. *& pro A.Cæcina III.* Idem *pro Q. Roſcio Comœdo VI. Si qua ſunt privata judicia ſummæ exiſtimationis, & pæne dicam capitis, tria hæc ſunt fiduciæ, tutelæ, ſocietatis. Æque enim perfidioſum & nefarium eſt, fidem frangere, quæ continet vitam, & pupillum fraudare, qui in tutelam pervenit; & ſocium fallere, qui ſe in negotio conjunxit.*

IV. Pœna tutorum quorumdam extraordinaria.

IV. Nonnunquam etiam, ſi dolum inſignem aliaque delicta interveniſſe adpareret, tutores tam nefarii ad Præfectos urbi remittebantur, extra ordinem puniendi: §.10.*Inſt. h.t.* maxime ſi libertus tutor filios vel nepotes patroni fraudaſſet. §.11.*eod.* Quum enim merum in urbe imperium non eſset penes Prætores, ſed penes Præfectum urbi, cujus jam pridem erat, animadvertere in crimina, quæ intra urbem, vel centeſimum milliare extra eam, committerentur; Tacit. *Annal.VI,* 11. Dio Caſſ. *LII. p.*547. Suet. *Aug. XXXVII. L.* 1. *princ.* §.3. 4. 10. *De præf. urb.* oportebat omni-

no

no prætorem reos animadverſione vel ſupplicio dignos ad Præfectum urbi mittere. Qua remiſſione opus non erat in provinciis, ubi Procoſſ. & Præſides & juriſdictione & imperio mero gaudebant. Inſigne hujus ſeveritatis exemplum ſtatuit Galba, qui tutorem, quod pupillum, cui ſubſtitutus erat, necaſſet, in crucem ſuſtulit, & quum ſe civem eſſe clamaret, ei crucem dealbatam & ceteris altiorem ſtatui juſſit. Sueton. *Galb. IX.*

V. Ceterum ab hoc judicio diverſa erat actio *de diſtrahendis rationibus*, quæ finita demum tutela contra tutorem, qui furtim aliquid ſubtraxerat, dabatur in duplum, *L. 55. §. 1. D. de adm. & peric. tut.* quo pertinent ultima legis XII. Tabularum verba: QUANDOQUE FINITA TUTELA ESCIT, FURTUM DUPLIONE LUITO. Sed de ea actione ſatis multa notant doctores, nihil ut addendum jam videatur. V. Actio de diſtrahendis rationibus.

AD-

ADPENDIX LIBRI I.

DE

JURE ANTIQUO CIVIUM ROM.

Latinorum, Italiæ, Provinciarum, nec non Conditione Peregrinorum.

LIber Inſtitutionum primus totus agit de diviſionibus perſonarum ratione ſtatus. Quum vero perſonarum ſtatus maxime triplex in jure Romano traderetur, *libertatis* puta, *civitatis* & *familiæ*; Tribonianus non niſi eas attulit diviſiones perſonarum, quæ ad libertatis familiæque ſtatum pertinere videbantur. De civitatis ſtatu nihil diſſeruit, forſan, quod ea, quæ huc pertinent, jura tantum non omnia everterat Antonini Caracallæ conſtitutio, de jure civitatis cum omnibus orbis Romani incolis communicando. *L.* 17. *D. de ſtatu hom.* Aſt quamvis excuſari mereatur Tribonianus; nos tamen forſan non æque videremur excuſandi, ſi tam præclaram antiquitatum Romanarum partem, quæ tot juris noſtri veterumque auctorum locis tam egregiam lucem accendit, intactam plane prætermitteremus. Juvabit itaque poſt Car. Sigonii, Ez. Spanhemii, aliorumque luculentiſſimas commentationes (*a*) ea

(*a*) Haud pauci de hac re egregios ediderunt com-

ea de jure civium Romanorum, Latinorum, Italorum, provincialium, deque ſtatu & conditione peregrinorum hic conjunctim exhibere, quæ ad illuſtrandum jus Romanum quam maxime facere videbuntur.

I. Ex quo Roma initio per Latium, tum per Italiam, ac denique per univerſum pæne terrarum orbem arma victricia circumtulit: quadripartita eſse cœpit hominum huic imperio ſubjectorum differentia. Alio enim jure CIVES, alio LATINI, alio ITALICI, alio denique PROVINCIALES utebantur. Priores tres gradus conjungit Claudius Imp. apud Tacit. *Annal. XI, 24. Omnia P.C. quæ nunc vetuſtiſſima creduntur, nova fuere: plebeii magiſtratus poſt patricios;* LATINI *poſt plebeios, ceterarum* ITALIÆ *gentium poſt Latinos*. Habes hic CIVES, LATINOS, ITALICOS, ita conjunctos, ut intelligas, *civitatem jure Latii*, hoc *jure Italico* præſtitiſse. Omnium poſtremæ conditionis erant PROVINCIALES, quos ideo Italicis poſtponit Suet. *Veſpaſ. IX. Ordines exhauſtos ſupplevit, honeſtiſſimo quoque* ITALICORUM *ac* PROVINCIALIUM *adlecto*. — I. In Romano imperio alii erant cives, alii Latini, alii Italici, alii provinciales.

II. Quicunque civitatis jure non fruebantur, ii veteribus *hoſtes*, & paullo poſt, inflexa in deterius — II. Peregrini qui fuerint?

terius

mentarios. Caroli Sigonii & Ez. Spanhemii æterna atque excellentiſſima opera nemini ignota ſunt. His addendi Alex. ab Alex. *Genial. Dier. IV*, 10. Onuphr. Panuin. *de Imp. Rom. V.* Selden. *de Synedr. II*, c. 62. Henr. Dodvvell. *Prælect. Cambden. p.* 194. Petr. Ioſ. Cantelius *de Rep. Rom. p.* 208.

ADPENDIX
LIBRI I.
DE
JURE ANTIQUO CIVIUM ROM. Latinorum, Italiæ, Provinciarum, nec non Conditione Peregrinorum.

Liber Inſtitutionum primus totus agit de diviſionibus perſonarum ratione ſtatus. Quum vero perſonarum ſtatus maxime triplex in jure Romano traderetur, *libertatis* puta, *civitatis* & *familiæ*; Tribonianus non niſi eas attulit diviſiones perſonarum, quæ ad libertatis familiæque ſtatum pertinere videbantur. De civitatis ſtatu nihil diſſeruit, forſan, quod ea, quæ huc pertinent, jura tantum non omnia everterat Antonini Caracallæ conſtitutio, de jure civitatis cum omnibus orbis Romani incolis communicando. *L. 17. D. de ſtatu hom.* Aſt quamvis excuſari mereatur Tribonianus; nos tamen forſan non æque videremur excuſandi, ſi tam præclaram antiquitatum Romanarum partem, quæ tot juris noſtri veterumque auctorum locis tam egregiam lucem accendit, intactam plane prætermitteremus. Juvabit itaque poſt Car. Sigonii, Ez. Spanhemii, aliorumque luculentiſſimas commentationes (*a*) ea

(*a*) Haud pauci de hac re egregios ediderunt com-

ea de jure civium Romanorum, Latinorum, Italorum, provincialium, deque ſtatu & conditione peregrinorum hic conjunctim exhibere, quæ ad illuſtrandum jus Romanum quam maxime facere videbuntur.

I. Ex quo Roma initio per Latium, tum per Italiam, ac denique per univerſum pæne terrarum orbem arma victricia circumtulit: quadripartita eſse cœpit hominum huic imperio ſubjectorum differentia. Alio enim jure CIVES, alio LATINI, alio ITALICI, alio denique PROVINCIALES utebantur. Priores tres gradus conjungit Claudius Imp. apud Tacit. *Annal. XI, 24. Omnia P.C. quæ nunc vetuſtiſſima creduntur, nova fuere: plebeii magiſtratus poſt patricios;* LATINI *poſt plebeios, ceterarum* ITALIÆ *gentium poſt Latinos*. Habes hic CIVES, LATINOS, ITALICOS, ita conjunctos, ut intelligas, *civitatem jure Latii*, hoc *jure Italico* præſtitiſſe. Omnium poſtremæ conditionis erant PROVINCIALES, quos ideo Italicis poſtponit Suet. *Veſpaſ. IX. Ordines exhauſtos ſupplevit, honeſtiſſimo quoque* ITALICORUM *ac* PROVINCIALIUM *adlecto*.

I. In Romano imperio alii erant cives, alii Latini, alii Italici, alii provinciales.

II. Quicunque civitatis jure non fruebantur, ii veteribus *hoſtes*, & paullo poſt, inflexa in deterius

II. Peregrini qui fuerint?

mentarios. Caroli Sigonii & Ez. Spanhemii æterna atque excellentiſſima opera nemini ignota ſunt. His addendi Alex. ab Alex. *Genial. Dier. IV*, 10. Onuphr. Panuin. *de Imp. Rom. V.* Selden. *de Synedr. II*. c. 62. Henr. Dodvvell. *Prælect. Cambden. p.* 194. Petr. Ioſ. Cantelius *de Rep. Rom. p.* 208.

terius hujus vocabuli ſignificatione peregrini vocabantur. Cic. *de offic. l,* 12. Feſtus *voce hoſtis. p.*297.

CAP. I.

De Jure Quiritium & Civitatis.

III. Olim omnes, qui Romam commigrarunt, promiſcue cives facti.

III. Ac primo quidem, quum nova urbs non admodum adflueret civibus; promiſcue jura civitatis impetrabant quicumque vel in urbe vel in agro Romano Lares figere conſtituerant. Liv. *I,* 8. Immo tantum erat Romuli ſtudium amplificandi civitatem, ut & hoſtes devictos plerumque in urbem transferret, agroque adſignato, in curias adſcriberet. Hunc in modum civitatis jura communicavit cum Cæninenſibus, Camerinis, Antemnatibus, Cruſtuminis, ac poſtremo etiam cum Sabinis Dionyſ. Halic. *Antiquit. Rom. II. p.* 103. & 111. Liv. *I,* 13. Unde Claudius apud Tacit. *Annal. XI,* 24. *At conditor noſter Romulus, tantum ſapientia valuit, ut pleroſque populos eodem die hoſtes, dein cives habuerit.* Sequuti ſunt hoc exemplum ceteri Reges, qui Albanos, aliosque populos devictos Romam transtulerunt, ac civitatis fecerunt participes. Liv. *I,* 29. 33. Qua de re Cicero *pro Cornel. Balbo XXXI. Illud vero ſine omni dubitatione maxime noſtrum fundavit imperium, & populi Romani nomen auxit, quod princeps ille creator hujus urbis, Romulus, fœdere Sabino docuit, etiam hoſtibus recipiendis augeri civitatem oportere.* Sic initio, ut recte obſer-

vat

vat Dionyſius *IV. p.* 256. *ἅπασι τοῖς ξένοις ἐπιτρέψαι τῆς πόλεως μετέχειν*, *quoslibet exteros admittebant ad jus civitatis*, ne iis quidem excluſis, qui e juſta ſervitute fuerant manumiſſi. Hos enim omnes e Ser. Tullii inſtituto cives Romanos factos, & in quatuor urbanas civium Romanorum tribus deſcriptos eſſe, ex eodem adparet Dionyſio. Non ſegnius aliquamdiu, libera jam republica, providerunt Romani, ut civitatis jura cum quamplurimis communicarentur, maxime poſt captam & incenſam a Gallis urbem, quam ut tanto ſplendidius inſtaurarent, novos & peregrinos cives adſciverunt ex Vejentibus, Capenatibus & Faliſcis, iisque agri partem adſignarunt, teſte Livio *VI.* 4. Et ſane prudenter id proviſum eſt a Romanis. Quum enim Romanæ reipublicæ ſalus in armorum vi poſita videretur, quæ nulla eſſe poterat ſine numeroſa civium multitudine, merito de augendo civium numero quam maxime fuere ſolliciti, ut luculenter oſtendit Dionyſ. Halicarnaſſ. *II. p.* 89, *& III. p.* 148.

IV. Poſtea & aliis, qui in oppidis ſuis manebant, jus civitatis datum.

IV. Poſtea factum eſt, ut præter eos, qui domicilium in urbe vel agro Romano conſtituerant, quive in urbanas vel ruſticas tribus fuerant deſcripti, etiam peregrinis aliorum oppidorum, & qui in iis remanebant, incolis, aut victis etiam, nec tamen in urbem abductis hoſtibus, modo ſingulis, modo univerſis jus Romanæ civitatis Senatus populique judicio atque auctoritate deferretur. Sic Dionyſius Halic. *II. pag.* 89. obſervat, Romanos captas urbes non excidiſſe, ſed in alias miſiſſe colonos, *ἐνίαις δὲ καὶ πολιτείαν μεταδιδόναι*,

alii civitatem dediſſe. Quo pertinent etiam illa Livii XXXVI, 24. *Jam inde a majoribus traditum morem colendi ſocios, ex quibus alii in civitatem atque æquum ſecum jus accepiſſet.* Quicunque ergo adepti Romanæ civitatis jura in oppidis ſuis manebant, ii MUNICIPES dicebantur. Simul ac vero Romæ fortunarum ſuarum ſedem collocabant; CIVES INGENUI erant, ceu eos vocat Cicero *in Bruto Cap. LXXV.* Sic M. Porcius Cato, quamdiu Tuſculi eſt commoratus, municeps fuit: ubi Romam commigravit, civis Romanus, quamvis jam ante jure civitatis Romanæ etiam in municipio ſuo frueretur. Sigon. *de antiquo jure civ. Rom. I, 1. p. 16.* Ex quo patet alios fuiſſe *cives ingenuos*, vel optimo jure cives, alios *municipes*. Illi Romæ domicilium, tribum & honorum petitionem fuerant conſequuti: hi, tametſi tribum atque honorum petitionem adepti eſſent, tamen domicilio carebant.

Unde alii cives ingenui alii municipes.

V. Municipum duplex erat patria, ſed Roma tamen patria major.

V. Illi, (tametſi alias civis Romanus plurium civitatum civis eſſe haud poſſet,) tum in municipio ſuo, tum Romæ magiſtratus recte gerebant, ideo quod non tam duarum diverſarum urbium, etſi aliqua inter eas privati juris eſſet varietas, quam unius, cives cenſerentur. Ez. Spanhem. *Orb. Rom. Exerc. I, 1. 7. p. 13. Tom. XI. Theſ. Ant. Rom.* Duplex ergo municipibus erat patria: altera in qua nati; altera, qua excepti erant, quamvis hæc veluti major eſſet, & illa in hac contineri videretur, ut præclare oſtendit Cicero *de Leg. II, 2.* quem locum totum adſcribere licebit. Interrogaverat Atticus, cur Cicero Arpinum *germanam patriam ſuam* adpel-

adpellarit? Cui Cicero: *Ego mehercule & Catoni & omnibus municipibus duas eſſe cenſeo patrias: unam naturæ, alteram civitatis, ut ille Cato, quum eſſet Tuſculi natus, in populi Rom. civitatem ſuſceptus eſt. Itaque quum ortu Tuſculanus eſſet, civitate Romanus, habuit alteram loci patriam, alteram juris.* Et quibusdam interjectis: *Sic nos & eam patriam ducimus, ubi nati, & illam, qua excepti ſumus. Sed neceſſe eſt, caritate eam præſtare, qua reip. nomen univerſæ civitatis eſt: pro qua mori & cui nos totos dedere, & in qua noſtra omnia ponere & quaſi conſecrare debemus. Dulcis autem non multo ſecus eſt ea, quæ genuit, quam illa, quæ excepit. Itaque hanc meam eſſe patriam, prorſus nunquam negabo, dum illa ſit* MAJOR, *& hæc in ea contineatur.* Hinc ſæpe fiebat, ut unus idemque & Romæ & in municipio ſuo ſummos honores gereret. Ita Milo, dum jam Romæ conſulatum petebat, Dictator erat Lanuvii in patria naturali. Cicero *pro Milone XXXVII.* Et Ciceronis filius Ædilis apud municipes ſuos Arpinates patris voluntate factus eſt, teſte eodem Cicerone *Epiſt. ad Fam. XIII,* 11. Immo ipſe Hadrianus jam Imperator veteri ritu in patria ſua Quinquennalem ſe creari paſſus eſt. Spartian. *vit. Hadr. XX.* Inter municipes tamen & cives ingenuos aliquam fuiſſe privati juris varietatem, paullo poſt docebimus.

VI. Poſtea, ubi major paullatim dignatio Romanæ civitatis eſse cœpit; jus civitatis parcius dari, & vix cum quibusdam Latii populis vel ad augendam rem Romanam, vel honoris cauſſa communicari cœpit. Liv. *VIII,* 13. & 14. Ejus

VI. Hinc porrocivitate donati etiam Latiniquidam, ſed non eodem jure,

Ejus beneficii Latinorum populis ac Hernicis dati primus auctor Sp. Caſſius, tertium Conſul circa annum V. C. CCLXVII. Dionyſ. Hal. *VIII. p. 538. ſequ.* Aſt quum conſul ille popularis & de adfectata tyrannide ſuſpectus, tam late hoc populi Romani beneficium interpretaretur, ut Latinis & Hernicis cum jure civitatis etiam jus ſuffragii datum contenderet; ſolebant deinde Romani jus civitatis ita dare, ut pro diverſo ſociorum in populum Romanum ſtudio, modo jus ſuffragii ſimul concederent, modo illud diſertis verbis exciperent. Primi ſine jure ſuffragii civitatem acceperunt Cærites. (*b*) Strabo *Geogr. V. p. 222.* Gell. *Noct. Att. XVI,* 13. Mox & Campanis equitibus, Fundanis & Formianis eadem lege data civitatis jura. Liv. VIII, 14. nec non Acerranis, Liv. VIII. 17. Anagninis, Liv. IX, 43. aliisque pluribus, de quibus accurate Ez. Spanhem. *Orb. Rom. Exerc. I,* 1. 8. *p. 16. ſequ.* Contra ea Lanuvini, Aricini, Nomentani, Pedani aliique in civitatem ita accepti ſunt, ut & jure ferendi ſuffragii, & capiendi in urbe muneris gauderent: unde & ejusmodi oppida veluti *κατ᾽ ἐξοχὴν* MUNICIPIA, dicta, ut docet Ulpian. *L. 1. §. 1. D. de municip.*

VII.

(*b*) Inde factum, ut Cenſores eos, quos ſuffragii jure privabant, *in Cæritum tabulas referre* dicerentur. Gell. *l. c.* Aſcon. Pædian. in Cicer. *Divinat. p.* 1759. De his intelligendus Horatius. *Epiſt. I. 6. v. 62.*

----- *Cærite cera*

Digni, remigium vitioſum Ithacenſis Ulyſſis.

VII. Invaluit præterea, ut etiam à *jure Latii* via pateret ad jura civitatis iis omnibus, qui in patria, Latio donata, magiſtratus geſſerant. Appian. *de Bell. Civil. II. p.* 443. Strabo *IV. p.* 187. Quod jus Trajani adhuc ævo valuit, ut patet ex verbis Plinii *Paneg. XXXVII. His quoque, quibus per Latium civitas Romana patuiſſet.*

VII. Qui in Latinis civitatibus magiſtratus geſſerant, fiebant cives.

VIII. Poſtremis reipublicæ temporibus, latius paulatim diffuſum eſt illud Romanæ civitatis beneficium. Quum enim paulo ante quibusdam tantum Latii urbibus jus civitatis Romanæ ſummi beneficii loco concederetur; lata deinde lex eſt, ut e ſociis ac Latini nominis promiſcue, qui ſtirpem ex ſe domi reliquerant, cives Romani fierent. Liv. XLI, 8. Acceſſit altera lex anno ⅠↃ CLXIII. a Servilio Glaucia, de repetundis lata, ut Latinis eſſet jus civitatis conſequendæ in illius civis ſeu ſenatoris locum, qui accuſatus ab iis repetundarum, a Romanis fuiſset damnatus. Cicero *pro Balbo XXIV.*

VIII. Civitatem quoque impetrabant Latini, ſi ſtirpem domi reliquiſſent aut aliquem accuſaſſent repetundarum.

XI. Primus L. Julius Cæſar, (*c*) occiſo jam

IX. Civitas cum omnibus

(*c*) Non leviter ergo errat editor Ciceronis orationum Pariſienſis noviſſimus, qui hanc legem Juliam latam putat a Sex. Julio Cæſare, Conſule A. V. C. DCLXII. Multoque gravior error eſt Ant. Auguſtini, *de Leg. & SC. pag.* 120. *T.* 1. *Theſ. Ant. Rom.* qui Cæſarem Dictatorem hujus legis auctorem fingit. Sex. Julio Cæſari tribuere videtur Appianus *de Bello Civ. I. p.* 379. Sed quum Sex. Julius Cæſar anno V. C. DLXIII. cum L. Marcio Philippo; L. Julius Cæſar vero anno ſe-

Latinis & Italis communicata legibus Julia & Plotia.

jam ut videtur, collega P. Rutilio Lupo anno V. C. Ↄↄ CLXIII. lata lege Julia, civitatem ſociis ac Latini nominis dedit, qui flagrante bello Italico in fide manſerant. Appian. *Bell. Civ. I. p.* 379. Cicero *pro Balbo XII.* Vell. Paterc. II. 16. 17. Poſtea confecto triſti illo bello ſociali, vel anno V.C. ↃↃCLXV. Cn. Pompeio Strabone & L. Porcio Catone conſulibus, ut patet ex Aſcon. Pædian ad *Orat. Cic. pro C. Cornel.* vel ſequente anno ↃↃ CLXVI. L. Cornelio Sulla & Q. Pompejo Rufo Coſſ. (*d*) lata lege Plotia a M. Plautio Silvano & C. Papirio Carbone Tribunis plebis, civitas communicata cum omnibus ſociis Latini nominis, immo & peregrinis illis, *qui federatis civitatibus adſcripti fuiſſent, ſi quum lex ferebatur, in Italia domicilium habuiſſent, & ſi ſexaginta diebus apud Prætorem eſſent profeſſi.* Cicero *pro Archia Poeta VII.* Poſtremi arma poſuerant Lucani & Samnites, ſed & hos tamen civitate donari placuit A. V. C. ↃↃ CLXX. Flor. *Epit. Liv. LXXXIV.* ex quo loco etiam conſtat, novis his civibus per univerſam Italiam jus ſuffragii fuiſſe datum. Et initio quidem in octo novas, id eſt, poſtremas tribus urbanas conlecti fuerant; Vellei. II, 20. poſtea in veteres XXX poſt

quente cum P. Rutilio Lupo conſulatum geſſerit: vero ſimilius eſt, hunc legem tuliſſe, & quidem, collega Rutilio jam occiſo. Unde ſimul patet, cur a ſolo Julio lex nomen acceperit, nulla collegæ facta mentione. Vid. Schuvarz. *de iure Ital.* §. *III.* Ezech. Spanhem. *Orb. Rom. I, 1. 13. p.* 30.

(*d*) Minime vero ſubſequente Cinnæ conſulatu, ut tradit. Flor. Epit. Liv. *Lib. LXXX.*

poſt irritos P. Sulpicii, Tribuni plebis & C. Marii conatus translati ſunt a C. Cinna conſule. Appian. *de Bello Civ. I. p.* 380. Epit. Liv. xxx. Ex quo tempore æquo per omnia jure uſi ſunt cives Romani veteres & novi per univerſum Latium & Italiam, adeo ut & jus petendi honores habuerint, (Cic. *pro Sulla VI. VII.*) & jus cenſus, (Onuphr. Panu. *ad faſt. conſul. anno* ıↄ CXLVIII. jus ſacrorum publicorum. Noris *Cenotaph. Piſ. Diſs. I. cap.* 5. *p.* 72. Ez. Spanh. *Orb. Rom. I,* 1. 13. *p.* 30.

X. Paullo poſt & Gallis ciſalpinis civitas data.

X. Italia tunc a ſupero mari Arimino & Ancona, ſeu Rubicone fluvio, ab inferiore Luca terminabatur: reliquum tractum ad Alpes uſque Galli Ciſalpini & Veneti inſederant. Galli porro in Ciſpadanos & Tranſpadanos dividebantur. Priores civitate donati Ciſpadani, utpote Italiæ propiores. Ez. Spanh. *Orb. Rom. I,* 1. 14. *p.* 32. Poſtea & Transpadani civitatis jura obtinuerunt una cum Venetis. Nam quum antea Latii jus impetraſſent a Pompejo Strabone; (Aſcon. Pædian. *in Ciceron. Piſon. p.* 262.) ipſum civitatis jus eis dedit C. Julius Cæſar anno V. C. ıↄccvıı. Dio Caſſ. *Hiſt. XLI. p.* 118. Unde non mirum Galliam hanc Ciſalpinam ab eo tempore TOGATAM dici cœpiſse. Tam pleno enim jure fuerant civitatis jura conſequuti, ut & ad ſuffragia ferenda petendosque honores non minus, ac reliqui cives, admitterentur. Sueton. *Cæſ. IX.* Ez. Spanh. *Orb. Rom. I,* 1. 16. *p.* 39.

XI. Ut & aliis quibusdam gentibus.

XI. Extremis reipublicæ temporibus non intra Alpes ſtetit datæ civitatis Romanæ beneficium: ſed & cum multis aliis gentibus eſt

communicatum. Exemplo eſse poſſunt univerſi Gaditani in ulteriore Hiſpania, quos ſecundo conſulatu civitate donavit Cæſar. Dio Caſſ. *Hiſt. XLI. p.* 161. Idem pro lubitu deinde quasdam alias civitates Hiſpaniæ hoc ingente beneficio ornavit. Dio Caſſ. XLIII. *p.* 233. Quemadmodum & medicis, aliisque ea jura conceſſit. Suet. *Cæſ. XLII.* immo & Siculis omnibus civitatem, inaudito exemplo, teſtamento legaverat, quod legatum lata lege confirmavit Antonius. Cic. *Epiſt. ad Fam. XIV*, 12. *Philipp. I*, 24. Verum tamen ea lex Antonii non valuiſse videtur. Sane ſub Auguſto adhuc plerasque Siciliæ civitates Latini juris fuiſse, diſcimus ex Plin. *Hiſt. Nat. III*, 8.

XII. Auguſtus parce civitatem, ſed quibusdam tamen, dedit.

XII. Sub Imperatoribus multo magis prolati ſunt Romanæ civitatis fines. Auguſtus equidem teſte Suetonio *Aug. XL. civitatem parciſſime dedit, adfirmans, ſe facilius paſſurum fiſco detrahi aliquid, quam civitatis Romanæ vulgari honorem*. Idem leges haud paucas dedit, quibus aditus ſordidis hominibus intercluderetur ad civitatem. Quales præcipue ſunt lex Ælia Sentia, & Fuſia Caninia, de quibus ſupra ſuo loco actum. Vid. Sueton. *Aug. XL.* Immo inter extrema mandata ejus, Tiberio & S. P. Q R. data etiam hoc erat, *μήτ' ἂν ἐς τὴν πολιτείαν συχνοὺς ἐσγράφωσιν, ἵνα πολὺ διάφορον αὐτοῖς πρὸς τὸ ὑπήκοον ᾖ. Ne multos jure civitatis donarent, quo magnum inter ipſos & ſubjectos diſcrimen remaneret*. Dio Caſs. LVI. *p.* 541. Quibusdam tamen Auguſtum jura civitatis dediſse, patet ex Suet. *Aug. XLVII.* Idque inprimis etiam diſcimus ex ejus numis, in quibus laudantur Hiſpa-

Hiſpaniæ municipia, de quibus Jo. Vaillantius *de Colon. num.* & Ez. Spanh. *Diſſ. de præſt. numiſm. V. pag. 768. & Orb. Rom. I, 2. 18. p. 47. ſequ.* Eadem liberalitate etiam Tiberius & Cajus Caligula civitatem quibusdam dederunt, ceu ex numis & inſcriptionibus idem docuit Ez. Spanhemius.

XIII. Claudius Imperator varie ſe geſſit in concedenda negandave civitate. Quosdam civitatem Romanam uſurpantes in campo Eſquilino ſecuri percuſſit. Suet. *Claud. XXV.* Idem tamen Latinis, naves mercaturæ cauſsa fabricantibus, jus Quiritium dedit. Suet. *ibid. XIX.* Ulpian. *Fragm. III, 1. & 6.* Quin non ſolum Galliæ Comatæ primoribus; ſed & univerſæ Galliæ Comatæ, jus ferendi ſuffragia, petendique honores dedit. Qua de re Tacit. *Ann. XI, 24.* Senec. *de Benef. VI, 19.* Immo multis eum confertim jura civitatis ac ſine diſcrimine dediſse, ac venalia prope illa ejus libertos habuiſse, teſtatur Dio Caſs. *Lib. LX. p. 676.* Unde lucem capit vox illa Tribuni militum *Actor. XXII, 28.* ἐγὼ πολλοῦ κεφαλαίου τὴν πολιτείαν ταύτην ἐκτησάμην, *Ego vero magno ære hanc civitatem comparavi*, quam egregie illuſtrat Ez. Spanh. *Orb. Rom. I, 2. 19. p. 52. ſequ.* XIII. Liberalior ea in re Claudius.

XIV. Nero, ubi in muſicis & curulibus apud olympiam agonibus victor fuerat a judicibus proclamatus, univerſam Achajam libertate, judices civitate Romana, & pecunia grandi, donavit, quod beneficium etiam iis, qui pyrrhicham ſaltaverant, conceſſit. Suet. *Ner. XII.* Galba *civitatem Romanam raro dedit*, teſte Suet. *Galb. VIII.* dedit tamen Bargiaſenſibus, Laco- XIV. Quibuſnam Nero, Galba, Otho, Vitellius, & Veſpaſiani civitatem dederint?

brigenſibus, Deobrigenſibus & Talabrigenſibus, immo & Veſontinis & Clunienſibus, ſi fides numis ſub Galba cuſis, in quibus hæc oppida Hiſpaniæ & Galliæ MUNICIPIA dicuntur. Claud. Chifflet. *Veſont. I,* 28. Harduin. *Num. Urb. p.* 120. Vaillant. *de Colon. T. I. p.* 105. De Othone conſtat, eum præter quasdam alias largitiones Lingonibus univerſis civitatem Romanam dediſse. Tacit. *Hiſt. I,* 78. Veſpaſianum Stobienſes (*e*) in Macedonia civitate donaſse, conſtat ex numo apud Spanhem. *Diſs. de num. prov. p.* 676. & Plin. *Hiſt. Nat. IV,* 10. Idem & filii ſæpe jus civitatis veteranis, liberis poſteriſque eorum dederunt, ut patet ex marmoribus apud Gruter. *Inſcr. p.* DLXXIII. 2. *p.* DLXXXIV, 5. 6. *& p.* DLXXV, 1.

XV. Trajani & Hadriani in danda civitate liberalitas.

XV. Hiſpaniæ potiſſimum Trajanus favit, ipſe Hiſpanus. Unde in ejus numis occurrunt municipia, Italica, Inlipenſe, Albengenſe, Urgavonenſe. Quibus ex marmore apud Gruter. *Inſcr. p.* CLXII, 3. addendi Icæditani, Lancienſes oppidani, Talori, Interamnienſes, Colarni, Lancienſes, Transcudani, Aravi, Meidubrigenſes, Arabrigenſes, Banienſes, Pæſures, quos omnes a Trajano demum civitate donatos, non vana divinatione, conjicit Ez. Spanh. *Orb. Rom. I,* 2. 21. *p.* 58. Idem Princeps ſingulis quibuſdam ſubinde civitatis jura dedit, rogatu amicorum, ut patet ex Plin. *Epiſt. X,* 22. 6. 107. 108. Quin quum viceſimas

(*e*) Eos tamen ſua ætate juris Italici, fuiſſe tradit Ulp. *L.* 8. §. 8. *D. de cenſib.*

mas hereditatum antea pendere cogerentur novi cives; eos hoc onere primum Nerva, deinde & Trajanus liberavit. Quod Principis beneficium collaudat Plin. *Paneg. XXXVII.* Hadrianus, ſequutus Trajanum, *Latium multis civitatibus dedit, tributa multis remiſit*, ut loquitur Spartian. *Vit. Hadrian. XXI.* Aſt datæ ab eo civitatis in numis & lapidibus nulla usquam fit mentio, niſi quod in marmore ſub eo leguntur MUNICIPES MUNICIPI. T. AELI. HADRIANI. AUG. CIVILITANI. Grut. *Inſcr. p.* CCCLXII, 1. Unde Civilitanos ab eo civitate donatos, colligit Spanh. *Orb. Rom. I, 2. 22. p. 60.* Sunt equidem, qui Hadrianum auctorem putant celeberrimæ illius conſtitutionis de civitate cum univerſo orbe Romano communicata, *L. 17. D. de ſtatu hom.* quos in eum errorem induxit Chryſoſtom. ad *Act. Apoſt.* XXV, *p. 875. Tomus IV. edit. Savil.* Sed hos rationem fugere, paullo poſt clariſſime adparebit.

An Hadrianus auctor conſtitutionis, qua civitas cum orbe Romano communicata?

XVI. Æque fallitur Juſtinianus Imperator, qui celebrem illam conſtitutionem Antonino Pio tribuit *Nov. LXXVIII, 5.* quamvis eum ante Spanhemium tantum non omnes cæca fide ſequuti ſint. (*f*) Aſt quamquam amplificatum eſse ab Antonino civium numerum, vel ex numo præcipue raritatis conſtat, in quo AMPLIATOR CIVIUM dicitur:

XVI. An ea Conſtitutio tribuenda Antonino Imperatori?

M 6 diſcrimen

(*f*) Contrarium tamen ante Spanhemium obſervarunt VVeſembec. *Paratit. ad tit. D. de ſtatu hom. n. 5.* Petit. *Leg. Attic. p. 136.* Valeſ. *in Not. ad Excerpta Dionis p.* 108. Claud. Salmaſ. *de modo uſur. cap. XIX. p.* 854. *ſequ.* Rupert. ad *L. 2. D. de orig. jur. c. 2. p. 17. 18.*

diſcrimen tamen civium Latinorum, Italicorum, provincialium, etiam poſt Antonini Pii tempora ſuperfuiſse, cum ex aliis locis adparet, tum ex Inſcriptione apud Gruter. p. ccccviii, 1. ex qua ſimul diſcimus, Antoninum Carnis & Catalis propter ædilitatis gradum apud Tergeſtanos geſtum, jura civitatis Romanæ dediſse.

XVII. An eam Marcus Imp. ediderit? XVII. Porro & ii erant, qui cum Victore *in vita Marci M.* Antoninum hujus conſtitutionis auctorem faciunt, in quam ſententiam etiam Caſaub. *ad Spartian. Hadr. XXI.* paulo videtur proclivior. Nam ſuperfuiſse ſub hoc principe inter cives & peregrinos diſcrimen, patet ex celeberrima Lugdunenſium Epiſtola apud Euſeb. *Hiſt. Eccl. V,* 1. ubi ajunt ὅσοι μὲν ἐδόκουν πολιτείαν ῥωμαίων ἐσχηκέναι, τούτων ἀπέτεμνε τὰς κεφαλὰς, τοὺς δὲ λοιποὺς ἔπεμπον εἰς θηρία. *Quicumque Romani cives reperti ſunt, capite truncati reliqui traditi beſtiis.* Atqui ſcripſerunt hæc Lugdunenſes extremis Marci Imperatoris annis: adeoque inde recte colligi videtur, M. Antoninum non ſuſtuliſse illud diſcrimen, quod inter cives ac peregrinos intercesſit. Illud tamen certiſſimum eſt, tam liberalem in dando civitatis jure fuiſse M. Antoninum, ut Ariſtides Rhetor *Orat. in Rom. pag. 372.* ſcribere non vereatur: ξένον δὲ οὐδένα, ὅστις ἀρχῆς ἢ πίστεως ἄξιος, *nec peregrinum cenſeri quemquam, qui magiſtratu vel fide dignus ſit,* τὸ Ῥωμαῖον οὐ πόλεως, ἀλλὰ γένους ὄνομα κοινοῦ τινος εἶναι, *Romanum non urbis alicujus, ſed communis cujuſdam generis nomen eſſe:* & quæ ſunt hujus generis alia. Ez. Spanh. *Orb. Rom. II, 2. p. 67. ſequ.*

XVIII. Non minus liberaliter jura civitatis Romanæ plurimis dediſſe videntur Commodus, Pertinax, Didius, Julianus, Peſcennius, Niger, Severus. Sed nec hos tamen diſcrimen illud ſuſtuliſſe luculenter oſtendit Spanh. *Orb. Rom. II, 4. & 5. p. 73. ſequ.* XVIII. An ea tribui poſſit Cōmodo, Pertinaci, Juliano, Peſcennio, Severo?

XIX. Verus ergo famoſæ illius conſtitutionis auctor eſt Antoninus Caracalla, qui primus edixit, ut, *in orbe Romano qui eſſent, omnes cives efficerentur. L. 17. D. de ſtatu hom.* Occaſionem datæ hujus legis docent Excerpta Dionis *Valeſiana p. 745.* Jam pridem Auguſtus viceſimam induxerat, locupletando ærario militari, quod vectigal ex hereditatibus dependebatur, de quo jampridem luculenter egerunt Valeſius ad illum Dionis locum, Salmaſ. *de modo uſur. XIX.* Petr. Burmanus *de Vectigal. populi Romani XI.* & jam ante hos Jac. Cujac. *Obſeru. V, 16. XI, 24.* Pendebant iſtud vectigal ex Auguſti inſtituto heredes extranei, Romani cives, qui hereditatem adibant, niſi vel pauperes eſſent hereditates, vel ipſi heredes agnationis jure ex lege XII. Tabularum hereditatem ſortirentur. Dio Caſſ. LV. *p. 565.* Poſtea mitiores principes quibuſdam cognatis viceſimæ vacationem ſubinde dederunt. Plin. *Paneg. XXVII.* Aſt Caracalla, quum largitionibus ſtupendis eluvionem fiſco intuliſſet, duplicato illo onere, decimam loco viceſimæ induxit, cujus decimæ præter Excerpta Dionis meminit etiam Ulpianus, *apud Auctorem Collat. Leg. Moſ. & Rom. XVI. fin.* Ut ergo vectigal iſtud a quamplurimis penderetur, omnibus qui in orbe Romano erant, civitatem XIX. Verus auctor eſt Caracalla.

tem dedit, *λόγῳ μὲν τιμῶν ἔργῳ δὲ, ὅπως πλείω αὐτῷ καὶ ἐκ τῦ τοιῦτυ προσῇ, διὰ τὸ τὺς ξένυς τὰ πολλὰ αὐτῶν μὴ συντελεῖν, ſpecie quidem honorem eis tribuens, ſed revera ut fiſcum ſuum augeret: quippe quum peregrini pleraque horum vectigalium non penderent* : ut ait Dio in *Excerpt. Valeſ. p.* 745. Ceterum quamvis ſucceſſor Caracallæ, Macrinus, decimam illam civibus tam moleſtam aboleret; jus tamen civitatis orbi Romano ſemel datum non ademit. unde ſenſim exolevit antiquum illud inter cives & peregrinos diſcrimen.

XX. Conſtitutio ea ad ingenuos, non item ad libertinos pertinuit,

XX. Illud adhuc monendum videtur, ad ſolos ingenuos pertinuiſſe Antonini Caracallæ conſtitutionem, non ad libertinæ conditionis homines. *Nov. LXXVIII,* 5. Unde etiam poſt eam conſtitutionem ſalvum manſit diſcrimen inter libertinos cives, Latinos Junianos, & dedititios, ceu ex Salviani *adverſus avarit. libro III,* 7. animadverterunt Jac. Cujac. *Obſerv. IV,*3. & Ez. Spanhem. *Orb. Rom. II,* 9. *p.* 84. *ſequ.*

XXI. Aſt cum his quoque civitatem communicavit Juſtinianus.

XXI. Expoſuimus hactenus, duce erudiſſimo Spanhemio, datæ civitatis Romanæ hiſtoriam, oſtendimuſque, ita paullatim gradum eſſe factum, ut civitas primum omnibus, qui Romæ aut in agro Romano domicilium conſtituerent, deinde aliquot in Latio municipiis, tum toti Latio, mox univerſæ Italiæ, aliquot porro extra Italiam vel privatis, vel oppidis, vel provinciis, & poſtremo omnibus in orbe Romano ingenuis daretur. Juſtinianus tamen, ut fuit admodum liberalis, ſublato illo libertinorum diſcrimine, *ti-*

tulis

tulis C. de Lat. & dedit. lib. toll. & Novellâ LXXVIII, 2.5. ad ipſos quoque libertinæ conditionis homines hoc beneficium protulit, adeoque omnes in orbe Romano viventes æquo jure agere voluit.

XXII. Jura civitatis ſenſim cœpere incrementa.

XXII. Proximum eſt, ut ipſa jura civitatis paullo accuratius exponamus. Et de his quidem obſervandum, ea ſenſim magis magiſque aucta fuiſſe atque amplificata. Jam ſub regibus cives gaudebant libertate, jure connubiorum, patrio, legitimi dominii, teſtamenti, forſan & nexus atque uſucapionis. Jus quoque iiſdem erat ſuffragia ferendi in creandis magiſtratibus, ferendis legibus, bellis decernendis. Pulſis poſtea regibus, abdicatoque regibus imperio, paullatim provocatio conceſsa ad populum: magiſtratus, connubia, ſacerdotia cum plebe communicata: adeoque optimo jure cives eſſe cœperunt Romani. Ez. Spanh. *Orb. Rom. I, 1. 2. p. 4.*

XXIII. Aliud fuit jus Quiritium, aliud jus civitatis.

XXIII. Duobus vero maxime ſummis capitibus conſtitit civitas Romana, quorum alterum JUS QUIRITIUM; alterum JUS CIVITATIS adpellatum eſt. Quamvis enim hæc promiſcue nonnunquam ponant auctores veteres, veluti Ulpianus: *Fragm. III,* 1. & 4. attamen, qui accuratius loquuntur, hæc cum cura diſtinguunt. Plinius, *Epiſt. X, 32. Ago gratias, Domine, quod &* JUS QUIRITIUM *libertis neceſſariæ mihi feminæ, &* CIVITATEM ROMANAM *Harpocrati, jatralipte meo, ſine mora indulſiſti.* Et *Epiſt. X, 4. Quare rogo des ei* CIVITA-

VITATEM ROMANAM : *eſt enim peregrinæ conditionis, manumiſſus a peregrina. Idem rogo des* JUS QUIRITIUM *libertis Antoniæ Maximillæ.* Manifeſto hic diſtinguuntur *jus Quiritium* & *civitas Romana*, inter quæ hoc intereſt, quod illud ad ea, quæ juris ſunt privati, pertinet; hæc ea, quæ juris publici ſunt, continet. Spanh. *Orb. Rom. I,* 1. 12. *p.* 28. Carol. Sigon. *de antiquo jure civ. Rom. I, 6. ſeq.* & *de antiquo jure Ital. II,3.* Quod quum non animadvertant viri quidam eruditiſſimi, in eum prolapſi ſunt errorem, ut jus Quiritium in iſtis Plinii locis vel idem eſſe cum jure Latii exiſtiment, vel illud cum ipſis juribus civitatis confundant, a quo lapſu nec ipſe V.C. Chriſtophorus Cellarius ſibi ſatis cavit in *Adnotationibus ſuis ad Plinium.*

XXIV. Quæ jura utrumque complexum ſit? XXIV. Nonnulla, quæ tum ad jus Quiritium, tum ad civitatem Romanam pertinent, ſummatim his verbis complectitur Cicer. *Orat. II. de Leg. Agrar. XIX. Retinete iſtam poſſeſſionem gratiæ, libertatis, ſuffragiorum, dignitatis, urbis, fori, ludorum, feſtorum dierum, ceterorum omnium commodorum.* Aſt ſi accuratius ſingulas utriuſque juris partes conſideres; jus civitatis in jure cenſus, militiæ, tributorum, vectigalium, ſuffragiorum, honorum, & ſacrorum; jus Quiritium in jure libertatis, gentis, connubiorum, patrio legitimi dominii, hereditatis atque uſucapionis fuit ſitum. Car. Sigon. *de antiquo jure Civ. Rom. I,* 13. Ez. Spanhem. *Orb. Rom. I,* 1. 2. *p.* 4. De ſingulis nunc paulo diſtinctius agendum, ordiendumque a jure Quiritium.

XXV. Cives Roma- XXV. Primo ergo omnes cives Romani erant

LI-

LIBERI: eaque LIBERTAS eos non ſolum a dominorum poteſtate, ſed & a tyrannorum imperio, magiſtratuum potentia, libidine creditorum, civiumque potentia tutos præſtabat. (g) Nullus ergo civis Romanus ſervus fieri poterat, nec ingenuitatem aut libertatem amittere, niſi aut captivitate, aut doloſa venditione, aut iis modis de quibus ſupra *Lib. I. Tit. III. n. 5. ſeq. & Tit. XVI. n. 3. ſeq.* actum eſt: quamvis & in his plerumque fictionem quamdam adhibitam eſſe, obſervet Ger. Nood. *Probab.* 12. *p.* 85. *Hoc* enim *juris erat a majoribus proditum, ut nemo civis Romanus aut LIBERTATEM aut civitatem poſset amittere, niſi ipſe auctor factus eſset*: inquit Cicero *pro Domo* XXIX. Sed de ingenuorum libertinorumque conditione ſatis ſuperque ſuis locis dictum eſt, nihil ut hic addendum a nobis videatur, præter id unicum, quod eadem libertas cives immunes a verberibus omnique tortura præſtiterit. Quum enim ſervilis iſta pœna videretur, non poterat major civi

ni erant liberi a poteſtate dominica.

(g) Cave ergo confundas libertatem juris gentium cum libertate juris Quiritium, quæ nulli competit niſi civibus Romanis. Cic. *pro Cæcin.* XXXIII. *Qui enim poteſt jure Quiritium liber eſſe is, qui in numero Quiritium non eſt?* Hinc tribubus omnibus moti libertatem dicebantur amittere, etiamſi haud fierent ſervi. Liv. XLV, 15. Immo hinc intelligenda *L.* 5. §. 3. *D. de extr. cognit.* ubi media capitis deminutione, & ſpeciatim aquæ ac ignis interdictione, etiam libertas amitti dicitur, quod de libertate juris gentium falſum; de libertate juris Quiritium veriſſimum eſt. Conf. Ger. Nood. *Obſerv.* II, 31. *p.* 469.

civi Romano injuria fieri, quam ſi quis verberibus diriſque quæſtionibus in ejus corpus ſæviiſſet. Exemplum eſt apud Aſcon. Pædian. in *Ciceron. orat. Cornelian. p.* 1308.

XXVI. Liberi quoque a dominatu tyrannorum.

XXVI. Nec minus immunes erant cives Romani ab impotente regum dominatione. Lege enim tribunicia, lata a Junio Bruto, Tribuno Celerum, ac paullo poſt primo Conſule, fuerat cautum, ut nemo Romæ regnaret, adactis ſimul jurejurando civibus, eos neminem paſſuros Romæ regnare. Dionyſ. Halic. *IV. p.* 276. *V. p.* 277. Liv. I, *ult. II,* 1. Qua lege tribunicia, quum omni tyrannidi via occluſa eſſet; mirum profecto non eſt, gentem Juniam præcipue de ea eſſe gloriatam, numiſque ſuis caput Libertatis prætuliſſe, cum inſcriptione LIBERTAS. Fulv. Urſin. *Famil. Rom. p.* 139. Acceſſit poſtea eodem anno Lex Valeria, qua cautum, ut indicta cauſſa interficeretur, qui regni occupandi iniiſset conſilia, idque impune ferret percuſsor, ſi indicia ſceleris demonſtraſſet. Plutarch. *Vit. Poplic. p.* 103. Liv. II, 8. Pro his legibus dici non poteſt, quanta certamina per quingentos annos adjerit populus Romanus, quamvis impedire haud potuerit, quo minus eæ demum a L. Sulla, ac deinde a Julio Cæſare convellerentur, ab Auguſto vero ejuſque ſucceſsoribus penitus exſtinguerentur, ſiquidem hi, adſpernati in ſpeciem regium nomen, titulo Principum omnia magiſtratuum legumque munia ad ſe traxerunt. Tacit. *Annal. I,* 1.

XXVII. Liberi a

XXVII. Eadem porro libertas cives immu-

munes præſtabat a duriore magiſtratuum imperio. Latæ hanc in rem fuerant leges Valeriæ a P. Valerio Poplicola conſule, de quibus Livius II, 8. *Latæ deinde leges non ſolum, quæ regni ſuſpicione conſulem abſolverunt, ſed quæ adeo in contrarium verterunt, ut popularem etiam facerent; inde cognomen factum Poplicolæ eſt*. Paullo diſtinctius rem referunt Plutarch. *Vit. Poplic. p.* 102. *ſequ.* & Dionyſ. Halic. V. *p.* 292. ex quibus conſtat, prima lege fuiſse cautum, NE QUIS ROMÆ MAGISTRATUM GERERET INJUSSU POPULI: QUI SECUS FAXIT, EJUS CAPUT SACRUM ESSET: altera provocationem conceſsam a magiſtratibus ad populum, neque permiſsum cuiquam, ſupplicio extremo, aut flagris, aut mulcta animadvertere in provocantem, donec populus ea de re iviſſet in ſuffragia. Poſterior lex quum omnium minime placeret patriciis, quippe fundamenta, ἀριστοκρατίας, quam adfectabant, penitus ſubvertens; variis artibus aliquamdiu eluſa, atque hinc relatione non una reſtituenda viſa eſt. Retulerunt ergo eamdem A. V. C. ccccɪv. L. Valerius Poplicola Potitus, & M. Horatius Barbatus Coſs. teſte Livio III, 55. Retulit tertium alter M. Valerius Corvus anno V. C. ccccʟɪɪ. Qua de re idem Livius X, 9. *Tertium ea lex tum poſt Reges exactos lata eſt, ſemper ab eadem familia. Cauſsam renovandæ ſæpius non aliam fuiſse reor, quam quod plus paucorum opes, quam libertas plebis poterant*. Quum ne ſic quidem conſultum populo videretur, ſemper in contrarium

licentia magiſtratuum.

rium

rium nitentibus patriciis; quartum de provocatione populum rogavit M. Porcius Læca; qui etiam graviore pœna animadvertendum ſtatuit in eos, qui civem Romanum vel verberaſſent vel necaſſent. Liv. X, 9. Cujus legis *Porcia* inſigne monimentum exſtat numus gentis Porciæ, in quo vir paludatus, medius inter togatum provocantem & lictorem virgas minantem, conſpicitur, addita inſcriptione: PROVOCO. Fulv. Urſin. *de Famil. Rom. p. 229. edit. Patin.* Porciam legem, quum & ipſa vetuſtate obſolevíſſet, denuo in uſum revocavit C. Sempronius Gracchus, ceu ex fragmento orationis Gracchanę apud Gellium *Noct. Attic.* X, 3. acute colligit Car. Sigonius *de antiquo jure civ. Rom.* I, 6. Sed nec *leges ſacratæ* hic prætermittendæ, latæ anno V. C. CCLX. Sp. Caſſio Viſcellino & Poſtumo Cominio Arunco II. Coſſ. quum plebs pertæſa uſurariæ iniquitatis, in montem Sacrum ſeceſſiſſet. Pace enim facta hac lege, ut plebi ſui eſſent magiſtratus, quibus auxiliatio adverſus conſules eſſet, neve cui patrum capere eum magiſtratum liceret. Liv. II, 33. Brutus, primus tribunus plebis, leges tulit, primo ut ne parricida eſset, qui eum, qui plebiſcito ſacer ſit, occiderit. Dionyſ. Halic. VI. *p.* 410. deinde, ut tribuni plebis ſacroſancti haberentur, eoſque qui violarint, ſacri eſsent. Id. *ibid.* Tertia lex juſſit ut tribuni plebis non niſi e plebe crearentur. Acceſsere duæ aliæ leges, ne de capite civis Romani niſi comitiis centuriatis agi poſset, neve privilegia irrogarentur. Car. Sigon. *de antiquo jure civ. Rom.* I, 6. *p.* 84.

Eæque

Eæque leges omnes dictæ ſunt *ſacratæ*, quia non modo cives per omnia ſacra jurarant, utique ſe his legibus ſempiternis uſuros, addita imprecatione, ut earum obſervatoribus ſuperi & inferi eſsent propitii, tranſgreſsoribus vero contraria omnia acciderent: Dionyſ. Hal. VI. *p.* 410. verum etiam quod loco pœnæ adjectum eſset, eos qui ſecus feciſsent, cum pecunia familiaque Deo alicui ſacros futuros. (*b*) Feſt. *voce Sacratæ*. Omnes enim leges hujuſmodi ſanctione pœnali munitas, SACRATAS dici conſueviſse, obſervat Jac. Perizon. *Animad. Hiſt p.* 418. *ſeq.*

XXVIII. Hiſce legibus ergo ſatis tuti erant cives Romani, ab omni magiſtratuum tyrannide. Primo enim, ſi quid contra leges auderent magiſtratus, maximum cuique remedium erat in provocatione ad populum. Deinde de capite civis Romani non niſi univerſus populus in comitiis centuriatis judicabat, & tunc facile erat, vel innocentibus ſe a calumniatorum

XXVIII. Remedia adverſus magiſtratuum inſolentiam.

rum

(*b*) De hac pœna Dionyſ. Halic. II. *pag.* 84. Ἔθος γὰρ Ῥωμαίοις, οὓς ἐβούλοντο νηποινὶ τεθνάναι, τὰ τούτων σώματα θεῶν ὁτῳδήτινι, μάλιστα δὲ τοῖς καταχθονίοις, κατονομάζειν. *Mos erat Romanis, quos vellent impune occidi, eorum corpora devovere Deo cuipiam, præcipue Diis inferis.* Feſtus *voce ſacræ*; *Homo* ſacer *is eſt, quem populus judicavit ob maleficium, neque fas eſt eum immolari: ſed qui occidit, parricidii non damnatur: Ex quo quivis homo malus atque improbus* ſacer *adpellari ſolet*. De hoc ſupplicio quædam habet Ræyard. ad *XII. Tab. Cap. IV. p.* 22.

rum artibus defendere, vel pœnam meritis promiſsa barba, lacrymis, cultuque triſtiore populum ad miſericordiam flectere, eoque modo effugere periculum. Denique nulli magiſtratui licebat civem Romanum vel verberibus vel ſupplicio adficere. Immaniſſimas etiam eorum ſententias vox illa quiritantium compeſcebat: CIVIS ROMANUS SUM. Sæpe eo reſpicit Cicero in *Orat. adv. Verrem. V, 54. Plagis confectum dico a lictoribus tuis civem Romanum ante oculos tuos concidiſse. Ob quam cauſsam? Dii immortales, tametſi injuriam facio communi cauſsa & JURI CIVITATIS. Quaſi enim poſſit eſse ulla cauſsa, cur hoc cuiquam civi Romano jure accidat.* Et eadem Oratione *V, 57. Cervices in carcere frangebantur indigniſſime civium Romanorum, ut etiam illa comploratio,* CIVIS ROMANUS SUM, *quæ ſæpe multis in ultimis terris opem inter barbaros & ſalutem tulit, ea mortem iis acerbiorem & ſupplicium maturius ferret.* Plura ejus generis exſtant apud Ciceronem *Verrin. V, 62. ſeq.* Nec ignota ſunt exempla Pauli Apoſtoli. *Act. XXII, 24* & martyrum Galliæ apud Euſeb. *Hiſt. Eccl. V, 1.* qui ſe illa voce CIVIS ROMANUS SUM a virgarum ignominia, vel ab extremo ſupplicio eripuerunt.

XXIX. **Tribunorum plebis auxilium.**

XXIX. Sed non ſolum in legibus Romanis civibus maximum præſidium erat poſitum adverſus magiſtratuum inſolentiam: verum etiam in tribunicia poteſtate. Si quis enim eorum libertatem violare non vereretur; tribunos plebis appellabant, qui ipſis omnem ferebant opem, neque patiebantur,

civi

civi ulli fieri injuriam. Plena ejuſmodi exemplorum eſt Romana hiſtoria, & quamvis negari haud poſſit, iſta poteſtate non ſemel abuſos eſse tribunos plebis; ſæpe tamen etiam inſignia juſtitiæ atque æquitatis ſpecimina edebant, qualia ſunt quæ Valer. Max. *Lib. VI. cap. V.* refert quamplurima.

XXX. Porro & adverſus creditorum ſævitiam tuti erant cives Romani. Immanis erat lex XII. Tabularum, quæ cives Romanos obæratos creditoribus addicebat, a quibus & vinciri, & eorum corpus id eſt, bona ſecari, & in partes dividi poterant, (*r*) Gell. *Noct. Att.* XX, 1. Et quamvis ſervi haud fierent hunc in modum addicti & nexi; in ſervitute tamen erant, ſerviſque ipſis tractabantur durius. Aſt contra hanc immanitatem auxilio civibus fuit lex Poetilia, qua cautum eſt anno V. C. CCCCXXVII. C. Poetelio L. Papirio Coſs. *ne quis, niſi qui noxam meruiſset, donec pœnam lueret, in compedibus aut in nervo teneretur: pecunia credita bona debitoris, non corpus obnoxium eſset.* Liv. *VIII*, 28. Varro *de Lingua Lat. VI*, 5. *p.* 58. Succeſſit ergo ex eo tempore in addictionis illius locum poſseſſio & venditio bonorum, de qua nos alibi ex inſtituto egimus. Qua de re Tertullianus *Apol. IV. Sed & judicatos in partes ſecari a creditoribus, leges erant: conſenſu tamen publico crudelitas poſtea eraſa eſt, & in pudoris notam capitis pœna converſa eſt,* BONORUM adhi-

XXX. Libertas civium Rom. a ſævitia creditorum.

(*r*) Dicemus ea de re infra *Lib. III. Tit. XXX.* §. *IV.*

adhibita PROSCRIPTIONE, *ſuffundere maluit homines ſanguinem, quam effundere*. Quin acceſſit demum beneficium ceſſionis bonorum ex lege Julia, de quo plura jureconſulti, & nos infra *Lib. III. Tit. XXX. §. VIII.*

XXXI. Libertas ſuffragandi data per leges tabellarias.

XXXI. Poſtremo & hoc ad libertatem civium quam maxime pertinebat, quod libere, ut vellent, darent ſuffragia. Quamvis hæc libertas magis ad jus publicum videatur referenda. Id eis attulere leges tabellariæ, ſeu de tabellis, quas Cicero ideo *Agrar. II, 2. vindices tacitæ libertatis & in Cornel. I. p. 331. principium juſtæ libertatis* adpellat. Quum enim antea viva voce in comitiis ſuffragia ferrentur, idque nonnunquam cum periculo videretur conjunctum: primus A. Gabinius Trib. pleb. A.V.C. DCXIIII. lege cavit, ut populus non voce, ſed tabella ſuffragium ferret, ne quis inſpiceret tabellam, ne rogaret, ne adpellaret. Cic. *de Leg. III, 16.* Succeſſit biennio poſt altera lex tabellaria, lata a L. Caſſio, Tribuno plebis, M. Æmilio Lepido Porcino, & C. Hoſtilio Mancino Coſſ. ut & judices & populus ſententias non voce dicerent, ſed tabellis ferrent, excepto judicio perduellionis. Cic. *de Amicit. XII. de Leg. III, 16.* Aſcon. Pædian. *in Cornelianam p. 1313. & Verrinam. II. p. 1820.* Cujus legis inſigne monimentum eſt numus gentis Caſſiæ, in quo civis occurrit, tabellam littera A. notatam ciſtæ immittens, cum lemmate LONGINUS III. V. & Fulv. Urſin. *de Famil. Rom. p. 67.* Eodem pertinuit tertia lex Papiria, lata a C. Papirio Carbone, Tribuno pleb. A. V. C. IƆCXXI. P. Popillio Læna.

Lænate & P. Rupilio Nepote Coſſ. qua cautum denuo, ut in jubendis legibus vetandiſque populus tabella ſuffragia ferret. Cic. *de Leg. III*, 16. Succeſſit quarta anno V. C. Iocxxx. a Cœlio Caldo Tribuno plebis lata, ut etiam in perduellionis judicio, quod Caſſia lege exceptum erat, populus non voce, ſed tabella, ſententiam ferret. Cic. *de Leg. III*, 16. Quam ipſam quoque legem egregie illuſtrat numus apud Patin. *de Famil. Rom. p.* 79. quo præter alia litteræ L. D. in tabella conſpiciuntur. Significant illæ LIBERO, DAMNO. Hæc enim verba loco Caſſianorum ABSOLVO, CONDEMNO in crimine perduellionis adhibita eſſe diſcimus ex Cæſare *de Bello civili III*, 83. ex quo loco patet tertiam tunc adhibitam eſſe tabellam, quam imponebant urnæ, qui pecunia mulctandum reum judicabant. Quæ omnia eo pertinebant, ut tanto majore libertate ſuum quiſque ferret ſuffragium. Unde denuo Cicero *pro Planc. VI. Populo grata eſt tabella, quæ frontes aperit hominum, mentes tegit, datque eam libertatem, ut, quod velint, faciant, promittant autem, quod rogantur.*

XXXII. Sequitur alterum, quod ad jura Quiritium pertinuit, JUS GENTILITATIS. Diviſerat Romulus cives in duas gentes, quarum unam *patres*, alteram *plebem*, nominavit. Illos ex iis adlegerat, qui in civitate genere, virtute atque opibus antecellebant; plebis nomine reliquos omnes adpellaverat. Quemadmodum vero e plebe *plebeii*; ita ex patribus *patricii* naſcebantur. Utroſque inter ſe devinxerat inſti- XXXII. Jus gentilitatis.

tuto illo jure patronatus, de quo ſupra plura diximus. Ad jura utriuſque gentis quod attinet, de illis præcipue obſervandum, quod plebis jura quiſque cum ipſa civitate impetrarit; patricius autem, niſi lege ad populum lata, nemo fieri potuerit. Bis patricios legit Romulus, ſemel ex Albanis, ac deinde ex Sabinis. Dionyſ. Hal. *Ant. Rom. II. p.* 111. Eumdem morem poſtea ſequuti ceteri reges, qui ſubinde ex gentibus devictis ac in civitatem receptis, patriciorum numerum ſuppleverunt. Idem *Ant. Rom. III. p.* 199. *&* *IV. p.* 280. Suet. *Aug. II.* Libera republica L. Junius Brutus, primus Coſ. patricios legit. Liv. II, 1. Sexennio poſt Appius Claudius, e Sabinis Romam commigrans, lege conſulari patricius factus eſt. Dionyſ. Halic. V. *p.* 308. Liv. IV, 3. *&* X, 8. Poſtremo C. Julius Cæſar lege Caſſia, & Auguſtus lege Sænia (k) ac denique Claudius Imp. patricios, jam magna

---

(k) Sed quænam illa lex Sænia? In priore editione de Sentia ſuſpicatus ſum. Sed errorem ademit Lipſ. *ad Tacit.* p. 285. Obſervat ille ex Dione, Auguſtum patricios ſuppleviſſe τῆς βουλῆς ἐπιτρεψάσης τοῦτο ποιῆσαι, *jubente Senatu*, & quidem anno V.C. IↃCCXXV. Atqui conſul ſuffectus in faſtis adparet L. SÆNIUS. Nam in fragmento veterum faſtorum apud Grut. *pag.* CCXCIX, 1. ita legimus;

IMP. CAES. IIII. M. LICINIUS. K. JUL.
C. ANTISTIUS. BELLUM. ALEXANDR.
EID. SEPT. M. TULLIUS. K. NOV.
L. SAENIUS.

Quis ergo dubitarit, ab eo SCtum tuliſſe nomen? Tacitus ergo pro SC. *legem Sæniam* dixit.

magna ex parte exſtinctos, ſuppleverunt. Tacit. *Annal. XI, 25.* Suet. *Jul. XLI.* Ceterum ad gentilitatis jura pertinebat, quod ſoli patricii auſpicia ex inſtituto Romuli haberent. Liv. *VI, 42.* Id quod tamen de avium duntaxat inſpectione & tripudio intelligendum, ſiquidem de cœlo ſervare etiam plebeiis licebat. Cic. *in Vatin. Cap. VII.* Quum enim, fatente Cic. *de Divin. II, 36.* hanc avium reliquorumque ſignorum obſervationem retinerent Romani *tantum ad opinionem vulgi, & ad magnas utilitates reipublica*, id eſt ad plebem deludendam, continendamque in officio; periculoſum videbatur, plebejos ad hæc myſteria admittere, quibus jus magiſtratus & ſacerdotia capiendi erat ademtum. Nimirum & hoc jure ex inſtituto Romuli gaudebant patricii, ut ſoli Senatum, ſacerdotia, magiſtratus, judicia ac totam denique remp. tenerent. Sed paullo poſt ea omnia paullatim cum plebe communicata ſunt, niſi quod interreges, flamines Diales, Martialis & Quirinalis, Rex Sacrificulus, Salii ad extrema uſque reipublicæ tempora ex patriciis lecti ſunt: quemadmodum & comitia tributa, tribunicia poteſtas (*l*) & Ædilitas plebeja perpetuo in poſſeſſione plebis permanſerunt. Reliqua, quæ hac de re dici poſſent, a Carolo Sigonio explicata ſunt *Libro I. de Ant. jure civ. Rom. Cap. VII.*

XXXIII. Jus connubiorum inter ſolos cives, nec omnes tamen promiſcue fuit.

XXXIII. Pars haud poſtrema juris Quiritium fuit JUS CONNUBIORUM, de quo

N 2 quum

(*l*) Semel tamen duos patricios inter tribunos fuiſſe, refert Liv. III, *65*.

tuto illo jure patronatus, de quo ſupra plura diximus. Ad jura utriuſque gentis quod attinet, de illis præcipue obſervandum, quod plebis jura quiſque cum ipſa civitate impetrarit; patricius autem, niſi lege ad populum lata, nemo fieri potuerit. Bis patricios legit Romulus, ſemel ex Albanis, ac deinde ex Sabinis. Dionyſ. Hal. *Ant. Rom. II. p.* 111. Eumdem morem poſtea ſequuti ceteri reges, qui ſubinde ex gentibus devictis ac in civitatem receptis, patriciorum numerum ſuppleverunt. Idem *Ant. Rom. III. p.* 199. & *IV. p.* 280. Suet. *Aug. II.* Libera republica L. Junius Brutus, primus Coſ. patricios legit. Liv. II, 1. Sexennio poſt Appius Claudius, e Sabinis Romam commigrans, lege conſulari patricius factus eſt. Dionyſ. Halic. V. *p.* 308. Liv. IV, 3. & X, 8. Poſtremo C. Julius Cæſar lege Caſſia, & Auguſtus lege Sænia (k) ac denique Claudius Imp. patricios, jam magna

(x) Sed quænam illa lex Sænia? In priore editione de Sentia ſuſpicatus ſum. Sed errorem ademit Lipſ. *ad Tacit.* p. 285. Obſervat ille ex Dione, Auguſtum patricios ſuppleviſſe τῆς βουλῆς ἐπιτρεψάσης τοῦτο ποιῆσαι, *jubente Senatu*, & quidem anno V.C. IↃCCXXV. Atqui conſul ſuffectus in faſtis adparet L. SÆNIUS. Nam in fragmento veterum faſtorum apud Grut. *pag.* CCXCIX, 1. ita legimus;

IMP. CAES. IIII. M. LICINIUS. K. JUL.
C. ANTISTIUS. BELLUM. ALEXANDR.
EID. SEPT. M. TULLIUS. K. NOV.
L. SAENIUS.

Quis ergo dubitarit, ab eo SCtum tuliſſe nomen? Tacitus ergo pro SC. *legem Saeniam* dixit.

magna ex parte exſtinctos, ſuppleverunt. Tacit. *Annal. XI, 25.* Suet. *Jul. XLI.* Ceterum ad gentilitatis jura pertinebat, quod ſoli patricii auſpicia ex inſtituto Romuli haberent. Liv. *VI, 42.* Id quod tamen de avium duntaxat inſpectione & tripudio intelligendum, ſiquidem de cœlo ſervare etiam plebeiis licebat. Cic. *in Vatin. Cap. VII.* Quum enim, fatente Cic. *de Divin. II, 36.* hanc avium reliquorumque ſignorum obſervationem retinerent Romani *tantum ad opinionem vulgi, & ad magnas utilitates reipublicæ*, id eſt ad plebem deludendam, continendamque in officio; periculoſum videbatur, plebejos ad hæc myſteria admittere, quibus jus magiſtratus & ſacerdotia capiendi erat ademtum. Nimirum & hoc jure ex inſtituto Romuli gaudebant patricii, ut ſoli Senatum, ſacerdotia, magiſtratus, judicia ac totam denique remp. tenerent. Sed paullo poſt ea omnia paullatim cum plebe communicata ſunt, niſi quod interreges, flamines Diales, Martialis & Quirinalis, Rex Sacrificulus, Salii ad extrema uſque reipublicæ tempora ex patriciis lecti ſunt: quemadmodum & comitia tributa, tribunicia poteſtas (*l*) & Ædilitas plebeja perpetuo in poſſeſſione plebis permanſerunt. Reliqua, quæ hac de re dici poſſent, a Carolo Sigonio explicata ſunt *Libro I. de Ant. jure civ. Rom. Cap. VII.*

XXXIII. Jus connubiorum inter ſolos cives, nec omnes tamen promiſcue fuit.

XXXIII. Pars haud poſtrema juris Quiritium fuit JUS CONNUBIORUM, de quo

(*l*) Semel tamen duos patricios inter tribunos fuiſſe, refert Liv. III, *65.*

quum titulo de nuptiis uberius actum ſit, jam pauca quædam addemus. Romani ea in re ab inſtitutis plerarumque gentium diſceſſerunt, quod ne iis quidem, qui ejuſdem civitatis erant, connubii jus promiſcue darent. Præterquam enim, quod lege XII. Tabularum vetita eſſent inter patricios & plebeios connubia: Dionyſ. Halic. X. *p.* 674. Liv. IV, 4. etiam ſublata illa lege, ſæpe inter ipſos vicinarum regionum, aut eorum, qui ſub eodem gentis nomine vulgo continebantur, populorum cives prohibita ſunt connubia. Sic inter Latinos connubia commerciaque nulla eſſe patiebantur Romani. Liv. VIII, 14. Idem de tribus Hernicorum populis patet ex eodem Livio IX, 43, Devicta Macedonia, & in quatuor regiones diviſa, id etiam edixerunt decem legati, *neque connubium, neque commercium agrorum ædificiorumque inter ſe placere cuiquam extra fines regionis ſuæ eſſe*. Liv. XLV, 29. Quod callido conſilio invenerant Romani, ne mutuis adfinitatibus & commerciis juncti inter ſe ac colligati, eo promtius adverſus rempublicam conſociarentur. Immo ne cum omnibus quidem civibus Romanis connubii jus erat civibus. Libertinas, quamvis cives, duci olim haud potuiſſe ab ingenuis civibus, patet exemplo Hiſpalæ Feſcenniæ, cui hæc poteſtas SC. data eſt. Liv. XXXVIII, 6. Sic & Campani, qui pridem civitatis jura fuerant conſequuti, poſtea demum impetrarût, *ut ſibi* CIVES *Romanas ducere uxores liceret, & ſi qui prius duxiſſent, ut habere eas, & ante eam diem nati juſti ſibi liberi heredeſque eſſent*.

eſſent. Liv. XXXVIII, 36. Qua de re plura diſſerit Ez. Spanhem. *Orb. Rom. II*, 24. *p*. 262.

XXXIV. Quum itaque ne inter omnes quidem ejuſdem civitatis jus connubii eſſet; multo magis cum aliis, civitatis Romanæ exſortibus connubia erant interdicta. Unde Seneca de *Benef. IV*, 35. *Permiſi tibi filiam in matrimonium, poſtea peregrinus adparuiſti: non eſt mihi cum externo connubium*. Solebat tamen etiam peregrinis primum a populo, poſtea a Senatu ac demum a principe concedi jus connubii, per modum lege ſolutionis vel privilegii. Qua de re fuſius diximus in *Comment. ad L. Jul. & Pap. Popp. Lib. II, cap. XVIII. p.* 321. *ſeqq*. Adde ſupra *Libro I. Tit*. X. *n*. 15. Si quis vero non impetrato illo beneficio peregrinam duxiſſet; nati ex ejuſmodi nuptiis liberi tamquam totidem hybridæ ac novum genus hominum habebantur, neque multo melioris, quam ſervi, erant conditionis; ceu patet exemplo militum Romanorum, qui Hiſpanas mulieres duxerant, apud Liv. XLIII, 3. Ex quo vero cum omnibus in orbe Romano civitas fuerat a Caracalla communicata; promiſcua quidem inter eos eſſe cœperunt connubia, ſed prohibita tamen cum barbaris, *L. un. C. Theod. de nupt. gentil. Lib. III. Tit*. 14. Quam tamen Valentiniani Senioris legem non diu valuiſſe multis exemplis docent Jac. Gothofredus in Commentario ad illam legem, &, qui plura addidit, Ez. Spanhem. *Orb. Rom. II*, 23. *p*. 164. *ſequ*. XXXIV. Cum peregrinis & barbaris nullum connubium.

XXXV. Alia quædam de prohibitis inter cives nuptiis ſtatuit Auguſtus lege Papia XXXV. Lex Papia Poppæa

de connubio Senatorum cum libertinis.

Poppæa, cujus primo capite prohibitæ nuptiæ inter ſenatorem ejuſve filios nepoteſve & libertinas, lenas, a lenone manumiſsas easque, quæ artem ludicram exerceant, vel filias eorum, qui ejuſmodi artem feciſſent. *L.* 44. *pr. D. de rit. nupt.* Dio Caſs. *LIV. p.* 608. Quum enim jam M. Antonio hoc vitio datum fuerit, quod libertini factus eſset gener: Cic. *Philipp. II*, 2. multo minus dignum videbatur ſæculi Auguſtæi felicitate, ſenatorium ſanguinem ipſarum libertinarum, lenarum ac meretricum commixtione contaminari. Scenicas vero uxores præter artis infamiam etiam id indignas ſenatoriis nuptiis reddebat, (*m*) quod pleræque

(*m*) Eam legem latius interpretatus D. Marcus, nuptias Senatorum cum feminis ejuſmodi non ſolum injuſtas, verum etiam irritas eſſe juſſit, cujus SC. mentio fit *L.* 16. *D. de ſponſal.* Et hinc inter Senatorem & ejuſmodi perſonas nuptiæ eſſe negantur, *L.* 42. §. 1. *D. de ritu nupt.* adeo ut hæ ne quidem uxores fiant, *L.* 34. §. 3. *eod.* ſed ſtatim ſint dimittendæ, *L.* 43. §. 10. *D. eod.* Quæ omnia ex hoc SC. eſſe, ſatis conſtat. Poſtea Conſtantinus M. hanc legem non ſolum a ſenatoribus, ſed & ab aliis viris perfectiſſimis ſervari voluit. *L.* 1. *C. de natur. lib.* (Falſo enim in textu legitur *ſenatores. ſeu* PRAEFECTI pro PERFECTI.) quam legem per omnia confirmavit Marcianus Imp. *L.* 7. *C. de inceſt. & inutil. nupt. Nov. Marcian. poſt Cod. Th. tit. IV.* Aſt ſublata demum eſt per *L.* 23. *C. de nupt.* non a Juſtiniano quidem, ut inſcriptio præ ſe fert, ſed a Juſtino, quem Juſtinianus, tum adhuc Nobiliſſimus Cæſar, ad edendam iſtam conſtitutionem induxerat, quia ipſe cum Theodora, muliere ſcenica, & parum integræ

que ſimul turpiſſimis ſe libidinibus in ipſa ſcena proſtituerent, quemadmodum ex Plauti *prologo Caſin.* oſtendit Lipſius *Elector. I,* 11. Rem omnem accuratius expoſuimus in *Comment. ad L. Jul. & Pap. Popp. Lib. II. Cap. I.*

XXXVI. Ad reliquos quod attinet ingenuos licebat iis libertinas uxores ducere per legem Papiam Poppæam. *L. 22. D. de ritu nupt. L. 15. C. de nupt.* Quod ideo receptum, quia tum major erat libertinarum, quam ingenuarum, copia. Dio Caſs. *Hiſt. LIV. p.* 608. Quo fit, ut & vetera marmora ſæpe meminerint conjugii libertarum. Reineſ. *Inſcr. p.* IↃCCLIX, 131. XXXVI. Libertinas ducere olim non licuit: at permiſit lex Papia Poppæa.

D. M.
C. SALVIUS RESTITUTUS FECIT.
SIBI. ET.
SALVIAE. NYMPHIDIAE.
LIBERTAE. SUAE. ET. CONIUGI.
OPTIMAE. B. M. DE. SE. ET.
NICERO. L. L. Q. S. P. Q. S.

Et alibi *p.* IↃCCLX.

D. M.
SEPTIMIAE.
TYCHAE. QUAE.
VIXIT. ANNIS
XXXVI. SEPTI

famæ, nuptias adfectabat. Procop. *Anecdot. p.* 45. & ibi Nic. Alamannus. Ipſe Juſtinianus paullo poſt ea de re aliquoties tum ad SS. Epiſcopos tum ad magiſtratus reſcripſit. *L. 33. C. de epiſc. audient. Novell.* LXXXIX, 15. CXVII, 6. LXXVIII, 3. LI. Vid. Nic. Alaman. *Not. ad Procop. Anecdot.* 41. & *Comment. noſtr. ad L. Jul. & Pap. Lib. II. Cap. II.*

MIUS. JULIA
NUS. CONJU
GI. ET. LIBERT.
KARISSIMAE.

Adde *p.* IↃCCLXXII. Grut. *Inſcr. p. DLXVII*, 8. *DCCCCXXXV*, 4. *DCCCCXL*, 3. *DCCCCLVII*, 7. in quibus ſæpe laudantur LIBERTÆ ET CONJUGES OPTIMÆ, BENEQUE MERENTES, KARISSIMÆ, FIDELISSIMÆ, DULCISSIMÆ, AMANTISSIMÆ, INCOMPARABILES. Prohibitæ tamen manſerunt nuptiæ inter libertum & patronam, patronive uxorem, vel filiam quæ & damnatione ad metalla puniebantur, niſi patrona eſſet vilioris conditionis *L.* 13. *D. de rit. nupt.* Paull. *Recept. Sent. II*, 19. 7. Et hinc rariſſimi exempli eſt, inſcriptio apud Fabretum *pag.* CCLXXXIX. JUNIÆ. FESTIVÆ. PATRONÆ. ET UXORI. CARISS. C. JUNIUS, MERCURIUS. Cui tamen ſimiles deprehendiſſe mihi videor apud Gruter. *Inſcr. p. DLXXXII*, 4. & Reineſ. *Inſcr. Claſſ. XII*, 24. Sed quamvis lex Papia permitteret, ut libertinæ ducerentur uxores; non poterant tamen duci *lenæ, a lenone lenave manumiſſa, aut in adulterio deprehenſa, quæve artem ludicram facerent, fecerint. L.* 43. *D. de rit. nupt.*

XXXVII. An eadem lex Papia prohibuerit nuptias ſexagenariorum & quinquagenariarum?

XXXVII. Plerique exiſtimant, eadem lege Papia Poppæa prohibitas nuptias ſexagenariorum maſculorum & quinquagenariarum feminarum, idque colligunt ex fragmento Senecæ apud Lactant. *Inſt. Divin. I*, 16. Ulpian. *Fragm. XVI*, 1. & *L.* 27. *C. de nupt.* Quibus auctoritatibus commotus Jac. Gothofredus hoc

caput

caput legis Papiæ Poppææ commentus eſt; SEXAGENARIO MASCULO, QUINQUAGENARIÆ FEMINÆ NUPTIAS CONTRAHERE JUS NE ESTO. Jac. Gothofr. *ad leg. Pap. Popp. II.* Sed luculenter evicit V.C. Jac. Perizonius *Diſſ. ad Leg. Vocon. p.153. ſequ.* caput illud de ſexagenariis & quinquagenariis non eſſe ex lege Papia Poppæa, ſed ex SC. quodam facto temporibus Tiberii. Res patet ex luculento loco Suet. *Claud. XXIII. Capiti Papiæ Poppææ legis, a Tiberio Cæſare, quaſi ſexagenarii generare non poſſent, addito, obrogavit.* Mira quidem in turbando hoc Suetonii loco eſt criticorum ſolertia: (n) ſed conſtanter hanc lectionem præ ſe ferunt meliores codices, nec ipſe ſenſus ullam poſtulat emendationem. Optimus Suetonii interpres eſt Ulpianus *Fragm. XVI, 3.* ubi jureconſultus: *Qui, inquit, intra ſexageſimum, vel quæ intra quinquageſimum annum neutri legi paruerit, licet ipſis* LEGIBUS *poſt hanc ætatem liberatus eſſet, perpetuis tamen pœnis tenebitur ex* SC. PERMICIANO. *Sed* CLAUDIANO SENATUS-

(n) Cujacius & Torrentius plane ejiciunt Tiberium & locum ita refingunt: *Capiti Papiæ Poppææ, legis, quaſi ſexagenarii generare non poſſent, edicto abrogavit*. Pulmannus pro *edicto* habet *edito*. Jac. Gothofredus *Not. ad L. Pap. Popp.* reliqua admittit, ſed pro *edicto* legi jubet *adaucto*. Aſt nullam harum emendationum vel textus admittit, vel accuratiores Codices, qui teſte Caſaubono præferunt: *addito obrogavit*, vel quantivis pretii locus Ulpiani, ut in ſequentibus adparebit.

CONSULTO *major ſexagenario, ſi minorem quinquagenaria duxerit, perinde habebitur, ac ſi minor ſexaginta annorum duxiſſet uxorem.* Et paucis interjectis: *Quod ſi major quinquagenaria minori ſexagenario nupſerit; impar matrimonium adpellatur, & SC.* CALVITIANO *cavetur, non proſicere ad capiendas hereditates & legatas dotes. Itaque mortua muliere dos caduca erit.* Ex his ergo locis egregia lux adfunditur Suetonio. Diſcimus enim inde I, quid in lege Papia Poppæa de ſexagenariis & quinquagenariis fuerit cautum, videlicet, ſexagenarios maſculos & quinquagenarias mulieres ob ætatem a pœnis legis liberos fore. Diſcimus II. quid *addiderit* huic capiti Tiberius. Quum enim animadvertiſset, multos ad hanc ætatem pervenire, qui legi numquam antea paruiſsent; ſtatuit, ut ſexagenariorum & quinquagenariarum nuptiæ non quidem eſsent irritæ, ſed nihil tamen ad effugiendas cælibatus pœnas proficerent. Id quod ſancitum eſt SC. PERNICIANO, vel, ut Cl. Perizonius *p.* 156. mavult, PERSICIANO, ita dicto a Paullo Fabio Perſico, qui tertio ante exceſsum Tiberii anno Conſul fuit cum L. Vitellio. (*o*) Diſcimus III, qua in re CLAUDIUS Tiberii legi obro-

(*o*) Iſte ſane Fabius plerumque *Perſicus* non addito nomine gentili adpellatur. Vid. Seneca *de Benef. II,* 21. & Lapis apud Gruter. *Inſcript. p.* 1000. NON. MAGIS. POENITENDI. SUNT. SENATORES. QUAM. POENITET. PERSICUM. NOB. VIRUM. AMICUM. MEUM. INTER. IMAGINES. MAIORUM. ALOBROGICI. NOMEN. LEGERE.

ebrogaverit. Perpetuis enim pœnis illis exemit ſexagenarios, dummodo quinquagenariis duxiſsent minores, quandoquidem ex ejuſmodi matrimonio proles adhuc ſperari poterat. Denique & hoc IV. inde diſcimus, poſtremo acceſſiſse SC. CALVITIANUM, vel ut Perizonius mavult, CALVISIANUM, (*p*) quo cautum, ut quod ſeni maſculo, ducenti juvenculam, dediſset SC. Claudianum, non item valeret de nuptiis vetulæ cum viro juvene, quippe nullam ſpem prolis facturis. Sed & hæc jura una litura delevit Juſtinianus *L. 27. C. de Nupt.* Vid. *Comment. noſtr. ad L. Jul. & Pap. Lib. II. Cap. III.*

XXXVIII. Si quas perſonas uxores ducere haud poſsent cives Romani; eas tamen CONCUBINAS habere poterant *L. 1. §. 1. D. de concubin.* Concubinatus enim per Leges nomen adſumſerat, *L. 3. §. 1. eod.* νόμος ἐγένετο, *pro lege habebatur*, teſte Clem. Alex. *Pædag. III,* 3. Illum *οἱ σοφοὶ τῶν νόμων ἐπιτρέπουσι*, *ſapientes leges permittunt*, Id. *ibid. Leges nimirum Julia & Papia Poppæa, quas κατ' ἐξοχὴν νόμους* vel leges eſse dictas jam Lipſius *Exceſſ. ad Tacit. Ann. III. litt. C.* obſervavit. Ante celeberrimam ſane illam legem *concubina* & *pellex* pari paſsu ambulabant, nec altera erat honeſtior: poſt illam autem *pellex* erat, quæ cum aliquo cui uxor erat, corpus miſcebat, quæ autem, cum aliquo, cui uxor non eſset, vivebat, ea XXXVIII. Concubinatus origo.

(*p*) Nullus in faſtis poſt Claudii tempora occurrit Calvitius: at ſub Nerone & ſequentibus Imperatoribus multi laudantur Calviſii.

honeſtiore nomine vocabatur *amica* vel *concubina L.* 144. *D. de V. S. conviſtrix*, Grut. *p.* DCCXCV, 8. γλυκυτάτη σύμβιος, Id. *p.* DCCLXXX, 9. *uxor gratuita*, id eſt, quæ per coemtionem haud convenerat in manum. Idem *p.* DCCC, 21. *ſodalitiaria*, Grut. *p.* DCII, 5. *amica, cum qua quis ſine mendacio vivebat L.* 35. *D. de aur. arg. ar. leg.* Hinc honeſtum ex eo tempore erat concubinæ nomen, *L.* 144. *D. de V. S.* & licita cum ea conſuetudo, *L.* 5. *C. ad SC. Orphit.* adeo ut ab uxore ſolo delectu & animi deſtinatione, Paull. *Rec. Sent. II,* 20. 2. & dignitate differret, *L.* 49. §. 4. *D. de legat.* 3. Immo uxoris loco haberetur. *L.* 144. *de V. S.* tamen hæc conjunctio dici non poterat *legitima*, quia lex concubinas habere permittebat, non tamen initam cum iis conſuetudinem eadem effecta habere patiebatur, quæ tribuit matrimonium. Id quod contra Cujacium recte docuit Em. Merill. *Obſ. III,* 15. & Variant. Cujac. *I,* 34.

XXXIX. Quæ concubinæ eſſe potuerint?

XXXIX. In concubinatu vero eſſe poterat, quæcumque non poterat eſse uxor, vel in quam ſtuprum non committebatur. *L.* 1. §. 1. *D. de concub.* Quod tamen recte intelligendum. Non enim quas honeſtas & jus illud, quod impreſſum mentibus noſtris circumferimus, a toro virorum arcebat; cum iis concubinatum inire licebat, uti ſibi perſuaſit Cujacius *Obſ. V,* 6. ſed cum illis tantum, quæ per leges mere civiles uxores eſse non poterant. Hinc fas erat ingenuo concubinam habere judicio publico damnatam; *L.* 1. §. 2. *D. de concub.* mulierem quæſtuariam, *L.* 16. *D. de his quæ ut indign.* obſcuro loco natam, *L.* 3. *pr. D. de concub.* ancillam, *L.* 38.

pr.

pr. D. de reb. auct. jud. poſſ. mulierem provincialem, in qua quis officium adminiſtrabat, *L.* 5. *D. eod.* etiam ſenem & cujuſcumque ætatis, modo poſſet virilis patientiæ legem accipere *L.* 4. §. 4. *eod.* At non poterat quis in concubinatu habere feminam quamcumque, ſi haberet juſtam uxorem. Paull. *Rec. Sent.* II, 20. 1. *L. ult.* §. 2. *de divort.* Multo minus plures ſimul concubinas habere licebat, quia ſemper infamis Romanis videbatur vita *inter ſtupra concubinarum & oſcula, vel mollia concubinarum & ſpadonum agmina* tranſacta, qualem in Sophonio Tigellino & Fabio Valente reprendit Tacit. *Hiſt.* I, 72. III, 20. in Commodo Imperatore Æl. Spartian. *vit. Comm. Cap.* V. Et Juſtinianus mulieres, quæ uni viro corpora præbent eodem tempore, non *concubinas*, ſed *πορνευομένας* dicendas indignaſque concubinarum juribus judicat. *Nov.* XVIII. *Cap.* 5. Minime omnium inter eas perſonas honeſtus erat concubinatus, quas ſanguinis propinquitas vel adfinitas a matrimonio arcebat, ut paſſim docet Ulpianus *L.* 1. §. 3. *D. de concub. L.* 56. *D. de R. N.*

XL. Sed adjecimus tamen, ne tunc quidem locum concubinatui fuiſſe, ſi femina eſſet talis, ut in eam ſtuprum committeretur. Stuprum vero committitur in virginem vel viduam ingenuam vitæque integram: *L.* 14. *pr. D. ad L. Jul. de adult.* non autem in obſcuro loco natam, ludionis, lenonis, arenarii filiam vel quæ quæſtum corpore fecerat. *L.* 3. *pr. D. de concub.* Unde & Ovidio *de arte amandi* I, *v.* 30. amplexus hujuſmodi muliercularū ſunt *Venus tuta &* XL. An & ingenua honeſtæ.

conceſſa

conceſſa furta, quia qui cum tali femina rem habuerat, ſtupri reus haud erat ex Lege Julia de adulteriis. Hæ ergo & in concubinatu eſſe poterant: non feminæ ingenuæ & honeſtiores. Hinc ſi hæ cum viris eſſent, aut uxores præſumebantur aut ſtupri reus uterque erat, ſi ſe negaret vivere in matrimonio, nec tamen mulier teſtationem interpoſuiſſet, ſe ſua ſponte in concubinatu vivere. *L. 1. pr. D. de concub.* Cui legi male vulgo obverti *L. 24. D. de R. N. & L. 31. pr. D. de donat.* ſatis perſpicue oſtendimus in *Comment. ad Leg. Jul. & Pap. Popp. Lib. II. Cap. IV. p. 172. ſequ.*

XLI. Quinam concubinas adſciverint? XLI. Quamvis autem & licita nec inhoneſta Romanis videretur hæc conſuetudo, ac vere inæquale eſſet matrimonium; *L. 3. C. de natur. lib.* tamen nec ipſæ concubinæ uxorum dignitate & juribus fruebantur, nec liberi inde nati legitimi erant, ſed naturales, quorum de conditione ſupra *Tit. X.* quædam notavimus. Hinc & ii fere, qui jam ex juſto matrimonio liberos procrearant, patriæque & Priamo fecerant ſatis, concubinam ſolebant in lectum adſciſcere, ne liberis inducerent novercam, ſpemque hereditatis iis nihil tale meritis interverterent. Sic Veſpaſianus Imp. poſt uxoris exceſſum Cænidem, Antoniæ libertam, revocavit in contubernium, & pæne juſtæ uxoris loco, id eſt, in concubinatu habuit, Suet. *Veſp. III.* Idem fecit Antoninus Pius, Jul. Capitol. *Vit. Anton. Cap. VIII.* idem & Marcus Antoninus, recti exempli imperator, qui amiſſa uxore concubinam ſibi adſcivit, procuratoris

ſui

ſui filiam, *ne tot liberis novercam ſuperduceret*. Id. *Vit. Marci cap. XXIX.*

XLII. Talis itaque fuit veterum Romanorum concubinatus. Unde ii cum larvis pugnant, qui audito concubinæ vocabulo ſtatim ſibi aut proſtibulum aliquod, aut plane pellicem, animo concipiunt. Id vero non magis verum eſt, quam ſi quis idem judicium ferendum putaret de uxoribus *ad morganaticam*, quas Principes & viri illuſtres ea lege adſumunt in torum, ut nec ipſe mariti dignitate, nec liberi reliquorum liberorum juribus fruantur. His uxoribus per omnia fere ſimiles erant concubinæ Romanorum, poſt quam *mos & lex maculoſum edomuerat nefas*, & Auguſtus concubinatum a pellicatu ſecreverat. XLII. Fuere concubinæ ſimiles uxoribus ad morganaticam.

XLIII. At iſte concubinatus paullatim evanuit, poſtquam Chriſtiana pietate indignus videri cœpit. Primus eum ſubruere conatus eſt Conſtantinus M. ſed ita ut obliqua quaſi via procederet, nec ſe id agere præ ſe ferret. Quum enim ita inolevisſet iſta conſuetudo, ut impar ſibi prope videretur ei abolendæ; id agebat potiſſimum, ut cives uxores, quam concubinas habere mallent. Hinc primo liberis naturalibus quidquam relinqui vetuit, ceu colligimus ex *L. 1. C. Theod. de natur. lib.* Deinde ideo adinvenit legitimationem per ſubſequens matrimonium, non in futurum tamen valituram, ne parentibus occaſio deeſſet ſignandi tabulas, & concubinas juſtis ſibi nuptiis jungendi. *Def.* Herald. *Rer. Quotid. I,* 4. 2. Denique ne viri dignitatibus fulgentes alios exemplo corrumperent XLIII. Quando legibus interdictus concubinatus?

rent duriſſimam illam *L.* 1. *C. de nat. lib.* edidit, qua concubinas a viris illuſtribus, clariſſimis, ſpectabilibus, perfectiſſimis haberi vetuit. Nec ſucceſsus forſan defuiſset illis Conſtantini M. conſiliis, ſi ſucceſsoribus iſta potuiſset probare. Sed facilius tulerunt concubinatum, adeo, ut nulla eorum conſtitutio, iſti conjunctioni oppoſita in codicem relata ſit a Juſtiniano, ſed hic ipſe potius concubinatum *licitam* vocarit *conſuetudinem L.* 5. *C. ad SC. Orphit.* in eaque *caſte vivi poſſe* ſcripſerit. *Nov. XVIII. Cap.* 5. Primus ergo in Oriente eum ſubruiſſe videtur Leo Sapiens. *Nov. Leon. XCI.* In Occidente eum multo diutius manſiſse, ſatis oſtendunt Leges veteres Francorum, Langobardorum, Germanorum, de quibus fuſius a nobis actum *in antiquitatibus juris Germanici*.

XLIV. Leges Romuli & XII. Tabularum de divortiis.

XLIV. In Titulo de nuptiis accuratius egimus de diverſis modis nuptiarum per confarreationem, coemtionem & uſum, deque poteſtate maritorum in uxores; de quibus multa potius, quam optima, collegit Carolus Sigonius *de antiquo jure civ. Rom. I.* Quare de divortiis tantum nonnulla adjiciemus, maxime quum eam doctrinam in Inſtitutionibus ſuis prætermiſerit Juſtinianus. Divortium maritis quidem permiſerat Romulus, at non uxoribus, ut tradit Plutarch. *Vit. Romuli p.* 39. Sed nec illis quidem, eodem teſte Plutarcho, ſine cauſsa ſontica licebat uxoribus mittere nuncium, verum ſi conſtaret, eas aut ſtuprum paſsas, aut venenum paraſse, aut liberos claveſve ſubjeciſse. Forſan etiam temulentia

inter

inter cauſſas divortii ſonticas fuit, quippe quam maritus, cauſſa cum cognatis cognita, ſevere vindicare in uxore conſueverat. Dionyſ. Hal. II. *p. 96.* Eadem lex deinde migraſſe videtur in duodecim tabulas, ſecundum quas, addita cauſſa, juſtum fieri potuiſſe divortium, colligitur ex *L. 43. D. ad Leg. Jul. de adult.* & præcipue ex loco Ciceronis *Philipp. II*, 28. *Nolite, nolite quærere: frugi factus eſt: mimam illam ſuam ſuas res ſibi habere juſſit, ex XII. Tabulis cauſſam addidit, exegit*. Quamvis enim hoc *cauſſam addidit* ſuſpectum videatur P. Victorio *Var. Lect. II*, 2. & Mur. *Var. Lect. V*, 8. & quidem ob locum Nonii IV, 152. in quo legitur: *claves ademit, foraſque exegit*; Grammaticos tamen ſæpe ex auctoribus fragmenta non integri ſenſus exſcribere, & hinc emendationem auctorum ex fragmentis illis periculoſam ſemper eſſe, prudenter monuit eruditiſſimus Perizonius *Animadv. Hiſt. Cap. IX. p. 371. ſequ.* Ut ut ſit, videtur ſane lex XII. Tabularum non promiſcue ac ſine cauſsa conceſſiſse repudium, ſiquidem veteres auctores ſæpe ejuſmodi cauſſarum meminerunt. (*q*) Nævius apud Feſtum *voce ſonticum. p.* 441.

Sonticam

(*q*) Non ſolebat antiquitus uxori dari repudium, niſi cauſſa cognita in concilio cognatorum. Val. Maxim. II, 1, 4. & 8. Quin jusjurandum præſtari ſolebat cenſoribus, divortium ex juſta cauſa eſſe factum. Gell. XVII, 21. Solebant præterea iſtæ cauſſæ ipſumque factum divortium in acta referri. Seneca *de Benef. III*, 16. *Quia vero nulla ſine divortio acta ſunt, quod ſæpe audiebant, facere didicerunt*. Adde Lipſ. ad *Tacit. Ann. V. p.* 231.

Sonticam eſſe oportet cauſſam, quamobrem perdas mulierem.

Et Várro apud Non. II,73. *Betere eſt ire. Varro τοῦ πατρὸς τὸ παιδίον: A ſe, annos multos quod parere non poſſet, eam betere foras juſſit.* Si ſine juſta & ſontica cauſsa factum erat divortium, Romulus teſte Plutarcho ſanxerat, *τῆς οὐσίας αὐτοῦ τὸ μὲν τῆς γυναικὸς εἶναι, τὸ δὲ τῆς Δημητρὸς ἱερὸν, ut ejus bona partim cederent uxori, partim Cereri ſacra eſſent. Vit. Romul. p. 39.*

XLV. Divortiorum origo & frequentia ſequiore ævo.

XLV. Aſt quamvis divortia viris permitterent leges; non tamen ullum Romæ exſtitit exemplum ante annum ab V. C. circiter quingenteſimum, quo primus uxorem ob ſterilitatem dimiſit Sp. Carvilius Ruga. Dionyſ. Halic. *Ant. Rom. II. p. 96.* Plutarch. *Romul. p. 39. & in Numa. p. 77.* Valer. Max. *II*, 1. 4. Gell. *Noct. Att. IV*, 3. At poſtea frequentiſſima Romæ fuere divortia, & quidem non ſolum ob cauſſas alicujus momenti, veluti ſterilitatem, *L. 60. L. 62. D. de donat. int. vir. & ux.* Suet. *Ner. Cap. XXXV.* ſimultates cum ſocru, Sueton. *Aug. cap. LXII.* morum perverſitatem, Idem *ibid. cap. LXII.* impudicitiam, Plutarch. *in vit. Caton. & Pompei.* Sueton. *Vit. Claud. cap. VII. XXVI.* verum etiam ob cauſsas leviſſimas. Facile enim, vel ob levem tantum ſuſpicionem, domo eiiciebatur uxor, quamvis innocentiſſima. Papiriam ſane quum dimitteret Paullus Æmilius, mirantibus amicis, & cauſſam quærentibus, nullam certam attulit, ſed ſe tamen ab ea læſum ſignificavit. Plutarch. *Vit. L. Paulli p. 257. Tom. I.* Nonnumquam cauſſa interfere-

ferebatur quidem, ſed levis, & quæ vix mereri videbatur tantam animadverſionem. Sic C. Sulpicius Gallus extruſit uxorem, quod foris nudo capite verſata eſset: Q. Antiſtius Vetus, quod cum libertina vulgari ſecreto collocuta: P. Sempronius Sophus, quod ludos ſpectaſſet, ſe ignorante. Val. Max. VI, 3, 10. *ſeq.* Cicero ipſe, Cato quam honeſtatis ſtudioſus? Terentiam ob æs alienum nona dote exſolvendum: & Publiliam, quod Tulliæ morte lætari viſa eſset, domo exegit. Plutarch. *Vit. Ciceron.* Alii propter ſenectutem abjiciebant uxores, *L. 61. de don. inter vir. & ux.* alii quia jam cum alia fuerat tranſactum. Quo pertinent illa Juvenalis *Sat. VI. v.* 147.

- - - Exi

Ocyus, & propera, ſicco venit altera naſo.

Immo quum dimiſsa ob mores graviores uxore, maritus dotem lucraretur; fiebat aliquando, ut viri data opera male moratas ducerent, dummodo bene dotatæ eſsent. Sic C. Titinnius Minturnenſis Fanniam uxorem impudicam de induſtria duxerat, ut eo crimine repudiatam dote ſpoliaret. Quod exemplum, latamque a C. Mario ſententiam referunt Plutarch. *in vita Marii p.* 247. & Valer. Max. VIII, 2. 3. Denique etiam nonnunquam bona gratia a ſe invicem diſcedebant conjuges, & tum plerumque uxor non ſolum dotem recipiebat, ſed & dona & munera a marito data lucrabatur. Unde Ovid. *de Remed. Amoris v.* 669. *ſequ.*

Tutius eſt, aptumque magis, DISCEDERE PACE,

Quam

Quam petere a thalamis litigioſa fora.
Munera, quæ dederas habeat ſine lite jubeto.
Eſſe ſolent magno damna minora malo.

XLVI. Etiam uxoribus licuit a viris divertere.

XLVI. Ceterum quum olim maritis tantum jus eſset dimittendi uxores, ceu ex Romuli lege obſervat Plutarch. in *Vita Romuli pag. 39.* idque jus adhuc vigeret temporibus Plauti, ceu ex ejus *Mercat. Act. IV. Scen. 6.* poſtea etiam uxores cœperunt a viris divertere; idque tam frequenter, ut graviter ſcribat Seneca *de Benefic. III, 16. Numquid jam ulla repudio erubeſcit, poſtquam illuſtres quædam & nobiles feminæ non conſulum numero, ſed maritorum, annos ſuos computant, & exeunt matrimonii cauſſa; nubunt repudii?* Et Juvenal. *Sat. VI. v. 20.*

Sic fiunt octo mariti
Quinque per auctumnos.

Et Martialis *Epigr. VI, 7.*

At minus aut certe non plus, triceſima lux eſt,
Et nubit decimo jam Theleſina viro.
Quæ nubit toties, non nubit; adultera lege eſt,
Offendar mœcha ſimpliciore minus.

Nec gravioribus opus erat cauſſis, ſi uxor a marito, quam ſi hic ab illa, ſeſe ſejungeret. Sæpius enim & mulieres ſine cauſſa divertebant a viris. Exemplum habes in Ciceronis *Epiſt. ad Fam. VIII, 7.* ubi Cœlius ad Ciceronem: *Paulla Valeria, ſoror Triarii, divortium ſine cauſſa, quo die vir e provincia venturus erat, fecit. Nuptura eſt D. Bruto.* Soli libertæ non licebat per legem Papiam Poppæam a patrono diſcedere, cui erat matrimonio copulata, ceu ipſa legitima verba docent, quæ ſer-

ſervavit Ulpian. *L. ult. D. de divort.* quæque diligentius interpretati ſumus in *Comment. ad L: Jul. & Pap. Popp. Lib. II. Cap. XII. p.* 244.

XLVII. Fiebat olim divortium non ſine ſollemnitate. Quemadmodum enim uxores in manum conveniebant per confarreationem; ita ſejungebantur alio ſacrificio, quod diffarreatio adpellabatur. Feſt. *voce diffarreatio p.* 280. Diffarreatio *genus ſacrificii, quo inter virum & mulierem fiebat diſſolutio. Dicta diffarreatio, quia fiebat farreo libo adhibito.* In uſu erat hoc ſacrificium adhuc Plutarchi ætate, quoties inter flaminem Dialem & flaminicam fiebat diſcidium nuptiarum. Quum enim antea flaminibus nefas eſſet, uxores a ſe dimittere; reſcripto id primus permiſit Domitianus, teſte eodem Plutarch. *Quaſt. R. p. 276. Tom. II.* Qui & hæc addit: οἱ δὲ ἱερεῖς παρεγένοντο τῇ τοῦ γάμου διαλύσει, πολλὰ φρικώδη καὶ ἀλλόκοτα, καὶ σκυθροπά δρῶντες. *At ſacerdotes reliqui, qui interfuerunt, quum ejusmodi matrimonium diſſolveretur, multa horrenda, inaudita & triſtia fecerunt.* Unde patet triſte admodum ac mali ominis fuiſse hoc diffarreationis Sacrificium, in quo multos ritus ac cæremonias triſtiores adhiberi oportuerit. Coemtione contractæ nuptiæ remancipatione ſolutæ videntur Jac. Rævardo, *de Leg. XII. Tab. XXII. p. 99. ſeq. Tomo I. Oper.* Præterquam enim quod nihil tam naturale eſt, quam unumquodque eo modo diſſolvi, quo colligatum eſt, *L. 35. D. de reg. jur.* omniaque, quæ in jure contrahuntur, contrario jure pereunt; *L. 100. D. eod.* remancipationis hujuſmodi diſertis verbis meminit Feſtus

XLVII. Sollemnitates in divortiis olim obſervatæ.

voce

voce remancipatam p. 403. *Remancipatam Gallus Ælius eſſe ait, quæ mancipata ſit ab eo, cui in manum convenerat.* Ita ſane Catonem Uticenſem uxorem Marciam præſentem deſpondiſſe Hortenſio, refert Plutarch. in *Catone.* Et Tiberium Neronem Liviam uxorem etiam prægnantem Auguſto ceſſiſſe, ex Tacit. *Ann. V,* 1. & Dionis *Lib. XLVIII. novimus.* Id quod remancipationis ritu factum eſse, non dubitaverim. Conveniſſe enim Liviam in manum, ex verbis Dionis colligas: ἐξέδωκε δὲ αὐτὴν αὐτὸς ὁ ἀνὴρ, ὥσπερ, τις πατήρ. *Elocavit illam ipſe maritus, tamquam filiam.* Uſu denique quæſita uxor, ſi vellet a viro divertere, uſurpatione reſcindebat matrimonium, ſi nondum circumacto anno a viro trinoctium abſfuiſset. Gell. *Noct. Att. III,* 2. Macrob. *Saturn. I,* 3.

XLVIII. Ritus ſequiore ævo uſitati. XLVIII. At poſtea invaluit, ut paucioribus adhibitis cæremoniis, quæ legitimæ obſervationis vocabulo veniunt in *L.* 35. *D. de don. int. vir. & uxor.* diſsolverentur matrimonia, quas ſummatim recenſebimus. Primo confrigebantur tabulæ dotales, ut patet ex Tacito *Ann. XI,* 30. & Scholiaſta Juvenalis ad *Sat. IX, v.* 75. Deinde adimebantur claves. Quemadmodum enim novæ nuptæ, ingreſsæ domum mariti, claves in ſignum communicati cum ea dominii tradebantur; Barn. Briſson. *de ritu nupt. pag.* 232. ita clavibus ademtis dirimebantur connubia. Cic. *Philipp. II,* 28. Petr. Victor. *Var. Lect. II,* 2. Tum porro dicebantur ſollemnia verba. His enim omnino opus fuiſse, vel inde patet, quod Cicero *de Orat. I,* 40. ait: *Certis quibusdam*

VER-

VERBIS, non novis nuptiis, fieri cum ſuperiore divortium. Verba illa hæc erant: RES TUAS TIBI HABETO. Vel TUAS RES TIBI AGITO, *L. 2. §. 1. D. de divort.* Barn. Briſſ. *de Form. VII. p. 722.* eaque pronunciare plerumque ſolebat libertus. *L. 9. D. de divort.* Juvenal. *Sat. VI. v. 145.*

Collige ſarcinulas, dicet libertus, & EXI
Jam gravis es nobis, & ſæpe emungeris, EXI
Ocyus, & propera, ſicca venit altera naſo.

Solebant etiam nuncium mittere conjugi, eaque ſpeciatim dicebatur renunciatio matrimonii. Immo & libellus dabatur, cui eadem procul dubio verba inſcripta. Quo libello jam oblato, locus quidem erat pœnitentiæ, ſi conjux repudiatus conſentiret: *L. 7. D. de divort.* non ſi huic placeret conditio. Tunc enim diſſolutum cenſebatur matrimonium, libello etiam nondum tradito. *L. 6. C. de repud.* Car. Sigon. *de antiquo jure civ. Rom. I, 9. p. 132.* Denique Auguſtus, (qui & alias divortiis modum impoſuit, teſte Sueton. *Octav. XXXIV.*) lege Julia de adulteriis cavit, ut divortium fieret, adhibitis præter libertum ſeptem teſtibus civibus Romanis, puberibus: alias pro irrito haberetur. *L. 9. D. de divort.* Barn. Briſſon. ad *Leg. Jul. de adult. XXVIII. p. 123.*

XLIX. Sed hæc omnia ad *divortium* inter conjuges pertinet. Latius patebat *repudium*, quod etiam ſponſus ſponſæ, vel hæc illi dare ſolebat. Paullus *L. 191. D. de Verb. ſignif. Inter divortium & repudium hoc intereſt, quod repudiari etiam futurum matrimonium poteſt: non* XLIX. Quid repudium?

recte

recte autem ſponſa divortiſſe dicitur. Et Modeſtinus *L.101.§.11.D.eod. Divortium inter virum & uxorem fieri dicitur; repudium vero ſponſa remitti videtur: quod & in ſponſa perſonam non abſurde cadit*. In repudiis ſponſæ mittendis ſollemnia erant verba: TUA CONDITIONE NON UTOR. *L.2.§.2.D. de divort. & repud.* Tantum autem abeſt, ut hic cauſſa aliqua ſontica opus eſset, ut ex ſponſalibus, quantumvis ſtipulatione firmatis, nulla oriretur civilis actio, ſed infinita eſset repudiorum licentia. *L.1.C.de ſponſal.L.2.§.1.2.D. de divort. L.2.C.de rep.L.2.C.de inutil.ſtipul.* Nec contrarium evincitur ex loco Ser. Sulpicii apud Gell. *Noct.Att.IV*, 4. Actio enim illa ex ſponſu, cujus ibi meminit Sulpicius, non ad Romanos, ſed ad Latii incolas pertinebat. Attamen & ab orbis Romani incolis certas repudii cauſſas obſervari voluerunt Theodoſius & Valentin. *L.8.C. de repud.* & Juſtinianus *L.10.11.C.eod.*

L. Jus patrium, legitimi dominii, teſtamenti, hereditatis, uſucapionis.

L. Sufficiant hæc de tertio jure Quiritium, id eſt, de jure connubiorum. Quartum fuit PATRIUM, de quo tamen vix eſt, quod hic addamus, quum ſupra *Lib.I. Tit.IX.* de patria poteſtate, civibus Romanis propria, accurate nos agere meminerimus, quemadmodum & de adoptione,legitimatione,emancipatione, aliisque, quæ huc pertinent, uberius ſuis locis diſſeruimus. Idem de quinto dicendum. Quot modis enim jure Quiritium rerum adquiratur DOMINIUM, & quænam fuerint ejus dominii effecta, ſtatim dicemus *Lib. II. Tit. I.* De ſexto quoque, id eſt, de jure TESTAMENTORUM agemus *Lib. II. Tit. X. ſequ.* De ſeptimo, ſeu

de

de jure HEREDITATUM LEGITIMARUM *Lib. III. Tit. I. & ſequentibus*, de octavo denique, id eſt, de USUCAPIONE *Libro II. Tit. VI.* plura monebimus, nihil ut hic de illis addendum præterea videatur. Progrediemur ergo ad ea jura civium Romanorum, quæ ad jus publicum potius ſpectant, & κατ᾽ ἐξοχὴν CIVITATIS jura adpellantur.

LI. Prima civium Romanorum prærogativa, quæ ad jus publicum pertinet, eſt JUS CENSUS. Cenſus qualis Romæ fuerit, & a quonam ſit inſtitutus, diximus ſupra, ubi de capitis deminutione actum eſt. Auctor nimirum hujus moris Servius Tullius Rex, qui primus juſſit, ut cives omnes in ſua quisque claſse & centuria, dato jurejurando, apud eum, penes quem jus eſset cenſendi populi, nomina ſua, uxorum, liberorum, libertorum ſervorumque ſuorum profiterentur, prætereaque ætatem omnium, regionem, quam habitarent, & fortunarum ſuarum æſtimationem deferrent. Hoc autem jus cenſendi primum regum, deinde conſulum & dictatorum, ac poſtremo cenſorum fuit. Quæ omnia ideo inſtituta ſunt, ut de civium, qui arma ferre poſsent, numero, pecuniæque magnitudine, qua belli ſumtus ſuſtinentur & totius reip. viribus tanto certius conſtaret Unde de Servio Tullio Florus I, 6. *Ad hoc populus Romanus relatus in cenſum, digeſtus in claſſes, curiis atque collegiis diſtributus, ut omnia patrimonii, dignitatis, ætatis, artium, officiorumque diſcrimina in tabulas referrentur, ac ſi maxima civitas minima domus diligentia contineretur.* LI. Jus cenſus.

LII. Cenſu etiam jus civitatis adquiri potuit.

LII. Quicumque jure nomina dabant cenſoribus, eaque inſcribenda curabant tabulis cenſualibus, eo ipſo jus civitatis conſequebantur, adeo ut & ſervi non modo manumiſſi, verum etiam cives viderentur, ſi nomina conſentiente domino, profiterentur apud cenſores, ac deinde luſtro intereſsent. Ulp. *Fragm.* I, 8. Cic. *de Orat.* I, 40. Aſt adultiore jam civitate, non promiſcue omnibus licuit in tabulas cenſuales irrepere. Quum enim plerique ſocii ac Latini nominis hoc modo jus civitatis furtim conſequi ſtuderent, nominibusque tabulis cenſualibus inſcriptis, deinde Romam commigrarent; conqueſti ſunt anno V. C. DLXIV. M. Æmilio & C. Flaminio Coſſ. legati ſociorum Latini nominis, *magnam multitudinem civium ſuorum Romam commigraſſe, & ibi cenſos eſſe*. Quo intellecto Senatus Q. Terentio Culleoni Prætori negotium dabat, *ut eos conquireret, & quem C. Claudio & M. Livio Cenſoribus, poſtve eos Cenſores ipſum parentemve ejus apud ſe cenſum eſse probaſsent, ut redire eo cogeret, ubi cenſi eſsent*. Liv. XXXIX, 3. Quamvis ergo tunc ea conquiſitione duodecim millia Latinorum domos redire cogerentur; paulo poſt tamen A. V. C. DLXXVI. iterum auditæ ſunt legationes ſociorum & Latini nominis, conquerentium, *cives ſuos Romæ cenſos pleroſque eo demigrare. Quod ſi permittatur, perpaucis luſtris futurum, ut deſerta oppida, deſerti agri, nullum militem dare poſsent*. Re vero expenſa paullo accuratius prodiit edictum, *qui ſocii ac nominis Latini ipſi majoresq; ipſorum, M. Claudio, T. Quinctio cenſoribus, poſteaq; apud ſocios ac nominis*

Latini cenſi eſſent, ut omnes in ſuam quiſq; civitatem, ante Kal. Nov. redirent. Liv. XLI, 12 13. *ſeq.* Id jus aliquamdiu viguit, ſiquidem & L. Poſtumium Conſulem anno V. C. DLXXX. pro concione legimus edixiſse, *ut, qui ſocium Latini nominis ex edicto C. claudii Coſ. redire in civitates ſuas debuiſſent ne quis eorum Romæ, ſed omnes in civitatibus ſuis cenſerentur.* Liv. XLII, 10. Quum ne ſic quidem fraudes iſtæ impedirentur; in eandem ſententiam anno IↃCLVIII. a L. Licinio Craſso & Q Mucio Scævola coſs. lata eſt lex *Licinia & Mucia*, ut ſocii & Latini nominis in ſuę quiſque civitatis jus redigeretur. (r) Verum

O 2 ea

(r) Exſtitit etiam in eamdem rem lex quædam Papia, cujus diſertis verbis meminit Cicero *pro Balbo* XXII. Valer. Max. III, 4. 5. Unde fallitur Steph. Vin. Pighius, in *Obſervat. ad Valer. Max. l. c.* qui hanc legem plane explodendam putat. Nec minus errat Car. Sigon. *de antiquo iure Ital. III*, 1. qui eamdem confundit cum lege Papia *de peregrinis*, de qua infra agemus. Hac enim lege non omnes peregrini ejiciebantur, ſed ſocii & Latini nominis qui Romam commigraverant, domum redire jubebantur, ceu exemplis a Valerio Maximo & Cicerone adlatis patet. Quum vero lex Claudia prima fuiſſe videatur, qua ea de re actum eſt, eaque lata ſit anno IↃ LXXVI, poſt legem vero Liciniam Muciam, latam anno IↃ CLVIII. ſtatim bellum Marſicum conflagrarit; quo compoſito, dataque Latinis civitate, lege hujuſmodi non amplius opus fuit, latam eſſe oportet hanc legem inter annum IↃLXXVI. & annum D CLVIII. Quumq; porro ex hac lege damnatus ſit M. Perpĕnæ Conſ. pater, idq; factum ſit brevi poſt mortem filii, quæ in annum IↃCXXIV. incidit; facile patet, non multum ante hunc annum legem hanc Papiam condi-

ea lege ita alienati ſunt animi principum Italicorum populorum, ut ea vel maxima cauſſa fuerit conflati paullo poſt belli Italici. Cicero *pro Corn. Balbo* XXI. *de Offic. III*, 11. *pro C. Corn. Frag. p.* 330. Aſcon. Pædian. *ad eamdem orat. p.* 1309.

LIII. Cenſus Romæ. profeſſio in provinciis.

LIII. Quum vero cenſus fierent Romæ, oportebat cives, qui nomina fortunasque profiteri cuperent, eo commigrare. Hinc P. Scipio in oratione, quam cenſor ad populum habuit, inter alia, quæ contra majorum inſtituta fierent, etiam hoc reprehendit, *quod abſentes jubeantur cenſeri, ut ad cenſum nemini neceſſe ſit venire*. Gell. *Noct. Attic. V*, 19. In provinciis non cenſus habebatur, ſed fiebat *profeſſio cenſualis*. *L. ult. C. ſine cenſu vel reliqu.* Qua de re vetus fragmentum jureconſulti, quod ex codice Rumpſiano edidit Salmaſ. *de mod. uſur. XIX, p.* 878. Ἀλλ' ἐν τῇ πόλει Ῥωμάιων μόνῃ ἀποτίμησιν ἄγεσθαι δεδήλωται, ἐν δὲ ταῖς ἐπαρχίαις μᾶλλον ἀπογραφαῖς χρῶνται. Quæ ita redduntur in fragmento Latino, quod edidit Pithoeus: *Sed in civitate tantum Romana cenſum agi declaratum eſt: in provinciis autem magis profeſſionibus utuntur.* Ex quibus ſimul patet, qualis fuerit illa ἀπογραφὴ, cujus meminit Lucas II, 1. Agebantur hæ ἀπογραφαὶ, initio per Equites Romanos, ceu ex Grut. *Inſcr. p. CCCLV*, 6. colligit Reineſ. *Inſcr. p.* 271. Talis eſt LEG. AUG. CENSIBUS ACCIPIENDIS PER HISPANIAM CITERIOREM apud Reineſ. *Inſcr. II*, 26. nec non DISPENSATOR AD CENSUS PROV. LUGDUNENSIS apud Eumd.

tam eſſe. Vid. *Comment. noſtr. ad Leg. Jul. & Pap. Popp. Lib. I. Cap. I. p.* 11.

Eund. *Claſſ. IX*, 99. Ab aliis auctoribus vocantur *cenſitores*, veluti a Lactant. *de Mort. Perſeq. Cap. XXIII.* quibus additos legimus miniſtros ſuſceptores, dictos *Ducenarios*, horumque *adiutores*, itemque *ſcribas chalcologos*, *accenſos*, *compulſores*, de quibus Grut. *Inſcr. p. CCCCXXXIV*, 3. & *p.* CCCCIII, 5. Reineſ. *Comm. ad Inſcr. pag.* 271. Poſtremis temporibus cenſitorum munus perſonale, nec admodum honorificum fuiſſe, diſcimus ex *L.* 1. *L.* 19. §. 9. 16. *D. de mun. & honor.* Permultum ergo inter cenſum urbanum & provincialem intererat. Quamvis enim etiam provinciales illæ profeſſiones nonnunquam cenſus nomine veniant, ut vel ex Digeſtorum & codicis titulis de cenſibus & cenſitoribus nec non ex Lactant. *de mort. perſequutor.* XXIII. intelligimus; vel maxime tamen eo differebant, quod Romæ tantum cenſerentur cives, ut reipublicæ vires civiumque facultates paterent, ac deinde veteri ritu luſtrum accederet. In provinciis vero cenſus novum onus & nova tributa in ſolum & capita adferebat. Amm. Marcellin. *Hiſt. XIX*, 11. Poſt Antonini tamen Caracallæ conſtitutionem ſupra explicatam parum inter cenſum profeſſionemque provincialem videtur interfuiſſe. Luſtralis cenſus jam a Veſpaſiani tẽporibus ab uſu receſſerat. (*s*) Teſte Cenſorin. *de die Nat.* XVIII. Aſt non ideo etiam cenſus Romæ in provinciiſ-

(*s*) Luſtralem tamen cenſum Rome egit Decius Imp. ut auctor eſt Trebell. Pollio *Valerian.* I. & II. Sed ultimum ac longo repetitum intervallo fuiſſe illud exemplum, notat illic Iſ. Caſaubonus.

que obſolevit qualem etiam Ulpiani tempore, licet ſine luſtro, conditum, ex multis juris noſtri locis diſcimus.

LIV. Quid luſtrum? LIV. Quum vero olim cenſui Romæ accedere conſueverit *luſtrum*; id quoque, quale fuerit, ex antiquitatibus Romanis videtur explicandum. Peracto ſcilicet cenſu, populus jubebatur armatus adeſse in campo Martio, ubi luſtrabatur, ſue, ove & tauro, quæ animalia ter circum exercitum agebantur ab iis, quibus eſsent fauſta nomina. Cic. *de Divin. I*, 45. ac dein immolabantur Marti. Liv. I, 44. Varro *de re Ruſt. II*, 1. Dionyſ. Halicarn. *Ant. Rom. IV, p.* 225. Unde & ſollemne iſtud ſacrificium dictum SVOVETAURILIA, a ſue, ove & tauro, vel, ut alii malunt, SOLITAURILIA. Sed priorem vocis formam confirmat apud Gruter *Inſcr. p. CXXI*, 1. HUJUS OPER. PERFECTI. CAUSSA. LUSTRUM. MISSUM. SVOVETAURILIB. MAJORIBUS. Hujus luſtri quam maxime habebant rationem jureconſulti, quum pleriſque non a cenſu, ſed a luſtro potius, jura novorum civium Romanorum initium capere viderentur. Cic. *de Orat. I*, 40. Hinc vetus fragmentum jureconſulti apud Pithoeum: *Magna tamen diſſenſio inter prudentes, utrum eo tempore vires accipiant omnia, in quo luſtrum conditur? Exiſtimant enim cenſum deſcendere ad diem luſtri, non luſtrum decurrere ad diem cenſus. Propterea quæſitum eſt, quia omnia cenſu agnutur, luſtro confirmantur.* Adde Cujac. *Obſerv. III*, 22.

LV.

LV. Quemadmodum vero cenſus proprium jus erat civium Romanorum, ita & graviter animadvertebatur in eos, qui illum ſubterfugiſsent, quippe quos, publicatis bonis, verberatos veniiſſe, tradunt. Dionyſ. Halic. IV. *p.* 221. Cic. *pro A. Cæcin.* *XXIV.* Ulpian. *Frag. XI*, 11. Qua in re fictionem quandam interceſſiſſe, ſupra diximus ad titulum *de capitis deminutione*. LV. Pœna incenſorum.

LVI. Alterum jus civitatis Romanæ erat JUS MILITIÆ. Quum enim Romana militia lecta partim legionibus, partim auxiliis conſtaret; in legiones nemo jure adlegebatur, niſi civis Romanus. Immo ne cives quidem omnes idonei videbantur legionarii: ſed oportebat hos eſſe ingenuos, & in quinque claſſibus cenſos. Unde excludebantur libertini, capite cenſi, hiſtriones, e qua hominum colluvie non niſi cogente neceſſitate, & in re trepida legebantur milites, ut ſatis accurate docent Juſt. *Lipſ. de Milit. Rom. I*, 2. *p.* 14. Carol. Sigon. *de antiquo jure civ. Rom. I*, 15. *p.* 172. *ſequ.* ubi etiam rationem habendi delectum ex Polybio egregie explicant. Alii erant ſocii qui olim ex Italis & ſociis Latini nominis, & poſteaquam hi jus civitatis impetrarant, e provincialibus deligebantur. Si qui ex aliis gentibus adſciſcerentur; levioris armaturæ milites dicebantur. Vid. Savil. *de Milit. Rom. p.* 334. *ſequ.* Cives ſacramento militari adſtricti, (cujus formula eſt apud Gell. XVI, 4. ubi addendus Lipſ. *de Milit. Rom. I*, 6. *p.* 45. *ſequ*) tamdiu militabant, donec vel miſſionem ſive *honeſtam*, ſive *cauſſariam* impetra- LVI. Jus militiæ antiquum.

rent, vel *ignominiæ* cauſsa ab exercitu abeſse juberentur. Iſta miſſio dabatur iis, qui vel legitima confecerant ſtipendia vel majores erant quinquaginta annis. Illa ob morbum adfectamque valetudinem; hæc ob crimina admiſſa dabatur: de quibus omnibus Sigon. *l. c. pag.* 18. ipſique Juriſconſulti ad *tit. D. de re militari.*

LVII. Quid in his mutatum ſub Imperatoribus.

LVII. Enimvero hæc omnia mutata ſunt, ex quo rempublicam invaſerant principes. Jam Auguſtus non civibus modo, verum etiam Latinis & Italis neceſſitatem militiæ remiſerat, inventa militia mercenaria, Herodian. *Hiſt. II,* 11. & ideo pleraſque legiones conſcripſerat e provincialibus; prætorianas, & quæ ad urbis adhibebantur cuſtodiam, ex Italis Schel. *Not. ad Hygin. de caſtramet. pag.* 13. Idque eo magis invaluit poſt datam ab Antonino Caracalla orbi Romano civitatem. Ex eo enim tempore, quæ antea legiones ex Romanis tantum civibus, vel urbanis, vel Italiam provinciasve habitantibus, conſtabant, eæ ex provincialibus plerumque deligerentur: quæ auxilia vero e ſociis olim ſeu provincialibus deligebantur, ea e nationibus barbaris, quæ vel pretio vel ſponte in eam ſe militiam dabant, conſcribebantur. Ez. Spanhem. *Orb. Rom. II,* 23. *p.* 158. Immo adeo a veteri inſtituto deſciverant Romani principes, ut poſtremis temporibus integras legiones e barbaris conſcriberent. Talis eſt *legio Ziannorum* apud Ammian. Marcell. XXVI, 1. *legio Gruthungorum* apud Claudian. in *Eutrop. IV. v.* 58. Immo talis magna pars exercitus Theodoſiani, de cujus conditione & laxa diſcipli-

ſciplina queritur Zoſim. *Hiſt. IV*, 30. *&* 31. Unde eo magis mirandum, quod proſtituta barbaris militia, libertinæ tamen conditionis homines tam ſevere ab omni, etiam palatina militia excluſerit Valentinianus III. Imp. *L.* 3. *C. Theod. de libert.*

LVIII. Sequitur tertium, quod ad civitatem Romanam pertinuit, JUS TRIBUTORUM & VECTIGALIUM. *Tributum* erat pecunia populo imperata, quæ tributim a ſingulis exigebatur. Quæ vero pecunia alio quocumque nomine pendenda erat, *vectigal* ſolebat adpellari. Varro *de Lingu. Lat. IV*, 16. *p.* 29. Sam. Petit. *Var. Lect. II*, 2. Tributorum tria genera erant, unum, quod *in capita*, alterum quod *ex cenſu* conferebatur, tertium quod imperatum extra ordinem, adeoque *temerarium* dictum. Tributum in capita, (quod poſtea etiam *tributum capitis*, *capitulare*, ut & *pecunia pro capitibus* dici cœpit, teſte Lindenbrogio ad *Ammian. Marcell. p.* 50.) ſub primis Romanorum Regibus in uſu fuit, adeo ut quum regi opus eſſet pecunia, æquo pauperes ac divites onere prementur. Dionyſ. Halic. IV. *p.* 223. Invento autem cenſu tributum illud capitis deſiit, civesque cœperunt tributa conferre pro ſuo quiſque cenſu, qua de re Livius I, 43. *Quadrifariam enim urbe diviſa, regionibus collibusque, qua habitantur partes, tribus eas adpellavit, ut ego arbitror, a tributo, nam ejus quoque æqualiter ex cenſu conferendi ab eadem inita ratio eſt.* Tarquinius Superbus veterem tributa exigendi rationem reſtituit; auxitque in tantum, ut pro ſuo quisque capite decem penderet denarios. Dion. Halic. *IV.* LVIII. jus tributorum.

p. 245. Ejurato regno, Valerius Poplicola Servii inſtitutum revocaſse, eumque in finem Quæſtores creaſse videtur. Immo pauperes aliquamdiu tributorum onere exſoluti, donec decrevit Senatus anno V.C. CCCXLIX. ut plebi, quæ eo usque ſuis ſumtibus militaverat ſtipendium quotannis ex ærario ſolveretur[1]. Hoc enim facto coacti ſunt omnes, tributum ex cenſu quotannis in ſtipendium militare conferre. Liv. *IV*, 59. 60. Hinc magna ſubinde certamina inter patres & plebem de conferendis tributis, quæ ſæpe a Tribunis impedita, ſæpe a Senatu remiſsa, nec raro ob neceſſitatem reipublicæ aucta ſunt, ut refert Car. Sigon. *de antiquo jure civ. Rom. I*, 16. *p.* 197. *ſequ.* Quin indicta ſæpe tributa temeraria, propter periculi magnitudinem, veluti poſt urbem a Gallis captam item bello Punico ſecundo, Valerio Levino & M. Claudio Marcello coſs. quando ipſæ matronæ aurum & ornamenta ſua conferre non dubitabant. Feſt. *voce tributum p.* 468. Liv. XXVI, 16. Poſtremo annua tributa plane remiſsa ſunt A. V. C. ƆLXXXVI. poſtquam L. Paullus e præda Macedonica incredibilem vim auri intulerat in ærarium. Cic. *de Offic. II*, 22. Plin. *Hiſt. Nat.* XXX, 3. idque adconſulatu uſque Hirtii & Panſæ manſiſse tradit Plutarch. *Vit. Paull. p.* 275. *Tomo I.* Poſt ea tempora tributi collati frequentiſſima fit mentio, & ſub Imperatoribus eo res rediit, ut multa invenirentur nova tributa locupletando ærario, & non ſolum provinciis a populo *ſtipendia*; a principe *tributa* imponerentur, Theoph. §. 40. *Inſt. de Rer. Diviſ.*

Cujac.

Cujac. *Obſ. VII*, 3. verum etiam durior ſubinde hac in re fieret conditio civium Romanorum.

LIX. Diverſa a tributis erant VECTIGALIA, Cujac. *Obſ. VII*, 4. quæ vel *portorii*, vel *decumarum* & *ſcripturæ*, vel *ſalis*, vel *viceſimæ* nomine exigebantur. *Portoria* pecuniæ erant, quæ portitoribus pendebantur, id eſt, iis qui mercedes mercibus in portum vel per pontem devehendis exigebant. Hirt. *Bell. Alex. XIII. L.* 60. §. 8. *D. Locat. conduct.* Jul. Cæſ. *Bell. Gall. III, princ.* Sed illa portoria lege lata, civibus in urbe ac per Italiam remiſit Q. Metellus Nepos, Dio Caſſ. *XXXVII. p.* 59. Poſtea tamen peregrinarum mercium portoria denuo inſtituit Jul. Cæſar teſte Sueton. *Jul. XLIII.* Eaque diutiſſime exacta ſunt ſub Imperatoribus ſequentibus, quippe quorum primum ea penitus remiſiſſe legimus Helvium Pertinacem: auctor eſt Herodian. *Hiſt. II*, 4. quamvis illud reſtitutum eſſe a ſucceſſoribus, ex *L.* 21. *pr. D. de don. int. vir. & ux.* intelligamus. LIX. Jus vectigaliũ, qualia erant portoria.

LX. Decumæ exigebantur a civibus Romanis, vel Latini nominis ſociis, qui in Italia aut extra Italiam publicos agros arabant. Id enim fiebat ea lege, ut frumenti decimas penderent. Sin vero qui ſilvis vel paſcuis publicis hoc modo frueretur; pecunia, quæ inde redibat, *Scriptura* adpellari conſuevit. Solebant ſcilicet Romani agros, hoſtibus bello ademtos, ſi culti eſsent, civibus; ſin inculti, Italicis hominibus per cenſores locare, ea lege, ut decimam frumenti, quintam reliquarum frugum præſtarent; e paſcuis vero certum pende- LX. Decimæ & ſcriptura?

rent ſtipendium. Poſtea quum divites pleraque ad ſe rapuiſſent: A. V. C. CCCLXXVII. a C.Licinio Stolone lata eſt lex, *ne quis plusquam quingenta jugera agri, centum pecoris majoris capita, quingenta minoris poſſideret*. Liv. *VI*, 35, *VII*, 16. Aurel. Victor. *de vir. illuſtr.* XX. Sed quam parum ea lex valuerit vel inde patet, quod non multo poſt ipſe Licinius Stolo a M.Popillio Lænate ex ſua lege X. millibus æris eſt damnatus, quod M. jugerum agri cum filio poſſideret, emancipandoque filium fraudem legi feciſset. Liv. *VII*, 16. Hinc eamdem legem poſtea A. V. C. IↃCXX. retulit Ti. Sempronius Gracchus, Trib. pl. cujus tamen ſanctionem mox eluſit Senatuſconſultum, quo agri vendi juſſi ſunt: unde denuo divitibus ceſſerunt ſolis. Quare denique Sp.Thorius, Trib. pl. lege lata ſanxit, ne agri amplius dividerentur, ſed poſſeſſores in iis relicti vectigalia pro iis penderent, eaque pecunia plebi diſtribueretur. Cujus legis fragmenta ex antiqua tabula ænea edidit Car. Sigon. *de antiquo jure Ital.* II. 2. *p.* 638. Denique alius tribunus totum illud vectigal nova lege ſuſtulit. Appian. *de Bello Civ.* I. *p.* 366. Quumque ſolusupereſset ager Campanus; eum quoque diviſit Jul. Cæſar. Conſul. Suet. *Jul.* XX. Unde ex eo tempore conqueſtus eſt Cicero: *Epiſt. ad Att. II*, 16. *Portoriis Italia ſublatis, agro Campano diviſo, vectigal nullum ſupereſſe domeſticum, præter viceſimam.*

LXI. Annona ſalaria. LXI. Tertium vectigalis genus e ſale redibat. Inſtituerunt enim Romani poſt exactos ſtatim Reges, ut ſal non a privatis venderetur, ſed

ſed minoris e publico acciperetur. Liv. II, 9. Bello autem Punico ſecundo, vectigal novum a cenſoribus Claudio Nerone & Livio Salinatore maxime tamen ab hoc inſtitutum ex ſalaria annona, (*t*) ut teſtatur Liv. XXIX, 37. Sal enim hi cenſores ſextante Romæ; pluris in conciliabulis; & alibi alio pretio præbendum locaverunt, eoque novo vectigali locupletarunt ærarium. Sed & hoc vectigal demum ab uſu receſſit, ut patet ex verbis Ciceronis paullo ante relatis, quamvis, quo tempore id factum haud adeo liquidum ſit. Sigon. *de antiquo jure Civ. I,* 16. *p.* 207.

LXII. Diutius Romæ in uſu fuit quartum genus vectigalis, quod viceſima dictum. Ejus origo referenda in annum V. C. CCCXCVIII. quo *Cn. Manlius legem novo exemplo ad Sutrium in caſtris tributim de viceſima eorum, qui manumittuntur, tulit. Patres, quia ea lege haud parvum vectigal inopi ærario eſſet, auctores fuerunt.* Liv. VII, 16. Quoties ergo ſervus manumittebatur, vel herus vel libertus pendebat viceſimam. Arrian. *Diſſ. Epiſt. II,* 1. Ὅταν οὖν στρέψῃ τὶς ἐπὶ στρατηγοῦ τὸν αὐτοῦ δοῦλον, οὐδὲν ἐποίησεν; ἐπόιησε. τί; ἔστρεψε τὸν αὐτοῦ δοῦλον ἐπὶ στρατηγοῦ, ἄλλο οὐδέν; ναὶ. καὶ εἰκοστὴν αὐτοῦ δοῦναι ὀφείλει. *Quando quis ſervum ſuum apud Prætorem vertit, num iſta vertigine nihil egit? Enimvero egit aliquid. Quid autem? Servum ſuum vertit apud*

LXII. Viceſimæ.

(*t*) Et inde alteri Cenſori Salinatoris cognomen hæſit. Errat ergo Bulinger, *de Vectigal. P. R. XV.* qui Salinatorem non introduxiſſe, ſed reſtituiſſe hoc vectigal exiſtimat. Vid. V. C. Burmann. *de Vectigal. P. R. VI. p.* 116.

apud Prætorem. Numquid præterea? Immo & viceſima ſolvenda erit. Similis eſt locus apud eumdem *Lib.* III. *Cap.* XXVI. Arrian. *Differt. Epiſt. II*, 1. Tardius tamen ab Auguſto id etiam ad ſervos venales prolatum videtur, pro quibus viceſima quinta (*u*) pendenda erat ab emtore, ſi Tacito *Annal. XII*, 31. fidem habemus, idque aurum viceſimarium in ſanctiore ærario (*x*) ad ultimos reip. caſus ſervari conſuevit. Liv. XXVII, 10.

LXIII. **Nova vectigalia ab Imperatoribus inventa.** LXIII. Oppreſſa per principes republica, multa nova inventa ſunt vectigalia, quibus locupletaretur ærarium. Unde de Auguſto Sueton. XLIX. *Ærarium militare cum vectigalibus novis inſtituit*. Talis erat centeſima rerum venalium, quam A. V. C. IↃCCLIX. inſtituerat Auguſtus, teſte Dione Caſſ. LV. *p.* 648. Tiberius primum confirmavit, Tacit. *Ann. I*, 78. poſtea, ut populo aliquid daret, ducenteſimam induxerat. Id. *Annal. II*, 42. denique quum eam Tiberius iterum in uſum revocaſſet cen-

(*u*) Tacit. *Ann. XIII*, 31. Viceſimæ quintæ meminit: ſed ex Dionis *Hiſt. LV. p.* 652. conſtat, Auguſtum auctorem hujus vectigalis non quintam & viceſimam, ſed quinquageſimam τὸ τέλος τῶν ἀνδραπόδων, a ſervis venalibus exegiſſe. Alterutrum ergo erraſſe dixeris, niſi forte aliquis ex Auguſti Succeſſoribus hoc vectigal auxerit.

(*x*) Huic vectigali colligendo præfectus aliquis fuit qui adpellabatur *Viceſimarius* vel εἰκοστώνης: ſi ſequamur emendationem in verbis fragmenti Traguriani Petronii quam repræſentat V. C. Burmann. *de Vectig. P. R. X. p.* 192.

centeſimam eamdem Italis remiſit Cajus Caliſgula, Dio Caſſ. LIX. *p.* 742. Ex quo loco patet, in Suetonii *Cal. XVI.* auctore Caſaubono reſcribendum eſſe: *Centeſimam auctionum Italiæ remiſit*, quum vulgo ibi legatur *ducenteſimam*. Ceterum non aliud hoc erat vectigal, quam centeſimus rerum in auctione venalium numus, qui inferebatur ærario militari, ut recte docet Lipſ. ad *Tacit. Annal. II. p.* 104. *ſequ.* Sæpiſſime tamen illius vectigalis quantitas videtur vel aucta, vel imminuta. Nam & quinquageſimæ fit mentio. Immo Theodoſius & Valentin. Auguſti conſtituerunt, ut nundinis quibuſque ex qualibet negotiatione mercium fiſco in ſingulos ſolidos venditor dimidiam ſiliquam, & ſimiliter emtor dimidiam inferret. Idque eſt vectigal SILIQUATICUM, de quo Caſſiod. *Var. IV,* 19. *id rebus omnibus nundinandis providam definiviſſe antiquitatem*. Ipſam conſtitutionem Theodoſianam quum jam pridem in lucem protraxerit Cujac. *Obſ. XVI,* 22. mirandum ſane eſt, virum doctiſſimum, Guid. Panciról. *Theſaur. Var. Lect. III.* 31. *p.* 494. exiſtimare, ſiliquaticum in fructibus conſtitiſſe, e. g. ſiliquis ſimilibuſque, eoſque fructus, loco numorum fuiſſe præſtandos. Siliqua hic eſt viceſima quarta pars ſolidi aurei, ſeu ejuſdem ſemiuncia, Gronov. *de Pec. Vet. Lib. IV. Cap. XVIII.* adeoque ſatis grande hoc vectigal fuiſſe animadvertimus. Eſt & vectigal QUADRAGESIMÆ, ſive litium, ſive portorii loco ſolvendum, cujus meminere Quinctilian. *Declam. XXXV.* Symmach. *Epiſt. V,* 62. 65. immo & Suet. *Veſpaſ. Cap. I.*

Ei præfectum legimus QUINCTIONEM, AUG. LIB. TABULARIUM XXXX. GALLIAR. apud Reineſ. *Inſcr. Claſs. IX*, 36. Paullo obſcurius eſt vectigal *anſariæ*, uti in *L.* 1. *C. Hermog. de jure fiſci* vocatur, vel *anſarii* & *foventularii*, vel *foriculiarii*, quorum meminit elegans marmor Romanum apud Grut. *Inſcr. p.* CXCIX, 6.

IMP. CAESAR. M. AURELIUS.
ANTONINUS. AUG.
GERMANICUS. SARMAT. ET.
IMP. CAESAR. L. AURELIUS.
COMMODUS. AUG.
GERMANICUS. SARMATIC.
HOS. LIMIDES. (ſic) CONSTITUI.
JUSSERUNT.
PROPTER. CONTROVERSIAS. QUAE.
INTER. MERCATORES. ET MANCIPES.
ORTAE. ERANT. UTI. FINEM.
DEMONSTRARENT. VECTIGALI.
FORICULARI. ET. ANSARII.
PROMERCALIUM. SECUNDUM.
VETEREM. LEGEM. SEMEL. DUM.
TAXAT. EXIGUNT.

Differit de his vectigalibus Jac. Cujac. *Obſ. XIV*, 3. Sed ita, ut lectores non multo reddat certiores. Mirum eſt vectigal pro *umbra platani* exactum, de quo Plin. *Hiſt. Nat. XII*, 1. multoque mirabilius τὸ ἀερικὸν, quod pro cæli aeriſque uſu pendebatur, de quo quædam haud protrita habet idem laudatus Cujac. *Obſ. X*, 7. Denique etiam novis illis vectigalibus vel

ma-

maxime accenſenda viceſima hereditatum, de qua jam ante *n. XIX.* aliquid notavimus.

LXIV. Pergimus ad jus SUFFRAGIORUM, quod & ipſum ad cives Romanos pertinuit. Comitia ipſe Romulus inſtituerat, civibuſque libera permiſerat ſuffragia, quoties vel lex ferenda eſſet, vel creandus magiſtratus, vel bellum denique decernendum videretur. Dionyſ. Halic. *II. p.* 87. Quum vero initio curiatim ſuffragia cives ferrent in comitiis curiatis; poſtea centuriata comitia invenit Ser. Tullius, quibus id obtinuit, ut ditiorum prævalerent ſuffragia, quum in comitiis curiatis turba egenorum civium optimates & ditiores facile numero ſuffragiorum obrueret. Dionyſ. Hal. *IV. p.* 224. *ſequ.* Et ex eo tempore fere dicis tantum & auſpiciorum cauſa rogationes curiatim perlatæ, & denique ipſa illa comitia adumbrata ſunt per XXX. lictores. Cic. *de leg. agrar. II,* 12. Qua de re tamen haud levis fuit virorum doctiſſimorum inter ſe altercatio, Nicolai ſcilicet Gruchii, & C. Sigonii, quorum ſcripta eriſtica repetita editione vulgavit vir de his litteris immortaliter meritus, Jo. Georg. Grævius *Tomo I. Theſ. Ant. Rom.* (*y*) Denique etiam tributa inven- LXIV. Jus ſuffragiorum.

(*y*) Quæſtio eſt inter hos viros doctiſſimos de lege curiata. Nic. Gruchius exiſtimat, patricios magiſtratus olim binis comitiis eſſe creatos, centuriatis & curiatis; plebejos itidem binis, tributis & curiatis: denique, quum obſoleviſſent curiata comitia, magiſtratus omnes binis comitiis creatos, centuriatis & tributis. Negat id Car. Sigonius, magiſtratus tantũ unius

inventa ſunt comitia quibus populus per tribus quarum demum XXXV. erant, ferebat ſuffragia eaque cœperunt A. V. C CCLXIII. A. Sempronio, M. Minucio Coſſ. Quemadmodum vero centuriata comitia non niſi a majoribus; ita tributa a minoribus æque ac majoribus magiſtratibus haberi poterant. In his ſuffragium ferebant omnes, qui erant in tribum adſcripti, præterquam impuberes, ærarii, & ſexagenarii, quos depontanos ideo dictos, alibi obſervavimus. Aliquando unus idemque civis in duplici tribu ferebat ſuffragia, ſi ſe dediſſet alteri in adoptionem. Tunc enim & patris naturalis tribum retinebat, & tribui patris adoptivi adſcribebatur. Hinc Auguſtus in lapide Brixienſi apud Grut. *p.* CCXXVI, 3. vocatur C. JULIUS. C. F. TAB. SCAPT. CAESAR AUGUSTUS, quia tribui Fabiæ & Scaptiæ erat adſcriptus. Suet. *Aug.* XL. & ibi Torrent. De his comitiis plura dat Sigon. *de antiquo jure civ. Rom. l,* 17. *p.* 212.

LXV. Illud ſub Imperator. mutatum. LXV. Sed illud ſuffragiorum jus primus imminuit Jul. Cæſar, dictator perpetuus, comitia

cum

---

generis comitiis creatos exiſtimans, Conſules nimirum centuriatis, alios magiſtratus patricios curiatis, ita amen, ut deinde iterum de iiſdem magiſtratibus judicatum ſit, populuſque priora comitia reprehendere potuerit. Ergo de conſulibus bis putat comitiis, ſed non aliis quam centuriatis, judicatum, de aliis quoque bis, ſed non niſi curiatis. Ab eruditorum vero ſenatu jam pridem ſecundum Gruchium fuit judicatum, uti obſervat V.C. Jo.Ge. Græyius *præfat. T.* 1. *Antiq. Rom.*

cum populo ita partitus, ut exceptis conſulatus competitoribus, de cetero numero candidatorum pro parte dimidia, quos populus vellet pronunciarentur pro altera parte, quos ipſe dediſset. Sueton. *Jul. XLI.* Auguſtus equidem populo reſtituit ſuffragia, reducto priſtino comitiorum jure, & multiplici pœna coercito ambitu: Sueton. *Aug. XL.* Aſt ſub Tiberio denuo ademtum fuit populo jus ſuffragiorum, & ad ſolum Principem ac Senatum traductum, ſeu, ut ea de re Tacitus *Ann. I, 15. tunc primum e campo comitia ad patres translata.* Dio Caſs. *Hiſt. LVIII. p. 633. ſequ.* Reddita quidem a Cajo illa ſuffragiorum jura tradit idem Dio *Hiſt. LIX. p. 648.* ſed Suetonius *Calig. XVI.* tantum *tentaſſe eum, comitiorum* ait, *more revocato, ſuffragia populo reddere.* Certe nec ſub ejus ſucceſsoribus in ferendis legibus aliiſq; rebus majoribus populi ſuffragia valuiſſe, jamdudum obſervarunt viri docti, (z) Juſtus Lipſ. *Excurſ. ad Tacit, Ann. I, 15.*

(z) Retenta quidem aliquamdiu ſunt comitia; ſed dicis cauſſa, & tanquam priſcæ libertatis ſimulacra. Solebant enim magiſtratus a Principe vel Senatu deſignati in campum Martium prodire cum neceſſariis, ibique coram populo, more veteri congregato a præcone pronunciari. Qua de re Dio Caſſ. *Hiſt. LVIII. p. 727.* qui ubi de perpetuo Tiberii in creandis conſulibus modo egiſſet, ſtatim addit: καὶ μετὰ τοῦτο ἐς τὸν δῆμον καὶ ἐς τὸ πλῆθος αὐτοὶ καὶ οἱ προσήκοντες ἑκατέρῳ, τῆς ἀρχαίας ὁσίας ἕνεκα, καθάπερ καὶ νῦν ὥς τε ἐν εἰκόνι δοκεῖν γίγνεσθαι ἐσιόντες ἀπεδείκνυντο. *Deinde ad populum & plebem hi ſuis quique cum neceſſariis dicis cauſſa, ſicuti nunc etiam, ut imago*

I, 15. Ezech. Spanh. *Orb. Rom. II, 22. p.* 153. Unde & leges illas de ambitu ſuo ęvo ideo obſoleviſſe fatetur Modeſtinus *L.* 1. *D. ad Leg. Jul. de ambitu: quia ad curam principis magiſtratuum creatio pertineat, non ad populi favorem.*

LXVI. Jus honorum & quidem ſacerdotiorum.

LXVI. Quintum jus civium Romanorum fuit jus HONORUM ſive magiſtratuum, ſive ſacerdotiorum, quippe quos nemo niſi civis Romanus gerere poterat. Si quis enim civitatis expers honores ad ſe rapuiſſet; re comperta, honorum gradum cum toto civitatis jure amittebat, ut docet exemplum M. Perpennæ, apud Valer. Max. III, 4. 5. (*a*) Honores partim in ſacerdotiis partim in magiſtratibus erant poſiti. Utrique ex inſtituto Romuli proprii erant patriciorum quia voluerat Romulus *ἱερᾶσθαι τοὺς εὐπατρίδας καὶ ἄρχειν, ut & ſacra curarent, & magiſtratus gererent patricii.* Dionyſ. Hal. II. *p.* 87. Ejectis regibus, poſt multas lites tum ſacerdotia, tum magiſtratus ſenſim cœperunt cum plebe communicari. Et ſacerdotia quidem patriciis eripuit Lex Ogulnia; de qua fuſius Liv. X, 6. Manſerunt tamen patricii in poſſeſſione aliquot

---

quædam priſci ritus exhiberi videretur, prodeuntes renunciabantur. Et hinc intelligitur, quænam ſint illa *comitia conſularia*, quorum ſub Imperatoribus etiam fit mentio apud Sueton. *Vitell. XI. Veſpaſ. V. Domitian.* X. Add. Ez. Spanh. *Orb. Rom. II,* 22. *p.* 154.

(*a*) Non tamen acta ejuſmodi magiſtratus, jure haud facti, reſcindebantur, ut patet exemplo Barbarii Philippi Prætoris *L.* 3. *D. de offic. Prætor.* De quo memorabili exemplo exſtat ſingularis viri eximii, Jac. Gothofredi Diſſertatio, quam *de Electione Magiſtratus inhabilis* inſcripſit.

aliquot ſacerdotiorum, quæ nunquam a plebeiis ſunt geſta, veluti Regis ſacrorum, Flaminum majorum, Saliorum Palatinorum, Potitorum, Pinariorum, Lupercorum, Curionum, non autem Virginum Veſtalium, uti ſibi perſuadet Paull. Merula *de Leg. Rom. II*, 11. Virgines enim Veſtæ etiam ex gentibus Mamilia, Terentia, Cœlia, plebeiis captas eſse, ex marmoribus apud Grut. *Inſcr. p.* CCCX, 2.5. CCCXII, 3. patet. Quin Dio Caſſ. *Lib. LIV.* refert, demum in Veſtæ atrium admiſſas *καὶ ἐξ ἀπελευθέρων γεγενημένας*, *ex libertinis parentibus natas*. Id quod lege quadam Papia invectum eſse ex Gellii *Noct. Att. I*, 12. docuimus in *Comment. ad Leg. Jul. & Pap. Popp. Lib. I. Cap. I. p. 2. ſequ.* Reliqui etiam ſacerdotes partim e patriciis, partim e plebeiis creati ſunt. Cic. *pro domo XIV.* Et primis quidem temporibus rex ſacrificulus centuriatis; flamines curiati reliqui ſacerdotes a collegis cooptati. Liv. XL, 42. Poſtea C. Licinius Craſsus Trib. pl. legem tulit, qua cooptatio collegiorum ad populi beneficium transferretur, quam tamen diſsuaſit Lælius. Cic. *Læl. XXV.* Poſt hunc etiam Cn. Domitius Ahenobarbus Trib. pl. anno IↃCL. jus ſubrogandorum ſacerdotum a collegiis ad populum tranſtulit, ita quidem ut qui a tribubus eſset electus, is a collegio cooptaretur, uti docent Sueton. *Neron. II.* Cicero *Agrar. II*, 7. Collegiis arbitrium cooptandi denuo reſtituit L. Sulla: Aſcon. Pædian. in *Cic. Divin. V rr. p.* 1759. aſt anno IↃCLXXXIX. legem Domitiam reduxit T. Atius Labienus:.

Dio

Dio XXXVII. *p.46.* eamdem abrogavit M. Antonius teſte Dione Caſſio XLIV.*fin.*ac tertia vice reſtituit Panſa, ut patet ex Cic. *Epiſt. ad Brut V.* Adde Manut. *de Legibus II.*

LXVII. Et magiſtratuum. LXVII. Idem pæne de magiſtratibus obſervandum. Omnes initio penes patricios erant ex inſtituto Romuli, Dionyſ. Hal. II. *pag.* 83. Ejectis regibus, idem aliquamdiu placuit Aſt paullo poſt Tribunos ac Ædiles plebis plebs extorſit, qui non poterant per legem ſacratam niſi e plebe creari. Liv.IV. 25. Deinde & Conſulum alter plebejus creari cœpit, primuſque e plebe conſul factus eſt L. Sextius anno CCCLXXXIX, Liv. VI. *extr.* Immo aliquando uterque conſulum plebejus fuit, quod quando primum contigerit, patet ex Liv. XXVII, 31. Quumque in redhoſtimentum communicati ſecum conſulatus plebs novos magiſtratus patricios, puta præturam & Ædilitatem curulem concederet patribus; paullo poſt hi quoque communes patriciis & plebeiis eſse cœperunt, primuſque e plebe prætor creatus eſt P. Publilius Philo. Liv. VIII, 15. Ædiles autem, verecundia impoſita ſenatui, ſtatim ſequente anno, alternis vicibus ex plebe creari, & poſtea id promiſcuum eſse cœpit. Liv. VIII, 1. Poſtremo omnes omnino magiſtratus cum plebeiis ſunt communicati, veluti Dictatura, Liv. VII, 17. Cenſura, Liv. VII, 22. Quæſtura, Liv. IV, 43. & 54. adeoque omnes honores patuere plebeiis, præterquam dignitas Interregis, quam tanquam propriam poſseſſionem ſemper retinuerunt patricii. Cicero *pro Domo XIV.*

LXVIII. Sub Imperatoribus alia plane cœpit eſse rerum facies. Nam quod ad ſacerdotia attinet, jus ea conferendi ad ſe rapiebant Principes, ſiquidem Senatus, teſte Dione Caſſio *Hiſt. LI. p.* 457. inter alia Auguſto id quoque conceſſerat, ut ſacerdotes, quotcumque vellet, neglecto etiam numero antiquitus recepto, conſtitueret. Unde Druſus Germanicus in vetere numo dicitur SACERD. COOPT. IN OMNI COL. SUPRA NUMER. S. C. Eodem modo & aliæ dignitates ſæpe ſolis Principum codicillis datas teſtis eſt *vetus Inſcriptio* apud Gruter. *p.* CCC. LXVIII. Quomodo ſacerdotes adlecti ſub Imperatoribus?

LATERANO. ET. RUFINO. COS.
SUPER. NUMERUM.
COOPTATUS. EX. S. C.
M. AURELIUS ANTONINUS.
CAES. DESTINATUS.

Uti ergo hic conſul; ſic & ſacerdotes facti ſunt codicillis, unde & codicillares dicti, de quibus Lamprid. *Alex. Sev.* XLIX. Add. *L.* 43. *C. Theod. de Decurion. L.* 12. *C. de dignit.*

LXIX. Ad magiſtratus denique quod attinet, eos quoque ſuo arbitrio creabant Principes, eaque dignitate non ſolum Romanos, ſed & exteros ornabant, qualis procul dubio fuit ille Herodes Atticus Conſul, de quo copioſius agit Ez. Spanh. *Orb. Rom. II,* 22. *p.* 155. Talis etiam Soæmus Rex Armeniæ, qui a Vologæſo pulſus Romam confugerat, mutatoque nomine dictus M. Aurelius Soæmus Conſul ordinarius fuit anno V. C. DCCCCXV. cum L. Papirio Æliano Phot. *Bibioth Cod.* XCIV. Reineſ. Comm. *ad Inſcript. p.* 219. Mitto Dio- LXIX. Quomodo eaci magiſtratus?

nem

nem Caſſium, Polemonem, alioſque conſules peregrinos. In primis vero poſt conſtitutionem illam Antonini Caracallæ adeo promiſcue ad ſummos honores evecti ſunt Romani, Itali, exteri, ut ne barbaris quidem ac peregrinis, qui orbem Romanum jam ab aliquo tempore compleverant via ad honores intercluſa videretur. Unde uti Roma *βαρβάρων οἰκητήριον*, *barbarorum domicilium* dicitur Zoſimo IV, 59. ita non mirum ibi conſulares faſces aliaſque dignitates demum & cum barbaris & peregrinis communicatas. Nazar. in *Panegyr. Conſtant. Aug.* dicto: *Senſiſti Roma tandem te arcem omnium gentium & terrarum eſſe reginam, quum ex omnibus provinciis optimates viros curia tua pignoraveris, ut Senatus dignitas non nomine, quam re eſset illuſtrior, quum ex totius orbis flore conſtaret.* Ariſtides *de Roma p.* 372. *Ξένος δ' οὐδεὶς, ὅστις ἀρχῆς ἢ πίστεως ἄξιος ἀνήρ. Peregrinus habetur nemo, qui vir ſit dignus magiſtratu aut fide.* Denique Rutilius Numatian. *Itiner. I. v.* 13.

> *Religioſa patet peregrinæ curia laudi,*
> *Nec putat externos, quos decet eſſe ſuos.*
> *Ordinis imperio collegarumque fruuntur*
> *Et partem Genii, quem venerantur, habent.*

Vid. Spanhem. *Orb. Rom. II*, 22. *p.* 157.

LXX. Jus ſacrorum, tum publicorum.

LXX. Ultimum eſto JUS SACRORUM, quod & ipſum juribus civitatis Romanæ adnumerandum eſt. Sacra Romanorum omnia, aut publica erant, aut privata. Publica, cenſen e Feſto *voce publica p.* 385. erant ea, *quæ publico ſumtu pro populo fiebant*: privata, *quæ pro ſingu-*

ſingulis hominibus & familiis. Tam neceſſarium enim videbatur, ſacra publica ſumtibus publicis peragi, ut Theodoſio M. negante, ſe impenſas in ſacrificia Romanorum ſuperſtitioſiſſima facturum, reſponderet Senatus: *μὴ κατὰ νόμον πράττεσθαι τὰ τελούμενα, μὴ δημοσίου τοῦ δαπανήματος ὄντος; non rite fieri ſacrificia niſi publico fierent ſumtu*. Zoſim. *Hiſt. IV.* 59. Publicum totius urbis focum Veſtales ſanctiſſime obſervabant: publicos curiarum focos triginta cum ſuis curialibus curiones, pagorum ipſi ſingulorum pagorum ſacerdotes: privatim ſuos quiſque Lares familiares domi colebat. Quin & ſacerdotes quaſdam familias aluiſſe, qui ſacris iſtis privatis præeſſent, ſatis adparet ex marmore apud Reineſ. *Inſcr. Claſſ. V*, 53. in quo memoratur L. POLITICENUS L. F. PHILIPPICUS. SACERDOS SERG. FAM. Dii neque novi neque exteri adſciſci poterant a Romanis, niſi publica auctoritate, quemadmodum Æſculapium ex Epidauro, Cybelem e Phrygia publico decreto accitos, & quaſi civitate donatos, conſtat. Petr. Faber. *Semeſtr. III*, 1. Ampl. Bynkerſh. *de Relig. peregr. Diſſ. II. p.* 246. *ſequ.* Hinc ſi quis privato arbitrio peregrina ſacra induxerat; Senatus ea publica auctoritate damnabat, quale quid refert Liv. IV, 30. XXV, 1. XXXIX, 16. Valer. Max. I, 3. Integrum SC. Marcianum Bacchanalibus oppoſitum edidit Raph. Fabrett. *Inſcript. cap. VI. p.* CCCCXXVIII. & luculento commentario illuſtravit laudatus Bynkerſh. *ibid.* At ſub Imperatoribus omnis exterarum gentium ſuperſtitio Romam confluxit, vel-

uti Sacra Iſidis, Abnubidis, Mithræ, Dei Elagabali taurobolia, criobolia, Ægobolia, & innumera alia, de quibus jam ab aliis actum. Ab his omnibus abhorruerant Romani tempore liberæ reip. & ſacra patria adeo ſibi propria ſervaverant, ut vel ideo municipes non viderentur optimo jure cives eſſe, quia non iiſdem ac ii, qui Romam incolebant, Diis ſacriſque uterentur. (*b*) Sigon. *de ant. jure civ. Rom. I*, 8. *pag.* 116.

LXXI. Jum privatorum. LXXI. Sed erant præter hæc ſacra quædam gentium propria, vel, ut Livio V. 52. vocantur, *gentilitia* a quibuslibet familiis ex uſu domeſticæ celebritatis obſervanda, ut ait Macrobius *Saturn. I*, 16. Ea adeo unius gentis erant, ut nemo illorum eſſet particeps, niſi qui vel natura vel pontificum auctoritate in patrisfamilias manu ac poteſtate eſſet, quales erant uxores, quæ in manum convenerant, liberique tum naturales, tum adoptivi. Colebantur vero domi Penates, iiſque etiam anni-

verſaria

(*b*) Ea tamen ſacra municipalia ne tunc quidem deferebant municipes, quando Romam commigraverant. Feſtus *municipalia p.* 324. *Municipalia ſacra dicta ſunt ea, quæ initio habebant ante civitatem Romanam acceptam, quæ obſervare eos voluerunt pontifices, & eo more facere, quo adſueviſſent antiquitus.* Unde de ſe & Arpino municipio ſuo loquens Cicero *de Leg. II*, 2. *Hic gens, hic ſacra, hic majorum multa veſtigia*. Quemadmodum ergo municipes Romam commigrantes ſervabant ſacra municipalia; ita & coloniæ retinebant ſacra populi Romani ceu erudite probat Henr. Noriſius. *Cenotaph. Piſan. Diſſ. I. Cap.* 5. *p.* 72.

verſaria ſacra ab univerſa gente fiebant, ne fervente quidem bello intermittenda, ut patet ex Liv. V, 52. Quale in gente Fabia erat ſacrificium ſtatum, in monte Quirinali quotannis peragendum, de quo Liv. V, 46. Dionyſ. Halic. *Ant. Rom.* IX, *p.* 576. Simile gentis Claudiæ ſollemne memorat Dionyſ. Hal. XI, *p.* 696. gentium Æmiliæ, Juliæ, Corneliæ Macrobrius *Saturn.* I, 16. gentis Serviliæ Plinius *Hiſt. Nat.* XXXIV, 13. Atque inde intelligitur, quid ſibi velit Cicero *de Haruſp. Reſp.* XXVII, quando in poſteros transferri ait parentum nomen, ſacra, memoriam, gentem.

LXXII. Hæc ſunt illa jura Quiritium civiumque Romanorum, quæ omnes, qui optimo jure cives erant, conſequebantur. Illud unum addendum videtur, fuiſſe quædam juriſprudentiæ Romanorum publicę principia, aliis gentibus incognita. Tale erat illud, I. quod vetere jure (*c*) nemo poſset ſimul Romæ alteriuſque civitatis civis eſse. Cicero *pro Corn. Balbo* XXVIII. *Duarum civitatum civis eſſe noſtro iure civili nemo poteſt: non eſſe hujus civitatis civis, qui ſe alii civitati dicavit, poteſt.* Et in oratione *pro A. Cæcina* XXXIV. *Nam quum ex* *noſtro*

LXXII. Civitatum duarum vel pluriū civis nemo eſſe poterat.

(*c*) Aliud jure novo. Nam ſæpe quibuſdam civibus Romanis concedebant Imperatores, ut alterius quoque civitatis jus haberent. Sic Dionis Chryſoſtomi avus ab Imperatores ἅμα τῆς Ῥωμαίων πολιτείας καὶ τῆς Ἀπαμέων ἔτυχεν, *ſimul Romanam & Apamenſem civitatem obtinuerat.* Dio Chryſoſt. *Orat.* XLI. *p.* 500.

noſtro jure duarum civitatum nemo eſſe poſſit, tum amittitur hæc civitas denique, quum is, qui profugit receptus eſt in exſilium, hoc eſt, aliam civitatem. Hoc ſecus fuiſſe in Græcia, ubi multarum iidem homines civitatum eſſe potuerint, idem obſervavit Cicer. *pro Archia V.* Idque cum ex aliis exemplis patet, quæ colligit Ez. Spanhem. *Orb. Rom. I, 5. p.* 8. *ſequ.* tum maxime ex marmore illo apud Reineſ. *Inſcript. p.* IↃCVII.

C. CALPURNIUS. ASCLEPIADES
PRUSA. AD. OLYMPUM. MEDICUS.
PARENTIBUS. ET. SIBI. ET. FRATRIB.
CIVITATES. VII. A. DIVO. TRAIANO.
IMPERAVIT.

At Romæ hoc, ut dixi, nemini licebat, ſiquidem civitatem is amittebat ſtatim, qui alteri ſe civitati adſcribi paſſus erat. Hinc de T. Pomponio Attico Cornel. Nepos *in vita ejus III. Athenis autem ſic ſe gerebat, ut communis infimis, par principibus videretur, quo factum eſt, ut huic omnes honores, quos poſſent, publice haberent, civemque facere ſtuderent. Quo beneficio ille uti noluit:* (*d*) *quod nonnulli ita interpretantur, amitti civitatem Romanam alia adſcita.* Atque hinc intelligitur qui factum ſit, ut ii, quibus aqua & igni fuerat interdictum, tum demum civitatem Romanam amitterent, quum in eam civitatem eſſent recepti, quo vertendi, id eſt, mutandi ſoli cauſſa veniſſent. Cic. *pro*

(*d*) Hinc de ſolo domicilio Athenis conſtituto intelligendus eſt Cicero, quoties hunc T. Pomponium civem Atticum adpellat, quod facit *Epiſt. ad Attic. I, 16, II,* 1. ubi Demoſthenem *Attici civem* vocat.

pro Domo LXXVIII. Qua de re diximus ſupra Lib. I. Tit. XVI. §. X.

LXXIII. Accedit & alterum juris publici principium, II. quod civitatem nemo amittere poſſet, niſi ipſe eſſet auctor factus: Cic. *pro Domo* LXXVIII. de quo jure eodem loco diximus, & ex Ger. Nood. addidimus, fictionem ſemper interceſſiſse, ſi quando vel pœnæ loco, vel ob aliam cauſsam (*e*) quibuſdam jus civitatis adimeretur. Hinc ad artes Sullæ tyrannicas pertinet, quod municipiis quibuſdam civitatem lege centuriatis comitiis lata eripuit. Cic. *pro Domo* LXXIX. Salluſt. *Fragm. Hiſt. I.* Sed quod ſemel tentaverat Sulla, ſæpius deinde factitabant Imperatores & quotcumque principatum Romæ adfectabant. Sic Antonium agros, civitatem, immunitates, alioſque id genus honores privatis & regibus, ademiſse, tradit Dio Caſs. *Hiſt. XLV. p.* 282. Auguſtus quoque, confectis bellis, libertatem ac jus civitatis aliis dedit, aliis ademit, teſte eodem Dione *Hiſt. XLIV. p.* 538. Et Claudius civitatis jure privavit legatum, Lycium origine, quia Latine interrogatus, quod quæſitum eſset, haud intellexerat. Dio Caſs. *Hiſt. LX. p.* 676. LXXIII. Civitatem invitus nemo amittebat.

(*e*) Tribus cauſſis amitti videbatur civitas, *exſilio*, illo ſcilicet, quo bona venibant, & aqua & igni interdicebatur, *poſtliminio & rejectione civitatis.* Cic. *pro Balbo* XXVIII. XXIX. Pompon. *L.* 3. §. 3. *D. de capt. & poſtlim.*

CAP. II.

De Jure Latii.

LXXIV. Varia Latinorum nomina. LXXIV. Sufficere hæc arbitramur de juribus civium Romanorum. Proximum eſt, ut de JURE LATII differamus, quod proxime acceſſiſſe ad civitatis Romanæ prærogativam, jam ſupra diximus. Idque vel inde patet, quod Dionyſ. Hal. VIII. *p.* 540. eos *μετέχοντας τῆς ἰσοπολιτείας participes juris, quod civitatem quaſi æquat*, eleganter adpellat. Multa vero Latinorum fuere nomina. Dicti enim ſunt *ſocii*, (*f*) *ſocii Latini*, *ſocii nominis Latini*, *ſocii nomenque Latinum*, *ſocii ab nomine Latino*, *ſocii ac Latium*, uti productis ex Livio, Salluſtio, Valerio Maximo teſtimoniis oſtendit Car. Sigon. *de ant. jure Ital.* I, 2. *p.* 473.

LXXV. Qui & quales fuerint? LXXV. Latini ergo vel ſocii Latini nominis temporibus antiquiſſimis erant *Latii incolæ, populi Romani fœderati, Jure Latii donati*, ut eos definit Sigon. *de jure Ital.* I, 2. *p.* 476. *Latii incolæ* dicuntur, ut a reliquis Italis; *populi Rom. fœderati*, ut a Latii incolis, qui tamen Latii jure haud fruebantur, ſecernerentur.

LXXVI.

(*f*) Sæpe tamen confunduntur nomina, ut & Italici juris homines ſociorum, & Latinorum, & Latini Italicorum nomine veniant. Quod itidem recte monuit Car. Sigon. *l. c. p.* 474. Id quum non attenderent recentiores quidam ſcriptores, ceteroquin eruditiſſimi; mirum in modum totam hanc differentiam Latinorum ac Italorum perverterunt. Exemplo eſſe poteſt Harduin. *Not. & Emendat. ad Plin. p.* 389. *Tom. I.*

LXXVI. LATIUM olim duplex erat, VETUS & NOVUM. Vetus a Tiberi ad Circejos; novum a Circeiis ad Lirim & Sinueſſam uſque productum eſt. Paullo latius utriuſque Latii terminos profert Servius ad *Virg. Æneid. I. v. 6. Latium duplex eſt, unum a Tiberi ad Fundos, aliud inde uſque ad Vulturnum fluvium.* Sed errorem hujus Grammatici jam alii oſtenderunt. Latium ergo vetus Tiberi, Aniene, Ufente fluviis, marique Tyrrheno concludebatur, illudque inſederant *Albani, Rutuli, &* *Æqui*. Novum, quod ab Ufente fluvio ad Lirim protenditur, Oſcis, Auſonibus, Volſcis, præbuit ſedes. Plin. *Hiſt. Natur. III,* 5. Strabo *Geogr. V. p.* 231. Ex his primi foedus cum Romanis Albani jam ipſius Romuli tempore fecerant, quo cautum fuerat, ut ne bellum inter ſe gererent ſociæ civitates, alioquin, quæ bellum intuliſſet prior, alterius judicium ac mulctam ſubiret. Dionyſ. Hal. c. III. *p.* 138. Addit Strabo *Geogr. IV. p.* 165. tam arctam fuiſſe inter hos populos neceſſitudinem, ut, quum proprium uterque regem haberet, connubia tamen, & ſacra & cetera jura civilia communia haberent. Victis poſtea a Tullo Hoſtilio Albanis, ex fœdere imperatum eſt, ut juventutem in armis haberent, uſurum Regem Romanorum ea, quum res poſtularet. Liv. I, 26. Diruta paullo poſt Alba, legatos Romani miſerunt ad triginta urbes, quæ in Albanorum fuerant ditione, poſtularuntque, ut & ipſi dicto eſſent audientes. Abnuentibus his, novum exarſit bellum, quo in quintum annum populationibus magis, quam juſtis præliis ex-

LXXVI. Fœdera cum populis Latii antiquiſſima.

tracto, pax demum facta, fœduſque renovatum eſt. Dionyſ. Halic. III. *p.* 175. Rege hoc morte intercepto, plerique Latini ſoluta Regis obitu fœdera dicebant. Unde majore conatu domiti a Tarquinio Priſco, pacis conditiones acceperunt, ut agros ſuos ac leges haberent, ac ſocii populi Romani dicerentur illi quidem ſed ad regis tamen Romani mandata armati præſto eſſent. Dionyſ. Hal. III. *p.* 191. Confirmavit id fœdus Tarquinius Superbus, Liv. I, 52. qui ut tanto ſanctiore vinculo ſibi conglutinaret hos ſocios, primus ferias Latinas Romanis cum Latii populis communes inſtituit. Dionyſ. Hal. IV. *p.* 250.

LXXVII. Ea deinde ſæpius repetita.

LXXVII. Exactis regibus novum ſtatim bellum coortum eſt cum Latinis, qui a Romanis denuo deſciverant. Cum his tamen ab A. Poſtumio Dictatore victis ad lacum Regillum, denuo fœdus percuſſum A.V.C. CCLX. Sp. Caſſio Vicellino & Poſtumo Cominio Aurunculo II. Coſs. iis legibus, *ut inter Romanos Latinaſve civitates omnes æterna pax eſſet, neque ipſa inter ſe bellarent, neque aliunde hoſtes inducerent, neque hoſtibus tutos tranſitus præberent, ſed bello oppreſſis opem pro virili ferrent, ſpoliorum ac prædæ partem æqualem haberent: privatorum litium judicia illi, quibus mandata cognitio fuerit, intra decem dies peragerent: hiſque legibus nihil addi demique poſſet, niſi ſi Romanis, Latiniſque ita placuiſſet.* Hanc enim fœderis formulam (*g*) nobis ſervavit Dionyſ. Hal. VI. *p.* 115.

(*g*) Pluribus tamen aliis capitibus illud conſtitiſſe vel ex Feſto adparet, qui *voce nancitor p.* 327.

p. 115. Conf. Liv. II, 22. & Cic. *pro Corn Balbo* XXI. Et hoc eſt fœdus illud Latinorum, quod ceteris firmius manſit. Quamvis enim ſubinde rebellarint Latini, veluti A. V. C. CCCLXVI. & CCCIV. ſæpe tamen victi, ſæpe reducti ad officium, poſtremo illius fœderis leges, quod cum Latinis omnibus Sp. Caſſio & Poſtumo Cominio Coſs. initum fuerat, recuperarunt, (*b*) ut patet ex Cic. *pro Corn. Balbo* XXIII.

LXXVIII. His antiqui Latii populis acceſſere deinde Volſci & Æqui, *Latinorum*, judice Floro *Hiſt. Rom. l,* 11. *pervicaciſſimi & quotidiani prope Romanorum hoſtes.* Volſcis, ſi Dionyſ. Hal. III. *p.* 181. credimus, Ancus; ſin Liv. I, 53. ſententia ſtandum ſit, Tarquinius Superbus primus bellum intulit; qui & Æquos adgreſſus eſt. Poſtea ab A. V. C. CCLVIII. variis ac pæne anniverſariis præliis attriti, demum A. V. C. CCLXXXIV. Antium, maritimum oppidum, amiſerunt, annoque inſequente iis legibus impetrarunt pacem, ut legibus ſuis utentes, privatis ſtipendiis, pro Romanis juſſi militarent. Dionyſ. Hal. IX. *p.* 616. Aſt ſtatim ad LXXVIII. Fœdus cum Volſcis & Æquis.

P 5 arma

etiam hæc fœderis verba allegat: PEQUUNIAM QUI NANCITUR, HABETO, ET SI QUID PIGNORIS NANCISCITUR, SIBI HABETO.

(*b*) Poſtremo enim bello a Q. Publico Philone Coſ. ad internecionem cæſi, pleriſque juribus fuerant ſpoliati, ex eoque tempore etiam concilium Latinorum ad lucum Ferentinæ convocari deſierat, ceu ex Cincianis commentariis obſervat Feſt. *Voce Prætor. p.* 376.

arma redierunt Æqui & Volſci. Unde aliquoties fuſi fugatique, quin & ſub jugum aliquando miſſi ſunt, donec A. V. C. CCCCXLIX. a P. Sempronio Sopho conſule pæne deleti & ad internecionem cæſi ſunt. Tamen & hi poſtremo propter cognationem in Latii jura adſciti ſunt, ut patet ex Cic. *pro Balbo XIII.* quamvis, quo id tempore factum ſit, nondum mihi liqueat.

LXXIX. Item cum Hernicis.

LXXIX. Idem dicendum de Hernicis, quos primus Tarquinius Superbus ſocietate devinxerat, Latinarumque feriarum fecerat participes. Dionyſ. *IV, p.* 152. Dein A. V. C. CCLXVIII. bello petiti a Sp. Caſſio, tertium Conſule, quum victi pacem petiiſſent, eaſdem conditiones, quas Latini, quin civitatem ſine ſuffragio impetrarunt, atque inde eſt, quod ſæpe a Latinis ſejungantur, neque adeo eos in Latinorum corpore fuiſſe ex Livio & Dionyſio evincit Car. Sigon. *de ant. jur. Ital.* I, 6. *p.* 107. Poſtea anno CCCXCI. novum cum Hernicis bellum exarſit: eoque finito, tertium, cujus omnes hujus gentis civitates erant participes, præter Alatrinates, Ferentinates & Verulanos. Liv. III, 42. Tribus illis, quia civitati Romanæ *αὐτονομίαν* præferebant, ſuæ leges redditæ: A. V. C. CCCCXLVII. Anagninis, & qui arma Romanis intulerant, *civitas ſine ſuffragii latione data, concilia connubiaque adempta, & magiſtratibus præterquam ſacrorum curatione interdictum.* Liv. IX, 43. Sed Hernicos iſtos *αὐτονόμους* poſtremo jura Latii habuiſſe, vel inde patet, quod Ferentinates Latinis adjungit Livius XXXIV, 41.

LXXX.

LXXX. *Cum incolis Latii novi.*

LXXX. Latium novum quando dici cœperit, quandoque Oſcis & Auſonibus jus Latii datum ſit, non magis certum eſt. Sigonius exiſtimat, his populis ad internecionem deletis, Liv. IX, 25. in hanc regionem Latinorum gentem eſſe immiſſam, atque inde Latium novum adpellatum; id quod ipſe inter Tarentinum Punicumque bellum factum conjicit. Sed quemadmodum id nullo teſtimonio comprobari poteſt; ita certiſſimum eſt, novum hoc Latium jura Latii veteris eſſe conſequutum, ſiquidem Appianus *de Bello civil. I. p.* 374. Latinos, quos ab Italis ſejungit, ad Lirim uſque in populi Romani fide manſiſſe ſcribit.

LXXXI. *Latini demum civitate donati.*

LXXXI. Et hæ ſunt illæ gentes, quibus jus Latii antiquiſſimis temporibus datum eſt. Hoc jure contenti fuerunt uſque ad bellum illud ſociale vel Marſicum, quo confecto A.V.C. IↃCLXIII. lege Julia, & proxime inſequente lege Plotia omnes ſocii ac Latini nominis, immo & Italici civitate Romana donati ſunt, ceu ſupra *num. IX.* obſervavimus.

LXXXII. *Jus Latii deinde aliis populis & civitatibus datum.*

LXXXII. At quamvis Latini tum in civitatis Romanæ jura tranſirent; non ipſum tamen ideo expirabat jus Latii, quippe quod ab eo tempore cum multis civitatibus tum & coloniis extra Italiam conceſsum legimus. Sic Nemauſenſibus jus Latii datum eſse, patet ex Strabone IV, 157. Novocomenſibus idem jus dederat vel Jul. Cæſar ut tradit Appian. *Bell. civil. II. p.* 443. vel Pompejus Strabo, ut mavult Ez. Spanh. *Orb. Rom. I, 9. p.* 19. Is enim Pompejus omnibus Gallis Tranſpadanis jus Latii conceſ-

ferat, teſte Aſcon. Pædian. in *Cicer. adverſ. Piſon. p.* 2062. Eodem exemplo Nero nationes Alpium maritimarum: univerſam Hiſpaniam Veſpaſianus; multas alias civitates Hadrianus in jus Latii tranſtulerunt. Tacit. *Annal. XV*, 31. Plin. *Hiſt. Nat. III*, 3. Spartian. *Hadr. XXI*. De coloniis Latinis paullo poſt erit dicendi locus.

LXXXIII. Latini Juniani libertinæ conditionis.

LXXXIII. Novum Latinorum genus repertum ſub Tiberio, lata lege Junia Norbana, qua cautum, ut modis minus ſollemnibus manumiſſi non jura civitatis Romanæ, ſed Latii tantum, conſequerentur. Unde hi libertini dicti LATINI JUNIANI, ut diſtinguerentur a *Latinis colonariis* (i) quibus ceteroquin, quod ad jus civile attinet, adſimilabantur. *L. un. C. de Lat. libert. toll. Fragm. Jureconſ. vet.* Pithoeanum apud Cl. Schulting. *Juriſp. vet. antejuſtin. p.* 805. Sed quemadmodum Latinos colonarios una cum ingenuis omnibus civitate Romana donaverat Antoninus Caracalla, celeberrima illa ac ſæpe a nobis citata conſtitutione; ita Junianam etiam Latinitatem ſuſtulit Juſtinianus. *D. L. un. C. de Lat. libert. toll.*

LXXXIV. Latini fuere civibus deteriores.

LXXXIV. Jam ut ad jura Latii perveniamus; ea licet proxime ad civitatem Romanam accederent, non eadem tamen fuerunt ac jura civium Romanorum. Quod adeo verum eſt,

(i) Perſpicue itaque fallitur V. C. Claudius Salmaſius, quando Latinas colonias e libertis conſtitiſſe exiſtimat. *de modo uſur. XIX. p.* 878. *ſequ.* Alii profecto erant Latini *liberti vel Juniani*, alii Latini *colonarii*, quippe ingenui, & honorum in ſuis coloniis capaces. Vid. Ez. Spanh. *Orb. Rom. I*, 9. *p.* 21.

eſt, ut Boethius in *Top. Cic.* II. ſcribat, eos mediam pati capitis deminutionem, qui cives Romani in Latinas colonias mitti ſe paterentur. Operæ itaque pretium fuerit, quid inter cives Romanos Latinosque, quod tam ad jus privatum, quam ad publicum attinet, interfuerit, paullo adcuratius diſquirere.

LXXXV. Vidimus ſupra, qualis fuerit civium Romanorum LIBERTAS. Latini & ipſi quidem gaudebant libertate, ſed juris gentium, non illa juris Quiritium, quam ſupra deſcripſimus. Saltim quod Lex Porcia ſanxerat de civium libertate a verberibus, non æque valuit in Latinis. Quum enim Novocomenſes, jure Latii donati a Q. Pompeio Strabone, paullo poſt a Cæſare civitatis jura eſſent conſequuti; M. Marcellus Conſul Novocomenſem quemdam, in Cæſaris contumeliam, virgis cædi juſſit, tamquam peregrinum, ut ſcribit Appianus *de Bello Civ. II. pag.* 443. & quidem Latinum. Latinitatem enim quod attinet, ſtatus controverſiam Novocomenſibus movere haud potuiſſet Marcellus, quippe quam dudum ante Cæſarem fuerant a Pompejo Strabone conſequuti. Aſcon. Pædian. *in Piſonian. p.* 2962. Simile quid obſervat Diodor. Sic in *Excerpt. Peireſcian. p.* 273. ubi de Clodio: τοὺς μὲν πολιτικοὺς τοῖς πατρίοις ἔθεσιν ἐκόλαζεν ἀπαραιτήτως, τοὺς δὲ συμμάχους ῥαβδίοις ἐμάστιγου. *In Romanos quidem more majorum animadvertit citra ſpem veniæ: ſocios autem virgis cecidit.* Et Salluſt. *de Bell. Jugurth. Cap.* LXIX. referens, Turpillium, præfectum, Vaccæ oppido impoſitum, a Metello *verberatum capitis*

LXXXV. Non gaudebant libertate juris Quiritium.

pœnam ſolviſſe, ne cui id mirum videatur, ſtatim ſubjungit *Nam is civis ex Latio erat*. Ex quo ſane patet, non æque ad Latinos ac cives pertinuiſse libertatem illam, quæ ex lege Porcia erat (k)

LXXXVI. Nec jure connubii cum civibus.

LXXXVI. Ad CONNUBII jus quod attinet, illud Latini populi ne inter ſe quidem promiſcue habebant ex fœdere antiquo, nedum cum civibus Romanis. Prius diſcimus ex Liv. VIII, 14 IX 43. ex quibus locis patet, nemini Latinorum & Hernicorum licuiſse extra fines regionis ſuæ uxores ducere: poſterius vel inde colligimus, quod ne iis quidem, qui ſine ſuffragii jure civitate fuerant donati, cum civibus Romanis jus eſset connubii. Campani ſane, qui pridem civitatem ſine ſuffragii latione fuerant conſequuti, poſtea demum impetrarūt, *ut ſibi cives Romanas ducere uxores liceret, & ſi qui prius duxiſſent, ut habere eas, & ante eam diem nati ut juſti ſibi liberi heredeſq; eſſent*. Liv. XXXVIII, 36. Quanto minus ergo Latinis hoc jus connubiorum fuiſse putemus? Et certe

(k) Erroris me hic redarguit V. C. Chriſt. Gottl. Schvvarzius in erudita *de iure Italiæ Diſſertatione p. 16.* exiſtimans etiam Latinis & Italis hanc libertatem competiiſſe. idque probat ex Gell. *Noct. Att.* X, 3. ubi Gracchum in oratione quadam conqueſtum ait, *M. Marium & quoſdam ex municipiis Italicis honeſtos viros virgis per injuriam cæſos a magiſtratibus populi Rom.* Sed Gellius manifeſto loquitur de municipiis Italiæ, adeoque de urbibus non Latini juris, ſed civitatem Romanam conſequuti, qualia poſt legem Juliam erant omnes, ante legem Juliam quamplurimæ.

te clariſſime Ulpianus: *Fragm. V, 4. Connubium habent cives Romani cum civibus Romanis: cum* LATINIS *autem & peregrinis ita, ſi conceſſum ſit*. Sic & ipſum jus ſponſaliorum nuptiarumque aliud fuiſſe Latinis, aliud civibus Romanis, adparet ex Gell. *Noct. Att. IV, 4.* ubi ex Cn. Sulpicio docetur, ſponſum Latinum agere potuiſſe ex ſponſu in id, in quantum intererat, eam uxorem non datam: quum contra civibus Romanis, ut ſupra diximus, infinita eſset repudiorum licentia, *L. 1. C. de ſponſal.*

LXXXVII. Quantum fuerit apud Latinos jus PATRIÆ POTESTATIS, in tanto veterum ſilentio non conſtat. Id ſaltim certum videtur, *nullos fuiſſe homines*, (adeoque nec Latinos,) *qui talem habuerint in liberos poteſtatem, qualem Romani habebant*, §. 2. *Inſt. de patr. pot.* Nec omittendum hic videtur, paullo plus in Latio poteſtatis fuiſse matri, quam Romæ. Id enim non obſcure patet ex controverſia Ardeenſi apud Liv. IV, 9. Latini Juniani habebant jus MANCIPATIONIS. *Ulp. Fragm. XIX, 4.* adeoque etiam colonarii Latini, quibus æquati illi erant lege Junia Norbana. *Vetus Fragm. Jurec. apud* Pith. *n. VIII.* An vero etiam veteres Latini eodem jure uſi ſunt, nondum conſtat. Porro TESTAMENTUM non faciebant Latini: ſaltim jure Romano. Ulp. XX, 14. (nam alioquin & extra Romam Italos jam inde ab antiquiſſimis temporibus teſtamenta condidiſse, ſatis conſtat Liv. I, 3. I, 34.) Iidem Latini nec ex civis Romani teſtamento quidquam capiebant, niſi intra diem cretionis civitatis Romanæ jura impetraſsent. Ulpian. XXII, 3. Hæc ſunt, quæ

LXXXVII. An habuerint jus patrium, legitimi dominii, teſtamenti factionis.

vete-

veteres nos docent: plura, quum multa hic ſint antiqua monimenta, addere non licebit.

LXXXVIII. Suis utebantur legibus, niſi fundi facti.

LXXXVIII. Suis ergo, ceu ex his patet, legibus utebantur Latini, nec juris Quiritium fiebant participes. (*l*) Licebat tamen eis, ſi vellent, leges Romanorum in ſuas civitates recipere, vel, ut veteres loquuntur poterant populi FUNDI fieri. Qua de re Cicero *pro Balbo. VIII. Si quum juſſiſſet populus Romanus aliquid, ſi id adſciviſſent ſocii populi ac Latini, & ſi ea lex, quam nos haberemus, eadem in populo aliquo, tamquam in fundo reſediſſet, ut tum lege eadem populo is teneretur, non* UT DE NOSTRO JURE ALIQUID MINUERETUR, *ſed ut illi populi aut jure eo, quod a nobis eſſet conſtitutum, aut aliquo commodo & beneficio uterentur. Tulit apud majores noſtros legem C. Furius de teſtamentis, tulit Q. Voconius de mulierum hereditatibus: innumerabiles alia leges de jure civili ſunt lata, quas Latini voluerunt, adſciverunt.* Quicumque ergo populi leges Romanas adſciſcebant, & iis ſubſcribebant, illisque in civitatibus ſuis utebantur, ii *fundi* dici ſolebant, non a ſtatu quodam, vel conditione, quemadmodum dici ſolent populi *fœderati*, vel *liberi*, ſed

a facto,

(*l*) Quæri ſolet an omnes quibus jus ſuffragii datum, legibus ſuis ſpoliari & ut *populi fundi* fierent, coacti ſint? Affirmat Sigon. *de antiquo iure Ital. II*, 7. Sed quid dicemus de Puteolis, qui cum *municipium illuſtre* fuerint, teſte Cicerone *pro Cal.* XI. ſuo tamen jure libertateque uti dicantur eadem *Agrar. II*, 32. Conf. Schuvarz. *de iure Ital.* §. *V. p.* 14. *ſeq.*

a facto, quod ſcilicet legibus populi Rom. ſubſcripſiſſent. *Fundus* enim *auctor* eſt vel *ſubſcriptor*. Gell. *Noct. Att. XIX*, 8. *Hac ego dixi non ut hujus ſententia legiſque* FUNDUS *ſubſcritorque fierem*. Feſtus: FUNDUS *dicitur populus eſſe rei, quam alienat; hoc eſt auctor.* Plaut. in *Trinum. V*, 1. *v.* 6.

Nunc mihi is propere conveniendus eſt, ut qua cum ejus filio
Egi, ei rei FUNDUS *pater ſit potior*.

Add. Turneb. *Adverſ. IV*, 12. Hotoman. *Obſ. II*, 5. Participes itaque juris Romanorum privati fiebant iſti populi, quod leges Romanas adſciviſsent, & ut apud ſe valerent, auctores facti fuiſsent. Nec tamen eo ipſo jura Quiritium conſequebantur: (nihil enim de jure Romanorum voluntaria iſta legum Romanorum receptione poterant minui,) ſed inter ſe tantum iis legibus, quibus Romani cives, utebantur. Verbi cauſsa, Latini tunc inter ſe poterant teſtari ſecundum leges Romanas, id enim licebat populis fundis. Sed non ideo quidquam ex teſtamento civis Romani capiebant. Id enim pertinebat ad jus Quiritium. Multo minus hæc legum Romanarum receptio ad jus publicum pertinebat. Unde Cicero I, 1. *De noſtra vero rep. de noſtro imperio, de noſtris bellis, de victoria, de ſalute fundos populos fieri noluerunt*. Quæ ſi obſervaveris, facile carebis ſpinoſis illis Sigonii, Nic. Rigaltii, Iſm. Bullialdi, Henr. Valeſii, aliorumque diſputationibus *de populis fundis* (*m*) quippe

(*m*) Trinam illam diſſertationum *de populis fun-*

quippe quibus res in ſe clariſſima oſcurari fere magis, quam illuſtrari videtur. Pleniora bonæ frugis ſunt, quæ ad illam pro Balbo orationem commentatus eſt V. C. Jo. Georg. Grævius.

LXXXIX. Erat Latini jus cenſus.

LXXXIX. Quemadmodum ergo jure privato diverſo admodum uſi ſunt Quirites & Latini; ita, quod ad jus publicum attinet, paullo propius ab illorum prærogativis abfuerunt. Conſiſtebant civitatis jura in cenſu, militia, tributis, ſuffragiis, honoribus & ſacris. Latinos Romæ CENSOS eſſe, nusquam lego, niſi furtim aliquando in tabulas cenſuales irreperent; quod deinde lege Claudia Papia & Licinia Mucia vetitum eſſe, ſupra obſervavimus §. LII. At ex Liv. XLI, 13. conſtat, Latinos in civitatibus ſuis eſſe cenſos. Veroſimile itaque eſt, in Latii civitatibus non minus ac Romæ cenſum fuiſſe actum a ſuis magiſtratibus, tabulasque cenſuales deinde Romam miſſas. Id enim etiam in coloniis fieri ſolitum, nemo ignorat.

XC. Ut & jus militiæ inter ſocios.

XC. Porro & MILITIÆ jure, ſed paullo adſtrictiore, gaudebant Latini. Primo enim ne pro ſe quidem tuendis arma expedire poterant, injuſſu populi Romani, ut teſtatur Liv. III, 19. Deinde militabant quidem cum Romanis, verum non ut legionarii, ſed tamquam ſocii, ut accurate ex Polybio docet Lipſ. *de milit.*

---

dis, quæ primum Divione conjunctim prodiit CIↃIↃCLVI. iterum edidit I. Ge. Grævius V. C *Theſ. Ant. Rom. T. II. p.* 1925.

lit. Rom. I, 6. p. 48. Unde minus rem acu tetigit Car. Sigon. *de ant. jur. Ital. I,* 4. *p.* 494. qui Latinos inter auxilia ponit, quæ Varro *de Lingu. Lat. IV,* 16. *p.* 16. ex *alienigenis*; Feſtus *p.* 256. ex *ſociis exterarum nationum* conſtitiſse, ait. Tum demum ergo hi eſſe cœperunt ſocii & auxiliares, quum Latini & Itali civitate donati, legionariæ militiæ prærogativam conſequerentur. Id porro addendum, ſociis & Latini nominis ſemper triplicem equitum, aliquando & peditum numerum imperaſſe Romanos. Sic apud Liv. III, 22. duæ partes ſociorum in exercitu, tertia civium erat. Idem XXI, 17. refert, quatuor & viginti peditum Romanorum millia fuiſſe ſcripta, mille & octingentos equites ſociorum, quadraginta quatuor peditum, & quatuor equitum. Alia exempla ſunt apud Liv. XXXVI, 12. XXXV, 2. & alibi paſſim. Unde non injuria queruntur apud Vellejum Paterc. *Hiſt. II,* 15. *per omnes annos atque omnia bella duplici numero ſe militum equitumque fungi, neque in ejus civitatis jus recipi, quæ per eos in idipſum perveniſſet faſtigium, per quod homines ejusdem & gentis & ſanguinis, ut externos alienosque faſtidire poſſet.* Denique obſervandum, Latinos, quemadmodum legionis jus haud habebant, ita nec eodem modo, quo milites Romanos, fuiſse caſtigatos. Nam & virgis cædebantur, quas quum a Latinorum militum corpore, lege auctoritate Senatus lata, removere tentaret M. Livius Druſus, Tribunus plebis; eam legem numquam obſervarunt Imperatores, qui remoto virgarum metu, in officio ſe continere exercitum poſse negabant. C.

Sigon.

Sigon. *de antiquo Ital. I, 4. p. 496.* Exemplum Turpillii eſt apud Salluſt. *de Bello Jugurth. LXIX. Juſſus a Metello cauſſam dicere; poſtquam parum ſe purgat, condemnatus, verberatusque, capitis pœnas ſolvit. Nam is civis ex Latio erat.*

XCI. Latini an tributarii?

XCI. De TRIBUTIS Latinorum nihil reperio, niſi quod durior ea in re fuiſſe videtur Latinorum, quam civium, conditio. Quamvis enim eos ab exteris, non magis quam cives ſuos, tributis vectigalibusque onerari Romani paterentur, atque hinc in Ambracenſium fœdere caviſſent, *ut Ambracienſes portoria, quæ vellent, caperent, modò eorum cives Rom. & Latini ſocii immunes eſſent*: Liv. XXXVIII, 44. ipſi tamen Romani a Latinis tributa & vectigalia exigebant, adeo ut eos *ſtipendiarios* adpellet. Livius VIII, 8 & apud Appian. *de Bell. Civ. I. p. 353.* de ſociis dicatur, eos *militando & tributa conferendo gravatos eſſe*. Unde non temere colligas, tolerabiliorem quidem hac in re, quam Italorum & provincialium, duriorem tamen, quam civium, fuiſſe Latinorum conditionem.

XCII. An jus habuerint ſuffragii?

XCII. Illud vero præſtantiſſimum erat jus quorumdam Latinorum, quod jure SUFFRAGII gauderent ex fœdere, quo eos obſtrinxerat Caſſius. Sane Hernicos & Latinos ad ferenda ſuffragia fuiſſe evocatos, adparet ex Livio XXV, 3. & Dionyſ. Halic. VIII, *p.* 540. Attamen ne in eo quidem æquo cum civibus jure gaudebant. Nam primo non erant certæ tribui adſcripti, atque inde ſortiri ſolebant, ubi ferrent ſuffragia. Qua de re Livius: XXV, 3. *Teſtibus datis,*

tri-

tribuni populum ſubmoverunt, ſitellaque adlata eſt, ut ſortirentur, ubi Latini ſuffragium ferrent. Deinde hoc jus ſuffragiorum erat veluti precarium. Quotieſcumque enim liberet, edicere poterant conſules, ut Latini urbe exirent. Fecit id ſane Virginius Conſul, Caſſii collega, apud Dionyſ. Halic. VIII. *p.* 540. Fecit & C. Fannius, qui Latinos, ſuffragii cauſſa in urbem accitos, ex SC. excedere juſſit. Cic. *Brut. Cap. XXVI.* Nec plura exempla tamen ſuccurrunt. Unde Cicero *pro P. Sextio XIVI. Nihil acerbius ſocii Latini ferre ſoliti ſunt, quam id, quod perraro accidit, a conſulibus juberi ex urbe exire.*

XCIII. Gaudebant etiam jure aliquo HONORUM, ſed non optimo, quali cives Romani. In eo provincialibus erant feliciores, quod non Romanis prætoribus, proconſulibuſque parerent, ſed ſuis magiſtratibus. Unde de Nemauſo jure Latii donata, Strabo *Geogr. IV. p.* 87. ſcribit, *ea de cauſſa populus ille Romanis prætoribus non paruit.* Melior quoque in eo erat illorum conditio, quam Italorum, quod magiſtratibus in patria geſtis, jus civitatis Romanæ conſequerentur, qua de re ſupra diximus *num. VII.* Aſt honores in urbe petere haud poterant ante civitatem lege Julia datam. Hinc quum bello Punico II. Sp. Carvilius ſuaſiſſet, ut ex ſingulis populis Latinorum binis ſenatoribus, ſi patres cenſuiſſent, civitas, adeoque etiam jus magiſtratuum daretur; ejus rei, ut alienæ, mentio ſuppreſsa eſt. Liv. XXIII. 22. Nec felicius proceſsere Latinorum conſilia, quum alterum conſulem ex ſua gente creandum urgerent. Liv. VIII, 4. Unde de magiſtratibus patriis,

XCIII. Item jus petendi honores.

triis, non urbanis, intelligendus eſt Aſconius Pædianus, quando de Gallis Transpadanis, Latii jure donatis a Q. Pompejo Strabone, ait: *habuiſſe eos ius, quod ceteræ Latinæ coloniæ, id eſt, ut* PETENDI MAGISTRATUS GRATIA, *civitatem Romanam adipiſcerentur*. Aſcon. *procem. in Piſonian. p.* 2062. Dicere enim procul dubio voluit, *ut geſti magiſtratus gratia civitatem Romanam adipiſcerentur*. Illud enim jus Latinis fuiſse ſupra num. VII. demonſtratum eſt.

XCIV. Et jus ſacrorum. - XCIV. Denique quod ad jus SACRORUM attinet, civibus Romanis & publica ſacra & propria fuerunt. At communia quoque nonnulla erant civibus cum Latinis, & talia erant Sacra Dianæ, quæ exemplo civitatum Aſiæ, auctore Serv Tullio, Romæ in fano, communibus ſumtibus exſtructo, faciebant cum Romanis Latini, Liv. I, 15. Tales quoque feriæ Latinæ, quas inſtituerat Tarquinius Superbus. Singulis enim annis conveniebant quadraginta ſeptem Latii populi in monte alto, Albæ imminente, ſacra facientes Jovi Latiali, epulisque & ludis vacantes. Conſtitutum quoque erat, quid quisque populus præberet: hic agnos, ille caſeos, iſte lactis modum, & quam portionem recipere deberet. Communis victima taurus erat, de quo cuilibet populo portio ſua fuerat conſtituta, & huic ſacrificio præerant Romani. Dionyſ. Halic. *Antiqu. Rom. I. p.* 250. Initio quidem ex inſtituto Tarquinii unico die hæc ſacra peragebantur: aſt, pulſis regibus additus a populo ſecundus: acceſſit dein tertius poſt fœdus cum Latinis a Sp. Caſſio ictum:

ictum: quartus ob plebis, quæ ſeceſserat, reditum adjectus: acceſserunt quoque ſacrificia & ludi, quibus Senatus ædiles præfecerat, Dionyſ. *Ant. Rom. VI. p.* 415. Immo & viſcerationes, de quibus in actis diurnis apud Reineſ. IV, 5. PRID. KAL. APRIL. FERIÆ LATINÆ CELEBRATÆ ET SACRIFICATUM IN MONTE ALBANO, ET DATA VISCERATIO. Viſcerationes autem erant diſtributiones carnis, panis, olei, vini, cruſtuli, mulſi & ſimilium, viritim factæ, de quibus Reineſ. in *Comm. ad Inſcr. p.* 146. Tanti vero hæ feriæ erant Romanis, ut conſules in provincias paludati proficiſci non poſſent, niſi indictis prius hiſce feriis. Liv. XXI. *ult.* XXII, 1. Inſtaurandæ quoque erant a Pontificibus, ſi vel ulla cærimonia neglecta, aut quidquam præter jus factum eſset, cujus rei exempla ſunt apud Liv. XXXII, 1. XXXVII, 3. XL, 45. XLI, 16. Interea dum magiſtratus Romani feriis illis intereſsent, Præfecti feriarum Latinarum (*n*) uſque ad eorum reditum imperium in urbe tenebant. Jul. Capitolin *Antonin. IV.* Tacit. *Annal. IV,* 11. Ex quibus locis etiam patet, ferias iſtas Latinas poſt civitatem quoque Latinis datam, immo adhuc ſub Imperato-

(*n*) Sunt qui hos non præfectos feriarum Latinarum, ſed præfectos urbi feriarum Latinarum cauſſa, dictos putant, veluti Caſaub. ad *Jul. Capitol. Marc. Anton. Anton. IV.* Ampl. Bynkersh. in *prætermiſſ. ad L. 2. D. de orig. jur. p.* 54. Sed exſtant tamen marmora apud Smetium *p.* XLI, 5. *& p. LXIX.* 1. Grut. *p. CCCXIII,* 9. *& CCCLVI,* 1. in quibus vocantur PRÆF. FER. LATIN.

ratoribus fuiſse celebratas. Cum Lanuvinis in ſpecie Romani communia habebant templum, ſacra, lucum *Junonis Siſpitæ Lanuvinæ*, Liv. VIII. 14. de qua nos plura diximus in *Comm. ad L. Jul. & Pap. Cap. I, 4. p. 57.* Præter hæc ſacra cum Romanis communia ſinguli fere Latini populi & patria numina colebant, qualia erant *Feronia* apud Teracinos, Plin. *Hiſt. II, 55.* Sil. Ital. *Lib. XIII, v. 83. ſeq.* Jupiter Anxur, Jupiter Lanuvius, Liv. XXXII, 9. Anguia vel Anguitia Marſorum & Marruviorum, Serv. ad *Virgil. Æn. Lib. VIII.* & alia.

XCV. Latini, ſi furtim in cenſum irrepſiſſent repeti poterant a magiſtratibus.

XCV. Cæterum an principia illa juris publici, quæ §. LXXII. explicavimus apud Latinos quoque habuerint locum, merito dubites. Sane enim, quum Romani duarum civitatum cives eſse non poſsent; licebat tamen iis, relicta civitate Romana, in aliam ſe recipere, aliusque jus civitatis adſumere. Sic, ſi noluiſſet T. Pomponius Atticus civis Romanus manere, liberum ipſi omnino fuiſſet, civitatis Athenienſis jura adſciſcere. Aſt Latini, ſi furtim irrepſerant in tabulas cenſuales Romanorum, vindicari a magiſtratibus ſuis poterant & revocari, non ſecus, ac ſi eſsent glebæ adſcripti. Sic M. Craſsus judicio repetitus eſt a Mamertinis, procul dubio tum adhuc Latinæ conditionis. Cicero *pro Balbo XXIII.* M. Perperna a Sabellis. Val. Max. III, 4. 5. Vid. *Comment. noſtr. ad L. Jul. & Pap. Popp. I,* 1. 2. Et hæc ſufficiant de Latii jure. Dicendum jam porro de jure Italico.

CAP.

CAP. III.

De Jure Italico.

XCVI. Italia Romanis dicebatur, quidquid præter Latium inter utrumque mare ad Rubiconem uſque fluvium procurrit. Reliquum enim terræ tractum usque ad Alpes Galli, Ligures, Veneti, Carni occupaverant. Ceterum Italiam inter ſe diviſerant populi quamplurimi, & maxime Hetruſci, Lucani, Brutii, Epizephyrii, Locri, Calabri, Meſſepii, Salentini, Apuli, Hirpini, Frentani, Picentes, Senones, Umbri, Sabini, Marſi, Veſtini, Marrucini, Peligni & Samnites, qui diverſis bellis perdomiti, fœdere non uno in ſocietatem a populo Romano accepti ſunt. Bella cum tot populis geſta accurate recenſet Car. Sigonius *de antiquo jure Ital. I*, 8. *ſequ.* Sed quibus annis ſingula icta ſunt fœdera, quibus conditionibus ſinguli populi in ſocietatem recepti ſint, in tanto veterum ſilentio obſcurum eſt. Illud certum, & a V. C. Chriſt. Gottl. Schvvarzio in Diſſ. *de jure Ital.* recte obſervatum eſt, diſtinguendas eſse varias juris Italici periodos. Poſt prima enim illa & antiquiſſima fœdera plures Italici populi ad Hannibalem defecerunt, quorum alii ultro ad officium redierunt, alii armis recepti. Hinc anno V. C. IↃL. P. Sulpicius Galba Dictator Italiam peragravit, & cognitis ſingularum civitatum cauſſis, aliis & in his nominatim Brutiis, Picentinis & Lucanis durius jugum impoſuit, aliis priſtina jura reſtituit. Gell. *Noct. Att. X*, 3.

XCVI. Italia quam late patuerit?

Poſtea anno V.C. IↃCLXIV. Itali jura civitatis impetrarunt legibus Julia & Plotia. Vid. ſupra §. IX. Ex eo Sulla id jus iis haud parum imminuit, quia Itali partes adverſas ſequuti fuerant. Quamvis hanc legem non adeo diu valuiſſe, teſtetur Cicero *pro domo XXX*. Varia hinc porro Italis indulſit Auguſtus, *excogitato novo genere ſuffragiorum, qua de magiſtratibus urbicis decuriones colonici in ſua quisque colonia ferrent, & ſub diem comitiorum obſignata Romam mitterent*. Suet. *Aug. XXXVI.* Idem Imperator etiam militiæ neceſſitatem remiſit Italis. Herodian. *Hiſt. II*, 11. Hadrianus per omnem Italiam quatuor conſulares judices conſtituerat. Spartian. *Hadr. XXII.* Hinc CONSULARES CAMPANIÆ ſunt apud Grut. *p. CCCXLIV*, 2. *CCCCLXXI*, 8. ANΘΥΠΑΤΟΣ ΚΑΜΠΑΝΙΑΣ apud eumdem *p. MXC*, 20. qui & PROCOS. vocatur in marmore Reineſ. *Claſſ. VI*, 4. Conſularem per Tuſciam & Flaminiam fuiſſe patrem ſuum narrat Rutil. Numat. *Itiner. I. v. 575. 593.* Horum in locum juridicos ſuffecit Marcus Antonius Jul. Capitolin. *Marc. XI.* Sequente tempore Italia aliquando ſubfuit Correctoribus & præfecto Prætorio V.C. Ever. Otto *de Ædil. munic. XII.* Denique poſt Conſtatinum M. diviſo ſæpe imperio, Conſulares Italiæ iterum memorantur, ab Ammiano, Symmacho & Caſſiodoro, quos aliquando & Moderatorum, Rectorum & Præſulum nominibus venire obſervat Thom. Reineſ. *Comm. ad Inſcr. p. 397.* Et ab eo tempore immunitas Italis pæne adempta, & tributa iis graviſſima indicta ſunt. Schuvarz. *l. c.*

§. XII.

§. *XII. p.* 36. qui etiam obſervavit veſtigia juris Italici tantum non omnia ſuſtuliſſe Juſtinianum, id quod verum eſſe, vel ex *L. un. C. de uſucap. transf. L.* 1. *C. de annal. exc. Ital. & princ. Inſt. quibus alienare licet vel non*, ſatis adparet.

XCVII. Non multo certius videtur, qua in re ipſum jus Italicum fuerit poſitum. Multa Itali cum ſociis Latini nominis habuere communia. Non magis gaviſi ſunt jure Quiritium, quam Latini; aſt uſi tamen ſunt juribus nexus & mancipationum, annalis exceptionis, jure capiendi aliisque quibuſdam beneficiis, ſi recte conjecit Henr. Noris. *de Epoch. Syro Maced. IV. p.* 428. Saltim in his omnibus eos melioris fuiſſe conditionis, quam Latinos, non temere crediderim. Eadem utrisque fuit cenſus, eadem tributorum & vectigalium ratio, niſi quod Itali paullo durius videntur habiti a Romanis. A Neapolitanis certe, Rheginis & Tarentinis Romani ſtipendium & naves ex fœdere exegerunt. Immo ex Ciceronis *Verrin. III,* 11. patet, partem Italiæ haud minimam vectigalem fuiſſe.(*o*) Porro Itali non minus quam Latini militiæ jure obſtricti fuerunt Romanis, tantaque ſubinde miſerunt auxilia, ut L. Æmilio Papo, C. Atilio Regulo Coſſ. nunciato Gallico tumultu, equitum LXXX. millia, peditumque DCCM. armaſſe eos, tradat Plinius *Hiſt. Nat.* XCVII. Jus Italicum.

(*o*) Aſt remiſſum poſtea eſſe Italis tributum, diximus ſupra *num.* LIX. Hinc poſtremis reip. temporibus jus Italicum præcipue in immunitate a cenſu capitis & ſoli conſtitit. Vid. *L.* 8. §. 7. *D. de cen.*

Nat.III, 20. Denique in eo quoque par fuit Latinorum Italorumque conditio, quod utrique non Romanis proconſulibus aut prætoribus parerent, ſed ſuis magiſtratibus. (*p*) Aſt in hoc inferiores fure Latinis, quod non gauderent jure ſuffragii, ad quod tum demum adſpirarunt, quum lege Julia primum, ac deinde Plotia civitate Romana eſſent donati, qua de re ſupra *num.IX.* egimus. Porro nec ea prærogativa gaviſi ſunt Itali, ut, qui vel ſtirpem ex ſe domi reliquiſſent, vel magiſtratus geſſiſſent in patria, cives Romani fierent. Poſtremo neque communia ſacra habuerunt Itali, adeoque his rebus omnibus Latinis fuerunt deteriores. Car. Sigon. *de antiquo jure Ital.I*, 22. Speciatim quædam de Italorum juribus diximus *Lib. I. Tit. XXV. §.I. ſeq. Lib. II. Tit. I. §.XV. Lib.II.Tit.VI. §.II. Lib.II. Tit. VIII. §. IX.*

XCVIII. Italia civitate donata, multis exteris datum jus Italicum.

XCVIII. Quemadmodum vero, communicata cum Latinis civitate, non ideo ſtatim exſpiravit jus Latii; ita & jus Italicum, etiam ex

(*p*) Attamen etiam hac in re melior aliquanto fuit Latinorum conditio. Quum enim Latini numquam ſubeſſent Romanis magiſtratibus; Italia in gravioribus bellis extra ordinem nonnumquam Proconſulibus decreta eſt. Atque ita intelligendus Appianus *de Bell. Civil. I. p.* 374. ἦσαν γὰρ, ὡς ἔοικε, τότε καὶ τῆς Ἰταλίας ἄρχοντες ἀνθύπατοι κατὰ μέρη. *Adparet enim, tunc quoque regiones Italiæ diſtributas eſſe proconſulibus:* Extra ordinem ſcilicet, ſi ſeditionis eſſet periculum. Sic belli Marſici tempore Picenis cum imperio præfuit Q. Servilius, Legatumque habuit Fonteium, ceu ex eodem diſcimus Appiano. *l. c.*

ex eo tempore, quo Itali civitate donati ſunt, non deſiit, ſed ad multas alias civitates provinciales porrectum eſt. Sic Foroauguſtanis in Hiſpania jus Italiæ datum, ſcribit Plin. *Hiſt. Nat. III*, 3. Alias juris Italici colonias recenſent Ulpianus, Celſus, Cajus, Paullus jureconſulti in *L.* 1. *L.* 6. *L.* 7. *L.* 8. *D. de cenſib.* de quibus nos infra agemus accuratius. Ceterum vel ideo hoc obſervandum eſt, ut intelligamus, quid in jure noſtro ſit SOLUM ITALICUM, cujus hic ſit mentio, veluti *pr. Inſt. de uſucap.* & apud Ulpian. *Fragm. XIX*, 1. Non enim in ſola Italia id quærendum eſt, ſed & in provinciis omnibus & civitatibus ac coloniis illis, quibus datum fuerat jus Italicum, qui agri etiam *cenſui cenſendo* dicuntur Cic. *pro Flacco XXXII.* Cenſui enim cenſendo dicebantur agri, qui venire emique poterant jure civili. Feſt. *hac voce.* Jure civili vel Quiritium venibant tantum res mancipii. In rerum autem mancipii numero erant tantum prædia ſoli Italici. Vid. Jo. Ge. Græv. ad *Cic. ibid.* & V. C. Schulting. *Adnot. ad* Ulpian. *p.* 619.

CAP. IV.

De Jure Provinciarum.

XCIX. Duriſſimæ in orbe Romano conditionis erant provinciæ, quo nomine adpellatas conſtat omnes illas regiones quas vel armis devictas, vel alio modo redactas in poteſtatem, magiſtratibus ſuis adminiſtrandas ſubjiciebant Romani. Feſtus *voce provincia. pag.* 384. XCIX. Quid provincia?

Provinciæ *adpellantur quod populus Romanus eas provicit, id eſt, ante vicit.* Iſidor. *Orig. XIV, 5.* Provinciæ *ex cauſſa vocabulum acceperunt. Principatus namque gentium, qua ad alios Reges pertinebant, quum in jus ſuum Romani vincendo redigerent, procul poſitas regiones provincias adpellarunt.*

C. Quomodo redacta in provinciæ formam?

C. Leges, quas a victore populo ejuſmodi regiones accipiebant, PROVINCIÆ FORMA vel FORMULA dicebantur. Cujus rei hæc obſervata eſt ratio. Senatus, acceptis ab Imperatore de ſuperatis hoſtibus, & regione in poteſtatem populi Rom. redacta, literis, (ſolebant enim, qui res lætas nunciabant Romam nuncios cum haſtis laureatis litteriſque lauro involutis mittere, Gronov. *Diatr. ad Statium Cap. XLVII. p. 310.* vel ſub Imperatoribus ipſas pugnarum victoriarumque picturas in urbem perferendas dare, Herodian. *Hiſt. III, 9. VII, 2*) inprimis conſultabat, quas leges victis dari placeret, factoque SC. Imperatorem, quid viſum ſit Senatui, admonebat, ſimulque decem legatos Senatores mittebat, quorum de ſententia Imperator de hoſtili regione ſtatueret. Tum Imperator, adhibitis in conſilium legatis, victis certas leges præſcripſit, & civitates, bene de populo Romano meritas, ſuis legibus uti juſſit, reliquum terræ tractum legibus magiſtratibusque ſpoliavit, & hic tunc dicebatur in provinciæ formam redactus. Quidquid vero hunc in modum de conſilii ſententia ſtatuerat Imperator, id in concione, facto antea per præconem ſilentio, publice pronunciari mandabat: eoque facto, Romam, relicto aliquo

præfecto provinciæ, decedebat. Hunc in modum Aſiam redactam in formam provinciæ conſtat ex Strabone. Alia exempla exſtant apud Liv. XXXIII, 18. Appian. in *Libyc. p.* 84. & alibi paſſim. Sed deſiit hic mos; ex quo Principes omnia pacis belliquenegotia ſuo arbitrio gerere cœperunt.

CI. Quamvis vero non una eademque eſset omnium provinciarum conditio; illud tamen commune erat omnibus, quod ſuis legibus (*q*) magiſtratibusque non uterentur, populoque Romano penderent vectigalia. Non utebantur, inquam, ſuis legibus, ſed iis, quibus Romani eos uti jubebant, quæque trium plerumque generum erant. *Primo* enim ipſe victor de decem legatorum ſententia certas leges dabat provincialibus, quas deinde in jure dicundo obſervari oportebat a magiſtratibus: *deinde* leges novas aliquando ferebant Romani, quibus & provinciales obſequerentur, qualem ſupra eſſe vidimus legem Juliam & Titiam: *poſtremo*, ipſi qui cum imperio præerant provinciis, edicta proponebant, quibus modum, quem in jure dicundo eſſent obſervaturi, denunciabant. Nulla primo regio in provinciæ formam redigebatur, cui non certas leges daret victor de

CI. Provinciæ ſuis legibus non utebantur ſed datis a victore.

Q 4 ſen-

(*q*) Attamen patriam religionem pleriſque relinquebant, ceu exemplo Aegyptiorum patet, de quibus Tertull. *Apolog.* XXXIV. & Judæorum de quibus Philo *legat. ad Caium Imp. pag.* 864. Coitiones tamen religionis cauſſa inſtitutas ſæpe prohibitas fuiſſe, ſi e republica videretur, docet Ampl. Bynkersh. *de rel. peregr. Diſſ. II. pag.* 250.

ſententia legatorum.. Siculis quales datæ fuerint leges, oſtendit Cicero *Verrin. II, 13. Siculi hoc jure ſunt, ut quod civis cum cive agat, domi certet ſuis legibus: quod Siculus cum Siculo non ejusdem civitatis, ut de eo Prætor judicet ex eo P. Rupilii decreto, quod is* DE DECEM LEGATORUM SENTENTIA *ſtatuit, quam legem Siculi Rupiliam vocant, ſortiatur. Quod privatus a populo petit, aut populus a privato, ſenatus ex aliqua civitate, qui judicet, datur, quum alternæ civitates rejectæ ſunt. Quod civis Romanus a Siculo petit, Siculus judex datur; quod Siculus a cive Romano, civis Romanus datur. Ceterarum rerum ſelecti judices ex civium Romanorum conventu proponi ſolent. Inter aratores & decumanos lege frumentaria, quam Hieronicam adpellant, judicia fiunt.* Ejuſmodi quoque leges Macedonibus a L. Paullo ex conſilii ſententia datas recenſet Liv. XLV, 29. Achæis præſcriptas Pauſan. *VIII. p. 427. ſequ.*

CII. Ut & al is, quas S. P. Q. R. iis dabat.

CII. Accedebant his deinde leges quædam a Romanis latæ, quas in provinciis obſervari oportebat. Sic quum lex Atilia de dando tutore tantum in urbe valeret; lege Julia & Titia eadem uti paullo ante diximus, etiam ad provincias porrecta eſt. *princip. Inſt. de Atilian. tut.* Quum ex lege Julia de maritandis ordinibus tutor dandus eſset ei mulieri virginique, quam ex hac ipſa lege nubere oportebat, ad dotem dandam, dicendam, promittendamve; factum paullo poſt ex SC. quo cautum, ut etiam in provincia ſimiliter a Præſidibus ex eadem cauſſa tutores darentur. Ulpian. *Fragm. XI. 1.* Similia exempla ſuppeditabunt *L. 19. ff. de ritu*

ritu nupt. (quam uberius expoſuimus in *Comm. ad L. Jul. & Pap. Lib. I. Cap. 5. p. 64. & Lib. II. Cap. 21. p. 334. ſequ.*) *& L. 5. pr. ff. de manumiſſ.* Huc pertinent tot reſcripta Principum ad provinciarum Præſides, quibus vel nova jura dant provinciis vel dubia & ambigua decidunt, ceu ex Pandectis noſtris ac utroque Codice ſatis adparet. *L. 15. §. 10. D. de off. proc. L. 14. ad SC. Turpilian. L. 1. D. de abigeis. L. 3. D. de fide inſtrum. L. 12. D. de cuſtod. reor.*

CIII. At præcipue jus in provinciis proficiſcebatur ex edictis proconſulum, & reliquorum magiſtratuum, quæ, ſimul ac in provincias ituri erant, componere, ac dein publice proponere ſolebant. Hoc edictum tribus plerumque partibus conſtabat. Nam primo multa ex anteceſſorum edictis transferebant in ſua, eaque pars edictum *tralatitium* vocabatur: deinde multa nova addebant ipſi, quæ ad adminiſtrationem provinciæ, ſumtus & rationes civitatum, pactiones cum publicanis, uſuras, ſyngraphas, hereditatem, poſſeſſiones, aliaque hujus generis pertinebant: poſtremo etiam pleraque transferebantur ex edictis urbanis, quæcunque ſcilicet de jure dicundo ſeu de uſitatis privatorum cauſſis & controverſiis agebant, modo concinna eſſent conditioni provincialium. Unde *edictum tralatitium* & ea pars vocatur apud Cicer. *ad Att. V,* 21. Diſcimus hæc omnia ex Cicer. *Epiſt. ad Fam. III,* 8. qui Proconſul in Ciliciam iturus: *Romæ,* inquit, *compoſui edictum, nihil addidi, niſi quod publicani me rogarunt, quum Samum ad me veniſſent, ut de tuo edicto totidem verbis transferrem in meum.* (Habes ergo partem

CIII. Nec non edictis Proconſ.

edicti tralatitiam) *Diligentiſſime ſcriptum caput eſt, quod pertinet ad minuendos ſumtus civitatum, quo in capite ſunt quædam nova, ſalutaria civitatibus, quibus ego magnopere delector.* (En alteram edicti partem in qua nova quædam addiderat Cicero.) In tertia parte, quæ fuerint ſcripta, ipſe quoque oſtendit *Epiſt. ad Attic. VI,* 1. ubi & de reliquis capitibus agit diſtinctius: *Breve autem edictum eſt, propter hanc meam διαίρεσιν, quod duobus generibus edicendum putavi: quorum unum eſt provinciale, in quo eſt de rationibus civitatum, de ære alieno, de uſura, de ſyngraphis: in eodem omnia de publicanis: alterum, quod ſine edicto ſatis commode tranſigi non poteſt, de hereditatum poſſeſſionibus, de bonis poſſidendis, magiſtris faciundis, vendendis, quæ ex edicto & poſtulari & fieri ſolent. Tertium de reliquo jure dicundo ἄγραφον reliqui. Dixi, me de eo genere mea decreta ad edicta urbana accommodaturum.* Ex quibus patet, quod ſupra jam obſervavimus, ſimillima quidem inter ſe fuiſſe edicta urbana & provincialia: ſed tamen non ſtatim idem obtinuiſſe in provincia, quod Romæ fuerat vel lege vel moribus receptum. Vid. Ger. Nood. *Obſerv. II,* 5. *p.* 444.

CIV. Sub imperatoribus multa hac in re mutata.

CIV. Sed in his non una contigit mutatio, ex quo ad principes devoluta eſt reſpublica. Primo enim, quod jam ſupra obſervavimus, etiam provinciale edictum concinnatum eſt perpetuum, quum antea non modo ſingularum provinciarum edicta inter ſe diſcreparent, aliudq; eſſet edictum *Cilicium*, aliud *Sicilienſe*, aliud *Aſiaticum*, &c. ſed & ſucceſſores anteceſsorum edicta, prætorum urbanorum exemplo

plo ſæpiſſime, mutarent. Vid. Ez. Spanhem. *Orb. Rom. II*, 12. *p.* 97. *ſequ.* Deinde, communicata cum univerſo orbe Romano civitate, leges etiam Romanæ provinciis omnibus traditæ ſunt, eademque jura Romæ fuerunt ac in provinciis. Hinc de ſuo ævo Gregorius Thaumaturg. in *Paneg. Origen. p.* 47. Οἱ θαυμαςοὶ ἡμῶν τῶν σοφῶν νόμοι, οἷς νυῦ τὰ πάντων τῶν ὑπὸ ῥωμαίων ἀρχὴν ἀνθρώπων κατευθύνεται πράγματα. *Mirifice ſapientum noſtrorum leges, quibus omnium nunc qui Romano imperio parent, hominum res reguntur.* Rutil. Numatian. *Itin. I. v.* 63. ad Romam:

Feciſti patriam diverſis gentibus unam,
Profuit injuſtis, te dominante, capi.
Dumque offers victis proprii conſortia juris,
Urbem feciſti, quod prius orbis erat.

Plura ejuſmodi teſtimonia collegerunt Juretus ad Symmach. *Epiſt. V*, 44. Ez. Spanhem. *Orb. Rom. II*, 11. *p.* 91. *ſequ.* qui etiam erudite obſervat, poſt ea quoque tempora multis civitatibus αὐτονομίαμ relictam fuiſse ab Imperatoribus.

CV. Alterum, quod commune fuit omnibus provinciis, in eo poſitum eſt, quod illæ non ſuis, ut ſocii & Latini nominis, ſed Romanis magiſtratibus parerent. Duo vero in ſingulas provincias magiſtratus mitti ſolebant, quorum alter generali nomine *Præſes* dicitur. *L.* 1. & 11. *D. de offic. præſ.* alter *Quæſtor* adpellatur. Præſidum officio initio functi ſunt Prætores. Hinc quum initio duo in urbe Prætores eſsent, quorum alter civibus, jus dicebat, alter peregrinis; Sicilia in provinciæ formam redacta, tertius; quum deinde Sardinia acce- CV. Provinciæ parebant vel Prætoribus vel Conſ. vel Propræt. vel Procos.

deret, quartus; quumque & Hiſpaniarum duæ provinciæ eſſent conſtitutæ, quintus & ſextus additi ſunt, qui inter ſe provincias ſortiri ſolebant. Liv. XXVII, *36.* & XXXIV, 55. Poſtea cœperunt & conſulibus, ſi quando gravius immineret bellum, provinciæ decerni, unde aliæ provinciæ *prætoriæ* erant, aliæ *conſulares*, Liv. VIII, 22. XLV, 17. ex quibus locis patet, coſſ. tunc vel inter ſe comparaſse provincias, vel ſortitos eſſe. Conf. Liv. XXXIV, 35. Solebant tamen aliquando provinciæ nec comparari, nec ſorte, ſed judicio ſenatus populive, decerni conſulibus, ceu docent exempla apud Liv. XXXVII, 1. XXX, 27. XXXV, 20. Nonnunquam utriſque prorogari ſolebat imperium: & tunc *Proprætores* vel *Proconſules* dicebantur, (*r*) quorum illi ſex lictoribus totidemque ſecuribus, hi duodecim utebantur. Qua de re Appian. *Syriac. p.* 95. Ἐφ’ ἅπαντας περιέπεμπον

στρα-

(*r*) Ita ſeſe res habuit, temporibus antiquiſſimis: primuſque Coſſ. cui ita prorogatum imperium eſt Q. Publilius Philo. Liv. VIII, 26. Idem poſtea ſæpius factum eſſe docent exempla apud Liv. XXIX, 13. XXXV, 1. & alibi. Deinde & ii procoſſ. dici cœperunt & proprætores, qui nullis antea geſtis magiſtratibus, ad bellum gerendum miſſi ſunt in provinciam. Qualis procoſ. fuit P. Cornelius Scipio Liv. XXVI, 19. Proprætor C. Octavius Cic. *Philip. XI.* 19. Suet. *Octav.* X. Poſtea invaluit, ut quotannis, antequam novi Coſſ. & Prætores deſignarentur, provinciæ duæ conſulibus, & reliquæ Prætoribus futuris decernerentur, quas illi deſignati vel ſortirentur, vel inter ſe compararent, ut finito magiſtratu in eas proficiſcerentur. Sigon. *de ant. iure prov. II,* 1. *p.* 125.

στρατηγοὺς ἐπὶ τῇ στρατιᾷ οὓς αὐτοὶ καλοῦσιν ἑξαπελέκας, ὅτι τῶν ὑπάτων δώδεκα πελέκεσι, καὶ δυόδεκα ῥάβδοις, ὥσπερ οἱ πάλαι βασιλεῖς, χρωμένων, τὸ ἥμισυ τῆς ἀξιώσεως ἐπὶ τοῖς τοῖς στρατηγοῖς καὶ τὰ ἡμίσεα παράσημα. *Ad omnes miſerunt proprætores cum ſenis ſecuribus, quia conſules duodenis ſecuribus totidemque faſcibus, ut olim Reges, utuntur. Prætores autem, ut inſignia conſulum dimidiata, ita dignitatis quoque ac poteſtatis habent dimidium.* Add. Plutarch. *vit. Paulli. p.* 256.

CVI. Poſtquam provincias cum Senatu diviſit Auguſtus: alia ſenſim in uſu eſse cœperunt nomina. Nam quos Senatus mittebat Præſides ii *proconſ.* veteri vocabulo adpellati: quos Imperatores, ii variis deinde nominibus nuncupati, *Legati Aug. pro conſule* vel *pro prætore*, *Præfecti Auguſtales*, *Legati Cæſarum*, *Præſides*, *Procuratores Cæſarum*, *Conſulares*, *Correctores*, *Juridici*, quales aliquando in Italia & Alexandriæ, Sex. Rufo *Romani judices*, Straboni *Libro XIII.* Δικαιοδόται dicti, quin in minores quaſdam provincias *Procuratores Cæſarum* ivere, vel *Rationales* & *Catholici*, de quibus diximus in *Pand. P. I. §.* 231. de quibus omnibus legi merentur Dio Caſs. LIII. Guido Panciroll. *notit. Imp. Orient.* CLV. Jac. Guther. *de Offic. Dom. Aug. I, 5. ſeq.* Aliis etiam ſub Imperatoribus uti cœperunt inſignibus. Conſulares faſces: præſides præterea vexilla habuere, quæ vultum principis præferebant. *L. 1. C. Theod. de conſul. & præſid.* & ibi Jac. Gothofr. *L. 4. C. de injur.*

CVI. Nova magiſtratuum provincialiũ nomina ſub Imperatoribus.

CVII. Imperium præſidibus initio lege curiata dabat populus: Cic. *de lege agrar. II, 12.*

CVII. Quis ejuſmodi magiſtratus conſtituerit?

pro-

provincias ipſas decernebat Senatus, cujus etiam erat, ſtatuere, quas conſulares, quas prætorias eſse vellet, quamvis plerumque eam teneret rationem, ut eas, in quibus tumultuari, aut quas ab hoſtibus vicinis tentari intelligeret, Conſulibus; quietas vero & pacificas Prætoribus decerneret, qui deinde eas inter ſe vel ſortiebantur, vel comparabant. Sigon. *l. c.* II, 1. *p.* 225. Id jus deinde veluti poſtliminio recepit Senatus, lege Sempronia, de provinciis decernendis, lata a C. Sempronio Graccho, Q. Cæcilio & T. Quinctio Coſs. anno V. C. DCXXX. Cic. *pro domo ſua Cap. IX. de provinc. conſul. c.* 11. *Agrar. II,* 12. quum L. Calpurnius Piſo Trib. plebis paullo ante anno DCIV. nova quædam lege ſua invexiſset. Extremis reip. temporibus, & labente vetere diſciplina, multa contra morem majorum excogitarunt Sulla, Marius, Pompejus, Craſſus, Cæſar, Antonius, quæ accurate ſatis refert Sigon. *l. c.* donec Auguſtus, ut dixi, provincias cum Senatu populoque Romano partitus eſt. (*s*) Dio Caſs. *l. c.*

CVIII. Quomodo ornati? CVIII. Ituris in provincias Præſidibus mandata

(*s*) Hinc diſcrimen inter provincias *populares* vel *publicas & Cæſarum*. Sed ſæpe harum provinciarum facta eſt permutatio. Publicas pleraſque ad ſe rapuit Claudius, quas deinde Senatui ſub imperii initia reſtituit Nero. Tacit. *Ann.* XIII, 4. Sub Trajano etiam Bithynia cum aliis a Senatu ad Imperatores translata eſt. H. Noris. *Cenotaph. Piſan. p.* 207. Poſtremo omnes provincias ad ſe rapuere Principes, nihilque Senatui reliquum fuit, ultimis imperii temporibus.

data dabat Senatus, quantum pecuniæ, quantum exercitum habiturus ſit, quod ſtipendium eum dare, quantum viaticum capere oporteret; & hoc S. C. præſides, ipſæque provinciæ ORNARI dicebantur. De quo ritu plura tradunt Is. Caſaubonus & Torrent. ad *Suet. Cæſ. XVII.* Sigon. *de ant. iure provinc. II, 1. p. 142. ſeq.*

CIX. In comitatu Præſidum erant Legati, tribuni militum, centuriones, præfecti, decuriones, aliique militarium operum rationumque adjutores: præterea vero ſcribæ, accenſi, præcones, lictores, interpretes, tabellarii, aruſpices, cubicularii, medici, &, quæ quotidianæ vitæ prope ſocia fuit juvenum cohors, quæ cohors prætoria, & quaſi prætoria dicta eſt, in quem numerum etiam referendi contubernales. Sigon. *l. c. Cap. II. p.* 149. Legatos Præſidi aut Senatus dabat, aut hujus permiſſu adſciſcebat Præſes, aut plebs, lata lege, extra ordinem deſignabat. Cic. *Vatin. XV.* Nep. *Attic. VI,* Et hi ſunt τῶ ἡγεμόνος πεμπόμενοι, de quibus 1. *Petr. II,* 14. Numerus eorum non unus idemque ſemper fuit. Q. Cicero tres ſecum legatos habuit in Aſia. Marco fratri in Ciliciam eunti quatuor; Q. Pompejo quindecim adfuerunt. Quamvis vero & ipſi Legati lictoribus & faſcibus uterentur; Liv. XIX, 9. non tamen niſi mandatam juriſdictionem habebant, quæ quanta eſſe potuerit, ex *tit. ff. de officio ejus, cui mand. juriſdictio* conſtat, & egregie, ſuo more, diſquirit Ger. Nood. *de Juriſd. II, 7. p.* 161. Unde Cæſar *de Bell. Civ. III,* 51. *Aliæ ſunt legati partes, aliæ imperatoris: alter omnia agere ad præſcriptum: alter*

CIX. Quo comitatu uſi ſint?

libera

libere ad ſummam rerum conſulere debet. Idem *de Bello Civ. I I, 17. officium legati fiduciariam* dicit *operam obtinere*. Reliquorum, qui in comitatu præſidum fuere, veluti tribunorum, centurionum, præfectorum, ſcribarum, medicorum, accenſorum, haruſpicum, præconum, (Vid. Liv. XLII, 49. Cic. *Verrin, II,* 10.) & hujus generis aliorum miniſtrorum, quænam fuerint officia, ex ipſa veteris rei militaris ac judiciorum ratione facile colligitur. De ſolis contubernalibus addendum, fuiſse ita adpellatos adoleſcentes, qui percipiendæ rei militaris & provinciæ cognoſcendæ cauſsa præſides in provinciam erant ſequuti, Cic. *pro Cæl. XXX.* & *pro Planc. XI.* Ex toto vero illo provinciali comitatu libera adhuc republica exſulabant feminæ, quas ab Auguſti demum temporibus (*t*) duci cœpiſse in provincias, palam eſt. Hinc M. Seneca *Controv. Lib. IV.* laudat Flaminium, quod exiturus in provinciam, uxorem a porta dimiſerit. Aſt poſtquam Auguſtus quibuſdam, quamvis gravate, id conceſse-

(*t*) De ipſo quidem Auguſto Sueton. *Octav. XXIV. Diſciplinam ſeveriſſime rexit, ne Legatorum quidem cuiquam, niſi gravate, hiberniſque demum menſibus, permiſit uxorem inviſere*. Tiberium quoque ſimile quid ſanxiſſe, patet ex *L. 14. D. de offic. procos.* Sed non diu hæc antiquæ diſciplinæ manſit cuſtodia, ex quo ipſe Auguſtus Liviam, Germanicus Agrippinam in provincias duxerat. Cautum tamen fuerat SC. anno V. C. IↃCCLXXII. Cotta & Meſſala Coſſ. ut ſi uxor aliquid deliquerit in comitatu Præſidis, ab ipſo marito ratio & vindicta exigeretur. *L. 4. §. 2. D. de offi. procoſ.*

ceſſerat, ſenſim obſolevit illa majorum diſciplina. Hinc & fruſtra fuit ſub Tiberio Cæcina, qui morem veterem revocandum ſuadebat. Tacit. *Annal. III*, 33. *Inter quæ Severus Cæcina cenſuit, ne quem magiſtratum, cui provincia obveniſſet, uxor comitaretur*. Et paucis interjectis *Haud enim fruſtra placitum olim, ne feminæ in ſocios aut gentes externas traherentur. Ineſſe mulierum comitatui, quæ pacem luxu, bellum formidine morentur*. Sed, ut dixi nihil profecit Cæcina Valerio Meſſalino & Druſo ei graviter occlamantibus. Hinc ſæpe uxores cum magiſtratibus ex eo tempore in provinciis hæſiſſe legimus, veluti uxorem Pilati. *Matth. XXVII*, 19. Druſillam Felicis, *Act. XXIV*, 24, uxorem Plinii, ceu ex ejus *Epiſtolarum Lib. X*, 121. diſcimus. Nondum tamen res ordinaria: nec promiſcua omnibus licentia. Id enim ſi fuiſſet, non ſanciviſſet Alexander Severus, *ut Præſidibus, qui uxores non haberent, ſingulas concubinas, quod ſine his eſſe non poſſent, in provincias ducere liceret*, Lamprid. *Vit. Alex. Cap. XLII.*

CX. Profecturi in provincias Præſides, nuncupatis in Capitolio pro republica votis, atque inde demum paludamento, lictoribus, reliquiſque adſumtis imperii inſignibus, ad portam urbis ibant, & ſi quidem nonnulla ſupereſſent negotia, extra urbem aliquamdiu morabantur, quum intra urbem cum imperio eſſe haud poſſent: ſin vero omnia parata eſſent, ſalutantibus amicis, & officii cauſſa aliquantum proſequentibus, iter in provinciam ingrediebantur. Liv. XLII, 49. XLV, 39. Cic. *Verr. V*, 13. Ubi attigerant provinciam, certiorem

CX. Quomodo profecti ſint in provinciam?

de

de adventu ſuo faciebant anteceſſorem, ut cum eo congredientes de ſtatu provinciæ cognoſcerent. Quo facto intra triginta dies diſcedendum erat anteceſſori, id quod lege Cornelia a L. Cornelio Sulla lata fuiſſe ſtatutum, patet ex Cic. *Epiſt. ad Fam. III, 6.* Immo & antequam provinciam ingrediebantur, edicto de adventu ſuo monebant provinciales, continente commendationem aliquam ſui, & maxime deprecante, ne publice vel privatim ſibi occurreretur, ſiquidem id melius in ſua quiſque patria facere poſſet. *L. 4. §. 3. 4. D. de offic. procoſ.* ubi & alia, a Procoſ. in provinciæ ingreſſu obſervanda, habentur.

CXI. Officia præſidum. CXI. Quum vero duo eſſent Præſidum munera, quorum alterum juriſdictione, alterum continebatur imperio; ſolebant illi ita partiri annum, ut æſtatem fere rei militari, hiemem juri dicundo impenderent. Cic. *Epiſt. ad Att. V. 14.* Et ita quidem libera adhuc rep. ſe res omnino habebat. Auguſtus autem cum populo partitus provincias ſuos quidem Præſides mittebat ita, ut & legionibus præeſſent, Dio Caſſ. LIII. *p.* 504. non autem ullam partem imperii militaris concedebat Proconſulibus a Senatu in provinciam miſſis, niſi aliquando extra ordinem legiones ducere juberentur. Lipſ. *Exceſſ. ad Tacit. Ann. I, litt. M.* Utrique tamen jus ſumma auctoritate dicebant. Cauſſæ, quæ in litem deducuntur, vel publicæ ſunt, vel privatæ. Privatarum cauſſarum cognitio vel domeſtica erat vel popularis: Domeſtica intra prætorium & in cubiculo querelis provin-

vincialium audiendis, miniſtrante cubiculario, conſumebatur : popularis in baſilica ac pro tribunali, ſcribis, accenſis, præconibus, lictoribus adparentibus. Cic. ad *Q. Fratr. I,* 1. *Conſtare inter omnes video, facillimos eſſe aditus ad te, patere aures tuas querelis omnium, nullius inopiam ac ſolitudinem, non modo illo populari acceſſu ac tribunali, ſed ne domo quidem tua ac cubiculo eſſe excluſam.* Ut autem hanc poteſtatem eo commodius exercerent præſides; ſimul ac venerant in provinciam, conventum vel forum in certum diem certumque locum indicebant provincialibus. Et ejuſmodi conventus deinde vel plures uno loco, vel ſingulos ſingulis locis agebant, ita, ut intra annum omnem provinciam percurrerent. Sigon. *de antiquo jure prov. II, 5. p.* 184. Jus eodem ordine dicebant, quo Romæ Prætores, adeoque omnia obſervabant, quæ infra *Libro IV.* de Romanorum judiciis dicemus. Id modo addimus, quemadmodum Romæ Prætori in conſilio erant *Decemviri ſtlitibus judicandis*; ita a præſidibus eorum loco adhibitos fuiſse viginti Recuperatores, cives Romanos. Ulpian. *Fragm. I,* 13. Theoph. §. 4. *Inſt. qui & ex quib. cauſſ. manum. non licet*. Commiſsæ Præſidibus erant etiam quæſtiones de criminibus, in quibus eamdem denuo rationem tenebant Præſides, quam in urbe Præfecti Prætorio. Habebant enim jus gladii. *L. 6. pr. l.* 11. *D. de off. procoſ. L. 6. L. 13. ſequ. L. 21. D. de off. præſid.* Neque tamen iis erat jus deportandi in inſulam, *L. 2. §. 1. D. de pœn. L. 6. §. 1. D. de interd. & releg.* neque liberam mortis facultatem concedendi,

L. 8.

L. 8. §. 1. *D. de pœn.* neque jus publicandi bona poſt conſtitutionem Theodoſii & Valentiniani, *L. un. C. Th. ne ſin. juſſ. princ. cert. jud. lic. confiſc.* Cujus rei ratio non alia fuiſſe videtur, quam quod hæ pœnæ fere perſonis illuſtribus & in dignitate conſtitutis irrogari ſolerent, ubi in plebejos gladio animadvertebatur. *L.* 27. §. 1. 2. *de pœn.* Vid. Ulr. Hub. *Digreſſ. III*, 7. Præterea etiam rei frumentariæ, omniſque in univerſum provinciæ curatio penes Præſides erat, ceu prolixe docet Sigon. *II*, 5. & 6. *p.* 207. *ſequ.*

CXII. Quæſtores provinciales.

CXII. Præter Præſidem, in unaquaque provincia etiam Quæſtor erat, alter magiſtratus, qui poteſtatem non a Præſide, ſed ab ipſo populo accipere ſolebat. Unde & ipſe lictoribus ac ſcribis uſus eſt. Cic. *pro Planc. XLI.* Lecti enim a populo Quæſtores ſortiebantur provincias, eorumque duo urbanas, reliqui provinciales Quæſturas obtinebant. Cicero *Verr. I*, 13. *Epiſt. ad Q. Fratr. I*, 1. Mortuo in provincia Quæſtore, alii interim hoc munus demandabat Præſes, qui *Proquæſtor* adpellabatur. Cic. *Verrin. III*, 15. Inſtituerant autem veteres Romani, ut inter Præſidem & Quæſtorem eadem intercederet neceſſitudo, quæ inter parentem & filium. Cic. *Divinat. in Verr. XIV. pro Plancio XI.*

CXIII. Eorum officium.

CXIII. Ceterum hi Quæſtores curabant pecuniam publicam, quæ aut ex ærario depromta in uſus provinciæ expendenda, aut in provincia exacta, eſſet in ærarium referenda. Illa pecunia *attributa*, hæc *vectigalis* dicebatur. Utrumque in tabulas referebant Quæſtores,

res, & deinde ubi provinciis decederent, rationes accepti expenſique reddebant, & reſidua inferebant ærario. Nonnunquam Quæſtoribus Præſides etiam partem juriſdictionis imperiique demonſtrabant, cujus rei exemplum eſt apud Cæſarem *de Bello Gal. VI, 6. Cæſar partitis copiis cum C. Fabio legato, & M. Craſſo Quæſtore hoſtes adiit tripartito.* Add. Cicero *Verrin. I,* 13.

CXIV. Tributa, quæ exigebatur a provincialibus.

CXIV. Hæc de magiſtratibus provinciarum: proximum eſt ut de tertio, quod commune habuerunt provinciæ, agamus, de tributis puta & vectigalibus, quibus quam maxime provinciæ premebantur. Romani enim, quum bello aliquem populum viciſſent, duabus maxime rationibus cum eo agebant. Aut enim victoriæ præmium anuuum ei ſtipendium vel tributum imperabant, unde *cenſum capitis*: aut victos exuebant agris, eoſque vel in publicum reip. patrimonium redigebant, vel colonos ex urbe eo deducebant, vel eos victis reddebant, & ex eorum proventu aliquam partem reipublicæ tribui jubebant; qui *cenſus ſoli* dicebatur. Cic. *Verrin. III,* 6. *V,* 5. Petr. Burmann. *de Vectig. pop. Rom. I.* Prioris generis populi tributarii vel *ſtipendiarii* vocabantur: poſteriores *vectigales*, quamvis non tam anxie ſemper diſcrimen inter tributum & vectigal fuerit ab auctoribus obſervatum. Cujac. *Obſ. VII,* 4. Stipendiaria provincia fuit Gallia comata, de qua Sueton. *Jul. XV. Omnem Galliam, quæ a ſaltu Pyrenæo Alpibuſque & monte Gebenna, fluminibuſque Rheno & Rhodano continetur, patetque circuitu ad bis*

trices centum millia paſſuum, præter ſocias ac bene meritas civitates, in provinciæ formam redegit, eique quadringenties in ſingulos annos ſtipendii nomine impoſuit.

CXV. Ut & vectigalia & ſpeciatim Decumæ.

CXV. Aliæ provinciæ erant vectigales, eæque ex agris ſuis *decumas*, ex paſcuis *ſcripturam*, & ex portubus, qui mercibus invehendis & evehendis patebant, *portorium*, pendebant, de quibus jam ſupra diximus *num. LIII. ſequ.* Sic *decumas* dabant Sicilia, Cicer. *Verr. III, 6.* Sardinia, Liv. XLII, 1. Africa, Gruter. *Inſcript. p.* IϽXII. Aſia, Cicer. *Epiſt. ad Attic. V, 13.* Syria, Cic. *Agrar. II, 19.* Ægyptus, Plin. *Paneg. XXX.* Nonnunquam loco decimæ, ſi minus fertilis eſset provincia, viceſima exigebatur, veluti ab Hiſpanis. Liv. XLIII, 2. Sæpe etiam, ſi quando publica neceſſitas & anguſtia temporum id exigerent, provinciis alteræ imperabantur decumæ ultra debitas, quo caſu tamen pecunia pro illis ſolvebatur aratoribus. Cic. *Verrin. III, 31.* unde etiam *frumentum emtum*, item *decumanum* vel *imperatum* dicitur. Inter quæ quid interſit, docet laudatus Burmann. *de Vectigal. II. p. 28.* Exempla hujus rei plura occurrunt apud Liv. *XXXVI, 2. XXXVII, 2 & 50. XLII, 31.* Quum vero, libera adhuc republica, hæ decumæ non pecunia ſed frumento a ſingulis ſolverentur aratoribus; poſtea ſub Imperatoribus confectus eſt *canon, frumentarius* dictus, quo, quid quævis provincia quotannis præſtare deberet, erat comprehenſum, cujus meminit Spartian. *Sever. VIII.* Lamprid. *Elagab. XXXVII.* conf. Jac. Gothofr. ad *Tit. C. Theod. de Can. Frum.*

V. R.

V. R. Ceterum frumentum hoc, ſive per decumas, ſive ſecundum canonem exactum, tum Romæ, tum in provinciis in publicis condebatur horreis, unde poſtea per curatores annonæ populo & militibus diſtribuebatur. Buleng. *de Vect. Pop. Rom. VIII.* Caſaub. ad *Lamprid. Alex. Sev. XXXIX.* Lipſ. *Elect. I*, 8. Jac. Gothofr. *ad tit. C. Theod. de re milit. & ad tit. de erogat. mil.* Talia erant horrea *Galbiana*, Grut. *p. LXXV*, 1. Reineſ. *Inſcr. Claſſ. VI*, 126. itemque *Sejana*, *Pupiana*, & ſimilia, de quibus erudite diſserit Reineſ. *Var. Lect. III*, 12. *p.* 545. *ſequ.* Non ſolum vero frumenti, ſed & vini oleique præſtabantur decumæ, quæ & ipſæ Romam ad populi uſus mittebantur, ut docet Burmann, *de Vectig. Pop. Rom. II. p.* 26. *III. p.* 43. *ſeq.*

CXVI. Non minus pingue vectigal ex paſcuis provincialibus redibat & ſaltibus. Tales enim non ſolum in Italia erant, ſed & in provinciis. Unde *Magiſtrorum ſcripturæ in Aſia & Sicilia* meminit Cicero *ad Att. V*, 15. *Verrin. V*, 70. Scriptura vero dicebatur hoc vectigal, quia paſtores debebant apud publicanum numerum pecudum, quas in paſcua publica immittere vellent, profiteri, quem publicanus in tabulis ſuis adnotabat & ſcribebat, ex qua ſcriptura poſtea ratio inter paſtorem & publicanum conficiebatur. Feſtus *voce Scripturarius p.* 429. Sed hoc genus vectigalium ſub Imperatoribus aliam induiſse faciem, & præter penſiones ex paſcuis dominicis, etiam certum numerum pecudum ex gregibus præſtandum fuiſse a provincialibus, ex Caſſiodor. CXVI. Scriptura.

dor. *Var. XI, 39. L. 3. C. Theod. de ſuar. pecuar.* Vopiſc. *Prob. XV.* demonſtrat V. C. Burmannus *de Vectig. pop. Rom. IV. p. 65. ſequ.*

CXVII. Portoria.

CXVII. Solvebant etiam provinciæ portoria. De Sicilia id certum eſt ex Cic. *Verr. II, 72. ſequ.* de Aſia ex ejuſdem *Agrar. II, 29.* de Britannia ex Tacit. *Vit. Agric. XXXI.* Nec tantum de mercibus in portum devehendis dabatur portorium, verum etiam pro itineribus. Sueton. *Vitell. XIV.* maxime pro cadavere, quod non niſi permiſſu maximi Pontificis vel principis transferri in alium locum poterat. *L. 37. D. de relig. & ſumt. fun.* Suſtuliſſe ea vectigalia dicitur Pertinax apud Herodian. *Hiſt. II, 4.* Sed reſtituta eadem eſſe oportet a ſequentibus Imperatoribus, ſiquidem adhuc illorum mentionem facit Ulpianus *L. 21. D. de donat. inter. vir. & uxor.* Vectigal tamen pro cadavere transferendo ſublatum eſt conſtitutione, quæ eſt in *L. ult. C. de relig.* quam ex Græcis reſtituit Jac. Cujac. *Obſ. XI, 21.* Plura de portoriis dabit V. C. Petr. Burm. *de Vectig. Pop. Rom. XI. p. 76. ſeq.*

CXVIII. Alia vectigalium genera.

CXVIII. Præter hæc & alia erant vectigalia, quæ a quibuſdam provinciis exigebantur. Ex ferrariis argentariiſque, immo & aurifodinis vectigalia magna dare cogebantur Hiſpani. Liv. *XXXIV, 21.* Strab. *Geogr. III.* Africam e marmoribus ſolviſſe vectigalia conſtat ex *L. 1. C. Theod. de metall.* Macedonia etiam, Illyricum, Thracia, Britannia, Sardinia ex metallis vectigalia pendebant. Petr. Burmann *de Vectig. VI.* Poteſtas enim indagandi metalla etiam privatis erat, antequam

illis

illis eamdem ademerat Tiberius. Sueton. *Tiber. XLIX. Plurimis etiam civitatibus & privatis veteres immunitates, & ius metallorum, ac vectigalia adempta.* Reſtituerunt deinde iiſdem hoc beneficium ſequentes principes, ſed ea lege, ut certum inde *canonem metallicum* ſolverent, de quo agit *L. 4. C. Theod. de Metallar.* & ibi Jac. Gothofredus. Ejuſdem generis fuit a cotibus proventus in Creta inſula, de quo Plin. *Hiſt. Nat. XXXVI, 22. L. 15. D. de public. & vectigal.* Meurſ. *Cret. Lib. I. Cap. XII. p. 48. Lib. II. Cap. 11. p. 116.* Vectigalis picariarum mentio fit in *L. 17. §. 1. D. de V. S.* A vectigali etiam liberæ non fuerunt ſalinæ, quales in Macedonia aliiſque provinciis fuiſſe, patet ex Liv. XLV, 29. Plin. *Hiſt. Nat. XXXI, 7. 1. Macchab. X, 29. L. 4. §. 7. D. de cenſib.* De eo quoque vectigali pluribus agit Petr. Burmann. *de Vectigal. P. R. VI.*

CAP. V.

De Municipiis, Coloniis, Præfecturis, Civitatibus fœderatis.

CXIX. Quid interfuerit inter jura civitatis, Latii, Italiæ & provinciarum ſatis adhuc videtur a nobis explicatum. At non omnes in Latio civitates jure Latii, nec omnes in Italia jure Italico, aut in provinciis jure provinciarum uſæ ſunt ſed aliæ MUNICIPIORUM, aliæ COLONIARUM, aliæ PRAEFECTURARUM, aliæ aliis nominibus ſunt inſigni- CXIX. Cur hic agatur de municipiis, coloniis &c.

tæ, de quibus ſingulis paullo diſtinctius agendum.

CXX. Quid municipia? CXX. MUNICIPES erant *cives Romani, in municipiis legibus ſuis & ſuo jure utentes, muneris tantum cum populo Romano participes, a quo munere capeſſendo adpellati videntur, nullis aliis neceſſitatibus, neque ulla lege, quam in quam populus eorum fundus factus eſſet.* Gell. *Noct. Attic. XVI,* 13. Erant ergo I. *cives Romani*, adeoque multis juribus ac privilegiis, quæ ſolis civibus Romanis propria erant, gaudebant, (*u*) ſed non tamen erant *cives ingenui*, ut Romæ habitantes vocat Cicero in *Bruto cap. LXXV.* neque jure optimo civitatis gaudebant, niſi Romæ conſtituiſſent domicilium. II. *Suis legibus & ſuo jure utebantur*, id eſt, propriis ſuis legibus atque inſtitutis, quæ leges municipales dicuntur, *L.* 3. *D. quod vi aut clam. L.* 3. *D. de ſepulcr. viol.* regebantur, neque cogebantur Romanas leges recipere, niſi id ſua ſponte vellent, quo caſu *fundi facti* ejuſmodi populi dicebantur. Cic. *pro Balbo XX.* Non ergo jus ſuum vel *αὐτονομίαν* amittebant municipes, jure ſuffragii donati, ceu exiſtimat Sigonius, *de ant. jure Ital. II,* 7. ſed tantum fœdus, id eſt, non amplius fœderati Pop. Rom. erant, ſed cives. Et ita intelligendus locus Ciceronis *pro Balbo Cap. VIII. In quo magna contentio Heraclienſium & Neapolitanorum*

fuit,

(*u*) Hinc & lupam cum puerulis ſolent in numis ſignare. Vaillant. *de Numiſm. æn. Imp. in Municip. & Colon. T. II. p.* 113.

fuit, quum magna pars in iis civitatibus FOEDERIS SUIS (*x*) *libertatem civitati anteferret.* Vid. Ez. Spanhem. *Orb. Rom. I, 15. p. 36. III. Muneris cum populo Romano erant participes.* Idque præcipue intelligendum de muneribus militaribus, *L. 18. D. de Verb. Sign.* Gaudebant enim municipia jure legionis, adeoque participes erant munerum militarium, unde & dicti videntur municipes.

CXXI. Municipia ejuſmodi non niſi intra Italiam olim erant conſtituta, eoque nomine ante leges Juliam & Plotiam celebrantur Cærites, Tuſculani, Lanuvini, Aricini, Nomentani, Pedani, Fundani, Formiani, Campani Equites, Cumani, Sueſſulani, Acerrani, Privernates, Anagnini, Arpinates, Trebulani, Sabini, aliique plures, de quibus Onuphr. Panvin. *de Rep. Rom. III, p. 354.* Car. Sigon. *de Ant. jure Ital. II, 9.* Poſtea ubi extra Italiam arma victricia extulere Romani, etiam in provinciis civitas non una municipiorum juribus donata eſt. Sic in Bætica Plinius *Hiſt. Nat. III, 2. ſeq.* numerat municipia VIII. in citeriore Hiſpania XIII. in Sardinia II. in Luſitania unum. Eodem

CXXI. Et vel Italica vel provincialia?

(*x*) Ita editiones Ciceronis priores, & ad veterum librorum fidem adornatæ. Aſt. Paull. Manutius & poſtea Iſm. Bullialdus *de populis fundis p. 1. 936. Tom. II. Theſ. Ant. Rom. Græv.* legit *juris ſui libertatem* pro *fœderis ſui libertatem*, quæ lectio etiam editori Pariſienſi Orationum Ciceronis, quæ in uſum Delphini prodierunt, placuit. Sed antiquam lectionem erudite defendunt H. Valeſ. in eodem *Teſ. Ant. Rom. Tomo II. p. 1947.* & Ez. Spanhem. *Orb. Rom. I, 15. pag. 36.*

dem pertinent tot numi, in quibus civitates provinciales,etiam civitate donatæ αὐτονομίαν ſuam celebrant, (*y*) de quibus Henr. Noris. *de Epoch. Syro Maced. III. p. 352.*

CXXII. Triplex municipiorum genus.

CXXII. Sed non una tamen erat municipiorum conditio. Tria eorum genera accurate diſtinguit Feſtus voce *Municipium p. 324.* quem locum a multis laudatum, a paucis intellectum primus accurate expoſuit Ez. Spanhemius *Orb. Rom. I, 15. p. 37. Primo* ergo, ex Feſti ſententia *municipium id genus hominum dicitur, qui quum Romam veniſſent, neque cives Romani eſſent, participes tamen fuerunt omnium rerum, ad munus fungendum una cum Romanis civibus, præterquam de ſuffragio ferendo, aut magiſtratu capiendo*. Hi ergo dum in patria manſerunt, peregrini habiti: Romam commigrantes jura civitatis, ſed non optimo jure conſequuti ſunt, excluſi quippe a ſuffragii latione & petitione honorum. De-

(*y*) In numis æneis Imperatorum a municipiis & coloniis cuſis,quos collegit Io.Foy Vaillantius, occurrũt municipia varia veluti *Ælium Coillutanum* in Numidia. *T. I. p.* 169. 198. 210. *T. II. p.* 31.64.79. *Bilbilis* in Hiſpania *T.* 1. *p.* 12.95.100. *Calagurris* in eadem *T. I. p.* 21. 70. *Caſcantum* in eadem. *T. I. p.* 71. *Cluvia* in eadem *T. I. p.* 72. *Ergavica* in eadem *T. I. p.* 35. 76. 103. *Graccuris* in eadem *T. I. p.* 79. *Ilerda* itidem Hiſpanica. *T. I. p.* 36. *Illergavonia* ibidem *T. I. p.* 77. *Italica* ibidem. *T. I. p.* 37. 51. 78. 92. 96. *Oſca* ibidem. *T. I. p.* 38. 78. 95. 103. *Oſicerda* ibidem. *T. I. p.* 80. *Stobienſe* in Macedonia. *T. I. p.* 132. 135. 143. 149. *T. II. p.* 15. 22. 43. 59. quod tamen tempore Ulpiani juris Italici fuit. *L.* 8. §. 8. *D. de conſib. Tarraco* in Hiſpania Tarraconenſi. *T. I. p.* 47. 53. 83. *Utica* Julia *T. I. p.* 86.

Deinde & id hominum genus dicebantur municipes, *quorum civitas univerſa in civitatem Romanam venit*. Et hi quidem veri cives Romani erant; ipſaque jura ſuffragiorum ac honorum habebant. Unde & certæ tribui adſcribebantur, quemadmodum Piſanos tribui Galeriæ adſcriptos fuiſſe docet Noris. *Cenotaph. Piſan. Diſſ. I*, 1. Tertium denique municipum genus ab eodem Feſto memoratur, *qui ad civitatem Romanam ita venerunt, ut municipia eſſent ſua cujuſque civitatis & coloniæ*: vel, ut paullo ante dixerat, *qui ea conditione cives Romani fuiſſent, ut ſemper rempublicam a populo Romano ſeparatam haberent*. Atque hi in populi Romani leges & jura fundi non erant facti, nec ſe iiſdem obſtrinxerant. Et in his tertii generis municipiis cives non gaudebant jure honorum & ſuffragiorum. Unde nec tribui erant adſcripti, nec participes ſacrorum curialium habebantur, ſed ſua illis erant ſacra municipalia, de quibus Feſtus *l. c.*

CXXIII. Illud adhuc obſervandum de municipiis, in plerisque eam fuiſſe inſtitutam reipublicæ formam, quæ imaginem quamdam ſpeciemque reip. Romanæ referret. Quemadmodum Romæ ſenatus; ita in municipiis decurionum erat collegium, (z) quod AMPLISSIMUM

CXXIII. Res publicæ municipiorum.

(z) Hi ita dicti videntur Velſero *Rer. Auguſt. V. p.* 74. a decuriis, in quas fuerint deſcripti. Habebant hi ſuum cenſum, non ſecus ac Romani ſenatores, qui erat centum millium. Plin. *Epiſt. I*, 19. Quemadmodum etiam Romæ iis, qui non fuerant magiſtratus, nec triumphaverant, ornamenta aliquando conſularia, prætoria,

SIMUM ORDINEM Cic. *pro Cælio XI.* NOBILISSIMUM ORDINEM lapis apud Gruter. *p.* CCCCXXI, 7. ORDINEM SPLENDIDISSIMUM alius *p.* CCLXXV, 2. VIROS PERFECTISSIMOS ET PRINCIPALES & ORDINEM SPLENDIDISSIMUM aliud marmor *p.* CCCLXIII, 2. ORDINEM SANCTISSIMUM marmor apud eumdem *p.* CCCXCIII, 5. ac denique CONSCRIPTOS aliud *p.* CCCCLVI, 1. vocant. Quemadmodum porro Romæ erant bini conſules; ita in municipiis Duumviri, qui ſummo loco civitatibus præerant, & ad conſulum exemplum pro faſcibus bacillis utebantur. Lipſ. *Elect. I,* 23. Sed nonnunquam tamen & faſcium uſum adfectabant. Cicero *Agrar. II,* 34. de L. Conſidio & S. Saltio Capuæ duumviris: *Anteibant lictores, non cum bacillis,* (ceu alias in municipiis fieri ſolebat,) *ſed, ut hic prætoribus anteeunt, cum faſcibus duobus.* Quin aliquando hi duumviri conſulum adfectabant nomen. Quamvis enim id negent Velſer. *Rer. Auguſtarum. V,* 272. Reineſ. *Var. III,* 16. Capuanos tamen magiſtratus ſuos vocaſse coſs. obſervat. Cic. *pro Piſ. XI.* Alia exempla ſeſe offerunt apud Plin. *Hiſt. Nat. VII.*

43.

triumphalia dari ſolebant: Ita & in marmoribus municipiorum frequenter mentio fit ornamentorum Duumviralium, Aedilitiorum, Quatuorviralium, Decurionalium, veluti in Marmore apud Spon. *Miſcell. Erud. Ant. p. CLXIV.* EXORNATO ORNAMENTIS DECURIONALIBUS. Inter ornamenta hęc erat prętexta, decurionibus permiſſa Liv. XXXIV, 7.

43. Phil. a Turre *de colon. Foroiul. p.* CCCLX. Gruter. *Inſcr. p.* CCCLI, 5. Henr. Noriſ. *Cenotaph. Piſ. Diſſ. I,* 3. Fabrett. *Inſcript. X,* 439. Sic & Græce ὕπατοι & διϋπατοι hi duumviri dicti. Olear. ad *Philoſtrat. vit. Herod. p.* 546. Conf. Euerard. Otton. *Diſſ. de conſul. extra Roman. Cap. II.* In municipiis porro erant Dictatores, (Cic. *pro Milon. X.*) Ædiles (Sueton. *de clar. Rhet. VI.*) Quæſtores, Cenſores, qui & *quinquennales* dicebantur. Cic. *Verr. II,* 52. Liv. XXIX, 15. Gruter. *p.* CCCLXVI, 2. CCCCXXXII, 5. immo & prætores Liv. *Epitom. LXXIII.* Plin. *Hiſt. Nat. XVII,* 11. Spon. *p.* CLXXXII. Quatuorviri, Decemprimi, & alii, de quibus Car. Sigon. *de antiquo jure Ital. II,* 8. & omnium accuratiſſime Henr. Noriſ. *Cenotaph. Piſan. Diſſ. I,* 3. Porro quemadmodum Romæ leges ferebantur; ita & in municipiis, idque eadem fere ratione utrobique factum eſſe, patet ex loco Cic. *de Leg. III,* 16. *Et avus quidem noſter ſingulari virtute in hoc municipio, quoad vixit, reſtitit M. Gratidio, cujus in matrimonio ſororem, aviam noſtram, habebat, ferenti legem tabellariam.* Denique & Flamines ſuos habebant, non ſecus ac Romani, quorum meminit Cicero *pro Milon. X.* & publica vectigalia, quibus ſumtus in republica neceſſarii ſuſtinebantur: *L.* 17. *pr. D. de Verb. ſign.* ut adeo in omnibus videantur municipes ſe ad Romanæ reip. formam, quantum fieri poterat, compoſuiſſe.

CXXIV. Hæc de municipiis: pergendum ad COLONIAS. Ita vocabantur oppida, in quæ populus Romanus cives ſuos ad incolendum

CXXIV. Coloniæ quid? & cur deductæ?

dum deduxerat, vel, ut Gellius *Noct. Att.* XVI, 13. ait, *civitates, ex civitate Romana quodammodo propagata*. Solebant enim Romani ex Romuli inſtituto non ſervitute mulctare oppida bello capta, ſed ſæpe in ea colonos ex urbe deducere, qui locis iſtis loco præſidii eſſent. Dionyſ. Halic. VII, 439. Appian. *de Bello civili. p.* 604. Et profecto utiliſſimum erat hoc inſtitutum, tum ad coercendos veteres populos, tum ad reprimendas hoſtium incurſiones. Præterea hoc pacto urbana fæx & ſentina exhauriebatur, multiſque ſeditionibus ſubtrahebatur fomentum. Immo & luculentum hoc erat medium præmiis adficiendi veteranos, iiſque certos agros, e quibus viverent, adſignandi. Car. Sigon. *de antiquo jure Ital. II, 2. p.* 625.

CXXV. Modus deducendi colonias.

CXXV. Coloniæ deductionem præcedebant leges agrariæ, quibus & ager, quem dividi vellet populus, definiebatur, & quibus hominibus, quam multis, per quos, & quomodo eſſet dividendus, præſcribi ſolebat. De quibus legibus agrariis accuratiſſime ſuo more egit Car. Sigon. *l. c. II, 2. p.* 627. Lata ejuſmodi lege, deducebatur colonia aut per *triumviros* Liv. IV, 22. VIII, 16. aut per *decemviros*. Cic. *Agrar. II,* 35. quamvis & *quinquevirorum, ſeptemvirorum, vigintivirorum coloniæ deducendæ* hinc inde fiat mentio: quos omnes decurionibus, auguribus, pontificibus, adparitoribus, ſcribis, librariis, præconibus, architectis, mulis, tabernaculis, ſupellectile, janitoribus, ſtipatoribus corporis magnifice ornatos, poteſtatem in certos annos accepiſſe, non obſcure indicat Cicero *Agrar. II,* 12. 13.

35. Hi ergo ita conſtituti ornatique novos colonos in agros lege definitos ſub vexillo, quaſi exercitum quemdam, educebant. Cic. *Phil. II*, 40. Appian. *de Bell. civ. III. p.* 552. *ſequ.* Plutarch. Gracch. *p.* 839. *Tom. I.* Ubi ad deſtinatum pervenerant locum, novam urbem & agrum (*a*) aratro circumſcribebant, eo more, quem paullo poſt ſequente titulo explicabimus, ſingulisque colonis agri partem adſignabant. Liv. IV, 47. XXXVII, 57. Omnia vero fiebant auſpicato, & factis ſacrificiis, additaque luſtratione, ut ex Cic. *Philip. II*, 40. *Agrar. II*, 12. adparet, ex quo etiam conſtat, nefas fuiſſe, coloniam iterum eo deducere, quo antea deducta fuerat.

CXXVI. Ceterum, ut municipia, ita coloniæ non erant unius generis. Aliæ erant CIVIUM ROMANORUM, aliæ LATINI, aliæ ITALICI Juris. Aliæ porro TOGATÆ vel plebejæ, aliæ MILITARES dicebantur. Et has ſignis quibuſdam in numis diſcerni, obſervant eruditi. Coloniæ enim plebejæ aratro; militares ſigno militari plerumque denotantur. Quæ aratrum & ſigna jungunt, indicant, pri- CXXVI. Coloniæ quotuplices?

R 5

(*a*) De urbe res certa eſt ex locis Varronis, Plutarchi, aliorumque, paullo poſt *Lib. II. Tit I. n.* 6. adferendis. Agros quoque vomere circumſcriptos, patet ex loco Cicer. *Philipp. II*, 40. *Caſtlinum coloniam deduxiſti, quo erat paucis annis ante deducta, ut vexillum tolleres, & aratrum circumduceres, cuius quidem vomere portam Capuæ pæne perſtrinxiſti, ut florentis coloniæ territorium minueretur.*

primam deductionem e civibus, ſupplementum e veteranis militibus fuiſſe, ut notat Raph. Fabret. ad *columm. Trajan. p.* 10. *ſequ.* Addunt alii alia ſigna, veluti Strauch. *de Beryt. Cap. II*, 11. quod coloniæ Italici juris prætulerint in numis virum ritu Gabino cinctum, & bovem agentem. Add. Jo. Harduinus *Antirrhet. p.* 136. quod Italici & Latini juris coloniæ, (quas pro iiſdem habet) nullis ſignis in numis diſtinguantur. Sed hæc omnia plerumque falſa eſſe, jam alii docuerunt. Vid. Ez. Spanhem. *de Uſu & Præſt. numiſm. Tom. II. p.* 602. *& Orb. Rom. II*, 19. Nos ea, quæ certiora ſunt, conſectantes de coloniarum generibus ſingulis diſtincte agemus.

CXXVII. Quid coloniæ civium Romanorũ.

CXXVII. Coloniæ CIVIUM ROMANORUM erant, quas potiore jure, quam Latii, deducebant Romani. Diſcrimen hoc tangit Liv. XXXIX, 56. ubi de colonia Aquilejam deducenda agit; *Illud agitabant*, inquit, *uti colonia Aquilejam deduceretur, nec ſatis conſtabat, an* CIVIUM ROMANORUM *deduci placeret: poſtremo* LATINAM *potius* COLONIAM *deducendam, patres cenſuerunt.* Utrum iſtæ civium Romanorum coloniæ omnia civitatis Romanæ jura retinuerint, an eadem amiſerint, adhuc diſputant eruditi. Car. Sigonius *de ant. jure Ital. III*, 3. iis tantum jura Quiritium tribuit, veluti libertatis, gentilitatis, connubii, patriæ poteſtatis, legitimi dominii, nexus, uſucapionis & ſi qua ſunt hujus generis alia: adimit vero ipſis jura civitatis publica, veluti cenſus, tributorum, vectigalium, ſuffragii, honorum & ſimilia. At Manutius *de civitate Romana*

mana eos jus quoque ferendi ſuffragii magiſtratuumque Romæ gerendorum retinuiſſe contendit, cujus ſententiam etiam ex numis adſtruxiſſe ſibi videtur Jo. Harduin. *Antirrhet. p.* 136. Et certe cives ſæpe vocantur ejuſmodi coloni apud Liv. VIII, 14. VI, 21. Ipſi quoque Latini, qui nomina in coloniam Romanam dederant, cives Romani dicuntur facti, Liv. XXXIV, 24. Romæ porro cenſi leguntur hujus generis coloni apud Livium XXIX, 37. Unde non abſurde colligas, omnia jura civitatis Romanæ retinuiſse cives colonos. Sed potiorem tamen hac in re eſſe Sigonii ſententiam, luculenter oſtendit Ez. Spanhem. *Orb. Rom. I,* 11. *p.* 23. Nihil enim clarius eſt loco Dionis XLIII. *p.* 233. ubi Cæſarem, ait aliis immunitatem, aliis agros, *πολιτείαν δέ τισὶ, καὶ ἄλλοις ἀποί κους τῶν ῥωμαίων νομίζεσθαι: aliis civitatem, aliis autem ut jus haberent coloniarum Romanarum*, dediſſe: ubi jus civitatis Romanæ a jure coloniarum civium Romanorum manifeſto ſejungitur. Ut adeo admodum veroſimile ſit, colonias illas civium Romanorum jura ſuffragii, gerendorumque Romæ magiſtratuum amiſiſse.

CXXVIII. Durior longe conditio erat coloniarum LATINARUM, quippe quæ ne jura quidem Quiritium habebant. Quod adeo verum eſt, ut cives Romani, qui nomina in hujuſmodi coloniam dederant, capitis deminutionem mediam paterentur. Cicero *pro A. Cæcina XXXIII. Certe quæri hoc ſolere, me non præterit, (ut ex me ea, quæ tibi in mentem non veniunt, audias,) quemadmedum, ſi civitas adimi non poſſet, in colonias Latinas ſæpe cives* CXXVIII. Quid coloniæ Latinæ?

noſtri profecti ſint? Aut ſua voluntate aut legis mulcta profecti ſunt: quam mulctam ſi ſufferre voluiſſent, tum manere in civitate potuiſſent. Add. *pro Domo* XXX. Boeth. in *Top. Ciceron. II. p.* 780. Quod vero Salmaſius cum aliis viris doctis autumat, colonias Latinas ex meris libertinis conſtitiſſe, illud dudum eſt a viris doctis exploſum. Plura de coloniis Latinis dabunt Ez. Spanhem. *Orb. Rom. I, 9.* Sigon. *de antiquo iure Ital. II, 3. p. 661.*

CXXIX. Quid coloniæ juris Italicis & provinciales?

CXXIX. Coloniarum ITALICI JURIS jam ſupra meminimus. Eæ procul dubio deteriores adhuc erant conditionis quam Latinæ, paullo melioris tamen, quam provinciales. Diſcrimen inter utraſque maxime in immunitate a tributis conſtitit, ſeu immunitate a cenſu capitis & ſoli. Donat. ad *Suet. Aug. XL.* Gothofr. ad *Cod. Theodoſ. Tom. V. p.* 222. 223. Quanquam enim & provinciales coloniæ nonnunquam immunes erant a tributis, ut conſtat exemplo coloniæ Cæſarienſis primæ Flaviæ *L. ult. §. 7. D. de Cenſib.* & Plin. *Hiſt. Nat. III, 3. & 21.* colonias & civitates immunes ab iis, quæ juris erant Italici diſtinguit; tamen ex *L. ult. §. 5. D. de cenſ.* ſatis patet, non in levatione cenſus ſed immunitate a cenſu capitis & ſoli, illud jus conſtitiſſe. Forma vero cenſionis quæ fuerit & cur ea fuerit inſtituta, ſatis adparet ex *L. 4. D. de cenſib.* cui addendus Jac. Gunther. *de offic. Dom. Aug. III, 9. p.* 591.

CXXX. Quid coloniæ militares?

CXXX. Coloniæ MILITARES ex militibus veteranis: quemadmodum PLEBEJÆ ex civibus, vel, ut poſteriore ævo dicebantur, ex *paganis* vel *privatis* (nam & hi militibus oppo-

poni ſolebant. *L.19.C. de pall. L.2. C.Theod.* *& L.1.C.Juſtin. de falſ.mon. L.5.C. ad L.Jul. majeſt.*) ducebantur. Illæ ideo inventæ, ut veterani milites ſtipendiorum diuturnitate feſſi præmium aliquando laborum caperent. Auctor hujus inſtituti L. Sulla; quem deinde Julius Cæſar, Auguſtus, aliique ſunt imitati. De coloniis militaribus a Sulla & Cæſare deductis teſtatur Appian. *de Bello Civ. III. p.552. Epit. Liv. LXXXIX.* de aliis ab Auguſto miſſis Hyginus *de Caſtramet.* &, qui hic diligentiſſime omnia exſequutus eſt, Sigon. *de antiquo jure Ital. III, 4. p.776. ſequ.* Ceterum in ejuſmodi colonias integræ legiones cum centurionibus ac Tribunis ſuis deducebantur. Hyginus: *Multis legionibus contigit bellum feliciter tranſigere, & ad laborioſam agricultura requiem primo tirocinii gradu pervenire. Nam cum ſignis & aquila & primis ordinibus ac Tribunis deducebantur.* Sed ab uſu receſſit hic mos tempore Neronis, de quo Tacit. *Annal. XIV, 28. Non enim ut olim, univerſæ legiones deducebantur cum Tribunis & centurionibus, & ſui cujuſque ordinis militibus, ut conſenſu & caritate remp. efficerent: ſed ignoti inter ſe, diverſis manipulis, ſine rectore, ſine adfectibus mutuis, quaſi ex alio genere mortalium repente in unum collecti, numerus magis quam colonia.*

CXXXI. Ad rempublicam coloniarum quod attinet, in eo potiſſimum inter colonias & municipia erat diſcrimen, quod hæc ſuis legibus atque inſtitutis; illæ dato a Romanis jure utebantur. Gell. *Noct. Att. XVI, 3. Colonia-* CXXXI. Reſp. coloniarum.

rum alia neceſſitudo eſt, (quam municipiorum,) *non enim veniunt extrinſecus in civitatem, nec ſuis radicibus nituntur, ſed ex civitatibus quaſi propagata ſunt, & jura inſtitutaque omnia populi Romani, non ſui arbitrii, habent*. Iis ergo legibus vivebant coloni, quas dederant Romani, & in primis decemviri, vel triumviri coloniarum deducendarum. Quare merito apud eumdem Gellium miratur Hadrianus Imp. quod Italicenſes, & quædam item alia municipia antiqua, quum ſuis moribus legibusque uti poſsent, in jus coloniarum mutari geſtiverint. Ceterum iiſdem pæne, quibus municipia, etiam coloniæ gaudebant magiſtratibus. Publicum habebant decurionum conſilium, nihilque in lapidibus frequentius eſt ſiglis DEC. COL. quemadmodum in iisdem marmoribus etiam SENATORES COLONIARUM occurrunt apud Reineſ. *Inſcript. p. CXXXII.* Erant & in coloniis Duumviri, Ædiles, Quæſtores, Cenſores. Erant ſacerdotes, augures, pontifices. Cic. *Agrar. II, 35.* Ut adeo non abs re Gellius *l. c.* colonias *quaſi effigies parvas & ſimulacra majeſtatis populi Romani* adpellet. Addatur Car. Sigon. *de ant. jure Ital. II, 4. p. 666. ſequ.*

CXXXII. Quid præfecturæ?

CXXXII. Proximæ ſunt PRÆFECTURÆ, quarum longe durior, quam coloniarum, fuit conditio. Unde & eæ demum civitates in præfecturæ formam redigebantur, quæ iniquæ ingrataeque erga populum Romanum fuerant, fidemque ſemel atque iterum fefellerant. Uti vel ex earum origine apud Liv. I. 38. juncto loco Dionyſ. *Hal. III. p. 187.*

p. 187. adparet. Parum vero a provinciarum forma differebat forma præfecturarum. Quemadmodum enim in illam quotannis præſides; ita in præfecturas *præfecti* mittebantur, qui tamen eo quoque differebant, quod illi a populo, vel a Senatu libera adhuc republica deligerentur: hi partim a populo, partim a prætore. Feſt. voce *præfectura p.* 374 Præfecturæ ergo neque jure civitatis, neque Latii, neque Italico gaudebant, ſed privatum eorum jus omne ab edictis præfectorum: publicum a Senatu Romano proficiſcebatur, qui iis pro lubitu tributa, vectigalia, militiam imperabat. Fuere tamen & præfecturæ aliæ aliis liberiores. Quemadmodum enim, Capua in præfecturæ formam redacta, nullum in urbe remanebat corpus civitatis, nullus Senatus, nec plebis concilium, nec magiſtratus teſte Livio, XXVI, 16. ita in aliis præfecturis, Feſto auctore fuit *quædam respublica, quamvis magiſtratus ſuos non haberent*. Sane fuit in reliquis Senatus ſimulacrum, qui conventus diei ſolebat, qualem etiam poſtea, patrono Cicerone, Capuani impetrarunt. Cic. *pro Sext. IV.* fuit ordo equeſtris, fuere, qui publicam rem curarent, Ædiles & Quæſtores. Sed his omnibus præerant, qui juris dicundi cauſſa Roma mittebantur, præfecti, quos Feſtus (dummodo non in mendo cubat locus, *Sexviros* & *Quatuorviros*; Horatius vero *Serm. I, 5. v. 35.* *Prætores*, adpellat, ubi de Præfectura Fundana:

Fundos, Aufidio Luſco prætore, libenter
Linquimus, inſani ridentes præmia ſcribæ,

Præ-

Prætextam, & latum clavum, prunaque catillum.

Præfecturas hujuſmodi in quas Populi ſuffragiis Præfecti mittebantur, Feſtus recenſet Capuam, Cumas, Caſilinum, Vulturnum, Liternum, Puteolos, Acerras, Sueſſulam, Atellam, Calatiam: contra Prætor præfectos teſte eodem mittebat Fundos, Formias, Cæren, Venafrum, Allicas, Privernum, Anagniam, Fruſinonem, Reaten, Saturniam, Nurſiam, Arpinum: ex quibus tamen urbibus pleræque poſtremis temporibus ad coloniarum vel municipiorum conditionem pervenerunt. Vid. Car. Sigon. *de ant. jure Ital. II, 10. ſequ.*

CXXXIII. Civitates fœderatæ?

CXXXIII. Reliquæ civitates, quæ neque municipia, neque coloniæ neque præfecturæ erant, civitates FOEDERATÆ dicebantur. Erant enim liberæ, niſi quod ex fœdere quædam debebant Romanis. Talis civitas fœderata erat Capua, antequam in præfecturæ formam redigeretur, item Tarentum, Tibur, Præneſte, Neapolis, quæ licet fœdere obſtrictæ Romanis, adeo tamen rempublicam ſuam habebant, ut & ii, quibus aqua & igni interdictum, civitatem Romanam amiſiſſe viderentur, ſimul ac in ejuſmodi civitatem fuiſſent recepti. Forma reip. varia erat, ſiquidem aliæ dictatoribus & conſulibus, aliæ aliis magiſtratibus parebant, ceu luculenter idem oſtendit Sigon. *l. c. II, 14.*

C A P. VI.

De ſtatu Peregrinorum.

CXXXIV. Omnes, qui non erant cives, veteribus Romanis PEREGRINI dicebantur, ſive Latini eſſent, ſive Italici juris; ſive in provincia, ſive in præfectura aliqua morarentur. Schilter. *Diſſert. de jure peregrin. n. IX.* Hinc & in Latini juris hominibus τῆς ξενίας σύμβολα, *ſigna peregrinitatis* reperit Appian. *de Bell. civ. II. p.* 443. Et legem Menſiam, dum peregrinorum meminit, etiam ad Latinos pertinere, contra M. Vetran. Maurum demonſtravimus in *Comment. ad L. Jul. & Pap. II, 9. p.* 226. Neque tamen negaverim Latinos, quippe civibus Romanis propiores, aliquando a peregrinis ſejungi, veluti in *L.* 17. §. 1. *ff. de pœn.* & apud Ulpian. *Fragm. V,* 4. *XIX,* 4. Poſtea ubi Antoninus Caracalla civitatem cum omnibus, qui in orbe Romano vivebant, ingenuis communicaverat; ſoli libertini Latinæ & dedititiæ conditionis peregrini habiti ſunt, ceteri omnes Romani dicti. Inde eſt, quod dedititios peregrinis accenſet Ulpianus *Fragm. XX,* 14. De reliquis omnibus Romani orbis incolis ait Aug. in *Pſalm. LVIII. Part.* 1. *ſub fin. Quiſnam non cognoſcit, gentes ſubjectas imperio Romano? qua quidem erant, quando omnes Romani facti ſunt, & omnes Romani dicuntur.* Quod adeo verum eſt, ut & univerſum Romanum imperium Romania adpellatum ſit, ut pluribus veterum teſtimoniis demonſtrarunt Caſaubon. ad *Lamprid. Alex. Sev. V.* Juſtell. ad *Can. Eccl. univ. IV.*

CXXXIV. Qui peregrini dicti?

IV. p. 95. *Tom. I.* Ez. Spanh. *Orb. Rom. II,* 10. *p.* 89. Ex quo vero Juſtinianus etiam libertinos civitatis Romanæ fecit participes; exolevit pæne peregrinorum nomen; totiusque orbis incolæ in *Romanos & Barbaros* diviſi ſunt, quos ſolos una cum ſervis in *ea unica totius mundi civitate peregrinari* dicit Sidonius *Epiſt. I, 6.* Quemadmodum ergo omnes Romani Imperii provinciæ Romaniæ vocabulo veniebant; ita reliquas terras dicebantur ἡ βάρβαρος, vel *barbaricum*, eadem forma, qua veteres dicere ſolebant *hoſticum*, *pacatum*, *Vindelicum*, *Noricum*, *Celticum*, *Geticum*, ceu præclare docuit Jo. Fridr. Gronov. *Obſ. II, p.* 233.

CXXXV. Peregrinis in urbe prætor ſingularis jus dicebat.

CXXXV. Libera adhuc republica paullo durior erat peregrinorum conditio. Verſari quidem in urbe poterant, ſed ita, ut ſejuncta a civibus eſset in peregrinos juriſdictio. Præter urbanum enim Prætorem alius quoque erat, peregrinus dictus, qui juri inter peregrinos & cives dicundo præerat. *L.* 2. & *L.* 10. *D. de dolo L.* 1. *D. de reb. eor.* Creatus primum eſt A. V. C, DX. ut auctor eſt Flor. *Epit. Liv. XIX.* Inter urbanum vero & peregrinum Prætorem cum aliæ, tum hæ quoque erant differentiæ, quod ille hoc erat honoratior, quod apud illum lege agi poterat, apud hunc non poterat, ut erudite oſtendit Franc. Hotoman. *de Magiſtr. Rom. p.* 121. Eumdem edictum in albo proponere conſuevisſe quod negat idem ὁ πάνυ Hotomanus, ſupra ſuo loco a nobis demonſtratum eſt.

CXXXVI. Sæpe ex urbe expellebantur.

CXXXVI. Deinde in urbe quidem habitabant peregrini: ſed veluti precario. Unde ſæpe

ſæpe magiſtratuum arbitrio urbe expulſi ſunt. Sic jam anno V. C. ɔcxxvii. peregrinos omnes urbe excedere juſſerat M. Junius Pennus, Tribunus plebis, cujus legis mentio fit apud Cicer. *de Offic. III*, 11. *in Brut. XXVIII.* & Feſt. *voce reſpubl. p.*407. Similem legem A. V. C. ɔclxxxviii. L. Cotta & L. Torquato Coſſ. tulit, non Æmilius quidam Papus, (*b*) nec, ut Ant. Auguſtino viſum, Papirius quidam, ſed C. Papius Celſus, qui omnes peregrinos, exceptis iis, qui Italiam incolebant, & Glaucippo neſcio quo, urbe exeſſe juſſit. Dio Caſſ. *XXXVII. p.*37. Cic. *de Offic. III*, 11. *Agrar. I*, 4. *pro Archia V.* (*c*) Idem deinde factitarunt Imperatores, quoties arctior annona incolarum numerum imminui ſuaderet. Auguſtum magna aliquando ſterilitate ac difficili remedio venalitias & laniſtarum familias peregrinosque omnes, exceptis medicis & præceptoribus, partemque ſervitiorum urbe expuliſſe, auctor eſt Suet. *Aug. XLII.* Idem ſuo tempore factum, conqueritur Ambroſ. *de Offic. III*, 7. Sed poſte-

(*b*) Ita exiſtimaverat neſcio quis, quem erudite refellit Car. Sigon. *de Nomin. Rom. p.*1426. *edit. Gothofr.*

(*c*) Monimentum hujus legis Papiæ egregium exſtat in numis L. Papii Celſi, C. illius Papii legislatoris agnati, in quibus tabella conſpicitur, cum litteris PAPI, quam de lege hac Papia interpretantur Ezech. Spanh. *de Vſu & Præſt. Numiſm. VI. p.* 180. Fulv. Urſin. *de Famil. Rom. p.* 196. Adde, quæ de hæc lege diximus plenius in *Comm. ad L. Jul. & Pap. Popp. I*, 1, 3.

poſterius hoc exemplum de barbaris Romæ commorantibus videtur intelligendum. Nati enim in orbe Romano tantum abeſt, ut Roma exularint, ut maximam plebis Romanæ partem conſtituerent ſub Imperatoribus, maxime ex quo tempore omnes qui in orbe Romano vivebant, cives eſſe juſſerat Antoninus Caracalla. Jam ſub Domitiano ea de colluvie conqueritur Juvenal. *Sat. III, v.* 58.

Quæ nunc divitibus gens acceptiſſima noſtris,
Et quos præcipue fugiam, properabo fateri,
Nec pudor obſtabit: non poſſum ferre, Quirites,
Græcam urbem, quamvis quota portio fæcis Achæi?
Jam pridem Syrus in Tiberim defluxit Orontes,
Et linguam & mores & cum tibicine chordas
Obliquas, nec non gentilia tympana ſecum
Vexit; & ad circum juſſas proſtare puellas.

Et Herodianus *Hiſt. I,* 12. referens, peſtilentiam ſub Commodo Romanum orbem devaſtaſſe, eam potiſſimum addit in civitatem Romanam ſæviſſe, πολυάνθρωπόν τε οὖσαν καὶ τοὺς πανταχόθεν ὑποδεχομένην, *quæ & per ſe populo abundarit, & advenas toto orbe confluentes exceperit.* Idem *Lib. VII. cap.* 7. populi Romani indolem, qualis ſub Maximino Imperatore fuerit, deſcripturus: Καὶ πάντες μὲν, inquit, ὄχλοι κοῦφοι πρὸς τὰ καινοτομούμενα, ὁ δὲ ῥωμαίων δῆμος ἐν πλήθει μεγίστῳ καὶ ποικίλῳ συγκλύδων τε ἀνθρώπων πολὺ καὶ ῥάδιον ἔχει τὸ τῆς γνώμης εὐκίνητον. *Nam etſi ubique vulgus ſemper ad res novas leviſſimum; tamen Romana plebs in primis, quæ ex magna variaque etiam peregrinorum multitudine conſtat, longe ceteris mobilior eſt.*

Et

Et ſane tot Romæ Syri, Phœnices, Ægyptii, Afri, Græci, Aſiatici non modo inter plebejos erant, ſed & ſummis fulgebant honoribus, ut nihil fere Romani ſanguinis Romæ ſupereſse videretur, & urbem incolis privaturus fuiſſet, qui juſſiſſet urbe excedere peregrinos.

CXXXVII. Quod ad jura peregrinorum attinet; paucis omnia complectemur, ſi eos tum juribus Quiritium, tum jure publico civitatis plane caruiſse dixerimus. Non ergo liberi erant jure Quiritium ita, ut flagris virgisque cædi non poſſent. Neque erat ipſis jus connubii cum civibus, Ulpian. *Fragm. V.* 4. (quamvis eſset jus matrimonii, quod vocabulum juris gentium eſse docuimus in *Elem. Jur. Civ.* §. *CL.*) neque jus patriæ poteſtatis, *L.* 3. *D. de his qui ſunt ſui vel alieni jur.* neque jura patronatus *L.* 10. §. 2. *D. de in ius voc.* Plin. *Epiſt. X.* 12. neque teſtamenti factio, (*d*) aut jus ex teſtamento quidquam capiundi; *L.* 1. *D. ad L. Falc.* Ulpian. *Fragm XX*, 14. *L.* 1. *C. de her. Inſt. L.* 6. §. 2. *D. eod.* Immo nec teſtibus eis eſse licebat in teſtamento civis *L.* 30. *C. Theod. de hæret.* Denique nec jus habebant legitimi dominii, nexus, mancipii, (quamvis recte ab iis iniri

CXXXVII. Jure Quiritium & civitatis carebant peregrini.

(*d*) Hinc mortuo peregrino, bona aut tamquam vacantia in fiſcum cogebantur, aut privato adquirebantur, ſi peregrinus ſe ad aliquem veluti patronum adplicuiſſet, eique in clientelam dediſſet. Tunc enim, illo mortuo, patronus JURE ADPLICATIONIS in iſtius peregrini bona ſuccedebat. Cic. *de Orat. l.* 39.

iniri & explicari poſſent contractus & negotia juris gentium, quibus etiam acceptilatio, non quidem ratione originis, ſed ratione uſus accenſentur. *L.* 8. §. 4. *D. de acceptilat.*) nec jus uſucapionis, de quo jam in XII. Tabulis fuerat cautum: ADVERSUS HOSTEM ÆTERNA AUCTORITAS ESTO. Vid. infra *Lib. II. Tit VI.* Quum ergo jus Quiritium nullo modo haberent; facile patet, eos multo minus gaviſos juribus cenſus, legionis tributorum, ſuffragii, petendorum honorum, aliisque hujus generis.

CXXXVIII. Exceptiones quædam hujus regulæ. CXXXVIII. Sed quamvis hæc omnia recte ſe habeant; non unam tamen illa patiuntur exceptionem. Primo enim, ut ſupra diximus, haud paullo melior erat conditio Latinorum & Italorum, qui tamen & ipſi peregrinis ante legem Juliam accenſebantur. Deinde multis peregrinis concedebantur quædam jura Quiritium vel beneficio populi, vel clementia Principum. Sic jam ſupra obſervavimus, datum eſse quibusdam peregrinis jus connubii, patriæ poteſtatis, teſtamenti factionis. Et hoc eſt celebre illud jus, utendi toga, cujus mentio fit *L.* 11. *D qui teſtam. fac poſſ. L.* 32. *D. de jure fiſci.* Accedit tertio, quod licet jure Quiritium teſtari haud poſſent peregrini, liceret tamen eis *adverſus civitatis ſuæ leges teſtari*, (*e*) uti

(*e*) Hinc & ii, quibus aqua & igni interdictum fuerat, quamvis ad peregrinitatem eſſent redacti, teſtari tamen poterant, ſecundum leges videlicet civitatis, in quam fuerant recepti, & ſub Tiberio adhuc exemplum ejuſmodi teſta-

uti ait Ulpianus *Fragm. XX*, 14. Ubi *adverſus* idem eſse ac *ſecundum*, jam pridem obſervarunt eruditi. Quarto, multa etiam in fraudem legum commodumque peregrinorum fuerant inventa. Sic tametſi nihil ex teſtamento capere poſset peregrinus, recte tamen & jure aliquamdiu capiebat per fideicommiſsum. §. 1. *Inſt. de fideicomm. hered.* quamvis poſtea omnia fideicommiſsa in fraudem legum relicta irrita eſse juſserit SC. Plancianum, *L.59. §.1. D. ad L. Falc.* Ulp. *Fragm. XXV*, 17. quod ſub tempora Veſpaſiani, M Plancio Varo Coſ. ad Senatum referente, conditum eſſe, conjecimus in *Comm. ad L. Jul. & Pap. Popp. II*, 6. *p* 192. *ſequ.* Denique multa ſenſim ſub Imperatoribus mutata ſunt, quæ antiqui Romani in peregrinorum odium conſtituerant. Sic quum *caſtra olim eos, quos ad labores & pericula accipiebant, faſtidioſe legerent*; ut ait Seneca *Epiſt. XLIV* poſtea etiam provincialibus, ac denique ipſis peregrinis & barbaris locus non ſolum inter auxilia & ſocios, ſed & in ipſa legione, conceſſus eſt, ut jam ſupra eſt a nobis obſervatum.

CXXXIX. Quum ergo tanta eſset inter cives & peregrinos differentia; haud ſane mirandum eſt, etiam externis quibusdam ſignis ſecretos illos voluiſse Romanos. Cives incedebant togati, qui togæ amictus tam proprius iis

CXXXIX. Peregrinis non erat ius togæ.

menti memoratur apud Tacit. *Annal. IV*, 43. Sed hic ipſe Princeps ejuſmodi exſulum teſtamenta primus prohibuit, teſte Dione *Caſſ. Hiſt.* LVII. *p.* 618.

iis erat, ut & Togati pro Romanis, quemadmodum palliati pro Græcis, dicantur. Sicuti ergo dedecori hoc erat Romanis, ſi palliati incederent: Cic. *pro C. Rabirio, cap. IX.* ita peregrinis togæ uſu legibus fuerat interdictum, Sueton. *Claud. XXV.* Plin. *Epiſt. IV,* 11. *VII,* 3. adeoque ſpeciali conceſſione opus erat peregrinis, qui togati incedere vellent. *L.* 32. *D. de jure fiſci.* (*f*) Erat vero toga amictus exterior, laneus, ſemicircularis, tunicæ ſuperinjectus, apertus & ad talos uſque defluens, quem plures deſcribunt. A. Ruben. *de Re Veſt. I,* 6. *p.* 39. Jo. Bapt. Donius *de utraque penula.* Car. Sigon. *de Judic. III,* 18. Ceterum quamvis communis hic eſſet civium habitus; ordines tamen inſignibus quibusdam diſtinguebantur. Magiſtratus enim toga prætexta; ſenatores lato clavo; equites anguſto clavo uti ſolebant. Enimvero exolevit ſenſim ipſos inter Romanos togæ uſus, (*g*) magisque placuere tunicæ & birri, ut magno eruditionis adparatu oſtendit Claud. Salmaſ. *Adonat. ad Tertullian. de Pallio p.* 79.

CXL.

(*f*) Gloſſæ ergo figmentum eſt, in ea lege *togam* accipi pro munere advocati. Vid. Schilter. *diſſ. de iure peregrin. n. XXVII.*

(*g*) De Auguſto Sueton. *Aug. XL. Etiam habitum cultumque priſtinum reducere ſtuduit. At viſa quondam pro concione pullatorum turba, indignabundus & clamitans: En ait:*

Romanos rerum dominos, gentemque togatam.

Unde patet, jam ipſis Auguſti temporibus togæ uſum exoleſcere cœpiſſe.

CXL. Sic & nominibus diſcernebantur cives & peregrini; ſiquidem illi etiam prænominibus, hi ſolis nominibus utebantur, neque prius prænomina accipiebant, quam eſſent in civitatem adſciti. Cic. *Epiſt. ad Famil. XIII, 36. Cum Demetrio Mega mihi vetuſtum hoſpitium eſt: familiaritas autem tanta, quanta cum Siculo nullo. Ei Dolabella, rogatu meo, civitatem a Cæſare impetravit: qua in re ego interfui. Itaque nunc P. Cornelius vocatur.* Ex quo loco etiam adparet, ipſa gentilia etiam nomina, ut cognomina eorum, adſciviſse peregrinos, a quibus fuerant civitate donati, vel alio adfecti beneficio. Id quod etiam ex præcedente epiſtola diſcimus, ubi de Piloxeno, qui poſtea C. Avianus dictus eſt: *Nomen autem Aviani,* inquit, *conſequutus eſt, quod homine nullo plus eſt uſus, quam Flacco Aviano, meo, quemadmodum te ſcire arbitror, familiariſſimo.* Sed ne nimium excreſcat hæc adpendix; hic quidem ei colophonem imponere viſum eſt.

CXL. Nec prænomina habebant.

LIBRI II. TIT. I.

De rerum diviſione, & adquirendo ipſarum dominio.

QUum ſuperiore libro de jure perſonarum expoſuerit Juſtinianus; hoc ſecundo, Cajum ſequutus ducem, DE REBUS agit. Quare rerum diviſiones paullo adcuratius ac diſtinctius ex antiquitatibus Romanis proponere, atque hinc inde illuſtrare juvabit. Ceterum res & pecunia quomodo differant in jure noſtro, ex *L.* 5. *pr. D. de Verb. ſign.* ſatis notum eſt.

I. Prima rerum diviſio.

I. Summa rerum diviſio, ut recte obſervat Cajus, *L.* 1. *D. de diviſ. rer.* (*a*) in duos articulos deducitur. Aliæ enim erant DIVINI JURIS; aliæ HUMANI. Illæ iterum in SACRAS & RELIGIOSAS dividebantur. SANCTÆ enim quæ vulgo addi ſolent, tantum *quodammodo divini juris* habebantur, quia & ipſæ pontificio jure continebantur, *ut diligentius urbs religione, quam mœnibus cingeretur*. Cicero *de Nat. Deor. III*, 40.

II. Res ſacræ.

II. Res SACRÆ dicebantur, quæ publico civitatis inſtituto auctoritate Pontificum erant Dis ſuperis ſollemniter conſecratæ. *Feſt. voce ſacer. p.* 417. quales erant aræ, ædes, donaria,

(*a*) In Aniani compilatione, in qua ea lex aliter legitur, totum hoc Caii fragmentum interpolatum eſse, vel primo intuitu patet. Aleand. *Not. ad Caii Inſt. II*, 1, 1.

ria, (*b*) & quidquid fuerat Diis conſecratum. Et quidem uni Deo publice conſecratæ ædes, *fana*; pluribus ſimul, tanquam συμβώμοις dedicatæ *delubra* dicebantur. Iſ. Voſſ. ad *Pomp.* Mel. *II* 3. *p.* 147. Publice, inquam, conſecratæ. Nam vel Senatus auctoritas, vel populi juſſus, vel principis decretum accederet oportebat. Privata enim auctoritate nihil fiebat ſacrum. Vid. Guther. *de jure pontif. III*, 12. Templa ſacra fiebant, *inauguratione*, dum augures ſpatium ſollemniter capiebant. Tacit. *Hiſt. IV*, 83. Id enim dicebatur *inaugurari*. Cic. *pro Domo LIII.* Quæcumque vero loca non erant inaugurata, ea non *templa* dicebantur, ſed *ædes ſacræ*. Gell. *Noct. Att. XIV*, 1. Sequebatur II. *Luſtratio areæ*, quæ fiebat a militibus, quibus fauſta erant nomina, felicibus ramis, quibus ſuccedebant virgines Veſtales cum pueris puellisque patrimis & matrimis, quæ aqua e rivis, fontibus, amnibus-

(*b*) Aliæ erant res *ſacro commendatæ*, ut vocat Cicero *de Leg. II*, 9. Hæ enim non conſecratæ erant Dis, ſed tantum ſecuritatis cauſsa in templis depoſitæ. Cic. *de Leg. II*, 16. Sane in templis & delubris ſecuritatis cauſsa deponi ſolebant res pretioſiſſimæ. In templo Saturni & Opis adſervabantur leges, SCa, pacta, fœdera & pecuniæ publicæ. Severus Imp. pecunias ſuas & theſauros in templis repoſuerat. Herodian. *Hiſt. IV*, 4. Quinimo in Pacis templum, omnium opulentiſſimum & egregie munitum univerſos ferme ſuas divitias congregaſſe, refert idem auctor. *Lib. I. Cap.* 14. Unde & templa cuſtodiis militaribus cincta fuiſse, obſervat Lipſ. *Not. ad Tacit. Annal. Lib. I. p.* 17.

que hauſta univerſam aream perluebant. Denique & magiſtratus aderant, qui præeunte Pontifice ſuovetaurilibus luſtrabant ſpatium, & ſuper cæſpitem reddebant exta, ac denique precati Deos, ut ſuas ſedes divina ope attollerent, fundamenta ſollemniter jaciebant, injecto ingente ſaxo. Tacit. *Hiſt. IV*, 83. Lapis ejusmodi dicebatur *auſpicalis*, qualis deſcribitur apud Grut. *Inſcript. p. XXXIX*, 5. Abſoluta æde, etiam III. *dedicatione* opus erat, peragenda a magiſtratu majore, qui præeunte Pontifice ſollemne carmen recitabat, (*c*) poſtem manu tenens, (*d*) Liv. II, 8. Cicero *pro domo* XLVII. Valer. Max. V, 10. Grut. *Inſcript. p.* XXIII, 12. Formulas, ut ſolet, magno ſtudio collegit Barn. Briſſon. *de Formul.* I. *p.* 124. Ut vel unam exempli cauſſa proferamus, Jovi Feretrio templum his verbis dedicavit Romulus: JUPITER FERETRI, HÆC TIBI VICTOR ROMULUS

(*c*) Ab his ſollemnibus verbis templa etiam FANA dicta ſunt. Feſt. *voce fanum. p.* 287. *Fanum a fano dictum, ſive a fando, eo quod, dum Pontifex dedicat, certa verba* FATUR. Ita & Varro *de Lingua Lat. V*, 7. *p.* 38. Argutiora enim ſunt illa Iſ. Voſſii *ad Pompon. Mel. p.* 147. fanum derivantis a Græco ναὸς, ναϝὸν, unde tranſpoſitione Aeolica factum *fanus* vel *fanum*. Plutarchus *in Poplic. p.* 104. Sollemne iſtud carmen vocat νενομισμένας ἐπὶ τῇ καθιερώσει φωνὰς, *legitima dedicationis verba*.

(*d*) Unde & *manu conſecrationes fieri* dicebantur. Cicero *de Leg. II*, 11. Et Ovid. *Faſt. I. v.* 603.

Sacra vocant auguſta patres: auguſta vocantur
Templa ſacerdotum rite dicata manu.

LUS REX ARMA FERO, TEMPLUMQUE IIS REGIONIBUS, QUAS MODO ANIMO METATUS SUM, DEDICO SEDEM OPIMIS SPOLIIS, QUÆ, REGIBUS DUCIBUSQUE HOSTIUM CAESIS, ME AUCTOREM SEQUENTES POSTERI FERENT. Liv. I, 10. Solebant denique dedicationi IV. *Leges* quædam adiici, quales hinc inde in vetuſtis marmoribus leguntur, recenſitæ ab eodem Briſſon. *Form. I. p.* 125. Accedebant demum epulæ & ſportularum diſtributio, vel publico nomine, vel a privatis factæ, quarum meminit marmor apud Reineſ. *Claſſ. I,* 99. Quibus omnibus rite peractis, ita occupaſse locum credebatur religio, ut nunquam eſse poſſet in dominio privati, etiamſi ædes eſsent dirutæ aut vetuſtate collapſæ. Plin. *Epiſt. X,* 76. *L.* 6. *D. h. t. L.* 73. *D. de contrah. emt.* Unde Macrobius *Saturn. III,* 3. Sacra *Deorum haberi*, id eſt, in Deorum dominio eſſe ait. Sacræ tamen res eſſe deſinebant exauguratione, quæ fiebat per evocationem ſacrorum, *L.* 9. *D. h. t.* quo de ritu videndi Macrob. *Saturn. III,* 8. Jac. Ræward. *conject. II,* 17. Briſſon. *de Form. I. p.* 54. 63. 64. Captæ quoque ab hoſtibus res ſacræ eſse deſinebant, liberatæ tamen, quaſi poſtliminii jure priſtinam recuperabant ſanctimoniam. *L.* 36. *D. de relig. & ſumt. fun.* Unde facile patet, cur Romani hoſtes DIVINA HUMANAQUE omnia dedere juberent. Liv. I, 38.

III. RELIGIOSÆ res, non minus ac ſacræ, juris Pontificii erant, ut patet ex fragmento Ciceronis apud Nonium Marcell. II, 805. III. *Res religioſæ.*

p. 582. Unde etiam *ſancta* aliquando dicuntur, tamquam ſanctione a Pontificibus munitæ. Gell. *Noct. Att. IV*, 9. Statim vero locus fiebat religioſus, ſi quis mortuum in locum ſuum intuliſset. *L.* 6. *D. h. t.* ſive id liberi hominis eſset cadaver, ſive ſervi. *L.* 2. *D. de relig. & ſumt. fun.* Unde & divi fratres Cenotaphium religioſum eſse negant, *L.* 7. *D. de rer. diviſ.* quamvis aliud viſum fuerit Marciano in *L.* 6. §. *ult. D. eod.* ubi conferendus Ampl. Bynkersh. *Obſ. I*, 5. Ante reſcriptum illud cenotaphium religioſum habitum eſse, vel ex illis Virgilii *Æn. III*, *v.* 303. patet:

--- Maneſque vocabat
Hectoreum ad tumulum, viridi quem ceſpite inanem
Et geminam, lacrymis cauſſam, ſacraverat aras.

Religioſa ejuſmodi loca ſemper erant extra urbem, (*e*) in agris, & maxime propter vias publicas. Unde tam frequens *viatorum* mentio fit in antiquis monimentis.

IV. Qualia Romæ ſepulcra fuerint? IV. RELIGIOSA habebantur ſepulcra, quia dedicata erant *Dis Manibus*. Hæc qualia apud Romanos fuerint, paullo accuratius eſt explicandum. Unuſquiſque ſepulcrum ſibi in ſuo

(*e*) Non licebat enim per Leges XII. Tabularum mortuum intra urbem ſepelire: Cicero *de Leg. II*, 23. Quam legem confirmarunt Hadrianus *L.* 3. *D. de ſepulcr. viol.* & Diocletianus & Maximianus, Augg. *L.* 12. *C. de religioſ.*

ſuo aliquo fundo deligere ſolebat. Bene tamen de republica meritis locus publice dari, Reineſ. *Inſcr. Claſſ. VI*, 32. pauperibus & minus locupletibus indulgentia Pontificum attribui ſolebat. Idem *Inſcr. Claſſ. XVII*, 1. Aliquando plebem ſibi conciliaturi, prædium aliquod ſepulcris pauperum deſtinabant, veluti Bæbius Gemellius Saſſinas, qui in monimento apud Reineſ. *Claſſ. VII*, 20. *municipibus ſingulis, incolisque loca ſepulturæ dat, circa ſuum prædium, extra qui ſibi laqueo manus intulerint, & qui quæſtum turpem profeſſi ſint*. Ditiores plerumque eo loco exſtruebant pyramidem, columnam aliamve molem ſplendidam, e marmore plerumque ſolido, unde & *Domus marmorea* pro ſepulcro dicitur. Tibull. *III*, 2. Et quamvis, quantum ſumtuum ſepulcris impendi poſſet, Edicto Ædilium expreſſum eſſet, teſte Cicerone *Philip. IX*, 7. *Epiſt. ad Attic. XII*, 35. 36. Reineſ. *Inſcr. II*, 73. tanta tamen, gliſcente luxu ea in re Romanorum magnificentia eluxit, ut eam non ſine ſtupore in marmoribus & monimentis intueamur. In ipſis ſepulcris ſpecus ſubterranea dicebatur HYPOGÆUM ubi locus erat certo ollarum vel urnarum numero deſtinatus, qui OLLARIUM vocabatur, Grut. *Inſcript. p. DCCCCXXXV*, 9. Reineſ. *Inſcr. Claſſ. XI*. 100. vel SCHOLA OLLARUM. Reineſ. *Claſſ. XVI*, 53. Jus enim ſepulcrorum erat diverſum. Alia plures; alia pauciores urnas habere poterant. In inſcriptione Reineſiana *Claſſ. XVI*, 60. ſunt OLLÆ SINGULARES PERPETUÆ V. In aliis monimentis numerantur

XV. Id. *Inſcr. Claſſ.* XVI, 53. in aliis XXIV. Id. *Claſſ.* XIV, 145. in aliis XXIX. Id. *Claſſ.* I, 240. Sed ita ſe res habebat, quamdiu corpora cremari ſolebant, id quod poſt Antoninorum tempora factum eſſe, ex monimentis pæne innumeris patet. Exoleſcente paullatim eo ritu, arcas loco ollarum conſtituebant in hypogæis, vel marmoreas vel ex lapide Tiburtino, Grut. *Inſcr. p.* MCVIII, 6. vel fictiles, Id. *Inſcr. p.* DCCCCIII, 12. vel Aſio lapide, cujus ea vis erat, ut cadavera ſtatim conſumeret. Qui lapis quum frequentiſſime his uſibus inſerviret, factum eſt, ut arcæ illæ dictæ ſint *ſarcophagi*, ceu jam vidit Cujac. *Obſ.* XXI, 13. Quemadmodum ergo in aliis monimentis legimus, ibi ſita OSSA, Grut. *Inſcript. p.* DXXXVII, 7. *p.* DCCCLXII, 3. vel CINERES: Id. *p.* DCXCVI, 5. ita in aliis verba occurrunt: CORPUS INTEGRUM CONDITUM SARCOPHAGO. Id. *pag.* DCLXXXVIII, 10. *p.* DCLXXXIX, 8. In eodem porro HYPOGÆO, ubi oſſa, cineres, cadavera requieſcebant, erant *lampadaria*, vel lychnuchi, quorum mentio fit apud Dion. Caſſ. *in Domitian. vit.* & apud Reineſ. *Inſcr. Claſſ.* I, 240. & *Claſſ.* XI, 100. eorumque cura, niſi ita comparata eſſent, ut perpetuo lucerent, demandari ſolebat libertis vel ſervis. Supra hypogæum erant cœnacula, Grut. *p.* DCXL, 2. armaria, Grut. *p.* CCCLXXXIII, 4. aræ, Grut. *p.* DCCVI, 13. *p.* DCCVIII, 4. *p.* DCCXXI, 8. *p.* DCCCVII, 12. immo & ſigna & ſimulacra deorum & genii familiæ, qualia deſcribuntur

in

in marmore apud Reineſ. *Inſcr.I*, 240. Unde facile patet, cur ibi & æditui fuerint, qualis ille ÆDITUUS SEPUL. SERG. FAMILIÆ, qui ÆDITUAVIT ANN. XII. Reineſ. *Inſcr. Claſſ.V*, 53. itemque cur itum, ambitum, aditum ſepulcris ſuis ſtipulati ſint veteres, ad coronandum, ſacrificandum, veſcendum, quales formulæ ſunt apud Grut. *p.* DLX, 5. *p.* DCCCLXIV, 2. *p.* DCLXII, 5. *p.* MLXXXI, 1. cur item & eam legem ſepulcris additam reperiamus, ut ſi quis ibi furtum feciſſet, perinde obligatus ſit, ac ſi ſacrilegium commiſiſſet. Grut. *p.* MLXXXVI, 10. Denique ut hanc deſcriptionem ſepulcrorum abſolvamus, obſervamus & extra ea quædam fuiſſe, quæ ad illa referebantur, veluti *hortos*, *ædificia*, *tabernas*, *macerias*, *ſcalaria*, & inprimis *uſtrina*, quamvis ea monimentis ſuis adplicari, quidam vetuerint. Grut. *Inſcr. p. DCLVI, 3. p. DCCLV, 4. p. MXLIV, 7. 8.*

V. Jam ergo non eſt quod miremur, religioſa habita fuiſse ſepulcra quælibet. Dedicata enim erant Diis Manibus vel Diis inferis. Diſcimus hoc ex ipſis monimentis, in quibus frequentiſſimæ ſunt formulæ; D. M. vel D. M. S. id eſt DIS MANIBUS SACRUM vel DIS INFERIS MANIBUS SACRUM. Jac. Guther. *de jure Manium. III*, 1. Immo & propter eosdem Manes conſecrata dicebantur ſepulcra. Gruter. *Inſcript. p.* IↃCCCLXVII, 5. (V. Cur illa religioſa habita ſint.)

HAEC. AEDIFICIA. PROPRIA.
COMPARATA. FACTA.
DICATAQ. SUNT. MONIMENTI.
SIVE. SEPULCRUM. EST. ET.

OLLARUM. QUAE. IN. HIS. AEDIFICIIS.
INSUNT. ET. CONSACRATAE. SUNT.
RELIGIONISQ. EARUM. CAUSSA.
Conſecrationis ſepulcri mentio etiam fit apud eumdem Grut. *p.DCCCLXII, 5. & p. DCCCVII, 12.* Nec raro monimenta LOCA SACRA adpellantur apud Grut. *p.* DCCC. 9. *p.* DCCCC XXXIV. 4. *p.* DCCCCLVI, 8. Nec ipſum tantum ſpacium, quo cadaver concludebatur, occupabat religio, ſed & aliquam vicinæ areæ partem, cujus ambitum non ſolum in monimentis deſignabant, hoc modo IN. FR. P. X. IN AGR. P. XX. id eſt, *in fronte pedes* X, *in agrum pedes* XX. Horat. *Serm. I, 8. v. 12.* ſed & maceriis murisque includebant, ut erudite docet Briſſon. *Antiqu. Rom. III, 15. & 16. p. 36. ſequ.* Exempla ſunt apud Reineſ. *Inſcr. Claſſ. VIII, 75. XII, 37. 69. 70.* Ceterum ob hanc religionem corpora ſemel illata ſepulcro tolli non poterant, niſi impetrata a Pontificibus vel principe venia *L. 1. l. 8. & 33. pr. D. L. 14. C. de religioſ.* vel in provinciis a Præſide *L. 1. C. de religioſ.* Exempla exſtant apud Plin. *Epiſt.* X. ut & apud Grut. *Inſcr. p.* IↃLXXVIII, ubi RELIQUIÆ TRAIECTÆ dicuntur III. NON. FEBR. EX PERMISS. COLLEGII PONTIFICUM. PIACULO FACTO. Immo ne refici quidem monimentum poterat, ſine permiſſu Pontificum, niſi id ita fieri poſſet, ne reliquiæ non tangerentur. *L. 44. §. 1. D. de religioſ.* Id quod etiam ex marmore conſtat apud Gruter. *p.* IↃXVIII, 4. Immo nec corpus in alia arca poterat collocari,

locari, niſi volente principe. Gruter. *p.* DCVII, 1.

VI. Multo minus ergo ſepulcra erant in commercio vel dominio, *L.* 12. §. 1. *D. de religioſ.* quamvis ipſum jus inferendi mortuum in alium transferri quocumque titulo poſset. *L.* 14. *C. de legat.* Si locus religioſus ædificiis junctus erat, vendi non poterat cum ædificiis: at ædificia ſeorſim vendi poterant, licet conjuncta eſsent loco religioſo, id quod ex inſigni ſententia lata a Senecione Subpræfecto Claſſis Miſenenſis, & a ſe in lucem protracta probat Jac. Cujac. *Obſ. XVIII,* 32. Id quod tamen vix intelligendum putaverim de vineis, ædificiis, agris, quæ nonnunquam ſepulcris adnecti ſolebant ad eorum tutelam. Cujus rei permulta exempla ſunt apud Grut. *Inſcr. p. DCCXVII,* 7. *p. DCCCII,* 8. *p.CCXVII,* 5. *p. DCCLIII,* 4. *p. DCXXIII,* 8. *p. DCXXXVI,* 12. *p. CCCXCIX,* 1. & Reineſ. *Inſcr. VI,* 112. Quum vero nihilominus jus inferendi quodammodo in commercio eſset; facile intelligimus, cur caverint veteres in monimentis ſuis, *ne ſepulcrum mutaretur, neve veniret, neve donaretur, neve pignori obligaretur, neve de nomine exiret familiam, nec ullo modo abalienaretur.* Grut. *Inſcr. p.* DCCLXII, 5. *p.* DCCCIX, 2. comminati etiam pœnam, fiſco inferendam, iis, qui ſecus facturi eſsent. Grut. *p.* DCCCLXI, 13. Reineſ. *Inſcr. Claſſ. I,* 43. Selden. *de Synedr. Ebr. I,* 5. Aliquando tamen & diviſa ſepulcra legimus eoque pertinet formula: IN PARTE DIMIDIA SUA; apud Gruter. *Inſcr. pag.* DCLXXII, 14. *pag.* DCCLXXII, 1.

VI. An ſepulcra vendi potuerint.

pag. DCCCCXLVI, 5. & Reineſ. *Inſcr. Claſſ.* IX, 38. 35.

VII. Erant vel familiaria vel hereditaria, vel neutrius juris.

VII. Ceterum ea ſepulcra vel FAMILIARIA erant, vel HEREDITARIA, *L. 6. L. 7. D. de religioſ. & ſumt. fun.* quibus tamen nos addimus tertium genus eorum, quæ NEUTRIUS JURIS erant. FAMILIARIA univerſæ familiæ patebant, non autem heredibus extraneis. Unde formulæ in vetuſtis marmoribus: HOC MONIMENTUM EXTERUM NON SEQUETUR, NISI DE NOMINE UTRORUMQUE, POST OBITUM NOSTRUM CORPUS EXTRANEUM INFERRE NE LICEAT, NE DE FAMILIA EXEAT, aliæque ſimiles. Grut. *Inſcr. p.* DXCIV, 2. *p.* DXXIII, 5. *p.* DCCCLXXXI, 9. Aliquando & libertis & libertabus ſimul jus inferendi indulgebatur, maxime ſi ad exſtruendum tuendumque ſepulcrum aliquid contuliſſent, cujus rei exempla ſunt apud Grut. *Inſcr. p.* DCCCCXLV, 10. *p.* DCCCLIV, 2. vel ſi in nomine patronorum permanſiſſent, ceu cavetur apud eumdem *Inſcr. p.* DCXXXVIII, 4. Si qui tamen ex libertis libertabusve male de patronis meruerant; iis locum denegare ſolebant in ſepulcro familiæ. Sic apud Grut. *Inſcript. pag.* DCCCXLIV, 4. aliquis monimentum poſuit SIBI ET SUIS, LIBERTIS LIBERTABUSQUE POSTERISQUE EORUM, EXCEPTO HERMETE LIB. QUEM VERO PROPTER DELICTA SUA ADITUM, AMBITUM, ULLUMVE ACCESSUM HABERE IN HOC MONUMENTO vetat.

Alibi

Alibi *p.* DCCCLXII, 5. excipitur SECUNDINA LIBERTA, IMPIA ADVERSUS CAECILIANUM FELICEM, PATRONUM SUUM. Alia & a familiaribus diverſa erant ſepulcra HEREDITARIA, quæ omnes heredes, etiam extraneos ſequebantur. Id quod indicare ſolebant formulis: H. M. H. S. id eſt, HOC MONIMENTUM HEREDES SEQUITUR. Vel: HUJUS MONUMENTI VEL SEPULCRI JUS AD HEREDES EJUS PERTINET PRO PORTIONIBUS QUA QUIS TESTAMENTO EJUS SCRIPTUS EST, Grut. *p.* DCCCLXVI, 7. *p.* DCCCLXXI, 8. Denique quædam ſepulcra NEUTRIUS JURIS, & nec *familiaria*, nec hereditaria eſſe diximus. Modo enim ſibi tantum conditorium parabant, modo ſibi & conjugi, modo ſibi & ſuis, qui in poteſtate futuri ſint, Grut. *Inſcr. p.* DCCCCXCIII, 4. modo diſerte cavebant, ne quos inferri liceret, niſi quorum nomina ſcripta ſint & quibus conditor ejus ſepulcri diſerte caverit. Grut. *p.* DCCCCXC, 2.

VIII. Res ſanctæ.

VIII. Divini quodammodo juris habebantur etiam *res* SANCTÆ, quales erant muri, non modo Romani, ſed & omnes circa alia oppida: Feſt. *voce religioſus. L.* 8. §. 2. *D. h. t.* & ex Caii ſententia, etiam portæ. Aſt Plutarch. *Quæſt. Rom. XXVI.* muros quidem, non vero portas, ſanctos eſſe ait. Quam controverſiam facile & ſine pulveris jactu, componas. Sancta res dicitur vel ob ſanctionem, qua res ita munita eſt, ut violari impune haud poſſit; Feſt. *voce*

ſan-

ſanctum p. 423. Marcianus *L.* 8. *D. h. t.* ubi etiam obſervat, dictum *ſanctum* eſſe a ſagminibus herbis, quas ſignum fuiſſe inviolabilitatis inter omnes conſtat. Conf. Feſt. *voce ſagmina*. Et hoc ſenſu etiam portæ erant ſanctæ, ſiquidem & haſce violantibus capitale propoſitum erat ſupplicium: *L.* 2. *&* 3. *D. ne quid in loco ſacro fiat*. Vel ſancta dicuntur, quæ per ſollemnes quaſdam cærimonias Dis medioxumis dedicabantur, & hoc ſenſu ſola mœnia ac pomeria, non item portæ, ſancta habebantur, quia per has res etiam impuræ ferri vehique ſolebant.

IX. Ritus in condendis urbibus & exſtruendis mœnibus adhibiti.

IX. Quoties aut urbs nova exſtruenda, aut colonia condenda erat, toties conditor vel triumvir coloniæ deducendæ cinctu Gabino ornatus, aratro aptabat æneum vomerem, junctiſque bobus, mare & femina, ipſe circum lineamenta profundum ducebat ſulcum. Sequebantur coloni, & exciſas aratro glebas intro vertebant. Ubi portam eſſe volebant, vomere exemto, atque aratro ſublato, relinquebant ſpacium. Ducto ſulco, cum boves illi, tum aliæ victimæ immolabantur Dis medioxumis, & tum demum exſtruendis muris admovebantur manus. Plut. *Rom. Quæſt. XXIV. & vit. Romuli p.* 23. Dion. *Hal. I. p.* 75. Hinc in numis coloniarum fere ſemper conſpiciuntur juncti boves, acti a viro cinctu Gabino ornato. (*f*) Vid.

(*f*) Hinc urbes dictæ ab *urbo*. *Vrbare* enim veteribus erat aratro definire: *urbum* vero dicebatur curvatura, quod ea in urbe condenda adhiberi conſueverat. Varro *de Lingua Lat. IV*, 32.

Vid. Ezech. Spanh. *de uſu & præſt. num. Diſſ. IX. p.777.* Vaillant. *de numis æneis colon. Latini juris. Pariſ. MDCXCV. fol.* Adhibebantur & alia quædam boni ominis cauſſa, ut Feſtus docet voce *Quadrata p. 389.* quæ tamen, qualia fuerint, hodie vix conſtat. Jam vero ex his facile reddideris rationem, cur mœnia, non autem portæ, ſancta viſa ſint. Eæ enim auſpicato non ſignabantur aratro, quia per illas cadavera aliaque impura evehenda erant: & hinc quoque ſacræ hoc quidem ſenſu non videbantur. Plutarch. *Quæſt. Rom. XXVI.*

X. Perfecta mœnia etiam dedicare ſolemniter ſolebant. Idque adparet ex Inſcriptione apud Gruter. *p. CCXVI, 2.* COLONIA AUGUSTA VERONA NOVA GALLIENIANA VALERIANO II. ET LUCILLO COSS. MURI VERONENSIUM FABRICATI EX DIE III. NON. APRILIUM, DEDICATI PRID. NON. DECEMBRIS. Facta ergo hac dedicatione ſancta habebantur mœnia, atque hinc nec refici poterant ſine Principum, tamquam Pontificum Maximorum, auctoritate, nec quidquam iis ſuperimponi. *L. 8. §. 2. L. 9. §. fin. D. h. t.* X. Dedicatio mœnium.

XI. Si vero paullo accuratius rem conſideres, facile adparebit, non aliam ob cauſſam hac ſanctitatis opinione imbutos eſſe homines, niſi ut cives pro mœnibus, tamquam pro re ſancta XI. Cur ſanctitas tributa mœnibus.

---

p. 24. Pompon. *L. 239. §. 6. D. de verb. ſignif.* Conf. Iac. Rævard. *Coniectan. II, 7. p. 49.*

ſancta Diiſque dedicata tanto fortius pugnarent. Idque etiam obſervat M. Terentius Varro *apud* Plutarch. *Quaſt. Rom. XXVII.*

XII. Res humani juris quotuplices.

XII. Res humani juris iterum vel in NULLIUS, vel in PRIVATORUM *quorundam* erant PATRIMONIO. In nullius patrimonio erant res *communes publica*, (g) *univerſitatis*, & quæ *κατ' ἐξοχὴν nullius* eſſe dicebatur, hereditas jacens.

XIII. Res communes, vel publicæ.

XIII. COMMUNES, veteribus dictæ etiam PUBLICÆ habebantur, quarum dominium nemo ita poterat occupare, ut excluderet alios. Tales erant aer, aqua profluens, mare ejuſque littora. Unde Virgil. *Æneid. VII. v. 229.*

——— Littuſque rogamus
Innocuum, & cunctis auramque undamque patentem.

Et Prudent. *adv. Symmachum II. v. 798.*

Nunc adſunt homini data munera legibus iſdē,
Queis conceſſa ſemel: fons liquitur, amnis inundat,
Velivolum ratibus mare finditur, influit imber,
Aura volat tenuis, vegetatur mobilis aer.

Et

(g) Tribonianus *princ. Inſt. h. t.* res communes a publicis ſejungit; quidam veterum jureconſultorum communia & publica pro iiſdem habebant, ut vel ex Marciano *L. 2. D. de rerum diviſ.* patet, ubi res publicæ omittuntur. Pari quoque ſenſu veteres res communes & publicas vocaſſe, luculenter oſtendit Ger. Nood. *Probabil. I, 7 p. 10. ſequ.* Liceat itaque hic, ubi Antiquitates tradimus, loqui cum veteribus, ſentire alias cum Juſtiniano, cujus doctrinam alibi fuſius atque accuratius expoſuimus.

Et res natura ſit publica promtaque cunctis,
Dum ſervant elementa ſuum famulantia curſum.

Idem exiſtimandum de fluminibus, portubus, ripis, quæ & ipſa eatenus communia vel publica habebantur, ut liceret in iis piſcari, alligare naves, aliaque hujuſmodi facere. Sed ea omnia de innoxio uſu intelligenda, neque eo extendenda ſunt, ut in mare, flumina, portus, nullum fuiſſe principum vel reip. imperium exiſtimemus. Alia omnia oſtendit Jac. Gothofredus *Diſſert. de Imperio maris*, quæ cum aliis ejus opuſculis juridicis, politicis, hiſtoricis, criticis prodiit *Genev. MDLIV*, 40. Nota illa Oppiani *Halieut. III. v. 4. ſequ.* ubi poeta ad Antoninum Caracallam:

- - Σοῖς μὲν γὰρ ὑπὸ σκήπτροισι θάλασσα
Εἰλεῖται καὶ φῦλα ποσειδάωνος ἐνάυλων.
- - *Tuis enim ſub ſceptris mare*
Volvitur, & greges Neptuni incolarum.

Idem de jure piſcandi ſtatuendum eſt. Tantum enim abeſt, ut illud ſemper commune fuerit, dominioque exemtum, ut potius, qui longo tempore in diverticulo fluminis ſolus piſcatus fuerat, poſſet alios ab eo jure excludere *L. 7. D. de diverſ. & temp. præſcr.*

XIV. Ceterum eas res communes & publicas dixere veteres, ex ſententia Stoicorum, quorum principia jureconſultis fere omnibus erant in deliciis. Stoicos enim veluti regnum quoddam generis humani vel univerſalem omnium Deorum hominumq; rempublicam ſtatuiſſe, nemo ignorat, idque luculenter docent Cicero *de Finib. III*, 19. *ſequ.* M. Antonin. εἰς ἑαυτὸν

XIV. Cur ejuſmodi res jureconſulti vocarint publicas & communes?

ἑαυτὸν II, 16. *III,* 11. *IV,* 3. *VI,* 44. *XII,* 36. Arrian. *Diſſert. Epictet. I,* 12. *III,* 24. Senec. *de Benef. IV,* 28 Addantur Thom. Gataker, *Adnot. ad M. Anton. p.* 75. Thom. Stanley. *Hiſt. Philoſ. Part. VII. P.* 1. *Cap.* 13. *p.* 614 Quum ergo etiam jureconſulti hanc philoſophiam ſequerentur, duplicemque adeo ſibi conciperent rempublicam, majorem unam, quæ erat omnium Deorum hominumque, alteram minorem, uniuſcujuſque populi aut civitatis; conſequens erat, ut & bona, ſive publica, ſive communia dupliciter acciperent, nonnullaque omni jure; alia tantum jure gentium communia adpellarent, quæ tamen in jure civili Romanorum eſſent in reipublicæ dominio. Quæ omnia tam præclare explicantur ab humaniſſimo jureconſulto, Gerardo Noodio, *Probabil. I,* 8. *p.* 21. *ſequ.* ut otium nobis feciſſe videatur.

XV. Res univerſitatis.

XV. *Res* UNIVERSITATIS erant, quarum dominium univerſitas, uſum ſinguli ex univerſitate habebant, ut ſtadia, theatra, balnea, curiæ. §. 6 *Inſtit. h. t. Univerſitas* vero vocabatur unaquæque civilis ſocietas, excepta familia liberaque republica. Adeoque omnes ἑταιρίαι & ſocietates, omnes tribus, omnia corpora opificum *univerſitates* erant. Huber. *Prælect. ad Inſt. II,* 8. Poſtquam vero in monarchiam degeneraverat reſpublica, inviſæ fuerunt principibus omnes ſodalitates & ἑταιρίαι, nec aliæ jus univerſitatis, arcæ communis, & collegii habebant, quam quæ ſingulari Principum privilegio erant munitæ. Quare non raro in Inſcriptionibus legimus: Q. E. S. C. L. *Quibus ex SC. coire licet*, vel ſimilia. Vid. Plin.

Plin. *Epiſt. X, 93. & 94. tit. C. de colleg. & corpor.* Cujac. *Obſerv. VII, 30. & Diſſ. noſtr. de Colleg. & Corp. Opiſ. Cap. I.*

XVI. NULLIUS denique erant, quæ nullum reipſa agnoſcunt dominum, quamvis ſua natura in dominio eſſe poſſint. Tales ſunt res hereditariæ, antequam aliquis heres exſiſtit *L. 1. D. de rer. diviſ.* Per fictionem tamen quamdam hereditas jacens defuncti perſonam repræſentare, ejuſque in dominio eſſe dicitur. *L. 34. & L. 61. pr. D. de acquir. rer. dom.* Nonnunquam & perſonam heredis ſperati ſuſtinet. *L. 24. D. de novat. L. 26. D. de ſtipul. ſerv. L. 1. §. 1. D. ſi is qui teſt. lib. L. 68. D. de furt.* XVI. Res nullius.

XVII. Quæ in privatorum dominio erant, dicebantur RES PRIVATÆ. Feſtus *voce privos p. 378. Privos privaſque antiqui dicebant pro ſingulis; ob quam cauſſam & privata dicuntur, quæ uniuſcujuſque ſunt, hinc eſt privilegium.* Add. Non. Marcell. *de Diff. Verb. II, 694.* Res illæ privatæ apud veteres vel MANCIPI erant vel NEC MANCIPI. (*b*) Apud veteres dico. Juſtinianus enim hanc differentiam ſuſtulit, quum tamen ejus veſtigia quædam reliquerit in *L. 32. §. 1. D. de uſurp. & uſuc.* in *L. 68. D. de furt.* XVII. Res privatæ vel mancipi vel nec mancipi.

(*b*) In univerſo corpore Juſtinianeo nulla fit hujus diſtinctionis mentio, quod eam ſuſtuliſset Juſtinianus *L. un. C. de iure Quirit. tollend.* Hotom. *Antitribonian. V. p. 113. ſequ.* Fundamentum ejus procul dubio fuit rerum pretium. Res enim pretioſiſſimæ antiquis videbantur fundi, ſervi, pecudes, non niſi cum ſollicitudine quadam & ſollemnitate alienanda. Bynkersh. *de reb. mancipi & nec manc. p. 109.*

furt. Vid. Meril. *Obſ. VIII*, 38. *p.* 132. Res MANCIPI dicebantur, quæ certo ritu inter ſolos cives Romanos ita vendi alienarique poterant, ut emptor manu eas caperet, (unde & ipſe MANCEPS, & res MANCIPI vel MANCUPI adpellabantur,) & venditor earum evictionem præſtaret. NEC MANCIPI res erant, quæ non poterant iſto ritu alienari: unde & periculum rei penes emtorem erat. Plaut. in *Perſ. IV*, 3. *v.* 55.

Ac ſuo periculo is emat, qui eam mercabitur,
MANCUPIO *neque promittet, neque quiſquam dabit.*

Et paullo inferius: *v.* 61.

... Nihil mihi opus eſt litibus,
Niſi MANCIPIO *accipio, quid eo mihi opus mercimonio?*

Unde & diſtingui ſolent *mancipium* & *uſus*; Lucret. *III. v.* 985.

Vitaque mancipio nulli datur, omnibus uſu.

ut & *mancipium* & *fructus*, κτῆσις καὶ χρῆσις Cicer. *Epiſt. ad Fam. VII*, 29. 30. (*i*)

XVIII. Quænam res mancipi fuerint? XVIII. Mancipi res habebantur I. *prædia in Italico ſolo*, Ulpian. *Fragm. XIX*, 1. immo & in provinciis, ſi quando locis erat datum jus Italicum, quales civitates permultæ recenſentur in *Tit. D. de cenſ.* Adde Henr. Noriſ. *de Epochis Syro Maced. IV. p.* 427. idque non modo de ruſticis intelligendum, verum etiam de urbanis.

(*i*) Mancipi non indeclinabile eſt, ut vulgo docent Lexicographi, ſed contractum ex *mancipii.* Voſſ. *de art. gramm. III*, 46. Salmaſ. *de uſur. VIII.* Jac. Perizon. ad *Sanctii Minerv. IV.* 4. 12.

nis. Cic. *de Orat. I, 39. ſeq. & de offic. III, 67.* Sed ejuſmodi prædia ruſtica mancipi erant ſuo jure, urbana jure fundi per acceſſionem ex mente ampliſſimi viri, Bynkersh. *de reb. mancipi & nec mancipi p.* 111. quamvis alia omnia videantur ICto pererudito Chriſt. Vvaechtl. in *Act. Erud. ſuppl. VII. ſect. 7. p.* 301. Ejuſmodi loca dicebantur *agri cenſui cenſendo*. Feſt. *voce cenſui. p.* 265. Cic. *pro Flacc. XXXII.* & ibi Jo. Ge. Grævius. Adeo autem omnes fundi ruſtici Italici partes erant mancipi, ut & *columbaria emancipata* videamus in marmore apud Reineſ. *Inſcr. claſſ. VII,* 21. ubi tamen in *Comment. p.* 490. errare videtur vir doctus, dum eam mancipationem locationis cauſſa factam exiſtimat. Reliqua in provinciis prædia poſſeſſiones vocabantur, & uſu tantum tenebantur, non mancipio. Feſt. *voce poſſeſſio p.* 372. Porro rebus mancipi accenſebantur II. *jura prædiorum ruſticorum*, veluti, actus, via, aquæductus. De ſervitutibus urbanis tacet Ulpianus. Unde eæ accenſentur rebus nec mancipi, diſſentiente iterum viro laudatiſſimo Chriſt. Vvaechtlero. *ib. p.* 300. *ſeq.* Nec tamen ratio deeſt iis, qui jura prædiorum urbanorum mancipi fuiſse negant. Quum enim prædia ruſtica ipſo jure eſsent mancipi: ideo & tales erant ſervitutes, iis inherentes per acceſſionem. Aliud de prædiis urbanis, quæ per acceſſionem tantum erant mancipi, adeoque hanc qualitatem cum ſervitutibus communicare non poterant, quia non datur acceſſionis acceſſio, Bynkersh. *ib. p.* 130. III. *ſervi*, mancipio dati, IV. *quadrupedes*,

quæ dorſo collove domantur, veluti boves, muli, aſini, equi, non beſtiæ, quamvis dorſo collove domantur, ut puta elephanti & cameli. V. *Hereditas*, ſeu familia, ſiquidem & ipſa per æs & libram mancipabatur. Gell. *Noct. Att. XV*, 26. §. 1. *Inſt. de teſt. ord.* Ergo & VI. *filii familias*. Bynkersh. *de jure occid. lib. I. p.* 145. VII. *Margarita*. Nam & has in mancipatum venire ait Plin. *Hiſt. Nat. IX*, 35. Atqui & monimenta ſeu ſepulcra mancipata ſeu per æs & libram tranſlata legimus in marmore Gruteriano *p.* MLXXXI, 1. An ergo & hæc res mancipi ſunt? Ipſa ſepulcra in ſe neque mancipi neque nec mancipi habebantur, quia non erant in commercio. At jus ſepeliendi erat jus prædii ruſtici, (quia ſepulcra non in ædibus ſed in agris exſtrui ſolebant,) & hinc omnino in alium transferebatur per æs & libram. Eum rerum mancipi catalogum nobis ſuppeditant veteres. Ceteræ res nec mancipi dicebantur teſte Ulpiano *Fragm. XIX*, 1.

XIX. Res mancipi alienatæ mancipatione.

XIX. Fiebat vero rerum mancipi alienatio præcipue MANCIPATIONE, unde hæc propria ſpecies alienationis rerum mancipi eſſe dicitur. Ulpián. XIX, 3. Cic. *Topic. X.* Quamvis enim res mancipi etiam tradi poſſent ſine mancipatione; tamen tunc tantum in bonis erant accipientis, non in dominio. Ulpian. I, 16. adeoque res mancipi eſſe deſinebant niſi per modum adquirendi juris civilis acceſſiſſet dominium quiritarium. Quo pertinent verba Horatii *Epiſt. II*, 2. *v.* 158.

Si

Si proprium eſt, quod quis libra mercatus
& ære eſt,
Quædam, conſultis ſi credas, mancipat uſus.
Loquitur ſane Horatius de rebus mancipi, quæ ex ſententia jure conſultorum etiam uſucapione poſſunt adquiri. Conf. Ant. Schulting. ad *Ulpian. Fragm. XIX, 3. p. 620.*

XX. Mancipatio vero erat actus legitimus, quo res mancipi more ſollemni tradebantur. Bynkersh. *de reb. manc. I, p.* 105. Ad eum adhibendi erant quinque teſtes, cives Romani, puberes, cum libripende & anteſtato. Ritus & formulæ jam ſupra *Lib. I. Tit. XII. num. 6. 7. 9.* a nobis deſcriptæ ſunt. Id modo addendum, una mancipatione hic totum actum abſolvi conſueviſſe, quia ad patris tantum privilegium id pertinebat, ut filius non niſi ter emancipatus & manumiſſus, ejus poteſtate & dominio exiret. Jungitur ſæpe mancipio *nexus*, vel *traditio nexu*. De ea Varro *de Lingu. Lat. VI 5. p.* 58. NEXUM *Manilius ſcribit, omne, quod per libram & as geritur, in quo ſint mancipi. Mucius Scævola, quæ per æs & libram fiant, ut obligentur, præterquam quæ mancipio dentur. Hoc verius eſſe, ipſum verbum oſtendit, de quo quæritur. Nam idem, quod obligatur per libram, neque ſuum ſit, inde nexum dictum.* Sed quum hæc ſint obſcuriſſima, audiamus ea interpretantem virum doctiſſimum, Jo. Fridr. Gronovium in *Epiſt.* CCCII. *ad Claud. Salmaſ.* quæ in clariſſimorum & doctiſſimorum Virorum Epiſtolis, nuper a celeberrimo Burmanno editis, *Tomo II. p.* 549. habetur. *De loco Varronis, quando ſic illudere mihi voluiſti, ut ſententiam meam*

XX. Mancipatio quomodo f[illegible] & differentia nexi & mancipii.

quæreres, ludibrium debere tibi pergam. Puto ergo falli Varronem, non tantum in ridicula illa origine τȣ̃ NEXI, *ſed & quod ceu diverſas ponit ſententias Manilii & Scævolæ, quarum utraque vera eſt, nec inter ſe pugnant. Sane & Cicero diſtinguit ea, quæ tenentur* JURE NEXI *&* JURE MANCIPII (Cic. *Epiſt. ad Fam. VII, 30.*) *Nempe quæ habeo* JURE MANCIPII, *eorum ſum dominus: quæ* JURE NEXI, *in ea habeo obligationem. Ita ſibi non contradicunt Manilius & Scævola. Nam Manilius requirit, ut quæ nexa ſint, eadem quoque ſint mancipi, hoc eſt, talia, quorum commercium ſit, & quæ mancipari poſſint. Scævola dixit, nexum eſſe, quod per æs & libram geritur, præterquam quæ dantur mancipio. Et hæc enim per æs & libram geruntur, ſed plus dant juris, quam nexa. Non negat itaque Scævola, neceſſe eſſe, ut aliquid quod per æs & libram geritur, ſit nexum, id eſſe rem mancipi: ſed dicit aliud eſſe tenere aliquid jure nexi, aliud jure mancipii, quamvis utrumque per æs & libram geratur, ſeu omne id nexum eſſe, quod per æs & libram geritur, ſi non mancipio detur. Ita negatione unius ſpeciei, definit alteram, quod non negat Manilius. Quod* MANCIPIO *datur, ejus ſio dominus: quod* NEXUM *eſt, ejus proprie non ſum dominus, ſed habeo tantum in id obligationem. Et ita quoque* NEXUS *differt a* SERVO, *etſi obligatus eſt ad ſerviles operas præſtandas.* NEXUM *habeo jure nexi, non mancipii: at* SERVOS *habeo jure mancipii. Sic quod mihi pignoris loco datum eſt, habeo jure nexi; illud etiam ſi penes me ſit, non tamen eſt meum. Logica hæc etymologia eſt, non grammatica. Videntur omnia quidem mancipia*

etiam eſſe generali vocis notione nexa, aut quæ habeo jure mancipii, eadem me habere jure nexi; ſed non contra aut reciproce. Ita Cicero quum dicit abalienationem eſſe traditionem alteri nexu, ſine dubio generaliter vocem accipit, ut etiam, quæ mancipio dantur, comprehendat. Sed ad utrumque requiritur, ut ſint res illæ, quæ ſive jure nexi, ſive jure mancipii tenentur, res mancipi, quod volebat Manilius. Nec adverſatur, quod liber homo, qui non eſt mancipi, obaratus poteſt fieri. Revera enim liberi hominis commercium non eſt, ideoque non poteſt eſſe mancipi; ſed ut fiat nexus, fit ex diſpoſitione legis, quæ obaratos necti juſſit, & ad refrænandam indigentiam quorumdam patrumfamilias hoc introduxit. Ita etiamſi liberi hominis commercium non ſit, idque leges ſciverint, homo tamen major XX. annis, quum ad pretium participandũ venumdari ſe patitur, fit mancipi & ſervus, etiam diſpoſitione legis, quæ unicuique favori pro ſe introducto renunciari licere, & hoc modo laſciviã fraudatorum coercere voluit Hactenus locus Gronovii, prolixus ille quidem, ſed quem ideo totum hic adſcribere non piguit, quod eum unum viderim, in quo diſcrimen *mancipii* & *nexi* perſpicue exponitur. Res eo redit. Omnis abalienatio rerum mancipi fiebat per æs & libram vel mancipationem: ſed dupl ci fine, ut aut dominium juris Quiritium transferretur, aut res illa tantum obligaretur, e. g. ut aliquis in ea jus pignoris vel ſimile haberet. Priore caſu res dicebatur MANCIPIO dari; poſteriore JURE NEXI transferri. Hinc recte Feſtus *in voce nexum*: NEXUM *eſt, quod per æs & libram geritur*, hoc enim commune habent nexum & manci-

pium *nexum as dicebatur pecunia, quæ per nexum* OBLIGATUR. (In hoc enim differunt nexus & mancipium.) Recte etiam Salmaſius *de Mod. Uſur. Cap. XVIII. p.* 839. *Nexum eſſe obligationem & nexos obligatos* docet quamvis quum epiſtola Gronovii anno MDCXXXVII. ſcripta; Salmaſii autem liber demum MDCXXXIX. editus ſit, rectius feciſset, ſi eum, qui omnia planius ſcripſerat, vel honoris cauſsa nominaſset.

XXI. Modi adquirendi juris gentium. XXI. Quemadmodum vero mancipatio propria rerum mancipi erat; ita & alii erant adquirendi modi, quorum quidam e JURE GENTIUM, quidam e JURE CIVILI deſcendebant. Ad prius genus pertinent *occupatio, acceſſio, traditio*, de quibus copioſe hoc titulo agit Imperator. Nos id modo addimus quod ſi duo rem invenerant, quorum alter adprehenderat, alter eam adprehendi viderat, communem eam rem utriuſque eſse viſam. Unde ſollemnis formula: IN COMMUNE, ſimilis quodammodo hodiernæ: *Halbe part.* Seneca *Epiſt. CXVII. Quoties aliquid inveni, non exſpecto, donec dicas*: IN COMMUNE; *ipſe mihi dico*, Phædr. *Fab. V, 6.*

Invenit calvus forte in trivio pectinem.
Acceſſit alter, æque defectu pilis
Hein, inquit, EST COMMUNE, *quodcumque eſt lucri.*

Adde Plaut. *Rudent. IV, 3. v. 76.* ubi poeta fori Romani argutias hac in re in riſum deducit.

— *Omitte vidulum*,
GR. *Numquam hercle hinc hodie ramenta fies fortunatior.*

TR.

TR. *Non probare pernegando mihi potes niſi*
PARS DATUR,
Aut ad arbitrum reditur, aut ſequeſtro ponitur.
GR. *Quemne ego excepi e mari?* TR. *At ego inſpectavi e littore,*
GR. *Meo labore, opera rete & horia?* TR. *Num qui minus,*
Si veniat nunc dominus, cujus eſt, ego, qui inſpectavi procul,
Te hunc habere, fur ſum, quam tu? GR. *Nihilo* TR. *Mane maſtigia.*
Quo argumento ſocius non ſum, & fur ſum, fac dum ex te ſciam.
GR. *Neſcio, neque ego iſtas leges veſtras urbanas ſcio.*
Niſi quia hunc meum eſſe dico. TR. *Et ego item ajo eſſe meum.*

Præclarus ſane locus, quo non ſolum hic veterum ritus, ſed & complura juris noſtri loca lucem haud mediocrem capiunt. Ger. Nood. *Probab. II, 6. p. 54. ſequ.*

XXII. Modi adquirendi CIVILES complures ſunt. Tres recenſet Aleander ad *Caii Inſtit. I, 6. 3. mancipationem* puta, *in jure ceſſionem*, & *uſucapionem*, ſed deceptus male intellecto loco Ulpiani *Fragm. I, 16.* in quo ſervus, quem civis Romanus a cive Romano emerit, quique ei traditus ſit, tantum in bonis ejus eſse dicitur, *niſi ſit mancipatus ei, nec in jure ceſſus, nec ab ipſo anno poſseſsus*. Sane enim Ulpianus hic non recenſere voluit modos adquirendi juris Quiritium, neque negat, rem aliis quoque modis tranſire poſse in dominium Quiritarium.

XXII. Modi adquirendi juris civilis.

rium. Sex modorum meminit Varro *de re Ruſt. II*, 10. *Sex enim fere res in emtionibus dominium legitimum perficere* ait, ac deinde huc refert HEREDITATEM, MANCIPATIONEM, IN JURE CESSIONEM, USUCAPIONEM, SUB CORONA EMTIONEM, AUCTIONEM. Et hac in re Varronem ſequitur Sigonius *de antiquo jure civ. Rom. I*, 11. Sed nec Varronem modos omnes recenſere voluiſſe, cum ex particula FERE qua utitur, tum præcipue patet ex Ulpian. *Fragm. XIX*, 2. ubi & *adjudicationem* & *legem* addit. Iiſdem vero haud immerito adjeceris adrogationem, donationem & modum, quem SC. Claudianum induxit. Quæ quum ita ſint, duodecim erunt modi adquirendi juris Quiritium, I. HEREDITAS, II. MANCIPATIO, III. IN JURE CESSIO, IV. USUCAPIO, V. SUB CORONA EMTIO, VI. AUCTIO, VII. TRADITIO, VIII. ADJUDICATIO, IX. LEX, X. ADROGATIO, XI. DONATIO. XII. MODUS ADQUIRENDI EX SC. CLAUDIANO. De primo modo infra *Lib. II. Tit. XIX.* de quarto *Lib. II. Tit. VI.* de decimo *Lib. III. Tit. XI.* de undecimo *Lib. II. Tit. VII.* de ultimo *Lib. III. Tit. XIII.* agemus. De ſecundo modo jam diximus ſupra n. *XVI. XVII.* Ergo reſtant *in jure ceſſio*, *ſub corona emtio*, *auctio*, *traditio*, *adjudicatio & lex*, de quibus nonnulla ex antiquitatibus erunt monenda.

XXIII. *Quid in jure ceſſio?*

XXIII. IN JURE CEDEBANTUR res tum mancipi tum nec mancipi non modo corporales, ſed & incorporales, & tunc requirebantur tres perſonæ, quarum una *cedebat*, altera

tera *vindicabat*, tertia *addicebat*. Ulp. *Fragm.* *XIX*, 9. Cedebat dominus, vindicabat is, cui cedebatur, addicebat Prætor vel Præſes provinciæ. Vindicabat primo rem is, cui illa cedebatur, & ita quidem, ut eam tenens diceret: HANC EGO REM EX JURE QUIRITIUM MEAM ESSE, AJO. Tum interrogabat Prætor vel Præſes, an alter contra vindicaret? Solebant enim olim poſſeſſores in conteſtanda rei vindicatione non ſolum negare intentionem actoris, ſed & ipſi rem adſerere: veluti apud Plautum *Rud. IV*, 3. *v.* 86. ubi altero dicente HUNC MEUM ESSE DICO, ſtatim alter ſubjicit: ET EGO ITEM AJO ESSE MEUM. Cic. *pro Murana XII.* & infra *Lib. IV. Tit. VI. n.* 14. Quærebat ergo Prætor vel Præſes, utrum contra vindicaret; an auctor fieret? Quo procul dubio pertinet formula apud Valerium Probum: A F.A. *An ſis auctor?* Negante domino vel tacente, Prætor rem addicebat vindicanti, hac fere uſus formula: QUANDO TU NEGAS, HANC EGO REM PRÆSENTI ET VINDICANTI ADDICO. Caj. *Inſtit. II*, 1. 6. Boeth. *Comment. ad Cic. Topic. Libro III.*

XXIV. EMTIO SUB CORONA quid fuerit, oſtendendum paullo adcuratius. Victis hoſtibus præda venibat, & in his etiam captivi qui venditi in ſervitutem detrudebantur. Hi ergo ſub corona venire dicebantur, non quod milites eos cuſtodiæ cauſſa circumſtarent, eaque circumſtatio militum corona vocaretur, ſed quod ipſi captivi venales ſtarent coronati, XXIV. Quid ſub corona emptio?

ceu ex Cælio Sabino & Catone docet Gell. *VII*, 4. ex quo etiam diſcimus, eos ſervos, quorum nomine nihil præſtabat venditor, pileatos venire conſuevisſe. Res ex innumeris Livii, Cæſaris, aliorumque hiſtoricorum teſtimoniis nota eſt. Ut pauca tibi ſuggeram, ea reperies apud Livium LIII, 4. Cæſar. *de Bello Gall. III*, 74. Flor. *Hiſt. IV*, 12. Jam id modo obſerva, mancipia ſub coronis emta ſtatim in dominio juris Quiritium eſse cœpiſse, adeoque emtorem ſecurum fuiſse contra quoslibet, ut etiam patet ex Varrone *de re Ruſt. II*, 10. Cujus locum & ad reliquos adquirendi modos recte intelligendos utiliſſimum adſcribere juvabit: *In emtionibus dominium legitimum ſex fere res perficiunt, ſi hereditatem juſtam adiit, ſi, ut debuit, mancipio ab eo accepit, a quo jure civili potuit: aut ſi in jure ceſſit, cui potuit cedere, & id ubi oportuit: aut ſi uſucepit: aut ſi e præda ſub corona emit, tumve, cum in bonis ſectionem cujus publice venit.*

XXV. Quid auctio?

XXV. AUCTIONE adquirebantur, quæcumque publice, proclamante præcone, præſente atque addicente magiſtratu, ſub haſta emebantur. Feſtus voce Haſtæ. *Haſtæ ſubiiciebantur ea, quæ publice venumdabant, quia ſignum præcipuum eſt haſta.* Et Cicero *Philipp. II*, 26. *Haſta poſita pro æde Jovis Statoris: bona Cn. Pompeii Magni voci acerbiſſimæ ſubjecta Præconis.* Hanc haſtam publicam fugiebant viri honeſti, quia & proſcriptorum bona ibi venibant. Sic Atticus ad haſtam publicam nunquam acceſſit. Nepos *Attic. VI.* Ceterum, quum res ei addici ſoleret, qui plurimum augeret, factum

eſt

eſt ut ipsū illud venditionis genus *auctio*; iſque, a quo quis emerat *auctor* & jus denique auctione quæſitum *auctoritas* adpellaretur. Quod vocabulum deinde ad dominium quodcumque prolatum eſt, ita ut omne dominii jus quocumque titulo adquiſitum, vocaretur *auctoritas*, ut præclare obſervavit Sigon. *de antiquo Jure Civ. Rom. I*, 11. *p.* 149. Plura dicemus infra *Lib. II. Tit. XVIII. XIX. n. XI.*

XXVI. TRADITIONE adquirebantur ſolæ res nec mancipi, quippe quarum dominia adprehendebantur, ſimul ac ex juſta cauſſa fuerant traditæ. Ulpian. *Fragm. XIX*, 7. Nec referebat, mobiles res eſſent an immobiles: ut adeo manifeſto errent, qui traditionem ad res mobiles tantum pertinuiſſe exiſtimant. Vid. V. C. Schulting. ad *Ulpian. l. c. p* 622. De traditione vera & ficta egregia quædam obſervat Ger. Nood. *Probab. II*, 6. *p.* 56. *ſequ.* Non multum diverſa a traditione erat ceſſio vacuæ poſſeſſionis, quæ & mancipationibus nonnunquam accedebat, ut patet ex Grut. *Inſcript. pag.* CIↃLXXXI. ubi Statia Irene, mancipans monimentum Licinio Timotheo dicit, EIQUE VACUAM (k) POSSESSIONEM MONIMENTI S. S. CESSIT, qua de re plura obſervavit Fr. Brummer. ad *Leg. Cinc. XIII.* XXVI. Quid traditio?

XXVII. ADJUDICATIONE dominium rerum tum mancipi, tum nec mancipi adquirebatur, in tribus illis judiciis *familiæ erciſcun-* XXVII. Quid adjudicatio.

(k) Ita legendum eſſe pro INQUE VACUAM, recte monet Fr. Brummer. ad *Leg. Cinc. XIII.*

ſcunda, *communi dividundo*, *finibus regundis*. §. *ult. Inſt. de off. jud.* Quoties enim judex uni ex heredibus vel ſociis, vel vicinis rem adjudicabat, ſtatim hæc ſine traditione in illius tranſibat dominium. Ulpian. *Fragm. XIX*, 16. Unde adjudicatio traditioni atque uſucapioni æquiparatur, *L*. 6. §. 3. *D. de ſtatu liber.* Præter tria vero illa judicia nullus erat caſus in quo dominium adquireretur judicis ſententia, quippe quæ jus non dat, ſed declarat, id cuiquam competere. *L*. 8. §. 4. *D. ſi ſervit vindic.* Unde & actio judicati non in rem eſt, ſed in perſonam. V. C. Ortvv. Vveſtenb. *de Cauſſ. obl. Diſſ. VI*, 8. *ſequ.*

XXVIII. Quod dominium ex lege?

XXVIII. LEGE denique adquirebatur dominium rei ſingularis, ſive mancipi eſſet, ſive nec mancipi, quoties lex quædam dominium alicui addiceret. Sic legatum ex lege XII. Tabularum ſtatim erat in dominio legatarii. Ulpian. XIX. 17. *L.* 120. *D. de verb. ſignif. L.* 47. §. *ult. D. de pecul.* Eodem modo adquirebantur bona caduca atque ereptitia ſive a fiſco, ſive a privatis. Nam & his nonnunquam concedebantur caduca. Cujac. *ad Novell. I.* Scip. Gentil. *de jure adcreſcendi X.*

XXIX. Diſtinctio inter dominium Quiritarium & bonitarium.

XXIX. Quidquid ullo ejuſmodi modo fuerat adquiſitum: IN DOMINIO QUIRITARIO; reliqua *in bonis eſſe* dicebantur. Ulpian. *Fragm. I*, 16. Theophil. *Inſtit. ad* §. *fin. tit. de Libertin.* qui dominium quiritarium eleganter ἔννομον vel *legitimum*; bonitarium φυσικὸν vel *naturale* vocat. Quod diſcrimen in eo maxime erat poſitum, quod domini Quiritarii re uſucapta vacui eſſent a litibus, unde & optimo jure poſſi-

poſſidere dicebantur : quod ſecus ſe habebat in dominis bonitariis. Vid. Car. Sigon. *de antiquo jure civ. Rom. I, 11. p. 150.* Barn. Briſſon. *Antiqu. Rom. IV, 22. p. 78.* Bynkershoeck. *de reb. manc. IX. p. 131.* Enimvero ſuſtulit illud diſcrimen Juſtinianus *L. un. C. de nudo jure Quirit. tollendo. L. un. C. de uſuc. transf. & de ſublata diff. rer. manc. & nec mancipi.* Unde & in toto jure noſtro nullum ejus expreſſum ſupereſt veſtigium, quamvis aliqua incaute reliquerit Tribonianus paullo obſcuriora.

TIT. II.

De Rebus Corporalibus & Incorporalibus.

NOvam rerum diviſionem hoc titulo ſubjungit Imperator. CORPORALES enim aliæ ſunt, aliæ INCORPORALES, de quibus pauciora dici poſſunt ex antiquitatibus.

I. Philoſophiæ ſtoicæ deditos fuiſſe pleroſque Romanorum jureconſultos, jam ſupra eſt obſervatum. Atqui Stoici non minus, quam reliqui philoſophi, res omnes in corporales atque incorporales diſtinguere, illaſque definire ſolebant, quod poſſent tangi. Seneca *Epiſt.* LVIII. *Quidquid eſt, aut corporale eſt, aut incorporale.* Idem *Epiſt. CVI. Numquid eſt dubium, an id, quo quid* TANGI *poteſt, corpus ſit?* Lactant. *Inſt. Divin. VII, 12. Solidum & comprehenſibile corpus eſt, & oculis & manu* [I. Stoica definitio corporalium & incorporalium.]

videtur & tangitur. Ex Epicureis Lucretius *I. v.* 306.

Tangere enim & tangi, niſi corpus, nulla poteſt res.

II. Incorporales res magis non exſiſtere, quam exſiſtere putabant Stoici.

II. Iidem e ſtoa philoſophi res incorporales magis illis, quæ non ſunt, quam, quæ ſunt, accenſendas eſſe arbitrabantur, Cicero *Topic. V. Definitionum duo ſunt genera prima. Unum earum rerum, quæ ſunt, alterum earum rerum, quæ intelliguntur. Eſſe ea dico, quæ cerni tangive poſſunt, ut fundum, ædes, parietem, ſtillicidium, mancipium, pecudem, ſupellectilem, penus & cetera. Non eſſe rurſus ea dico, quæ tangi demonſtrarive non poſſunt, ut, ſi uſucapionem, ſi tutelam, ſi gentem, ſi agnationem definias, quarum rerum nullum ſubeſt quaſi corpus, eſt tamen quædam conformatio inſignita & impreſſa intelligentiæ, quam notionem voco.* Tertullian. *de Carne Chriſti* plane ςοϊκῶς: *Omne quod eſt, corpus eſt ſui generis: nibil eſt incorporale, niſi quod non eſt.* Ex quo ſane loco patet, veteres res ſolas corporeas exſiſtere, incorporeas tantum intelligi exiſtimaſſe.

III. Jureconſulti definitiones ſtoicas adoptabant.

III. In his omnibus ergo philoſophos ſequebantur jureconſulti, qui & ipſi res in corporales, & incorporales dividebant, iiſdem adoptatis definitionibus, corporales tangi poſſe, incorporales non poſſe, dicebant. Cai. *Inſt. II*, 1. 2. quamvis qui elegantius loquuntur, auctores illas RES, has JURA adpellare malint. Quinctil. *Inſt. Orat. V*, 10. Et ſane ſic res multo eſt dilucidior, faciliuſque intelligitur, cur pecunia, quæ manibus tangi

gi poteſt, pro diverſa σχέσει modo corporalibus rebus accenſeatur. §. *un. Inſt. h. t.* modo opponatur corporibus *L. 46. D. de condict. indeb. L. 5. princ. D. de impenſ. in res dot. L. ult. D. de adim. legat.* Prout ſcilicet vel res ipſa vel jus ſeu valor conſideratur, ita vel corporalibus vel incorporalibus rebus adnumeratur pecunia.

IV. Eodem ex fonte, id eſt, ex philoſophia ſtoica manavit, quod res incorporales a jureconſultis magis iis, quæ non ſunt, quam quæ ſunt, adnumerantur. Paullus ſane *L. 1. D. de uſufr. leg.* ſervitutes *neque ex bonis, neque extra bona eſſe* contendit, quod ex principiis illis ſtoicorum, quæ paullo ante declaravimus, explicandum eſſe, erudite docet Ger. Nood. *Probabil. II, 3. p. 48. ſequ.* IV. Res incorporales & ipſi exiſtere quodammodo negabant.

T I T. III.

De Servitutibus Ruſticorum atque Urbanorum Prædiorum.

INcorporalia ſunt omnia jura, atque adeo etiam SERVITUTES. Hæ vel PERSONALES ſunt, vel REALES ſeu PRÆDIALES. Serviunt enim non modo prædia ruſticis atque urbanis prædiis, verum etiam prædia & res perſonis, conſtituto in illis uſufructu, uſu vel habitatione vel in ſervo operis. De illis titulo III. De his tit. IV. & V. agitur.

I. Quænam prædia ruſtica & urbana? I. SERVITUS REALIS inhæret prædiis, iiſdemque præſtatur. A prædio dominante illæ ſervitutes a jureconſultis in URBANORUM ac RUSTICORUM PRÆDIORUM dividuntur. Sed cave hic reſpicias ad locum. Prædia enim non a loco, ſed ab uſu cognominabantur. Nam eodem modo & urbana mancipia a ruſticis non loco ſed opere ſejungebantur. *L. 99. D. de legat. 3. L. 166. pr. D. de V. S.* Et Labeo ſupellectilem & penum ruſticam non loco ſed genere uſus diſtinguendam putat. *L. 4. §. 6. D. de penu leg. I. 12. D. de ſupell. legat.* Immo & veſtes, quibus ruri utebantur ruſticas, quibus in urbe urbanas vocatas ex loco elegante Titinnii demonſtrat Merill. *Obſ. III, 5.* Non ergo recte diſcrimen ſervitutum ruſticorum urbanorumque prædiorum deſumitur ex *L. 3. D. de ſervit.* ubi Paullus *ſervitutes prædiorum alias in ſolo, alias in ſuperficie conſiſtere*, ait. Præterquam enim quod illud diſcrimen non ad prædia dominantia pertinet, a quibus alioquin ſervitutes diverſam denominationem ſortiuntur; ne probari quidem poteſt, ſervitutes urbanorum prædiorum tantum in ſuperficie; ruſticorum tantum in ſolo conſiſtere. Sane Ulpianus *D. 11. §. 1. D. de Publ. in rem actione* ſervitutem urbani prædii eſſe dicit, ſi per domum quis ſuam paſſus ſit aquæductum tranſduci: & ea tamen ſervitus in ſolo conſiſtit. Contra ſi quis horto olitorio alterius deberet ſervitutem altius non tollendi, ea procul dubio foret ſervitus prædii ruſtici, quum tamen conſiſtat in ſuperficie, ceu recte animad-

ver-

vertit Merill. *Obſ. I*, 32. Nec magis rem videntur acu tetigiſſe, qui prædia ruſtica omnes fundos & areas; urbana omnia ædificia exiſtimant. URBANA enim erant & fundi voluptatis cauſſa culti, veluti horti, modo eorum plurima pars non eſſet in reditu, quales ſunt horti vinearii & olitorii: *L.* 198. *D. de V. S.* & omnia ædificia habitationi deſtinata, etiamſi in villis exſtructa. §. 2. *Inſt. de ſervit. L.* 1. *D. commun. præd. L.* 198. *D. de verbor. ſignif.* Veteres enim villam plerumque in tres dividebant partes, quarum unam *urbanam*, alteram *ruſticam*, tertiam *fructuariam* adpellabant. *Urbana* dicebantur ædes vel habitationis vel voluptatis cauſſa conditæ ubicumque ſitæ; *ruſtica* complectebantur tecta, villico & reliquæ familiæ, ut & armentis & equis deſtinata: *fructuaria* denique conſtabant horreis & cellis, quibus omnium generum fructus recondebantur. Varro *de Re ruſt. Lib. I. Cap.* XIII. Columella *de Re ruſt. I*, 6. Urbanum in villis ædificium etiam prætorium dicitur apud Pallad. I, 8. Sueton. *Calig.* XXXVII. *L.* 198. *D. de verb. ſignif.* Et ex eo jam ſatis manifeſtum eſt, ædificia etiam ab uſu in prædia *ruſtica ac urbana* dividi ſolere.

II. Prædiis his urbanis variæ præſtabantur ſervitutes, quales erant *oneris ferendi*, *tigni immittendi*, *ſtillicidii*, *fluminis*, *cloacæ*, *altius tollendi vel non tollendi*, *luminum*, & *alia*. §. 1. *Inſt. h. t.* Caj. *Inſt.* II. 1. 3. II. Servitutes prædiorum urbanorũ.

III. Sic vicinæ ædes tenebantur nonnunquam vicinarum onus ferre, vel alienum ædificium columna vel pariete ſuo ſuſtinere, columnam III. Servitus oneris ferendi.

lumnamque & parietem præterea reficere. Hæc erat SERVITUS ONERIS. Non vero ideo a domino prædii ſervientis reficienda erat columna ſerviens, quod hæc natura hujus ſervitutis ineſſet; PARIES ONERI FERUNDO UTI NUNC EST, ITA SIT *L.* 33. *D. de Serv. urb.* ſed quod ea eſſet lex, id eſt, ſtipulatio in conſtituenda ſervitute interpoſita. Nam id ſibi diſerte a vicino ſolebant ſtipulari, UT REFICERET LAPIDE QUADRATO vel LAPIDE STRUCTILI vel quovis alio opere. *L.6. §. 5. D. ſi ſerv. vind.* Quamvis vero hanc pactionem contra naturam ſervitutum eſſe judicet Gallus Aquillius ob rationem *L.15. §. 1. D. de ſervitutibus*, evaluit Servii ſententia qui hanc conditionem in hac ſervitute admiſit, quia ſervientis prædii dominus facere nihil cogatur, ſed parietem vel columnam derelinquere poſſit, ceu patet ex *L. 6. §. 2. D. ſi ſervit. vindic.*

IV. Servitus tigni immittendi.

IV. Si cujus paries non tam onus vicini ferre teneretur, quam pati dominus, ut tignum immitteretur ſuo parieti, erat hæc SERVITUS TIGNI IMMITTENDI. Erat vero tignum omnis materies ædificii, quæ alterius parieti immitti poterat, veluti trabs, lapis, ferrum. Quamvis enim Architecti ſtrictiore uſi vocabuli ſignificatione tignum pro trabibus in contignatione accipiant; Vitruv. IV, 4. aliter tamen loquebantur Jureconſulti ob exemplum in Lege XII. tabularum exſtans, ubi *tigni adpellatione omne genus materiæ, ex qua ædificia conſtant, ſignificatur L.6 2. D. de V. S.* Quod ut intelliga-

ligatur rectius, obſervandum videtur, veteres Romanos incendiorum metu ædes ædibus ita vicinas eſse juſſiſſe, ut ſpatium quoddam vel interſtitium relinqueretur, quod *ambitus* dicitur in legibus XII. Tabularum. Varro *de Lingu. Lat. IV*, 4. *p.* 6. AMBITUS, *iter, quod circumeundo teritur. Nam ambitus circuitus; ab coque XII. tabularum interpretes ambitum parietis circumitum eſſe deſcribunt.* Feſtus *voce ambitus p.* 250. AMBITUS *proprie dicitur inter vicinorum ædificia locus duorum pedum & ſemipedis, ad circumeundi facultatem relictus*: Et paucis interjectis: *Ambitus proprie dicitur circumitus ædificiorum, patens in latitudinem pedes duos & ſemiſsem, in longitudine idem, quod ædificium.* Add. Cujac. *Obſ. XIX*, 21. Et huc pertinet Inſcriptio vetus Romana in Sadoleti hortis effoſsa:

INTER. DUOS.
PARIETES.
AMBITUS. PRIVAT.
FLAVI. SABINI.

Briſson. *Antiqu. Select. I*, 2. Non ergo licebat antiquis ædes jungere ſine interſtitio; neque adeo tunc facile locum inveniebat ſervitus tigni immittendi. Poſtea vero aucto civium numero, quum pomœria antiqua tantam ædium copiam vix caperent; non ſolum ipſa pomœria ſubinde prolata, verum etiam omnes areæ ædibus occupatæ ſunt, adeo ut non niſi inter quasdam interſtitium relinqueretur. Quæcunque vero ædificia communi pariete concludebantur, circuituque publico aut privato cingebantur, ea dicebantur INSULÆ. Feſt.

voce

voce *Inſula L. 2. §. 14. D. ne quid in loco publ.* (cui non obſtare *L. 13. pr. D. de ſerv.* oſtendit Cujac. *Obſ. I*, 4.) iis inſulis vel potius inquilinis ædium una inſula comprehenſarum, non modo ſingulares erant GENII. Reineſ. *Claſſ. I*, 138. ſed & cuſtodiendis iisdem præpoſiti erant ſervi, quos INSULARIOS dici animadvertimus in *L. 166. §. 1. D. de V. S. & L. 16. §. 1. D. de uſu & habitat.* Grut. *p. DCXXIV*, 4. Porro ambitus iſti inſularum dicebantur *angiportus*. Et quia per illos compendii cauſſa iri ſolebat, hinc Feſto angiportus eſt *iter compendiarium in oppido*. Nihil tamen in illis agi poterat. Varro *de Lingua Lat. V*, 5. *p.* 37. immo ne pervii quidem ſemper erant, ut ex Terent. *Adelph. IV*, 2. patet. Sed hæc angiporta ut dixi, rariora erant, poſtquam aucta urbe omnes areæ ædificiis occupabantur. Hinc eſt, quod Seneca *controv. II*, 9. conqueritur, *tantas ſuo tempore fuiſſe viarum anguſtias, ut neque adverſus ignem præſidium, neque ex ruinis ullam in partem effugium fuerit*. Ex quo ergo propius ſibi invicem jungi cœperant ædes; ſervitutes illæ tum oneris ferendi tum immittendi tigna in uſu eſſe cœperunt, ad id quippe comparatæ, ut arearum ſpacium lucrifacerent, quod novis muris, columnis ac parietibus exſtruendis occupandum fuiſset. Primus Nero veterem ædificandi morem reſtituit, conſtituitque, ut ne communione parietum, ſed propriis quæque domus muris ambirentur. Tacit. *Annal. XV*, 42. Poſtea Antoninus, & Verus Auguſti reſcripſerunt, *in area, quæ nulli ſervitutem debet, poſſe dominum vel alium ejus voluntate*

adi-

ædificare, intermiſſo legitimo ſpatio a vicina inſula. L. 14. D. de ſerv. urb. præd. adeoque ex eo tempore denuo ædes ſibi propius jungi cœperunt, communique pariete concludi, ita tamen ut inſularum maneret circuitus. Denique & Conſtantinus M. & ſequentes Imperatores conſtitutionibus quibusdam definire cœperunt, quantum ædes privatæ ab horreo, quantum a loco publico abeſſe deberent. *L. 4. & L. 46. Cod. Theod. de oper. publ. L. 9. & L. 11. C. de ædificiis privat.* Addantur Barn. Briſſon. *Antiq. Rom. Selečt. I, 2. p. 4.* Cujac. *Obſerv. I, 4. p. 3.*

V. Servitutes STILLICIDII & FLUMINIS aquæ pluviæ cauſſa erant conſtitutæ. Tenebatur enim vicinus aquam iſtam vel in vicini hortum areamve immittere, vel ex alieno tecto in ſuam aream recipere, ſi ab eo ſtipulatus erat vicinus: FLUMINA STILLICIDIA, UTI NUNC SUNT ITA SINT. Briſſon. *Antiqu. Rom. Selečt. I, 19. p. 22. Stillicidium* vero & *flumen* quomodo differant, docet Varro *de Ling. Lat. IV, 5. p. 8. Fluvius, quod fluit, item flumen: a quo lege prædiorum urbanorum ſcribitur: Stillicidia fluminaque ut ita fluant, cadantque. Inter hæc hoc intereſt, quod ſtillicidium; eo quod ſtillatim cadat: flumen, quod fluat continue.* Sane quum ædes Romanorum pleræque tecto declivi carerent non poterant non canales vel alvei plures in ſuprema ſuperficie eſse, per quos aqua pluvia deflueret: aut certe tegulas oportebat tecto imponi, quæ imbres exceptas in terram demitterent. Vid. Guil. Philandr. ad *Vitruv. Archit. VII, 11.* Illud ergo *flumen*; hoc dictum eſt *ſtillicidium*. V. Servitutes ſtillicidii & fluminis.

VI.

VI. Servitus cloacæ.

VI. CLOACÆ Romæ dicebantur concamerationes ſubterraneæ, ſtupendi operis, per quas ſordes & collecta colluvies urbe educta in Tiberim exonerabatur (*a*) eæque vel *publica* erant, vel *privata* *L.* 1. §. 9. *D. de cloac.* PUBLICAS duxit Tarquinius Priſcus, teſtibus Livio *Hiſt. I,* 32. & Dionyſ. Halic. *Ant. Rom. III,* p. 200. easque tam ſplendidas fuiſſe, ait Caſſiodor. *Var. III,* 30. *tantumque viſentibus contuliſſe ſtuporem, ut aliarum quoque civitatum potuerint miracula ſuperare.* Meretur illa tota Caſſiodori deſcriptio legi, eique addi idem Caſſ. *Var. VIII,* 29. 30. & Plin. *Hiſt. Nat.* XXXVI, 15. Purgandarum earum cauſſa non ſolum tributum inferebatur, quod *cloacarium* dicitur *L.* 27. §. 3. *D. de uſufruct.* *L.* 39. §. 5. *D. de legat.* 1. verum etiam ii, qui ad pœnam fuerant damnati, eidem operi adhibebantur. Trajan. Imp. ad Plin. *Epiſt.* X, 41. Sed & interdictum proditum erat: QUOD IN CLOACA PUBLICA FACTUM, SIVE IMMISSUM HABES QUO USUS EJUS DETERIOR SIT FIAT, RESTITUAS. ITEM NE QUID FIAT IMMITATURVE INTERDICAM. *L.* 1. §. 15. *ſequ D. de cloac.* Quin ut illæ cavernæ eo rectius conſervarentur; ſingulares iis præfecti erant magiſtratus, qui CURATORES CLOACARUM URBIS vocantur apud Grut. *Inſcr. p. CXCVII,* 5. *p. CXCVIII,* 2. 3. 4. 5. *p. CCLII,* 1. Aſt quum publicæ iſtæ cloa-

(*a*) Hinc Feſtus *voce cloacæ p.* 268. dictas illas exiſtimat a *conluendo & cloacale flumen* Cato dixit, pro cloacarum omnium conluvie.

cloacæ initio per publicum eſsent ductæ; poſt incendium Gallicum, mutato vicorum ædiumque ſitu, illæ paſſim ſubjerunt tecta. Qua de re Livius *Hiſt. V. fin. Feſtinatio curam exemit vicos dirigendi, dum omiſſo ſui alienique diſcrimine in vacuo ædificant. Et eſt cauſſa, ut veteres cloacæ, primum per publicum ductæ, nunc privata paſſim ſubeant tecta, formaque urbis ſit occupatæ magis, quam diviſæ, ſimilis.* Hæ publicæ cloacæ. PRIVATÆ erant, quæ ex privatis quibusque ædibus in publicas illas immittebantur. Quandoquidem ergo publicæ illæ, ut jam ex Livio demonſtravimus, paſſim ſubjerunt tecta privata; opus nonnunquam erat ſervitute CLOACÆ, & vicinus a vicino ſtipulabatur, ut liceret ſibi privatam cloacam per ejus fundum deductam in cloacas immittere. *L. 7. D. de ſervit. L. 1. §. 4. D. de cloac.*

VII. Antiquiſſimis porro temporibus ſuas quisque ædes in infinitum tollere poterat, idque etiam eſt libertatis naturalis, *L. 9. & L. 24. D. de ſerv. urb. præd. L. 27. D. de damn. infect.* dummodo nihil in alienum immittatur. *L. 8. §. 5. D. ſi ſerv. vindic.* Enimvero quum id proſpectui luminibusque officeret, aerque liberior hoc ipſo vicinis interciperetur, ſæpe alter ab altero ſtipulabatur, ne altius tolleret. Atque inde naſcebatur ſervitus ALTIUS NON TOLLENDI. At poſtea certus quidam ædium altitudini modus lege ſtatutus eſt. Sane jam libera & florente republica ea de re fuiſse cogitatum, docet Rutilii neſcio cujus oratio de modo ædificiorum, quam ab Auguſto recitatam eſſe in ſenatu, ut eam rem non a ſe primo animad-

VII. Servitus non altius tollendi.

verſam

verſam, ſed antiquis jam curæ fuiſse, oſtenderet, diſcimus ex Sueton. *Aug. LXXXIX.* Sed & ipſe Auguſtus, ut crebris ruinis ſubveniret, lege lata ſtatuit, ut ne quis ſeptuaginta pedibus tolleret altius. Strabo *Geogr. 5. p. 162.* πρὸς δὲ τὰς συμπτώσεις τὰ ὕψη τῶν καινῶν οἰκοδομημάτων καθελὼν, καὶ κωλύσας ἐξαίρειν ποδῶν ό τὸ πρὸς ταῖς ὁδοῖς ταῖς δημοσίαις. *Ruinis quoque ſubventurus, nimiam ædificiorum altitudinem ſuſtulit; vetuitque ad vicos publicos altius ſeptuaginta pedibus tollere.* Incenſa deinde urbe, etiam Nero ædificiorum altitudinem cohibuit, teſte Tacit. *Ann.XV.*43.quamvis, quem ea in re modum ſervarit, non ſit memoriæ proditum. Denique & Trajanus ædium altitudinem ſexaginta pedes ſuperare vetuit, ob ruinas faciles, & ſumtus, ſi quid tale contingeret, exitioſos. Aurel. Victor. *Epit. vit. Traian. XIII.* Et ſane hæc quoque altitudo eſt maxima; unde non mirum, de ea conqueri Senecam *Contr II, 9.* quamvis eam ipſa neceſſitate civiumque frequentia excuſari exiſtimet Vitruv. *Architect. II, 9.* Ut ut ſit, ſane & poſteris placuit is ædificiorum modus, unde ad illum reſpiciunt Imperatores Severus & Antoninus *L. 1. C. de ædific. priv.* Quin & Conſtantinopoli ejuſmodi legem obſervatam eſse, docet Jac. Oiſel. ad *Caji Inſtit. II, 1. 3.* Quemadmodum ergo, quæ ſit non altius tollendi ſervitus, ex ipſo vocabulo eisque, quæ dicta hactenus ſunt, ſatis intelligitur; ita eo obſcurior eſt ſervitus ei oppoſita ALTIUS TOLLENDI: Quamvis enim vulgo ſervitutem altius tollendi explicent ex conſtitutione Zenonis *L. 12. §. 1. C. de ædific. privat.* de

eo

eo caſu, ſi quis a vicino impetraverit libertatem ædes ſuas altius, quam leges ferant, tollendi; tamen hujus ſervitutis jam ante Zenonem mentio fit a Cajo *L. 2. D. de ſerv. urb. præd.* nec veroſimile eſt, ante hanc conſtitutionem licuiſse privatis pactis reſtringere leges publicas. Itaque veroſimilior eſt ſententia eorum, qui hic putant de eo caſu actum ubi vicinus pati teneretur ut vicinus ὑπερῷον vel cænaculum imponere poſset ædibus ejus. A. A. Pagenſtech. *Sicilim. Manip. III. p.* 70. Verum nec id dubio caret, ſi illud ὑπερῷον vel cænaculum maneat ædificantis. Nam tunc non differet hæc ſervitus a ſervitute oneris ferendi, uti recte vidit Sam. Stryk. ὁ μακαρίτης. *Uſ. Digeſt. VIII, 2. 7.* Fuſius ea de re alibi erit dicendi locus.

VIII. Multum porro intereſſe videbatur veterum, ita clauſas habere areas, ut remotis arbitris verſari in iis poſſet familia. Unde & Druſo promittebat architectus, ita ſe ædificaturum domum, ut procul ab omnium arbitrio atque adſpectu in ea habitaret. Vellei. Patercul. *Hiſt. II,* 14. Licebat enim cuivis, in pariete ſuo feneſtras, quot vellet aperire, ſed & alteri licebat feneſtris vicinis in aream ſuam apertis obſtruere. Quod ſi itaque aliquis feneſtras in alieno vel communi pariete apertas habere vellet, opus erat ſervitute LUMINUM. Sin impedire vellet alter, ne vicinus feneſtras in ſuo pariete apertas obſtrueret, ſtipulabatur a vicino: LUMINA UTI NUNC SUNT, ITA SINT, Briſſon. *Antiqu. Rom. I,* 19. *p.* 21. Atque inde naſcebatur ſervitus NE LUMINIBUS OFFICIA-

VIII. Servitus luminum, & ne luminibus officiatur.

CIATUR. Nonnumquam etiam paciſcebantur, ne jus eſset vicino, ſe invitis altius ædificare, atque ita officere luminibus, de qua ſervitute *L.3. D. de ſerv. urb. præd.* Immo ut proſpicere liceret &, ne proſpectui officeretur, interpoſita ſtipulatione cavebant. *L.14. & L. 15. D. eod.*

IX. Servitutes prædiorum ruſticorum. IX. Servitutes prædiorum ruſticorum quatuor recenſet Imperator *pr. Inſt. h. t* ITER, ACTUM, VIAM, AQUÆDUCTUM, ſed §.2. adjicit. AQUÆ HAUSTUM, PECORIS AD AQUAM ADPULSUM, JUS PASCENDI, CALCIS COQUENDÆ, ARENÆ FODIENDÆ. Nos præcipua tantum conſectabimur.

X. Iter actus via. X. Iter ab *eundo*; ACTUM ab *agendo*, VIAM a *vehendo* dictam eſse, obſervat Varro *de Lingua Lat. IV, p. 7.* Ergo ITER eſt jus eundi ambulandi hominis, non etiam agendi pecus aut ducendi vehiculum. *L. 1. D. de ſerv. ruſt. præd.* quamvis & equo vehi & ſella geſtari liceret ei, cui iter debebatur. *L. 12. D. eod.* ACTUS erat jus & eundi & agendi vel jumentum vel vehiculum, non tamen onuſtum. *L. 1. & L. 11. D. eod.* (b) VIA denique jus & eundi & agendi & vehicula onuſta per alterius fundum ducendi complectebatur. *L. 7. D. eod.* Adeoque tertia ſervitus primam & ſecundam, ſecunda etiam primam in ſe continebat, adeo, ut dividi non poſſent, & hinc, ſi quis iter & actum acce-

ptum

(b) Intelligendum hic eſſe non plauſtrum, oneribus trahendis aptum, ſed currum truſatilem, præclare obſervat Bynkersh. *Obſ. IV. 7. p. 365.*

ptum tuliſset, perimeretur etiam viæ obligatio. *L. 13. §. 1. D. de acceptilat* Nonnunquam tamen iter & actum ſimul ſibi ſtipulabantur, ut patet ex Gruter. *Inſcript. p. CCI, 3.*

PER. HANC.
VIAM FUNDO.
C. MARCI CL.
PHILERONIS.
ITER ACTUS.
DEBTUR.

Cujus rei rationem elegantem reddit Cujac. *Obſ. XXII, 35.* quod viæ iter & actus *propalam* ineſt, actui autem iter tantum tacite & per conſequentiam. Unde non mirum, ſæpe ſibi homines actum & iter ſimul ſtipulatos. Ex eodem vero lapide etiam patet, ſervitutes non hominum ſed prædiorum eſse, quod & jus noſtrum inculcat *L. 20. §. ult. D. de ſerv. præd. ruſt. L. 86. D. de verb. ſignif.* ubi addi meretur Ger. Nood. *Probab. I, 2. p. 4. ſequ.*

XI. VIÆ latitudo in porrectum octo pedum erat, in anfractum ſedecim, *L. 8. D. de ſerv. præd. ruſt.* Varro *de Lingu. Lat. VI, 2. p. 48.* Ex quibus diſcimus, hunc viæ modum ex legibus XII. Tabularum eſse, quibus cautum fuerat: VIA IN PORRECTO VIII. P. IN AMFRACTO XVI. P. LATA ESTO. Gothofr. *ad XII. Tab. Tab. VIII.* ACTUS latitudo quatuor pedum erat, teſte eodem Varrone *de Lingu. Lat. IV. 4. p. 6.* & Feſto *voce actus p. 243.* Itineris latitudo parum comperta eſt. Potuiſse tamen pro paciſcentium arbitrio vel latiorem vel anguſtiorem conſtitui viam vel actum, patet XI. Viæ & actus latitudo.

ex *L. 23. pr. D. eod.* adeoque idem de itinere dici poſse videtur.

XII. Servitus aquæ ductus. XII. AQUÆ DUCTUS, erat jus aquam ducendi per alterius prædium; quod vel rivis per canales ſtructiles, vel fiſtulis plumbeis, vel tubulis fictilibus fiebat, teſte Vitruv. *Architect. VIII, 7.* quibus tamen & canales ligneos addit Palladius IX, 11. Erant iſti aquæductus vel PUBLICI vel PRIVATI. In illis exſtruendis tam ſplendidi tamque magnifici erant Romani, ut pauca, quæ hinc inde ſuperſunt, rudera poſteris ſint admirationi. Solebant enim exſtruere fornices, & veluti pontes per quos aqua tanquam flumen aliquod in urbem duceretur, ceu docet aqua Trajana depicta in numo apud Vaillant. *Num. Imp. p. 47.* De ejuſmodi Aquæductibus Rutil. Numatian. *Itin. I. v. 97.*

Quid loquar aereo pendentes fornice rivos,
Qua vix imbriferas tolleret Iris aquas?
Hos potius dicas creviſſe in ſidera montes,
Quale giganteum Græcia laudat opus.
Intercepta tuis conduntur flumina muris,
Conſumunt totos celſa lavacra lacus.

Tales erant Romæ aqua Claudia, Curtia, Trajana aliæque plures, quarum paſſim in Marmoribus fit mentio. Et ſane his aquis non ſolum ad neceſſitatem utebantur, ſed ad voluptatem & luxuriam, ad quam in primis comparata erant *Nymphæa*, quorum veſtigia ſunt in *L. 5. L. 6. C. de aquæduct.* nec non apud Reineſ. *Inſcr. I. Claſſ. I, 200.* & Joſeph. *de Bell. Jud. I, 16.* Erant hæc ædificia publica ambitioſi operis, in quibus aquæ corrivatæ ſpectantium delectationi

ctationi ac refrigerationi miris modis ſaliebant. Vid. Pancirol. *Theſaur. Var. Lect. I*, 5. Hæc publicis ſumtibus ſolebant exſtrui. Sed nec magnis ſumtibus pepercerunt privati, qui ſæpe aquam per omnia cubicula & triclinia ducebant, immo & euripos in his effodiebant, in quibus piſces inter cœnandum caperent. Inſignia hujus luxuriæ exempla exſtant apud Senecam *Nat. Quæſt. III*, 17. *& præfat. lib. I.* Item *de Tranquill. animi. I.* Plin. *Epiſt. V*, 6. (*c*) Quum ergo aquam ſæpe procul & per alienos fundos duci oporteret; occaſionem id dedit ſervituti aquæductus, de qua plura dabunt jureconſulti.

XIII. Reliquæ ſervitutes facile vel ex ipſis nominibus intelliguntur, & paſſim de iis copioſe agunt Interpretes, quibus addendi Jac. Cujac. *Obſerv. XXII*, 35. Æg. Menag. *Amœnit. jur. civil. XXXVI.* Ulr. Hub. *Digreſſ. II*, 12. *ſequ.* Corn. van Bynkershoek. *Obſerv. IV*, 7. XIII. De reliquis ſervitutibus remiſſive.

TIT. IV. & V.

De uſufructu, uſu & habitatione.

HÆ ſervitutes, de quibus adhuc actum reales ſunt: perſonales vero USUFRUCTUS,

(*c*) Huc pertinet etiam, rivi aquæ fluentis, parietibus inducti, de quibus Edmund. Merill. *Variant. III*, 1. & Ger. Nood. *de uſufr. I. 12. p.* 565.

CTUS, USUS HABITATIO, OPERÆ SERVORUM, de quibus his titulis agit Imperator. Nos poſt eruditiſſimas M. Aurelii Galvani & Ger. Nodtii commentationes pauca tantum monebimus.

I. Quid veteribus fuerit uti? I. Ad vocabulum quod attinet, ab *utendo* & *fruendo* dictus eſt USUSFRUCTUS. *Uti* re, ut erudite oſtendit Ger. Nood. *de Uſufr. I, 1. p.* 526. eſt, eamdem adhibere ad vitæ neceſſitatem, ſed quatenus ſufficit, & ut ſalva maneat ejus ſubſtantia. Unde propria uſus tria ſunt, primum, ut utentis neceſſitate finiatur; alterum, ne rei conditio mutetur: poſtremum, ut ne res utendo conſumatur, aut pereat. Primum Horatius ſignificat, *Epiſt. II, 2. v. 190.*

Utar & ex modico, quantum res poſcit, acervo
Tollam.

Secundum patet ex *L. 15. §. 1. & 5. D. de uſufr.* Tertium notat Donatus *in Terent. prolog. Andr.* UTIMUR *fructibus rei, quæ ab amantibus ſalvo uſu nobis ſubminiſtrantur*; ABUTIMUR, *quando deperdimus rem & fructum, uſui eſt ager, domus: abuſui vinum, oleum & cetera hujusmodi.*

II. Quid frui? II. FRUI latius patet ac uti: quemadmodum vel ex Seneca patet *de vita beata Cap. X.* ubi philoſophus: *Tu,* inquit, *voluptatem complecteris: ego compeſco, tu voluptate* FRUERIS: *ego* UTOR. *Fructus* ergo non utentis neceſſitate neque rei conditione circumſcribitur; ſed qualemcumque præſentem utilitatem, commoditatem, oblectationemve, quæ ex re ejusve occaſione percipi poteſt, complectitur, prorſusq; adeo neque finem habet neque modum, ceu egregie

oſten-

oſtendit Auguſtinus *de Doctrina Chriſt. cap. III.* Ger. Noodt. *I, 1. p. 526. ſequ.*

III. Uſusfructus ergo neque merum fructum neque merum uſum continet, ſed ex utroque colligitur. Ex *uſu* enim id habet, quod ſalvam relinquit ſubſtantiam: ex *fructu* vero, quod non ſola neceſſitate finitur. Adeoque eſt *jus utendi fruendi rebus alienis, ſalva earum ſubſtantia. L. 1. D. de uſufr.* III. Quid uſusfructus?

IV. Poterat ergo uſus quidem legari ſine fructu: ſed non fructus ſine uſu. Non enim debet, cui plus licet, quod minus eſt, non licere. *L. 21. D. de R. I.* Et præterea *frui* dicimur etiam, quum rem plane abſumimus, neque ſalvam relinquimus ſubſtantiam. Quum ergo hoc caſu nihil reliquum manſurum eſſet; facile patet, inutilem eſſe proprietatem, ſi fructus, deducto uſu, legetur. *L. 14. §. 1. D. de uſu & habit.* At uſus, ſine fructu legatus, ſola utentis neceſſitate finitur, ſalvamque eſſe oportet non ſolum rei ſubſtantiam, ſed & conditionem, *L. 12. §. 1. D. de uſu & habit.* Minus ergo continet uſus, quam uſusfructus, & hinc ille nec pro parte legari poteſt, quod poteſt uſusfructus. *L. 19. D. eod.* nec etiam res uſui conceſſa vel donatione vel locatione, vel ullo alio titulo, in alterum transferri, quod itidem poterat uſusfructus §. 1. *Inſt. eod. L. 12. §. 2. L. 38. ſeq. L. 67. D. de uſufruct.* IV. Quid uſus?

V. Parum ab uſu differt HABITATIO, ſed differt tamen. Nam I. aliquid amplius habitationi ineſt quam uſui: ſiquidem is, cui debetur habitatio, totam domum non ſolum inhabitare, ſed & locare vel gratis concedere poteſt. V. Quid habitatio?

L. 13. *C. de uſufr.* quæ ſecus ſe habent, ſi ſolus uſus ædium legatus ſit. II. Habitatio non amittitur, non utendo, neque III. capitis deminutione, perinde ut uſus, perimitur, ut ex *L.* 10. *D. de uſu & habit.* a ſe ingenioſe emendata oſtendit Ger. Nood. *Probab. III*, 7. *p.* 79.

VI. Origo horum jurium. VI. Ceterum hæc omnia originem debere videntur ultimis voluntatibus. Quum enim morientes alicui bene cuperent, neque tamen ejus heredibus conſultum vellent; excogitarunt jus illud utendi fruendi, a dominio & proprietate ſejunctum, ut moriente legatario, rei legatæ uſusfructus cum proprietate conſolidaretur. Poſtea etiam aliis modis, veluti ſtipulatione, quam tamen ſequebatur traditio, nec non judiciis diviſoriis, immo etiam lege, conſtituebatur uſusfructus, ut accurate docet Ger Nood. *de Uſufr. II, ſequ. p.* 601. *ſequ.*

VII. Uſusfructus quantitatum & jurium SC. introductus. VII. Et initio quidem uſusfructus in ſolis conſtituebatur corporibus, poſtea SC. prodiit, quod etiam in quantitatibus & juribus quaſi uſumfructum conſtituere permittebat, dummodo caveret fructuarius, ſe finito uſufructu tantundem reſtituturum. Qua de re Ulpianus *Fragm. XXIV*, 26. & 27. *Uſusfructus jure civili legari poteſt earum rerum, quarum ſalva ſubſtantia utendi fruendi poteſt eſſe facultas, & tam ſingularum rerum, quam plurium, id eſt, partis. Senatusconſulto cautum eſt, ut etiam, ſi earum rerum, quæ in abuſu continentur, ut puta vini, olei, tritici uſusfructus legatus ſit, legatario res tradantur, cautionibus interpoſitis, de reſtituendis eis, quum uſusfructus ad legatarium pertinere deſierit.* Ejusdem SC. mentio fit

L. 1.

L. 1. D. de uſufr. ear. rerum. L. 24. de uſufr. leg. L. ult. uſufr. quemadm. caveat. L. 69. ad L. Falcid. L. 1. C. de uſufr. Quando factum ſit id SC, non liquet. Sane non illud adſcendit ad tempora Ciceronis, cujus tempore, ceu ex *Topic. cap. III.* patet, corporum tantum, non item quantitatum & jurium erat uſufructus. Quum vero illud jam interpretati ſint Maſſurius Sabinus, Nerva & Caſſius & Proculus, ceu colligi poteſt ex *L. 5. §. 1. & L. 3. D. de uſufr. ear. rer.* quos omnes ſub Tiberio floruiſſe conſtat; hoc quoque, vel certe Auguſto imperante, SC. factum eſſe oportet. Vid. Marc. Aurel. Galvan. *de Uſufruct. cap. III.* Ger. Nood. *de uſufr. II,* 20. *p.* 589. Schulting. *Juriſp. vet. antejuſtin. p.* 658.

VIII. Ceterum ita conſtitutus uſusfructus, finiebatur vel tempore, ad quod fuerat conſtitutus, vel morte fructuarii, vel capitis deminutione, vel non utendo per conſtitutum tempus, vel facta in jura ceſſione, vel conſolidatione, vel mutatione denique aut interitu rei fructuariæ, de quibus omnibus plenius jureconſulti, inprimis Ger. Nood. *de Uſufr. II, 5. ſequ.* Ea item omnia locum quoque habebant in uſufructu civitati legato. Mori enim & civitas videbatur, ſimulac interiiſset, veluti abſorpta terræ motu, vel inundatione. Capite minui, ſi in eam induceretur aratrum. *L. 21. D. quib. modis uſusfructus vel uſus am.* Quemadmodum enim aratrum adhibebatur in condendis urbibus, eo fine, ut ubi ſulcum duxiſsent Triumviri coloniæ deducendæ, muri exſtruerentur, & eos quodammodo religio occuparet: Vid. *Lib. II,*

VIII. Quibus modis finitur uſusfructus?

Tit.I.§.6. ita aratrum toti areæ urbis inductum, eam reddebat ſacram, ut habitari a nullo mortalium poſset. Hinc Zonar. *Tomo II. Annal.* refert, Carthaginis aream Senatum Romanum ſacraſse, & decreviſse, *ἐπάρατον, τὸ ἐπ' αὐτὴν κατοικῆσαι τινά. Execrabile fore, ibi quemquam habitare.* Plura de eo ritu habent P. Faber *Semeſtr. I, 8.* Jac. Ræward. *Conjectan. II, 7.* Quod ſi neutrum horum contingeret, uſusfructus ſæculo circumacto finiebatur. *L. 56. de uſufr. L. 8. de uſufr. leg.* Petr. Fab. *Semeſtr. l.c.* Ger. Nood. *de uſufr. II, 6. p. 614.*

T I T. VI.

De uſucapionibus & longi temporis præſcriptionibus.

MOdis adquirendi rerum dominium, jure civili inventis, accenſenda etiam eſt USUCAPIO, de qua ſingulari hoc titulo agit Imperator. Nos rem ex antiquitate explicabimus.

I. Uſucapio e jure Attico eſt. I. Uſucapionem, quæ & *uſus auctoritas* dicta veteribus, ex jure Attico ad Romanos fluxiſse, admodum ſit veroſimile. Plato certe, qui in pleriſque talibus jus Atticum ſequi ſolet, uſucapionem quoque admittit in ſua republica, Vid. Plat. *de Leg. XII. p. 691.* Sed non niſi mobilium, quibus ſi quis aperte intra urbem per annum; ruri per quinquennium uſus ſit, uſucapionem completam eſse juſserat. Porro ſi ruri occulte res haberetur, uſque ad decennium vindicari eam poſse volebat, ſin

extra

extra territorium, adverſus poſseſsorem æternam auctoritatem fore denunciabat. Et ad leges Atticas procul dubio reſpicit Iſocrates, quando ſub perſona Archedami ait: *ἀλλὰ μὲν οὐδ' ἐκεῖνο ὑμᾶς λέληθεν, ὅτι τὰς κτήσεις, καὶ τὰς ἰδίας καὶ κοινὰς, ἢν ἐπιγένηται πολὺς χρόνος, κυρίας καὶ πατρῴας πάντες νομίζουσιν. Sed nec illud vos præterit, poſſeſſiones ſive privatas, ſive publicas præſcriptione longi temporis & confirmari, & patrimonii loco habendas, perſuaſum eſſe hominibus.*

II. Romam eam invexerunt leges decemvirales, in quibus ita cautum legimus: USUS AUCTORITAS FUNDI BIENNII, CETERARUM RERUM ANNUUS USUS ESTO. Gothofred. ad *Leg. 12. Tab. Tab. VI.* Res ergo immobiles Romæ biennio, mobiles anno uſucapiebantur. Quum vero eo tempore, quo XII Tabulæ condebantur, intra Italiam conſiſteret Romana potentia; factum eſt, ut uſucapio non niſi in fundis Italicis vel Italici juris, adeoque in immobilibus rebus tantum mancipi haberet locum. Fundorum vero provincialium proprietatem nunquam adquirebat privatus, ſed populus, (*a*) adeoque in iis non procedebat uſucapio. Qua de re eleganter Theo-

II. Lex xii. Tab de uſucapionis tempore.

(*a*) Quamvis enim prædia ejuſmodi ſub conditione annuæ præſtationis vel provincialibus, vel ipſis civibus concederentur; ſupremum tamen & directum dominium erat penes populum. Hinc vocabantur prædia ſtipendiaria & tributaria. Theophil. in §. 40. *Inſt. de rer. diviſ.* Vid. Bynckersh. *de rebus manc. & nec mancipi IX. p.* 130. *ſequ.*

Theophilus in §.40. *Inſt. de rer. diviſ.* Οἱ τὰ ςιπενδιάρια καὶ τριβυτάρια ἔχοντες πάλαι κατὰ συγχώρησιν δήμου ἢ βασιλέως, οὐκ ἦσαν δεσπόται. Ἡ γὰρ δεσποτεία αὐτῶν ἢ παρὰ τῷ δήμῳ, ἢ παρὰ τῷ βασιλεῖ, ἀλλ' εἶχον τὴν ἐπ' αὐτοῖς χρῆσιν, καὶ ἐπικαρπίαν, καὶ πληρεςάτην κατοχὴν, ὥστε δύνασθαι καὶ ἐφ' ἑτέρων μεταφέρειν, καὶ κληρονόμοις παραπέμπειν. Τῶν γὰρ Ἰταλικῶν ἀγρῶν ἤτοι οἰκιῶν οἱ δεσπόται τὴν δεσποτείαν εἶχον. *Qui olim ex conceſſione populi vel Principis ſtipendiaria vel tributaria prædia habebant, domini non erant: nam dominium illorum erat aut apud populum aut apud principem, ſed uſum & fructum eorum habebant, & pleniſſimam poſſeſſionem, ita ut & transferre poſſent in alios, & ad heredes transmittere. Italicorum autem fundorum domuumque domini dominium habebant.* Itaque non magis uſucapione adquiri poterat prædii provincialis dominium quam rei commodatæ aut prædii fructuarii. Jan. Vinc. Gravin. *de Leg. XII. Tabul. p.*317. Res mobiles omnes uſucapi poterant, mancipi æque ac nec mancipi: atque ita intelligenda illa Ulpiani *Fragm. XIX*, 8. *Uſucapione dominia adipiſcimur tam mancipi rerum, quam nec mancipi.* Cujac. *Paratit. ad tit. C. de uſucap. transf.*

III. Ut & de uſucapione peregrinis deneganda.

III. Iisdem legibus decemviralibus denegatum fuerat peregrinis jus uſucapiendi, eamque in rem ita cautum: ADVERSUS HOSTEM ÆTERNA AUCTORITAS ESTO. Cicero *de Offic. I*, 12. Hoſtis tum erat peregrinus, ceu poſt Ciceronem etiam Cajus docet *L.*234. *pr. D. de verbor. ſignif.* Et hoc ſenſu Ennius de Scipione Africano:

Hic

Hic eſt ille ſitus, cui nemo civis neque hoſtis
Quivit pro factis reddere opera pretium.

Quum ergo uſucapio eſſet modus adquirendi juris civilis, non magis communis ea cum civibus erat peregrinis, quam mancipatio aut in jure ceſſio. Videtur tamen poſtea hoc jus communicatum eſſe cum Latinis Junianis, iisque peregrinis, quibus commercium datum erat. Nam hos etiam mancipationis jus habuiſſe, patet ex Ulpiani *Fragm. XIX*, 4. Poſt conſtitutionem Antonini Caracallæ, civitatemque cum omnibus ingenuis communicatam non ſuperfuit Latinitatis illius uſus, ſuperfuit tamen peregrinitas, unde & poſt ea tempora cum multis peregrinis & barbaris jus nexus, hereditatum, uſucapionis communicari conſuevit. Ezech. Spanh. *Orb. Rom. Exerc. II*, 13. *ſequent.*

IV. Quod vero Lex XII. Tabularum rerum furtivarum uſucapionem inhibuit, id de ipſo tantum fure videtur intellectum, usque ad legem ATINIAM, qua primum cautum, *ut quod ſubreptum eſſet, ejus rei æterna eſſet auctoritas, niſi ſi in ejus, cui ſubreptum eſſet, poteſtatem reverriſſet*. Ita Gell. *Noct. Att. XVII*, 7. Paullus *L. 4. §. 6. D. de uſurp. & uſucap.* Julianus *L. 33. pr. D. eod.* Incerta eſt legis ætas, niſi quod ante Scævolam, Brutum, & Manilium ut & P. Nigidium latam fuiſſe ex Gellio conſtat. Præterea jam Cicero *Verrin. III.* ejus meminit. Unde non admodum a veritate abludere videtur conjectura Steph. Vin. Pighii, *Annal. T. II. p.* 255. legem hanc A. V. C. IↃLVI. Cajo Cornelio Ce- **IV. Lex Atinia de uſucapione rerum furtivarum.**

thego & Q. Minutio Rufo coſſ. a C. Atinio Labeone Tribuno plebis latam, exiſtimantis. Extat Andr. Pulvæi *liber ſingularis ad legem Atiniam, ſeu de rei furtivæ prohibita alienatione*, qui editus Venetiis, MDLXXXXV. poſtea in *Oceano Juris* vel *tractatu tractatuum Tom.* XVII. *Vol.*XXIV. *p.*216. locum obtinuit.

V. Leges Julia & Plautia de uſucapione rerum vi poſſeſſarum.

V. Sequutæ ſunt leges JULIA & PLAUTIA (*b*) de uſucapionibus, aut potius de vi publica & privata, quibus ad res vi poſſeſſas prolatum eſt, quod de furtivis ſtatuerat lex Atinia. Cautum enim his legibus fuerat, ut res vi poſſeſſæ uſucapi haud poſſent, longo quantumvis tempore, niſi reditu ad verum dominum vitium exuiſsent. *L.*33. §.2. *D.de uſurp. & uſucap.* Legis PLAUTIÆ vel PLOTIÆ jam meminerunt Cœlius ad Ciceronem *Epiſt. ad Fam.* VIII, 8. & Cicero *ad Att. Epiſt.* IV, 16. *pro Cæcin. cap.* XXVI. *pro Milon.* XIII. nec non Salluſt. *de Bello Catilin. cap.* XXXI. eaque lata eſt A.V.C. IϽCLXIV. Cn. Pompejo Strabone & L. Porcio Catone Coſſ. a M. Plautio Tribuno plebis, ut luculenter oſtendit Steph. Vin. Pigh. *Ann. T.* III. *p.*228. Julia vero, ut recte obſervat Hotomanus *de Legib. p.*77. non alia eſt ac illa, quam de vi publica & privata tulit Auguſtus. Et

(*b*) Jura noſtra de his legibus tamquam de una loquuntur. Legem *Plautiam & Juliam* commemorant Julianus *d. L.* 33. §. 2. *D. de uſurp. & uſuc.* & Tribonianus §.2. *Inſt. h. t.* Sed diverſas fuiſſe leges *Juliam & Plautiam* vel *Plotiam*, hancque illa multo eſſe antiquiorem certiſſimum eſt, ac paullo poſt demonſtrabitur.

Et quia in illam procul dubio & Plautia migravit, invaluit, ut juncto nomine diceretur Julia & Plotia, quemadmodum *Julia & Papia* vocabulum duas diverſas leges conjungit.

VI. His attexenda lex SCRIBONIA, quæ & ipſa ad uſucapionem pertinuit. Eam aliqui Cœlio Curioni, Tribuno plebis: alii, & in his Galvan. *de uſufr. cap. XII.* L. Scribonio Liboni, qui anno DCCXXI. cum M. Antonio conſulatum geſſit; alii denique & maxime Rævardus ad *Leg. Scribon. l. p.* 794. hujus nepoti L. Scribonio Liboni tribuunt, quem Tiberii temporibus cum Siſenna Tauro conſulem fuiſſe, ex Dion. Caſſ. LVII. *p.* 701. adparet. Cujus legis ſenſus ut eo expeditior ſit, notandum eſt, antiquiſſimis temporibus ſervitutes uſucapi haud potuiſse. Quum enim poſſeſſionem requireret uſucapio, *L.* 25. *de uſurp.* quæ in ſervitutibus, utpote incorporalibus, locum non habere videbatur; *L.* 32. *ſ. D. de ſerv. urb. præd.* & *L.* 43. *D. de adqu. rer. dom.* factum eſt, ut nec uſucapi poſſe crederentur, maxime quum in duodecim tabulis nihil eſset de rerum incorporalium uſucapione ſtatutum, *L.* 14. *pr. D. de ſervitut.* & præterea uſucapio ſit modus adquirendi dominium, ſervitutis autem dominium nullum eſse poſſet. Aſt licet non eſſet ſervitutum poſseſſio; erat tamen earumdem uſus, quem deinde prudentes quaſi pro poſseſſione acceperunt, adeoque interpretatione ſua etiam ſervitutum, ſaltim ruſticarum, uſucapionem invexerunt. Clariſſime hoc elucet ex verbis Ciceronis *pro A. Cæcin.* XXVI. *Aquaductus, hauſtus, iter, actus, a*

VI. Lex Scribonia de ſervitutibus non uſucapiendis.

patre; ſed rata auctoritas harum rerum omnium a jure civili ſumitur. Quum vero hæc quaſi uſucapio ſervitutum a prudentibus invecta a veteris juriſprudentiæ principiis videretur abhorrere; lata demum eſt lex Scribonia, qua ſervitutum uſucapio penitus ſublata eſt *L.* 4. §. *ult. D. de uſurp. & uſuc.* Neque dubium eſt, quin ea lex ad omnes in univerſum ſervitutes pertinuerit; ſiquidem hoc jus uſitatum fuiſse generaliter, ſcribit Ulpianus *L.* 10. §. 1. *D. de uſurp. & uſucap.* Attamen etiam poſt hanc legem is qui longo tempore non vi, clam, vel precario uſus erat ſervitute, utili actione a prætore adjuvabatur. *L.* 10. *D. de ſervit. vind.* Demum & Juſtinianus legem Scriboniam ſatis aperte ſuſtulit, & ſervitutum quoque omniumque rerum incorporalium præſcriptionem admiſit. *L. ult. C. de præſcript. long. temp.* Conf. Rævard. *l. c.* Ant. Schulting. *Juriſp. vet. ante-juſt. p.* 256. *ſequ.*

VII. Longa poſſeſſione capio rerum immobilium inventa.

VII. Hactenus de uſucapione, cui leges decemvirales, ut dixi, in rebus mobilibus anni, in fundis biennii ſpatium præfinierant. Quandoquidem enim tunc civitate agriſque perpetuo cives detinebantur, rariusque relicto natali ſolo Itali egredi conſueverant, tam breve temporis ſpatium rebus uſu adquirendis habita inter præſentes & abſentes nulla diſtinctione, ſufficere credebatur. Jac. Rævard. *Tribon. IV. p.* 772. Quum vero ſenſim Romani longe lateque proferrent imperii fines, partim edictis, partim principum conſtitutionibus in ejus, quod lege antiqua rebus immobilibus uſu adquirendis datum fuerat, ſpacii locum eatenus lon-

longius temporis intervallum ſurrogari cœpit ut ubi uſucapio ceſſaret, veluti in prædiis provincialibus, præſcriptione ſaltim hoc jus poſſet adquiri. §. 2. *Inſt. de uſuc.* Unde res immobiles provinciales non biennio, ſed longo tempore uſu adquirebantur, id eſt, ut Paullus *Recept. Sent. V*, 2. 3. interpretatur, *inter præſentes decennii, inter abſentes vicennii ſpatio continuo.* Quum vero antiqua illa ac decemviralis adquiſitio uſucapio diceretur; nova hæc dicta eſt LONGA POSSESSIONE CAPIO. *L.* 4. *fin. D. pro emt. L. ult. eod.* vel LONGÆ POSSESSIONIS PRÆROGATIVA. L. 5. *D. de itin. actuque priv.*

VIII. Qua in re vero ab uſucapione diſtincta fuerit illa longa poſſeſſione capio, luculenter ſuo more oſtendit Jac. Rævard. *Tribon. VIII. ſeq. p.* 776. Illa civilis erat, hæc partim civilis partim honoraria. Illa exiguo; hæc longiore tempore conſtabat. In illa nulla abſentiæ præſentiæve ratio habebatur; in hac multum intererat, præſentium an abſentium jus excludendum eſſet. In illa tempus ſemper certum erat; in hac nonnumquam incertum, quoties ſcilicet quis titulum probare non poterat. Tum enim requirebatur vetuſtas, cujus origo excederet memoriam, eaque legis vicem tenebat, teſte Ulpiano L. 1. *fin. D. de aqua & aqu. pluv. arcend.* Denique quum uſucapio rerum immobilium tantum in Italico ſolo procederet; *princip. Inſt. de uſucap.* longa poſſeſſione fundi tam provinciales quam Italici juris capi poterant, ut erudite demonſtrant Theophilus *pr. Inſt. h. t.*

VIII. Differentiæ inter uſucapionem & longa poſſeſſione capionem.

b. 1. & Jac. Rævard. *Tribon. X. p.* 781. *ſequ.*

IX. Juſtiniani conſtitutio. IX. Sed Juſtinianus *L. un. C. de uſucap. tranſf.* uſucapionem rerum immobilium & longi temporis præſcriptionem in unam veluti maſſam conflavit reſque mobiles triennio, immobiles inter præſentes decennio, inter abſentes vicennio uſucapi voluit. Negat Rævardus, ejus rei juſtam rationem habuiſse Imperatorem, quia hæc omnia, quæ de uſucapione rerum immobilium ſanxit, jamdudum ante ejus tempora Prætorum edictis Principumque conſtitutionibus fuerint invecta. Quare & hic Juſtiniani prudentiam legiſlatoriam requirit in *Tribon. X. p.* 781. Sed ea de re alibi erit dicendi locus.

X. Quid uſurpatio? X. Ceterum quum tempus in uſucapionibus deberet eſſe continuum; interruptio illius dicebatur USURPATIO, *L. 2. & L. 5. D. de uſurp.* & de hac regit Appii Claudii liber de uſurpationibus, cujus meminit Pompon. *L. 2. §. 36. D. de orig. jur.* Sunt tamen & aliæ hujus vocis ſignificationes. Sic uſurpari dicitur ſervitus, quæ utendo retinetur. *L. 6. §. 1. L. 8. fin. L. 9. L. 16. D. ſi ſerv. vind.* Immo & uſurpata dicitur ſervitus, quæ amiſſa uſu iterum acquiſita eſt. *L. 40 §. 1. D. ex quib. cauſſis mai.* Reliqua, quæ ad hunc titulum pertinent, a doctoribus plenius ſolent inculcari.

TIT. VII.

De Donationibus.

INter modos adquirendi juris gentium etiam DONATIO eſt. Modis tamen adquirendi civi-

civilibus eam accenſuit Cajus, quia tunc ex lege Cincia non valebat donatio, niſi ſollemniter & per mancipationem facta. Frid. Brummer. *ad leg. Cinc. cap. XIII.* Quod quamvis mutatum eſſet tempore Juſtiniani; noluit tamen Tribonianus Caji ordinem turbare. Plura hanc in rem diximus in *Additionibus ad Vinn. p.* 253. Hic, quum ritus nonnulli obſervati ſint in donationibus, ii paullo accuratius videntur ex antiquitatibus Romanis explicandi.

I. DONATIONES veteri jure in varia genera diſpeſcebantur. Aliæ erant *ſimplices*, aliæ *remuneratoria*. Illæ iterum vel *mortis cauſſa*, vel *inter vivos* fiebant; ad poſterius genus etiam donationes *propter nuptias* referendæ. I. Donationes quotuplices;

II. DONATIONES, quæ ob cauſſam fiebant, MUNERA; reliquæ generatim DONA (*a*) adpellatæ ſunt. Corn. Fronto *de Differ. verb. p.* 1331. MUNUS, *quod amicus vel cliens, vel libertus officii cauſſa mittunt. Poſſunt & illa nihilominus* DONA *dici, quæ donant pauperibus divites vel potentes. Illud quoque donum putandum eſt, quod militibus donatur in caſtris, ut corona vallaris*. Clarius Ulpianus *L.* 194. *D. de verb. ſign. Inter* DONUM *&* MUNUS *hoc intereſt, quod inter genus & ſpeciem: nam genus eſſe* donum, *Labeo a donando dictum*: munus *ſpeciem. Nam munus eſſe donum* II. Differentia doni & muneris.

cum

(*a*) Vix ergo locum habet obſervatio Agrætii Dionyſ. Gothofr. *Vet. Gramm. p.* 1548. *Donum dantis eſt, munus accipientis: illud a dando, hoc a muniendo vel movendo dicitur*.

cum cauſſa, ut puta natalitium, nuptialitium. Et Marcianus *L.* 214. *D. eod.* MUNUS *proprie eſt, quod neceſſarie obimus, lege, more, imperiove ejus, qui jubendi habet poteſtatem.* DONA *autem proprie ſunt quæ nulla neceſſitate juris, officii, ſed ſponte præſtantur, quæ ſi non præſtentur, nulla reprehenſio eſt, & ſi præſtentur plerumque laus ineſt.* Ubi adde, quæ notat Jo. Gœddeus.

III. Dona & munera Romæ frequentiſſima.

III. Et initio quidem & munera & dona rara admodum erant in tanta veterum paupertate, etiam inter cognatos & perſonas conjunctas, ut patet ex *Excerpt. Peireſcian. p.* 154. ubi Polybius de rebus Æmiliæ matri a P. Scipione donatis agens: τῦτο δὲ, inquit, πανταχῆ μὲν αὖ εἰκότως φαίνοιτο καλὸν· ἐν δὲ Ῥώμῃ καὶ θαυμαςὸν. ἁπλῶς γὰρ ὐδεὶς ὐδενὶ δίδωσι τῶν ἰδίων ὑπαρχόντων ἑκὼν ὐδὲν. *Atque id, quum ubique præclarum, tum Romæ admirabile videatur eſſe, quia in urbe nemo quidquam ſponte alteri de ſuo donat.* Poſtea creſcente luxuria nihil fuit Romanis in donando magnificentius. Munera & dona patronis mittebant clientes & liberti, dominis ſervi, principibus & magiſtratibus cives, amicis, amici, cognatis cognati, (b) & quidem va-

(b) De clientum liberalitate erga patronos jam ſupra Cornelium Frontonem audivimus. De donis & munuſculis, quæ liberti præter operas debebant, videndus Cajus *Inſt. II,* 9. 4. Quinctilian. *Declam. ult.* Nec ſervos ab illo donandi onere immunes fuiſſe, docet Terent. *Phorm. I,* 1. *v.* 5. *ſequ.* ubi Davus:

Nam herilem filium ejus duxiſſe audio
Vxorem, ei, credo, munus hoc corraditur.

variis occaſionibus, quarum præcipuas hic conſiderare operæ fuerit pretium.

IV. Præcipue donis & muneribus celebrabantur Kalendæ Januariæ, quibus ſtrenæ mittebantur vel munuſcula, dulcia præſertim, boni ominis cauſſa, veluti caricæ, id eſt, ficus in Caria provenientes, quarum optimæ erant Cauniæ. Gronov. *Diatr. in Stat. Papin. Cap. XIV. p. 77.* caryotides, mella, hujuſque generis alia, ut a rebus dulcibus dulces anni dies IV. Veluti ſtrenæ.

Quam inique comparatum eſt, hi qui minus habent,
Ut ſemper aliquid addant ditioribus?
Quod ille unciatim vix de demenſo ſuo,
Suum defraudans genium, comparſit miſer,
Id illa univerſum accipiet, haud exiſtimans,
Quanto labore partum. Porro autem Geta
Ferietur alio munere, ubi erit puero natalis dies,
Ubi initiabunt: omne hoc mater auferet:
Puer cauſſa erit mittundi.

Imperatoribus miſſa munera, inprimis Kalendis Januariis, patet exemplo Auguſti apud Sueton. *Octav.* LVII. Tiberius vero eum donandi morem edicto inhibuit, ſtrenaſque oblatas reſpuit. Dio Caſſ. LVII. *p. 613.* Caligula eas ſe recepturum edixit. Suet. *Calig.* LX. *p. 659.* Poſtea vix quiſquam Imperatorum ejuſmodi munuſcula reſpuit. Magiſtratus provinciales dona & munera non poterant jure recipere: permittebantur tamen iis xeniola. *L. 6. §. 3. D. de off. procoſ. L. 18. D. de off. præſid.* Unde mira continentia Ciceronis, qui in provincia etiam xeniola illa reſpuit. Cicero ad Attic. *Epiſt. V,* 10.

cum cauſſa, ut puta natalitium, nuptialitium. Et Marcianus *L.* 214. *D. eod.* MUNUS *proprie eſt, quod neceſſarie obimus, lege, more, imperiove ejus, qui jubendi habet poteſtatem.* DONA *autem proprie ſunt quæ nulla neceſſitate juris, officii, ſed ſponte præſtantur, quæ ſi non præſtentur, nulla reprehenſio eſt, & ſi præſtentur plerumque laus ineſt.* Ubi adde, quæ notat Jo. Gœddeus.

III. Dona & munera Romæ frequentiſſima.

III. Et initio quidem & munera & dona rara admodum erant in tanta veterum paupertate, etiam inter cognatos & perſonas conjunctas, ut patet ex *Except. Peireſcian. p.* 154. ubi Polybius de rebus Æmiliæ matri a P. Scipione donatis agens: τοῦτο δὲ, inquit, πανταχῇ μὲν ἂν εἰκότως φαίνοιτο καλὸν· ἐν δὲ Ῥώμῃ καὶ θαυμαστόν. ἁπλῶς γὰρ οὐδεὶς οὐδενὶ δίδωσι τῶν ἰδίων ὑπαρχόντων ἑκὼν οὐδέν. *Atque id, quum ubique præclarum, tum Romæ admirabile videatur eſſe, quia in urbe nemo quidquam ſponte alteri de ſuo donat.* Poſtea creſcente luxuria nihil fuit Romanis in donando magnificentius. Munera & dona patronis mittebant clientes & liberti, dominis ſervi, principibus & magiſtratibus cives, amicis, amici, cognatis cognati; (*b*) & quidem va-

(*b*) De clientum liberalitate erga patronos jam ſupra Cornelium Frontonem audivimus. De donis & munuſculis quæ liberti præter operas debebant, videndus Cajus *Inſt. II,* 9. 4. Quinctilian. *Declam. ult.* Nec ſervos ab illo donandi onere immunes fuiſſe, docet Terent. *Phorm. I,* 1. *v.* 5. *ſequ.* ubi Davus:

Nam herilem filium ejus duxiſſe audio
Uxorem, ei, credo, munus hoc corraditur.

variis occaſionibus, quarum præcipuas hic conſiderare operæ fuerit pretium.

IV. Præcipue donis & muneribus celebrabantur Kalendæ Januariæ, quibus ſtrenæ mittebantur vel munuſcula, dulcia præſertim, boni ominis cauſſa, veluti caricæ, id eſt, ficus in Caria provenientes; quarum optimæ erant Cauniæ. Gronov. *Diatr. in Stat. Papin. Cap. XIV. p. 77.* caryotides, mella, hujuſque generis alia, ut a rebus dulcibus dulces anni dies — IV. Veluti ſtrenæ.

Quam inique comparatum eſt, hi qui minus habent,
Ut ſemper aliquid addant ditioribus?
Quod ille unciatim vix de demenſo ſuo,
Suum defraudans genium, comparſit miſer,
Id illa univerſum accipiet, haud exiſtimans,
Quanto labore partum. Porro autem Geta
Ferietur alio munere, ubi erit puero natalis dies,
Ubi initiabunt: omne hoc mater auferet:
Puer cauſſa erit mittundi.

Imperatoribus miſſa munera, inprimis Kalendis Januariis, patet exemplo Auguſti apud Sueton. *Octav.* LVII. Tiberius vero eum donandi morem edicto inhibuit, ſtrenaſque oblatas reſpuit. Dio Caſſ. LVII. *p.* 613. Caligula eas ſe recepturum edixit. Suet. *Calig.* LX. *p.* 659. Poſtea vix quiſquam Imperatorum ejuſmodi munuſcula reſpuit. Magiſtratus provinciales dona & munera non poterant jure recipere; permittebantur tamen iis xeniola. *L.* 6. §. 3. *D. de off. procoſ. L.* 18. *D. de off. præſid.* Unde mira continentia Ciceronis, qui in provincia etiam xeniola illa reſpuit. Cicero ad Attic. *Epiſt.* V, 10.

dies auſpicarentur. Quam in rem egregia multa habet Joſ Scalig. ad *Tibull. lib. I.* Martialis *Epigr. VIII, 33. v. 11.*

Hoc linitur ſputo Jani caryota Kalendis,
Quam fert cum parvo ſordidus aſſeclient.

Et *Epigr. XIII, 27.*

Aurea porrigitur Jani caryota Kalendis,
Sed tamen hoc munus pauperis eſſe ſolet.

Ditiores aurum & argentum mittebant, præcipue Imperatoribus, ut Auguſto apud Sueton. *Octav. LVII.* Theodoſio & Arcadio apud Symmach *Epiſt. X, 28* Sed & aliis occaſionibus, veluti ob victoriam, quinquennalia, decennalia, &c. Imperatoribus offerebantur dona. Et inde eſt *aurum oblatitium*, de quo *L. 5. L. 9. L. 14. C. Theod. de Senat. Lib. VI. tit. 2.* id eſt aurum a Senatoribus & viris clariſſimis ſponte promiſſum. Decuriones enim & curiales iis occaſionibus offerebant aurum coronarium, de quo integer titulus eſt in *Codice Theod,* puta *Libro XII. tit. XIII.* ad quem præclare docet Gothofredus, jam libera rep. parta victoria Ducibus triumphaturis offerri conſueviſſe coronas aliaque munera ad ornandum triumphum, & inde ortum eſſe aurum coronarium, quod a bonis principibus ſæpe remiſſum, a malis revocatum eſſe copioſe oſtendit. Vide ejus *Comment. ad C. Theod. Tom. IV. p. 602.* Nec Kalendis tantum Januariis, ſed & diebus proxime inſequentibus ſtrenas mittebant. Et inde eſt, quod Feſtus *voce ſtrena p. 447.* hoc munus ita dictum putat, a numero, veluti TRENAM vel *trinam*, quippe quo *ſignificatum*

ſit,

ſit, alterum tertiumque ventumum ſimilis commodi. Sed ſuſtulit illam donandi licentiam Tiberius, edictoque cavit, ne ſtrenarum commercia ultra Kalendas Januarias exercerentur. Sueton. *Tiber. XXXIV.*

V. Porro viri Saturnalibus: feminæ matronalibus id eſt, Kal. Martiis ſtrenas atque apophoreta dabant & accipiebant. Apophoretorum in Saturnalibus(c) exempla ſunt apud Sueton. *Octav. LXXV. Veſp. Cap. XIV.* & Martial. *Epigrammatum libro XIV.* qui totus huc pertinet. De matronalibus Tibullus. *Eleg. III*, 1. *v.* 1. V. Apophoreta Saturnalia & matronalia.

Martis Romani feſtæ venere Kalendæ:
Exoriens noſtris hinc fuit annus avis.
Et vaga tunc, certa diſcurrunt undique pompa
Perque vias urbis, munera, perque domos.

Et Martialis *Epigr. X*, 24.

Natales mihi Martiæ Kalendæ,
Lux formoſior omnibus Kalendis,
Qua mittunt mihi munus & puellæ
Quinquageſima liba.

Et *Epigr. V*, 84. *v.* 10.

Scis certe, puto, veſtra jam venire
Saturnalia, Martias Kalendas,
Tunc reddam tibi, Galla, quod dediſti.

Unde eſt, quod Kalendas has Martias Calendas femineas adpellat Juvenal. *Sat. IX. v.* 53. Quum vero multi Saturnalibus avidius a clientibus exi-

(c) Hæc apophoreta dicta etiam *ſigillaria*. Sueton. *Claud. V.* Spartian. *Hadr. XVII.* Alias ipſa Saturnalium dierum adpendix dici conſuevit *ſigillaria*, a ſigillis vel parvis imaginibus, quibus pro ſe & ſuis piaculum Saturno faciebant. Macrob. *Sat. I*, 13.

exigerent munera; Publicia lex lata eſt a Publicio, Tribuno plebis, ut non niſi cerei ditioribus mitterentur. Macrob. *Saturn. I*, 7. Quæ lex eadem videtur cum illa, qua vetitum, ne quis in pecuniam luderet, ſponſionemve in ludo, niſi qui virtutis cauſſa ſuſceptus eſſet, faceret, de qua *L.* 3 *D. de aleatorib.* Tota enim lex procul dubio fuit ſumtuaria.

VI. Munera natalitia.

VI. Solebant & diebus natalibus munera accipere honoratiores atque amici. Martialis *Epigr. IX*, 54.

Natali tibi, Quinte, tuo dare parva volebam
Munera, tu prohibes, imperioſus homo es.

Et alibi *Lib. VIII. epig.* 64. lepide exagitat Clytum, qui ut nova ſemper munera natalitia auferret, ſepties octieſve in anno natalem celebrabat. A natalibus diverſa χαϱιςία, id eſt ſollemne convivium, cui tantum cognati intererant litium ponendarum & amoris inſtaurandi gratia inſtitutum. Val. Max. II, 1. Hic æque ac in natalibus dabantur munera. Imprimis mittebantur aves, (Martial. *Epigr. IX*, 56.) die natali & annuli, lunulæ, aliaque hujus generis ad mundum muliebrem pertinentia. Plaut. *Epidic. V*, 1. *v.* 33. Veſtis cubitoriæ natali ſuo ſibi donatæ meminit diſpenſator Trimalcionis apud Petron. *p.* 14. ubi conferendæ Jani Vvovveri aliorumque doctiſſimorum virorum adnotationes, *p.* 150. ex quibus patet, cœnatoria ejuſmodi veſtes a clientibus mitti conſueviſſe patronis. Nec modo accipiebant natalibus ſuis munera, ſed & dabant, ut patet ex Inſcriptione apud Gruter. *p.* CCCCXIV, 2.

HIC

HIC. ARCAE. AUGUSTALIUM. SE. VIVO. HS. XX. DEDIT. UT. EX. REDITU·EJUS. SUMMAE. DIE. NATALI. SUO. IV. KAL. FEBR. PRAESENTES. VESCERENTUR. ET. OB. DEDICATIONEM. STATUAE. DECURIONIBUS. ET. SEVIRIS. ET. JUNENIBUS. SPORTULAS. ET. POPULO. EPULUM. ET. OLEUM. EADEM. DIE. DEDIT.

Et *p.* DLXXI, 1. alius municipio HS. LXV. legat, UT. EX REDITU. EJUS. SUMMAE. QUOTANNIS. VIII. ID. NOVEMBRIS. NATALE. SUO. MUNICIP. EPULUM. ET. CRUST. ET. MULSUM. DARETUR.

VII. Die octavo a natali puellæ; nono pueri luſtrabantur, accipiebantque nomina. Feſtus *voce luſtrici p.* 507. *Luſtrici dies infantium adpellantur puellarum octavus, puerorum nonus, quia his luſtrantur, atque eis nomina imponuntur.* Addi poſſunt Macrob. *Saturn. I,* 16. Plutar. *Quaſt. Rom. p.* 288. Unde hi *dies nominum* adpellantur apud Ulpian *Fragm. tit. XV.* Ita enim ibi legendum eſse pro *nonum diem,* ex codice Tiliano oſtendit Em. Merill. *Obſ. II,* 33. Fiebat hæc *luſtratio* veluti Terent. *Phorm. I,* 1. vocat, *initiatio*, impoſitioque nominum variis adhibitis ſollemnitatibus. Expiatum enim infantem, & adverſus faſcinum probe præmunitum, eximebant cunis, & per ædes ditiſſimorum civium boni ominis cauſa, nec non ob religionem per Deorum Dearumque templa circumferebant.

VII. Itemque diebus luſtricis miſſa.

bant. Perſ. *Sat. II. v. 31.* Suet. *Calig. Cap. XXV. Ner. Cap. VI.* Hinc porro nomen accipiebat infans & vocabantur ad epulum propinqui. Jul. Capitolin. *Clod. Albin. IV.* & denique intra trigeſimum a nativitate diem profeſſio natalitia ad acta fiebat. Ita enim intelligendum eſſe locum Julii Capitol. in *vit. Marc. cap. IX.* oſtendimus in *Comment. ad L. Jul. & Pap. II, 14. p. 266.* Tunc ergo dona & munera mittebantur infanti ejuſve matri, idque eſt, quod ſignificat Terent. *Phorm. I, 1. v. 13.*

Ferietur alio munere, ubi erit puero natalis dies.

Ubi INITIABUNT: *omne hoc mater auferet:*

Puer cauſſa erit mittundi.

VIII. Nuptialia dona.

VIII. Nec prætermittenda munera nuptialia. Neque enim temere quiſquam conviviis nuptialibus intererat, quin munuſculo ſponſo ſponſæque oblato benevolentiam teſtaretur. Et hæc ſunt *nuptialia munera*, (*d*) quorum mentio fit apud jureconſultos. *L. 1. §. 5. D. de tut. & rat. diſtrah. L. 13. §. 2. D. de adminiſtr. tut.* Quæ tam nonnunquam magna erant, ut ſponſæ vel ad dotem ſufficerent. Quinctiliani ſane filiæ Nonio Celeri nubenti L. millia numum contulit Plinius. Vid. *Epiſt. VI, 32.*

IX. Xenia hoſpitibus miſſa aliæque liberalitatis exempla.

IX. Liberalitatem non minorem oſtentabant, in donandis hoſpitibus. His miſſa munera

(*d*) Item *munera nuptalicia L. 194. D. de Verbor. ſign.* Apud Ciceron. *pro A. Cluentio VI. IX, &* Apulei. *de aſino aureo VI.* nuptialia dona paullo aliter accipiuntur, pro muneribus, quæ ante contractas nuptias mulieri a viro offerebantur.

nera XENIA κατ' ἐξοχὴν adpellata ſunt. Plin. *Epiſt. VI, 31. Summo die, abeuntibus nobis xenia ſunt miſſa.* Sed ſæpe divites ac potentiam adfectantes, donis plane privati ſortem tranſgreſſis, plebejorum animos, liberalitatiſque laudem ſibi conciliare ſtudebant. Exemplo eſſe poteſt Plinius, qui Curiano, Gratillæ filio, legatum remiſit, Plin. *Epiſt. V, 1.* Voconio Firmo cenſum equeſtrem ſupplevit, Id. *Epiſt. I, 19.* Martialem viatico juvit, idem *Epiſt. III, 21.* Artemidoro philoſopho, urbe excedere juſſo ſub Domitiano, pecuniam, qua opus erat, a locupletibus negatam, ipſe mutuatus gratuitam dedit. Id *Epiſt. II, 11.* Calvinæ patris debita remiſit. Id. *Epiſt. II, 4.* Ut alia ſtupenda prorſus liberalitatis exempla prætermittamus.

X. Et olim quidem libere quiſque donare poterat, quantum vellet. At poſtea A. V. C. IↃXLIX. a M. Cincio Alimento, Tribuno plebis lata eſt lex CINCIA, quam & MUNERALEM vocat Plautus apud Feſtum *voce muneralis. p. 323.* Ejus primo capite cautum, ne quis ob cauſſam orandam donum munuſve caperet. Vid. Cic. *Epiſt. ad Attic. I, ult.* Tacit. *Annal. XI, 5. XIII, 42.* Quum enim inſtituto jure patronatus, de quo ſupra *Lib. I. Tit. II. num. XXIX.* patroni pro clientibus gratis poſtularent; hi gratum animum oſtenſuri patronis Kalendis Januariis, Saturnalibus, natalibus, varia xeniola, ſtrenas & munuſcula offerebant, quæ deinde a rabulis in debiti neceſſitatem transformata, adeo plebem premebant, ut patriciis veluti ſtipendiaria viderentur. Hinc veterem morem reduxit Cincius.

X. Legis Cinciæ de donis & muneribus caput primum.

cius. Vid. Fridr. Brummeri V. C. *Comment. ad Leg. Cinc. III. ſequ.*

XI. Variæ hujus legis releriones & mutationes.

XI. Paullo poſt ea lex obſolevit. Contemtu tamen oppreſsam renovavit Auguſtus Imperator, pœnamque quadrupli adjecit. Iterum deſuetudine abolitam quum revocari non poſset, Claudius ita temperavit, ut ne oratores ultra dena ſeſtertium caperent. Tacit. *Ann. XI*, 5. Sub Nerone lex iterum priſtino vigori reddita, at ſub finem ejus imperii, vel certe paullo poſt, conſtitutio Claudii renovata. Addidit Trajanus SC. ut omnes litigantes jurarent, antequam agerent, nihil ſe ob advocationem cuiquam dediſse, promiſiſse, caviſse: peractis vero cauſſis, non niſi dena ſeſtertium dare liceret. Poſt ea tempora adeo exſpiravit lex iſta, ut honorario advocatorum tantum non ſordidum mercedis nomen obveniret, neque dubitarent jureconſulti ſtatuere, locationem conductionem intercedere inter advocatum & clientem. *L.* 38. §. 1. *De locat. L. ult. C. de cond. ob cauſſ. dat.* Immo jam ante multæ fraudes huic legi factæ erant per xenia, ſtrenas, natalitia, captationes ultimarum voluntatum, palmaria, redemptiones litium, aliaſque hujuſmodi artes, quas erudite, ut ſolet, explicat laudatiſſimus Brummerus. *l. c.*

XII. Ejuſdem legis caput aliud.

XII. Alio ejuſdem legis capite cohibebantur donationes intra certam ſummam, quæ tamen hodie ignota eſt: (*e*) neque licebat cuiquam

(*e*) Quanta fuerit hæc ſumma, nondum conſtat. Franc. Hotomannus *de Donat.* IX. negat, quemquam potuiſſe donare ultra dodrantem bono-

quam plus donare, quã lex permiſerat, niſi donatio vel publica eſſet, vel remuneratoria, vel cognatis perſoniſque conjunctis facta. Si plus donatum fuerat: non tota donatio, ſed quæ legitimum modum ſuperabat reſcindebatur;(*f*) ſi acu rem tetigit Brummerus ad *Leg. Cinc. XII.*

rum. Sed id nullo fundamento dici oſtendit Brumm.ad *L.Cinc.XII.* Alii ducentos tantum aureos donari potuiſſe, exiſtimant, *L.34. C. de donat.* Sed nec hoc certius videtur, iſtam legem de lege Cincia loqui,nec recte infertur,quia donationes cc. aureos excedentes ea lege jubentur inſinuari, ideo eas lege Cincia fuiſſe prohibitas. Maximarum ſane donationum exempla exſtant apud Plin.*Epiſt.*VI,25.& 32.II,4.VIII,14.I,19. Unde ſatis magnam oportet fuiſſe ſummã hac lege præfinitam.Schulting.ad *Vlpian.p.561.ſeq.*

(*f*) Ita Brummerus ob Ulpiani locum, qui exſtat *Fragm. I, 1. imperfecta lex eſt, veluti Cincia, quæ ſupra certum modum donari prohibet, exceptis quibuſdam cognatis, ſed ſi plus donatum ſit, donationem non reſcindit.* Unde colligit vir doctiſſimus, donationem ex hac lege pro parte, qua modum excedebat, fuiſſe reſciſſam. Enimvero ſic perfecta fuiſſet lex Cincia. Rectius itaque dixeris, ex lege Cincia donationem etiam immodicam ipſo jure valuiſſe, exceptionem tamen datam fuiſſe ei, qui conveniebatur ex ſua liberalitate ultra modum a lege definitum, *L. 21. §. 1. L. 24. D. de donat. L. 5. §. 2. & 5. D. de doli mal. & met. except.*quæ exceptio etiam fidejuſſori proderat *L.24. D. de donat.* Prodita quoque fuiſſe videtur actio reſciſſoria, qua reſcindebatur, quod fuerat ultra modum donatum. *L. 21. §. 1. D. eod.* Quibus remediis non fuiſſet opus, ſi ipſa lege Cincia irritum fuiſſet, quod erat ultra modum legitimum donatum. Vid. Ant. Schulting. ad *Vlpian. l. c. p. m. 562.*

XIII. Caput tertium ejuſdem legis.

XIII. Alio hujus legis capite cautum fuerat, ut in donatione, quibuſque perſonis facta, mancipatio traditiove interveniret, exceptis donationibus conditionalibus & mortis cauſsa factis. Brummerus ad *Leg. Cinc. XIV.* Exempla extant in marmoribus Guterianis, quæ egregie illuſtrat idem Brummerus.

XIV. Variæ horum capitum relationes & mutationes.

XIV. Acceſserunt poſtea varia SC. variæque conſtitutiones, quibus legi Cinciæ ſubinde vel obrogatum vel derogatum eſt. Sic poſtea invaluit, ut inter perſonas conjunctas donatio valeret, quibuſcumque verbis facta, etiamſi nulla interceſſiſset mancipatio. Paull. *Sent. Recept. IV,* 1. 11. *&* *V,* 11. 4. idque introductum eſt conſtitutione D. Pii, cujus mentio fit *L.* 4. *C. Theod. de donat.* Sane ante hæc tempora etiam cognati, perſonæque conjunctæ in donationibus jus commune, hoc eſt, legem Cinciam ſequebantur, ut patet exemplo matris Voconii Romani, quæ donationem ſeſtertii quadringenties, non prius legitime peregiſse videbatur, quam fundos emancipaſset, teſte Plin. *Epiſt.* X, 3. Brummer. ad *L. Cinc. XIII.* Idem D. Pius primus vetuit, ne poſset donatarius ulterius conveniri, quam in quantum facere poſset. *L.* 20. *L.* 41. §. *ult. ff. de re jud. L.* 28. *ff. de R. I.* Sic & miles donare non poterat *focariæ L.* 2. *C. de donat. int. vir. & ux.* immo nec heredem illam inſtituere, ut vulgo colligunt ex *L.* 14. *D. de his quæ ut indign.* Aliud tamen adparet ex marmore apud Grut. *Inſcr. p.* MCVII, 3. D. M. M. AURELI VITALIS MILITIS CL. PR. ANTONINIAN. RAVENN. NATIONE PANN.

PANN. III. PROVIDENTIA STIP. XXVIII. VALERIA FAUSTINA FOCARIA ET HERES EJUS BENE MERENTI POSUIT. Conf. Merill. *Obſerv. Lib. VIII,* 32. p. 124. Ipſine legi Cinciæ, an Principum conſtitutionibus id debeatur, quod ei, qui aliquem a latronibus vel hoſtibus eripuerat, in infinitum donare liceret, dummodo donatio, & non merces laboris adpellaretur, non facile dixeris. Exſtat ejuſmodi exceptio apud Paulum *Recept. Sent. V,* 11. 6 & verbis neſcio qua ratione immutatis *L. penult. §. ult. D. de donat.*

XV. Invaluerat etiam, ut donatio fieri non poſset verbis generalioribus, ſed ſingulæ res, quas quis eſset donaturus, enumerari debebent. *L.* 1. *Cod. Hermog. de donat.* Ex quo patet, ævo adhuc Diocletiani hoc jus obtinuiſſe. Ita enim ibi Diocletianus & Maxim. Auguſti: *Non eſt juris incerti*, (in emancipatum donatione aliquid transferri non poſse,) *ſi generaliter eidem partem tertiam bonorum donaſti, quia generaliter bonorum portio donari non poteſt, quum ſingula res nominari debeant, qua donatione, mancipatione, vel in jure ceſſione transferuntur.* Scilicet quia in donatione requirebatur mancipatio; hæc fieri non aliter poterat, niſi per adprehenſionem rei. Unde Ulpian. *Fragm. XIX,* 6. *Res mobiles non plures mancipari poſſunt quam quæ manu capi poſſunt: immobiles autem etiam plures ſimul.* At ſecus tamen res habebat inter patrem & filium ſuum, cui partem bonorum donare licebat. Idque patet ex inſcriptione apud Gruterum, *p.* IↃCCCLXXX, qua pater liberis omnibus bonis cedit: XV. In donationibus res ſingulæ nominari debebant.

MARULLO. ANTIOCHENO.
HELENAE. TERTULLIANAE. P.
MARUL. PAT.
VIVENS. BONIS. CESSIT.
PARTE. SIBI. QUOAD. VIXER. RETENTA.

Vid. V. C. Schulting. *Not. ad Cod. Hermog. p. m. 713. ſequ.*

XVI. Donatio facta a parentibus.

XVI. Quæ filiis ſuis donabant parentes, magis deſtinata videbantur voluntate paterna, quam donata. *L. 11. C. h. t.* Hinc requirebatur, ut pater in ea voluntate perſeverans deceſſerit. Paull. *Rec. Sent. V,* 11, 3. Tamen ne ſic quidem rata erat donatio, ita, ut res donata poſſet a filio uſucapi, niſi eadem res arbitrio familiæ erciſcundæ eſſet adjudicata. *L. 18. C. famil. erciſc.* Unde & parentes prælegare ſolebant liberis, quæ vivi donaverant. Vid. Plin. *Hiſt. Nat. XXXIII,* 2. At noviſſimo jure id quoque mutatum eſt *L. 25. C. de Donat. inter. vir. & ux.*

XVII. Inſinuatio ad acta introducta a Conſtantino Chloro, poſtea ſubinde mutata.

XVII. Aliam mutationem jus iſtud ſubiit tempore Conſtantini Chlori, qui omnes donationes in ſcriptis fieri, actiſque inſinuari juſſit. Ejus deinde conſtitutionem confirmavit filius Conſtantinus Magnus. *L. 1. C. Theod. de ſponſ.* Poſtea Theodoſius & Valentinianus, non modo ſcripturam remiſerunt, ſed & inſinuationem, ſi donum ducentos aureos non excederet. *L. 29. C. h. t.* Iidem principes etiam ſecundum caput legis CINCIÆ de certa donationis ſumma ſuſtuliſſe dicuntur. (g) Aſt Juſtinianus ſum-

(g) Ita Brummerus V. C. ad *Leg. Cinc. XIII.* q. 3

ſummam actis inſinuandam primo ad trecentos, mox ad quingentos aureos extendit, exceptis quibuſdam donationum ſpeciebus. *L. 34. L. 37. C. eod.* Conf. Brummer. ad *Leg. Cinc. XII. ſeq.* inter quas & remuneratoriam eſſe, docet Cujac. *Obſ. XXVII*, 40. Videtur tamen etiam Juſtini tempore ſæpe ſcriptura adhibita, ut docet fragmentum vetuſtæ donationis, Juſtini ævo, Maximo conſulatum gerente, factæ, quod recenſet Barn. Briſſon. *de Formul. VI. p.* 558.

XVIII. Ad donationes propter nuptias quod attinet, earum naturam ſatis accurate exponit imperator §. 3. *Inſt. h. t.* Alias quidem inter virum & uxorem conſtante matrimonio donatio non valebat, niſi certis ex cauſſis, veluti mortis cauſſa, ſervi manumittendi gratia &c. Eamdem prohibitionem conſtitutione ſua confirmaverat Antoninus Imperator, (*h*) *L. 42. D. de donat. inter. vir. & uxor.* qui tamen & ideo mulieri donare permiſerat, ut vir ab Imperatore lato clavo, (*i*) vel equo publico, (k) ſimilive ho- XVIII Donatio propter nuptias.

id colligit ex *L. ult. C. Theod. de ſponſ.* Sed ibi tantum de donatione propter nuptias agitur, oſtenditurque, quænam ſit inſinuanda.

(*h*) Lex hæc eſt ex Caii Commentariis ad Edictum deſumpta, adeoque intelligi non poteſt Antoninus Caracalla, ut exiſtimat Lud. Charondas ad *Ulpian. l. c.* cujus ad tempora Cajus non pervenit, ſed Antoninus Pius. Vid. Guil. Grot. *de vit.* Jureconſ. *II*, 7.

(*i*) Id eſt, dignitate ſenatoria, cujus inſigne erat latus clavus. Vid. *Græv. Præf. Tomi VI. Theſaur. Antiqu. Rom.*

(k) Id eſt, dignitate equeſtri. Ita explicat etiam Cajus *L. 42. D. de donat. inter vir. & ux.*

honore ornaretur. Ulpian. *Fragm. VIII*, 1. Paull. *Recept. Sent. II*, 23. Quod, vel ideo proviſum, ajunt, ut ne conjuges ob mutuum amorem ſe invicem ſpoliarent, ut ait Ulpianus *L.* 1. *D. de donat. inter. vir. & uxor.* vel, ne bonorum, quæ inter eos quaſi communia eſſe debebant, ſocietas leviſſimi munuſculi acceptatione tolleretur, ut exiſtimat Plutarch. *Quæſt. Rom. p.* 265. (*l*) & *Conjugal. præcept. p.* 143. *Tom. II. Operum.* Sed hæc omnia intelligenda de donationibus ſtante matrimonio factis. Alia erat ratio donationis propter nuptias, id eſt, conſtitutionis pecuniæ, qua mulieri præſtabatur ſecuritas dotis, ut, ſi de hac periclitaretur, aliquid vice dotis diſſipatæ haberet. §. 3. *Inſt. de donat.* Ea quum initio donatio ante nuptias vocaretur, eo quod tantum ante matrimonium impletum fieret; poſtea D. Juſtini conſtitutione permiſſum eſt, ut tam ante, quam poſt nuptias conſtitui vel

(*l*) Rationes alias ſuppeditant, *L.* 2. *&* 3. *eod.* Sed nulla tamen harum genuina eſſe & ad prohibitionis hujus originem pertinere videtur. Vera cauſſa ex principiis juriſprudentiæ veteris derivanda, ſecundum quæ vir & uxor pro una perſona habebantur, non ſecus ac pater & filia familias. Quemadmodum ergo inter hos donatio non valebat, niſi pater donans in ea voluntate perſeverans deceſſiſſet; ita non magis valida erat donatio inter virum & uxorem, quæ in manum convenerat. Barn. Briſſon. *de Ritu. Nuptiar. p.* 214. Poſtea quum raro uxores in manum convenirent, & tamen poſteriores Imperatores jus vetus conſtitutionibus ſuis firmarent; Juriconſulti alias rationes excogitandas putarunt, quamvis ſibi ipſi non ſatis conſtent.

vel augeri poſſet, quumque jam nomen antiquum inconcinnum videretur; Juſtiniani juſſu Donatio propter nuptias vocari cœpit. §. 3. *Inſtit. h.t. L. ult. C. de donat. propter. nupt.* Græcis eſt *ἀντιφέρνα*, ad quam proxime accedunt *θεώρητρον* & *ὑπόβολον*, quorum illud eſt, quod ob dotis quantitatem, quum ſoluto matrimonio dos repetitur, huic ſubjicitur, & veluti ſub dote, quæ in majorem quantitatem excreſcit tanquam minus & infirmius ponitur: Harmenop. IV, 10. 1. hoc autem quod virgini, non viduæ datur, *διὰ τὴν τιμὴν τῆς παρθενίας, in honorem virginitatis*. Id. *Promptuar. V*, 5. 7. Unde hoc cum veterum *ἀνακαλυπτηρίῳ* non male comparat Dionyſ. Gothofredus. Similis quoque eſt theoretro Germanorum *morgengaba* uti & *incrementum dotis* ibidem paſſim receptum. Erat autem *Theoretri* quantitas in ſingulas libras dotis ſemiaureus: Harmenop. *ib.* §. 9. & hypoboli apud veteres dotis dimidia pars, poſtea pro libra libræ triens. Idem §. 4. Videtur res pactis definita, eoque pertinere puto inſtrumenta *ὑποβολικὰ* apud Sidon. Apollin. *Epiſt. VII.* & *συμφωνηθὲν ὑπόβολον*, *pactum hypobolum* apud Harmenop. *IV*, 10. 7.

XIX. Quemadmodum vero donationes inter vivos ſua natura erant irrevocabiles, niſi ob certas cauſſas, quas jureconſulti exponunt; ita ſemper revocari poterant donationes MORTIS CAUSSA factæ, morte non ſequuta, ſed & hic ad formulas erat reſpiciendum. Poterat enim etiam ſic mortis cauſſa donari: UT NULLO CASU EJUS REPETITIO XIX. Donatio mortis cauſſa.

ESSET, id eſt, ne ſi convaluiſſet quidem donator, & tunc credebatur inter vivos donatum. L. 27. *D. de mort. cauſſ. don.* Plures formulas in hujuſmodi donationibus uſurpatas accurate ſuo more collegit Barn. Briſſon. *de Form. VII. p.* 690.

XX. Leges adjectæ donationibus.

XX. Poſtremo & hoc monendum videtur, donationibus conſueviſſe varias conditiones ac leges adjici, ut non modo ex multis juris noſtri fragmentis conſtat, quæ idem collegit Briſſon. *de Form. IV. p.* 557. verum etiam ex Plauti *Aſin. IV*, 1. ubi ſcitum & elegans exſtat ſyngraphi inter adoleſcentem, amicam & lenonem conſcripti exemplum in quo plurimæ leges viginti minarum donationi adjiciuntur. Immo & lapides exſtant, in quibus curiis vel integris corporibus donationes fiunt, certis adjectis legibus, veluti UT QUOTANNIS NATALI SUO SPORTULAE VIRITIM DIVIDANTUR, vel UT LARGIUS ROSAE ET ESCAE PATRONO SUO ET QUANDOQUE SIBI PONERENTUR, & quæ ſunt hujus generis aliæ. Briſſon. *l. c.*

TIT. VIII.

Quibus alienare licet, vel non.

Conjunctim hoc titulo exhibet Imperator, quæ dici poterant de iis, quæ vel non alienari poterant a dominis, vel alienari a non dominis. Nos ſingula ex antiquitatibus Romanis illuſtrabimus.

I. Fundus dotalis

I. A marito alienari non poterat fundus dotalis,

talis, quamvis alias ejus eſſet dominus *pr. Inſt. h. t.* Ad quæ rectius intelligenda monere nonnulla licebit de dotium origine & natura, maxime quum hæc materia in Inſtitutionibus plane prætermiſſa ſit a Triboniano.

alienari non poterat a marito.

II. Dotes quo fine olim inter mortales conſtitutæ ſint, a nemine, quod ſciam accuratius oſtenſum eſt, quam a Jac. Perizonio V. C. in *Diſſert. ad Leg. Vocon. p.* 113. *ſeq.* Quemadmodum ſcilicet filii apud pleraſque gentes in domo paterna manebant, domini ac heredes omnium quæ parentes reliquiſſent, bonorum futuri; ita filiæ contra per nuptias in perpetuum dimittebantur e domo paterna; atque hinc innuptæ debebant ex bonis paternis ali, nuptæ vero inſtrui dote, ne plane exſortes eſſent paternæ hereditatis. Apud pleraſque tamen gentes dotem maritus uxori, non uxor marito offerebat. Iſta ſane conſuetudo viguit inter Germanos, teſte Tacito *de Mor. Germ. Cap. XVIII.* Aſſyrios, teſte Ælian. *Hiſt. Var. IV,* 1. Babylonios, teſte Herodot. I, 196. & Armenios, ceu patet ex *Nov. XXI.* Sed diutiſſime permanſit apud Germanos, ejuſdemque originis gentes, ceu ex multis medii ævi teſtimoniis & diplomatibus alio loco probavimus.

II. Dotium origo & natura apud alias gentes.

III. Communis hic mos erat omnibus fere gentibus, præterquam Romanis, qui dotem dabant filiabus, (*a*) etiamſi eaſdem ad æquas he-

III. Ut & apud Romanos.

X 5

(*a*) Dos illa Romanarũ mulierum veluti complementum pretii erat, quo mulieres ſibi viros coe-

hereditatis partes admitterent. Tam neceſsariæ enim Romanis videbantur dotes, ut vel his ſolis ſe a concubinis ſejungerent matronæ. Hinc apud Plaut. *Trin. III, 2. v. 63.* adoleſcens:

Sed ut inops, infamis ne ſim, ne mihi hanc famam differant,
Me germanam meam ſororem in concubinatum tibi
Sic ſine dote dediſſe magis, quam in matrimonium.

Conf. Id. *Aſt. III. Scen. III. v. 3.* Poſtea tamen, lata lege Voconia, Romanæ quoque mulieres contentæ eſse juſsæ ſunt dote ſua, nec hereditates adfectare. Eæ dotes fuere luculentiſſimæ. L. Paullo uxor ſecunda attulerat dotem XXV. talentorum. *Excerpt. Peireſc. ex Polyb. p. 99.* Africanus quoque major utrique filiæ dotis nomine promiſerat L. talenta. Ibid. *p. 155.* (*b*) Non ſemper tamen dos in numerata pecunia

---

mebant, & hinc Tacitus tamquam rem a Romanis moribus diverſiſſimam notat, quod apud Germanos viri ſibi coemerint uxores. Vid. Tacit. *de moribus Germ.* XIX.

(*b*) Plerumque tamen dos illuſtrium feminarum erant *decies centena*, id eſt, *decies centum millia ſeſtertium*. Matiarl. *Epigr.* XI, 24.

Nubere Sila mihi, nulla non lege, parata eſt,
Sed Silam nulla ducere lege volo.
Quum tamen inſtaret; decies mihi dotis in auro
Sponſa dabis? dixit: Quid minus eſſe poteſt?

Hortalum quoque Auguſtus, promiſſa decies

nia conſtabat, ſed & in fundis & prædiis, tam urbanis quam ruſticis *L. 13. D. de fund. dotal.* immo & in ſervis aliiſque, quæ æſtimationem admittebant, & uſui eſſe poterant marito ad ferenda matrimonii onera.

IV. Triplex vero erat dotem conſtituendi ratio. Aut enim DABATUR, aut PROMITTEBATUR, aut DICEBATUR. Ulpian. *Fragm. VI, 1.* Quæ ſæpe conjunguntur in jure veteri, quamvis a Triboniano ſollemnia hæc vocabula paſſim ſublata, aliaque repoſita ſint, uti obſervat Cujac. *Obſ. XI, 29.* & Papin. *Quæſt. Lib. XI. ad L. 7. §. 1. D. ſolut. matr. Dari* dos dicebatur, ſi præſens offerretur marito, idque plerumque fiebat eo ritu, ut pecunia illa dotalis conſignata pridie nuptiarum apud auſpices deponeretur, in craſtino nuptiarum viro tradenda. De Meſſalina Sueton. *Claud. XXVI. Meſſalinam, quum comperiſſet, ſuper flagitia atque dedecora C. Silio etiam nupſiſſe dote inter auſpices conſignata, ſupplicio adfecit.* Et Juvenalis *Sat. X. v. 333.* de eadem Meſſalina: IV. Ea vel dabatur.

—— Dudum ſedet illa parato
Flammeolo, Tyriuſque palam genialis in hortis
Sternitur, & RITU *decies centena* DABUNTUR

X 6 AN-

ſeſtertii cenſu quem forte uxor in dotem non dediſſet, adlexit ad ducendam uxorem procreandoſque liberos. Tacit. *Annal.* II, 37. Eamdem dotem Flaviæ Athenagore filiæ dedit Severus. *L. 6. §. 1. D. de uſur. & fruct.* Adde Juvenal. *Sat. VI. & X. v. 335.* Martial. *Epigr.* II, 65. Senec. *conſolat. ad Helv. Cap. XII.*

ANTIQUO, *venit cum* SIGNATORIBUS *auſpex*.

V. Vel promittebatur.

V. Dos PROMITTEBATUR interpoſita ſtipulatione, dummodo *perſona interrogata reſponderet & ſtipulata promitteret*, ut ait Cajus *Inſtit. II, 9. 3.* Exemplum ejuſmodi ſtipulationis eſt apud Plautum *Trinum. V, 2. v. 34. ſequ.*

— LY. *Sponden' ergo tuam gnatam uxorem mihi?*

CA. *Spondeo, & mille auri Philippum dotis.* LY. *Dotem nihil moror.*

CA. *Si illa tibi placet, placenda dos quoque eſt, quam dat tibi.*

CH. *Poſtremo, quod vis, non duces, niſi illud, quod non vis, feres.*

CH. *Jus hic orat.* LY. *Impetrabit te advocato atque arbitro.*

Iſtac lege, (cum iſta dote,) filiam tuam ſponden' mihi uxorem dare?

CH. *Spondeo*. CA. *Et ego ſpondeo idem hoc.*

Illud addo, dotem promiſſam ſolvi conſueviſſe tribus penſionibus, annua, bima, trima die, ut docent exempla apud Cicer. *Epiſt. Attic. XI, 4. 23. & ult.* & in Excerptis Peireſcianis *p.* 157. ubi id fieri oportuiſſe ait Polybius κατὰ τοὺς Ῥωμαίων νόμους, *ſecundum Romanorum leges*. Quem locum a Salmaſio mirifice perturbatum egregie illuſtrat Ger. Nood. *de Fœn. & Uſur. III, 6.*

VI. Vel dicebatur.

VI. Dotis denique DICTIO fiebat verbis quibuſdam ſollemnibus, (c) ut recte notarunt Cuja-

(c) Negant hoc Cl. Salmaſ. *de modo uſur.* XVI. &

Cujacius ad *Ulpian. Fragm. VI*, Barn. Briſſon. *de Form. VI. p.* 543. Aſt docet tamen Cajus *Inſtit. l. c. obligationem hanc & nulla præcedente interrogatione contrahi potuiſſe*. Videtur ergo hæc dotis dictio in eo conſtitiſſe, quod dotem dicturus ſummam nominaret, ſponſus eamdem, ſtipulatione haud interpoſita, acciperet. Exemplum eſt apud Terent. *Andr. V*, 4. *v.* 47. ubi Chremes:

-- Dos, Pamphile, eſt
Talenta quindecim. PA. *Accipio.*

Ea enim verba ſollemnia & legitima fuiſse obſervat Donatus Scholiaſtes, *Ille niſi dixiſſet: ACCIPIO, dos non eſſet.* Unde facile patet, hanc ſollemnem fuiſse dotem conſtituendi formulam a datione ac promiſſione dotis diverſiſſimam. Add. Sidon. Apollin. *Epiſt. I*, 11. Tales formulæ dotem dicendi occurrunt etiam in jure noſtro *L.* 25. *L.* 44. §. 1. *L.* 46. §. 1. *L.* 57. *princ. D. de jure dot.*

VII. Dicere vero dotem poterat ipſa mulier, vel ejus debitor, vel pater, avus aliique per virilem ſexum cognatione juncti. *Dare* autem & *promittere* licebat omnibus, etiamſi nulla propinquitate conjunctis. Ulpian. *Fragm. VI*, 2. & Paullus VII. Qui dare, promittere, dicere dotem potuerint.

Oiſel. ad *Caii Inſtit. l. c.* Sed non ſequitur, ut ideo, quod nulla intercesſerit ſtipulatio, verba quoque ſollemnia adhibita fuiſſe negemus. Erant etiam præter ſtipulationes multæ aliæ formulæ ſollemnes. Sane ſollemnium verborum in dotis dictione obſervandorum meminit. *L.* 3. *C. Theod. de inceſt. nupt.* & dictio dotis a datione minus ſollemni diſtinguitur in *L.* ult. *C. Theod. de dotib.*

Paullus *L.*41. *D. de jure dot.* Ipſa vero mulier nihil in his poterat ſine auctoritate tutorum. Cicero *pro Flacco XXXIV. XXXV. Dotem Valeria pecuniam omnem ſuam dixerat. Nihil iſtorum explicari poteſt, niſi oſtenderis, illam in tutela Flacci non fuiſſe. Si fuit, quacunque ſine hoc auctore eſt dicta dos, nulla eſt.* Addatur Cicero *ibid. cap. XXV.* Ulpian. *Fragm. XI,* 27. Hinc ſi nullus erat mulieri tutor, dandus erat a Prætore urbano ex lege Papia Poppæa, ad dotem dandam, dicendam promittendamve. Ulpian. *Fragm. XI,* 20. De eo tutore plura diximus in *Comment. ad L. Jul. & Pap. Popp. Lib. II. Cap.* 13. *p.* 253. *ſequ.* ubi & oſtendimus tutorem mulieri ob dotem vel pupillo ob litem cum tutore datum ideo Prætorianum vel prætorium adpellatum eſſe, quia hic non dabatur ſuffragante majore parte tribunorum plebis, uti alii tutores ex lege Atilia dati, ſed a ſolo prætore. Add. Ulpian. *Fragm. XI,* 24.

VIII. Quid dos profectitia, adventitia, recepticia.

VIII. Quæcunque pater genero vel ejus patri adferenda matrimonii onera dederat, ea dotis *profectitia* nomine veniebant. Quæ alius quicumque obtulerat, dos *adventitia* vocabantur. Ac olim quidem profectitia æque ac adventitia dos marito cedebat: (vid. ſupra *Lib. I. Tit. X. §. VII.*) Poſtea quum raro uxores in manum convenirent, & frequentiſſima contra eſſent divortia, diſtingui inter profectitiam & adventitiam cœpit. Profectitia, mortua in matrimonio muliere, ad patrem tota revertebatur, ſive eſſet filia familias, ſive ſui juris. *L.* 59. *D. ſol. matr.* liberis tamen relictis, in ſingulos quin-

quintæ partes manebant penes virum, quemadmodum & præmortuo patre, dos profectitia tota penes virum remanebat. Ulpian. *Fragm. VI*, 4. Adventitia dos ſemper penes maritum remanebat, (*d*) Cujac. *Obſ. IX*, 4. præterquam ſi is, qui dederat, ut ſibi redderetur, eſſet ſtipulatus: quæ dos ſpecialiter *receptitia* dicebatur. Ulp. *l. c. n. 5*. Quæ jure novo mutata eſſe, ex *L. 6. D. de jur. dot. L. 12. L. 26. §. 2. D. de pact. dot. L. 5. D. de divort. L. 48. L. 59. D. ſolut. matr. L. un. §. 6. C. de rei. ux. act.* ſatis conſtat.

IX. Quum vero frequentiſſimæ eſſent apud Romanos divortia, adeoque verendum videretur, ne diſſipata dote uxores domo extruderentur; non modo repudiatæ conceſſum ut dotem actione rei uxoriæ repeteret, quam in actionem ex ſtipulatu convertit Juſtinianus, *L. un. C. de rei uxor. act. in ex ſtipul.* verum etiam cautum eſt ſub Auguſti imperio, ne maritus fundum Italicum dotalem, uxore vel invita alienaret, vel conſentiente obligaret. Ex qua lege iſtud jus manarit, dubium viſum eſt viris doctis. Legi Juliæ & Papiæ illud tribuit Jac. Gothofredus ad *L. Jul. Pap. Cap. XX. ſeq.* ſed argumentis admodum incertis, & quæ ipſe poſtea deſerit *p. 335*. Magis probabile eſt, eſse hoc caput IX. Alienatio fundi dotalis Italici lege Julia prohibita.

(*d*) Exemplum tamen Auguſti, qui marito dotem adventitiam abjudicavit, exſtat apud Valer. Max. VII, 7, 4. Sed tum Auguſtus facti indignitate motus, magis ex æquo & bono, quam ex juris rigore vel fori uſu, decrevit, ut obſervat Ant. Schulting. ad *Ulpian. Fragm.* VI, 5. *p.* 582.

put legis Juliæ de adulteriis, cui etiam illud inſerit Barn. Briſſon. ad *L. Jul. de adult. XXIX. p. 123.* Nam huic legi iſtud caput diſerte tribuit Paullus *recept. Sent. II. 21.* Et caput legis Juliæ de dote ſoluto matrimonio repetenda plane aliud & ab hoc diverſiſſimum fuiſſe, demonſtravimus in *comm. ad L. Jul. & Pap. Popp. II, 19. p. 327.* Cur vero ad ſola prædia Italica hæc lex pertinuerit, facile patet. Sola prædia Italica poterant uſucapi, non item provincialia, ut ſupra oſtenſum. Hinc non opus erat, ut viro alienatione prædii dotalis provincialis interdiceretur, quum hoc ab uxore, ſoluto matrimonio, facile poſſet vindicari, nullaque ei opponi poſſet exceptio uſucapionis. Ex quo vero Juſtinianus uſucapionis jus etiam ad prædia provincialia protulit; non potuit non etiam prædiorum dotalium in provinciis alienationem inhibere. *L. un. §. 15. C. de rei ux. act.* qua etiam maritum fundum dotalem conſentiente uxore alienare vetuit.

X. Alienare pignus poterat creditor, & quomodo?

X. Vidimus maritum, licet dominum, prædia dotalia alienare haud potuiſſe: ſecus in pignore ſe res habebat, quod alienari poterat a creditore, non ſolvente debitore, etiamſi ille non eſſet dominus. §. 1. *Inſt. h. t.* Equidem ſi ea lege traditum fuerat pignus, ut a creditore diſtraheretur, non opus erat ulla denunciatione: *L. 4. princ. D. de pign. act.* nec exigebatur denunciatio, ſi certo die ſolvenda erat pecunia, & pignus ſimpliciter datum, modo non antequam dies venerat, vendidiſſet, ſiquidem tunc furti ſe obligabat. *L. 73. D. de furt.* At

poſt-

poſtea tamen & hoc caſu requiſita una denunciatio, & mora biennii. *L. 4. C. de pign. diſtr. L. ult.* §. 1. *C. de jur. dom. imp.* Reliquis caſibus trina requirebatur denunciatio, ut debitor vel pignus lueret, vel ſciret, illud diſtractum iri. Paull. *Recept. Sent. II. 5. 1.* Juſtinianus vero veteres ambages novis, iiſque multo longioribus commutavit, & trinam quidem denunciationem plerisque caſibus ſuſtulit, unicamque ſufficere voluit: addidit tamen, ut facta denuntiatione, elapſoque poſt eam triennio, pignus creditori adjudicaretur, dato inſuper debitori biennio, intra quod rem ſuam poſſet recuperare. *L. ult. C. de jure domin. impetr.*

XI. Pupillos pupillaſve alienare haud poſſe, niſi auctoribus tutoribus, vel jus naturæ ſuadet. Et quid Romæ hac in re uſitatum fuerit, jam ſupra ad titulum *de auctoritate tutorum* dicere occupavimus. **XI. De alienatione rerum pupillarium remiſſive.**

TIT. IX.

Per quas perſonas cuique adquiritur.

Quicumque erant alieni juris, ii non ſibi adquirebant, ſed iis, quorum in poteſtate erant. Quia enim & ſervi omnino, & liberi ratione patris in claſſe rerum eſſe cenſebantur; nihil magis videbatur rationi conſentaneum, quam unumquemque per rem ſuam adquirere. Vid. *Elem. noſtra jur. civ. Lib. II.* §. 470. Ea de re hoc demum titulo agit Tribonianus.

I. Adquæſtus per liberos.

I. Et liberi quidem, quum ex Romuli inſtituto non multo melioris eſſent conditionis, quam ſervi; inſtar horum quoque non ſibi adquirebant, ſed patri, qui liberam habebat rerum omnium, quas liberi quocumque titulo adquiſiverant, diſpoſitionem, adeo ut eas alteri ex liberis, immo & extraneis, donare poſſet. Vid. Sext Empir. *Pyrron. hypot. III, 24.* Adde Senec. *de Benef. VII, 4.* Dionyſ. Hal. *Ant. Rom. VIII.* ubi hic auctor πολιτικώτατος: *Romanis*, inquit, [*filiis nihil proprii eſt vivis patribus, ſed & pecunias & corpora liberorum patribus ad eorum arbitrium tradidit lex Romuli*. Et Arrian. *Diſſ Epiſtet. II, 10.* Υἱῦ τῦ προσώπυ ἐπαγγελία πάντα αὐτῦ ἡγεῖσθαι τῦ πατρός: *Filii officium eſt, ut, quæ habet, omnia patris eſſe ducat*. Add: Sueton. *Tiber. XV.*

II. Mutatio hujus juris.

II. Poſtea tamen filiis conceſſum tanquam peculium, quidquid militiæ labore erant lucrati. Et id quidem eodem tempore factum videtur, quo ipſa libera teſtamenti factio conceſſa eſt militibus, quod primo ſub Julio Cæſare factum ad tempus, poſtea id jus auctum a Tito, Domitiano, Nerva & Trajano Imperatoribus: uti teſtatur Ulpian. *L. 1 pr. D. de teſt. milit.* Sane ſub Claudio & Nerone non ignotum fuiſſe peculium militare, docet Juvenal. *Sat. ult. v. 52.*

-- Nam, quæ ſunt parta labore
Militiæ, placuit non eſſe in corpore cenſus,
Omne tenet cujus regimen pater.

Quem locum fruſtra ſollicitavit P. Pithoeus. Additum poſtea & quaſi caſtrenſe peculium,

ſum, (*a*) permiſſumve iisdem, quidquid artibus liberalibus adquiſiverint, ſeparatum habere a rationibus parentum *§. ult. Inſt. de milit. teſt.* Excepit etiam Conſtantinus M. (*b*) bona paterna quorum uſumfructum tantum patribus conceſſit. *L. 2. C. de bon. mat.* Unde multo magis rationi videbatur conſentaneum, bona materni generis, ad liberos pertinere, & ita ſtatuerunt Gratianus, Valentinianus & & Theodoſius. *L. 6. C. Theod. eod.* Porro idem ad lucra nuptialia & ſponſalitia porrectum eſt a Theodoſio & Valentiniano, Leone & Anthimio *L. 1. L. 4. & L. 5. C. de bon. liber.* Denique Juſtinianus hæc generatim ad omnia bona libero-

(*a*) Occurrit illius mentio etiam in Digeſtis *L. 1. §. 15. de collat. L. 3. §. 5. de bon. poſſeſſ. L. 7. §. ult. de donat. L. 16. §. 12. ad SC. Trebell.* quæ loca omnia a Triboniano interpolata putat Fr. Balduin. *Juſtinian.* III. Sed Jac. Gothofr. ad *L. 3. C. Theod. de poſtul. Tom. I. p. 143. ſequ.* de omnibus id adfirmare non audet quia quamvis advocatis primus hoc privilegium tribuerint Theodoſius junior & Valentinianus III. tamen ante ea tempora peculium quaſi caſtrenſe habuerint præcincti, vel adminiſtratores provinciarum. Hieronym. ad *Nepotian. f. 17.* Abſolvit etiam Tribonianum V. C. Ant. Schulting. ad *Paull. Rec. Sent. V, 9. 4. p. 470.* ob *L. 8. D. pro ſoc.* ubi locum habere haud potuit interpolatio.

(*b*) Jam ante Conſtantinum M. notabilem quamdam exceptionem introduxit Hadrianus, quæ exſtat *L. 50. D. ad Senatuſc. Trebell.* alteramque Divus Pius, quæ eſt in *L. 52. D. de acquir. vel omitt. hered.* Vid. Ger. Nood. *de uſufructu II, 4. pag. 608.*

liberorum adventitia produxit, quorum dominium penes liberos, uſumfructum penes parentes eſse juſſit. *L.6. C. de bon. liber.* Reliqua, quæ vel a patre vel ejus contemplatione ad filium perveniebant, patri adquirebantur. Quo etiam pertinuiſse, quæ filius accipiebat, congiaria, oſtendit Cujac. *Obſ. XXI, 7.*

III. Adquæſtus per ſervos. III. Simile quid in ſervo obſervatur, qui nihil habere poterat proprii, niſi quod dominus habere permitteret, idque itidem vocabatur *peculium*. Solebant illud de demenſo ſuo unciatim colligere ſervi, ac eo deinde ita negotiari, ut lucrum inde qualecunque ad ſe rediret. Demenſi loco ſingulis menſibus accipiebant ſervi quinque modios & quinque denarios, idque vocabatur *menſtruum*. Sen. *Epiſt. LXXXI.* Lipſ. *Elect. I, 8. p. m. 50.* Talia etiam erant *annua*, quæ dabantur ſervis publicis. Plin. *Epiſt. X, 40.* Lipſ. *Elect. I, 22. p. 125.* Quidquid ergo de hiſce menſtruis annuisque ſtipendiis deparſerant, peculii loco erat. Apud Terent. *Phorm. I, 1. v. 5.* ſervus conſervi fortunam dolens:

Quod ille unciatim vix de demenſo ſuo,
Suum defraudans genium comparſit miſer,
Id illa univerſum accipiet, haud exiſtimans,
Quanto labore partum.

Eam deinde pecuniam, concedente domino vel fœnore locabant, vel inde ſibi emebant ſervulum, cujus opera lucrarentur. Et talis ſervus ſervi vocabatur *vicarius*, & pertinebat ad peculium. Immo ſi his quoque ſervis vicariis aliquid peculii eſſet, & hi ſervulos haberent; erant hi vicariorum vicarii, quorum mentio fit in *L. 25. D. de pecul. leg.* Hæc erant

erant ſervorum peculia, in quæ quid juris fuerit domino, Jureconſulti docere ſolent.

IV. Addi perſonis, per quas adquiritur, veteri jure oportebat etiam matres familias, quæ & ipſæ olim in manu maritorum erant, adeoque omnia adquirebant maritis. Sed de his harumque peculio dictum eſt ſupra *L. I. Tit. X. n. VI.* Jam addo, inde natam eſſe præſumtionem, quod quidquid habet uxor, id mariti eſſe intelligatur. *L.* 51. *D. de donat. inter. vir. & ux.* cujus legis ſenſum plane exprimere videntur illa Plauti *Caſin. II,* 2. *v.* 27. ubi Murrina: IV. Adquæſtus per matrem familias.

-- Quæ habet partum, ei haud commodi eſt,
Quin viro aut ſubtrahat, aut ſtupro invenerit.
Hoc viri eſſe cenſeo omne, quidquid tuum eſt.

V. Solebant nonnunquam & liberæ perſonæ in ſervitute eſſe, quamvis non eſſent ſervilis conditionis. Et hæ quoque adquirebant dominis, ex operis ſuis, quamdiu hi bona fide eas in ſervitute tenebant. Alias per extraneam perſonam nihil adquiri poterat, ſi diſceſſeris a procuratoribus, quos ipſe excipit Imperator §. 5. *Inſt. h. t.* qui tamen ſi in judicio aliorum cauſſas agerent, domini litis fingebantur, de quo dominio litis vid. Boehmeri *Diſſ. ſing.* & Chriſt. Gothofr. Hoffm. *Diſſ. de procurat. cap. I,* 7. *& ſeq.* V. Adquæſtus per perſonas liberas.

VI. Tollebatur iſtud jus parentum & dominorum emancipatione & manumiſſione. Sed emancipatorum liberorum, antiquo jure parentes tertiam peculii adventitii partem propriam ſibi retinebant, ex conſtitutione vero Juſtiniani dimidii peculii uſumfructum. *L.* 6. §. 3. *C. de bon. quæ lib.* VI. Quid juris poſt emancipationem liberorum.

TIT. X. XI. XII.

De teſtamentis ordinandis, teſtam. militaribus, & qui teſtari non poſſunt.

ULtimæ ſequuntur voluntates, quibus vel univerſitatem adquirimus, ſeu ut Ambroſ. *Lib. I. de Caino & Abele* loquitur, *bonorum hereditatem* vel res ſingulas. Ad prius genus teſtamenta pertinent, quorum antiquiſſimam rationem hic expendemus, maxime quum ipſe Imperator dicat, *nihil hic antiquitatis nos penitus ignorare debere.* §. 2. *Inſt. de teſt. ordin.*

I. Teſtamenta quotuplicia.

I. Duorum generum apud Romanos fuiſſe teſtamenta, quorum altero IN PACE, altero in PROCINCTU uſi ſint, recte docuit Juſtinianus §. 1. *Inſt. de teſtam. ord.* quamvis ſatis incommode ipſa teſtamenta hæc *procincta* vocet, quæ veteres, & ipſe Theophilus rectius IN PROCINCTU, vel, uti in vetere Gloſſa eſt, ENDO PROCINCTU adpellitant. Utraque ſunt antiquiſſima, & jam ante leges XII. tabularum Romæ invaluerant. Sane teſtamenta in procinctu facta ſunt jam tempore M. Coriolani, qui ante decemviros vixit. Plutarch. *Coriolan. p.* 198. Teſtamenti vero in pace jam ſub regibus facti, idem meminiſſe videtur Plutarchus in Romulo, ubi Tarrutius, Anci Marci temporibus, Laurentiam dicitur *τελευτήσας ἀπολιπεῖν κληρονόμον*, quæ phraſis alias hereditatem teſtamento delatam denotat. Vid. Perizon. *ad Leg. Vocon. p.* 134. Fallitur

litur ergo Deſid. Herald. *Rer. quotid. cap. ult.* §. 4. *&* 9. falluntur & alii interpretes, qui hæc teſtamentorum genera demum in XII. Tabulis exemplo juris Attici recepta putant.

II. Teſtamenta IN PACE fiebant in comitiis calatis id eſt, quæ pro collegio pontificum, aut regis flaminumve inaugurandorum cauſſa, habebantur, & dividebantur in *curiata* per lictorem curiatim calata, & *centuriata* per cornicinem. Læl. Felix apud Gell. *Noct. Att. XV*, 27. In his ergo & teſtamenta fiebant per modum legis, & præmiſſa procul dubio ſollemni rogatione, qualem in adrogatione factam obſervat Gell. *Noct. Att V*, 14. VELITIS JUBEATIS, QUIRITES, UTI L. TITIUS L. VALERIO TAM JURE LEGEQUE HERES SIBI SIET, QUAM SI EJUS FILIUS FAMILIAS PROXIMUSVE ADGNATUS ESSET. HAEC ITA UT DIXI, ITA VOS, QUIRITES, ROGO. Unde recte obſervavit illuſtris Thomaſ. *Diſſ. de prim. init. ſucceſſ. teſtam* §. XII heredes hoc modo inſtitutos legitimos potius fuiſſe, quam teſtamentarios. Scilicet exiſtimabant Romani legem non niſi nova lege tolli poſſe, adeoque & nemini licere leges de hereditatibus inteſtatorum migrare, aliumque inſtituere heredem, niſi nova lege in comitiis calatis condita. V A. Bynkersh. *Obſ. II*, 2. *p.* 113. Ex quo fundamento etiam pacta ſucceſſoria irrita putabant, quia *privatorum cautio legum auctoritate non cenſebatur*. *L. ult. D. de ſuis & legit. hered.* neque *jus publicum privatorum pactis mutari poterat*. *L. 38. D. de pact.* Hæc cer-

II. Teſtamenta in comitiis calatis facta.

ta ſunt, reliqua quæ refert Theophilus ad §. 1. *Inſt. h. t.* de populo bis in anno hujus rei cauſſa convocato, ab eruditis vocantur in dubium. (*a*) Id vero certius eſt, ideo electa videri comitia calata, ut notio pontificum interveniret, ſine quorum auctoritate ſacra privata ad heredem tranſire non potuiſsent. Unde etiam auctores eos fieri oportebat in arrogationibus. Cic. *pro Domo cap. XIII.*

III. Teſtamenta in procinctu. III. Teſtamenta IN PROCINCTU fiebant a militibus in cinctu Gabino (vid. Serv. ad *Virgil. Æn. VII, v. 612.*) ad prælium ituris. Vellei. Paterc. II, 5. In procinctu enim ſtantes vel cinctu Gabino, & ſcutis manus inſerentes ſagaque accingentes, ſimul etiam tribus aut quatuor (*b*) audientibus, heredem ſuum nuncupabant. Plutarch. in *Coriolano p. 198.* Unde ignorantiam antiquitatum produnt, qui hujus gene-

(*a*) Maxime ob locum Gelli *Noct. Att. XV, 27.* In libro *Lælii Felicis ad Q. Mucium primo ſcriptum eſt, Labeonem ſcribere, calata comitia eſſe, quæ pro collegio pontificum habentur, aut regis aut flaminum inaugurandorum cauſſa, eorum autem alia eſſe curiata, alia centuriata: curiata per lictorem curiatim calari, id eſt, convocari, centuriata per cornicinem. Iiſdem comitiis quæ calata adpellari diximus, & teſtamenta fieri ſolebant.* Inde ergo pater, populum non teſtamentorum cauſſa calatum, ſed teſtamenta fuiſſe comitiorum veluti adpendicem. Thomaſ. *Diſſert. cit.* §. XVI.

(*b*) In Plutarchi textu eſt: τριῶν, καὶ τεττάρων, qui conficiunt ſeptem, ſed aut particula conjunctiva hic, ut alias ſæpe, pro disjunctiva ponitur. Strauch. *Lexic. Part. juris voce: Et.* aut pro καὶ legendum ἢ.

generis teſtamenta ob militum ſimplicitatem inventa putant. *arg. princ. Inſt. de milit. teſtam.* Lecta enim erat antiqua militia ex civibus, & quidem non ex ultima fæce plebis, ſed ex flore delibuto civium. Quare potius ad pelliciendos in militiam animos inventum eſt hoc teſtandi privilegium: Thomaſ. *l. c.* §. *XXIII.* immo & religionis cauſſa admiſſum, & hinc abolitum, ſimul ac bella auſpicato geri deſierant. Cic. *de Nat. Deor. II, 3.* Nimirum cinctum Gabinum ſumebant, qui ab Imperatore Dis Manibus pro exercitu devovebatur. Liv. VIII, 9. 10. X, 7. 28. Hinc eodem induebantur milites, in rebus trepidis, quaſi devoti Dis Manibus. Ultima vero horum devotorum voluntas, quum pro lege eſset, Liv. X, 29. *junct. XXVI,* 11. etiam teſtamenta militum in procinctu facta rata eſse jubebantur tacito populi ſuffragio, tanquam νόμοι ἄγραφοι, quemadmodum teſtamenta in comitiis calatis condita tanquam νόμοι ἔγγραφοι valebant. Hinc facile reddideris rationem, cur tam raro & non niſi in extremo rerum diſcrimine hujuſmodi teſtamenta condita. Vid. Vellei. II, 5. Plutarch. in *Coriol. p.* 198. Extra periculum enim & cinctum Gabinum milites teſtabantur jure ordinario. Cæſar. *de B. G. I, 39.* Flor. III, 10.

IV. Quum vero non niſi præſentiſſimo mortis periculo in procinctu fierent teſtamenta: Vellei. Paterc. *Hiſt. II, 5.* Cic. *de Orat. I, 53.* veroſimile eſt, defunctis periculo teſtatoribus, teſtamenta illa evanuiſse, inſtar donationum **IV. An hæc rata fuerint poſt periculū?**

mortis cauſſa, licet verbis diſerte haud revocata Thomaſ. *Diſſ. alleg.* §. XXVII.

V. Teſtamenti factio per Leg. XII. Tab. introducta.

V. Ceterum teſtamenta in calatis comitiis facta exoleviſse videntur, latis legibus XII. Tabularum. In iis enim quum fuiſset cautum: PATER FAMILIAS UTI LEGASSIT SUPER FAMILIAE PECUNIAE TUTELAEVE SUAE REI, ITA JUS ESTO: Ulpian. *Fragm.* XI, 14. *L.* 53. *D. de V. S. pr. Inſt. de L. Falc. Nov.* XXII. *cap.* 2. Cic. *de Invent.* II, 50. Auct. *ad Herenn.* I, 13. latiſſima profecto omnibus facta eſt teſtandi facultas. Unde quum cives jam ſuo arbitrio poſſent de bonis diſponere; quis quæſo adeo deſipuiſſet, ut mallet in comitiis calatis, auctore populo, collegioque pontificum teſtari? Ergo tum demum videntur teſtamenta proprie ſic dicta exemplo juris Attici invaluiſſe. (*c*)

VI. Teſtamentorum forma.

VI. Quemadmodum vero Juriſconſulti eodem fere tempore legis actiones componebant; Pompon. *L.* 2. §. 6. *D. de O. I.* ita & teſtamentis certam quamdam formam dabant, inveniebantque *teſtamentum per as & libram*, cujus meminit Imperator §. 2. *Inſt. de teſtam. ordin.*

(*c*) Leges enim Solonis Athenienſibus non exſtantibus liberis conceſſiſse liberam teſtandi facultatem, conſtat ex Plutarch. *Solon. p.* 90. & Demoſth. *Orat. in Steph. II. p.* 983. Exempla teſtamentorum Atticorum haud pauca exſtant apud Diog. Laertium. Adde Pfeifferi *Antiqu. Græc. pag.* 770. *ſeqq.* Quin in teſtamentorum vi atque auctoritate Græciæ populos alioquin inter ſe moribus & inſtitutis diſſidentes conveniſse, Iſocrates in *Aegenetico* tradit.

ordin. vel *per familiæ emtionem*, uti vocatur §. 1. *Inſt. h. t.* Quum enim ex juris Romani principiis leges de ſucceſſione inteſtatorum non niſi alia lege tolli poſsent, & tamen decemviri liberam cuivis patrifamilias teſtamenti factionem conceſſiſsent; inveniendus erat color, quo juris analogia ſervaretur. Itaque fingebant, hereditatem non tam per ultimam voluntatem, quam per venditionem & mancipationem transferri. Unde errat Bald. ad *XII. Tab. XXIX. p. 119: edit. Baſil.* qui ipſum ritum mancipationis vel æris & libræ in teſtamentis ejuſmodi adhibendum in duodecim tabulis præſcriptum putat. (*d*) Vid. Thomaſ. *Diſſ. alleg.* §. *XXXIII. ſequ.*

VII. In teſtamento vero, quod per æs & libram fiebat, duæ res agebantur, nam & *familiæ mancipatio fiebat & nuncupatio teſtamenti*. Conſtituebantur ſcilicet *familiæ emtor*, anteſta- VII. Teſtamentum per æs & libram.

Y 2 tus

(*d*) Exſtitit equidem in XII. Tabulis lex: QUI SE SINIT TESTARIER, LIBRIPENSVE FUERIT, NI TESTIMONIUM FARIATUR, IMPROBUS INTESTABILISQUE ESTO Gell. *Noct. Att. XV*, 13. VI, 7. Sed hæc non ad teſtamenta pertinuit, verum ad eos, qui in mancipatione quacunque vel teſtes adhibiti vel libripendes, poſtea teſtimonium ferre de eo, cui interfuerant, detrectabant. Vid. Jac. Gothofr. XII. *Tab. Tab.* VII. *p.* 221. Idemque ſentiendum de altero capite: QUI NEXUM FACIET MANCIPIUMQUE, UTI LINGUA NUNCUPASSIT, ITA JUS ESTO. Feſtus *voce nuncupata*. Nam hoc quoque caput ad mancipationem, non ad teſtamentum, pertinet, ut contra Franc. Hotomanum docuit Jac. Gothofr. ad XII. *Tab. Tab.* VI. *p.* 210.

tus, & libripens, cum quinque teſtibus civibus Romanis, quibus præſentibus more majorum fiebat mancipatio vel imaginaria venditio hereditatis. Quinctil. *Declam. CCCVIII. Non dixerim*, inquit, *teſtamentum, cui libripens deeſt, & familiæ emtor, & cetera jure neceſſaria.* Poſtea teſtator tabulas tenens: HAEC, inquit, UTI IN HIS TABULIS CERISVE SCRIPTA SUNT, ITA DO, ITA LEGO, ITA TESTOR, ITAQUE VOS, QUIRITES, TESTIMONIUM PRAEBITOTE. Ulp. *Fragm.* XX, 9. Iſidor. *Orig. IV*, 24. Tum ultimis verbis accedebat anteſtatio, aureſque teſtium tangebantur, ut docet Clem. Alex. *Strom. V. p.* 574. in teſtamenti factione ſui temporis memorans *ζυγὰ καὶ ἀσσάρια, καρπισμούς τε καὶ τὰς τῶν ὤτων ἐπιψαύσεις, libras, aſſes, mancipationes & attrectationes aurium*. Teſtium vero nec ſubſcriptio requirebatur, nec ſubſignatio quam primus exegit Prætor. §. 2. *Inſt. de teſt. ord.*

VIII. Teſtamentis conficiendis adhibiti jureconſulti.

VIII. Ipſis concipiendis conſignandiſque tabulis plerumque adhibebant jureconſultum, ne quidquam, quod ad earum auctoritatem pertinet, prætermitteretur. Docet id Arrian. *Diſſert. Epict. II*, 13. Νομικὸς καὶ ἐξηγῆται τὰ νόμιμα. ἀλλὰ διαθήκην μὲν οὐ γράφει, μὴ εἰδὼς, πῶς δεῖ γράφειν, ἢ παραλαβὼν τὸν εἰδότα.. *Jureconſultus ei leges enarrat. Atqui teſtamentum nemo ſcribit, niſi aut ipſe ſciat, quomodo ſcribendum ſit, aut ejus rei peritum adhibeat.* Cicero *de Orat. II*, 6. Scævolæ illudens: *Nam ſi nullum erit teſtamentum recte factum, niſi quod tu ſcripſeris, omnes ad te cives cum tabulis veniemus, omnium teſtamenta tu ſcribes unus.* Adde Suetonium

Ner.

Ner. XXXII. ubi *ſtudioſis juris*, ideſt Juriconſultis, ſub Nerone *haud impune fuiſse* dicitur, *qui teſtamenta ſcripſiſſent aut dictaſsent*, in quibus principi nihil fuerit relictum. Nonnumquam tamen teſtatores, non adhibito jureconſulto, voluntatem ſuam, quam poterant, clariſſime exprimebant. Cujus rei elegans exemplum eſt in *L. Lucius Titius* 38. §. 17. *D. de legat.* 2. Ubi teſtator: *Lucius*, inquit, *Titius hoc meum teſtamentum ſcripſi ſine ullo juriſperito, rationem animi mei potius ſequutus, quam nimiam & miſeram diligentiam: & ſi minus aliquid legitime, minusve perite fecero, pro jure legitimo haberi debet hominis ſani voluntas.* Quo caſu petita inteſtati bonorum poſſeſſione, heredes ſcripti portiones ſuas ex fideicommiſso petere poterant.

IX. Scribendo nonnumquam ſervi vel liberti, nonnumquam amici adhibebantur; aliquando etiam ipſi teſtatores teſtamenta ſua integra conſcribebant, quæ tunc vocabantur *holographa*. *L.* 28. §. 1. *C. h. t.* Teſtamentorum a ſervis & libertis ſcriptorum exempla ſunt in *L.* 1. §. 8. *L.* 15. *princ. D. ad L. Cornel. de falſ.* nec non apud Suet. *Aug. Cl. Tiber. cap. ult.* De amicis teſtamenta ſcribentibus videndus Plin. *Epiſt. VI*, 22. De holographis agit Iſidorus *Orig. V*, 24. Teſtamenti alieni ſcriptor *teſtamentarius* in jure noſtro vocatur, de quo vocabulo Briſſon. *de Form. VII. p.* 587. & *de verb. ſignif. hac voce*. Ceterum vel ſub Nerone, vel ſub Claudio ut ne quis alieni teſtamenti ſcriptor legatum ſibi adſcriberet, cautum eſt. Suet. *Ner. XVII. L.* 1. §. 7. *L.* 6. *L.* 14. *pr.* §. 2. *L.* 15. *pr. D. ad L. Corn. de falſ.* Pariat. *Leg. Moſ. & Rom. VIII*, 9.

IX. Scribendis vero liberti ſervi amici. Quædam teſtamenta holographa.

X. Conſcribenda erant lingua Latina.

X. In teſtamentis ſemper utebantur lingua Latina, (*e*) ac proinde legatum Græce ſcriptum haud valebat, teſte Ulp. *Fragm. XXV, 9.* Secus ſe res habebat in fideicommiſſis, quæ & Græce relinqui poterant, immo & Punice, & quacunque alia lingua. Quæ enim juris gentium erant & alia lingua; quæ juris civilis; Latina duntaxat poterant explicari. *L. 8. §. 4. D. de acceptilat.*

XI. Sæpe plures tabulæ eodem exemplo factæ.

XI. Plerumque plures tabulæ eodem exemplo conficiebantur. *L. ult. D. de his quæ in teſt. L. 1. D. de bon. poſſ. ſec. tab.* Quem morem etiam Auguſtus obſervavit, teſte Suet. *Oct. CI.* & Tiberius, teſte eodem in *Tiber. cap. ult.* Tabulas has vel privatim apud amicum, vel in æde ſacra apud virgines Veſtales vel æditιuos deponebant. *L. 1. D. de bon. poſſ. ſec. tab. L. 3. §. 1. D. de tab. exhib.* Lipſ. ad *Tacit. Ann.* I. *p.* 17. Virgini Veſtali maximæ teſtamentum ſuum commendaverat Julius Cæſar. Suet. *Jul. LXXXIII.* cujus exemplum ſequutus etiam Auguſtus. Id. *Octav. CI.* Conf. Tac. *Annal. I, 8.*

XII. Teſtamenta quomodo ſcripta?

XII. Scribebantur fere teſtamenta in ceris, quæ ligneis tabulis erant infuſæ. Unde in formula nuncupationis dicitur: *uti in his tabulis cerisve ſcripta ſunt*, quemadmodum & alias loquebantur veteres. Liv. *I, 24.* Utrumque junge-

(*e*) Plura teſtamenta Romanorum integra ex vetuſtis lapidibus aliiſque monimentis collegit Barn. Briſſon. *de Form.* VII. *p. 677. ſequ.* & Mabillon. in *adpend. de re diplom.* qui tamen & teſtamentum Julii Cæſaris manifeſto ſuppoſititium retulit *Lib. V. Tab. I. n. III.*

jungebantur evitandæ captionis ergo. Proprie enim non inſcribebatur tabulis, ſed ceris V. A. Corn. van Bynkershoeck. *Obſervat. III,* 21. Schulting. *Juriſprud. Antiqu. p.* 629. Male ergo Cl. Salmaſius per ceras intelligit ceras exteriores, quibus ſigna impreſsa erant, negatque ceratarum tabularum mentionem facere in ſcriptis ſuis jureconſultos. (*f*) Salmaſius *de ſubſcrip. & ſign. teſtam. XIX. XX. XXVI.*

XIII. Aliud poſtea teſtamentorum genus ſenſim invaluit, quia Prætor inſuper habitis il- XIII. Te-
lis ſollemnitatibus, mancipatione ſcilicet & ſtamen-
nuncupatione, ſola exigebat ſeptem teſtium 'um prætorium.
ſignacula. Septém, inquam, teſtium, ut ſcilicet præter quinque illos, quos exigebat jus civile, etiam eſsent, qui emtorem familiæ & libripendem referrent. Vid. §. 2. *Inſt. h. t. & ibi interpretes.* Ceterum ſatis antiquum eſt & hoc teſtamentum Prætorium, jam Ciceroni *in Verr. I,* 45. memoratum. Ibi enim Verres Prætor edixiſse dicitur: SI DE HEREDITATE AMBIGATUR, ET TABULAE TESTAMENTI NON MINUS MULTIS SIGNIS, QUAM E LEGE OPORTEAT AD ME PROFERENTUR, SECUNDUM TABULAS TE-

(*f*) Quamvis enim earum uſus, reperta papyro, rarior fuerit; aliquem tamen adhuc fuiſse tempore Conſtantini M. immo & Theodoſii, ex Themiſt. *Orat.* XVI. & XVIII. patet, ubi mentio fit πινακιδίων καὶ τῦ σιδήρυ. Occurrunt etiam cerati codicilli. *L.* 52. *D. de Legat.* 3. & ligneæ tabulæ *L.* 1. *D. de bon. poſſeſſ. contr. tab.* Adde Schulting. ad *Vlpian. Fragm.* XX, 9. *p.* 629.

STAMENTI POSSESSIONEM HEREDITATIS DABO. Et ne quis hoc Edictum a Verre primum inventum exiſtimet, ſtatim addit Cicero: *Hoc tralatitium eſt*, id eſt edictum vetus & ex anteriorum Prætorum albis in illud Verrinum translatum.

XIV. Nova teſtandi ratio per conſtitutiones introducta.

XIV. Manſit antiqua teſtandi ratio per æs & libram diutiſſime, adeo ut Ulpianus ſcribat, *Fragm. XX*, 2. *Illis duobus teſtamentis* (in comitiis calatis & in procinctu) *abolitis, hodie ſolum in uſu eſt, quod per æs & libram fit, id eſt, per mancipationem imaginariam*. Unum itaque memorat teſtandi modum. Quamvis enim & Prætoria teſtamenta frequentarentur; ea tamen non niſi improprie hoc nomen ſuſtinebant quum ex eis non hereditas, ſed bonorum poſſeſſio daretur. *L. 7. L. 9. D. de bon. poſſ. ſec. tab.* Denique quum & conſtitutionibus quædam novæ inveherentur obſervationes; in unum conflari cœperunt ritus ex jure civili, prætorio & conſtitutionibus principum nati, id quod temporibus Theodoſii junioris factum eſſe, non ſine adparatu docet Jac. Gothofredus ad *L. 1. C. Theod. de teſtament. & codicil. Tom. I. p. 334. ſequ.* Ex eo itaque invaluit, ut teſtamenta I) uno contextu, II) præſentibus ſeptem teſtibus, III) iisdemque ſubſcribentibus & IV) annulo ſignantibus fierent, & V) a teſtatore ipſo vel ſcriberentur vel ſubſcriberentur §. 3. *Inſt. h. t.* Quibus ſextam ſollemnitatem addiderat Juſtinianus ut per manus teſtatoris & teſtium nomen heredis exprimeretur. §. 4. *Inſt. h. t.* Eam vero ipſe Juſtinianus iterum ſuſtulit. *Nov. CXIX*, 9. Ut adeo

parum

parum diuturna fuerit hujus ſubtilitatis obſervatio.

XV. His præmiſſis, & maxime ſi obſervaveris, teſtamenta olim in comitiis calatis facta eſſe, facile patet, cur quidam teſtes eſſe non potuerint, veluti mulieres, impuberes, ſervi, furioſi, ſurdi, muti. Nam nullus horum admittebatur ad comitia. Thomaſ. *not. ad Inſtit. h. t.* Et hinc etiam dicitur, nullam cum iis eſse teſtamenti factionem. XV. Cur quidam teſtes eſſe nō potuerint

XVI. Ad teſtamentum militare quod attinet, quo ritu illud antiquiſſimis temporibus in procinctu factum, jam ſupra (§. III.) diximus. Ubi etiam illud cum auſpiciis evanuiſſe, ex Cicerone obſervavimus. Sub Imperatoribus, (g) quum loco militiæ lectæ placeret mercenaria; eo quoque inter alia privilegio ornati ſunt milites, ut quomodocunque facta ab iis teſtamenta, valerent, etiam ſine legitima obſervatione. Ulp. *Fragm.* XXIII, 10. Hinc & ratum erat militare teſtamentum, ſi præſentibus commilitonibus aliquot, heredem quis nuncupaſſet, vel ſi gladio in arena, vel litteris ſanguine rutilantibus in vagina ſcripſiſſet. *L. 1. 5. C. de teſt. milit.* Ita vero demum valebat teſtamentum, ſi teſtator vel in caſtris mortuus eſset, vel poſt XVI. Teſtamētum militare.

Y 5 miſ-

(g) Quia Teſtamenta in procinctu facta, jam Ciceronis tempore exoleverant, militaria teſtamenta, de quibus in jure noſtro agitur, ex conſtitutionibus Principum derivanda. Ulp. *Fragm.* XXIII, 10. & quidem primum ex edicto Cæſaris, hinc Titi, poſtea Domitiani, mox Nervæ, ac poſtremo Trajani. *L. 1. pr. D. h. t.*

miſſionem intra annum. Ulpian. *l. c.* Neque opus tamen erat, ut in acie extremoque periculo fierent teſtamenta, donec Juſtinianus in expeditione & caſtris tantum conſtitutis militibus ſolemnitates remitteret. Sibi ſane hanc militaris teſtamenti reſtrictionem diſertis verbis tribuit Juſtinianus. *pr. Inſt. h. t. L. 27. C. eod.* (*b*)

XVII. Diſtinctio inter paganos & milites.

XVII. Nihil horum licebat *paganis*. Ita enim ſub imperatoribus dici cœperunt, quicunque non erant milites. Suet. *Aug. XXVII. Galb. XIX.* Plin. *Epiſt. VII*, 25. *X*, 18. Tacit. *Hiſt. I*, 35. *II.* 14. 88. *III*, 43. & 77. Eaque adpellatione nihil eſt in jure frequentius. Ratio videtur, quia milites emeriti impetrata miſſione ab Imperatoribus in pagis ad colendos agros, ſibi donatos, collocabantur. Unde pagani, qui non amplius erant milites & producto vocis uſu, omnes ἀπόλεμοι καὶ ἀςράτευτοι, qui & *privati* ſæpiſſime adpellantur.

XVIII. Quinam teſtari non poterant.

XVIII. Immo inter paganos ne poterant quidem omnes teſtari. Cujus rei im promtu eſt ratio. Non peregrinis hoc licebat, quia teſtamenti factio ad jura Quiritium pertinebat. Non filiisfamilias, quia nihil habebant, de quo teſtarentur; præter peculia caſtrenſe & quaſi caſtrenſe, in quibus pro patribus familias erant. Nec filiifam. participes erant juris comitiorum, niſi magiſtratum gererent, Ulpian. *Fragm. XX*, 10. ut taceam Legem XII. Tabularum non filiisfam.

(*b*) Tribonianismum ergo eſse oportet, quod *L. 1. C. de milit. teſt.* hujus coarctati privilegii mentio fit. Vid. Giphan. ad *L. 1. C. eod.* Donell. *Comm. VI*, 28.

fam.ſed patribusfamilias liberam feciſse teſtandi facultatem. (*i*) Non impuberibus, quia iis nec in comitiis locus erat, nec in militia. (*k*) Non furioſis, quia nullum iis erat animi judicium. Hinc ſi dilucida erant furoris intervalla, interea dum furor remiſerat, poterant teſtari *L.9.C.qui teſt.fac.poſſ.*Non prodigis,porro, quia vetere jure furioſis æquiparabantur. *L.12.ſi.D. de curat. & tut. dat.* Non ſurdis & mutis, quia & hi nec rogationem audire, nec ſuffragium dare in comitiis poterant, immo nec teſtes rogare, pronunciata ſollemni formula: *Vos Quirites teſtimonium prabitote.* Apulej. *de aſino aur. II.*Ulpian.*Fragm.XX,9.*Cujac.*Obſ.VI,37.*Quod ſecus erat in cæcis. Denique nec captis ab hoſte, deportatisve in inſulam, ut & quamcunque capitis deminutionem vel maximam vel mediam paſſis teſtari licebat, amiſso quippe jure civitatis, quum teſtamenti factio eſset civium Romanorum propria. Sigon. *de antiquo jure Civ. Rom. I, 12. p.153.*

Y 6 XIX.

(*i*) Unde Juvenal. *Sat. XVI.*
Solis praterea teſtandi militibus jus
Vivo patre datur.
Exceptum tamen peculium caſtrenſe & quaſi caſtrenſe per conſtitutiones principum.

(*k*) Auguſtum tamen etiam impuberes Tribunos militum feciſse, probant ex Sueton. *Aug.* XXXIII. Unde & tribunis militum impuberibus factam eſse teſtandi poteſtatem ex *L. 4. C. de teſt. milit.* obſervat Aleander ad *Cai. Inſt.* II, 3, 3. Sed nec Suetonius nec dicta lex loquitur de impuberibus. Vid. notas Grævii, Rubenii, Caſaub. ad *Suet.* & Schult. ad *Caii Inſt. l. c. p. 45.*

XIX. An feminis olim teſta-ri licuerit?

XIX. Feminæ olim in comitiis calatis plane teſtari non poterant, quia nullus iis acceſſus ad comitia. Poſtea permiſſa iis teſtamenti factio ſi eſſent ſui juris, ſed non niſi auctoribus tutoribus. Ulp. *Fragm.* XX, 15, Cic. *pro A. Cæcin.* VI. Hinc earum teſtamenta non poterant eſſe arcana, ſed magno periculo ſubjiciebant feminas, ceu diſcimus ex *L.* 77. §. 24. *D. de legat.* 2. Ex qua lege inferri haud poteſt, feminas non niſi nuncupativa teſtamenta condidiſſe, quamvis id intulerit Merill. *Obſ. II*, 1. *p.* 69. & *IV*, 39. *p.* 55. Tabularum enim a feminis ſcriptarum exempla habemus apud Val.Max. VII, 8. 2. Suet. *Galb.* V. Plin. *Epiſt.* II, 20. Heredum quoque a feminis ſcriptorum mentio fit *L.* 19. *D. de inoff. teſt.* *L.* 37. §. 6. *D. de legat.* 3. *L.* 3. *C. de inoff. teſt.* *L.* 33. *D. de vulg. & pup. ſubſt.* Vid. *Comment. noſtr. ad L. Jul. & Pap.* II, 11. *p.* 240. *ſequ.* Feminæ, quæ in manum convenerant, capite deminutæ & filiarum familias inſtar erant, neque adeo teſtari poterant, ut recte docent M. Aurel. Galvan. *de uſufr.* IX. *ult.* & V. C. Ant. Schult. ad *Ulpian. p.* 632. Unde errant Cujac. *Obſ.* VII, 11. & Aleander ad *Caji Inſt.* II, 2. 1. qui matribus familias, ſi in manum conveniſſent, teſtandi fuiſſe facultatem exiſtimant.

XX. Jus exheredādi olim liberorum.

XX. Ad exheredationem quod attinet, liberum olim erat, ex XII. Tabulis, filios uti occidere ita exheredare. *L.* 11. *D. de liber. & poſtum.* immo & præterire, idque adhuc tempore Ciceronis obſervabatur, ut patet ex libro *de Orat.* I, 38. Poſtea filii in poteſtate conſtituti aut inſtituendi, aut nominatim exheredandi erant.

pr.

pr. Inſt. de exh. lib. L. 30. D. de lib. & poſt. Itaque ex eo tempore filios ſuos exheredare quidem licebat, at nominatim. (*l*) Idemque obſervandum erat in adoptivo, quamdiu in poteſtate erat, itemque in poſtumo, non item in poſtuma. Filiæ enim poſtumæ, nepotes & pronepotes, exheredari poterant inter ceteros, immo & præteriri, dummodo poſtumæ legatum relinqueretur, ne per oblivionem videretur prætenta. Ulpian. *Fragm. XXII, 21. ſeq.*

XXI. Aſt quum parentes abuti cœpiſſent hac exheredandi licentia veluti Tettius, qui in gratiam novercæ filium infantem exheredabat: Valer. Max. VII, 7. Reineſ. ad *Inſcr. Claſſ. I, 10. p. 24.* factum eſt, ut leges querelam inofficioſi teſtamenti concederent liberis injuſte exheredatis. Et de ea ſub imperatoribus judicabant Centumviri. Valer. Max. VII, 7. Quinctil. *Inſt. IV, 7.* Plin. *Epiſt. IV, 8.* Qua de re plura ad titulum XVIII. XXI. Poſtea reſtrictum per querelam inoffic oſi teſtamenti.

XXII. Sed Juſtiniano minus e republica viſum eſt, tantam rem eſſe arbitrariam. Hinc certas tantum ob cauſſas ratam eſſe juſſit exheredationem, quas recenſuit *Nov.* CXV. & de quibus plura tradunt Jureconſulti. XXII. Nova Juſtiniani conſtitutio.

XXIII.

(*l*) Non requirebatur tamen præciſe nomen proprium, ſed & ſufficiebat deſcriptio, vel demonſtratio, e. g. *filius meus exheres eſto*, dummodo unus eſſet filius: aut cum elogio vel convicio: *non nominandus, non filius meus, latro, gladiator, L. 1. 2. & 3. D. de lib. & poſtum.* Conf. Aleand. & Oiſel. ad *Caii Inſt. II. 3. princ.* Barn. Briſſon. *de Form. VIII. p. 605.*

XXIII. Abdicatio diſcernenda ab exheredatione.

XXIII. Id jam ex antiquitate addendum, diſtinguendam ab exheredatione eſſe abdicationem, qua parentes liberos degeneres & ſe indignos e conſpectu ſuo abire jubebant. Exempla ſunt apud Valer. Max. V, 8. 3. & 4. Unde recte quidem Hottoman. in *partit. jur.* X, 10. ſtatuit, abdicationem non fuiſſe modum ſolvendi patriam poteſtatem: in eo tamen ipſi adſentiri nolim, quod Græcis tantum nota fuerit qui liberos per præcones e familia ejicere ſolebant, idque vocabant *ἀποκηρύττειν* vel *ἀποκηρύσσειν* vel *ἐκκηρύσσειν*. Nec probabile eſt Quintilianum, dum hujus abdicationis toties meminit, exempla tantum puerilium exercitationum ex Græcorum Scholis proferre voluiſse; Græcum enim hunc ritum etiam inter Romanos ſenſim inolevisſe, quamvis eum leges Romanæ haud probarent, adparet ex *L. 6. C. de patr. poteſt.*

TIT. XIV.

De Heredibus Inſtituendis.

SAtis ſuccincte hanc materiam tractavit Tribonianus, quum latius multo patuerint veteres illæ de heredum inſtitutione leges. Juvabit ergo, quæ deſunt, ex antiquitatibus Romanis ſupplere.

I. Etiam ſervi inſtitui poterant heredes.

I. Nihil intererat, liberumne quis hominem, an ſervulum heredem inſtitueret. Nam & ſervi heredes eſse poterant, ſive alieni, ſive proprii. Illi quia hereditatem adquirebant dominis adire jubentibus, hi, quia libertatem

ſimul

ſimul conſequebantur, & ſic fiebant hereditatis capaces. Hinc eſt, quod ſervi proprii non niſi data ſimul libertate, inſtitui poſſent, donec Juſtinianus, Jureconſultos quoſdam ſecutus inſtitutionem ſervi proprii etiam ſine expreſsa libertatis datione valere voluit. *L. pen. C. de neceſſ. ſerv. hered. inſtit.*

II. Inſtitui tamen non poterant I.) *peregrini*, qui plane nihil capiebant. Cic. *pro A.Cæcina XXXV.* II.) *cælibes*, qui nihil ex teſtamento capiebant per legem Papiam Poppæam. Dio Caſs. *LIV. p. 608.* Sozom. *Hiſt. Eccl. I, 9.* Quæ cælibatus pœna a Conſtantino demum M. ſublata eſt. Sozom. *l. c. L. un. C. Theod. de infirm. pœn. cœlib.* III.) *Orbi* id eſt, parentes, qui ſterile matrimonium fuerant experti. Hi enim inter ſe decimam tantum, non ſolidum, capiebant. (*a*) Sin vero ex priore matrimonio ſupereſsent liberi, totidem decimas capere poterant, quot ſuſtulerant liberos. Ulpian. *Frag. XIII, 1.* Ex teſtamento extranei non niſi ſemiſſem capere poterant. Vid. *Comm. noſtr. ad L. Jul. & Pap. II, 21. p. 343.* Excipiuntur porro IV.) *Univerſitates*, quas quidquam capere potuiſse

II. Qui heredes inſtitui non potuerint?

(*a*) Per legem Papiam Poppæam, cujus caput ea de re agens ſingulari nomine dicitur *lex decimaria L. 2. C. Theod. de iure liberor.* Thalel. *Βασιλικῶν Tit. V. p. 47.* Præter decimam tamen etiam uſumfructum tertiæ partis bonorum, & dotem prælegatam, & ſi liberos habebant, ejuſdem partis proprietatem capere poterant. Ulpian. *Fragm. XV.* Add. *Comm. noſtr. ad L. Jul. & Pap. Popp. II, 14. par. 259.*

fuiſſe negant Plin. *Epiſt. V,* 7. Ulpian. *Fragm. XXII,* 5. Quod ideo receptum videtur, quoniam univerſitates hereditatem cernere non poterant. Capere tamen iis licebat per fideicommiſſa, Ulp. *l. c.* idque conceſſerat *SC. Apronianum*, cujus originem non cum Cujacio ad *Ulp. l. c.* ad tempora D. Marci, ſed cum Ant. Auguſtino *de Legib. & SCt.* ad Hadriani imperium referimus, ſub quo occurrit conſul Apronius A. C. CXVII. CXXIII. Vid. Schulting. ad *Ulpian. Fragm. XXII,* 5. *p. m.* 635. Videtur tamen tempore D. Marci id, quod civitatibus conceſſum fuerat SC. Aproniano, etiam ad collegia fuiſſe productum, idque adparet ex L. 20. *D. de reb. dub.* Immo & alio SC. conceſſum eſt, ut municipia heredes inſtitui poſsent a libertis ſuis. Ulpian. *L.* 1. §. 1. *D. de libert. univ.* Erant vero liberti univerſitatum ſervi publici manumiſſi. Hinc apud Gruter. *p.* LXXXIII, 13. ISID. REG. L. PUBLICIUS EUTYCHES MUN. TAR. LIB. Porro V.) nec mulieres heredes libere inſtitui poterant poſt Legem Voconiam, Cic. *Verrin. I,* 43. Dico libere. Eas enim capere potuiſſe *δυοῖν μυριάδας οὐσίας*, *XXV. millia nummum*, ex Dione Caſs. *Lib. LVI. p.* 662. patet. Male hæc verba Dionis habita ſunt ab interpretibus, quorum plerique crediderunt, legem Voconiam prohibuiſse, ne quis, qui centum millia HS. in bonis haberet, plus quam quadrantem bonorum, id eſt xxv. millia HS. feminæ relinqueret. Vidit eum errorem Bachovius ad *Inſt. h. t.* Sed eo ſe ne ipſe quidem expedire potuit Felicius V. C. Jac. Perizonius *de Lege*

Vocon.

Vocon. p. 144. ſeq. docuit, in textu Dionis intelligendas eſſe drachmas, quas ſemper in animo habent Græci Scriptores, quoties de Romana pecunia loquuntur. Gronov. *de Pecun. vet. III, 16.* Itaque per hanc legem mulieri non licuit relinquere ultra XXV. millia drachmarum, ſeu CM ſeſtertium, antequam lex illa Voconia per opulentiam civitatis ſubverteretur. Gell. *Noct. Attic. XX, 1.*

III. Dum vero univerſitates heredes inſtitui potuiſſe negavimus, intelligendum id eſt de municipiis & collegiis, Romanorum imperio ſubjectis, non de civitatibus, quæ jure ſuo legibuſque utebantur. Sic apud Tacit. *Annal. IV, 43.* Vulcatius Moſchus exſul bona ſua reliquit Maſſilienſibus. Quod exemplum fruſtra Plinio & Ulpiano opponit Muretus ad *Tacit. l. c.* Erant enim Maſſilienſes *αὐτονόμοι* & liberi teſte Strabone *Geogr. IV. p. 197. ſeq.* conf. Grot. *de jure belli & pac. I, 3. 12.* Poſtremo etiam univerſitates heredes inſtitui poterant *L. 12. C. de her. inſt.* iiſque legare etiam Paulli temporibus licebat. *L. 122. princ. D. de legat. 1.* III. Univerſitates quædam heredes ſcribi poterant.

IV. Heredes quoque inſtitui non poterant VI.) Dii. (*b*) Quod ideo procul dubio inductum, ne bona civium uſibus ſubtracta ſacerdotum luxuriæ ſervirent, quamvis & altera civilis ratio IV. Quid Dii potuerint inſtitui heredes?

(*b*) Hoc quoque obſervat Ulpian. *Fragm.* XXV, 6. quem locum minus accurate P. Faber *Semeſtr.* III, 1. de religionibus privatis non ſuſcipiendis, diiſve præter Senatus auctoritatem non colendis interpretatur. Vid. Schulting. *Juriſpr. ant. p. 635.*

ratio accederet; quod Dii hereditatem cernere atque adire non poſsent. Cœperunt tamen Romani ſub Principibus Diis quibuſdam, ut hereditatum capaces eſsent, jus liberorum dare, ridicula profecto liberalitate. Dio Caſs. LV. *p.* 629. Tale jus, teſte Ulpiano *Fragm.* XXV, 6. impetraverant Jupiter Tarpejus, de quo Petr. Fab. *Semeſt.* III, 4 Juſt. Rycqu. *de Capitol. Rom.* XVIII. XIX. XX. Apollo Didymæus, (qui & Branchides vel Branchiades, Pompon. Mel. *de Sit. Orb.* I, 17 & ibi Iſaac. Voſs. *p.* 83.) Mileti cultus, quæ urbs etiam in numis ſuis præfert ΔΙΔΥΜΕΑ ΜΙΛΗΣΙΩΝ, apud Patin. *Numiſ. Imp. ær. p.* 73. Conf. V. C. Burmanni *Jov. καταιβάτωρ p* 100. Mars in Gallia, de quo Cæſar *de Bell. Gall.* VI, 17. Minerva Milienſis, vel ut alii (*e*) legunt, Ilienſis, de qua L. Holſtenius ad *Steph. voce Ἴλιον.* Hercules Gaditanus, de quo Juſtin. *Hiſt.* XLIV, 5. Appian. *Punic. p.* 256. Diana Epheſia, de qua legi merentur Jac. Menetreii *Symbolica Dianæ Epheſ. ſtatua* & L. Holſten. *Epiſt. de fulcris* ſeu *verubus Dianæ Epheſiæ Dianæ ſimulacro adpoſitis* apud Gronov. *Theſ. Ant. Græc. Tomo* VII. Mater Deorum Sipelenſis, vel, ut alii legere jubent, Sipylenſis, vel Sipylene. Sane ΜΗΤΗΡ ΣΙΠΥΛΗΝΗ legitur in *Marmoribus Arundellianis p.* 11. & 12. Th. Reineſ. *inſcript. Claſſe* I. *n.* 43. Jac. Spon. *Miſcell. p.* 350. Ita enim dicta a Sipylo monte, ceu

(*e*) Veluti Hadr. Turneb. *Adverſ.* VII, 21. Cujac. *Obſerv.* X, 5 licet diſsentiant P. Fab. *Semeſtr.* III, 4, & Rad. Forner. *Rer. Quotid.* II, 8. qui Melienſem legi jubet.

ceu adparet ex marmore Smyrnenſi, quod commentario illuſtravit Car. Patin. Patav. CIↃ IↃCLXXXV,40. De ea Diva videndus Heinſ. ad *Prudent. περὶ ςεφαν. X. v. 196.* Marqu. Gud. ad *Phedr. Fab. III,* 20. Denique Cœleſtis Salinenſis Carthaginis, de qua ut & reliquis copioſiſſime Schulting. *Juriſpr. antiqu. p. 636. ſeq.*

V. Ceterum hereditatem veteres ſemper ut aſsem conſiderabant, ejuſque adeo duodecim concipiebant uncias. Erat enim *as* quidquid ad *μονάδα* atque unitatis rationem poterat reduci, quaſi *εἷς*. Salmaſ. *de uſur. p. 536.* Idem *de modo uſur. p. 261.* Fluxit *aſſis* vox a Doribus, Siculis & Tarentinis, a quibus & ipſum gravis ponderis numum & pleraſque rei pecuniariæ adpellationes Romani acceperant. Nam ex Dorico *ἆις* Tarentini & Siculi fecerunt *ἆς*, inde Romani utrumque vocabulum *as* & *as* habuerunt. Quorum vocabulorum eadem erat ſignificatio, quia primus as ex ære fuerat percuſsus. Conf. Scalig. in *Varr. de Lat. Lingu. IV. p. 69.* Porro quum *ἆς* a Siculis etiam *λίτρα* diceretur, factum eſt, ut & Romani *aſſem* vocarent *libram.* (*d*) Et quum duodecima pars *τῆς λίτρας* Siculis eſset *ὀγκία*, idem nomen etiam placebat Romanis. Præclarus hanc in rem locus eſt Julii Pollucis *Lib. IX. cap. 6. ſegm.* 80. Ἀλλὰ μέντοι παρ̕ αὐτῶ

V. As hereditarius.

(*d*) Aſses enim erant librales uſque ad bellum Punicum primum. Poſtea aſses ſextantarii cudi cœperunt. Plin. *Hiſt. Nat.* XXXIII, 13. Unde errat Feſtus *voce ſextantarii aſses*, dum hanc mutationem demum a bello Punico ſecundo factam exiſtimat. Vid. Io. Harduin. *Not. ad* Plin. *l. c.*

αὐτῷ (Ἀριςοτέλει) *τις ἂν ἐν τῇ Ἱμεραίων πολιτείᾳ καὶ ἄλλα ἄροι Σικελικῶν νομισμάτων ὀνόματα, διον οὐγκίαν, ὅπερ δύναται χαλκοῦν ἕνα. Ceterum apud eumdem* (Ariſtotelem) *in Himereorum Politia etiam alia inveniet Siculorum nomina, utpote* UNCIAM, *quæ valet æreum unum.* Hinc Romani omne totum *aſſem*, vocabant, idque dividebant in duodecim uncias, quaſi id demum eſſet perfectum, quod XII. partibus vel unciis conſtaret. Eleganter Balbus *de Aſſe* apud I. F. Gron. *de Pec. Vet. p.* 883. *Quidquid unum eſt, & quod ex integrorum diviſione remanet, aſſem ratiocinatores vocant.* Exemplum eſt non modo in hereditate, verum etiam in uſuris, de quarum computandi ratione per uncias poſt Salmaſium egregie commentati ſunt Jo. Frider. Gron. in *Diſſert.* tribus *de Centeſima & Aſſe unciario* & Ger. Nood. *de Fæn. & uſuris II*, 2.

VI. Ejus partes.

VI. Hinc facile explicantur nomina, quibus hereditatis partes deſignare ſolent jureconſulti. Quum enim AS integrum bonorum corpus ſignificet, in duodecim uncias diviſum; undecim unciæ vocabantur DEUNX, quaſi *uncia una demta*. (*e*) Pari ratione *decem unciæ* vocabantur DEXTANS quaſi *deſextans*, hoc eſt, demta ſexta parte, nec non DECUNX, quaſi *decem unciæ*. *Novem unciæ* DODRANS, quaſi *dequadrans*, id eſt, demto *quadrante*; *octo unciæ* BES, ſive a veteri *des*, ut Varro conjicit, vel quaſi

(*e*) De enim in compoſitione tollit, ut patet exemplis, *demens*, *deſtruere*, *undeviginti duodeviginti*.

quaſi *bis triens*, ut Feſtus mavult. Balbus *l.c.* potius *beſſis*, dicendum eſse monet quam *bes* vel *des*, *quoniam binas ex trib us aſſis partes ſibi vindicet.* Sed ea de re pluribus inter ſe diſceptant Scaliger, Salmaſius, Voſſius, Conf. Jan. Vinc. Grav. ad *XII. Tab. p.* 338. *ſequ. Septem unciæ* dicebantur SEPTUNX; cujus nominis ratio per ſe patet, *Sex unciæ* SEMIS; quaſi *ſemiaſſis*; *quinque unciæ* QUINCUNX; *quatuor unciæ* TRIENS; id eſt, tertia pars aſſis: *tres unciæ* QUADRANS, id eſt quarta pars aſſis; *duæ unciæ* SEXTANS, quaſi ſexta pars aſſis. Quæ vero de partitione harum unciarum in jure inculcantur, de iis copioſe Doctores, & imprimis Gu. Budæus *de aſſe*. Sunt tamen & alia vocabula juris eodem pertinentia. Nam duplicatus as erat DUPONDIUS, quemadmodum unum pondus ASSIPONDIUM vocabatur. Dimidia pars unciæ eſt SEMUNCIA, tertia DUELLA, vel BINÆ SEXTULÆ, pars ejuſdem quarta SICILICUM, vel uti Balbus *p.* 886. ſcribit, SICILIQUUS, *L.* 21. §. 2. *D. de ann. legat.* pars ſexta SEXTULA, quam minimam æris partem vocat Varro *de Ling. Lat. Lib. IV. p.* 40. *edit. Scalig.* & tamen octava etiam pars unciæ vocatur DRACHMA, duodecima HEMISESCLA vel DIMIDIA SEXTULA, ſexta decima TREMISSIS; quarta & viceſima SCRUPULUS. Ita Balbus *de Aſſe p.* 886. Add. Voluſ. Mæcian. *de Aſſe* apud eundem Gronov. *p.* 874. *ſequ.*

TIT. XV. XVI.

De Vulgari & Pupillari Subſtitutione.

DE ſubſtitutionibus vix eſt, quod ex antiquitate moneamus, quod non jam in jure ipſo ſit explicatum. Quare paucis tantum de origine ſubſtitutionum, & quibuſdam earum circumſtantiis dicemus.

I. Subſtitutionum origo. I. Multum intererat Romanorum, ne teſtamenta deſtituerentur, tum ob conditiones varias, quibus plerumque ab herede ſatisfactum cupiebant, tum maxime ob ſacra privata, quæ interire nolebant.

II. Heredes ſecundi. II. Ne ergo deeſset heres, ei vel eis, quem quoſve inſtituerant, ſubſtituere ſolebant alios, ad quos in caſum deficientium priorum bona devolverentur, (a) eoſque vocabant *heredes ſecun-*

(a) Subſtitutio ergo vulgaris e XII. Tabulis eſt, & conſequens ampliſſimæ poteſtatis de rebus ſuis diſponendi: pupillaris moribus inducta dicitur *L.2. D. h. t.* Cujac. *Obſ.* VII, 6. Enimvero & hæc in legibus XII. tabularum omnino reperit fundamentum. Pater enim familias, ex ea lege etiam de PECUNIA SUÆ REI legare poterat. Suis rebus etiam accenſebantur filii familias, quippe qui, tamquam res mancipi, in dominio juris Quiritium erant. Bynkershoeck *de iure occid. lib. I. p.* 145. Ergo orationi conſentaneum videbatur, patrem de pecunia filii ſui, qui ipſe per ætatem teſtari non poſſet, teſtari, adeoque eidem ſubſtituere pupillariter poſſe.

ſecundos. Cic. *de Invent. II, 21. pro A. Cluent. XI.* Grut. *Inſcr. p. DXXIX, 3. p. DLIX, 7.* Reineſ. *Inſcr. Claſſ. VIII, 13. 14. 15.* Rem ita deſcribit Appianus: Ἔθος Ῥωμαίοις παραγράφειν τοῖς κληρονόμοις ἑτέρους, εἰ μὴ κληρονομοῖεν οἱ πρότεροι. *Mos eſt Romanis heredibus ſubſtituere alios, ſi priores heredes non fierent*. Porro & his heredibus nonnunquam ſubſtituebantur, qui tertio vel ulteriore gradu ſuccederent. Sic Auguſtus teſtamento ſuo primo loco Tiberium & Liviam; ſecundo nepotes proneporeſque; tertio primores civitatis ſcripſerat. Tacit. *Ann. I, 8.* Suet. *Aug. Cap. CI.* Meminit quoque *tertiorum heredum* Suet. *Claud. VI.*

III. Formula vulgariter ſubſtituendi eſt apud Cajum *Inſt. II, 4. 1.* ILLE HERES MIHI ESTO, QUOD SI HEREDITATEM MEAM ADIRE NOLUERIT, ILLUM SUBSTITUO, AD QUEM HEREDITAS MEA DEBEAT PERTINERE. Videtur tamen hæc formula ab Aniani manu eſſe, obſervante Aleand. ad *Caii l. c.* certe non fuit perpetua, ceu ex plurimis pandectarum locis patet, quæ colligit Briſſon. *de Form. VI. p. 607.* III. Formula ſubſtituendi vulgariter.

IV. Hæc vulgaris ſubſtitutio. Pupillaris quaſi duplex teſtamentum complectebatur, ſiquidem prius ſibi pater familias, deinde filio impuberi heredem inſtituebat, in eum caſum, ſi hic intra pubertatem deceſſiſſet. *L. 2. §. 4. D. de vulg. & pupill. ſubſt. L. 25 D. qui teſt. fac. poſſ. §. 2. Inſt. h. t.* Quamvis enim & hic diſſentirent Proculejani & Sabiniani, quorum illi id adfirmare; hi negare ſolebant; Merill. *Obſ. III, 12.* poſteris tamen Proculi doctrina conſtanter IV. Subſtitutio pupillaris ejuſque formula.

ter placuit. Recepta hic erat formula: ILLE FILIUS SI INTRA PUBERTATEM DECESSERIT, ILLUM SUBSTITUO. Caj. *Inſt. II*, 4. 2. Cuiuſmodi ſubſtitutionem ita deſcribit Horat. *Serm. II*, 5. *v.* 45.

Si cui praeterea validus male filius, in re
Praeclara ſublatus, aletur; nec manifeſtum
Caelibis obſequium nudet te, leniter in ſpem
Arrepe officioſus, ut & ſcribare ſecundus
Heres, &, ſi quis caſus puerum egerit Orco,
In vacuum venias.

V. Cautela in ſubſtitutione pupillari obſervata.

V. In primis vero id accurate obſervatum legimus, quod parentibus de liberorum ſalute ſollicitis commendat Juſtinianus §. 3. *Inſt. de pupil. ſubſt.* ut ſubſtitutionem in ima parte tabularum ſcriberent, eamque ſeparatim ſignarent, (*b*) ne ſubſtitutus heres pupillo ſtrueret inſidias, malletque rapere hereditatem, quam incerta ſpe expectare. Sic Horat. *Sat. II*, 5. *v.* 53.

——— *Quid prima ſecundo*
Cera velit verſu.

Ad quae verba videnda virorum doctorum *ſcholia*. Eamdem cautionem nonnunquam in vulgari ſubſtitutione adhibebant. Et huc quoque pertinent illa Suet. *Caeſ. LXXXIII. Noviſſimo teſtamento tres inſtituit heredes ſororum nepotes, C. Octavium ex dodrante, & L. Pinarium & Q. Pedium ex quadrante, reliquos in* IMA CERA.

C. Octa-

(*b*) Unde & tabulae ſecundae adpellatae ultimi illi verſus qui ſubſtitutionem pupillarem complectebantur. Vid. Barn. Briſſon. *Sel. Ant. Rom.* III, 12. *p.* 54.

C. Octavium etiam in familiam nomenque adoptavit. Conf. Salmaſ. *de mod. uſurar. cap. XI.* Caj. *Inſtit. II*, 4. 2. ibi Oiſelius.

TIT. XVII. XVIII. XIX.

Quibus modis Teſtam. infirmantur. De querela inofficioſi, & Heredum qualitate & differentia.

DE modis, quibus teſtamenta infirmantur paullo accuratius dicere poterat Juſtinianus. Nos ne actum agamus, pauca ab eo omiſſa ſupplebimus.

I. Quemadmodum jureconſulti rebus omnibus nomina ſua tribuebant; ita & modos infirmandi teſtamenta accurate ſuis diſtinguebant vocabulis. Sic quæ ab initio invalida erant teſtamenta ob perſonarum vel voluntatis vitium ea NULLA eſſe dicebant. Alia ſunt INJUSTA, ſive non jure facta, in quibus ſcilicet non obſervata ſunt ſollemnia juris. *L. 1. D. de injuſt. rupt. irr. fact. teſt.* — I. Teſtamenta nulla & injuſta.

II. Ex poſt facto infirmabatur teſtamentum jure vel *prætorio* vel *civili*. Priori caſu dicebatur BONORUM POSSESSIO CONTRA TABULAS DARI, de qua ſuo loco. Poſteriore caſu teſtamenta vel *rumpi*, vel *irrita fieri* vel *deſtitui*, vel *reſcindi*, ferebantur. — II. Infirmata ex poſt facto.

III. RUMPEBANTUR teſtamenta partim agnatione heredis ſui, vel certe quaſi agnatione, de qua Hub. *Prælect. II*, 17. 1. *p.* 189. partim novo teſtamento ſollemniter facto *L. 6. §. 2* — III. Rupta.

D. de jur. codic. partim inciſione, deletione, cancellatione. *Tit. de his quæ in teſt. delent.*

IV. Irrita & deſtituta.

IV. IRRITUM FIEBAT TESTAMENTUM capitis deminutione, maxima, media, ac minima. *Maxima* enim ſervum faciebat, *media* peregrinum, *minima* filium familias. Quum vero nullus horum teſtari poſset; facile patet, ſic rem incidiſse in caſum, a quo incipere non poſset. DESTITUTUM denique dictum eſse, ex quo nullus heres erat, vel dupondii ſciunt.

V. Reſciſſa per querelam inofficioſi, cujus quæ o. *go?*

V. Denique RESCINDI teſtamentum dicebatur per QUERELAM INOFFICIOSI. Ejus originem diu ignoratam, ex antiquitatis parietinis reſtituere juvabit. Franc. Duarenus ad *h. t. cap. II.* eam a principibus inventam putat. Sed ante principes eam notam fuiſse, patet ex Valer. Max. VII, 7. 2. Nec felicius eam ex prætoris edicto derivat Pithoeus ad *collat. leg. Moſ. & Rom. XVI, 3.* Nam hæc actio non, ut aliæ prætoriæ rei perſequutoriæ ad actum reſcindendum comparatæ, annaliseſt, verum quinquennium durat. Nec prætor unquam exheredatis ſuccurrit, uti ait Ulpianus *L. 8. pr. D. de bon. poſſeſſ. contra tab.* Nec denique locus Paulli *Rec. Sent. IV, 8. 5.* ex quo id collegerat Pithoeus, hoc dicit, ubi tantum *actionis Prætoriæ*, non querelæ inofficioſi fit mentio. Veriorem ergo originem ſibi invenire viſus eſt Cujac. *Obſ. II, 21. XVII, 17.* Docet enim ex inſcriptione *L. 4. D. de inoff. teſt.* querelam hanc introductam eſse lege GLICIA, quam lectionem etiam Codicis Florentini tuetur auctoritas. Et nihil ſane Gliciis Romæ eſt celebrius. Frequenter

ter ejus meminere Tacitus, Suetonius, Florus, Livius, quin & marmora Capitolina, in quibus A. V. C. Iↄııı. laudatur.

M. CLAUDIUS C. F. GLICIA. QUI. SCRIBA. FUERAT. DICTATOR. COACT. AB DIC SINE MAG. EQU.

Steph. Vinand. Pigh. *Annal Tom. II. p. 50.* Grut. *Inſcr. p. CCXC,* 1. Unde invidia ſtimulatus videri poterat Hottomanus, qui *Diſp. de quarta legit. cap. I.* ne Cujacio gloriam detectæ legis tribuat, legem plane nullam agnoſcit Gliciam, querelamque inofficioſi ex moribus magis, & conſilio jureconſultorum, quam ex certa aliqua lege fluxiſse, contendit. Cum Cujacio ſane faciunt recentiores pæne omnes, & in his Ant. Auguſtin. *de Leg. & SC. in lege Glicia*, & Jan. Vinc. Gravina *de Leg. & SC. LXXX. p. 649. ſequ.* Sed negari ſane nequit, Hottomani ſententiam Cujaciana eſse veroſimiliorem. Gliciorum enim cognomen familiæ non gentile nomen eſt. Leges vero a cognominibus cognominatæ non deſinebant in IA ſed in ANA, verbi cauſsa lex Junia Norbana. Sigon. *de Nom. propr. p. m.* 1426. Ergo hæc lex aut *Claudia* dicenda fuiſset, aut *Gliciana*, non Glicia. Quare nihil dici poteſt veroſimilius; quam quod moribus & jureconſultorum auctoritate invaluerit hæc querela, & quidem libera adhuc republica. Meminerunt enim illius Cicero adv. *Verr. I,* 42. & Valer. Max. *VII, 7. 5.* ex quo conſtat, jam ad C. Calpurnium Piſonem hanc querelam fuiſse delatam. Atque præturam hic Calpurnius geſſit anno V. C. Iↄcʟxxxıı. Scilicet liberrima olim erat patribusfam. teſtandi

exheredandique facultas. Quum vero ea abuterentur homines maxime blanditiis novercalibus deliniti; Juriſconſulti de remedio cogitare cœperunt, quo injuſte exheredatis ſuccurrerent. Quod non obſcure innuit Pomponius, dum latiſſimam illam poteſtatem teſtatorum *coanguſtatam* fuiſſe ait *interpretatione jura conſtituentium. L.*120.*D. de verb. ſignif.* Jam quamvis Juriſconſultis novas leges condere vel veteres evertere haud liceret; tamen quum ex juris principiis furioſi condere non poſſent teſtamentum; non alia ac commodiore ratione injuſte exheredatis ſuccurrere poterant, quam ſi colore furoris uterentur, fingerentque parentem liberos injuſte exheredantem ſanæ ac integræ mentis haud fuiſſe, idque inde demonſtrarent, quod homines bene de ſe meritos ſine juſta cauſſa vel præterierint vel exheredes ſcripſerint. Bynkersh. *Obſ. II*, 12. *p.* 153. Ceterum hanc actionem vocabant QUERELAM, ἐυφημίας ἕνεκα. Cognati enim non ſe invicem accuſare, ſed inter ſe conqueri dicebantur. Voſſ. *Inſt. Orat. I*, 6. 2. Vocabant eamdem querelam INOFFICIOSI, quia quemadmodum *beneficia aliorum ſunt*, ita *officia eorum, quos neceſſitudo ſuſcitat, & opem ferre jubet.* Seneca *de Benefic. III*, 8. Contra officium enim teſtari videbantur, qui proximos vel præterierant, vel exheredes injuſte ſcripſerant.

VI. Ejuſdem natura. VI. Ceterum hac querela, teſtamento ceteroquin ſollemniter facto, objiciebatur dementia furorve teſtatoris. Non enim tanta inhumanitas cadere videbatur in ſani capitis hominem, ut ſine cauſſa exheredes ſcriberet filios.

Inſti-

Inſtituebatur hæc querela coram judicio centumvirali ſeu quadruplici, ut patet ex Plin. *Epiſt. IV,* 24. Unde & ipſa hæc querela aliquando *judicii centumviralis* nomine venit. *L.* 13. *D. de inoff. teſt.* Add. *L.* 17. *D. eod.* Valer. Max. *VII,* 7. 1. *&* 2. *& VII,* 8. 1.

VII. Ceterum ceſſabat hæc querela, relicta legitima, ſeu certa & legibus definita bonorum portione. Ea olim ſemper erat hereditatis quadrans. *L.* 8. §. 6. *&* 8. *D. h. t. L.* 31. *D. eod. L.* 2. *de inoffic. donat.* Hæc quarta quando & qua occaſione inoleverit, incompertum ſibi eſſe fatetur Jac. Cujac. *Obſ. II,* 21. *III,* 8. ubi tamen eamdem a Marco Imp. inventam ſuſpicatur, deceptus loco Nicephori. At inter primos Jan. a Coſta *princ. Inſt. de inoff. teſt.* & Claud. Chiffl. *de legit. port.* nec non poſt hos Ant. Schulting. *Juriſp. Antejuſt. p.* 381. docuerunt, legitimam illam portionē ex legis Falcidiæ rationibus prudentum interpretatione eſſe inductam. Sane heredibus, quibus inofficioſi querela competit, QUARTAM FALCIDIAM deberi, diſertis verbis dicunt Paullus *Recept. Sent. IV,* 5. 5. & Ulp. *L.* 8. §. 9. *&* 14. *D. de inoffic. teſtam.* Abſolute quoque illam portionem QUARTAM vocat Plin. *Epiſt. V,* 1. & FALCIDIAM Juſtinianus *L.* 31. *C. de inoff. teſt.* Unde patet, ſatis antiquam & forſan Auguſti temporibus æqualem (*a*) eſſe legitimam illam portionem.

VII. Origo legitimæ portionis.

(*a*) Auguſti enim temporibus latam eſſe legem Falcidiam, oſtendemus infra *Lib. II. Tit. XX. ſequ.* §. *XIV.* Occaſionem forſan dedit T. Tetrius

VIII. Inventa a Juſtiniano mutatio.

VIII. Sed mutavit illam portionem Juſtinianus per *Nov. XCII. & Nov. XVIII*, 1. ubi legitimam portionem, ſi liberi quatuor vel pauciores eſsent, trientem; ſin quinque vel plures, ſemiſsem eſse juſſit.

IX. Quibus caſibus hæc querela locum habuerit, vel non habuerit?

IX. Competebat hæc querela liberis non modo adverſus parentes, ſed & his adverſus liberos. Sane & matrum teſtamenta hac querela impugnata legimus jam ante Sc. Orphitianum apud Plin. *Epiſt. V*, 1. Valer. Max. VII, 7. 4. Quod eo minus mirandum, quia ex eodem Valerio Max. conſtat, etiam amicos extraneos agere potuiſse. Poſtea id remedium ad ſolos parentes, liberos, fratres reſtrictum *L.* 1. *D. h. t.* Immo jure novo ceſsabat hæc querela etiam in fratribus & ſororibus, niſi turpis inſtituta eſset perſona: *L.* 27. *C. h. t.* ceſsabat etiam contra teſtamentum militis: *L. ult.* §. 1. *C. eod.* ceſsabat denique præſcriptione quinquennii, *L.* 8. §. *ult. D. eod.* de quibus omnibus plenius agunt jureconſulti.

X. Heredes quotuplices?

X. Pergimus ad heredum qualitatem & differentiam. Erant illi vel NECESSARII, vel EXTRANEI. *pr. Inſt. h. t.*

XI. Heredes neceſſarii.

XI. NECESSARII erant, qui cogebantur eſse heredes etiam inviti. Tales erant ſervi, quibus pro libertate data, id jugum imponebant leges, ut heredes eſse cogerentur, quo ſubhaſtatio bonorum non fieret nomine domino-

Vibo, qui filium infantem exheredaverat. Val. Max. VII, 7, 3. Reineſ. *Inſcript.* p. XXIII, 1.

norum, ſi forte æs alienum aliter diſsolvi haud poſset, ſed eorum nomine, infamiæ enim quid habere videbatur illa ſubhaſtatio, quam hoc ordine factam novimus. Proponebatur edictum a Prætore, quo creditoribus poſseſſio bonorum dabatur. Qui ubi triginta dies a die deſerti vadimonii poſsederant; ejuſdem Prætoris juſsu creari ſolebat Magiſter ad bona diſtrahenda. Cic. *ad Attic. VI*, 1. Quinctilian. *Inſt. Orat. VI*, 4. *L. ult. D. de curat. bon. dand.* Tum fiebat præſcriptio in celeberrimis urbis locis: ITA ILLE DEBITOR NOSTER IN EJUSMODI CAUSSA EST, UT BONA EJUS DIVENDI DEBEANT, QUICUMQUE EMERE VOLET, ADESTO. Theoph. *pr. Inſt. de ſucceſ. ſubl. quæ fieb. per bon. vendit.* idque eſt illud *triſte carmen magiſtri*, de quo Cicero *de Orator. I*, 57. vel *libellus bonis alicujus ſuſpenſus*, apud Senecam *de benefic. IV*, 12. Paucis diebus poſt denuo adeundus erat prætor, ut liceret legem bonorum vendendorum facere, atque inde ita v. c. præſcribebant: HAEC QUICUMQUE EMERIT, CREDITORIBUS IN DIMIDIAM PARTEM EORUM, QUÆ IPSIS DEBENTUR, RESPONDERE DEBET. Theophil. *ibid.* Interea aderant bonorum emtores, qui totam maſſam bonorum emebant, vocati etiam *ſectores*, de quibus Cic. *pro S. Roſc. Amer. VI.* Scilicet ſectores vocabantur, *qui ſpem lucri ſui ſequuti, bona condemnatorum ſemel auctionabantur, proque iis pecunias penſitabant ſingulis, ac deinde pro compendio ſuo ſingulas quaſque res populo vendebant.* Aſcon. Pæd. in *Verr. III. p.* 1845. Non-

nunquam, ſi deeſset emtor, auctio fiebat, eaque indicebatur acerba voce præconis, cujus formula, ſed jocoſa, eſt apud Plaut. *Menæchm. V, 9. v. ult.* Qua de re Cicero *Epiſt. ad Att. VI, 1*, Sigon. *de ant. jure civ. Rom. I, 11. p. 149. & de Judic. I, 18. p. 449. ſeq.* Ne ergo hæc infamia in defuncti domini manes redundaret; ab obæratis ſervus inſtituebatur heres, & is cogebatur hereditatem adire, atque hinc dici ſolebat HERES NECESSARIUS.

XII. Sui & neceſſarii. XII. SUI & NECESSARII erant liberi. SUI, quia jam vivis parentibus quaſi domini habebantur. §. 2. *Inſt. h. t.* §. 3. *Inſt. de hered. quæ ab inteſt. L. 11. D. de lib. & poſtum.* Unde & *particeps patris* eleganter dicitur filiusfamil. apud Terent. *Heautont. Act. I, ſcen. 1. v. 97.*

Nec fas eſſe, ulla me voluptate hic frui,
Niſi ubi ille huc ſalvus redierit meus particeps.

NECESSARII, quia nec ipſis fas erat, hereditatem repudiare. Quia tamen durum videbatur, ob defuncti parentis infortunium liberos ſuperſtites quaſi infamiam contrahere; prætor ipſis poſtea conceſſerat beneficium abſtinendi *L. 11. L. 12. L. 57. p. 1. D. de acquir. hered. L. 71. §. 9. eod.* ex quo loco, id beneficium jam ante Sabini tempora liberis datum eſſe, adparet.

XIII. Extranei. XIII. Denique EXTRANEI erant, qui nec neceſſarii erant nec ſui. His ergo liberum erat, vel adire hereditatem, vel repudiare, ſi magis expedire videretur. Adquirebatur ſcilicet hereditas *cretione, aditione, pro herede geſtione, immiſtione, agnitione.* Charond. ad *Ulp. Fragm. XXII, 27.* qui tamen fallitur, dum immixtionem

nem huc refert, quum ea ad heredes ſuos pertineat, quos ipſo jure heredes eſſe, diximus. Quamvis autem cretio & aditio ſemper eſsent conjunctæ; tamen ideo non ſunt vocabula ſynonyma, uti ſibi perſuaſit Donell. *Comm. jur. civ.* VII, 8. ſed actus diverſi. Idque vel inde patet, quod ſequiore ævo hereditas etiam ſine cretione adiretur, quale privilegium matri, patruis, aliiſque cognatis tribuit Conſtantinus *L. 1. & 2. C. Theod. de legit. heredit.*

XIV. CRETIO erat actus eorum, qui cum cretione erant heredes inſtituti. Ulp. *Fragm.* XXII. 25. Cum cretione dicebatur inſtitutus, cui teſtator injunxerat, ut hereditatem cerneret. Ea cretio erat vel PERFECTA vel IMPERFECTA. Nam ſi ſcripſerat teſtator: TITIUS HERES ESTO; CERNITOQUE IN DIEBUS CENTUM PROXIMIS, QUIBUS SCIERIS POTERISQUE: NISI ITA CREVERIS, EXHERES ESTO. Ulp. *l. c.* §. 27. hæc formula pertinebat ad *cretionem perfectam.* Sin ultima verba eſſent omiſsa, dicebatur heres inſtitutus cum *cretione inperfecta*, itemque, ſi loco exheredationis adjectum: SI NON CREVERIS, TUNC MÆVIUS HERES ESTO. Ulp. *l. c.* §. 34. Erat quoque cretio vel VULGARIS vel CONTINUA. *Vulgaris*, in qua adjiciebantur verba: QUIBUS SCIERIS POTERISQUE. *Continua*, in qua non adjiciebantur. Ulp. *Fragm. l. c.* §. 31. 32. Ceterum horum verborum is erat ſenſus, quod in cretione vulgari dies tantum utiles; in continua omnes numerarentur. Schulting. ad

XIV. Cretio hereditatis quid & quotuplex.

Ulpian. *l. c. p.* 644. Cernere vero hereditatem, non erat facere, ut viderent, aliquem eſse heredem, ceu interpretatur Varro *de lingua lat. V*, 8. *p.* 43. *edit. Gothofr.* Sed decernere, ſe heredem eſse velle, ceu ipſe Varro *Lib. VI*, 5. *p.* 57. rectius atque accuratius docet. Cujac. *Obſ. VII*, 18. Jac. Perizon. *Not. ad Sanct. Minerv. IX*, 15. Fiebat iſta cretio intra certos dies, præſentibus teſtibus. Cic. *ad Att. XIII*, 44. Sic centum dierum meminit Ulpian. *l. c.* & jus noſtrum *L.* 22. §. 1. *D. quando dies leg. ced. L.* 3. §. 8. *D. de minorib. L.* 2. §. *ult. D. de ſuis & legit. hered.* quæ loca veterem ritum cretionis redolere videntur: ſexaginta dierum Cicero *Epiſt. ad Attic. XIII*, 44. In ipſo actu dicenda ab herede erant verba cretionis: QUUM ME MAEVIUS HEREDEM INSTITUERIT, EAM HEREDITATEM ADEO, CERNOQUE. Ulp. *l. c.* §. 28. Add. Barn. Briſson. *de Form. VII. p.* 600. & 601. Et hinc CRETIONIS SOLLEMNITAS. *L. un. C. Theod. de cret. & bonor. poſſeſſ.* SCRUPULOSA SOLLEMNITAS. *L.* 8. *C. Theod. de matern. bon.* CRETIONIS COMMENTUM. *L.* 1. *C. Theod. eod.* CRETIONEM DICERE. *L.* 5. *C. Theod. eod.*

XV. An aliis ſolemnitatibus opus fuerit adituris hereditatem?

XV. Dictis cretionis verbis heres dicebatur *hereditatem adiiſſe*. Nec aliis ritibus tunc facta videtur hereditatis aditio, quamvis quibuſdam caſibus aditio & ſine cretione fieri poſſet. Sunt equidem, qui aditas hereditates exiſtimant percuſſione digitorum: Cujac. *Obſ. VII*, 18. Merill. *Obſ. IV*, 34. quod ſignum dominii apud veteres fuiſse conſtat. Alii etiam ſal-

tatio-

tationem addunt, quaſi lætitiæ ſignum. Ant. Dadin. Alteſerra *de Fiction. jur. Tract.* III, 19. Sed utrumque ritum collegere ex male intellecto loco Ciceronis *de offic. III*, 19. ad quem addendæ eruditæ obſervationes Jo. Ge. Grævii. Addunt alii Ambroſ. *de offic. III*, 2. Sed & hic Ciceronem non intellectum manifeſto exſcripſit.

XVI. Quid pro herede geſtio?

XVI. Qui ſine cretione heredes erant ſcripti, ii heredes fieri poterant etiam ſine aditione, PRO HEREDE GESTIONE. (*b*) Pro herede vero gerebat, qui rebus hereditariis tanquam dominus utebatur, veluti qui auctionem rerum hereditariarum faciebat, ſervis hereditariis cibaria dabat &c. Ulpian. *Fragm. XXII*, 26.

XVII. Quid immixtio, & agnitio?

XVII. IMMIXTIO ad neceſsarios & ſuos heredes pertinebat. AGNITIONEM, ſublata cretione ſollemni ajunt invaluiſse. §. *ult. Inſt. de hered. qual. & different.* §. *ult. Inſt. de bon. poſſ.* Sed ſic ea vel ab aditione non differt, vel ad bonorum poſſeſſionem potius, quam ad hereditatem, pertinet. Suſtulit vero cretionem in bonis maternis Conſtantinus *L.* 1. *C. Theod. de matern. bon.* nec non Conſtantius, *L.* 4. *Cod Theod. eod.* quem ſequutus Arcadius *L.* 8. *C. Theod. eod.* & Valentinianus *L. un. C. Th. de cretione.* poſtea eamdem penitus abolevit

(*b*) Addidi τὸ *etiam*, quia & hi cernere poterant hereditatem, ſi volebant, nec tamen cogebantur. Petr Fabr. *Semeſtr. II*, 22. Averan. *Interpr. iur. II*, 12. 15, *p.* 151.

non Arcadius, ut in *L.* 17. *C. de jure delib.* dicitur, ſed Juſtinianus invento beneficio inventarii, (de quo *L. fin. C. de jure delib. Nov.* 1, 2. 1.) Quilibet enim tuto adire ex eo potuit hereditatem, quum eo ipſo bona heredis & defuncti ſeparentur, omniſque impediatur actionum confuſio.

TIT. XX-XXII.

De Legatis eorumque Ademtione, & Translatione, & Lege Falcidia.

HActenus Imperator de univerſalibus adquiſitionibus egit, ad eaſque etiam plures, qui infra ſequentur, tituli pertinent. Placuit tamen illi, interſerere hic ſingularum rerum adquiſitionem, quæ per legata fit. An ſatis concinne, alii videant. Nos pauca ad hos quoque titulos delibabimus.

I. Legatum quid? I. Legatum eſt donatio, quæ legis modo, id eſt, imperative, teſtamento relinquitur. Ulp. *Fragm.* XXIV, 1. *Legis modo*, inquit Ulpianus, quia veluti legem teſtator dicit heredi, quid ab eo præſtari velit, unde & græcis legare, eſt νομοθετεῖν. (*a*) *Novell.* XXII, 2. Jo. Chryſoſt. *Homil.* I. ad

(*a*) Unde teſtatores plane more legislatorum loquebantur. Hi verbis imperativis uti ſolebant; iiſdem utebantur teſtatores: PRÆCIPITO, SUMITO &c. Legislatorum formula erat DAMNAS ESTO, *L.* 2. *pr. L.* 27. §. *D. ad L.*

ad Act. Apoſt. p. 615. Quin & ipſum verbum *legare* nihil ſignificat aliud, quam mandare & veluti legem dicere. Ita Plaut. *Caſin. I, v.* 12.

Quin potius quod tibi legatum eſt hoc negotium Id curas?

Hinc LEGATI dicuntur a *legando*, quia cum mandatis mittuntur, non quia publice leguntur, ceu conjicit Varro *de Lingu. Lat* IV, 16. n. 7. Nec aliam ob cauſſam RELEGATI adpellantur, quam quia *lege* a populo vel principe lata civitate exeſse jubentur. *Imperative* ergo fieri debebat hæc donatio, id eſt, *verbis directis* *L.* 2. *C. commun. de legat. L.* 15. *C. de teſtam.* Scholiaſt. Horat. ad *Satyr.* II, 1. 9. Verba enim precaria non erant valida ex legibus XII. tabularum, ſed ex voluntate tantum heredum deſcendebant. Denique *teſtamento* relinquenda erant legata, non codicillo, antequam ſcilicet Juſtinianus legatorum fideiquecommiſſorum naturam exæquarit.

II. Legatorum genera erant quatuor, VINDICATIONIS, DAMNATIONIS, SINENDI MODO, & PRAECEPTIONIS. Cajus *Inſt. II,* 5. 1. Ulpian. *Fragm.* XXIV, 2. Paull. *Sent. Recept. III,* 7. (*b*) Quorum differentiam licet ſuſtulerit Juſtinianus, dum legatorum omnium, quibuscumque tandem relicta ſint verbis, eamdem naturam eſſe voluit: *L.* 1. *C. comm. de legat.* II. Legata quotuplicia?

Aquil. Eadem vero etiam teſtatoribus ſollemnis erat.

(*b*) Ant. Faber *Conieƈt.* VI, 1. quatuor has ſpecies ad duas revocat, *vindicationis & damnationis*, cui tamen reſpondit Oſvy. Hillig. *Donell. enucl. Lib. VIII. p. III.*

legat. olim tamen permultum intererat inter hæc legatorum genera, quæ a Jureconſultis diſputatione fori inducta eſſe, non abs re exiſtimat V C. Schultingius ad *Ulp. l. c. p.*649.

III. Legatum per vindicationem.

III. Per VINDICATIONEM his verbis legabant: DO LEGO, SUMITO, HABETO. Ulpian. *l. c.* §. 3. quibus Cajus *Inſt. II,* 5. addit formulas: ILLAM REM TIBI PRAESUME, VINDICA. Tunc vero legatum erat in legatarii arbitrio, idque ipſe ſibi, adita hereditate, ſtatim capere vel rei vindicatione petere poterat. Tale erat illud apud Virgil. *Æneid. V, v.* 533.

> SUME, *pater,* (*nam te voluit rex magnus Olympi*
> *Talibus auſpiciis exſortem dicere honorem,*)
> *Ipſius Anchiſæ longævi hoc munus* HABEBIS.

Ad quæ verba Servius Scholiaſtes: *Sume*, inquit, *percipe. Nam verbum eſt jureconſultorum quo utuntur, quoties legatum non ab herede datur, ſed eſt in accipientis arbitrio, id eſt, vindicationis vel optionis.*

IV. Legatum per damnationem.

IV. Per DAMNATIONEM legabatur his verbis: (c) HERES MEUS DAMNAS ESTO DARE, DATO, FACITO, HEREDEM MEUM DARE JUBEO. Ulpian. *l. c.* §. 4. Vim verborum illorum, quibus, ceu ex *L.* 2. *pr.* & *L.* 27. §. 5. *D. ad L. Aquil.* adparet, etiam legislatores utebantur, idem explicat Servius ad Virgil. *Æneid. XII. v.* 727. *In jure quum dicitur*

(c) Dicebatur etiam tunc res *optimo iure* legata Ulpian. *Fragm.* XXIV, 11.

tur DAMNAS ESTO, *hoc eſt, damnatus es, ut des, hoc eſt, damno te, ut des, neque alias liberaris*. Perinde ergo hic heres erat obligatus, ac ſi vel a judice, vel ab ipſo legislatore, eſſet damnatus, unde & lis inficiando creſcebat in duplum. Paull. *Recept. Sent. I, 19. 1.*

V. SINENDI MODO ita legabatur: HERES MEUS DAMNAS ESTO SINERE L. TITIUM SUMERE ILLAM REM, SIBIQUE HABERE. Ulpian. *Fragm. XXIV, 5.* Cai. *Inſt. II, 5. 9.* Heres ergo damnabatur quidem, ut aliquid ſumi pateretur, ſed legatario ſimul permittebatur, ut aliquid ſumere poſſet. — V. Legatum ſinendi modo.

VI. Denique PER PRAECEPTIONEM legabant his verbis: L. TITIUS ILLAM REM PRAECIPITO. Ulpian. *Fragm. XXVI, 6.* vel ut in notis Magnonis eſt: P. S. T. Q. H. PRAECIPITO: SUMITO, TIBIQUE HABETO. Res hoc modo legata *prælegatum* vocabatur, vel *præcipuum*. Feſt. *voce exципuum p. 284.* idque relinquebatur uni ex coheredibus. Exempla ſunt apud Valer. Max. *VII, 8. 4.* Plin. *Epiſt. V, 7.* Sidon. *Epiſt. VI, 12.* — VI. Legatum per præceptionem.

VII. Differentia inter hos legandi modos non una erat. Per *vindicationem* legari poterant res, quæ tempore mortis & facti teſtamenti teſtatoris ex jure Quiritium fuerant. (*d*) Quod ſi ta- — VII. Differentia horum legatorum.

(*d*) Si res legata pondere, menſura, numero conſtabat, ſufficiebat, ſi tempore mortis jure Quiritium teſtatoris eſſet. Ratio vero, ob quam hic exigebatur dominium Quiritarium, hæc erat, quia legatario ejuſmodi concedebatur rei vindicatio, quæ olim inſtituebatur hac formula:

ſi tamen res, quæ non utroque tempore in dominio teſtatoris erat, ita legaretur; SC. Neronianum hujuſmodi legatum eatenus ſuſtinebat, ut in legatum damnationis inflecteretur. Ulp. *Fragm.* XXIV, 11. Per *damnationem* res omnes legari poterant, etiam alienæ, dummodo tales eſſent, ut dari poſſent. Ulpian. *Fragm. l.c.* §. 8. Cai. *Inſt.* I, 5. 6. *Sinendi modo* legabantur res propriæ teſtatoris & heredis. Ulp. *ibid.* §. 10. non alienæ, uti viſum Cajo. Denique *per præceptionem* relinquebantur eædem, quæ per vindicationem. Ulpian. *Fragm.* XXIV, 11. Si conjunctim una res legata fuerat pluribus per *vindicationem*; pars deficiens ceteris collegatariis adcreſcebat: ſin vero *per damnationem*, pars deficiens penes heredem manebat. Oiſel. ad *Caj. Inſt.* II, 5. 4. Legatum *vindicationis* poterat repudiari: *L.* 7. *L.* 44. §. 1. *L.* 86. §. 2. *D. de legat.* 1. non æque legatum damnationis. Plures differentias dedit Merill. *Obſ.* VI, 32.

VIII. Ea ſublata eſt a Juſtiniano.

VIII. Suſtulit hanc differentiam, ceu ſupra diximus, Juſtinianus, (*e*) ita tamen ſuſtulit, ut

HANC EGO REM EX JURE QUIRITIUM MEAM ESSE AIO. Cicero *pro Mur.* XII. Hac vero formula utique uti haud potuiſſet legatarius, niſi res legata teſtatoris fuiſſet ex jure Quiritium. Vid. V. C. Schulting. *Juriſpr. anteiuſt. p.* 651.

(*e*) Primo Sc. Neroniano non quidem ſublata, quæ inter formulas legandi erat differentia; ſed tamen conſtitutum, ut ſi alio modo aliquid relictum eſſet, ſaltim valeret, tanquam ſi eſſet per damnationem relictum. Ulp. *Fragm.* XXIV, 11. Poſtea Conſtantinus M. verborum quidem, at non actionum differentiam ſuſtulit. *L.* 15.

ut non ſatis caute plures leges, quæ ad iſtud diſcrimen pertinent, pandectis inſeri permiſerit. Vid. M. Aurel. Galvan. *de uſufr. X L. ult.* V. C. Schulting. *Juriſpr. ant. p.* 849. Merill. *Obſ. VI,* 33.

IX. Porro non modo ſingulæ res legari poterant, ſed univerſarum quoque pars, ut puta: MAEVIUS HERES MEUS CUM TITIO HEREDITATEM MEAM PARTITO, DIVIDITO. Quo caſu dimidia pars bonorum legata videbatur. Poterat & alia pars, veluti tertia, quarta, quinta, legari, quæ ſpecies *partitio* adpellabatur. Ulp. *Fragm. XXIV,* 25. §. 5. *Inſt. de fideicomm. hered.* Cicero *pro Cæcin. IV. & V.* IX Legata pars hereditatis.

X. Legari non poterat a legatario, nec legatum dabatur, niſi extraneo. Non autem filiofamilias heredi inſtituto, vel ſervo proprio, nec ei, qui in heredis poteſtate mancipiove erat, niſi ſub conditione. Ulp. XXIV, 20. *ſeq.* Legari etiam olim non poterat civitatibus, poſtea omnibus poterat, quæ ſub imperio Populi Romani erant, idque primum a Nerva introductum, ac poſtea ſub Hadriano SCo diligentius cautum fuerat. Ulp. *Fragm. XXIV,* 28. Quod deinde D. Marcus etiam ad collegia *L.* 20. *D. de reb. dub.* immo & ad vicos extendit. *L.* 73. §. 1. *D. de legat.* 1. Vid. Merill. *Variant. ex Cujac. II,* 14. V. C. Sculting. *Juriſprud. Ant. p.* 659. X. A quo & quibus legari potuerit.

XI. Anceps quoque inter eruditos quæſtio eſt de legatis pœnæ nomine relictis. Juſtinianus XI. Legata pœnæ nomine relicta.

c. de teſt. L. 21. *C. h. t.* Denique & hanc abolevit Juſtinianus. Vid. Jan. a Coſta ad *Inſt.* §. 2. *h. t.*

nianus enim hæc ita definit §. *ult. Inſt. de Legat. Pœna nomine legari videtur, quod coercendi heredis cauſſa relinquitur, quo magis aliquid faciat, aut non faciat: veluti ſi quis ita ſcripſerit:* HERES MEUS, SI FILIAM SUAM IN MATRIMONIUM TITIO COLLOCAVERIT, *vel ex diverſo*, SI NON COLLOCAVERIT, DATO DECEM AUREOS SEJO. Addit Juſtinianus, ejuſmodi legata veteri jure prohibita fuiſſe, (idque etiam conſtat ex Jul. Capitolin. *Anton. Pio VIII. Æl. Helv. Pertin. VII*) ſe vero ea rata eſse juſſiſse, dummodo nihil impoſſibile, vel legibus interdictum, vel alias probroſum fuerit heredi injunctum.

XII. Dubia adverſus hanc doctrinam.

XII. Sed animadvertit Ampliſſimus Bynkershoekius, hac admiſſa definitione, vix ſupereſse diſcrimen inter legata conditionata, & pœnæ nomine relicta. Legislatorum inſtar erant morientes, & ſi in tabulis ſcripſerant: LEGO SEJO CENTUM, SI FILIAM TITIO UXOREM DEDERIT, rata erat hæc ultima voluntas. Cur quæſo legatum pœnæ nomine relictum illicitum habitum, ſi ſcriptum eſset in tabulis: HERES, SI FILIAM TITIO UXOREM DEDERIT, SEJO DECEM AUREOS DATO. Quid quæſo inter utramque formulam intereſt? Bynkersh. *de legat. pœna nomine relict. III. p. 361. ſequ.*

XIII. Clariſſimi Bynkershoekii ſententia.

XIII. Exiſtimat ergo laudatiſſimus Bynkershoekius Tribonianum, quid veteribus legata pœnæ nomine relicta fuerint, non ſatis intellexiſse. Nam ex *L. 1. D. de his quæ pœnæ cauſs. relinquuntur* adparere, ea legata pœnæ nomi-

ne

ne viſa relinqui quibus teſtator heredem ad probroſum aliquid faciendum cogere voluerit. Ampl. Bynkersh. *ib. cap. IV.* Quæ ſi ita ſunt, Juſtinianus nihil novi ſtatuit, dum, quæ veteres tamquam regulam poſuerant, ipſe loco exceptionis habuit, regulam fingens, veteribus incognitam.

XIV. Sed non eſt fortaſſis, quod Juſtinianum plane deſeramus, quippe cujus definitionem etiam Ulpianus agnovit *Fragm. XXIV,* 17. Scilicet ſæpe heredem legatis non niſi vexandi cauſsa onerabant teſtatores, iisque illum ad quidquam faciendum omittendumque adigebant, nulla alia ratione quam ſtolida voluntate adducti. Tale erat teſtamentum Staberi, de quo Horat. *Sat. II, 3. v. 84. ſequ.* XIV. Ejus illuſtratio.

Heredes Staberi ſummam inciderе ſepulcro,
Ni ſic feciſſent, gladiatorum dare centum
Damnavit populo paria atque epulum arbitrio Arri,
Frumenti, quantum metit Africa.

Quum ergo diſputarent veteres, an legata ejusmodi valerent, quibus heres ad aliquid ſine ratione contra animi ſententiam faciendum omittendumque cogeretur; Juſtinianus has tricas ſuſtulit, juſſitque hæc legata rata eſse, exceptis iis, quæ vel impoſſibilia eſsent, vel legibus interdicta, vel alias aperte probroſa. Vid. Gundlingii *Diſſ. de principe hered. VI, 32. p. 78.*

XV. Quemadmodum vero legibus XII. Tabularum tantum quisque legare poterat, quantum volebat; ita inde fiebat, ut plures hereditatem tot legatis exhauſtam adire nollent. Hinc primo lata lex Furia teſtamentaria a C. XV. Lex Furia teſtamentaria.

Furio,

Furio, Tribuno plebis, (*f*) qua cautum, ne cui liceret ultra mille aſſes (*g*) vel legare, vel mortis cauſa donare, præterquam cognatis, certisque perſonis, quales erant e. g. cognati manumiſsoris: Ulp. *Fragm.* XXVIII, 7. Si quis alius ultra hanc ſummam legatum acceperat, non reſcindebatur quidem legatum, ſed legatarius tamen quadruplum reddere cogebatur. Unde hæc lex *minus quam perfecta* dicitur Ulp. *Fragm.* I, 2. Confer Cujac. *Obſerv.* XX, 31.

XVI. Lex Voconia. XVI. Mox vero hanc legem eluſit Romanorum calliditas. Cœperunt enim uni quidem non ultra mille aſses legare, ſed tamen tot ſcribere legatarios, ut & ſic penes heredem nihil aut parum remaneret. Hinc poſtea lata lex Voconia, a Q. Voconio Saxa, A. V C. IↃXCIV. Cæpione & Philippo Coſſ. ex qua lege non ſolum femina heres inſtitui haud poterat, niſi in certa bonorum parte; ſed & illud cautum fuerat, ne quis cenſus plus ulli legaret, quam ad heredem heredesve perveniret. Cic. *Verrin.* I, 43.

XVII. Ejus oblitteratio. XVII. Enimvero etiam Voconia illa lex oblitterata demum eſt per opulentiam civitatis.

(*f*) Vir doctus Guid. Pancirol. *Theſaur. Var. Lect.* II. 278. eandem hanc legem putat cum Furia Caninia. Qua in re eum perſpicue errare, vel inde patet, quod hæc Lex fuit Voconia antiquior: Fuſiam autem Caniniam demum ſub Auguſto latam, ſupra demonſtravimus.

(*g*) Cujacius *Obſ.* XIX, 31. Subſtituit *mille æris* quomodo & Varro *de L. L. lib.* VIII. dicit *mille æris legaſſe*. Sed *as* & *æs* olim promiſcue dicebatur. Pondus vero aſſium pro temporum ratione varium fuiſſe, docet Plin. *Hiſt. Nat.* XXXIII, 3.

tis. Gell. *Noct. Att.* XX, 1. nec *ſufficiens ad rei conſummationem viſa eſt. Princ. Inſt. de L. Falcid.* Ergo noviſſime demum lata eſt *Lex Falcidia*.

XVIII. Eſt hoc plebiſcitum, quod tulit P. Falcidius Trib. pleb. (*h*) temporibus Auguſti, Cn. Domitio M. F. Calvino, et C. Aſinio Pollione Coſſ. (*i*) anno ab V. C. IↃCCXIV. ut teſtantur Dio Caſſ. XLVIII. *p.* 430. Euſeb. *Chron. num.* MDCCCCLXXVIII. & Iſidor. *Etymol. V*, 15. Breviſſime Dio: καὶ ὁ νόμος ὁ φαλκίδιος ὠνομασμένος, (πλεῖσον καὶ νῦν ἔτι ἰσχὺν ἐς τὰς τῶν κλήρων διαδοχὰς, ὥς τε τινὰ τὸ τέταρτον, καταλειφθείσης οἱ οὐσίας ἂν γε πη βαρύνηται, λαβόντα, τὸ λοιπὸν ἀφεῖναι, ἔχων,) ὑπὸ τοῦ Φαλκιδίου δημαρχοῦντος ἐτέθη. *Lex etiam Falcidia a P. Falcidio Tribuno plebis lata, quæ nunc quoque plurimum valet in hereditatibus adeundis: ea autem permittit, ut heres, ſi adire hereditatem gravetur, quadrante accepto, reliquum dimittat.*

XVIII. Lex Falcidia.

XIX. Lex, cujus ipſa legitima verba ſuperſunt *L. 1. D. ad L. Falcid.* pluribus conſtitit capitibus, (k) quorum priore libera permittitur

XIX. Plus capita et legitima verba.

(*h*) Ridiculus ergo Gloſſatorum error eſt qui Falcidiam hanc legem dictam volunt ἀπὸ τῆς φάλκης, ὃ δηλοῖ δρεπάνην, i. e. *a falce* vel *defalcando*. Vid. Schol. in Harm. *Prompt.* V, 9. Eundem tamen errorem etiam Latini Gloſſatores errarunt, ceu in præfatione obſervavimus.

(*i*) Non anno IↃCCXIII. P. Servilio Iſaurico iterum & L. Antonio coſſ. ut tradit Aleander ad *Cai. Inſt. II, 6. 1. p.* 121.

(k) Magna cura ea capita collegit illuſtravitq; Franciſc. Balduinus, & cum lege Voconia, Julia, Papia Poppæa, Rhodia, Aquilia edidit. *Baſ.* 1559. 8.

tur legandi facultas his verbis: QUI CIVES ROMANI SUNT, QUI EORUM POST HANC LEGEM ROGATAM TESTAMENTUM FACERE VOLET, UT EAM PECUNIAM QUASQUE RES QUIBUSQUE DARE LEGARE VOLET, JUS POTESTASQUE ESTO (UT HAC LEGE SEQUENTI LICEBIT.) (*l*) Secundo capite modus legatorum conſtituitur: QUICUNQUE CIVIS ROMANUS POST HANC LEGEM ROGATAM TESTAMENTUM FACIET, IS QUANTAM CUIQUE CIVI ROMANO PECUNIAM JURE PUBLICO DARE LEGARE VOLET, JUS POTESTASQUE ESTO, DUM ITA DETUR LEGETUR, NE MINUS, QUAM PARTEM QUARTAM HEREDITATIS EO TESTAMENTO HEREDES CAPIANT. EIS, QUIBUS QUID ITA DATUM LEGATUMVE ERIT, EAM PECUNIAM SINE FRAUDE SUA CAPERE LICETO: ISQUE HERES, QUI EAM PECUNIAM DARE JUSSUS, DAMNATUS ERIT, EAM PECUNIAM DEBETO DARE, QUAM DAMNATUS EST. Ex his ergo ſatis conſtat de vera legis Falcidiæ ſententia, meritoque pro inepto leguleii additamento reputanda ſunt illa apud Hieron. *in Chron. C. Falcidius tribunus plebis legem tulit, ne quis teſtamento* plus

(*l*) Adduntur in vulgatis editionibus verba UT HAC LEGE SEQUENTI LICEBIT: ſed ea νοθεύονται, ut obſervavit Cujac. *ad C. ad L. Falc.*

plus legaret, quam ut quarta pars apud heredes ſupereſſet, SI HEREDES QUATUOR AUT MINUS ESSENT : SIN AUTEM PLUS QUATUOR ; TUNC II SEMISSEM RETINERENT. (*m*) Vid. A. Con. *Lect. Subceſ. I, 3.*

XX. Ceterum deductio quartæ, quam lex hæc Falcidia permiſit, imperante Veſpaſiano ad fideicommiſſa univerſalia primum producta eſt SC. Pegaſiano ; deinde etiam ad ſingularia §. 5. *Inſt. de fideic. hered.* immo & ad fideicommiſſa ab inteſtato relicta quod a D. Pio factum refert Paullus Jureconſultus *L.* 18. *D. ad L. Falcid.* ac denique ad donationes mortis cauſſa ex conſtitutione Severi. *L.* 5. *C. eod. L.* 2. *C. de mort. cauſſ. donat.* Id quod tamen ab inteſtato admittendum haud videtur Cujacio *Obſ. III,* 17. quia mortis cauſſa donationes ab inteſtato factæ legatis non æquiparantur. *L.* 20. §. 1. *D. de mort. cauſſ. don.* Verum legis Falcidiæ vires maxime eliſit JUSTINIANUS, permiſſa facultate teſtatoribus, utiliter prohibendi Falcidiæ detractionem, quum antea hujuſcemodi voluntati, quantumvis expreſſæ, heredes minime parere cogerentur. Vid. Vinc. Gravina *de Leg. & SC. Rom. LXXVII. p.* 637. XX. Relationes & mutationes hujus legis.

XXI. Quæ alias de ſenſu legis Falcidiæ caſibuſque eo pertinentibus diſputari ſolent, ea a Doctoribus dudum ſunt occupata, nec tam ad antiquitates, quam ipſam Juriſprudentiam pertinere videntur. XXI. Concluſio tituli.

TIT.

(*m*) Hæc enim ex recentiſſimo Græcorum jure eſſe, erudite demonſtravit Oiſel. ad *Caii Inſt. II,* 6. 1. *p. m.* 120.

TIT. XXIII-XXV.

De fideicommiſſis univerſalibus & ſingularibus, & de codicillis.

HActenus de hereditatibus & legatis, quæ verbis directis relinquuntur: jam etiam de fideicommiſſis agendum, propter quæ quum codicilli reperti ſint, eadem opera etiam de codicillorum origine ac jure erit diſſerendum.

I. Fideicommiſſa veteri jure invalida. I. Veteri jure Romano non ratæ erant ultimæ voluntates, niſi verbis imperativis conceptæ. Lex enim XII. Tabular. ea ſolum confirmabat, quæ quis *legaſſit*. *Legare* vero erat veluti *legem dicere*, atque adeo teſtatoris non erat uti verbis precativis, ſed directis & imperativis. (*a*) Hinc inter ea, quæ ex XII. tabulis erant licita, *L.* 120. *D. de verb. ſignif.* non referuntur fideicommiſſa, & id ſibi volunt verba Ulpiani *Fragm. XXV,* 1. *Fideicommiſſum eſt, quod non civilibus, ſed precativis, relinquitur: nec ex rigore juris civilis proficiſcitur, ſed ex voluntate datur relinquentis.*

II. Quibus formulis relicta? II. Relinquebantur ergo fideicommiſſa verbis precativis, vel ad heredem fiduciarium, vel ad eum, cui relinquebantur, directis. Paull. *Sent. IV,* 1. 5. & 6. Magis enim hic voluntas ſpectanda videbatur, quam verba, *L.* 16. *C. de fideic.*

(*a*) Vid. ſupra *Lib. II. Tit.* XX-XXII. *n.* 1.

fideic. nec proinde tam quærendum, quocum quis loqueretur, quam in quem voluntatis dirigeretur intentio. *L. 77. §. 26. D. de legat. 2.* Hinc paſſim in jure noſtro formulæ occurrunt: FIDEI TUAE COMMITTO. PETO, C. SEII, CONTENTUS SIS ILLA RE. VOLO TIBI ILLUD PRAESTARI, ROGO, PETO, VOLO, MANDO. (*b*) DEPRECOR, CUPIO, INJUNGO, DESIDERO, IMPERO, &c. Et quamvis Paullus *l. c.* excludat verba RELINQUO & COMMENDO, quæ ipſe nullam fideicommiſſi actionem parere exiſtimat; hæ tamen formulæ etiam, ut & aliæ omnes, idoneæ viſæ ſunt poſt *L. 2. C. commun. de legat. & fideicomm.* Vid. Cujac. ad *Paull. l. c. p. m. 385. ſequ.* Barn. Briſſon. *de Form. VII. p. 668. ſequ.*

III. Quod ſi ergo verbis ejuſmodi precativis aliquid eſset relictum; heredis erat arbitrium, velletne illud præſtare, an nollet. Nullo enim juris vinculo, ſed tantum pudore & fide eorum, qui rogati erant, continebantur fideicommiſsa. *§. 2. Inſt. h. t.* Sæpius tamen veteres heredum fidei committebant, ſive clam, ſive verbis in teſtamento expreſſis, maxime ſi iis quidquam relinquere cuperent, qui per leges erant incapaces. Cujus rei exempla ſunt apud Ciceronem *de Finib. II, 58.* Quinctilian. *Declam.* CCCXXIV. & Valer. Max. IV, 2. 7. qui refert, Q. Pompejum Rufum exſulem, quum ex teſta- *III. Fideicommiſſorum natura ante Auguſti tempora.*

(*b*) Immo & JUBEO, quod precativum eſſe negat Alciatus. Vid. *L. 28. §. ult. D. de libert. leg.*

mento civis Romani nihil capere potuiſset, tamen bona cujusdam accepiſse, quæ matri prædia ſua fideicommiſerat, ut hæc illa filio Pompejo reſtitueret: Sed ejuſmodi fideicommiſsa, ut dixi, non neceſsario præſtabantur, poteratque adeo hereditas ab herede fiduciario impune retineri. Quamobrem & hereditatem ex fideicommiſso reſtitutam fiduciarii veluti liberalitati imputabant. Et ita ego interpretor verba in marmore apud Reineſ. *Inſc.Claſſ.II,73.* L. CESTIUS QUA EX PARTE AD EUM HEREDITAS M. AGRIPPAE MUNERE PERVENIT.

IV. Auguſti ea de re conſtitutio.

IV. Primus rem mutavit, & fideicommiſſa, quorum antea mos inter exempla probitatis & perfidiæ fluctuaverat, & exemplo & ſeveritate ſtabilivit Auguſtus. De quo ipſe Imperator noſter §. 1. *Inſt. h. t. Poſtea D. Auguſtus primus ſemel iterumque, gratia perſonarum motus, vel ob inſignem quorundam perfidiam, juſſit conſulibus auctoritatem ſuam interponere. Quod quia juſtum videbatur & populare erat, paullatim converſum eſt in adſiduam juriſdictionem, tantusque eorum favor factus eſt, ut paullatim etiam Prætor proprius crearetur, qui de fideicommiſſis jus diceret, quem fideicommiſſarium adpellant.* Ex hoc ergo loco patet I) primum Auguſtum fidei ſuæ commiſsa præſtitiſse, gratia perſonarum motum. Perſonæ vero illæ procul dubio, fuerunt L. Lentulus, & ejus heres fideicommiſsarius; nam *ex illius perſona etiam fideicommiſſa cœpiſſe* dicuntur *pr. Inſt. de codicill.* Diſcimus deinde, II) Auguſtum negotium dediſse Conſulibus cognoſcendi de fideicommiſſis, nominatosque heredes ad reſtituendas hereditates

reditates compellendi. Quæ jurisdictio Coſs. tantum delegata erat a Principe, nec ad provincias pertinebat, ubi fideicommiſsa exſequutionem nullam habebant, antequam Claudius id negotium Præſidibus daret. Suet. *Claud. c.* XXIII. III) Prætorem fideicommiſsarium (*c*) ideo poſtea creatum, ut tanto accuratius de fideicommiſſis jus diceretur. In quo tamen neſcio an Imperator fallatur. Conſtat enim primo ex Suet. *Claud. XXIII.* Claudium Imperatorem non unum, ſed duos conſtituiſse prætores fideicommiſsarios, qui præter morem non darent judices pedaneos, ſed ipſi cognoſcerent & ferrent ſententias, quamvis poſtea unum ejuſmodi Prætorem detraxerit Trajanus. *L. 2. §. 32. D. de Orig. jur.* Deinde & conſtitutis jam prætoribus fideicommiſsariis, Conſules concurrentem jurisdictionem cum iis hac in re exercebant. Ulpian *Fragm. XXV, 12.* ita quidem ut apud conſules plerumque de majoribus; apud prætores fideicommiſsarios de minoribus ſummis ageretur. Quinctilian. *Inſt. Orat. III, 6.* Conf. Cujac. *Obſ. XXI, 34.* Merill. *Obſ. VI, 36.* Immo nonnumquam ipſi Imperatores de fideicommiſſis cognoſcebant: quale quid de Commodo Imperatore refert Papinianus *L. 26. D. de probat.*

V. Quum ergo ſemel fideicommiſsa eſsent certa juris neceſſitate adſtricta, neque amplius eorum reſtitutio ex heredis voluntate penderet; factum eſt, ut ſæpe in hunc onus omne obligationum; commodum vero in fideicommiſsarium transferretur. Cujus rei cauſsa V. Senatusconſultum Trebellianum.

(*c*) Vocatur & PR. DE FIDEICOMMIS. in *Inſcriptionibus* Gruteri *p.* CCCXCIII. *6.*

quum haud raro teſtamenta deſtituerentur; imperante Nerone VIII. Kal. Sept. L. Annæo Seneca & Trebellio Maximo Coſs. ſuffectis factum eſt Senatuſconſultum, ut reſtituta ex teſtamento univerſa hereditate, actiones omnes, quæ heredi & in heredem competebant, ſimul cum hereditatis commodo tranſirent in eum, cui reſtitueretur hereditas §. 4. *Inſt. h. t.* Non vero directæ actiones ab herede removebantur, ſed utiles tantum fideicommiſsario & in eum dabantur a Prætore, adeoque heres conventus a creditoribus ex SC. Trebelliano habebat exceptionem. *L.* 1. *&* 4. *D. h. t. L.* 1. §. 8. *D. quand. de pecul. act. annal. eſt.*

VI. Senatuſconſultum Pegaſianum.

VI. Quoniam vero ſic etiam heredes rogati, inutilem moleſtiam refugientes, adire recuſabant hereditatem, ex qua nihil ad eos commodi eſset rediturum; ſub Veſpaſiano, Pegaſo & Puſione Coſs. SC. conditum eſt, quo permittebatur heredi fiduciario detrahere quartam ex bonis fidei ſuæ commiſſis. Adeoque hoc SC. legem Falcidiam, quæ ad legata tantum pertinebat, ad fideicommiſsa etiam univerſalia produxit. §. 5. *Inſt. h. t.* Gravina *de Leg. & SC.* LXXVIII. *p.* 639.

VII. Stipulationes neceſſariæ inter heredem & fideicommiſſarium; & novum jus a Juſtiniano introductū.

VII. Nihil tamen hoc SC. fuerat de actionibus hereditatis cautum, ſed poſt illud ipſe heres onera hereditaria ſuſtinebat *d.* §. 5. *Inſt. h. t.* Opus ergo erat certis ſtipulationibus inter heredem & fideicommiſsarium interponendis, ut lucrum & damnum hereditarium pro rata parte inter eos commune eſset. Quæ ſtipulationes partis & pro parte dicebantur. Ulpian. *Fragm.* XXV, 15. Hinc quoties heredi fiducia-

rio quarta ex teſtamento erat ſalva, toties hereditatem reſtituebat ex SC. Trebelliano: ſin plus dodrante eſſet reſtituendum; quartam ex SC. Pegaſiano detrahebat, & de obligationibus ſibi cavebat interpoſitis ſtipulationibus. §. 6. *Inſt. h. t.* Aſt quum ſtipulationes illæ multis viderentur captioſæ; placuit Juſtiniano, exploſo SC Pegaſiano, Trebelliano omnem auctoritatem præſtare, vel potius ex duobus facere unicum, ita quidem, ut quartam heres ſemper haberet ſalvam, actionesque inter eum & fideicommiſſarium pro rata dividerentur, heredi vero ſimul adeundi hereditatem imponeretur neceſſitas. §. 7. *Inſt. h. t.* Immo jure noviſſimo, ſi heres adire quartaque contentus eſſe nollet, deficientibus coheredibus aut ſubſtitutis, ipſe fideicommiſſarius adire poteſt per *Novell. I. cap.* 1. §. 1.

VIII. Ad fideicommiſſa pertinet quoque SC. *Apronianum*. Nec municipia enim olim nec municipes heredes inſtitui poterant, quoniam incertum corpus erat, ut neque cernere univerſi, neque pro herede gerere poſſent. Ulpian. *Fragm. XXII,* 5. Plin. *Epiſt. V,* 7. Fideicommiſſaria tamen hereditas municipibus reſtituenda erat per SC. Apronianum, de cujus ætate jam *Lib. II. Tit. XIV.* §. 2. diſſeruimus. VIII. Senatusconſultum Apronianum.

IX. Hæc de fideicommiſſis univerſalibus. Ad ſingularia quod attinet, magna olim erat inter ea & legata differentia. In legatis rigor juris; in fideicommiſſis favor voluntatis regnabat. *L. pen. D. de legat.* 1. Fideicommiſſum ad eum, cui aliquid dimiſſum erat, poterat perve- IX. Differentia inter legata & fideicommiſſa ſingularia.

nire, herede licet mortuo, ſi talis erat conditio teſtamenti: legatum ita relinqui non poterat. Fideicommiſſum codicillis, etiamſi per teſtamentum non eſſent confirmati, relinqui poterat: legatum codicillis relictum non valebat, niſi illi eſſent teſtamento confirmati. A legatario legatum alteri relinqui non poterat, ſed fideicommiſſum poterat. Per legatum ſervo alieno directa libertas dari non poterat: per fideicommiſſum poterat. Fideicommiſſis tardius, quam ſcriptum erat, ſolutis, uſuræ & fructus debebantur, legatorum non uſura, ſed duplum debebatur, ſi inficiaretur heres. (*d*) Hæc omnia tradit Cajus *Inſt. II*, 7. 8.

X. Eam ſuſtulit Juſtinianus.

X. At Juſtinianus, ne quid antiqui juris integrum relinqueret, legata & fideicommiſſa per omnia, quod ad effectum attinet, exæquavit. §. 3. *Inſt. de legat. L.* 2. *C. comm. de leg.*

XI. Codicillorum nomen & natura.

XI. Quemadmodum fideicommiſſa eludendis legibus fuerant reperta; ita declinandæ juris teſtamentarii ſubtilitati acceptus eſt uſus codicillorum. Codicilli vero voce nihil denotabant aliud, quam ſcripturam quamdam ad alios miſſam. Hinc ſæpe codicillos pro epiſtolis ponit Cicero *Epiſt. ad Fam. IV*, 12. *VI*, 18. *ad Atti. XII*, 8. *ad Quint. Fratr. II*, 10. Præcipue tamen id nomen tribuebatur epiſtolis ad præſentes miſſis. Unde Seneca *Epiſt. LV. Video*

(*d*) Ultimam hanc differentiam, ex qua ſe expedire haud poſſunt Aleander. & Oiſel. ad *Caii l. c.* accurate explicant atque illuſtrant V. C. Schulting. *Juriſp. Antiqu. p. m.* 130, Gerard. Noodt. *de fœner. & uſur. III*, 7.

deo te, mi Lucili, quum maxime audio, adeò tecum ſum, ut dubitem, an incipiam non epiſtolas, ſed codicillos *tibi ſcribere*. Unde rectè colligas, codicillos, quos deinde Imperatores tanquam ultimæ voluntatis genus adprobarunt, nihil aliud fuiſſe, quam *epiſtolas ſcriptas ad heredes de eo, quod poſt mortem ſuam ſcribentes ab heredibus fieri vellent.* (e) Boehm. *Diſſ. de Codicill. ſine teſtib. valid. Cap. I.* §. 3. 4. *p.* 5. 6.

XII. Primus ejuſmodi codicillos ad Auguſtum ſcripſerat L. Lentulus, (quem anno V. C. IↃCCLI. cum M. Valerio Meſſalino Conſulem fuiſſe, ex Reineſii *Inſcr. Claſſ. X. n.* 3. *p.* 597. diſcimus,) qui Romæ fecerat teſtamentum, & Auguſtum filiamque heredem inſtituerat, deinde vero, decedens in Africa, ſcripſerat codicillos, quibus aliquid ab heredibus fieri petierat. Quamvis vero ante ea tempora inauditum eſſet, per epiſtolam vel codicillos heredi aliquid injungi, quod ei neceſſitatem imponeret, ultimam illam defuncti voluntatem implendi; parebat tamen Auguſtus Lentuli codicillis, ipſaque filia ex iis legata præſtabat. Exemplum principis facile imitati ſunt alii. Quare Auguſtus, convocatis ſapientibus viris, interque eos C. Trebatio Teſta, XII. Eorundem origo.

eujus

(e) Hinc codicilli etiam *Epiſtolæ* vocantur *L.* 89. *pr. D. de legat.* 2. *L.* 41. §. 2. *D. de legat.* 3. Et quamvis vulgo differentiam ſtatuant inter codicillos & epiſtolas fideicommiſſarias, ut facit Petr. Muller. ad *Struv. Ex.* XXIV, 68. non opus tamen eſſe hac ſubtilitate; præclare evicit laudatiſſimus Boehmerus *Diſſ. alleg.* I, 7. & 8.

cujus tum auctoritas maxima erat, quæſivit, an poſſit recipi, nec abhorreret a juris ratione codicillorum uſus? Annuente Trebatio & illud codicillorum inſtitutum magnopere probante, Auguſtus auctoritatem illi accommodavit. Poſt quæ tempora, quum & Antiſtius Labeo, (qui tamen *nihil, niſi quod juſtum ſanctumque eſſe in Romanis antiquitatibus legiſſet, ratum penſumque habere ſolebat*. Gell. *Noct Att. XIII*, 12. ac proinde magna erat apud omnes auctoritate, teſte Tac. *Annal. III*, 75.) codicillos feciſset; jam nemini dubium erat, quin jure optimo codicilli admitterentur. Ita rem refert Juſtinianus ipſe *princ. Inſt. h. t.*

XIII. Formulæ codicillorũ. XIII. Non aliter vero concipi ſolebant codicilli ac epiſtolæ. Hinc præmittebatur ſollemnis illa, qua epiſtolas auſpicari ſolebant, ſalutatio: *L. Titius heredibus primis & ſubſtitutis ſalutem*, *L.* 56. *D. de fideic. libert.* Conf. *L.* 37. §. 2 *L.* 32. §. 3. *D. de leg.* 3. *L.* 30. §. 1 *de adim. vel transf. leg.* Nec tamen ſemper ad heredes, ſed & nonnunquam ad ipſos fideicommiſsarios verba dirigebantur. Cujus rei exemplum exſtat *L.* 75. *pr. D. de leg.* 2. Integras formulas Latinas æque ac Græcas magno ſtudio collegerunt Barn. Briſson. *de Form. VIII. p.* 686. *ſequ.* & Guido Pancirol. *Theſaur. Var. Lect. I*, 29.

XIV. Codicilli teſtamento confirmati. XIV. Confirmati tamen codicilli eſse debebant teſtamento, ſi heredi neceſſitas imponi deberet, præſtandi, quod erat rogatus. Hinc teſtamentis inſeri ſolebat formula: *Si quos codicillos reliquero, valere volo*. *L.* 56. *pr. D. de fideic. libert.* Alias ultimam defuncti voluntatem implere non debebat heres, niſi ultro

vel-

veller, quod facere ſe ſolere, ait Plinius *Epiſt. II, 16.* Sed poſtea per Severi & Antonini conſtitutionem illa codicillos confirmandi neceſſitas remiſſa eſt, modo adpareret, teſtatorem a voluntate, quam in codicillis expreſſerat, non receſſiſſe. Ant. Faber. *Conject. XV, 16.*

XV. Ex his ergo facile adparet, in codicillis non magis, quam in epiſtolis, deſideratam eſſe ullam ſollemnitatem. §. 3. *Inſt. h. t.* Non ergo teſtibus opus erat in codicillis teſtamento confirmatis, qui omnem virtutem atque efficaciam ſuam a teſtamento mutuabantur, ut recte animadvertunt Bachov. ad *tit. Inſt. de fideic. hered.* §. *ult.* & Boehm. *Diſſ. alleg. I, 19.* Sane in Digeſtis nunquam exiguntur teſtes, immo alia omnia elucent ex *L. 8. §. 2. D. de jure codicill. & L. 89. pr. D. de legat. 2.* Quin nec in codicillis ab inteſtato neceſſarios viſos eſſe teſtes, erudite probat laudatiſſimus Boehmerus *Diſſ. alleg. I, 23. p. 22.* XV. Sollemnitatibus an opus fuerit in codicillis?

XVI. Sed & hanc antiqui juris ſimplicitatem ſenſim pervertit Imperatorum νομοθεσία. Sic permiſſum, ut codicilli etiam nuncupatione, ſine ulla ſcriptura, fierent. *L. 8. §. 3. C. de SS. Eccleſ. L. 3. pr. C. de bon. libert.* Id quod tamen codicillorum ab indole plane abhorret. Hinc ex eo tempore etiam teſtibus opus viſum eſt, quos in codicillis ab inteſtato primum exegit Conſt. M. vel, ut alii malunt, Conſtantius. (f) XVI. Jus novum ſenſim introductum.

L. 1.

(f) Vulgo, jam Diocletiani tempore teſtes adhibendos fuiſſe codicillis, colligunt ex *L. 22. C. de fideicomm.* Sed conferatur Boehm. *Diſſ. alleg. I, 25. p. 24.*

L. 1. C. Theod. de teſtam. & codicill. Poſtea Theodoſius vulgo dicitur generatim in omnibus codicillis teſtes deſideraſse, ob *L. ult. §. ult. C. de codicill.* Sed jam Jacobus Gothofredus animadvertit, §. ultimam illius legis non eſse Theodoſii, verum a Triboniano adſutam, quod etiam ex *L. 7 C. Theod. de teſtam. & codicill.* clariſſime patet. An teſtes etiam in codicillis, teſtamento confirmatis exegerit Juſtinianus, adhuc ſub judice lis eſt. Plerique adfirmant ob *L. 28. §. 1. C. de teſtam. L. ult. C. de codicillis*: ſed non contemnendis rationibus id negat laudatus Boehmerus. *Diſſ. alleg. l. 27. ſequ. p. 26. ſequ.*

FINIS.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Digitized by Google

Digitized by Google